

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ

การศึกษาเศรษฐกิจนอภาคทางการในเขตเมือง
เพื่อการขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง
ระยะที่ 2

โดย รองศาสตราจารย์ ดร.นฤมิต นีราทร และคณะ

พฤษภาคม 2552

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ การศึกษาเศรษฐกิจนอภาคทางการในเขตเมือง
เพื่อการขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ระยะที่ 2

คณะผู้วิจัย

1. รองศาสตราจารย์ ดร.นฤมล นิราทร	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
2. อาจารย์ ดร.อรศรี งามวิทยาพงศ์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
3. อาจารย์ชไมพร รุ่งฤกษ์ฤทธิ์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ชุดโครงการ การวิจัยเพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง
เพื่อแก้ปัญหาความยากจนและการพัฒนาที่ยั่งยืน

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาเศรษฐกิจนอกภาคทางการในเมืองเพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ระยะที่ 2 นี้ ให้ความสำคัญต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน อันนับเป็นความท้าทายอย่างสูงสำหรับคณะผู้วิจัย เพราะนอกจากหน่วยในการวิเคราะห์จะกว้างและมีความซับซ้อนมากขึ้นแล้ว ชุมชนหรือกลุ่มที่เป็นกรณีตัวอย่างของการศึกษายังมีความหลากหลายทั้งในเชิงพัฒนาการความเป็นมา รวมทั้งในสถานะปัจจุบันที่ชุมชนหรือกลุ่มดำรงอยู่ และที่สำคัญเป็นการศึกษาที่ต้องอาศัยความร่วมมืออย่างสูงจากชุมชน

ตลอดระยะเวลาของกระบวนการศึกษากว่าปีครึ่ง ผู้ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการศึกษาก็คือประชาชนในชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาทั้งสิ้น ซึ่งไม่เคยปฏิเสธที่จะให้ความร่วมมือและสนับสนุนเพื่อสร้างความรู้ที่มีความสำคัญต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง รวมทั้งให้ข้อคิดที่เป็นประโยชน์ และในหลายกรณียังได้แสดงรูปธรรมของวิถีคิด โลกทัศน์และชีวทัศน์ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงทำให้ผู้ศึกษามีความเข้าใจแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเชิงองค์รวมได้อย่างลึกซึ้งขึ้น

คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยที่ให้ความสำคัญ สนับสนุนให้เกิดการศึกษาต่อเนื่องในระยะที่ 2 และขอแสดงความขอบพระคุณอย่างสูงต่อศาสตราจารย์ ดร.อภิชาติ พันธเสน ที่สนับสนุนให้มีการศึกษารั้งนี้ตั้งแต่ต้นจนการศึกษาเสร็จสมบูรณ์ ทั้งยังให้ความใส่ใจอ่านร่างผลการศึกษาและให้ข้อคิดโดยละเอียด ซึ่งนอกจากจะทำให้คณะผู้วิจัยมีความชัดเจนและเชื่อมั่นในผลการศึกษามากขึ้นแล้ว ความใส่ใจของอาจารย์ซึ่งสะท้อนออกมาในความละเอียดถี่ถ้วนในการอ่านยังเป็นตัวอย่างที่ดีสำหรับคณะผู้วิจัยในการทำงานวิจัยต่อไปด้วย

รองศาสตราจารย์ ดร.นฤมล นิราทร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อรศรี งามวิทยาพงศ์

อาจารย์ชไมพร รุ่งฤกษ์ฤทธิ์

พฤษภาคม 2552

บทสรุปผู้บริหาร

Executive Summary

การศึกษาเศรษฐกิจนอกภาคทางการในเขตเมืองเพื่อการขับเคลื่อนตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระยะที่ 2 เป็นการทำความเข้าใจการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการในระดับชุมชน การศึกษาในระยะที่สองซึ่งกระทำในชุมชนที่มีความเป็นเศรษฐกิจพอเพียง มีคำถามสำคัญ 4 ประการ คือ (1) กลุ่มคนในชุมชน/กลุ่มที่เลือกศึกษามีวิถีชีวิตและวิถีการประกอบอาชีพตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงในมิติของความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล มีภูมิคุ้มกัน มีความรู้และคุณธรรมอย่างไร (2) กลุ่มคนที่เลือกศึกษามีวิธีบริหารจัดการกลุ่มในสถานการณ์ที่เผชิญวิกฤตการณ์อันคุกคามต่อการประกอบอาชีพและดำเนินชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงอย่างไร (3) มีปัจจัยอะไรบ้างที่เอื้ออำนวยหรือเป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะในกลุ่มคนที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ (4) แนวทางการขับเคลื่อนหรือขยายผลแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน/กลุ่มที่ศึกษาควรจะเป็นอย่างไร เมื่อพิจารณาจากคุณลักษณะของผู้ประกอบอาชีพ และบริบทของชุมชน/กลุ่ม

กรอบความคิดสำคัญที่ใช้เป็นแนวทางการศึกษาและวิเคราะห์-สังเคราะห์ข้อมูลได้แก่ (1) กรอบคิดว่าด้วยการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในเศรษฐกิจนอกภาคทางการในเขตเมือง ซึ่งเสนอปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคล (2) กรอบคิดว่าด้วยความเข้มแข็งของชุมชน องค์การ กลุ่ม ตามแนวคิดของ Norman Uphoff ซึ่งเสนอว่า ความเข้มแข็งขององค์การ สถาบัน ชุมชน กลุ่ม ฯลฯ ทั้งหลาย มีองค์ประกอบหรือปัจจัยที่เหมือนกันอยู่ 4 ประการ คือ ทุน การจัดการ กระบวนการเรียนรู้ และ จิตวิญญาณ (3) แนวคิดข่ายใยชีวิต (The Web of Life) ของ Fritjof Capra ซึ่งให้ความสำคัญต่อการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจสัมพันธ์ภาพของระบบชีวิตทั้งหลายในระดับต่างๆ บนพื้นฐานความเชื่อว่ามีสัมพันธ์ภาพระหว่างองค์ประกอบย่อยๆ ทั้งหมดที่อยู่ภายในระบบใดระบบหนึ่ง และมีสัมพันธ์ภาพระหว่างระบบย่อยและระบบใหญ่กว่าที่แวดล้อมอยู่ (4) กรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง โดย นิธิ เอียวศรีวงศ์ ซึ่งเสนอว่าเศรษฐกิจพอเพียงในความหมายที่แท้จริง หมายถึง อุดมการณ์ โลกทัศน์ที่ต้องการความมั่นคงในชีวิต ความสัมพันธ์ทางสังคม และ ค่านิยมเกี่ยวกับความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความไว้วางใจกัน และความซื่อสัตย์ และ (5) กรอบแนวคิด การวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงเชิงระบบ โดย อภิชาติ พันธเสน ซึ่งเสนอว่าปัจจัยนำเข้าของเศรษฐกิจพอเพียงจะประกอบด้วย มิติด้านความรู้และคุณธรรม ส่วนกระบวนการประกอบด้วย ทางสายกลาง ซึ่งเกิดขึ้นด้วยการมีภูมิคุ้มกัน การพึ่งตนเอง ความสามารถในการปรับตัว ผลลัพธ์ได้แก่ ความสมดุล มั่นคง ยั่งยืนของทุนมนุษย์ ทุนทางกายภาพ ทุนสิ่งแวดล้อม และทุนทางสังคมและวัฒนธรรม

อันนำไปสู่การมีชีวิตที่ดีทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กร สังคมและประเทศชาติ และ
ท้ายที่สุดคือประโยชน์สุขสำหรับสิ่งมีชีวิตทั้งมวล

จากคำถามการศึกษาและกรอบแนวคิดการศึกษาข้างต้น ขั้นตอนการศึกษาซึ่งใช้เวลา 15
เดือน ดำเนินไปตามลำดับดังนี้

1. ประเมินกลุ่มหรือชุมชน 8 แห่ง ตามรายชื่อที่ได้รับจากมูลนิธิชุมชนไท และ สถาบันพัฒนา
องค์กรชุมชน และ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตามกรอบที่
กำหนด ด้วยการประยุกต์ใช้เทคนิค RRA (Rapid Rural Appraisal) และ RSA (Rural System
Analysis) ชุมชนทั้ง 8 แห่ง ได้แก่ (1) ชุมชนโรงน้ำแข็ง เขตสาทร (2) ชุมชนอินทามระ 29 (กลุ่มสตรี
เขตพญาไท) เขตพญาไท (3) ชุมชนลาดพร้าว 101 บึงทองหลาง เขตบางกะปิ (4) ชุมชนวัดกลาง
เขตบางกะปิ (5) ชุมชนร่วมสามัคคี เขตบางกะปิ (6) ชุมชนก้าวหน้า เขตหลักสี่ (7) ชุมชนแผ่นดิน
ทองคอยรุติ์กว่า เขตหนองจอก (8) ชุมชนตำบลคลองสาม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี
หลังจากนั้นคัดเลือกให้เหลือ 4 ชุมชน/กลุ่มที่มีแนวทางของวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพสอดคล้อง
ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

2. ศึกษากลุ่มหรือชุมชนทั้งสี่ด้วยวิธีการศึกษาข้อมูลสังคม เศรษฐกิจของสมาชิกชุมชน รวมทั้ง
ทัศนะต่อเศรษฐกิจพอเพียง และข้อมูลอื่นๆ จากนั้นจึงศึกษาเชิงลึกโดยการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม
สนทนากลุ่ม และ สัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำกลุ่ม

3. นำเสนอผลการศึกษาในระดับชุมชน/กลุ่มในลักษณะประชาพิจารณ์

4. จัดทำรายงานผลการศึกษา

ผลการศึกษานำเสนอตามขั้นตอนการศึกษา และการตอบคำถามในการศึกษาโดยลำดับดังนี้

1. การคัดเลือกชุมชนที่ศึกษา

การศึกษาเบื้องต้นในทั้ง 8 ชุมชนพบว่าชุมชนมีลักษณะร่วมและลักษณะที่แตกต่างกันใน
หลายมิติตั้งแต่ในประเด็นความเป็นชุมชนเมืองและชุมชนชานเมือง ยังมีกลุ่มในชุมชนที่อยู่ในจังหวัด
ปริมณฑล (ปทุมธานี) ชุมชนยังมีความแตกต่างในด้านลักษณะทางกายภาพ อายุของชุมชนและที่มา
ของประชากรในชุมชน การประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ กิจกรรมในชุมชน ความ
ต่อเนื่องของผู้นำ และความเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงจากทัศนะของสมาชิกชุมชน จากผล
การศึกษาชุมชนในเบื้องต้นผู้วิจัยใช้เกณฑ์สองขั้นในการคัดเลือกชุมชนที่จะเป็นกรณีศึกษา โดยเกณฑ์
ขั้นแรก (ซึ่งผู้วิจัยตั้งไว้ก่อนที่จะศึกษาชุมชน) ได้แก่ เกณฑ์พื้นที่คือคัดเลือกทั้งพื้นที่ในกรุงเทพฯและ
ปริมณฑล เกณฑ์อายุของชุมชนหรือกลุ่มคือเป็นกลุ่มและชุมชนที่มีเสถียรภาพและ เกณฑ์อาชีพ คือ
เป็นกลุ่มการผลิตนอกภาคเกษตรกรรม

ส่วนเกณฑ์ขั้นที่สอง เกิดขึ้นเมื่อได้ศึกษาชุมชนไปได้ระยะเวลาหนึ่งเมื่อคณะผู้วิจัยเห็นพ้องกันว่าจำเป็นต้องมีการตั้งเกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่ศึกษาเพิ่มเติม เพื่อให้เกิดความชัดเจนและมั่นใจได้ว่าการวิจัยจะได้กรณีศึกษาซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายที่เอื้อต่อการตอบคำถามการวิจัยได้ตรงที่สุด เกณฑ์ที่ผู้วิจัยใช้เพิ่มเติมได้แก่การคัดเลือกชุมชนหรือกลุ่มที่มีลักษณะดังนี้

- 1) เป็นชุมชนหรือกลุ่มซึ่งดำเนินกิจกรรม(ไม่ว่าในรูปแบบใดก็ตาม)ด้วยความเข้าใจและ/หรือปฏิบัติตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
- 2) เป็นชุมชนหรือกลุ่มในชุมชนที่มีกิจกรรมดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยที่สมาชิกในกลุ่มหรือในชุมชนมีส่วนร่วมอย่างชัดเจนและต่อเนื่อง
- 3) เป็นชุมชนหรือกลุ่มที่สามารถแสวงหาเครือข่ายความร่วมมือจากภายนอก
- 4) เป็นชุมชนหรือกลุ่มที่มีบริบทหลากหลาย ทั้งในด้านประชากร กิจกรรมทางเศรษฐกิจและกลุ่มกิจกรรม
- 5) เป็นชุมชนหรือกลุ่มมีผู้นำ-กลุ่มผู้นำที่มีความเข้าใจในแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
- 6) มีกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพเศรษฐกิจนอกภาคทางการในชุมชน หรือ เป็นกลุ่มที่ผู้ประกอบการเศรษฐกิจนอกภาคทางการ
- 7) ชุมชนมีความพร้อมที่จะให้ผู้ศึกษาลงไปศึกษาในเชิงลึก

จากเกณฑ์ดังกล่าว ผู้ศึกษาได้คัดเลือกชุมชน/กลุ่ม ไว้ 4 แห่ง คือ กลุ่มธนาคารขยะ ชุมชนวัดกลาง ชุมชนร่วมสามัคคี ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดต์แก้ว กลุ่มเบเกอร์ชุมชนตำบลคลองสาม

2. ข้อมูลของชุมชน/กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง

2.1 ลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน/กลุ่มที่ศึกษา

การศึกษาข้อมูลชุมชนหรือกรณีศึกษาทั้งสี่แห่ง ซึ่งได้รับการระบุว่าเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ยืนยันอย่างชัดเจนถึงความเป็นพลวัตของชุมชนอันเป็นผลจากเหตุปัจจัยหลายประการ ความเป็นพลวัตของชุมชนส่งผลให้ชุมชนซึ่งมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่แตกต่างกันดำรงอยู่ในบริบทเศรษฐกิจสังคมที่แตกต่างกัน มีกลไกและกระบวนการในชุมชนที่แตกต่างกัน และได้รับอิทธิพลจากปัจจัยภายนอก (เช่น หน่วยงานของรัฐ และ องค์กรพัฒนาเอกชน) แตกต่างกัน ก้าวเข้าสู่ความเป็น “ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง” ในระดับที่แตกต่างกัน

การสำรวจเบื้องต้นในพัฒนาการของชุมชน รวมทั้งสภาพของชุมชนในช่วงที่ศึกษาวิจัย ทำให้ผู้วิจัยตระหนักถึงความแตกต่างในความเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนทั้งสี่ ในด้านของ “คุณลักษณะความเป็นชุมชน (กลุ่ม) เศรษฐกิจพอเพียง” และ “ระดับความเป็นชุมชน/กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง” ยกตัวอย่างเช่น ในกรณีวัดกลาง ความเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงมีจุดเริ่มต้นและขับเคลื่อนโดยโครงการธนาคารขยะ ชุมชนร่วมสามัคคีขับเคลื่อนด้วยการต่อสู้เพื่อความมั่นคงใน

ที่อยู่อาศัย แต่ความเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงก็ถูกสั่นคลอนจากการลดลงของทุนทางสังคมหลังจากที่มีโครงการบ้านมั่นคง ในขณะที่ชุมชนคอยรุดตักว่า ซึ่งเป็นชุมชนชนานเมือง เป็นชุมชนที่มีวิถีตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงมาแต่ดั้งเดิม และกำลัง “ต่อสู้” และ “ปรับตัว” เพื่อที่จะดำรงความเป็นเศรษฐกิจพอเพียง ท่ามกลางอิทธิพลจากกระแสบริโภคนิยมจากภายนอก ส่วนกลุ่มเบเกอรี่คลองสาม ซึ่งมีจุดเน้นที่ความเข้มแข็งกลุ่ม ก็พบว่ากลุ่มไม่เข้มแข็งและยังไม่สามารถพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริง

ในด้านระดับของความเป็นเศรษฐกิจพอเพียง คณะผู้วิจัยลงความเห็นว่ กลุ่มธนาคารขยะ-ชุมชนวัดกลาง และชุมชนคอยรุดตักว่า มีเกณฑ์ “ความเข้าใจและปฏิบัติตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง” โดยมีเงื่อนไขทั้งในมิติเศรษฐกิจคือ มีภูมิคุ้มกันทั้งด้านเงินออม ทุนทางสังคม ความรู้ และมิติทางโลกทัศน์ที่มีอิทธิพลต่อความพอประมาณ ความมีเหตุผล และคุณธรรม แต่ชุมชนคอยรุดตักว่าเป็นกรณีศึกษาตัวอย่างตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้มากกว่า สำหรับชุมชนร่วมสามัคคีอยู่ในเกณฑ์ “เข้าข่าย” คือมีภูมิคุ้มกันด้านการเงินระดับหนึ่ง แต่ไม่ชัดเจนในปัจจัยเงื่อนไขและมิติอื่นๆ ในขณะที่กลุ่มเบเกอรี่คลองสามนั้น กล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มที่มี “ความเป็นไปได้” ที่จะเข้าข่าย แต่ก็อยู่ในระดับเบื้องต้นของเกณฑ์นี้ เนื่องจากยังขาดปัจจัยเงื่อนไขในมิติทั้งเศรษฐกิจและโลกทัศน์ที่ชัดเจน

การศึกษายังพบว่าข้อมูลพื้นฐานของกรณีศึกษาทั้งสี่ ตลอดจนทัศนคติของชุมชนต่อเศรษฐกิจพอเพียง มีความใกล้เคียงกันอย่างน่าสนใจ และไม่พบว่ามี ความแตกต่างที่ชัดเจนระหว่างชุมชนไม่ว่าจะเป็นเรื่องฐานะทางเศรษฐกิจหนี้สิน เงินออม ความต้องการการคุ้มครองทางสังคม รวมถึงความเข้าใจต่อแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งส่วนใหญ่ปรากฏในรูปของการให้ความสำคัญต่อการช่วยเหลือกัน ชยัน ประหยัดและมีคุณธรรม เป็นต้น แม้ว่าชุมชนจะมีระดับความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแตกต่างกันก็ตาม ประเด็นที่แตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างชุมชนเหล่านี้ กลับปรากฏในเรื่องจำนวนกลุ่มในชุมชน ความต่อเนื่องของกิจกรรมกลุ่ม ความเข้มแข็งของกลุ่ม และสัดส่วนในการประเมินตนเองว่าเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงหรือไม่ ความแตกต่างเหล่านี้แม้จะยังไม่สามารถตอบได้ว่าเป็นผลโดยตรงหรือผลโดยอ้อมต่อความเป็นหรือไม่เป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงหรือไม่ แต่น่าจะส่งผลไม่มากนักน้อยต่อความเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงของกรณีศึกษาทั้งสี่

2.2 การแก้ไขปัญหาและวิกฤตที่กระทบต่อลักษณะเศรษฐกิจพอเพียง

การศึกษาพบว่าแต่ละชุมชน/กลุ่มที่เป็นกรณีศึกษามีวิธีการแก้ไขปัญหาและวิกฤตที่กระทบต่อลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงแตกต่างกันไป กล่าวคือ กลุ่มธนาคารขยะซึ่งในภาพรวมมีความสามารถในการจัดการตนเองสูง แต่ยังไม่สามารถขยายสู่ชุมชนในวงกว้างได้ จัดการกับประเด็นนี้ด้วยการพยายามสร้างระบบและการจัดการการเงินให้มีความโปร่งใส สนับสนุนให้สมาชิกภายนอกกลุ่มเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม ในกรณีชุมชนร่วมสามัคคีซึ่งตั้งต้นด้วยอุดมการณ์ร่วมของการต่อสู้จากปัจจัยคุกคามภายนอก แต่ก็เข้าสู่วิกฤตภาวะหนี้สินจากการมีบ้านและการลดลงของทุนทางสังคม อันส่งผล

ให้ความสามารถในการจัดการปัญหาด้วยตนเองในระดับชุมชนลดลง ลักษณะของการเผชิญวิกฤตใหม่จึงกลายเป็นการเผชิญในระดับบุคคล ในกรณีของชุมชนแผ่นดินทางคอยรุดตักกว่า วิกฤตก็คือ กระแสโลกาภิวัตน์และวัฒนธรรมบริโภคนิยม ในขณะที่ความสามารถในการจัดการปัญหาระดับชุมชนอ่อนแอลง แม้จะมีข้อได้เปรียบในด้านทุนทางสังคมที่สะสมมายาวนาน ส่วนกลุ่มเบเกอร์ ตำบลคลองสามนั้น วิกฤตที่สำคัญคือไม่สามารถพึ่งตนเองได้ เนื่องจากกลุ่มไม่มี “ทุน” ที่จำเป็นต่อการสร้างความเข้มแข็งด้วยตนเอง

2.3 ปัจจัยที่เอื้ออำนวยหรือเป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

การศึกษาพบว่า แม้บุคคลจะมีโลกทัศน์ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง แต่เมื่อปัจเจกบุคคลมารวมกลุ่มกัน กลุ่มก็อาจจะมีได้มีคุณลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงก็ได้ เพราะถึงแม้ว่ากระบวนการทัศน์จะเป็นเงื่อนไขจำเป็น (Necessary Conditions) คือเป็นรากฐานให้บุคคลมีระบบคุณค่า ความเชื่อ ค่านิยมต่อ “ความสุข” “เป้าหมายของชีวิต” ฯลฯ ที่ไปกำหนดวิธีคิด ทำที่ พฤติกรรมของการจัดการทางเศรษฐกิจ (การผลิต การบริโภค การสะสมและกระจายส่วนเกิน) แต่กระบวนการทัศน์ดังกล่าวจะปฏิบัติการไปสู่การจัดการที่มีประสิทธิภาพได้จะต้องมีเงื่อนไขพอเพียง (Sufficient Conditions) เข้ามาสนับสนุนด้วย กระบวนการทัศน์ วิธีคิดเศรษฐกิจพอเพียงจึงจะเกิดขึ้นหรือดำรงอยู่ได้ทั้งในระดับบุคคล และกลุ่ม โดยเฉพาะในระดับกลุ่ม-ชุมชนซึ่งต้องการเงื่อนไขเข้ามาสนับสนุนมากกว่าระดับบุคคล การสังเคราะห์กรณีศึกษารายกลุ่ม/ชุมชนพบว่า มีปัจจัยซึ่งเกี่ยวข้องทั้งในทางที่เอื้ออำนวยและที่เป็นอุปสรรคต่อการดำรงอยู่และความเข้มแข็ง-อ่อนแอของกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ปัจจัยที่สอดคล้องกับแนวคิดของ Uphoff คือปัจจัยทุน กระบวนการเรียนรู้ การบริหารจัดการ และคุณธรรม-จิตวิญญาณ ซึ่งนอกจากชุมชน/กลุ่มจะมีปัจจัยเหล่านี้ไม่เท่ากันแล้ว แต่ละปัจจัยยังมีความสำคัญในแต่ละช่วงเวลาไม่เท่ากันด้วย

2.4 แนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ

จากผลการศึกษา คณะผู้วิจัยเสนอว่าแนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในเศรษฐกิจนอกภาคทางการระดับกลุ่ม จะต้องครอบคลุมเศรษฐกิจพอเพียงทั้ง 2 มิติ คือการสนับสนุนมิติเศรษฐกิจและการสนับสนุนมิติโลกทัศน์ วิธีคิด ค่านิยม ซึ่งต้องดำเนินการไปพร้อมกันอย่างบูรณาการ โดยการสนับสนุนทุนให้ครบทุกด้านด้วยโครงสร้างการบริหารจัดการแบบแนวราบ ให้ความสำคัญแก่การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ในระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณธรรม-จิตวิญญาณ และพัฒนาระบบ องค์กร กลไก เครื่องมือ ตลอดจนวิธีคิดของการให้ความสำคัญสนับสนุนในระดับกลุ่ม/ชุมชน

สำหรับข้อเสนอแนะ คณะผู้วิจัยเสนอว่าความพยายามในการขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ถือได้ว่าเป็นความพยายามในการนำเสนอและขับเคลื่อน “กระบวนทัศน์การพัฒนา” ใหม่ การนำเสนอกระบวนทัศน์ใหม่ จึงนอกจากจะต้องทำความเข้าใจอย่างชัดเจนต่อ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” โดยเฉพาะในระดับที่เป็น “กรอบคิด” เพื่อให้เชื่อมโยงไปสู่การขับเคลื่อนในเชิงปฏิบัติที่ให้ความสำคัญต่อการพิจารณาเศรษฐกิจพอเพียงใน “เชิงระบบ” โดยนัยนี้จึงกล่าวได้ว่าการทำงานเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชนต้องใช้กรอบคิดในการทำงานที่แตกต่างออกไปจากกรอบการทำงานตามกระบวนทัศน์เดิมที่เน้นความมั่นคงมากกว่าความมั่นคง การบรรลุเป้าหมายเชิงปริมาณในระยะสั้น การบริหารจัดการตามโครงสร้างแนวดิ่ง อันเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการสร้างการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมจากประชาชนซึ่งมี “ทุน” ในระดับที่ต่างกัน แม้ว่าเป้าหมายการทำงานจะยังเป็นการทำงานที่มุ่งสู่การขับเคลื่อนหรือเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคล และ ชุมชนก็ตาม

ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะเพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน/กลุ่ม ดังนี้ **ในด้านนโยบาย** รัฐยังควรส่งเสริมสนับสนุนการประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง สร้างหลักประกันความมั่นคงทางสังคม มีการกำหนดแผนปฏิบัติการที่ชัดเจนเพื่อสร้างเสริมบริบทที่เอื้ออำนวยต่อการขับเคลื่อนในระดับชุมชน/กลุ่ม หน่วยงานของรัฐทั้งในส่วนกลางและระดับท้องถิ่น ควรได้รับการหนุนเสริมให้มีบทบาทสนับสนุนความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน/กลุ่ม การสนับสนุนข้างต้นควรให้ความสำคัญต่อการเปิดพื้นที่เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมและหนุนเสริมกลไกส่งเสริมการเรียนรู้ในระดับชุมชน เพื่อเสริมสร้างรากฐานความรู้ที่มั่นคง ทั้งในด้านคุณธรรมและการจัดการ

ในระดับปฏิบัติการผู้ศึกษาเสนอว่าการดำเนินการเพื่อให้เกิดการ “ขับเคลื่อน” ปัจจัยทั้งสี่ คือ ปัจจัยทุน กระบวนการเรียนรู้ การบริหารจัดการ และคุณธรรม-จิตวิญญาณในลักษณะที่เป็นองค์รวมนั้น นอกเหนือจากการที่หน่วยงานของรัฐจะเข้าไปมีบทบาทขับเคลื่อน หนุนเสริม กำกับดูแลโดยตรงแล้ว ยังอาจกระทำได้โดยการสนับสนุนให้มีกลไกและพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การตรวจสอบกำกับดูแลโดยสม่ำเสมอ มีบทบาทในการสนับสนุนแนวทางของผู้นำ หรือสร้างเงื่อนไขที่จำเป็นเพื่อสนับสนุนให้เกิดแนวทางปฏิบัติการที่ถูกต้อง เช่น การเสริมสร้างผู้นำชุมชนที่มีความสามารถและมีคุณธรรม เสริมสร้างการบริหารจัดการในแนวราบและกลไกกำกับดูแลตรวจสอบภายในชุมชน โดยสมาชิกชุมชนโดยต่อเนื่อง เป็นต้น รวมทั้งขยายความเข้าใจทั้งในเชิงกว้างและเชิงลึกต่อแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ในส่วนของชุมชนผู้วิจัยเสนอว่า การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงนอกจากจะกระทำโดยการสนับสนุนให้มีการใช้ชีวิตอย่างพอเพียง การทำบัญชีรายรับรายจ่าย และอื่นๆแล้ว ชุมชนควรเปิดโอกาสให้มีพื้นที่ของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เปิดช่องทางการสื่อสาร สนับสนุนให้มีกลไกส่งเสริมการเรียนรู้ ซึ่งอาจปรากฏในรูปแบบของการสนับสนุนการจัดกิจกรรมที่หลากหลายต่อเนื่อง

ส่วนข้อเสนอแนะด้านการศึกษาวิจัย ผู้ศึกษาเสนอว่ายังมีช่องว่างทางความรู้อีกมากที่ควรศึกษาวิจัยเพิ่มเติม เช่น การศึกษาในชุมชนอื่นๆ ที่ได้รับการระบุว่าเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อศึกษาสถานะ พลวัตการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ตลอดจนปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งที่เอื้ออำนวยและเป็นอุปสรรคต่อการเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งนี้เพื่อสร้างองค์ความรู้สนับสนุนการขับเคลื่อนในภาพรวม รวมทั้งควรศึกษาบทบาทที่ควรจะเป็นขององค์กรท้องถิ่น และ องค์กรที่ทำงานด้านชุมชนในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ศึกษาตัวชี้วัดการปฏิบัติงานเพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงของหน่วยงาน โดยคำนึงถึงภารกิจหลักและเป้าประสงค์ของหน่วยงาน ศึกษากลไกในการเฝ้าระวังชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงที่จะนำไปสู่การสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ชุมชน

สารบัญ

หน้า

กิตติกรรมประกาศ

บทสรุปผู้บริหาร

บทที่ 1 บทนำ

1. ความเป็นมาของการศึกษา	1-1
2. คำถามการวิจัย	1-2
3. วัตถุประสงค์	1-2
4. ขอบเขตการศึกษา	1-2
5. กรอบแนวคิดการศึกษา	1-3
6. วิธีการศึกษา	1-13
7. ระยะเวลาการศึกษา	1-13
8. การนำเสนอผลการศึกษา	1-14

บทที่ 2 การศึกษาชุมชนในระยะต้นและคัดเลือกกรณีศึกษา

1. การศึกษาชุมชน	2-1
2. การวิเคราะห์ผลการศึกษาชุมชน	2-3
3. ข้อมูลชุมชน	2-3
4. ลักษณะร่วมและแตกต่างของชุมชนทั้ง 8 แห่ง	2-11
4.1 ลักษณะทางกายภาพของชุมชน	2-11
4.2 อายุของชุมชนและที่มาของประชากรในชุมชน	2-12
4.3 อาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการในชุมชน	2-13
4.4 ความเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง	2-13
4.5 กิจกรรมในชุมชนหรือกลุ่มและการมีส่วนร่วมของสมาชิก	2-16
4.6 ผู้นำ กลุ่มผู้นำในชุมชน ความต่อเนื่องของผู้นำ	2-18
5. การคัดเลือกชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา	2-19

บทที่ 3 ชุมชน : ข้อมูลพื้นฐานและที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติต่อเศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดต์แก้ว

1. ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดต์แก้ว	3-1
1.1 ประวัติชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดต์แก้ว	3-1

1.2 สภาพเศรษฐกิจและสังคมในระดับครัวเรือนของชุมชน	3-6
2. ข้อมูลครัวเรือนที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ	3-8
2.1 ข้อมูลพื้นฐานเศรษฐกิจของครัวเรือน	3-8
2.2 สถานภาพทางเศรษฐกิจ	3-8
2.3 การเข้าร่วมกลุ่มเศรษฐกิจและสังคมภายในและภายนอกชุมชน	3-10
2.4 ทักษะต่อชีวิตและความเข้าใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง	3-11
2.5 สรุปและวิเคราะห์ลักษณะพื้นฐานของเศรษฐกิจนอกภาคทางการ และเศรษฐกิจพอเพียง	3-12

ชุมชนวัดกลาง

1. ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนวัดกลาง	3-14
1.1 ประวัติชุมชนวัดกลาง	3-14
1.2 สภาพเศรษฐกิจและสังคมในระดับครัวเรือนของชุมชน	3-17
1.3 การวิเคราะห์ชุมชนวัดกลางในบริบทของกลุ่มธนาคารขยะ	3-19
2. ข้อมูลครัวเรือนที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ	3-21
2.1 ข้อมูลพื้นฐานเศรษฐกิจของครัวเรือน	3-21
2.2 สถานภาพทางเศรษฐกิจ	3-21
2.3 การเข้าร่วมกลุ่มเศรษฐกิจและสังคมภายในและภายนอกชุมชน	3-23
2.4 ทักษะต่อชีวิตและความเข้าใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง	3-24
2.5 สรุปและวิเคราะห์ลักษณะพื้นฐานของเศรษฐกิจนอกภาคทางการ และเศรษฐกิจพอเพียง	3-26

ชุมชนร่วมสามัคคี

1. ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนร่วมสามัคคี	3-28
1.1 ประวัติชุมชนร่วมสามัคคี	3-28
1.2 สภาพเศรษฐกิจและสังคมในระดับครัวเรือนของชุมชน	3-32
2. ข้อมูลครัวเรือนที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ	3-33
2.1 ข้อมูลพื้นฐานเศรษฐกิจของครัวเรือน	3-34
2.2 สถานภาพทางเศรษฐกิจ	3-35
2.3 การเข้าร่วมกลุ่มเศรษฐกิจและสังคมภายในและภายนอกชุมชน	3-37
2.4 ทักษะต่อชีวิตและความเข้าใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง	3-39

2.5 สรุปและวิเคราะห์ลักษณะพื้นฐานของเศรษฐกิจนอกภาคทางการ และเศรษฐกิจพอเพียง	3-41
--	------

กลุ่มเบเกอร์ตำบลคลองสาม อำเภอลำลูกหลวง จังหวัดปทุมธานี

1. ข้อมูลเชิงบริบทของกลุ่มเบเกอร์	3-43
1.1 ประวัติตำบลคลองสาม	3-43
1.2 สภาพเศรษฐกิจและสังคมในระดับครัวเรือนของสมาชิก กลุ่มเบเกอร์ตำบลคลองสาม	3-48
2. ข้อมูลครัวเรือนที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ	3-49
2.1 ข้อมูลพื้นฐานเศรษฐกิจของครัวเรือน	3-50
2.2 สถานภาพทางเศรษฐกิจ	3-50
2.3 การเข้าร่วมกลุ่มเศรษฐกิจและสังคมภายในและภายนอกชุมชน	3-52
2.4 ทิศต่อชีวิตและความเข้าใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง	3-53
2.5 สรุปและวิเคราะห์ลักษณะพื้นฐานของเศรษฐกิจนอกภาคทางการ และเศรษฐกิจพอเพียง	3-55
ข้อสังเกตจากข้อมูลพื้นฐานชุมชน(กลุ่ม)	3-57

บทที่ 4 เศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน

ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กัว เขตหนองจอก

1. ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กัวและเศรษฐกิจพอเพียง	4-1
2. ปัจจัยที่เอื้ออำนวยและที่เป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กัว	4-3
2.1 ปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการขับเคลื่อน	4-3
2.2 ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อน	4-5
3. แนวทางการขับเคลื่อนหรือขยายผลเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน แผ่นดินทองคอยรุตต์กัว	4-6

กลุ่มธนาคารขยะ ชุมชนวัดกลาง

1. ข้อมูลพื้นฐานกลุ่มธนาคารขยะ	4-7
1.1 ความเป็นมา	4-7
1.2 การดำเนินงานธนาคารขยะ	4-8

1.3 ผลการดำเนินงาน	4-11
1.4 การขยายผลการดำเนินการ	4-12
2. คุณลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มธนาคารขยะ	4-14
2.1 เศรษฐกิจพอเพียงในมิติของเศรษฐกิจ	4-14
2.2 เศรษฐกิจพอเพียงในมิติวิถีชีวิต โลกทัศน์ วิถีคิด	4-16
3. ความเชื่อมโยงของเศรษฐกิจนอภาคทางการกับกลุ่มธนาคารขยะ	4-21
4. ปัจจัยที่เอื้ออำนวยและที่เป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ นอภาคทางการตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มธนาคารขยะ	4-25
4.1 ปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการขับเคลื่อน	4-25
4.2 ปัจจัยที่เป็นอุปสรรค	4-27
5. แนวทางการขับเคลื่อนหรือขยายผลเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนวัดกลาง	4-28

ชุมชนร่วมสามัคคี : บ้านมั่นคง

1. บ้านมั่นคงที่ชุมชนร่วมสามัคคี	4-30
1.1 ความเป็นมา	4-30
1.2 การดำเนินงานโครงการบ้านมั่นคง	4-33
2. ความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนร่วมสามัคคี : พิจารณาโครงการบ้านมั่นคง	4-34
3. ปัจจัยที่เอื้อและที่เป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ในชุมชนร่วมสามัคคี	4-44
3.1 ปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการขับเคลื่อน	4-45
3.2 ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อน	4-45
4. แนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนร่วมสามัคคี	4-46

กลุ่มเบเกอร์ตำบลคลองสาม อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี

1. ประวัติความเป็นมา และสถานการณ์ปัจจุบันของกลุ่มเบเกอร์	4-47
1.1 ประวัติความเป็นมา	4-48
1.2 การดำเนินการกลุ่ม	4-49
1.3 การผลิตขนมและการจำหน่ายเบเกอร์	4-50
1.4 ลูกค้าของกลุ่มเบเกอร์และการกำหนดราคา	4-51
1.5 การจัดการการเงิน	4-52
1.6 กิจกรรมของสมาชิกกลุ่ม	4-52

1.7	ผู้สนับสนุนกลุ่ม	4-53
1.8	ปัญหาของกลุ่ม	4-53
1.9	เสียงจากสมาชิก	4-55
1.10	สถานการณ์ปัจจุบันของกลุ่ม (ข้อมูล ณ เดือน พฤศจิกายน 2550)	4-56
2.	สถานภาพเศรษฐกิจนอกภาคทางการและเศรษฐกิจพอเพียง ของกลุ่มเบเกอร์รีตำบลคลองสาม	4-56
3.	ปัจจัยที่เอื้อและที่เป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อน เศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มเบเกอร์รีตำบลคลองสาม	4-58
3.1	ปัจจัยเอื้ออำนวยความสะดวกต่อการขับเคลื่อน	4-58
3.2	ปัจจัยที่เป็นอุปสรรค	4-59
4.	แนวทางการขับเคลื่อนหรือขยายผลเศรษฐกิจพอเพียง ของกลุ่มเบเกอร์รีตำบลคลองสาม	4-61
	สรุป	4-63
บทที่ 5	การสังเคราะห์ผลการศึกษา	5-1
1.	ลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน/กลุ่มในเศรษฐกิจ นอกภาคทางการในเขตเมือง	5-1
1.1	กลุ่มธนาคารขยะ ชุมชนวัดกลาง	5-2
1.2	ชุมชนร่วมสามัคคี	5-4
1.3	ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กัว	5-6
1.4	กลุ่มเบเกอร์รี ตำบลคลองสาม	5-8
2.	การแก้ไขปัญหาและวิกฤตของชุมชน/กลุ่ม ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับวิกฤติ และการแก้ไขวิกฤตของกลุ่ม ชุมชน	5-11
2.1	กลุ่มธนาคารขยะ ชุมชนวัดกลาง	5-11
2.2	ชุมชนร่วมสามัคคี	5-11
2.3	ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กัว	5-12
2.4	กลุ่มเบเกอร์รี ตำบลคลองสาม	5-14
3.	ปัจจัยที่เอื้ออำนวยและเป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีวิตตามแนว เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน/กลุ่มในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ	5-14
3.1	ปัจจัยทุน	5-15

3.2	ปัจจัยกระบวนการเรียนรู้	5-19
3.3	ปัจจัยการบริหารจัดการ	5-21
3.4	ปัจจัยคุณธรรม-จิตวิญญาณ	5-22
3.5	ปัจจัยเชิงบริบท	5-23
4.	แนวทางการขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในเศรษฐกิจ นอภาคทางการเขตเมืองในระดับชุมชน/กลุ่ม	5-24
4.1	การสนับสนุนทุนให้ครบทุกด้านด้วยโครงสร้างการบริหารจัดการ แบบแนวราบ	5-24
4.2	การให้ความสำคัญแก่การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ในระบบ ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณธรรม-จิตวิญญาณ	5-25
4.3	การพัฒนาระบบ องค์กร กลไก เครื่องมือ การให้ความสนับสนุน ในระดับชุมชน/กลุ่ม	5-26
5.	ข้อสังเกตทางแนวคิด-ทฤษฎี จากการวิจัย	5-28
บทที่ 6	บทสรุปและข้อเสนอแนะ	6-1
1.	ข้อเสนอแนะด้านนโยบายต่อรัฐ	6-2
2.	ข้อเสนอแนะในเชิงปฏิบัติการ	6-4
2.1	ข้อเสนอต่อหน่วยงาน	6-4
2.2	ข้อเสนอต่อชุมชน/กลุ่ม	6-5
3.	ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย	6-6
บรรณานุกรม		
ภาคผนวก		
ก	ตารางวิเคราะห์ข้อมูลทั้ง 4 ชุมชน	ก-1
ข	แผนที่ชุมชน	ข-1
ค	แบบสอบถาม	ค-1

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาของการศึกษา

การศึกษาเศรษฐกิจนอกภาคทางการในเขตเมืองเพื่อการขับเคลื่อนตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระยะที่ 2 เกิดขึ้นจากความพยายามในการทำความเข้าใจการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการในระดับที่กว้างกว่าครอบครัว เนื่องจากเชื่อว่าการยกระดับการวิเคราะห์จากบุคคลสู่ระดับกลุ่มในชุมชน น่าจะทำให้พิจารณาแนวทางในการขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นไปโดยครอบคลุมมากขึ้น เมื่อพิจารณาถึงปัจจัยที่เอื้ออำนวยหรืออุปสรรคประกอบกัน ในทางกลับกันการพิจารณาปัจจัยเอื้ออำนวยและอุปสรรคดังกล่าวข้างต้น ยังจะส่งผลต่อการสร้างความเข้มแข็งในการประกอบอาชีพของกลุ่มคนที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการด้วย หากยอมรับว่าวิถีชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงนั้นสร้างความสำเร็จในอาชีพในลักษณะที่ยั่งยืน

ผลการศึกษาในระยะที่หนึ่งซึ่งเป็นการศึกษานำร่อง และหน่วยในการวิเคราะห์คือผู้ประกอบการอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ ทำให้เข้าใจถึงทั้งปัจจัยเอื้อและอุปสรรคต่อการสนับสนุนการขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ ข้อเสนอเกี่ยวกับการจัดการเศรษฐกิจนอกภาคทางการเพื่อสนับสนุนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง รวมทั้งข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยเพื่อนำไปสู่คำตอบที่ชัดเจนยิ่งขึ้นทั้งในระดับกว้างและระดับลึกเพื่อขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ในขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดคำถามสำคัญสองประการอันเป็นคำถามทั้งในแนวกว้างและแนวลึกซึ่งมีความเชื่อมโยงกัน **ประการแรก** จะขยายความรู้ในแนวกว้างได้อย่างไร ซึ่งหมายถึงการศึกษาในระดับที่กว้างขึ้น เช่น ระดับกลุ่มหรือชุมชน เพื่อสร้างความเข้าใจต่อความเหมือนและความต่างของปัจจัยเงื่อนไขในการขับเคลื่อนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการในชุมชน เช่น ปัจจัยด้านโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคมของชุมชน กลไกต่างๆในชุมชนที่สนับสนุนการเรียนรู้ บทบาทของกลุ่มทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ และบทบาทของรัฐในด้านต่างๆ เป็นต้น ความเข้าใจในประเด็นต่างๆเหล่านี้จะนำไปสู่การสร้างข้อสรุปเชิงนโยบายที่มีความชัดเจนครอบคลุมและเป็นองค์รวมมากขึ้น **ประการที่สอง** จะศึกษาเพื่อสร้างความรู้ในเชิงลึก เพื่อที่จะนำไปสู่แนวปฏิบัติในการขับเคลื่อนได้อย่างไร เช่น การจัดการกระบวนการเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียงที่เหมาะสมกับระดับความรู้ เวลา ของผู้ประกอบการอาชีพ เป็นต้น รวมทั้งบทบาทของฝ่ายต่างๆต่อการสนับสนุนการดำเนินชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน

การศึกษาในระยะที่สองจึงเลือกศึกษาจากกลุ่มของผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนเมืองและมีวิถีชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง โดยเลือกชุมชนที่มูลนิธิชุมชนไท และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ตลอดจนสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ลงความเห็นว่า มีวิถีชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและในจำนวนนี้มีผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอภาคทางการรวมอยู่ด้วย

2. คำถามการวิจัย

จากที่มาของการศึกษาดังกล่าวข้างต้น การศึกษาในระยะที่สองจึงมีคำถามสำคัญ 4 ประการ

1. กลุ่มคนในชุมชน/กลุ่มที่เลือกศึกษามีวิถีชีวิตและวิถีการประกอบอาชีพตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงในมิติของความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล มีภูมิคุ้มกัน มีความรู้และคุณธรรมอย่างไร
2. กลุ่มคนที่เลือกศึกษามีวิธีบริหารจัดการกลุ่มในสถานการณ์ที่เผชิญวิกฤตการณ์อันคุกคามต่อการประกอบอาชีพและดำเนินชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงอย่างไร
3. มีปัจจัยอะไรบ้างที่เอื้ออำนวยหรือเป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะในกลุ่มคนที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอภาคทางการ
4. แนวทางการขับเคลื่อนหรือขยายผลแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน/กลุ่มที่ศึกษาควรจะเป็นอย่างไร เมื่อพิจารณาจากคุณลักษณะของผู้ประกอบอาชีพ และบริบทของชุมชน/กลุ่ม

3. วัตถุประสงค์

1. ศึกษาการดำเนินชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มคนในชุมชนเมือง
2. ศึกษาปัจจัยที่สนับสนุนการดำเนินชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งปัจจัยในระดับชุมชน/กลุ่ม ระดับครอบครัว
3. ศึกษาแนวทางขับเคลื่อนหรือขยายผลแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน/กลุ่ม โดยพิจารณาจากปัจจัยในระดับต่างๆ เช่น ระดับชุมชน/กลุ่ม และครอบครัว

4. ขอบเขตการศึกษา

การศึกษารั้ครั้งนี้เลือกศึกษาชุมชน/กลุ่มที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มูลนิธิชุมชนไท และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(พอช.) ให้ความเห็นว่า มีกลุ่มคนในชุมชนที่มีวิถีชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และมีผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอภาคทางการรวมอยู่ด้วย จำนวนแปดชุมชน/กลุ่ม อันประกอบด้วย

1. ชุมชนโรงน้ำแข็ง ชอยสาทร 17 ถนนสาทรใต้ เขตสาทร
2. ชุมชนอินทามระ 29 (กลุ่มสตรีเขตพญาไท) ถนนประดิพัทธ์ เขตพญาไท
3. ชุมชนลาดพร้าว 101 บึงทองหลาง เขตบางกะปิ

4. ชุมชนวัดกลาง ซอยลาดพร้าว 132 ถนนลาดพร้าว เขตบางกะปิ
5. ชุมชนร่วมสามัคคี ซอยวัดเทพธิดา 13 ถนนรามคำแหง เขตบางกะปิ
6. ชุมชนก้าวหน้า แขวงตลาดบางเขน เขตหลักสี่
7. ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตติ์กว่า(ลำไทร) เขตหนองจอก
8. ชุมชนคลองสาม อำเภอกลองหลวง ปทุมธานี

จากชุมชนข้างต้น ผู้วิจัยเลือกชุมชนที่สามารถเป็นกรณีตัวอย่างสี่ชุมชน เพื่อตอบคำถามวิจัยในการคัดเลือกชุมชน/กลุ่ม ผู้วิจัยใช้เกณฑ์ดังต่อไปนี้

1. เลือกชุมชนในพื้นที่กรุงเทพฯ จำนวนสามชุมชน ในพื้นที่ปริมณฑล (ปทุมธานี สมุทรปราการ และนนทบุรี)จำนวนหนึ่งชุมชน/กลุ่ม ทั้งนี้เพื่อให้การศึกษาครอบคลุมเงื่อนไขปัจจัยของชุมชนเมืองและกึ่งเมือง หรือมีความหลากหลายแตกต่างกัน
2. เป็นกลุ่มและชุมชนที่มีเสถียรภาพ(มีความนิ่งหรืออยู่ตัวแล้ว)ในช่วงเวลาพอสมควรแล้ว
3. เป็นกลุ่มการผลิตนอกภาคเกษตรกรรม หรือหากอยู่ในภาคเกษตรกรรมควรจะต้องมีบริบทแตกต่างจากการเกษตรในชนบท เนื่องจากมีผู้ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงภาคการเกษตรในชนบทเป็นจำนวนมากแล้ว และที่สำคัญคือการวิจัยนี้มุ่งศึกษาการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนเมือง

5. กรอบแนวคิดการศึกษา

ในการศึกษาวิจัยระยะที่ 2 ซึ่งขยายระดับหรือหน่วยการวิเคราะห์ (Unit of Analysis) ไปสู่ระดับกลุ่ม ชุมชน กรอบความคิดสำคัญที่ใช้เป็นแนวทางการศึกษาและวิเคราะห์-สังเคราะห์ข้อมูลได้แก่

5.1 การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในเศรษฐกิจนอกภาคทางการในเขตเมือง ซึ่งระบุว่าปัจจัยเอื้อที่เอื้ออำนวยและที่เป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ

(1) **ปัจจัยที่เอื้ออำนวย** ได้แก่ ความเชื่อและความคุ้นเคยของผู้ประกอบอาชีพต่อแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวง "ทูน" (ครอบคลุมทั้งทุนเงิน ทุนความรู้และทุนทางสังคม) ความรู้สึกเชิงบวกต่ออาชีพของตนเอง การมีกลไกภายนอกสนับสนุน(ซึ่งในกรณีของเขตดินแดงคือสหกรณ์เครดิตยูเนียนศูนย์กลางเทวา ซึ่งสนับสนุนทั้งทุนเงินและทุนความรู้) และวิถีชีวิตแบบเมืองซึ่งมีความหลากหลายสูง ช่วยเปิดพื้นที่ให้แก่การประกอบอาชีพของเศรษฐกิจนอกภาคทางการ

(2) **ปัจจัยที่เป็นอุปสรรค** ได้แก่ ภาพลักษณ์และวาทกรรมของเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเน้นที่รูปแบบการผลิตของภาคการเกษตรและวิถีชีวิตชนบท การขาดแคลนความรู้ที่เอื้อต่อการพัฒนาความก้าวหน้าทางอาชีพ บทบาทและนโยบายของรัฐที่กระทบต่อวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของ

บุคคลในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ อาทิ นโยบายที่จะผนวกเศรษฐกิจนอกภาคทางการเข้าสู่เศรษฐกิจกระแสหลักที่มุ่งความเจริญเติบโต(มั่งคั่ง)ของระดับมหภาค นโยบายสินเชื่อ(ก๋อหนี้สิน)ของรัฐ การใช้จ่ายหรือข้อจำกัดด้านสวัสดิการสังคม เช่น การศึกษาของบุตร ความไม่มั่นคงด้านที่อยู่อาศัย และค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพ เป็นต้น

5.2 ความเข้มแข็งของชุมชน องค์กร กลุ่ม ตามแนวคิดของ Norman Uphoff ซึ่งเสนอว่าความเข้มแข็งขององค์กร สถาบัน ชุมชน กลุ่ม ฯลฯ ทั้งหมด มีองค์ประกอบหรือปัจจัยที่เหมือนกันอยู่ 4 ประการ คือ ทุน การจัดการ กระบวนการเรียนรู้ และ จิตวิญญาณ

(1) **ปัจจัยทุน** ครอบคลุมทั้งทุนที่เป็นเงินตรา ความรู้ บุคคล ทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรอื่นๆ ทุนดังกล่าวเป็นเงื่อนไขที่จำเป็น (Necessary Condition) ที่จะเอื้อให้องค์กรทุกระดับสามารถดำเนินการได้อย่างเข้มแข็ง โดยเงื่อนไขสำคัญที่เกี่ยวข้องกับทุนทั้งหลายคือ การมีสิทธิ ซึ่งประกอบด้วยสิทธิในการใช้ การรักษา สิทธิที่จะได้รับการสนับสนุนจากรัฐอย่างพอเพียงและยุติธรรม เป็นต้น

(2) **ปัจจัยการจัดการ** การจัดการด้านต่างๆ ที่มีประสิทธิภาพ (เช่น การจัดการทุน การจัดการกระบวนการเรียนรู้ การส่งเสริมจิตวิญญาณ) โดยมีปัจจัยย่อย เช่น กลไกการจัดการ (ผู้นำ กลุ่มผู้นำ) ระบบบริหารจัดการ โครงสร้างการจัดการ กฎระเบียบ ฯลฯ ที่เหมาะสม จะเอื้อให้ปัจจัยอื่นพัฒนาส่งเสริมให้กลุ่ม องค์กร ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง

(3) **ปัจจัยกระบวนการเรียนรู้** กลุ่ม องค์กร ชุมชนที่มีระบบการถ่ายทอดความรู้ทั้งเพื่อผลิตซ้ำและสร้างสรรค์ใหม่อยู่ภายในองค์กรอย่างต่อเนื่อง โดยมีทุนความรู้ของตนเองเป็นพื้นฐาน และมีการจัดการ(ความรู้) การแสวงหาองค์ความรู้ใหม่ ฯลฯ เอื้อให้องค์กรนั้นเกิดความเข้มแข็งภายในเนื่องจากมีความรู้ของตนเอง ที่สำคัญคือกระบวนการเรียนรู้นั้นได้ส่งเสริมศักยภาพและความสามารถของบุคลากรจากกระบวนการเรียนรู้ด้วย เป็นการพัฒนาทุนด้านบุคคล(ทรัพยากรมนุษย์)อย่างสำคัญ

(4) **ปัจจัยจิตวิญญาณ** กลุ่มซึ่งมีระบบคุณค่า ความเชื่อ ค่านิยม ที่ให้ความสำคัญกับเรื่องทางจิตวิญญาณ หรือ ศาสนธรรม พระเจ้าหรือสิ่งสูงสุดอื่นๆ ฯลฯ ย่อมเอื้อให้ปัจจัย "การบริหารจัดการ" ต่อ "ทุน" ต่างๆ ไม่ว่าทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติ เงินตรา ฯลฯ ดำเนินไปอย่างพึงพาอาศัยกัน มีความเอื้ออาทร แบ่งปันเอื้อเฟื้อต่อกันได้

จะเห็นได้ว่าปัจจัยต่างๆ ทั้งสี่ประการมีความเชื่อมโยงถึงกันอยู่ด้วยในตัว (เป็นองค์รวมเดียวกัน) คือ ความยั่งยืนของทุนย่อมขึ้นกับความสามารถในการจัดการที่มีระบบคุณธรรม ค่านิยมที่ดึงมาจากความเชื่อทางจิตวิญญาณกำกับอยู่ด้วย ในขณะเดียวกันกระบวนการจัดการดังกล่าวก็เป็นกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ผู้เกี่ยวข้องทั้งด้านเนื้อหาการจัดการ จิตวิญญาณ ไปด้วยเช่นกัน เป็นต้น

5.3 แนวคิดข่ายใยชีวิต Fritjof Capra ให้ความสำคัญต่อการศึกษาศึกษาเพื่อทำความเข้าใจสัมพันธ์ภาพของระบบชีวิตทั้งหลายในระดับต่างๆ บนพื้นฐานความเชื่อว่า

(1) มีสัมพันธ์ภาพระหว่างองค์ประกอบย่อยๆ ทั้งหมดที่อยู่ภายในระบบใดระบบหนึ่ง

(2) มีสัมพันธ์ภาพระหว่างระบบย่อยและระบบใหญ่กว่าที่แวดล้อมอยู่ สัมพันธ์ภาพระหว่างตัวระบบกับสิ่งแวดล้อมของมันคือ บริบทหรือ "Context" ซึ่งแปลว่า "ถักทอเข้าด้วยกัน" บริบทจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ การถักทอเข้าด้วยกันนี้เองทำให้เกิดความสัมพันธ์แบบ "เครือข่าย" ที่เชื่อมโยงระบบต่างๆ ทั้งหลายเข้าด้วยกันทั้งหมด สัมพันธ์ภาพแบบเครือข่ายจึงเป็นหัวใจสำคัญของทฤษฎีข่ายใยชีวิต เพราะเป็นความสัมพันธ์ที่มีได้เป็นเส้นตรง แต่เป็นสัมพันธ์ภาพที่เชื่อมโยงทุกทิศทาง เพื่อให้เกิดการเวียนกลับเกิดเป็นการเรียนรู้และการพัฒนาขึ้น

การจัดรูปของสัมพันธ์ภาพที่เกิดขึ้นซ้ำๆ ทำให้เกิดสิ่งที่เป็น "แบบแผน" (Pattern) คือการจัดรูปของสัมพันธ์ภาพระหว่างองค์ประกอบของระบบทั้งหลายและระหว่างระบบในระดับต่างๆ กัน และส่วนที่เป็นนามธรรมด้วย แบบแผนดังกล่าวมีทั้งส่วนที่เป็นโครงสร้างทางวัตถุที่เห็นได้ทางกายภาพ แต่แบบแผนเป็นมากกว่าโครงสร้างทางวัตถุ (Material Embodiment) คือมีส่วนของสัมพันธ์ภาพระหว่างรูปธรรม-นามธรรมด้วย ดังนั้นทั้งโครงสร้างและแบบแผนจึงเป็นสิ่งเดียวกัน เนื่องจากแบบแผนการจัดองค์การจะปรากฏได้ เมื่อมันอยู่ในส่วนประกอบของโครงสร้างทางกายภาพ ในทฤษฎีข่ายใยชีวิต คาปรั้าศึกษาและให้ความเข้าใจใหม่ในเรื่องของโครงสร้างของระบบชีวิตว่าเป็น "โครงสร้างกระจาย" (Dissipative Structures) ที่มีลักษณะเอื้อต่อการเคลื่อนไหวของความสัมพันธ์กับระบบอื่น ในขณะที่รักษาความสมดุลของระบบตนเองไว้ด้วย ระบบทั้งหลายจึงเป็นระบบเปิด(Open Systems) และการที่ระบบสามารถจัดการตนเองได้ ระบบจึงมีประสบการณ์ที่คาปรั้าเรียกว่าเป็น "การเรียนรู้" (Learning) ที่สะสมจากประสบการณ์ในระบบชีวิตทำให้เกิด "การพัฒนา"(Development) ขึ้นด้วย และความสัมพันธ์แบบเครือข่ายทำให้ "ความร่วมมือ" (Cooperation) และการเป็นหุ้นส่วน (Partnership) ความเป็นหมู่คณะ(Collective)ขององค์กรมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดมากกว่าการแข่งขัน (Competition) คุณสมบัติต่างๆ ดังกล่าวจะนำไปสู่ความยั่งยืน (Sustainability)

ในแนวคิดของคาปรั้าการเปลี่ยนกระบวนทัศน์จะมีความสัมพันธ์ต่อการปรับเปลี่ยนวิธีคิดด้วย คือเกิด "การคิดเชิงระบบ" (Systemic Thinking) หรือ "การคิดเชิงบริบท" (Contextual Thinking) และการคิดเชิงกระบวนการ (Process Thinking) ด้วย เพราะในตัวระบบ บริบทมีการเคลื่อนไหว เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา นั่นเอง อีกทั้งเห็นว่าการคิดเชิงระบบเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง เพราะสรรพสิ่งทั้งหลายดำรงอยู่เป็นระบบ การคิดของมนุษย์จึงต้องเป็นระบบด้วย คือ คิดแบบเชื่อมโยงกันและกัน มีสัมพันธ์ภาพและบริบท(Interconnections Relationships and Context) ถึงแม้ว่าโดยข้อเท็จจริง ความเชื่อมโยงกันหรือสัมพันธ์ภาพของสรรพสิ่งและระบบในระดับต่างๆ จะมีได้เท่ากันทั้งหมด มีระดับ

แตกต่างกัน แต่มนุษย์ไม่สามารถแยกส่วนความคิด โดยเลือกเฉพาะที่สำคัญมากสำหรับตนเองแล้วทิ้งส่วนไม่สำคัญหรือสำคัญน้อย เพราะเท่ากับละเลยกฎความจริงของระบบชีวิตที่เป็นองค์รวมหรือสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน

คาปรั้าเห็นว่า ในทุกระบบชีวิตมีระบบคิดทั้งสองแบบ ทำหน้าที่แตกต่างกันเพื่อรักษาสัมพันธ์ภาพภายในและภายนอกระบบให้สมดุล จึงไม่มีอันหนึ่งดีกว่าหรือเลวกว่าอีกอันหนึ่งในระบบชีวิตที่มนุษย์เกี่ยวข้องด้วย ปัญหาเกิดจากความไม่สมดุลในระบบคิดซึ่งเสียดุลให้แก่ระบบคิดเชิงเดียวตามกระบวนทัศน์แบบกลไก โดยละทิ้งระบบคิดแบบบูรณาการตามกระบวนทัศน์แบบนิเวศ(องค์รวม)

ผู้วิจัยจะนำแนวคิด-ทฤษฎีของคาปรั้าเป็นกรอบในการวิเคราะห์ระบบชุมชนโดยการพิจารณาสัมพันธ์ภาพ กระบวนทัศน์ วิธีคิด ฯลฯ ของกลุ่มหรือชุมชนที่เอื้อต่อการขับเคลื่อน เศรษฐกิจพอเพียง

5.4 กรอบความคิด "กระบวนกรเรียนรู้" จากผลการศึกษา "การสังเคราะห์แนวความคิด เศรษฐกิจพอเพียง" ระบุว่าปัจจัยสำคัญที่สุดต่อการขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงให้เป็นจริงนั้น ปัจจัยหนึ่งคือกระบวนกรเรียนรู้ ซึ่งในการวิจัยระยะที่ 1 ผู้วิจัยก็พบว่า กระบวนกรเรียนรู้มีอิทธิพลโดยตรงต่อปัจเจกบุคคลที่มีวิถีคิดและวิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง ในการวิจัยระยะที่ 2 นี้ ผู้วิจัยจึงกำหนดกรอบความคิดเกี่ยวกับกระบวนกรเรียนรู้ เพื่อใช้เป็นกรอบความคิดในการศึกษาปัจจัยดังกล่าว ดังนี้

"กระบวนกรเรียนรู้" คือ กลไกสำคัญที่สุดซึ่งมนุษย์ใช้ในการปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมรอบตัวที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและสังคมระดับต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว กลุ่ม องค์กร ชุมชน ประเทศ และระบบนิเวศ การที่มนุษย์มีศักยภาพความสามารถทางสมองมากกว่าสัตว์โลกทั่วไป ด้วยการปรับตัวโดยอาศัยกระบวนกรเรียนรู้ กระบวนกรดังกล่าวจึงมิได้จำกัดอยู่เพียงด้านกายภาพตามสัญชาตญาณทางธรรมชาติ คือ การกิน อยู่ สืบเผ่าพันธุ์ และเอาตัวรอดจากภัยคุกคามต่างๆ เท่านั้น หากครอบคลุมถึงกระบวนกรเรียนรู้เพื่อปรับตัวให้สอดคล้องกับความรู้สึกรู้สึกนึกคิด จิตใจ อุดมคติ ฯลฯ ของสังคมระดับต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น ด้วยสติปัญญา ความสามารถและจินตนาการที่มีอยู่ตามธรรมชาติด้วย

กระบวนกรเรียนรู้จึงเป็นทั้งกลไกการถ่ายทอดหรือผลิตซ้ำเพื่อดำรงรักษาสิ่งเดิมเอาไว้ เช่นเดียวกับที่เป็นกระบวนกรสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ที่เกิดจากจากการมีปฏิสัมพันธ์เพื่อปรับตัวกับสิ่งเดิมซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง (พลวัต/อนิจจัง) อยู่ตลอดเวลาด้วย บริบทหรือสิ่งแวดล้อมระดับต่างๆ รอบตัวปัจเจกบุคคล จึงมีอิทธิพลโดยตรงทั้งในด้านการผลิตซ้ำสิ่งเดิมและการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ขึ้นกับคุณลักษณะของกระบวนกรเรียนรู้และระดับปฏิสัมพันธ์ในกระบวนกรเรียนรู้ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมนั้น

อย่างไรก็ตาม หากกล่าวในแง่ของข้อเท็จจริงแล้ว กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์จะต้องมุ่งที่จะกระตุ้นและส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่มากกว่าการผลิตซ้ำสิ่งเดิม โดยอาจถือเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการที่จะนำศักยภาพด้านจินตนาการ (Imagination) ที่มีอยู่เฉพาะในมนุษย์เท่านั้นให้ปรากฏออกมา เพราะหากศึกษาวิวัฒนาการของอารยธรรมมนุษยชาติแล้ว จะพบว่าความก้าวหน้าทุกด้านทุกระดับ (กาย จิต สังคม ปัญญา) ล้วนเกิดจากกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้จินตนาการของมนุษย์ได้รับการกระตุ้น ทำให้มีโอกาสแสดงออก และดัดแปลงไปเป็นความคิดเชิงสร้างสรรค์ (Creative Thinking) ที่นำไปสู่นวัตกรรมใหม่ในทุกด้าน-ทุกระดับ มิใช่เฉพาะในด้านวัตถุธรรม แต่ครอบคลุมไปถึงนามธรรมอันเกี่ยวข้องกับโลกทัศน์ อุดมคติ ศาสนธรรม จิตวิญญาณ ฯลฯ อย่างสำคัญ และแน่นอนที่สุดคือศักยภาพและความสามารถของมนุษย์ในกระบวนการเรียนรู้นั้นได้พัฒนาให้เพิ่มมากขึ้นอย่างสำคัญ ทั้งด้านกาย จิต สังคม จิตวิญญาณ (ปัญญา)

การกล่าวถึงความสำคัญหรือการให้ความหมายแก่ "กระบวนการเรียนรู้" ของมนุษย์จึงต้องชัดเจนว่า เป็นกระบวนการของการเรียนรู้สิ่งเดิมเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ และจำเป็นที่จะต้องเป็นสิ่งที่ใหม่ ที่นำไปสู่การถักทอความสัมพันธ์ที่ประสานกลมกลืน (Harmonious) อย่างยั่งยืนกับสิ่งแวดล้อมในทุกระดับที่มนุษย์เกี่ยวข้องด้วย ไม่ว่าจะเป็นระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ (ครอบครัว กลุ่ม-องค์กร ชุมชน สังคม ประเทศ ฯลฯ) และมนุษย์กับธรรมชาติ ครอบคลุมไปถึงกระบวนการเรียนรู้เพื่อรู้จักธรรมชาติของตนเอง เพื่อให้บุคคลมีความสามารถที่จะดำรงชีวิตได้อย่างสมดุล มีสุขภาวะที่ดีในทุกมิติขององค์ประกอบแห่งตน (กาย จิต สังคม จิตวิญญาณ) กระบวนการเรียนรู้จึงมิใช่การสร้างสรรค์ที่มุ่งตอบสนองแบบแยกส่วนหรือจำเพาะเจาะจง ตามความพอใจ (ความเชื่อ ความเห็น ผลประโยชน์ ฯลฯ) ของปัจเจกบุคคลหรือเฉพาะกลุ่ม เนื่องจากในความจริงแล้ว ต้นกำเนิดแห่งมนุษย์และบริบทที่แวดล้อมปัจเจกบุคคลนั้น คือระบบความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งหรือองค์ประกอบของเหตุปัจจัยอันมากมายหลายระดับที่สัมพันธ์เชื่อมโยงเป็นองค์รวมเดียวกัน กระบวนการเรียนรู้จึงไม่อาจตัดตอน แยกส่วน ลดทอนได้

กระบวนการเรียนรู้ที่จะให้ผลเชิงบวกในทางส่งเสริมศักยภาพและความสามารถในการปรับตัวกับสิ่งเดิมพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ของบุคคลตามแนวคิดและความเชื่อที่กล่าวมา จะต้องมีองค์ประกอบหรือปัจจัยที่สำคัญเกี่ยวข้องด้วยอย่างน้อย ดังนี้

- 1) มีความหลากหลายในฐานหรือแหล่งการเรียนรู้
- 2) มีความหลากหลายในเนื้อหาของการเรียนรู้
- 3) มีความหลากหลายในวิธีการ เครื่องมือ ช่องทางของการเรียนรู้
- 4) มีโครงสร้างของความสัมพันธ์ในด้านต่างๆ แบบแนวนอน (Horizontal) มากกว่าแบบแนวตั้ง (Vertical)
- 5) มีระบบความสัมพันธ์เชิงสังคม (Social Relations) มากกว่าความสัมพันธ์เชิงอำนาจหรือผลประโยชน์ (Power Relations)

6) มีกลไกส่งเสริมการเรียนรู้

องค์ประกอบสามประการแรก คือ ความหลากหลายของฐานการเรียนรู้ เนื้อหา ช่องทาง-วิธีการที่กล่าวมา มีความสำคัญต่อการเรียนรู้ของบุคคล เนื่องจากกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์เกิดขึ้นตลอดเวลาที่บุคคลปฏิสัมพันธ์กับสิ่งภายนอกที่ยังมีชีวิตอยู่ การปรับตัวนั้นจึงเกี่ยวข้องกับเนื้อหา แหล่งเรียนรู้ และช่องทาง วิธีการ เครื่องมือ การเรียนรู้ที่หลากหลายมากมายที่อยู่ในวิถีชีวิตจริงที่สำคัญคือบุคคลแต่ละคนก็มีความหลากหลายแตกต่างกันเป็นพื้นฐานโดยธรรมชาติอยู่แล้ว ทั้งโดยกายภาพและวัฒนธรรม ประสบการณ์ ภูมิหลัง ฯลฯ การเรียนรู้จึงต้องมีความหลากหลาย การถ่ายทอดต้องอาศัยทั้งด้วยการพูด การเล่า การเทศน์ การสังเกต การอ่าน การฟัง การถาม การทดลองทำ การเลียนแบบ การคิดไตร่ตรองในใจตนเอง การแลกเปลี่ยนระหว่างบุคคล ฯลฯ อย่างหลากหลายสอดคล้องกับเนื้อหาและฐานการเรียนรู้ที่แตกต่าง กระบวนการเรียนรู้จึงจะมีประสิทธิภาพทั้งในการถ่ายทอดของเดิมและสร้างสรรค์สิ่งใหม่ เพราะมีความยืดหยุ่น ครอบคลุมเนื้อหา วัตถุประสงค์ที่ไม่เหมือนกัน และความสามารถ-ความถนัดที่ไม่เท่ากันของบุคคลแต่ละคนได้

ลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ที่มีความหลากหลาย-แตกต่างตามที่กล่าวข้างต้น มีผลให้กระบวนการเรียนรู้พัฒนาสร้างใหม่ในสิ่งที่ถ่ายทอดไปด้วย เนื่องจากการเรียนรู้แบบปฏิสัมพันธ์ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม คือปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล และระหว่างบุคคลกับตัวเองในการพยายามคิดเพื่อซึมซับและพยายามทำความเข้าใจกับสิ่งที่ถ่ายทอดนั้น รวมถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาต่างๆ ที่เกิดเชื่อมโยงหรือสังเคราะห์ขึ้นเป็นความรู้ชุดใหม่ การปฏิสัมพันธ์ของความหลากหลายในกระบวนการเรียนรู้จึงส่งผลให้บุคคลสามารถพัฒนาและเกิดความรู้ใหม่ได้ด้วย จากการได้คิด ค้นหา ไตร่ตรอง ทบทวน สิ่งที่ได้รับถ่ายทอดในแง่มุมต่างๆ โดยเฉพาะในบริบทของโครงสร้างแบบแนวราบและความสัมพันธ์ทางสังคมที่เอื้อให้บุคคลได้แลกเปลี่ยนโดยง่ายและเป็นอิสระ การผลิตใหม่หรือการสร้างสรรค์ย่อมเกิดขึ้นได้ง่ายและได้มาก เนื่องจากเปิดทางให้แก่จินตนาการ อันเป็นชุดความคิดที่ไร้ขอบเขต ข้อกำหนด

ด้วยเหตุนี้เอง องค์ประกอบของโครงสร้างความสัมพันธ์และลักษณะของระบบความสัมพันธ์ในกระบวนการเรียนรู้จึงมีอิทธิพลสำคัญที่กำหนดคุณภาพของการเรียนรู้ หากเป็นโครงสร้างความสัมพันธ์แบบแนวดิ่งและระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ย่อมกระทบต่อคุณภาพของการปฏิสัมพันธ์หรือการแลกเปลี่ยนระหว่างบุคคล และยังปิดกั้นการคิดใคร่ครวญไตร่ตรองด้วยตนเองของบุคคลด้วย เกิดเป็นการเรียนรู้ทางเดียว ที่มีฝ่ายหนึ่งกำหนดเพื่อผลิตซ้ำสิ่งเดิมตามที่ฝ่ายดังกล่าวต้องการ (ผู้อยู่ในโครงสร้างข้างบนหรือผู้มีอำนาจมากกว่า) ในกรณีเช่นนี้ บุคคลจะเรียนรู้เฉพาะเรื่องหรือตามวัตถุประสงค์และเนื้อหาที่ฝ่ายหนึ่งกำหนด-ต้องการ กระบวนการเรียนรู้จึงขัดกับสภาพความ

เป็นจริง เนื่องจากความหลากหลายทั้งหลายไม่สามารถเคลื่อนไหวแลกเปลี่ยนกัน ขาดพลวัตตามสภาพความเป็นจริงของสรรพสิ่งที่มีความหลากหลายในทุกระบบและทุกระดับของชีวิต

องค์ประกอบที่สำคัญต่อการเรียนรู้อีกประการหนึ่ง คือ กลไกการเรียนรู้เป็นองค์ประกอบซึ่งทำหน้าที่รวบรวมส่งผ่านเนื้อหาของการเรียนรู้ โดยอาศัยแหล่งเรียนรู้และช่องทาง เครื่องมือ วิธีการต่างๆ กลไกการเรียนรู้เป็นองค์ประกอบสำคัญในการผลักดันหรือขับเคลื่อน "กระบวนการ" หรือทำให้ "กระบวนการ" เกิดขึ้น คุณภาพการเรียนรู้ของบุคคลจึงมีความสัมพันธ์โดยตรงอย่างมากกับคุณภาพของกลไกการเรียนรู้ หากกลไกสามารถรวบรวม ส่งผ่าน โดยเชื่อมร้อยความหลากหลายต่างๆ และองค์ประกอบอื่น (โครงสร้าง ระบบความสัมพันธ์) เอื้อให้บุคคลได้เรียนรู้สิ่งต่างๆ อย่างเป็นองค์รวม กระบวนการเรียนรู้นั้นย่อมมีคุณภาพสูงในการสร้างสรรค์สิ่งใหม่

ในทางตรงข้าม หากกลไกการเรียนรู้ผลักดันอย่างจำกัดหรือคับแคบทั้งเนื้อหา แหล่งเรียนรู้ วิธีการ เครื่องมือ อีกทั้งใช้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจและโครงสร้างแนวดิ่งในการเรียนรู้สูง ย่อมทำให้คุณภาพการเรียนรู้ไม่เอื้อให้เกิดการสร้างสรรค์สิ่งใหม่หรือเกิดได้น้อยมาก กลไกการเรียนรู้ที่กล่าวถึงนี้มีทั้งที่เป็นระดับบุคคล องค์กร ขึ้นอยู่กับบริบท เช่นในระดับครอบครัว กลไกการเรียนรู้ที่สำคัญคือพ่อแม่ ที่มีอิทธิพลกำหนดคุณภาพของกระบวนการเรียนรู้ของลูก ในระดับสังคมกลไกการเรียนรู้ที่เป็นทางการ คือโรงเรียน-สถาบันการศึกษา โดยมีครูอาจารย์เป็นกลไกสำคัญของการผลักดันกระบวนการเรียนรู้ ในระดับองค์กรคือผู้นำ กลุ่มผู้นำ ซึ่งเป็นผู้กำหนดองค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ เป็นต้น

องค์ประกอบที่เอื้อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวมา จะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ต้องการคือศักยภาพและความสามารถใหม่ในทางสร้างสรรค์ได้นั้น จะต้องมีเงื่อนไขอย่างน้อย 3 ประการ คือ

1) เงื่อนไขของเวลาที่พอเพียงแก่กระบวนการเรียนรู้

เนื่องจากบุคคลมีความแตกต่างหลากหลายในมิติต่างๆ มากมาย ทั้งโดยธรรมชาติ(กายภาพ) และโดยวัฒนธรรม ภูมิหลัง อีกทั้ง "กระบวนการ" เป็นสิ่งที่ต้องอาศัยการเชื่อมร้อยองค์ประกอบด้วยความต่อเนื่อง กระบวนการเรียนรู้จึงต้องอาศัยเวลาที่เพียงพอ โดยเฉพาะกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ และในเนื้อหาบางประเด็นที่ต้องการเวลาที่เพียงพอแก่การตกผลึกใหม่ขององค์ประกอบต่างๆ เนื้อหาด้านจิตวิญญาณก็เป็นเนื้อหาประเภทหนึ่งที่ต้องการช่วงเวลาให้แก่กระบวนการเรียนรู้อย่างเพียงพอที่จะให้บุคคลได้ "ประจักษ์แจ้งแก่ใจ" ตนเอง เนื่องจากฐานการเรียนรู้ที่สำคัญในเรื่องดังกล่าว คือฐานจิตใจของบุคคลเอง เป็นกระบวนการเรียนรู้จักด้านในของตนเองและความสัมพันธ์เชื่อมโยงของด้านในตนเองกับสิ่งภายนอกทั้งหลาย(ตั้งแต่วัตถุธรรมไปจนกระทั่งนามธรรมที่มองไม่เห็น) กระบวนการเรียนรู้ด้านจิตวิญญาณจึงต้องการเงื่อนไขเวลาที่เพียงพอในการบ่มเพาะ

2) เงื่อนไขด้านการจัดการ

กระบวนการเรียนรู้ที่มีเป้าหมายของการสร้างสรรค์สิ่งใหม่นอกจากการผลิตซ้ำสิ่งเดิมนั้น มีความจำเป็นที่จะต้องมีการจัดการ(Management) เข้ามาเกี่ยวข้อง เพื่อให้องค์ประกอบต่างๆ ที่กล่าวมาเกิดขึ้นหรือที่มีอยู่สามารถมีคุณภาพเพิ่มมากขึ้น การจัดการกระบวนการเรียนรู้จะช่วยให้การเรียนรู้ได้เกิดขึ้นตามยถากรรม ความบังเอิญ หรือตามธรรมชาติ หากแต่เกิดอย่างมีเจตน์จำนง มีเป้าหมาย โดยมีการวางแผน กำหนดกลไก กระบวนการ ฯลฯ ที่จะเอื้อให้เกิด

บริบทใดที่มีการจัดกระบวนการเรียนรู้อย่างสืบเนื่อง จะกลายเป็น "วัฒนธรรมการเรียนรู้" อยู่ในบริบทนั้นด้วย จนกระทั่งทำให้เกิดเป็นกระบวนการเรียนรู้โดยอัตโนมัติตามเป้าหมายที่สังคมนั้นต้องการ เช่น วัฒนธรรมการเรียนรู้ในชุมชนพุทธ มุสลิม วัฒนธรรมการเรียนรู้แบบจีน แบบตะวันตก เป็นต้น หรือหากอยู่ในองค์กร ก็เป็นวัฒนธรรมการเรียนรู้ขององค์กรนั้น เช่น องค์กรทหาร องค์กรธุรกิจ องค์กรราชการ เป็นต้น

3) เงื่อนไขด้านกระบวนการทัศน์

เงื่อนไขด้านกระบวนการทัศน์ หรือชุดของความเชื่อพื้นฐานที่มนุษย์ใช้ในการเข้าใจชีวิตและโลก หรือสรรพสิ่ง อันมีอิทธิพลกำหนดระบบคุณค่า ทัศนคติ ความเชื่อและการจัดการของบุคคลต่อสิ่งต่างๆ ในกรณีของกระบวนการเรียนรู้ คือ ความเชื่อพื้นฐานที่ว่า มนุษย์มีศักยภาพในการเรียนรู้หรือไม่ อย่างไร วิธีการเรียนรู้ตามศักยภาพนั้นเป็นอย่างไร (เรียนรู้ได้เอง สอนได้ ต้องสั่ง บังคับ ควบคุม ฯลฯ) โลกดำรงอยู่แบบใด (แยกส่วนย่อยได้ หรือองค์รวมเชื่อมโยงกันหมด) ความเชื่อพื้นฐานนี้จะเข้าไปกำหนดการจัดการต่อองค์ประกอบด้านโครงสร้างของการเรียนรู้ ระบบความสัมพันธ์ของบุคคลในกระบวนการเรียนรู้ รวมไปถึงเนื้อหา แหล่งเรียนรู้ เป็นต้น

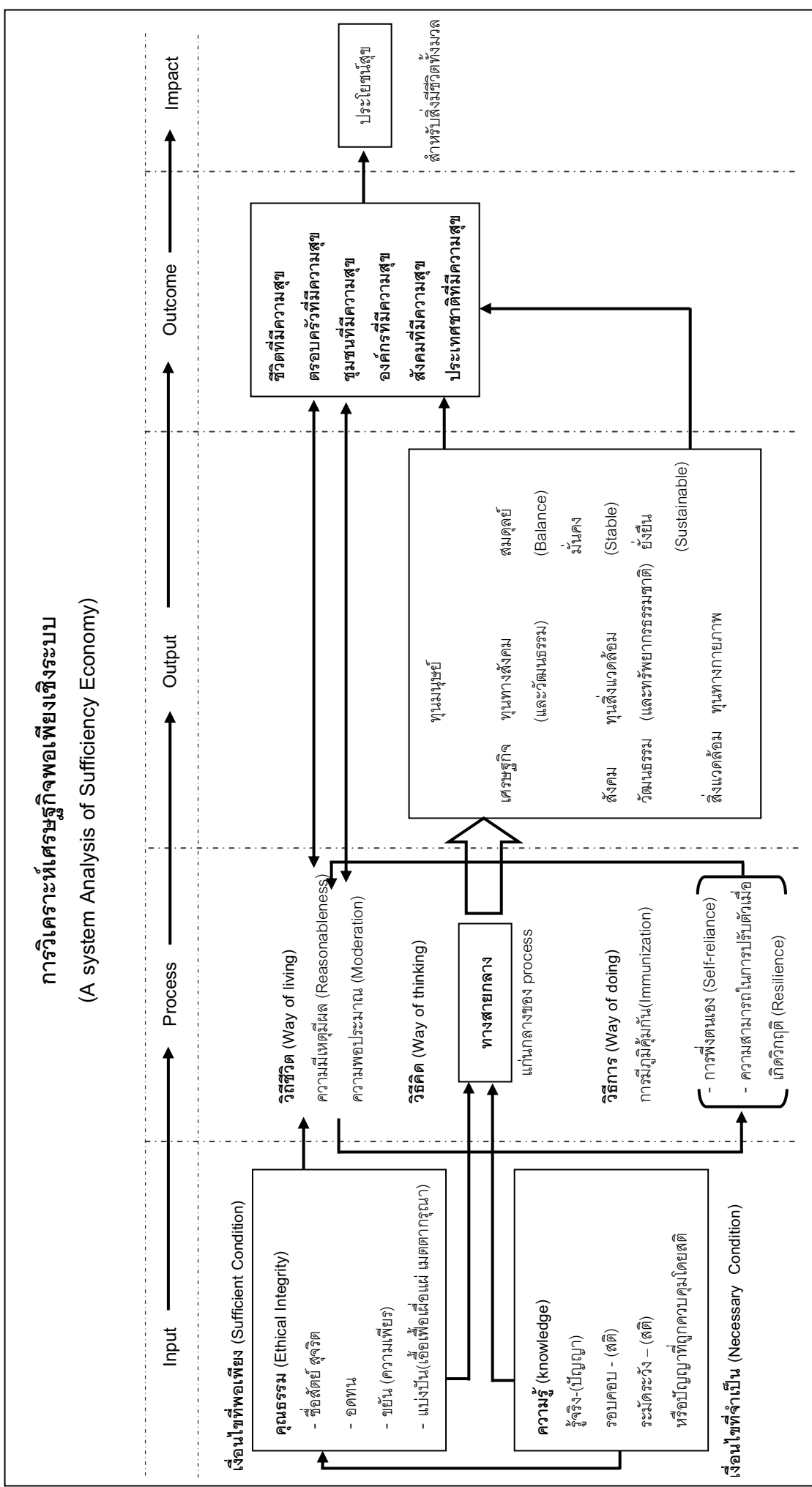
5.5 กรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง นิธิ เอียวศรีวงศ์ ซึ่งเสนอว่าเศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่เทคนิค ความหมายที่แท้จริงของเศรษฐกิจพอเพียงหมายถึง (1) อุดมการณ์คือต้องเห็นความเชื่อมโยงเกื้อกูลระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน รวมทั้งเห็นความเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่อยู่เหนือมนุษย์ จากอุดมการณ์นี้จะทำให้เห็นถึงความสำคัญของความเสมอภาค (2) โลกทัศน์ที่ต้องการความมั่นคงในชีวิต ซึ่งมาจากการเกื้อกูลกัน เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ทำให้ตนรู้สึกว่ามีคนคอยปกป้อง ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่จากเพื่อนบ้าน ไม่ใช่ความมั่นคงที่สร้างในพริบตา (3) ความสัมพันธ์ทางสังคม เศรษฐกิจพอเพียงจึงไม่ใช่เรื่องของการขึ้นา แต่เป็นเรื่องที่ชาวบ้านต้องร่วมมืออย่างเท่าเทียมกัน เกื้อกูลกัน คำนึงถึงผลประโยชน์ของผู้อื่นด้วย โดยเฉพาะคนจน ความสัมพันธ์ทางสังคมของเศรษฐกิจพอเพียงคือความสัมพันธ์ที่สมาชิกสามารถมีปฏิสัมพันธ์กันได้ (4) ค่านิยมเกี่ยวกับความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความไว้วางใจกัน และ ความซื่อสัตย์

ในทัศนะของ นิธิ การฟื้นฟูระบบเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึงการสร้างวัฒนธรรมถึง

ความสัมพันธ์ระหว่างคนที่มีความเชื่อร่วมกัน ความเชื่อเพื่อเชื่อเผื่อระหว่างคนในสังคม ชุมชนและรัฐ ต้องมีระบบความสัมพันธ์ที่เหมาะสม มีโลกทัศน์ที่เชื่อเพื่อต่อเศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้พื้นฐานที่สำคัญคือ ทรัพยากร ความรู้ การจัดการ และ การเรียนรู้ จึงจะทำให้เกิดเศรษฐกิจพอเพียงได้ ที่สำคัญในสังคมเศรษฐกิจพอเพียง คงต้องมีคนรวย คนจน ต้องมีคนได้เปรียบ เสียเปรียบบ้าง แต่ไม่ใช่ลักษณะได้เปรียบเสียเปรียบอย่างสุดกู่

5.6 กรอบแนวคิด การวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงเชิงระบบ ซึ่งเสนอว่าหากใช้ทฤษฎีระบบเป็นกรอบ ปัจจัยนำเข้าของเศรษฐกิจพอเพียงจะประกอบด้วย มิติด้านคุณธรรมและความรู้ ส่วนกระบวนการประกอบด้วย ทางสายกลาง ซึ่งเกิดขึ้นด้วยการมีภูมิคุ้มกัน การพึ่งตนเอง ความสามารถในการปรับตัว ความพอประมาณ และความมีเหตุผล ผลผลิตได้แก่ ความสมดุล มั่นคง ยั่งยืนของทุนมนุษย์ ทุนทางกายภาพ ทุนสิ่งแวดล้อม และทุนทางสังคมและวัฒนธรรม อันนำไปสู่การมีชีวิตที่ดีทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์การ สังคมและประเทศชาติ และท้ายที่สุดคือประโยชน์สุขสำหรับสิ่งมีชีวิตทั้งหมด ดังแผนภาพที่ 1.1

แผนภาพที่ 1.1 การวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงเชิงระบบ

6. วิธีการศึกษา

การศึกษานี้ประกอบด้วยขั้นตอนต่อไปนี้

1. ประเมินกลุ่มในชุมชนตามรายชื่อที่ได้รับจากมูลนิธิชุมชนไท และ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน และ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตามกรอบที่กำหนด ด้วยการประยุกต์ใช้เทคนิค RRA (Rapid Rural Appraisal) และ RSA (Rural System Analysis) เพื่อคัดเลือกให้เหลือ 4 ชุมชน/กลุ่มที่มีแนวทางของวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพสอดคล้องตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

นอกจากนี้ เพื่อให้การศึกษาถึงเงื่อนไขและปัจจัยของการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงมีความชัดเจนมากขึ้น หากผลการประเมินชุมชน/กลุ่มพบว่า มีชุมชน/กลุ่มที่มีความต่างระดับในการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ผู้วิจัยจะใช้วิธีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบ (Multi-case Comparative Study) เพื่อศึกษาว่า ชุมชน/กลุ่มที่มีปรากฏการณ์ต่างระดับกันนั้น มีความแตกต่างกันในปัจจัยเงื่อนไขหรือไม่ อย่างไร

2. ศึกษากลุ่มที่คัดเลือกได้ด้วยวิธีการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม สันทนากลุ่ม และ สัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำกลุ่ม เพื่อตอบคำถามการศึกษาข้อ 1 และ 2

3. สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน/กลุ่มที่ศึกษา รวมทั้งผู้เชี่ยวชาญด้านชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง และ เจ้าหน้าที่ของรัฐ เพื่อหาคำตอบเกี่ยวกับแนวทางในการขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน/กลุ่ม

4. นำเสนอผลการศึกษาในระดับชุมชน/กลุ่มในลักษณะประชาพิจารณ์

5. นำเสนอผลการศึกษาในลักษณะประชาพิจารณ์เพื่อเผยแพร่สู่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สสช. กรุงเทพมหานคร กระทรวงแรงงาน สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ พอช. และ หน่วยงานภาครัฐและเอกชนอื่นๆ ที่ทำงานเกี่ยวกับชุมชน/กลุ่มและอาชีพ

7. ระยะเวลาการศึกษา

งานศึกษานี้ใช้เวลา 15 เดือน ผลลัพธ์จากการศึกษาตามระยะเวลาการศึกษาระบุได้ดังนี้

ในช่วงหกเดือนแรกของการศึกษา เป็นการคัดเลือกชุมชน/กลุ่มเพื่อให้ได้ชุมชน/กลุ่มที่มีแนวทางของวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพสอดคล้องตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง กิจกรรมสำคัญจึงประกอบด้วยกำหนดยุทธศาสตร์ในการคัดเลือกชุมชน การศึกษาชุมชน การประเมินชุมชน และการคัดเลือกชุมชน ผลลัพธ์จากการศึกษาในช่วงนี้คือ เกณฑ์การคัดเลือกชุมชน ข้อมูลจากการศึกษาชุมชน 8 ชุมชน ข้อมูลการประเมินชุมชน/กลุ่มตามเกณฑ์ที่กำหนด และรายชื่อชุมชน/กลุ่มที่ผู้วิจัยคัดเลือก พร้อมทั้งเหตุผลในการคัดเลือก

การศึกษาในช่วงหกเดือนที่สองให้ความสำคัญต่อการศึกษากลุ่ม เพื่อค้นหาคำตอบสำหรับคำถามที่กำหนดไว้ การศึกษาในช่วงนี้จึงเป็นการศึกษาข้อมูลกลุ่มในเชิงลึก ด้วยวิธีการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม สทนากลุ่ม และสัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำกลุ่มและผู้เชี่ยวชาญ หากผลการประเมินกลุ่มพบว่า มีกลุ่มที่มีความต่างระดับในการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง จะมีการการศึกษาเชิงเปรียบเทียบ(Multi-case Comparative Study) เพื่อตอบคำถามเกี่ยวกับความแตกต่างในปัจจัยเงื่อนไขของกลุ่ม และผู้วิจัยจะนำเสนอผลการศึกษากลุ่ม

ผลลัพธ์จากการศึกษาในช่วงนี้คือ ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับกลุ่มในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการอธิบายองค์ประกอบการดำเนินชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง การบริหารจัดการกลุ่มในสถานการณ์ที่เผชิญวิกฤตการณ์อันคุกคามต่อการประกอบอาชีพและดำเนินชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง และปัจจัยที่เอื้ออำนวยหรือเป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะในกลุ่มคนที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกระบบทางการ ปัจจัยเงื่อนไขที่อธิบายความแตกต่างในระดับการดำเนินชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง (หากมี) รวมทั้งแนวทางการขับเคลื่อนหรือขยายผลแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในกลุ่มที่ศึกษา ซึ่งจะปรากฏในรูปของรายงานผลการศึกษานำเสนอต่อกลุ่ม และ จะมีการประชุมร่วมกับกลุ่มเพื่อนำเสนอผลการศึกษา

การศึกษาในช่วงสามเดือนสุดท้ายให้ความสำคัญต่อการรวบรวมความเห็นเพื่อเป็นแนวทางการปรับปรุงรายงาน และการจัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์ ผลลัพธ์จากการศึกษาในช่วงนี้คือการประชุมเพื่อนำเสนอผลการศึกษาในลักษณะประชานิพนธ์ และรายงานฉบับสมบูรณ์

8. การนำเสนอผลการศึกษา

ในภาพรวม ผลการศึกษาจากการวิเคราะห์เปรียบเทียบกลุ่มพบว่าแต่ละกลุ่มมีลักษณะเฉพาะ อันส่งผลต่อเงื่อนไขที่เฉพาะต่อการเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน ความเฉพาะเจาะจงของเงื่อนไขทำให้การเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงชัดเจนในเพียงบางมิติ และยังส่งผลให้ไม่สามารถพิจารณาได้ว่าชุมชน/กลุ่มมีความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงในเชิงองค์รวม (หากการเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงในเชิงองค์รวมมีอยู่จริง) การศึกษายังพบว่าในบางชุมชนความเป็นอาชีพในเศรษฐกิจนอกระบบทางการ ไม่ได้เอื้ออำนวยหรือเป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง แม้ว่าการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน/กลุ่มจำเป็นจะต้องคำนึงถึงเงื่อนไขเฉพาะของการประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกระบบทางการก็ตาม

ข้อค้นพบที่สำคัญจากการศึกษาครั้งนี้คือ “ความจริง” อีกด้านหนึ่งเกี่ยวกับพลวัตของชุมชน/กลุ่ม หรือ “อนิจจังลักษณะ” ของชุมชน/กลุ่ม ผู้วิจัยพบความเปลี่ยนแปลงหลายประการในชุมชน/กลุ่ม ที่ศึกษา ทั้งนี้เมื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลชุดข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมเอกสารและข้อมูลปฐมภูมิ การ

เปลี่ยนแปลงดังกล่าวพิจารณาได้ทั้งจากมิติกระบวนการของชุมชน/กลุ่ม ซึ่งเชื่อมโยงและได้รับผลกระทบอย่างชัดเจนจากบทบาทหรือมาตรการของรัฐ ซึ่งส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากความปรารถนาดีและความพยายามในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน/กลุ่ม ในหลายกรณีส่งผลกระทบโดยตรงต่อความเป็นชุมชน/กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน/กลุ่มที่ศึกษา (หากยอมรับสมมติฐานที่ว่าชุมชน/กลุ่มที่ศึกษาเป็นชุมชน/กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงตั้งแต่ต้น)

“อนิจลักษณะ” ของชุมชน/กลุ่มทำให้ผู้วิจัยต้อง “ปรับ” กระบวนการทำงาน โดยระมัดระวังมิให้กระบวนการศึกษากระทบต่อสัมพันธภาพของสมาชิกในชุมชน/กลุ่ม คำตอบที่ได้จากการศึกษาจึงเป็นคำตอบบนเงื่อนไขของชุมชน/กลุ่มที่ศึกษา

ในการนำเสนอผลการศึกษาเพื่อให้เข้าใจตั้งแต่ที่มาของการศึกษา กระบวนการทำงานและข้อค้นพบจากการศึกษา ผู้วิจัยจึงได้แบ่งนำเสนอออกเป็น 6 บท

บทแรก นำเสนอภาพรวมของการศึกษา ตั้งแต่ที่มาของการศึกษา คำถามในการศึกษา ผลลัพธ์ที่ต้องการ กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาและวิธีการศึกษา จุดตั้งต้นของการศึกษาค้างนี้จึงเริ่มจากชุมชนที่ได้รับการระบุว่า เป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อที่จะ “ถอดรหัส” คุณลักษณะความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงจากชุมชนเหล่านี้ แล้วจึงวิเคราะห์ด้วยกรอบแนวคิดความเข้มแข็งของกลุ่ม ช่างชีวิต กระบวนการเรียนรู้ และกรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ดังที่ได้ระบุไว้แล้วข้างต้น

บทที่ 2 นำเสนอกระบวนการศึกษาและผลการศึกษาตั้งแต่การประเมินชุมชนในระยะต้น 8 ชุมชน จนถึง การคัดเลือกชุมชน/กลุ่มที่เป็นกรณีศึกษาสี่แห่ง เป็นขั้นตอนการทำความเข้าใจกับคุณลักษณะสำคัญของชุมชนโดยการประยุกต์วิธีการ RRA(Rapid Rural Appraisal) และ RSA(Rural System Analysis) ซึ่งสามารถช่วยให้เรียนรู้สภาพพื้นที่ในระยะเวลานั้น ประกอบกับข้อมูลชุมชนที่ได้จากการศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ เมื่อผู้วิจัยจำเป็นต้องเลือกศึกษาชุมชนเพียงสี่แห่งเพื่อเป็นกรณีตัวอย่าง การศึกษาข้อมูลชุมชนในขั้นตอนนี้จึงต้องตามมาด้วยการวิเคราะห์ความเหมือนและความต่างของชุมชน โดยพิจารณาจากคุณลักษณะต่างๆ เช่น ความแตกต่างด้านลักษณะทางกายภาพ เพื่อให้เข้าใจว่าบริบทภายนอกชุมชนสามารถส่งผลต่อชุมชนในลักษณะใดได้บ้าง ไม่ว่าจะเป็นความเป็นชุมชนเปิดหรือปิด ความใกล้ชิดไกลจากแหล่งศูนย์การค้า รวมทั้ง “วิกฤต” ที่เกิดขึ้นและนำไปสู่จุดเริ่มต้นของโครงการที่ขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในเวลาต่อมา เช่น ในกรณีชุมชนวัดกลาง และร่วมสามัคคีเป็นต้น นอกจากนี้ประเด็นความแตกต่างด้านกายภาพ ความแตกต่างของชุมชนยังพิจารณาจากประเด็นอื่นๆ เช่น อายุของชุมชนและที่มาของประชากรในชุมชน กิจกรรมในชุมชนหรือกลุ่มและการมีส่วนร่วมของสมาชิก ผู้นำ-กลุ่มผู้นำในชุมชน ความต่อเนื่องของผู้นำ อาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ และทัศนคติของความเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง คุณลักษณะต่างๆ เหล่านี้ทำให้เข้าใจองค์ประกอบต่างๆ ที่ “ประกอบสร้าง” ความเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนเหล่านี้ นอกจากนั้นทัศนคติต่อความเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งพบว่าปรากฏในด้านต่างๆ เช่น ลดรายจ่าย

เพิ่มรายได้ วิธีแบบเกษตร หลักธรรมทางศาสนา ความเชื่ออาหารและการสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ชุมชน ยังทำให้สามารถเข้าใจทั้งที่มาแห่งความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน รวมทั้งเป็นจุดตั้งต้นในการพิจารณาต่อเนื่องไปถึง “ระดับ” ความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน เมื่อนำข้อมูลด้านอื่นๆ มาพิจารณาประกอบกัน บทที่สองจบลงด้วยข้อสรุปในการเลือกชุมชนที่จะเป็นกรณีศึกษาที่ชุมชน

บทที่ 3 เป็นการนำเสนอข้อมูลเชิงพัฒนาการและข้อมูลพื้นฐานของชุมชน/กลุ่มเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชน/กลุ่ม ตลอดจนสถานะเศรษฐกิจสังคมของชุมชน/กลุ่มที่ได้รับการคัดเลือกที่ชุมชนคือ ชุมชนวัดกลาง ชุมชนร่วมสามัคคี ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดดีกัว และชุมชนตำบลคลองสาม ปทุมธานี อันเป็นบริบทของกลุ่มเบเกอร์รี่ในตำบลคลองสามที่เป็นกรณีศึกษา ข้อมูลเชิงปริมาณที่นำเสนอมีสองส่วน ส่วนแรกเป็นข้อมูลสังคมเศรษฐกิจของชุมชน(ยกเว้นในกรณีกลุ่มเบเกอร์รี่คลองสามที่ใช้การสำรวจข้อมูลของกลุ่ม) โดยจะนำเสนอเฉพาะข้อมูลหลักๆ ที่เชื่อมโยงโดยตรงกับความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน/กลุ่ม เช่น ข้อมูลด้านอาชีพ รายได้ เงินออมหนี้สิน การประเมินฐานะทางเศรษฐกิจ ทิศนะต่อเศรษฐกิจพอเพียง การประเมินความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน/กลุ่มจากทัศนะของผู้ให้ข้อมูล ตลอดจนปัจจัยที่เอื้ออำนวยหรือเป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ส่วนที่สองเป็นข้อมูลเฉพาะกลุ่มที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ ซึ่งในหลายกรณีพบว่าข้อมูลเป็นไปในทิศทางเดียวกับข้อมูลชุมชน ข้อมูลสังคมเศรษฐกิจเหล่านี้ทำให้พอสามารถสรุปเกี่ยวกับความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนและผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการในชุมชนเหล่านี้ได้ แม้ว่าจะยังไม่สามารถ “ฟันธง” เพื่อสรุป “ระดับ” ความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนเหล่านี้ได้ก็ตาม เนื่องจากความแตกต่างระหว่างชุมชนไม่ปรากฏชัดเจน จึงต้องการข้อมูลเชิงคุณภาพมาพิจารณาประกอบ ความไม่ชัดเจนในความแตกต่างของข้อมูลสังคมเศรษฐกิจทำให้เกิดความตระหนักชัดว่า การจะตัดสินว่าชุมชนใดเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงและในระดับใดนั้น จำเป็นต้องอ้างอิงกับทั้งข้อมูลในภาพกว้างและข้อมูลในเชิงลึก การด่วนสรุปว่าชุมชนใดเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงและเป็นใน “ระดับใด” อาจส่งผลกระทบต่อการวางแผนทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงได้ ในขณะที่เดียวกันบทที่สามยังสร้างความเข้าใจด้วยว่า ความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนมีลักษณะเป็นพลวัต สามารถที่จะปรับเปลี่ยนไปในทางที่ไม่พอเพียงได้ หากการจัดการไม่เหมาะสม ในขณะที่เดียวกันชุมชนก็สามารถ “เลี้ยวกลับ” มาตั้งหลักใหม่ เพื่อดำรงความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงไว้ได้เช่นกัน

บทที่ 4 นำเสนอคุณลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน/กลุ่ม ตลอดจนปัจจัยเงื่อนไขที่อธิบายความแตกต่างในความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน รวมทั้งนำเสนอ “ระดับ” ความเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนเหล่านี้ด้วย ข้อมูลเชิงคุณภาพที่นำเสนอในบทนี้จะทำให้เข้าใจได้ว่าเหตุใดกลุ่ม/ชุมชนทั้งสี่จึงมีระดับความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงที่แตกต่างกัน และรวมทั้งคำอธิบายถึงที่มาแห่งความแตกต่าง บทที่สี่จึงเปรียบเสมือนการ “ถอดรหัส” ความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงของแต่ละ

ชุมชน โดยจะนำเสนอรายละเอียดทั้งในบริบทเชิงประวัติศาสตร์ สถานะปัจจุบันของชุมชน รวมทั้งการวิเคราะห์ความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงของแต่ละชุมชน ปัจจัยที่สนับสนุนและอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนในแต่ละชุมชน โดยอาศัยการประมวลทั้งข้อมูลเชิงปริมาณและข้อมูลเชิงคุณภาพประกอบกัน

บทที่ 5 นำเสนอบทสังเคราะห์การศึกษาทั้งสี่ชุมชน เพื่อตอบคำถามสำคัญของการศึกษา โดยเริ่มต้นจากการนำเสนอลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน/กลุ่มทั้งสิ้น การแก้ไขปัญหาและวิกฤตของชุมชน/กลุ่ม ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับวิกฤตและการแก้ไขวิกฤตของชุมชน/กลุ่ม ปัจจัยที่เอื้ออำนวยและที่เป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน/กลุ่ม แนวทางการขับเคลื่อนชุมชน/กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน โดยให้ความสำคัญต่อเศรษฐกิจนอภาคทางการ โดยอ้างอิงกับกรอบแนวคิดทฤษฎี การสังเคราะห์ในส่วนนี้ทำให้เกิดความเข้าใจในความเหมือนและความต่างในความเป็นเศรษฐกิจพอเพียง รวมทั้งการสังเคราะห์ปัจจัยที่เอื้ออำนวยและสนับสนุน และท้ายสุดนำเสนอข้อสังเกตทางแนวคิดและทฤษฎีจากการวิจัย

บทที่ 6 นำเสนอบทสรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการ เพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าต้องเริ่มต้นจากการปรับกระบวนทัศน์การบริหารจัดการให้สอดคล้องกับกระบวนทัศน์เศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นกระบวนทัศน์ทางเลือกในการพัฒนา โดยให้ความสำคัญทั้งต่อแนวคิดในเชิงองค์รวมและการสร้างนโยบายและแนวทางปฏิบัติที่สอดคล้องกัน การสร้างตัวชี้วัดการปฏิบัติงานที่เหมาะสม รัฐยังควรสนับสนุนเศรษฐกิจนอภาคทางการตามแนวทางที่มีเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดกำกับ ในขณะเดียวกันให้ความสำคัญต่อการสร้างหลักประกันทางสังคม และการส่งเสริมการใช้ชีวิตตามแนวทางที่ไม่ใช่บริโภคนิยม ในระดับปฏิบัติการมีข้อเสนอให้ความสำคัญต่อกระบวนการทำงานเพื่อหนุนเสริมแนวคิด การเรียนรู้ ทูน การบริหารจัดการ การสร้างความสัมพันธ์และการสื่อสารในลักษณะที่เป็นองค์รวม รวมทั้งการให้ความสำคัญต่อการสร้างผู้นำ และเผยแพร่แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ในส่วนของชุมชนเห็นว่าควรมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การเปิดช่องทางการสื่อสาร ส่วนข้อเสนอสำหรับการวิจัยในขั้นต่อไปนั้น ผู้วิจัยเสนอว่าควรมีกระบวนการสร้างความรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ตลอดจนวงจรชีวิตของกลุ่มและชุมชน บทบาทที่ควรจะเป็นขององค์กรท้องถิ่นในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง การสร้างตัวชี้วัดการปฏิบัติงานเพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงของหน่วยงาน โดยคำนึงถึงภารกิจหลัก และเป้าประสงค์ของหน่วยงาน และการศึกษากลไกในการเฝ้าระวังชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงที่จะนำไปสู่การสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ชุมชน

บทที่ 2

การศึกษาชุมชนในระยะต้นและคัดเลือกกรณีศึกษา

1. การศึกษาชุมชน

ชุมชนแปดแห่งที่ผู้วิจัยเลือกศึกษาในขั้นต้น ประกอบด้วย

1. ชุมชนโรงน้ำแข็ง ซอยสาทร 17 ถนนสาทรใต้ เขตสาทร
2. ชุมชนอินทามระ 29 (กลุ่มสตรีเขตพญาไท) ถนนประดิพัทธ์ เขตพญาไท
3. ชุมชนลาดพร้าว 101 บึงทองหลาง เขตบางกะปิ
4. ชุมชนวัดกลาง ซอยลาดพร้าว 132 ถนนลาดพร้าว เขตบางกะปิ
5. ชุมชนร่วมสามัคคี ซอยวัดเทพศิลา 13 ถนนรามคำแหง เขตบางกะปิ
6. ชุมชนก้าวหน้า แขวงตลาดบางเขน เขตหลักสี่
7. ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดดีกัว เขตหนองจอก
8. ชุมชนตำบลคลองสาม อำเภอกลองหลวง ปทุมธานี

ชุมชนเหล่านี้ปรากฏในฐานข้อมูลของหน่วยงานสามแห่ง ว่าเป็นกลุ่มหรือชุมชนแบบเศรษฐกิจพอเพียง คือ โครงการจัดทำฐานข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียง ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ(สศช.) (www.nesdb.org) (หมายเลขที่ 2,3,6,7,8) สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(พอช.) และมูลนิธิชุมชนไท (หมายเลขที่ 1,4,5,8) ทั้งนี้ชุมชนคลองสามปรากฏในฐานข้อมูลของทุกหน่วยงาน

ในเบื้องต้น การศึกษาชุมชนทั้งแปดแห่ง กระทำโดยการประยุกต์ใช้เทคนิค RRA (Rapid Rural Appraisal) และ RSA (Rural System Analysis) ทั้งนี้ด้วยข้อดีของวิธีการ RRA ที่ สามารถช่วยให้เรียนรู้สภาพพื้นที่ในระยะเวลานั้นๆ ด้วยการใช้เครื่องมือและวิธีการศึกษาหลายๆอย่างประกอบกัน และให้ความสำคัญต่อการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ระหว่างนักวิจัย และผู้คนในพื้นที่ เป้าหมายสำคัญของการศึกษาชุมชนทั้งแปดแห่งคือการคัดเลือกชุมชนที่จะเป็นพื้นที่ศึกษาเพียงสี่ชุมชน

เมื่อแรกเข้าไปศึกษาชุมชน ผู้วิจัยยังคงใช้เกณฑ์เบื้องต้น 3 ประการดังได้กล่าวแล้วคือ

1. เกณฑ์พื้นที่ คือคัดเลือกทั้งพื้นที่ในกรุงเทพฯ และปริมณฑล เพื่อให้การศึกษาครอบคลุมเงื่อนไขปัจจัยของชุมชนเมืองและกึ่งเมือง หรือมีความหลากหลายแตกต่างกัน
2. เกณฑ์อายุของชุมชนหรือกลุ่ม คือเป็นกลุ่มและชุมชนที่มีเสถียรภาพในช่วงเวลาพอสมควร (มีความนิ่งหรืออยู่ตัวแล้ว)
3. เกณฑ์อาชีพ คือ เป็นกลุ่มการผลิตนอกภาคเกษตรกรรม หรือหากอยู่ในภาคเกษตรกรรม ควรจะต้องมีบริบทแตกต่างจากการเกษตรในชนบท เนื่องจากมีผู้ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงภาค

การเกษตรในชนบทเป็นจำนวนมากแล้ว และที่สำคัญคือการวิจัยนี้มุ่งศึกษาการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพเศรษฐกิจนอกภาคทางการในเงื่อนไขของบริบทแบบเมือง

อย่างไรก็ตาม เมื่อได้ศึกษาชุมชนไปได้ระยะเวลาหนึ่ง ผู้วิจัยเห็นพ้องกันว่าจำเป็นต้องมีการตั้งเกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่ศึกษาเพิ่มเติม เพื่อให้เกิดความชัดเจนและมั่นใจได้ว่า การวิจัยจะได้กรณีศึกษาซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายที่เอื้อต่อการตอบคำถามการวิจัยได้ตรงที่สุด เกณฑ์ที่ผู้วิจัยใช้เพิ่มเติมได้แก่การคัดเลือกชุมชนหรือกลุ่มที่มีลักษณะดังนี้

1. ชุมชนหรือกลุ่มกิจกรรมซึ่งดำเนินกิจกรรม(ไม่ว่าในรูปแบบใดก็ตาม)ด้วยความเข้าใจและ/หรือปฏิบัติตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งนี้โดยพิจารณาจากหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกัน และเงื่อนไขความรู้ เงื่อนไขคุณธรรม เกณฑ์การพิจารณาจะไม่ได้ให้น้ำหนักเฉพาะรูปแบบของกิจกรรม เช่น การออมทรัพย์ การลดรายจ่าย-เพิ่มรายได้ของบุคคล แม้จะประสบความสำเร็จมาก แต่จะพิจารณาโลกทัศน์ วิถีคิด ระบบคุณค่า และเชื่อมโยงไปถึงปัจจัยและเงื่อนไขในระดับกลุ่มเป็นสำคัญ ซึ่งหากใช้กรอบแนวคิดของ Uphoff เป็นจุดตั้งต้น ย่อหมายถึงการพิจารณาองค์ประกอบสำคัญสี่ประการคือ ปัจจัยทุน ปัจจัยการจัดการ ปัจจัยกระบวนการเรียนรู้ และปัจจัยจิตวิญญาณ ซึ่งในประเด็นสุดท้ายนี้หมายรวมถึงแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

2. ชุมชนหรือกลุ่มในชุมชนที่มีกิจกรรมดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยที่สมาชิกในกลุ่มหรือในชุมชนมีส่วนร่วมอย่างชัดเจนและต่อเนื่อง อันเป็นเงื่อนไขสำคัญที่นำไปสู่กระบวนการเรียนรู้ระหว่างกัน และความยั่งยืนของเศรษฐกิจพอเพียง (ตามข้อค้นพบของการวิจัยในระยะที่ 1)

3. ชุมชนหรือกลุ่มสามารถแสวงหาเครือข่ายความร่วมมือจากภายนอก ทั้งจากองค์กรชุมชนด้วยกันเอง และจากหน่วยงานภาครัฐ - เอกชน เพื่อให้ได้คำตอบของปัจจัยและเงื่อนไขเชิงนโยบายในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในกลุ่มเศรษฐกิจนอกภาคทางการ

4. ชุมชนหรือกลุ่มที่มีบริบทหลากหลาย ทั้งในด้านประชากร กิจกรรมทางเศรษฐกิจและกลุ่มกิจกรรม รวมถึงสภาพแวดล้อมของความทันสมัย-โลกาภิวัตน์ เพื่อให้ได้ความรู้ที่สามารถสนองตอบลักษณะความหลากหลายของบริบทเมืองได้มากที่สุด

5. ชุมชนหรือกลุ่มมีผู้นำ-กลุ่มผู้นำที่มีความเข้าใจในแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สามารถประยุกต์แนวคิด-ปรัชญาไปสู่การปฏิบัติ

6. มีกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพเศรษฐกิจนอกภาคทางการในชุมชน หรือ เป็นกลุ่มที่ผู้ประกอบการอาชีพเศรษฐกิจนอกภาคทางการ

7. ชุมชนมีความพร้อมที่จะให้ผู้ศึกษาลงไปศึกษาในเชิงลึก

การศึกษาชุมชนและคัดเลือกกรณีศึกษาใช้เวลาประมาณสี่เดือน คือระหว่างเดือนกันยายนถึงเดือนธันวาคม 2549 เครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการศึกษาชุมชนคือ การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง และการใช้

แนวคิด Triangulation เพื่อให้แน่ใจในความแม่นยำของข้อมูล ผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วยกรรมการชุมชน และอดีตกรรมการชุมชน ประธานกลุ่มและกรรมการกลุ่มในพื้นที่ที่ศึกษา ผลการศึกษาชุมชนจึงเป็นผลจากการประมวลและสังเคราะห์ข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลทุติยภูมิจากแหล่งต่างๆ

2. การวิเคราะห์ผลการศึกษาชุมชน

ผลการศึกษาชุมชนในระยื่อนี้้นำเสนอในลักษณะเปรียบเทียบข้อมูลทั้งแปดชุมชน (โปรดดูตารางที่ 2.1) และวิเคราะห์เปรียบเทียบลักษณะร่วมและความแตกต่างของชุมชน

จากการนำข้อมูลการศึกษาชุมชนเบื้องต้นมาพิจารณาร่วมกับข้อมูลทุติยภูมิของพื้นที่ ได้ผลการศึกษาเปรียบเทียบชุมชนในด้านลักษณะร่วมของชุมชนและความแตกต่างของชุมชน ดังตารางที่ 2.1

3. ข้อมูลชุมชน

ข้อมูลชุมชนทั้งแปดแห่ง นำเสนอในเชิงพรรณนาเพื่ออธิบายข้อมูลชุมชนเบื้องต้น สภาพเศรษฐกิจและสังคม อันประกอบด้วย ข้อมูลประชากร โครงสร้างทางเศรษฐกิจ/รายได้ประชากร การปกครองในชุมชน โครงสร้างพื้นฐาน สภาพสังคม การศึกษา การสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคม การรวมตัวของชุมชนและกลุ่มองค์กรในชุมชน องค์กรและหน่วยงานที่สนับสนุนชุมชน สิ่งกระทบกับชุมชนที่มาจากปัจจัยภายนอก ความเป็นเศรษฐกิจพอเพียง ทิศนะต่อชุมชนในอนาคต ข้อมูลเหล่านี้นำเสนอเป็นตารางเปรียบเทียบในตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 ข้อมูลชุมชนเปรียบเทียบ 8 ชุมชน

ลำดับ ที่	ชุมชน ลักษณะ เปรียบเทียบ	ชุมชน โรงเรียนน้ำเต็ง	ชุมชน อินทามระ 29 แยก 1 กลุ่มสตรีเขตพญาไท	ชุมชนลาดพร้าว 101 บึงทองหลาง	ชุมชนวัดกลาง	ชุมชนร่วมสามัคคี	ชุมชนก้าวหน้า	ชุมชนแผ่นดินทอง (ชุมชนลำไทร)	ตำบล คลองสาม จ.ปทุมธานี
1.	ประเภทชุมชน (ใช้เกณฑ์ กทม.)	ชุมชนแออัด	ชุมชนแออัด	ชุมชนชานเมือง	เคหะชุมชน	ชุมชนแออัด (บ้านมั่นคง)	ชุมชนแออัด	ชุมชนชานเมือง	ชนบทกิ่งเมือง
2.	ที่ตั้งชุมชน	ซอยสาทร 17 ถนน สาทรใต้ แขวงยาน- นาวา เขตสาทร กรุงเทพฯ (ใกล้ สุสานสมาคมแต่จิ๋ว)	ซอยอินทามระ 29 ถนนประดิพัทธ์ แขวงสามเสนใน เขตพญาไท กรุงเทพฯ	ซอยลาดพร้าว 101 ถนนลาดพร้าว แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ (ใกล้วัดกลาง) วัดบึงทองหลาง)	ซอยลาดพร้าว 132 แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ	ซอยรามคำแหง 39 ในซอยวัดเทพศิลา 13 แขวงวังทองหลาง เขตวังทองหลาง กรุงเทพฯ	ซอยแจ้งวัฒนะ 6 แขวงตลาดบางเขน เขตหลักสี่ กรุงเทพฯ (ตรงข้าม ม. ราชวิถี พระนคร)	ซอยลำไทร ม.5 แขวงโคกแฝด เขตหนองจอก กรุงเทพฯ	ตำบลคลองสาม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี
3.	ลักษณะการเข้า - ออกชุมชน	เป็นชุมชนเปิด เข้าออกได้หลาย ทิศทาง (โดยเฉพาะ ทางบก)	เป็นชุมชนเปิด การเข้าออกใช้ถนน ทางเดียว (ซอยตัน) ต้องย้อนกลับทาง เดิม	เป็นชุมชนเปิด บ้านเรือนตั้งอยู่ ทั้งสองฝั่งถนนที่เป็น เส้นตรง ถนนแคบ เชื่อมต่อกับเส้นทาง อื่นๆ	เป็นชุมชนเปิด เข้าออกได้ทั้งทางบก ทางน้ำ (เรือ มีข้าม ฟากไปฝั่งถนน รามคำแหง)	ชุมชนเปิด เข้าออก ชุมชนใช้ทางบกได้ หลายทิศทาง	เป็นชุมชนเปิด เข้า-ออกได้หลาย ทิศทาง (โดยเฉพาะทางบก)	เป็นชุมชนเปิด มีประชาชนและ หน่วยงานต่างๆ ศึกษาดูงานใน ชุมชนจำนวนมาก ถนนในชุมชนที่เชื่อม ต่อเส้นทางอื่น	ชุมชนในตำบลส่วนใหญ่เป็นชุมชนเปิด มีการบริหารจัดสรร จำนวนมากอยู่ใน พื้นที่ฝั่งใต้
4.	การจดทะเบียน ชุมชน	26 พฤศจิกายน 2540	ชุมชน 14 เม.ย. 2535 กลุ่ม พ.ศ. 2540	13 ตุลาคม 2535	8 พฤษภาคม 2540	ไม่ได้จดทะเบียน ชุมชน	14 ธันวาคม 2538	17 พฤษภาคม 2539	ยกฐานะขึ้นเป็น อปต. 3 มี.ค.38

ลำดับ ที่	ชุมชน ลักษณะ เปรียบเทียบ	ชุมชน โรงเรียนน้ำแข็ง	ชุมชน อินทามระ 29 แยก 1 กลุ่มสตรีเขตพญาไท	ชุมชน ลาดพร้าว 101 บึงทองหลาง	ชุมชน วัดกลาง	ชุมชน ร่วมสามัคคี	ชุมชน ก้าวหน้า	ชุมชน แผ่นดินทอง (ชุมชนลำไทร)	ตำบล คลองสาม จ.ปทุมธานี
5.	กรรมสิทธิ์ที่ดินใน ชุมชน	ที่ดินตนเอง	มีทั้งที่ดินตนเอง และที่เช่าเอกชน	ที่เช่าวัดบึงทองหลาง	ที่ดินตนเอง	ที่ดินของสำนักงาน ทรัพย์สินส่วน พระมหากษัตริย์	ที่ดินของสำนักงาน ราชพัสดุ	ที่ดินตนเอง	ที่ดินตนเอง
6.	จำนวนประชากร ในชุมชน	มี 945 ครั้วเรือน บ้าน 631 หลัง ชาย 1,622 คน หญิง 1,578 คน รวม 3,200 คน	มี 132 ครั้วเรือน บ้าน 127 หลัง ชาย 134 คน หญิง 141 คน รวม 275 คน กลุ่มสตรีฯ = 12 คน	มี 210 ครั้วเรือน บ้าน 118 หลัง ชาย 416 คน หญิง 382 คน รวม 798 คน	มี 179 ครั้วเรือน บ้าน 179 หลัง ชาย 565 คน หญิง 594 คน รวม 1,159 คน	มี 124 ครั้วเรือน จำนวน 486 คน	มี 365 ครั้วเรือน บ้าน 219 หลัง ชาย 413 คน หญิง 513 คน รวม 926 คน	มี 133 ครั้วเรือน บ้าน 120 หลัง ชาย 389 คน หญิง 330 คน รวม 719 คน	บ้าน 24,995 หลังคา ชาย 22,693 คน หญิง 26,074 คน รวม 48,767 คน
7.	ภูมิ ลำนาดเดิม ของ ประชากร	- คนคนดั้งเดิมมา จากต่างประเทศ เช่น อินโดนีเซีย , มาเลเซีย 80% - คนกลุ่มใหม่เพิ่ง ย้ายเข้ามา - คนเถื่อน(คนต่างชาติ มาเช่าอยู่) 10% มา จากปากีสถาน	- กลุ่มคนดั้งเดิม ลูกหลานสืบตระกูล มาจากบรรพบุรุษ - คนมาใหม่อาศัยอยู่ นานกว่า 5 ปี	- กลุ่มคนดั้งเดิม กลุ่มคนที่ย้ายมาจาก ที่อื่นโดย เฉพาะภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ	- กลุ่มคนดั้งเดิม - คนกลุ่มใหม่ มาเช่า อพาร์ทเมนต์.ห้อง เช่าอื่นๆ	- กลุ่มแรกอพยพมา จากวังเพชรบูรณ์ (บริเวณ"เวิร์ลเทรด เซ็นเตอร์") ส่วนใหญ่ มาจากอีสาน - กลุ่มหลัง เป็นญาติ พี่น้องกัน	- กลุ่มคนดั้งเดิม ลูกหลานสืบตระกูล มาจากบรรพบุรุษ - กลุ่มคนที่ย้ายมา จากพื้นที่อื่น (ต่างจังหวัด) ระยะเวลาอยู่อาศัย มากกว่า 6 ปี	- กลุ่มคนดั้งเดิม ลูกหลานสืบตระกูล มาจากบรรพบุรุษ - คนใหม่ ย้ายเข้ามา โดยการแต่งงาน, หรือการซื้อที่ดินต่อ อื่นๆ ในพื้นที่	- กลุ่มคนดั้งเดิม ลูกหลานสืบตระกูล มาจากบรรพบุรุษ - คนกลุ่มใหม่ซื้อบ้าน จัดสรร ที่อยู่อาศัย อื่นๆ ในพื้นที่

ลำดับ ที่	ชุมชน ลักษณะ เปรียบเทียบ	ชุมชนโรงงานแห่ง	ชุมชน อินทามระ 29 แยก 1 กลุ่มสตรีเขตพญาไท	ชุมชนลาดพร้าว 101 บึงทองหลาง	ชุมชนวัดกลาง	ชุมชนร่วมสามัคคี	ชุมชนก้าวหน้า	ชุมชนแผ่นดินทอง (ชุมชนลำไทร)	ตำบล คลองสาม จ.ปทุมธานี
8.	การประกอบ อาชีพ	-รับจ้าง -รับราชการ -ทำงานบริษัท -ค้าขาย -ธุรกิจรายย่อย -หาบเร่ แผงลอย - ฯลฯ	- รับราชการ - รับจ้างทั่วไป - ค้าขาย - เก็บขยะขาย - ฯลฯ	- ทำงานในบริษัท / โรงงาน - ค้าขาย - หาบเร่ แผงลอย - ซาเล้ง - รับจ้าง - ฯลฯ	- รับจ้าง - ใช้แรงงาน - ค้าขาย - ขับรถแท็กซี่ - จักรยานยนต์รับจ้าง - ฯลฯ	- รับจ้าง - กรรมกร - ราชการ - เก็บขยะ - หาบเร่ แผงลอย - ฯลฯ	- รับจ้างทั่วไป - รับราชการ - ค้าขาย - ฯลฯ	- รื้อพ่อแม่ทำเกษตร - คนรุ่นใหม่ในชุมชน ทำงานข้างนอก เช่น ทำงานโรงงาน, รับ ราชการ 30 % - รับจ้างทั่วไป - ค้าขาย - ฯลฯ	-รับจ้าง -เกษตรกรรม -ค้าขาย -ทำงานโรงงาน -รับราชการ - ฯลฯ
9.	อายุชุมชน	100 กว่าปี	- ชุมชนอายุกว่า 20 ปี - อายุกลุ่มกว่า 10 ปี	20 กว่าปี	40 กว่าปี	20 กว่าปี	100 กว่าปี	130 กว่าปี	200 กว่าปี
10.	ศาสนา	ส่วนใหญ่นับถือ ศาสนาอิสลาม	ส่วนใหญ่นับถือ ศาสนาพุทธ	ส่วนใหญ่นับถือ ศาสนาพุทธ	นับถือศาสนาพุทธ และอิสลาม ใกล้เคียงกัน	ส่วนใหญ่นับถือ ศาสนาพุทธ	ส่วนใหญ่นับถือ ศาสนาพุทธ	ส่วนใหญ่นับถือ ศาสนาอิสลาม	นับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 95
11.	สิ่งก่อสร้างอื่นๆ ภายในชุมชน	อพาร์ทเมนท์, คอนโดมีเนียมของ คนในชุมชนเอง สำหรับให้เช่ามีมาก และกำลังสร้างอยู่ หลายตึก	อพาร์ทเมนท์ คอนโด มีเนียม และห้องพัก ประเภทอื่นๆ มี จำนวนมากเป็น ของคนนอกชุมชน (เอกชน)	มีห้องให้เช่าอยู่บ้าง มีห้องให้เช่าอยู่บ้าง	อพาร์ทเมนท์, ห้อง เช่าประเภทต่างๆ มี จำนวนมาก ส่วน ใหญ่เป็นของคนใน ชุมชน -ตลาดนัดวันพฤหัสบดี	เข้าร่วมบ้านมั่นคง กำลังก่อสร้างศูนย์ การเรียนรู้ของชุมชน	- หอพระชุมชน - ศาลาเอนกประสงค์ และศูนย์สังเคราะห์ ราษฎรประจำชุมชน - ลานกีฬา, ลานเด็กเล่น - ศูนย์สุขภาพชุมชน	- โรงเรียนอิสลามลำไทร - มีสียศโดยยุตติกา - สวนภูมิรักษ์ - บ้านจัดสรร, บ้านเช่า รวมถึงที่พักให้เช่า ประเภทอื่นๆ	บ้านจัดสรรจำนวน มากถูกสร้างขึ้นใน พื้นที่ตำบลคลองสาม รวมถึงที่พักให้เช่า ประเภทอื่นๆ

ลำดับ ที่	ชุมชน ลักษณะ เปรียบเทียบ	ชุมชนโรงงานน้ำแข็ง	ชุมชน อินทามระ 29 แยก 1 กลุ่มสตรีเขตพญาไท	ชุมชนลาดพร้าว 101 บึงทองหลาง	ชุมชนวัดกลาง	ชุมชนร่วมสามัคคี	ชุมชนก้าวหน้า	ชุมชนแผ่นดินทอง (ชุมชนลำไทร)	ตำบล คลองสาม จ.ปทุมธานี
12.	สภาพภายนอกที่ แวดล้อมชุมชน	ตั้งอยู่ย่านสาทร หลัง รพ. เชนด์หลุยส์ มี ตึกบริษัทเอกชน และ ห้างสรรพสินค้า จำนวนมากล้อมรอบ ชุมชน	ชุมชนอยู่ในพื้นที่ สะพานควาย เป็น ย่านธุรกิจค้าขาย	ชุมชนอยู่ในซอย ลาดพร้าว 101 เป็น ซอยใหญ่ มีธุรกิจ ต่างๆ และเป็นย่าน ค้าขาย	ตั้งอยู่ใจกลางย่าน ค้าขาย -มีห้างสรรพสินค้า ใกล้ๆ ได้แก่ เดอะ มอลล์ สาขาบางกะปิ และ สาขารามคำแหง ห้างเทสโกโลตัส	-มีชุมชนแวดล้อม ประมาณ 10 ชุมชน -อยู่ใกล้แหล่งธุรกิจ, การค้าจำนวนมาก ยาวตลอดแนวถนน รามคำแหง(ตรงข้าม ม.รามคำแหง)	-อยู่ใกล้ห้างจังโก้ สาขาหลักสี่ -ใกล้มหาวิทยาลัย ราชภัฏพระนคร -เป็นย่านตลาด, แหล่งค้าขาย -ใกล้รัชสีไน	-มีโรงงานตั้งอยู่ แวดล้อมชุมชน จำนวนมาก -มีสภาพความเป็น ชนบทพอสมควร	-มีบ้านจัดสรร เกิดขึ้นมากมาย รอบๆ บริเวณชุมชน -การจราจรติดขัด มากขึ้น -น้ำท่วมขัง
13.	กิจกรรม / ความเป็นกลุ่ม	- กลุ่มชาเล็งเก็บขยะ แก้ปัญหาขยะ ตกค้าง - สภากาแฟ เป็นจุด นัดพบ พูดคุยกัน	- กิจกรรมในชุมชน เป็นกิจกรรมชุมชน ทั่วไป ไม่ได้ รวมกันเป็นกลุ่ม - กลุ่มสตรีเขตพญาไท ตั้งอยู่นอกชุมชน เป็นกิจกรรมของคน ทั้งเขต ปัจจุบันมี สมาชิก 12 คน ประธานชุมชนเป็น ประธานกลุ่มนี้	กลุ่มออมทรัพย์ ชุมชน ด้วยแนวคิด ร่วมแก้ปัญหาด้าน การเงิน ตั้งขึ้นมา เมื่อ 5 ม.ค.2543 จากการสนับสนุน ของ พอช.	-ธนาคารขยะชุมชน -กลุ่มออมทรัพย์ -กองทุนหมู่บ้านและ ชุมชนเมือง -กองทุนพัฒนา ชุมชนกรุงเทพฯ -กิจกรรมอนุรักษ์และ ฟื้นฟูคลองโดยใช้ นุ้ยน้ำบำบัด	-ต่อสู้จากการไล่อื้อ จนได้บ้านมั่นคง -กลุ่มออมทรัพย์ฯ เปลี่ยนเป็น สหกรณ์ เคหะสถานฯ รองรับ บ้านมั่นคง -กลุ่มเยาวชนร่วม สามัคคี	-สหกรณ์ออมทรัพย์ -กองทุนหมู่บ้านและ ชุมชนเมือง -กลุ่มอาชีพชุมชน ทำ ไวน์,สาโท เป็น สินค้า OTOP -สภาเยาวชน -กลุ่มกิจกรรมพัฒนา องค์กรชุมชน โชน บุรพา	-ศูนย์บริการและ ถ่ายทอดเทคโนโลยี การเกษตรโคกแฝด -กองทุนหมู่บ้านฯ -กองทุนภาคและ ข้าวสารปีละห้า -กองทุนฌาปนกิจ สงเคราะห์ -สหกรณ์ชุมชน -กิจกรรม โสมสเดย์ -ร.ร.เกษตรพญาใหม่	-ศูนย์พัฒนาสตรี และส่งเสริมอาชีพ ตำบลคลองสาม -กลุ่มเบเกอรี่ -กลุ่มดอกไม้ -กลุ่มออมทรัพย์ ชุมชน

ลำดับ ที่	ชุมชน ลักษณะ เปรียบเทียบ	ชุมชน โรงน้ำแข็ง	ชุมชน อินทามระ 29 แยก 1 กลุ่มสตรีเขตพญาไท	ชุมชนลาดพร้าว 101 บึงทองหลาง	ชุมชนวัดกลาง	ชุมชนร่วมสามัคคี	ชุมชนก้าวหน้า	ชุมชนแผ่นดินทอง (ชุมชนลำไทร)	ตำบล คลองสาม จ.ปทุมธานี
14.	การดำเนินการใน ปัจจุบัน	- ซาล้างเก็บขยะยังมี การดำเนินการอยู่ - สภากาแฟ ปัจจุบัน ไม่ได้ดำเนินการ แล้ว	- ดำเนินกิจกรรม อื่นๆ ตามปกติ - กำลังดำเนินการ ขอ “บ้านมั่นคง”	กิจกรรมกลุ่มยัง ดำเนินการอยู่ แต่ บางกิจกรรมไม่ เข้มแข็งเหมือนก่อน เช่น กลุ่มขยะไม่ได้ เน้นกิจกรรมกลุ่ม - กลุ่มออมทรัพย์ฯ เน้นกลุ่มเด็กใน ชุมชน	- กิจกรรมกลุ่มยัง ดำเนินการอยู่ แต่ บางกิจกรรมไม่ เข้มแข็งเหมือนก่อน เช่น กลุ่มขยะไม่ได้ เน้นกิจกรรมกลุ่ม - กลุ่มออมทรัพย์ฯ เน้นกลุ่มเด็กใน ชุมชน	- โครงการบ้านมั่นคง กำลังดำเนินการใน ระยะที่ 3 - สหกรณ์เคหสถานมี การดำเนินการอยู่ อย่างต่อเนื่อง - กลุ่มเยาวชนยังคง ดำเนินการอยู่	- โครงการบ้านมั่นคง กำลังดำเนินการ - กลุ่มอาชีพชุมชน กำลังดำเนินการไป เจาะรูกับบริษัท ในประเทศเกาหลี เพื่อส่งออกผ้าไท - สหกรณ์ออมทรัพย์ - กลุ่มแม่บ้าน	กิจกรรมดำเนินการ อยู่อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะ กิจกรรม โฮมสเตย์ขณะนี้ กำลังดำเนินการไป ตามความพร้อม และสมัครใจ และ ยึดหลักการ ท่องเที่ยวศึกษา วัฒนธรรมชุมชน วัฒนธรรม	กิจกรรมกลุ่มต่างๆ มี การดำเนินการอย่าง ต่อเนื่อง โดยเฉพาะ กลุ่มพัฒนาสตรีและ ส่งเสริมอาชีพ ได้ ขยายไปสู่กิจกรรม อื่นๆ เช่น อาชีพนวด แผนไทย เบเกอรี่ ขนมไทย สมุนไพร ยาสมุนไพร
15.	หน่วยงาน สนับสนุน	- สำนักงานเขต - พอช. - สหกรณ์เครดิต ยูเนียน - การเคหะชุมชน แห่งชาติ	- สำนักงานเขต - พอช. - สหกรณ์เครดิต ยูเนียน - การเคหะชุมชน แห่งชาติ	- สำนักงานเขต - พอช. - มูลนิธิกองทุนเพื่อ การพัฒนาสิ่งแวดล้อม - มูลนิธิสวัสดิ - มูลนิธิชุมชนไท - NIDA, ร.ร. สุขาภิบาล 2 - เครือข่ายสิ่งแวดล้อม เขตบางกะปิ, สสส.	- พอช. - มูลนิธิชุมชนไท - เครือข่ายสิ่งแวดล้อมภาค - เครือข่ายวังทองหลาง - สำนักงานทรัพย์สินฯ - รอช. - NIDA, ร.ร. สุขาภิบาล 2 - เครือข่ายสิ่งแวดล้อม เขตบางกะปิ, สสส.	- พอช. - มูลนิธิชุมชนไท - เครือข่ายสิ่งแวดล้อมภาค - มูลนิธิศุภนิมิต - สมาคมวางแผน ครอบครัว - กรมประชาสัมพันธ์ - มูลนิธิเด็กอ่อนในสลัม	- สำนักงานเขต - หน่วยงานรัฐ - องค์การเอกชนต่างๆ - มหาวิทยาลัยราช ภัฏพระนคร - มหาวิทยาลัย เทคโนโลยีมหานคร	- องค์การบริหารส่วน ตำบลคลองสาม - สำนักงานพัฒนาชุม ชนอำเภอคลองหลวง - สำนักงานส่งเสริม วิชาการ คลอง 5 - พอช.	

ลำดับ ที่	ชุมชน ลักษณะ เปรียบเทียบ	ชุมชนโรงงานน้ำแข็ง	ชุมชน อินทามระ 29 แยก 1 กลุ่มสตรีเขตพญาไท	ชุมชนลาดพร้าว 101 บึงทองหลาง	ชุมชนวัดกลาง	ชุมชนร่วมสามัคคี	ชุมชนก้าวหน้า	ชุมชนแผ่นดินทอง (ชุมชนลำไทร)	ตำบล คลองสาม จ.ปทุมธานี
16.	ความเป็น เศรษฐกิจพอเพียง (คำตอบจากชุมชน)	ชุมชนโรงงานน้ำแข็งยัง ไม่เป็นชุมชน เศรษฐกิจพอเพียง คนในชุมชนยังไม่ พอเพียง	เรื่องเศรษฐกิจ พอเพียง การลด รายจ่าย เพิ่มรายได้ ลดความฟุ้งเฟ้อ เห็นได้ชัด เมื่อมีการ ทำบัญชีครัวเรือนการ ทำแผนแม่บทชุมชน ยังเป็นส่วนหนึ่งที่ ผลักดันให้ชุมชนมีการ เคลื่อนไหวเรื่องของ ความพอเพียงมากขึ้น	ยังคงไม่เข้าใจ ความหมายเรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง เพราะภาพลักษณ์ ของความเป็น เศรษฐกิจพอเพียง แล้วยังยึดติดในเรื่อง ของการเกษตรและ วิถีแบบเกษตรกร มากกว่า	จะทำให้คนในชุมชน ดำเนินชีวิตด้วยความ พอเพียง สามารถทำ ได้ ออกทำ แต่ก็เป็น เรื่องความสนใจ ส่วนตัวของแต่ละคน ในชุมชน เป็นเรื่อง ของแนวคิด เริ่มจาก การเข้าใจตนเอง ต้องพยายามพูดคุย ให้เห็นภาพความเป็น จริง ต้องใช้ระยะเวลา พอสมควร	จากการร่วมกันคิด ร่วมกันทำ สร้าง ภูมิคุ้มกันความเจริญ ที่รายล้อมด้วยการ ควบคุมป้องกันในเรื่อง ความปลอดภัย มี องค์กรประชาชน ปลูกผักล่อมบ้านแทน ข้าวลด เพื่อแบ่งปัน รวมถึงการรักษา ประเพณีวัฒนธรรมใน ชุมชน	เศรษฐกิจพอเพียง เป็นส่วนหนึ่งของ การดำรงชีวิต รู้จัก กิน รู้จักใช้ เงินที่ เหลือก็ออม รวมถึง การจัดการเงินออม	วิถีชีวิตตามหลัก ศาสนาอิสลามสอนให้ เอื้ออาทรและแบ่งปัน ต่อกัน สอดคล้องกับ วิถีชีวิตตามปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงที่ว่า เมื่อมีความพอเพียงใน ครอบครัวแล้ว ก็ให้ แบ่งปันไปสู่ครอบครัว ข้างเคียง ถ้าเหลือจึง ขาย	วิถีชีวิตที่มีอยู่ เป็นชุมชนวิถีเกษตร ท่ามกลางวิถีชุมชน เมือง รวมถึงการรื้อ ฟื้นวิถีชุมชน ความ เอื้ออาทรต่อกันและ กัน มีการลดการใช้ จ่าย โดยผลิตของใช้ ทำเองได้มาใช้กัน ชุมชน เช่น น้ำยา ล้างจาน ยาสะสม
17.	อนาคตและ ความหวังของ ชุมชน (คำตอบ จากชุมชน)	มีการส่งเสริมกลุ่ม เยาวชนเข้ามาทำ กิจกรรม มีกลุ่มแกน นำให้คำแนะนำใน สิ่งที่ถูกต้อง ส่งเสริม การทำกิจกรรมใน ชุมชนร่วมกัน	เรื่องความมั่นคงของ ที่อยู่อาศัย ความไม่ มีหนี้สินของคนใน ชุมชน รวมถึง สถานที่ทำงานของ กลุ่มและชุมชน การ ขยายศูนย์ การเรียนรู้	การปลูกฝังเด็กและ เยาวชนเพื่อสานต่อ กิจกรรมกลุ่มออม ทรัพย์ และการรัก ชุมชนของตนเพื่อจะ ได้มีที่อยู่อาศัยต่อไป ได้ยืนยาว	สานต่อกิจกรรม กลุ่มให้กับเยาวชน ปลูกฝังและเปิด โอกาสให้เยาวชนใน ชุมชนเข้าร่วม กิจกรรมอย่าง สม่ำเสมอ เพื่อให้	จิตใจ ความรู้สึก ของ ชาวบ้านในชุมชน แตกต่างจากในอดีต อาจเกิดจากสถาน- การณ์ที่ไม่เหมือนเดิม จึงยังไม่เห็นความ ร่วมมือของคนที่นี่	สนับสนุนเศรษฐกิจ ชุมชน การทำสาโท นอกจากนี้มีการทำ ขนมไทย คือ กระจยา สารทอบแห้ง	เยาวชนและคนรุ่น ใหม่ ยังคงน่าเป็น ห่วงอยู่ เพราะเรื่อง ของสังคม การศึกษา ในปัจจุบันเป็น การศึกษาออกชีวิต ไม่ใช่ชีวิต เป็น	ชุมชนพึ่งตนเองได้ อย่างพอเพียง พร้อม กับเอื้ออาทรคนอื่น ด้วยซึ่งเริ่มจากกลุ่ม เด็กและพัฒนา ขยายไปสู่หมู่บ้านอื่น ด้วยโดยส่งเสริมให้

ลำดับ ที่	ชุมชน ลักษณะ เปรียบเทียบ	ชุมชนโรงงานน้ำแข็ง	ชุมชน อินทามระ 29 แยก 1 กลุ่มสตรีเขตพญาไท	ชุมชนลาดพร้าว 101 บึงทองหลาง	ชุมชนวัดกลาง	ชุมชนร่วมสามัคคี	ชุมชนก้าวหน้า	ชุมชนแผ่นดินทอง คอยรู้ตักวา (ชุมชนลำไทร)	ตำบล คลองสาม จ.ปทุมธานี
17 (ต่อ)			เรียนรู้และศูนย์ สุขภาพชุมชน		เกิดความรักชุมชน	ทั้งนี้จิตใจ ความ ร่วมมือของคน สำคัญมาก จึงต้อง ทำให้คนมีความรัก สามัคคีกัน		ที่เกิในตัว ทำให้ขาด ทักษะชีวิต ซึ่งอาจ แก้ไขได้โดยการ สร้างฐานให้แข็งแรง คือ ครอบครัว	แต่ละหมู่บ้านทำ ผลิตภัณฑ์ของใช้ที่ไม่ เหมือนกัน ใช้กันเอง เพื่อความเป็นไป ของตลาดสินค้า

** หมายเหตุ : ตามคำจำกัดความของกรุงเทพมหานคร ชุมชน หมายถึง ชุมชนแออัด ชุมชนชนเมือง และชุมชนเมืองที่กรุงเทพมหานครกำหนดขึ้น มีรายละเอียดดังนี้

- 1. ชุมชนแออัด** หมายถึง ชุมชนส่วนใหญ่ที่มีอาคารหนาแน่น ไร้ระเบียบและชำรุดทรุดโทรม ประชาชนอยู่อย่างแออัด มีสภาพแวดล้อมไม่เหมาะสมอันอาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัยและความปลอดภัยของผู้อยู่อาศัย โดยให้เกิดผลของความหนาแน่นของบ้านเรือนอย่างน้อย 15 หลังคาเรือนต่อพื้นที่ 1 ไร่
- 2. ชุมชนเมือง** หมายถึง ชุมชนที่มีความหนาแน่นของบ้านน้อยกว่าชุมชนแออัด กล่าวคือน้อยกว่า 15 หลังคาเรือน ต่อพื้นที่ 1 ไร่ แต่มีความหนาแน่นของจำนวนบ้านมากกว่าชุมชนชนเมืองและกรุงเทพมหานครได้จัดทำประกาศกำหนดเป็นชุมชน โดยที่ชุมชนดังกล่าวไม่เป็นชุมชนตามที่กล่าวมาในข้ออื่นๆ
- 3. เคหะชุมชน** หมายถึง ชุมชนที่ได้รับการจัดตั้งดำเนินการและดูแลโครงการโดยการเคหะแห่งชาติ มีสภาพเป็นแฟลต และกรุงเทพมหานครเข้าไปดำเนินการในด้าน ทางระบายน้ำ ชยะ ทางเท้า เศรษฐกิจ สังคม อนามัยและอื่นๆ
- 4. ชุมชนชนานเมือง** หมายถึง ชุมชนที่กรุงเทพมหานครได้จัดทำเป็นประกาศกำหนดชุมชน โดยมีพื้นที่ดำเนินการด้านเกษตรกรรมในเขตกรุงเทพมหานครออกเป็นสวนใหญ่ มีบ้านเรือนไม่แออัด แต่ขาดการวางแผนทางด้านผังชุมชน เช่น ทางระบายน้ำ ทางเดินเท้า เพื่อป้องกันการเกิดปัญหา น้ำท่วมขัง การสัญจรไปมาของประชาชนในชุมชน
- 5. ชุมชนหมู่บ้านจัดสรร** หมายถึง ชุมชนที่มีบ้านจัดสรรที่เป็นที่อยู่อาศัย และดำเนินการในภาคเอกชนในเขตกรุงเทพมหานคร โดยมีลักษณะบ้านเป็นบ้านเดี่ยวที่มีบริเวณ ทางเอสดีทีแวก หรือ บ้านแฝด สภาพทั่วไปควรจะตั้งมีการพัฒนา เช่น ทางระบายน้ำ ชยะ ทางเท้า ซึ่งกรุงเทพมหานครพิจารณาถึงความเหมาะสมในการที่จะเข้าไปดำเนินการพัฒนา ซึ่งจะได้จัดทำเป็นประกาศกำหนดชุมชน

4. ลักษณะร่วมและแตกต่างของชุมชนทั้งแปดแห่ง

ชุมชนทั้งแปดแห่งมีลักษณะร่วมและแตกต่างที่น่าสนใจตามประเด็นดังต่อไปนี้

4.1 ลักษณะทางกายภาพของชุมชน

ชุมชนที่ศึกษาหกชุมชนเป็นชุมชนในเมือง มีสองชุมชนที่เป็นชุมชนชานเมือง และชนบทกึ่งเมือง แม้โดยคำจำกัดความของกรุงเทพมหานคร ชุมชนในเมืองเหล่านี้ยังสามารถจำแนกออกได้เป็นชุมชนแออัดและชุมชนเมือง (โปรดดูคำจำกัดความในตารางที่ 2.1) แต่ก็พบว่าวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของประชาชนในชุมชนมีความใกล้เคียงกัน และมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับบริบทของชุมชน เช่น ในกรณีชุมชนวัดกลางและชุมชนโรงน้ำแข็งซึ่งมีห้องเช่าและอพาร์ทเมนต์เป็นจำนวนมาก ชาวบ้านส่วนหนึ่งมีอาชีพรับจ้างซักเสื้อผ้าให้แก่ผู้ที่มาพัก ในขณะเดียวกันการมีประชากรแฝงจำนวนมากเป็นผลให้เกิดปัญหาขยะและสิ่งแวดล้อมขึ้นในชุมชน เนื่องจากปริมาณขยะในแต่ละวันมีมากกว่าที่สำนักงานเขตจะจัดการได้ แต่ที่สำคัญคือชาวชุมชนสามารถ “เปลี่ยนวิกฤตให้เป็นโอกาส” โดยระดมความร่วมมือจากคนในชุมชนให้เข้ามามีการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะ ส่งผลให้ทั้งสองชุมชนสามารถตั้งกลุ่มกิจกรรมขยะ ในกรณีของชุมชนโรงน้ำแข็ง มีการตั้งกลุ่มชาเล้งผิงงานเก็บขยะ ซึ่งได้รับการสนับสนุนด้านทุนทรัพย์จากคนในชุมชน และยังเชื่อมโยงในลักษณะเครือข่ายกับชุมชนวัดกลาง ส่วนในกรณีของวัดกลาง มีการจัดตั้ง “ธนาคารขยะ” ซึ่งมีขอบข่ายการทำงานที่กว้างขวางเชื่อมโยงกับกลุ่มเยาวชนและส่งผลถึงการเสริมสร้างความเข้าใจในการคัดแยกขยะ การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับครอบครัวและส่งเสริมการออมด้วย และที่สำคัญมีการเชื่อมโยงกับองค์กรสนับสนุนภายนอกด้วย

ในกรณีของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตตั๊กวา และชุมชนตำบลคลองสาม ลักษณะทางกายภาพมีความแตกต่างกันมาก แม้จะมีสภาพเป็นชุมชนกึ่งชนบทกึ่งเมืองเหมือนกัน กล่าวคือทำเลที่ตั้งของชุมชนตำบลคลองสามตั้งอยู่สองฝั่งคลอง สภาพของชุมชนมีลักษณะแตกต่างกันอย่างชัดเจน ฝั่งหนึ่งเป็นชุมชนวิถีเกษตร ซึ่งประชาชนเป็นเจ้าของที่ดิน ส่วนอีกฝั่งเป็นหมู่บ้านจัดสรรและยังมีโครงการบ้านเอื้ออาทรเกิดขึ้นด้วย ประชาชนจึงไม่ได้เป็นผู้อยู่อาศัยมาแต่ดั้งเดิม ส่วนชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตตั๊กวา มีการตั้งถิ่นฐานในลักษณะกลุ่มบ้าน ในพื้นที่ที่ลึกเข้าไปจากถนนสายหลัก การมีอาณาบริเวณที่ชัดเจน (ผนวกเข้ากับประวัติศาสตร์ของชุมชน) ส่งผลให้ชุมชนมีความเป็นเอกภาพเมื่อเทียบกับชุมชนตำบลคลองสาม

ชุมชนที่ศึกษาทั้งแปดแห่งยังเป็นชุมชนเปิด มีทางเข้าออกได้หลายทาง ชุมชนจึงมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกับสังคมภายนอกอยู่ตลอดเวลา แม้จะมีบางชุมชนที่อยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางของเมือง เช่น ชุมชนตำบลคลองสามที่อยู่ห่างจากใจกลางกรุงเทพมหานครกว่า 30 กิโลเมตร แต่ทั้งสองชุมชนก็ยังมีชุมชนที่อยู่ใกล้เคียง และโดยเฉพาะชุมชนตำบลคลองสาม ที่มีลักษณะเป็นชุมชนกึ่งชนบทกึ่งเมือง ตั้งอยู่ท่ามกลางการเกิดขึ้นของหมู่บ้านจัดสรร ความเป็นชุมชนเปิดทำให้ชุมชนต้องปรับตัว อย่างน้อยเพื่อที่จะรักษาความเป็นชุมชนของตนไว้

ในบรรดาชุมชนทั้งแปดแห่ง มีชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักว่าแห่งเดียวเท่านั้นที่ไม่ได้ตั้งอยู่ท่ามกลางความเจริญทางด้านวัตถุ เนื่องจากอยู่ห่างไกลจากใจกลางเมือง ส่วนชุมชนในตำบลคลองสาม แม้จะอยู่ห่างไกล แต่ก็แวดล้อมด้วยหมู่บ้านจัดสรร อีกหกชุมชนที่เหลืออยู่ใจกลางย่านธุรกิจไม่ว่าจะเป็นบริเวณสาทร รามคำแหง บางกะปิ และ ลาดพร้าว ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีความเห็นว่าสภาพแวดล้อมภายนอกชุมชนส่งผลกระทบในทางลบต่อวิถีชีวิตในชุมชนของตน เช่นกรณีชุมชนคลองสามมีความเห็นว่า

หมู่บ้านจัดสรร ทำให้มีคนนอกเข้ามามากขึ้น การจราจรติดขัดมากขึ้น น้ำท่วมขังมากขึ้น คนในหมู่บ้านจัดสรรไม่ได้มีส่วนร่วมกับชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนห่างเหินมากขึ้น ห้างสรรพสินค้าก็เกิดขึ้นมาก....บ้านเอื้ออาทรก็สร้างขึ้นเพราะมีคนต้องการเข้ามาอยู่ในชุมชน แต่ไม่ตรงกับความต้องการของคนในชุมชนอย่างแท้จริง (วิไลลักษณ์ เลขาฯ, สัมภาษณ์)

ผู้นำชุมชนวัดกลางมีความเห็นใกล้เคียงกัน โดยเฉพาะเมื่อชุมชนล้อมรอบด้วยห้างสรรพสินค้าทันสมัย เช่น เดอะมอลล์สาขางานกะปิ และ สาขารามคำแหง ห้างเทสโก้ โลตัส และยังมีโรงภาพยนตร์เมเจอร์ ซึ่งสามารถเข้าถึงได้ด้วยการใช้เรือข้ามฟาก ซึ่งเปิดบริการทุกวัน

การพัฒนาของสภาพแวดล้อมภายนอกชุมชนที่รอบล้อมด้วยห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ สิ่งที่เข้ามาคือวัตถุนิยม ลูกหลานในชุมชนมีความต้องการตามค่านิยม บ่อยครั้งต่ออาทิที่พ่อแม่ต้องพาลูกหลานของตนไปห้างสรรพสินค้า (ศุภชัย ตรีรัตน์ชาวลิต, สัมภาษณ์)

4.2 อายุของชุมชนและที่มาของประชากรในชุมชน

แม้จะไม่มีชุมชนใดที่อายุที่เป็นทางการของชุมชนมากกว่า 15 ปี แต่ในทางปฏิบัติ ชุมชนส่วนใหญ่มีอายุยาวนานกว่านั้นมาก ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักว่า ชุมชนก้าวหน้า และชุมชนโรงน้ำแข็งมีอายุมากกว่า 100 ปี ส่วนชุมชนที่เหลือมีอายุการตั้งถิ่นฐานมากกว่า 20 ปีขึ้นไป

แม้อายุของชุมชนอาจสะท้อนถึงความดั้งเดิมของประชากรในชุมชน แต่ไม่ได้หมายถึงรวมถึงการสืบทอดของวิถีชีวิตและอุดมการณ์ เนื่องจากการสืบทอดเหล่านี้ต้องอาศัยปัจจัยที่เกี่ยวข้องเป็นจำนวนมาก และที่สำคัญชุมชนมีการเกี่ยวข้องกับบริบทภายนอกอยู่ตลอดเวลา ความเกี่ยวข้องเหล่านี้ปรากฏในรูปของการเคลื่อนย้ายเข้าออกของประชากร อิทธิพลในด้านค่านิยมและวิถีปฏิบัติตามสมัยนิยม อย่างไรก็ตามพบว่ามียุคชุมชนที่ให้ความสำคัญต่อการรักษาขนบธรรมเนียม วิถีชีวิตดั้งเดิมของตน และความพยายามนี้ถูกพิจารณาว่าเป็นส่วนหนึ่งของการมีวิถีชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงด้วย เช่น กรณีชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักว่า ชุมชนตำบลคลองสาม ชุมชนร่วมสามัคคี

4.3 อาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการในชุมชน

ในทุกชุมชนมีผู้ประกอบการอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ โดยอาชีพที่พบมากที่สุดคือ อาชีพอิสระ เช่น การค้าขนาดเล็ก (หาบเร่แผงลอย) มอเตอร์ไซด์รับจ้าง รับงานมาทำที่บ้าน (เช่น ปักผ้า เย็บผ้า) และ เป็นแรงงานรับจ้าง ในกรณีชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตั้กว่า และ ชุมชนตำบลคลองสาม พบว่ามีผู้ประกอบการอาชีพอิสระและแรงงานรับจ้างในภาคเกษตรด้วย

การสำรวจชุมชนในเบื้องต้น ยังไม่ได้ข้อมูลชัดเจนเกี่ยวกับจำนวนของผู้ประกอบการอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ (ยกเว้นในกรณีชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตั้กว่า ซึ่งมีการสำรวจในเชิงลึกบ้างแล้ว) แต่พบว่าการประกอบอาชีพในชุมชนที่ศึกษามีความเชื่อมโยงกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ในสองลักษณะ ลักษณะแรก ผู้ประกอบการอาชีพเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มที่มีแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งพบในทุกชุมชนยกเว้นกรณีชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตั้กว่า ลักษณะที่สอง พบในชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตั้กว่า ซึ่งกลุ่มผู้ที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการไม่ได้ยืนยันว่ามีวิถีชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง แต่เป็นกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลจากความเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตั้กว่า

4.4 ความเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง

จากฐานข้อมูลของ สศช. , พอช. และมูลนิธิชุมชนไท ชุมชนทั้งแปดแห่งได้ชื่อว่าเป็นชุมชนที่มีกลุ่มคนซึ่งมี “แนวปฏิบัติตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” หรือ “เข้าข่ายแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ทั้งนี้ข้อเสนอแนะที่ได้รับการอ้างถึงมากที่สุดคือ การมีกลุ่มกิจกรรมในชุมชนที่มีความเข้มแข็ง เช่น กลุ่มการเงิน กลุ่มอาชีพ หรือกลุ่มกิจกรรมอื่นๆ ดังพบว่าทั้งแปดชุมชนมีกลุ่มออมทรัพย์ที่ดำเนินการโดยต่อเนื่อง ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตั้กว่ายังมีกองทุนฌาปนกิจสงเคราะห์ กองทุนชะกาดและข้าวสารพิตราระห์ ซึ่งสองกองทุนหลังนี้เป็นกองทุนที่ตั้งขึ้นตามบัญญัติของศาสนาอิสลาม ในบางชุมชน เช่นชุมชนร่วมสามัคคี กลุ่มออมทรัพย์สามารถขยายเป็นสหกรณ์เคหะสถาน ความต่อเนื่องของกลุ่มการเงินเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงการมีทุนทางเศรษฐกิจในชุมชน แม้ในการศึกษาเบื้องต้นยังไม่สามารถให้คำตอบได้ชัดเจนถึงประสิทธิผลในการบริหารจัดการองค์การการเงินในชุมชน และบทบาทขององค์การการเงินชุมชนในฐานะ “เครื่องมือ” ที่ทำให้เกิดการขยายผลไปสู่กิจกรรมอื่นๆ

ในอีกด้านหนึ่งชุมชนส่วนใหญ่มีกลุ่มกิจกรรมที่ดำเนินการโดยต่อเนื่อง แม้ว่ากลุ่มกิจกรรมจะมีความแตกต่างกันในเชิงปริมาณคือจำนวนกลุ่ม ในเรื่องการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและความต่อเนื่องของกิจกรรม ตัวอย่างของกิจกรรมกลุ่มที่พบคือ การจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนในรูปของการจัดการขยะ ดังเช่นกรณีของชุมชนโรงน้ำแข็งปรากฏในรูปกิจกรรมชาเล้งเก็บขยะ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากชาวบ้านในชุมชน ชุมชนวัดกลางปรากฏในรูปธนาคารขยะชุมชน ชุมชนนี้ยังมีกิจกรรมอนุรักษ์และฟื้นฟูคลองโดยใช้ธรรมชาติบำบัด ในบางชุมชนมีการสนับสนุนการส่งต่อแนวคิดการ

พัฒนาไปยังกลุ่มเยาวชน คนรุ่นใหม่ ดังเช่น กรณีชุมชนก้าวหน้าปรากฏในรูปสภาเยาวชน ชุมชนร่วมสามัคคีมีกลุ่มเยาวชนชื่อว่า “กลุ่มเยาวชนร่วมสามัคคี” เป็นต้น

แม้อาจกล่าวได้ว่าบทบาทที่ต่อเนื่องของกลุ่มกิจกรรมที่มีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาชุมชน น่าจะเป็นส่วนหนึ่งของการระบุว่าชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงได้ แต่อย่างไรก็ตามเมื่อถามความเห็นต่อผู้ให้ข้อมูลหลักในชุมชนต่างๆ กลับได้คำตอบที่แตกต่างกัน ผู้ให้ข้อมูลหลักในบางชุมชน กล่าวว่าชุมชนของตนไม่ได้เป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง (ชุมชนโรงน้ำแข็ง) และเมื่อประมวลความเห็นของผู้ให้ข้อมูลในชุมชนต่างๆ ก็พบว่าแม้ในภาพรวมแต่ละชุมชนให้ภาพเศรษฐกิจพอเพียงไปในทิศทางเดียวกันคือให้ความสำคัญต่อการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ การมีสังคมที่เอื้ออาทร รวมถึงการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมในชุมชน แต่เมื่อพิจารณาในรายละเอียดพบว่าแต่ละชุมชนมี “ทัศนะ” หลักๆ ต่อแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแตกต่างกัน ทัศนะเหล่านี้สะท้อนถึงประวัติศาสตร์ของชุมชน บริบทของชุมชน ตลอดจนความพยายามของรัฐในการขับเคลื่อนแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ทัศนะของผู้ให้ข้อมูลสำคัญในชุมชนต่อเศรษฐกิจพอเพียงประมวลได้ดังนี้

4.4.1 เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องของลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ ลดความฟุ่มเฟือย ซึ่งเป็นแนวคิดที่แพร่หลายมากที่สุด และนำไปสู่มาตรการสนับสนุนการทำบัญชีครัวเรือน โดยหน่วยงานต่างๆ เช่น กรุงเทพมหานคร ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เป็นต้น ชุมชนที่มีทัศนะต่อเศรษฐกิจพอเพียงในแนวทางนี้คือ ชุมชนก้าวหน้า ชุมชนอินทามระ 29 (กลุ่มสตรีเขตพญาไท) ชุมชนวัดกลาง ทัศนะนี้น่าจะเชื่อมโยงกับกิจกรรมที่กลุ่มหรือชุมชนให้ความสำคัญ ในกรณีของชุมชนก้าวหน้าให้ความสำคัญต่อกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเศรษฐกิจชุมชน (ผลิตสาโทจำหน่าย) ส่วนชุมชนอินทามระให้ความสำคัญต่อการทำบัญชีครัวเรือน เพื่อสนับสนุนให้คนในชุมชนลดรายจ่ายเรื่องสุราและบุหรี่ ทำน้ายาล้างจาน น้ายาปรับผ้านุ่มใช้เอง และเพิ่มรายได้ด้วยการทำผลิตภัณฑ์ใส่แก้ว แหนม น้ำพริกหนุ่ม เป็นต้นเพื่อจำหน่าย ชุมชนวัดกลางให้ความสำคัญต่อการออมทรัพย์ เป็นต้น

4.4.2 เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องของวิถีแบบเกษตร คือการทำเกษตรแบบผสมผสาน และมีความเหมาะสมกับชุมชนเกษตรกรรม ทัศนะนี้เป็นของชุมชนลาดพร้าว 101 บึงทองหลาง ซึ่งชุมชนนี้มีกลุ่มกิจกรรมเกษตรชีวภาพ ซึ่งเน้นการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า

“ยังไม่แน่ใจในเรื่องความหมายและความเข้าใจ เพราะภาพลักษณ์ของความ เป็นเศรษฐกิจพอเพียงยังยึดติดในเรื่องของการเกษตรและวิถีแบบเกษตรกรรมมากกว่า” (นิกร ขรรค์ศรี, สัมภาษณ์)

4.4.3 เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องของหลักธรรมทางศาสนา ชุมชนที่มีทัศนะต่อปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางนี้ชัดเจนที่สุดคือ ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กัว ซึ่งเชื่อมโยงการปฏิบัติตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงกับวิถีชีวิตตามหลักศาสนาอิสลาม เช่นเดียวกับกรณีของชุมชนวัดกลาง ผู้ให้ข้อมูลจากชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กัว ให้ความเห็นว่า

วิถีชีวิตตามหลักศาสนาอิสลามสอนให้เอื้ออาทรและแบ่งปันให้กัน สอดคล้องกับวิถีชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง.....การนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิตควรมีพื้นฐานจากการให้ศาสนาเป็นสิ่งที่กำหนดชีวิตเป็นพื้นฐานในการสร้างพฤติกรรมต่างๆ ของคนในสังคม คือศาสนามีผลต่อการสร้างสังคมนั่นเอง เศรษฐกิจพอเพียงไม่ได้จำกัดเฉพาะคนสังคมนั้น เมื่อมีความพอเพียงในครอบครัวแล้วก็ให้แบ่งปันไปสู่ครอบครัวข้างเคียง ถ้าเหลือก็ขาย ดังนั้นปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงก็คือปรัชญาของชาวมุสลิม (สมชาย สมานตระกูล, สัมภาษณ์)

ชุมชนนี้มีกิจกรรมกลุ่มที่สำคัญคือกองทุนเงินล้าน กองทุนชะกาตและข้าวสารพิตเราะห์ กองทุนฌาปนกิจสงเคราะห์ และ กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์แบบโฮมสเตย์

ส่วนชุมชนวัดกลางมีความเห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียงเชื่อมโยงกับหลักพุทธศาสนาที่ว่าด้วยการตัดกิเลสและอบายมุข ชุมชนนี้ยังเชื่อมโยงหลักเศรษฐกิจพอเพียงเข้ากับเรื่องการจัดการสิ่งแวดล้อมด้วย ผู้นำชุมชนวัดกลางยังมีความเห็นว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องของแนวคิด ซึ่งในการทำใหกลุ่มในชุมชนมีวิถีชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงต้องเริ่มจากการที่บุคคลแต่ละคนมีความเข้าใจตนเอง และต้องอาศัยการขับเคลื่อน ซึ่งจะสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับความสนใจของคนในชุมชนด้วย

4.4.4 เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องของความเอื้ออาทร การรื้อฟื้นวิถีชุมชนเป็นทักษะของชุมชน ตำบลคลองสาม ที่ยังมีวิถีชีวิตเกษตรกรรม คนส่วนใหญ่ยังมีอาชีพเกษตรกรรมทั้งเกษตรอินทรีย์และเคมี ผู้ให้ข้อมูลซึ่งเป็นคนดั้งเดิมในชุมชน มีความเห็นว่าวิถีชีวิตแบบพอเพียงจะสามารถทำให้ชุมชนอยู่รอดได้ท่ามกลางวิถีชุมชนเมือง

4.4.5 เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องของการสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ชุมชน เป็นทักษะของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักจากชุมชนร่วมสามัคคี ซึ่งมีประสบการณ์การทำงานในเชิงปฏิบัติการเพื่อสร้างความมั่นคงในที่อยู่อาศัยจนมีโครงการบ้านมั่นคง ชุมชนนี้ยังพิจารณาเศรษฐกิจพอเพียงในเชิงกระบวนการด้วย คือเห็นว่าเป็นเรื่องของการ “ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ชุมชน โดยเฉพาะในเรื่องความปลอดภัย” ชุมชนยังให้ความสำคัญต่อการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมแบบ “อีสานบ้านเฮา” เช่น วิถีแบบข้าวหม้อแกงหม้อ การเล่นเครื่องดนตรี แคนและพิณ การรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่เป็นผู้ย้ายถิ่นจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การประมวล “ความหมาย” ของเศรษฐกิจพอเพียงตามทักษะของชุมชนข้างต้น ทำให้ได้ข้อสรุปว่า ในหลายกรณี “ความหมาย” เหล่านี้มีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก หลักธรรมทางศาสนาและความเอื้ออาทร อาจกล่าวได้ว่าเป็นปัจจัยด้านจิตวิญญาณ ในขณะที่การลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และ การสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ชุมชน โดยเฉพาะการสร้าง ความมั่นคงในที่อยู่อาศัยต้องอาศัยความรู้ด้านการจัดการ

4.5 กิจกรรมในชุมชนหรือกลุ่มและการมีส่วนร่วมของสมาชิก

แม้ทุกชุมชนที่ศึกษามีการจัดกิจกรรมโดยต่อเนื่อง แต่ธรรมชาติของชุมชนทำให้กิจกรรมในแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกันทั้งในด้านเป้าหมายของกิจกรรม ขอบเขตของกิจกรรม การขยายผลกิจกรรม การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนและระยะเวลาของกิจกรรม ความน่าสนใจของกิจกรรม เหล่านี้ในหลายกรณีไม่ได้อยู่ที่เป้าหมายหรือผลลัพธ์ที่ต้องการจะให้เกิด (ซึ่งมักจะมีมากกว่าหนึ่งผลลัพธ์เสมอ) แต่อยู่ที่กระบวนการในการดำเนินกิจกรรมและความสามารถในการขยายผลกิจกรรมไปสู่กิจกรรมอื่นๆ อันนำมาซึ่งการมีส่วนร่วมของผู้คนที่มีความหลากหลายในชุมชน

กิจกรรมที่พบจำแนกได้เป็นหกประเภทหลัก คือ กิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การแก้ปัญหาขยะตกค้าง (ชุมชนโรงน้ำแข็ง ชุมชนวัดกลาง) กิจกรรมเสริมสร้างความสัมพันธ์ เช่น สภากาแฟ (ชุมชนโรงน้ำแข็ง) กิจกรรมด้านเศรษฐกิจ เช่น สหกรณ์ออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพ (เป็นกิจกรรมที่พบมากที่สุด) กิจกรรมด้านสวัสดิการสังคม เช่นกองทุนฌาปนกิจสงเคราะห์ (ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์แก้ว) ด้านที่อยู่อาศัย (ชุมชนร่วมสามัคคี) การดูแลเด็กเล็ก (ชุมชน 101 บึงทองหลาง) กิจกรรมด้านส่งเสริมเยาวชน (ชุมชนก้าวหน้า ชุมชนร่วมสามัคคี ชุมชนตำบลคลองสาม) กิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรมชุมชน (ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์แก้ว)

หากนำกิจกรรมที่มีความคล้ายคลึงกันมาเปรียบเทียบกัน จะทำให้เห็นภาพธรรมชาติของชุมชน ตลอดจนระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนได้ชัดเจนขึ้น ยกตัวอย่างเช่น กรณีการแก้ปัญหาขยะตกค้างในชุมชนโรงน้ำแข็งและชุมชนวัดกลาง

ชุมชนโรงน้ำแข็งจัดการปัญหาขยะด้วยการขอความร่วมมือจากชาวชุมชนให้คัดแยกขยะ กรรมการชุมชนขอบริจาครถซาเล้งจากผู้มีอุปการคุณเพื่อนำมาเก็บขยะ เจ้าหน้าที่เก็บขยะเป็นคนในชุมชนซึ่งจ้างโดยงบประมาณที่ได้รับการสนับสนุนจากชาวชุมชน โครงการนี้ประสบความสำเร็จในด้านที่สามารถทำให้ไม่มีขยะตกค้างในชุมชน และยังขยายผลไปในชุมชนในเขตสาทรอีกเก้าชุมชน และชุมชนโรงน้ำแข็งเป็นศูนย์ให้ชุมชนอื่นมาดูงานด้วย

ชุมชนวัดกลางดำเนินการโดยเปิด “ธนาคารขยะ” กลุ่มเป้าหมายแรกคือเยาวชน โดยสนับสนุนให้เยาวชนเป็นสมาชิกของธนาคารแล้วทำกิจกรรมคัดแยกขยะในบ้านของตนเอง แล้วนำไปขายให้แก่ธนาคาร สมาชิกได้รายได้เป็นดอกเบี้ยในรูปอุปกรณ์การศึกษาตามมูลค่าขยะ ธนาคารขยะนำรายได้จากการขายขยะไปเป็นทุนในการดำเนินกิจกรรมของชุมชน กิจกรรมธนาคารขยะนอกจากจะทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนดีขึ้นแล้ว ยังเป็นสื่อกลางในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างชุมชนอีกแปดแห่ง นำไปสู่การรวมตัวเป็น “เครือข่ายสิ่งแวดล้อมในเขตบางกะปิ” ธนาคารขยะยังก่อให้เกิดกองทุนหมุนเวียนที่สนับสนุนอุปกรณ์การเรียนให้เด็ก และยังเป็นกองทุนที่พ่อแม่ของเด็กสามารถกู้เงินเป็นค่าใช้จ่ายในการศึกษาให้เด็กได้ด้วย จึงเท่ากับเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมจากทั้งเยาวชน และผู้ใหญ่ในชุมชน โครงการนี้ยังได้ขยายผลไปสู่โครงการอื่นๆ คือ (1) โครงการทำน้ำหมัก

ชีวภาพและน้ำยาล้างจาน อันเป็นการใช้ประโยชน์จาก “ขยะเปียก” ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิ พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (2) โครงการขยะพิษแลกแต้ม ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุน สนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ(สสส.) และ กรุงเทพมหานคร (3) โครงการลดทิ้ง ใช้ถุงใหญ่ใบเดียว ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม และ บริษัท รักลูก จำกัด

ในส่วนของกิจกรรมด้านเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มีจำนวนมากที่สุด พบว่าแต่ละชุมชนมี วิธีการในการดำเนินการแตกต่างกัน สมาชิกในชุมชนหรือกลุ่มมีระดับการมีส่วนร่วมแตกต่างกันด้วย

ในกรณีชุมชนก้าวหน้า มีกลุ่มอาชีพชุมชนก้าวหน้า ซึ่งได้รับการจดทะเบียนเป็นกลุ่มอาชีพ จากสำนักงานเขตหลักสี่ อาหารที่ผลิตได้แก่ข้าวใบหม่อน ชาติตะไคร้ มะขามอัด มะม่วงแช่อิ่ม ไวน์ผลไม้ ไวน์ข้าวเหนียว กะแช่ อุ สาทิ น้ำดื่มรังกนางแอ่น ปัจจุบันกลุ่มอาชีพผลิตสาทิเป็นหลัก และมี สาทิเป็นผลิตภัณฑ์ในโครงการ “หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์” ของชุมชน ผู้มีบทบาทสำคัญคือประธาน ชุมชน บทบาทของสมาชิกในชุมชนไม่ชัดเจน

ชุมชนอินทามระ 29 (กลุ่มสตรีเขตพญาไท) ผลิตไส้จั่วจำหน่าย โดยมีจุดเริ่มต้นจากการตั้ง กลุ่มออมทรัพย์ในชุมชน สมาชิกของกลุ่มมี 12 คนเป็นสตรีทั้งหมด ทุกคนมีอายุ 60 ปีขึ้นไป สมาชิก แบ่งงานกันทำ มีผู้ทำหน้าที่ ประธาน เลขานุการ ฝ่ายจัดซื้อ ฝ่ายผลิตฝ่ายการเงิน และ ฝ่ายการตลาด ประธานกลุ่มรับผิดชอบด้านการประชาสัมพันธ์ แม้สมาชิกจะพบปะกันสม่ำเสมอ มีการจัดทำแผน แม่บทชุมชนร่วมกัน แต่การผลิตจะเกิดขึ้นเมื่อมีคำสั่งซื้อเท่านั้น หน่วยงานสนับสนุนสำคัญคือ สหกรณ์เครดิตยูเนียน การเคหะแห่งชาติ และ พอช.

ชุมชนตำบลคลองสามมีกลุ่มสตรีซึ่งรวมตัวกันเพื่อหารายได้เสริมให้แก่ครอบครัว ปัจจุบันมีอยู่ สี่กลุ่มคือ (1) “ศูนย์พัฒนาสตรีและส่งเสริมอาชีพอำเภอคลองหลวง” ซึ่งในระยะแรกสมาชิกมาจาก ตัวแทนของทุกหมู่บ้านในตำบล ซึ่งปกติมีงานประจำคือรับจ้างและทำการเกษตร สมาชิกเข้ามาร่วม ปรีกษาหารือเพื่อกำหนดกิจกรรมการผลิตเพื่อสร้างรายได้เสริม ปัจจุบันกลุ่มสตรีคลองสาม ประกอบด้วยกลุ่มเกษตรกร กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า กลุ่มอาหารไทย กลุ่มนวดแผนโบราณ กลุ่มทำ เครื่องประดับ สมาชิกมีรายได้จากการผลิตและให้บริการ รายได้ของกลุ่มร้อยละ 10 ถูกหักเข้าศูนย์ การรวมตัวของกลุ่มสตรีได้รับการสนับสนุนจาก องค์การศาสนา คือวัดคุณหญิงส้มจีน มูลนิธิธรรมกาย องค์การบริหารส่วนตำบล (2) กลุ่มสตรีอาชีพดอกไม้ประดิษฐ์ ตำบลคลองสาม (3) กลุ่มแม่บ้านคลอง สาม หมู่ที่ 1 และ (4) กลุ่มเบเกอรี่ คลองสาม ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบล คลองสาม ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนคลองหลวง และสำนักงานพัฒนาชุมชนคลองหลวง

ในส่วนของกิจกรรมเยาวชนพบว่าในกรณีของชุมชนก้าวหน้ามีสภาเยาวชนซึ่งได้รับการ สนับสนุนจากสำนักงานเขตหลักสี่ แต่ไม่มีรายละเอียดการดำเนินการ

ในกรณีชุมชนร่วมสามัคคีมีการตั้งกลุ่ม “เยาวชนร่วมสามัคคี” อันเป็นผลจากการที่ชาวชุมชน ร่วมกันดำเนินการเพื่อให้ได้เข้าร่วมโครงการบ้านมั่นคง โดยเยาวชนมีความคิดที่จะร่วมกันทำกิจกรรม

เพื่อแบ่งเบาภาระของ “ผู้ใหญ่” ช่วยเหลืองานต่างๆ ในชุมชนและช่วยพัฒนาชุมชน รวมทั้งให้เยาวชนใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และมีชีวิตที่ปลอดจากยาเสพติด นอกจากนี้ยังมีการจัดกิจกรรมในชุมชน ได้แก่ กีฬา การแสดงในงานสำคัญต่างๆ ของชุมชน ช่วยต้อนรับแขกเมื่อมีกลุ่มหรือองค์กรภายนอกมาศึกษาดูงานชุมชน อีกทั้งยังมีการผลักดันและส่งเสริมให้เด็กฯ และเยาวชนในการแจ้งข่าวสารผ่านวิทยุชุมชนอีกด้วย

กลุ่มเยาวชนตั้งขึ้นในปี 2546 มีสมาชิกจำนวน 12 คน ในปี 2549 สมาชิกเพิ่มเป็น 30 คน สมาชิกมีอายุระหว่าง 13-25 ปี มีการประชุมกลุ่มทุกสัปดาห์ กลุ่มได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานเขตและนักการเมืองในท้องถิ่น ปัจจุบันชุมชนกำลังก่อสร้างศูนย์เยาวชนร่วมสามัคคี

ส่วนชุมชนตำบลคลองสาม การดำเนินงานของกลุ่มเยาวชนปรากฏในรูปของการที่ผู้นำกลุ่มส่งเสริมให้เยาวชนมีบทบาทในการแสดงตามงานต่างๆ เพื่อให้เยาวชนใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

นอกเหนือจากกิจกรรมกลุ่มข้างต้นที่ผ่านแล้วแต่มีบทบาทในการ “สร้าง” ความเป็นชุมชนให้แก่ชุมชนที่ศึกษา กิจกรรมที่ผู้ศึกษาเห็นว่าควรที่จะกล่าวถึงด้วยคือการต่อสู้ของชาวชุมชนเรื่องที่อยู่อาศัย อันเป็นผลให้ชาวชุมชนร่วมสามัคคีซึ่งก่อนหน้านี้มีความสัมพันธ์อย่างหลวมๆ หันหน้าเข้ามาทำงานร่วมกันเพื่อสร้างความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย ในปี 2538 ความพยายามดังกล่าวนำมาซึ่งการก่อตั้งกลุ่มออมทรัพย์ในปี 2541 และได้เข้าร่วมในโครงการบ้านมั่นคงในปี 2546 กรรมการชุมชนร่วมสามัคคีมีความเห็นว่า เมื่อปัญหาด้านความมั่นคงในที่อยู่อาศัยเริ่มคลี่คลายลงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนก็ลดลงบ้าง แต่ก็ยังมีความพยายามอย่างต่อเนื่องที่จะสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

ในส่วนของกิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรมชุมชน พบว่าชุมชนที่ดำเนินการโดยชัดเจนและต่อเนื่อง รวมทั้งถึงเป็นกิจกรรมที่มีลักษณะบูรณาการ คือสามารถเชื่อมโยงกิจกรรมอื่นๆ ให้เข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมวัฒนธรรมชุมชน คือกรณีชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตั้กวา ซึ่งพบว่า การที่ผู้นำชุมชนในอดีตให้ความสำคัญต่อการบ่มเพาะ ปลูกฝัง วิถีปฏิบัติของศาสนาอิสลาม ส่งผลให้กิจกรรมต่างๆ ภายในชุมชนมีทิศทางและเป้าหมายที่ชัดเจน ไม่ว่าจะเป็น การส่งเสริมให้มีการสอนศาสนาในโรงเรียนของชุมชน กิจกรรมตลาดนัดโรงเรียนที่มีจุดมุ่งหมายให้เด็กฝึกการใช้เหตุผลในการหารายได้และใช้เงินที่หามาได้ รวมทั้งการยึดถือคุณธรรมความซื่อสัตย์ในการซื้อขาย

4.6 ผู้นำ-กลุ่มผู้นำในชุมชน ความต่อเนื่องของผู้นำ

ทุกชุมชนที่เป็นพื้นที่ศึกษามีผู้นำหรืออดีตผู้นำที่เข้มแข็งและมีบทบาทอย่างชัดเจนต่อการสร้างให้ชุมชนมีลักษณะเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง แม้ผู้นำเหล่านี้จะมีทัศนคติต่อความเป็น “เศรษฐกิจพอเพียง” แตกต่างกันดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ในจำนวนแปดชุมชนที่ศึกษา มีอยู่สามชุมชนที่มีการเปลี่ยนผู้นำ อันได้แก่ ชุมชนโรงน้ำแข็ง ชุมชนร่วมสามัคคี และชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตั้กวา การเปลี่ยนผู้นำส่งผลต่อชุมชนในระดับที่

แตกต่างกัน ในกรณีชุมชนโรงน้ำแข็ง ผู้นำคนปัจจุบันไม่ใช่ผู้นำที่มีบทบาทในการสร้างความร่วมมือ และผลงานต่างๆในชุมชน ส่งผลให้ผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งเป็นของอดีตผู้นำ มีความเห็นว่าชุมชนโรงน้ำแข็ง ไม่ได้มีลักษณะเป็นชุมชนที่สมาชิกมีความร่วมมือร่วมใจกันดังเช่นแต่ก่อน และไม่เป็นชุมชน เศรษฐกิจพอเพียง

ในกรณีชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กว่า มีความขัดแย้งและแบ่งแยกกลุ่มอย่างชัดเจนภายใน กลุ่มผู้นำเดิมซึ่งเคยทำงานร่วมกันมา สาเหตุสืบเนื่องจากการเลือกตั้งผู้นำชุมชน และปัญหาการบริหาร จัดการผลประโยชน์ในชุมชน ซึ่งทำให้สมาชิกไม่พอใจว่าไม่ได้รับผลประโยชน์โดยเท่าเทียมกัน ชุมชน ร่วมสามัคคีมีการเปลี่ยนแปลงผู้นำเช่นกัน แต่ผู้นำชุดใหม่มีแนวทางการทำงานใกล้เคียงกับผู้นำชุดเดิม ทั้งผู้นำชุดเดิมยังคงทำหน้าที่เป็นแกนนำชุมชนของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.)

5. การคัดเลือกชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา

เมื่อพิจารณาข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ประกอบกับความเหมือน-ความต่างของชุมชนทั้งแปด แห่ง ดังกล่าวมาข้างต้นด้วยเกณฑ์เบื้องต้นสามประการ และเกณฑ์เพิ่มเติมอีกเจ็ดประการในหน้า 2-2 ผู้วิจัยได้ตัดสินใจเลือกชุมชนต่อไปนี้ เป็นชุมชนกรณีตัวอย่างของการศึกษา

5.1 ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กว่า

5.2 ชุมชนวัดกลาง

5.3 ชุมชนร่วมสามัคคี

5.4 ชุมชนตำบลคลองสาม

ทั้งนี้แต่ละแห่งมีจุดเน้นการศึกษาแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับลักษณะการระบุของแหล่งอ้างอิง กล่าวคือในกรณีชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กว่าเป็นการศึกษาในภาพรวม กรณีวัดกลางเป็น การศึกษาเน้นที่กลุ่มธนาคารขยะ ในชุมชนร่วมสามัคคีมีจุดเน้นที่โครงการบ้านมั่นคง ส่วนในชุมชน ตำบลคลองสามศึกษาในกลุ่มเบเกอรี่ ผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนจะนำเสนอต่อไปในบทที่ 3

บทที่ 3

ชุมชน : ข้อมูลสังคมเศรษฐกิจและทัศนคติต่อเศรษฐกิจพอเพียง

เพื่อให้การทำความเข้าใจผลการศึกษาเป็นไปโดยลำดับ บทนี้จะนำเสนอผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนเพื่อสร้างความเข้าใจต่อชุมชน/กลุ่ม ก่อนที่จะนำเสนอผลการศึกษาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียงในแต่ละชุมชนในบทที่ 4 ต่อไป ในภาพรวมข้อมูลชุมชน/กลุ่มในบทนี้ประกอบด้วยสามส่วนคือ 1) ความเป็นมาของชุมชน/กลุ่ม 2) ข้อมูลพื้นฐานทางสังคมเศรษฐกิจและข้อมูลเชิงบริบทของชุมชนและความเชื่อมโยงของชุมชนกับเศรษฐกิจพอเพียง 3) ข้อมูลของผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ (ซึ่งใช้ลำดับการนำเสนอเช่นเดียวกับข้อมูลพื้นฐานของชุมชน) การนำเสนอข้อมูลจะเริ่มจากชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักัว ชุมชนวัดกลาง ชุมชนร่วมสามัคคี และกลุ่มเบเกอรี่คลองสาม ข้อมูลเปรียบเทียบลักษณะสำคัญของชุมชน/กลุ่ม และ ผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการปรากฏในตารางที่ 3.1 และ 3.2 (หน้า 3-61 ถึง 3-64)

ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักัว

ผลการศึกษาที่สำคัญประกอบด้วยสามส่วน คือ 1) พัฒนาการของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักัว 2) สภาพเศรษฐกิจและสังคมของชาวชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักัว และ 3) ข้อมูลครัวเรือนที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ ซึ่งจะนำเสนอตามลำดับดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักัว

1.1 ประวัติชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักัว

จากการทบทวนวรรณกรรม ทำให้ทราบถึงข้อมูลเชิงบริบทและ พัฒนาการของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักัว ซึ่งมีการศึกษาในลักษณะของงานวิจัย กล่าวคือ การศึกษาในปี 2541-2¹ ของสุพจน์ แสงเงินและคณะ เรื่อง "การมีส่วนร่วมของโรงเรียนและชุมชนในกระบวนการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น : ศึกษากรณีชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักัว" ต่อมาในปี 2546 ได้มีการต่อยอดงานวิจัยเรื่องแรกโดยคณะผู้วิจัยชุดเดียวกันร่วมกับบุคคลในชุมชนในการวิจัยเรื่อง "กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน : ศึกษากรณีชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักัว" งานวิจัยทั้งสองเรื่องดำเนินการโดยความสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และงานวิจัยอีกเรื่องหนึ่งในปี 2548 ซึ่งสนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และดำเนินการโดยบุคคล

¹ เอกสารไม่ระบุปีดำเนินการที่ชัดเจน ใช้การประมาณเวลาจากเนื้อหา

ในชุมชนเอง คือโครงการวิจัยเรื่อง "การสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น กรณีศึกษาการศึกษาการสืบค้นประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักว้า" โดยนายสมชาย สมานตระกูล

นอกจากนี้มียางานการศึกษาชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักว้าอีกจำนวนหนึ่ง ของกลุ่มนักศึกษามหาวิทยาลัยซึ่งเข้ามาศึกษาชุมชนตามหลักสูตรการศึกษา แล้วจัดทำรายงานตามภารกิจที่ได้รับมอบหมายจากผู้สอน อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจพบว่าผลการศึกษาเป็นเพียงรายงานในลักษณะแบบฝึกหัดการเสนอข้อมูลพื้นฐาน มิได้ให้ข้อมูลเชิงลึกหรือข้อมูลที่แตกต่างอันน่าสนใจ การทบทวนวรรณกรรมจึงมิได้ให้น้ำหนักความสำคัญในเอกสารส่วนนี้

จากการทบทวนงานวิจัย 3 เล่มหลักดังที่กล่าวมา พบว่างานวิจัยของนายสุพจน์ แสงเงินและคณะทั้ง 2 เรื่อง มุ่งสร้างความรู้ในเรื่องของการศึกษา โดยเรื่องแรกมุ่งศึกษาถึงบทบาทของโรงเรียนอิสลามลำไทรของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักว้าว่ามีส่วนร่วมกับการพัฒนาในด้านต่างๆ อย่างไร มีปัจจัยอะไรสนับสนุนให้การมีส่วนร่วมและการพัฒนาก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนเกิดขึ้นได้ ทั้งที่โดยทั่วไปแล้วโรงเรียนในระบบการศึกษาสมัยใหม่ก็มีแนวโน้มแยกตัวออกจากชุมชน หากแต่โรงเรียนอิสลามลำไทรและกลุ่มองค์กรของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักว้ากลับสามารถร่วมมือร่วมกันพัฒนาความก้าวหน้าให้เกิดขึ้นทั้งส่วนของโรงเรียนและชุมชน โดยอาศัยปัจจัยทั้งภายในและภายนอกชุมชน

ส่วนการวิจัยที่สืบเนื่องมาเป็นเรื่องที่สอง เป็นการเจาะลึกลงไปในประเด็นกระบวนการเรียนรู้ทั้งด้านแหล่งเรียนรู้ องค์ความรู้ วิธีการเรียนรู้ ที่เกิดขึ้นในกลุ่ม องค์กร ของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักว้าที่เอื้อให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง สามารถปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงและพัฒนางานต่างๆ ของชุมชนให้ประสบความสำเร็จ จนกระทั่งได้รับรางวัลดีเด่นต่างๆ และเป็นที่ยอมรับของภาครัฐและเอกชน แม้งานวิจัยทั้ง 2 เรื่องจะมุ่งหาคำตอบอันเกี่ยวเนื่องกับการศึกษาเรียนรู้ทั้งในระบบโรงเรียนและในชุมชน แต่การวิจัยทั้ง 2 เรื่องได้ศึกษาและนำเสนอข้อมูลฐานเกี่ยวกับบริบทของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักว้าในด้านอื่นๆ ไว้มากมายด้วย ได้แก่ ประวัติการก่อตั้งชุมชน สภาพเศรษฐกิจ การประกอบอาชีพ ข้อมูลด้านลักษณะประชากร สาธารณสุข กลุ่ม/องค์กรในชุมชน ระบบคุณค่า ศาสนา วัฒนธรรมประเพณี-พิธีกรรมของศาสนาอิสลามอันเป็นศาสนาหลักของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักว้า สภาพสิ่งแวดล้อม และความสัมพันธ์ทางสังคมโดยเฉพาะระบบเครือญาติของชุมชนฯลฯ ทำให้มีข้อมูลพื้นฐานของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักว้าที่เป็นระบบมากพอสมควร

ส่วนเอกสารวิจัยอีกเล่มหนึ่งซึ่งดำเนินการโดยนายสมชาย สมานตระกูล อดีตอาจารย์โรงเรียนอิสลามลำไทรและเป็นผู้นำชุมชน เป็นการศึกษาเจาะลึกในด้านวัฒนธรรม ครอบคลุมการค้นหารากเหง้าเดิมของบรรพบุรุษชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักว้า รายละเอียดของระบบเครือญาติ และการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมในด้านประเพณี-พิธีกรรมของชาวมุสลิมในชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักว้า นอกจากนี้ ยังมีเอกสารของนายสมชาย สมานตระกูลอีกเรื่องหนึ่งซึ่งจัดทำเพื่อนำเสนอต่อ

คณะกรรมการตัดสินรางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ 7 เรื่อง "ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตตี๊กว่า" ซึ่งรวบรวมข้อมูลผลงานการพัฒนาขององค์กรชุมชนในคอยรุตตี๊กว่า ซึ่งช่วยให้เห็นภาพความก้าวหน้าในการพัฒนาชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตตี๊กว่าได้อย่างเป็นรูปธรรม

การทบทวนวรรณกรรมหลักที่สำคัญทั้งหมดดังกล่าว ช่วยให้ผู้วิจัยสังเคราะห์ในเบื้องต้นได้ว่า ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตตี๊กว่ามีทุนทางสังคม (Social Capital) ที่เอื้อให้ชุมชนแห่งนี้สามารถปรับตัวและอยู่รอดได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไปสู่ทุนนิยมโลกในรอบ 5 ทศวรรษที่ผ่านมา โดยจุดเด่นสำคัญที่สุดซึ่งงานวิจัยทั้ง 3 เรื่องเห็นพ้องกันคือระบบคุณค่าของศาสนาอิสลาม ("ศานาน่าชีวิต") ที่ยึดโยงผู้คนในชุมชนมิให้ถูกระบบคุณค่าใหม่จากการพัฒนาทุนนิยมซึ่งมักนำวัฒนธรรมบริโภคนิยม-วัตถุนิยมเข้ามาเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน นอกจากนี้ศาสนายังมีอิทธิพลสำคัญในการสร้างความเป็นปึกแผ่นในชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตตี๊กว่า ก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการพัฒนา และการดำรงวิถีชีวิตตามหลักศาสนา ซึ่งยังมีปรากฏให้เห็นโดยชัดเจน โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนอื่นๆ ในละแวกเดียวกันหรือกับชุมชนชนบททั่วไปในท้องถิ่นอื่น ทุนสังคมที่สำคัญและมีอิทธิพลสูงอีกอย่างหนึ่งคือระบบเครือญาติ งานวิจัยทั้ง 3 เรื่องระบุตรงกันว่าระบบเครือญาติของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตตี๊กว่ามีความเข้มแข็ง เนื่องจากมีหลักฐานที่สืบสาวได้ชัดเจนว่า ผู้อยู่อาศัยในชุมชนล้วนสืบสายเลือดโดยตรงมาจากบรรพบุรุษคู่เดียวกัน

ทุนทางสังคมที่ได้รับการระบุเหมือนกันในงานวิจัยหลักทั้ง 3 เรื่องอีกอย่างหนึ่งคือ ความเข้มแข็งของระบบโรงเรียน(อิสลามลำไทร) แม้โรงเรียนดังกล่าวจะเป็นกลไกการพัฒนาศูนย์ใหม่ของรัฐแต่อิสลามลำไทรกลับมิได้แยกตัวออกจากวิถีชุมชนดังโรงเรียนทั่วไป หากกลับเข้าไปมีส่วนร่วมกับชุมชนในการพัฒนา เนื่องจากครูอาจารย์เป็นลูกหลานภายในชุมชนเองที่ได้เล่าเรียนแล้วกลับมาทำงานในบ้านเกิด โดยเฉพาะเมื่อได้ความสนับสนุนร่วมมือจากมัสยิดและพ่อแม่ผู้ปกครองเด็กซึ่งรู้จักกัน ทำให้โรงเรียนและชุมชนกลายเป็นส่วนหนึ่งของกันและกันไปด้วย ลักษณะเด่นด้านการศึกษาอีกอย่างของชุมชน คือมีการจัดเสริมการศึกษาด้านศาสนาอิสลามให้แก่เยาวชน ทำให้ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตตี๊กว่ามีศักยภาพในการกำกับทิศทางของชุมชนมิให้เปลี่ยนแปลงค่านิยมไปตามกระแสภายนอกอย่างรวดเร็วหรือโดยสิ้นเชิงเหมือนในชุมชนชนบทอื่นๆ

ในทางตรงข้าม ทุนทางสังคมนี้สามารถสกัดกั้นการไหลบ่าของวัฒนธรรมทุนนิยมให้อยู่ในระดับที่ชุมชน ๙ สามารถจะตั้งหลักกับและปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงภายนอกได้อย่างไม่เป็นฝ่ายถูกกระทำฝ่ายเดียวได้ ในขณะที่เดียวกันชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตตี๊กว่าก็มีบุคคลซึ่งมีศักยภาพสามารถดึงทรัพยากรทั้งเงินงบประมาณ ความรู้ บุคลากร ฯลฯ จากภายนอกเข้ามาเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนได้ด้วย เช่น งบประมาณในการพัฒนาโรงเรียน มัสยิด สิ่งแวดล้อม การศึกษา ฯลฯ มีผลให้ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตตี๊กว่ามีชื่อเสียงโดดเด่นด้านการพัฒนามาตั้งแต่ทศวรรษที่ 2530

ด้วยชื่อเสียงของชุมชนดังกล่าวข้างต้น ส่งผลให้มีการเผยแพร่เรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักกว่าผ่านสื่อมวลชนสาขาต่างๆ อยู่เสมอ อย่างไรก็ตาม ข้อมูลที่ใช้ในการเผยแพร่ของสื่อเป็นความรู้ชุดเดียวกับงานวิจัย เอกสารในส่วนนี้จึงมิได้เอื้อต่อการเพิ่มความรู้ใหม่ในการศึกษาชุมชนประเด็นที่สื่อนำเสนอจะตรงกันเป็นส่วนใหญ่ คือ การนำเสนอความสำเร็จของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักกว่าในฐานะกรณีตัวอย่างหรือเป็นต้นแบบของชุมชนที่มีความเข้มแข็งด้านศาสนาหรือระบบค่านิยมทางคุณธรรม ความร่วมมือร่วมใจในการพัฒนา การพึ่งพาอาศัยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ฯลฯ

เมื่อกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงเริ่มได้รับความสำคัญมากขึ้น มีผลให้ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักกว่าได้รับความสนใจในฐานะของชุมชนตัวอย่างของเศรษฐกิจพอเพียงด้วย เอกสารที่มีอิทธิพลต่อการนำเสนอชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักกว่าให้เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจพอเพียง คือเอกสารในปี 2548 ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) เรื่อง "กรณีศึกษาชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง" นำเสนอต้นแบบชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงจำนวน 5 กรณี จากพื้นที่ 5 จังหวัด ได้แก่ บุรีรัมย์ พะเยา ประจวบคีรีขันธ์ ระนอง และกรุงเทพฯ ซึ่งได้แก่ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักกว่า อ.หนองจอก นอกจากนี้ ยังมีเอกสารและสื่ออีกจำนวนหนึ่งที่เสนอภาพของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักกว่าในฐานะของชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง เช่น บทความของสำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ (สปรส.) เรื่อง "ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักกว่า ความพอเพียงบนรากฐานของผู้ให้", บทความ "วิถีชีวิตพอเพียงของชาวหนองจอก" โดยครรชิต จุประพันธ์ทศศรี ในเว็บไซต์ของบางกอกฟอรัม (<http://www.bangkokforum.net>) เว็บไซต์ของคณะกรรมการนักธุรกิจเพื่อสิ่งแวดล้อมไทย คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง (<http://sufficiencyeconomy.org/show.php?id=104>) เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เอกสารในส่วนที่กล่าวนี้ เป็นความรู้เดิมที่มีอยู่แล้วนำมาเขียนเพื่อเผยแพร่สาธารณชน มิใช่งานศึกษาค้นคว้าใหม่

นอกจากนี้จากข้อมูลเชิงลึกที่ได้จากการสัมภาษณ์ชาวบ้าน อาจสรุปได้ว่าเส้นทางการพัฒนาของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักกว่า เป็นผลจากปัจจัยเอื้อทั้งภายนอกและภายในชุมชน ในส่วนที่เป็นปัจจัยภายในชุมชน พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากจากกระแสความทันสมัยที่เริ่มต้นจากการเริ่มมีการใช้ยาฆ่าแมลง ปุ๋ย ในการเกษตรในราวปี 2515 มีไฟฟ้าใช้ในปี 2519 ชุมชนรับวัฒนธรรมจากภายนอกอย่างต่อเนื่อง จนมีการตั้งคำถามถึงความเหมาะสมของการมีชีวิตตามค่านิยมแบบทันสมัย ผู้ให้ข้อมูลเล่าว่า ชุมชนเคยเผชิญกับวิกฤต "อยากรวย" มาแล้ว ช่วงนั้นชาวชุมชนผ่านกระบวนการช่วยกันคิด ร่วมกันทำ หรือเรียกอีกอย่างว่า "ลงแขกความคิด" คิดร่วมกันแล้วแยกปฏิบัติ ใช้กระบวนการแลกเปลี่ยนพูดคุยกัน ชุมชนใช้เวลากว่า 20 ปี คือ ระหว่างปี 2519-2539 "กว่าจะผ่านพ้นวิกฤตความอยากรวย และ เลี้ยวกลับคืน" ดังที่ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า

จุดเปลี่ยนของชุมชนเกิดจากการศึกษาของคนในชุมชนเอง การได้มีโอกาส
เรียนรู้หรือรับรู้มาแล้วก็มีการสังเคราะห์เอง คนที่เรียนสูง จึงรู้ทันเกิดการ
แยกแยะว่าควรหรือไม่ควร จะนำมาใช้อย่างไรโดยไม่กระทบ

(สมชาย สมานตระกูล, สัมภาษณ์)

อาจกล่าวได้ว่าช่วงเลี้ยวกลับคืนของชุมชนเป็นช่วงเดียวกับที่ประเทศไทยเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ
เป็นช่วงที่สังคมตั้งคำถามกับการพัฒนากระแสหลักอย่างเข้มข้น และเป็นช่วงเดียวกับที่กระแสท้องถิ่น
นิยมได้รับการตอบรับอย่างอบอุ่นจากแวดวงนักพัฒนา ชุมชนแผ่นดินทองคอยรูตตั๊กวาจึงเป็นชุมชน
หนึ่งที่เป็นตัวอย่างของความโดดเด่นในด้านการพัฒนาที่มีเอกลักษณ์ของตนเอง

จากนั้นจุดเปลี่ยนที่สำคัญของชุมชนคือ ปี 2540 เมื่อโครงการรุ่งอรุณเข้ามาทำกิจกรรม
ร่วมกับโรงเรียนและชุมชน โครงการได้เสริมกระบวนการเรียนรู้ให้แก่โรงเรียน และคนในชุมชนตระหนัก
และเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์พลังงานและสิ่งแวดล้อม โครงการนี้ทำให้ชุมชนได้ทบทวน ตั้ง
คำถามที่ชัดเจนขึ้นต่อการดำเนินชีวิตที่ยึดติดกับความสะดวกสบาย ชาวบ้านในชุมชนเริ่มตระหนักถึง
ปัญหาสิ่งแวดล้อม พืชภัยที่มีต่อสุขภาพของตนเอง ปัญหาดินเสื่อม ทำให้เกิดความตระหนักว่าถึง
เวลาที่จะต้องทำอะไรบางอย่างเพื่อการอนุรักษ์พลังงาน ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ฟื้นฟูดิน โดยไม่สร้าง
ผลเสียให้เกิดขึ้นต่อสิ่งแวดล้อมอื่นๆ เช่น การฟื้นฟูสภาพดินก็โดยการหันมาใช้ปุ๋ยหมักชีวภาพ มี
การศึกษาภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ

หลังเสร็จสิ้นโครงการรุ่งอรุณ โรงเรียนประจำชุมชน คือ อิสลามลำไทร ได้รับการจัดลำดับให้ได้
คะแนนในระดับสูง ในด้านการดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์พลังงานและสิ่งแวดล้อม หลังจากนั้น
เหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นโดยต่อเนื่อง นับตั้งแต่การที่ชุมชนเป็นพื้นที่ศึกษาของโครงการวิจัย “การมีส่วนร่วม
ของโรงเรียนและชุมชนในกระบวนการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น : ศึกษากรณีชุมชนแผ่นดินทองคอย
รูตตั๊กวา” ไปจนถึงการเปิดการสอนระดับปริญญาตรีโครงการพิเศษของมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
และชุมชนได้รับการเผยแพร่ในรายการโทรทัศน์สำคัญๆหลายรายการ รวมทั้งการนำเสนอทางสื่อ
สิ่งพิมพ์ต่างๆ ปัจจัยเอื้อภายนอกเหล่านี้อาจเป็น “สิ่งเร้า” สำคัญที่ทำให้ชาวชุมชนบางส่วนหันมา
ให้ความสนใจต่อ “คุณลักษณะพิเศษ” ของตนมากขึ้น แม้ว่าในทางปฏิบัติ วิถีชุมชนดั้งเดิม ซึ่งมีศาสนา
เป็นแก่นแกนสำคัญในการดำเนินชีวิต จะเป็นวิถีปฏิบัติของชาวบ้านหลายๆส่วนในชุมชนอยู่แล้ว วิถี
ชุมชนเหล่านี้สะท้อนถึงการให้ความสำคัญต่อการรู้จักพอเพียงในการบริโภค การให้ความสำคัญต่อ
การแบ่งปัน

นอกจากนี้ ชาวชุมชนเชื่อว่าหลักคำสอนและการปฏิบัติของศาสนาอิสลามมีความสอดคล้อง
กับการใช้ชีวิตอย่างพอเพียง ด้วยศาสนาอิสลามสอนให้เรารู้จักพอ รู้จักเสียสละ รู้จักให้เหตุผลใน
การคิดทำในแต่ละเรื่อง คนในชุมชนไม่ได้มองว่าเศรษฐกิจพอเพียง หรือชีวิตที่พอเพียงเป็นเรื่องใหม่
แต่เป็นเรื่องที่ศาสนาอิสลามได้กล่าวไว้อยู่แล้ว พวกเขาได้เรียนรู้จากศาสนาอยู่ทุกวัน

ความเป็นมุสลิมคือความพอดี พอประมาณ เหมาะสมกับชีวิต ซึ่งจะเหมาะสมหรือไม่ ตนเองและครอบครัวคือผู้ที่ให้คำตอบได้ ความพอดีของบุคคลต้องมีสติและสติที่มีได้ดี ต้องมาจากคุณธรรม (วิวัฒน์ สมานตระกูล, สัมภาษณ์)

ดังนั้นเมื่อรัฐบาลให้ความสนใจต่อการขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักว้างจึงถูกคัดเลือกให้เป็นหนึ่งในห้าชุมชนทั่วประเทศที่เป็นกรณีศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงของอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง อย่างไรก็ตาม ในอีกด้านหนึ่งของเอกภาพและความเข้มแข็งดังกล่าว ความเปลี่ยนแปลงจากภายนอกและความสัมพันธ์แบบใหม่ที่ชุมชนมีกับบุคคลองค์กร และหน่วยงานต่างๆ ภายนอกได้ทำให้เกิดความคิดเห็นที่หลากหลายขึ้นในชุมชนคอยรุดตักว้างด้วย ทั้งด้านความคิด ทิศทางการทำกิจกรรม ฯลฯ ทั้งนี้กลุ่มก็ยอมรับว่า ความหลากหลายนั้นจะต้องมีเวที กิจกรรม ช่องทางของการปฏิสัมพันธ์เรียนรู้จากกันจึงจะเป็นปัจจัยสร้างสรรค์แก่ชุมชน ดังนั้น จุดเปลี่ยนที่สำคัญของคอยรุดตักว้างในอนาคตส่วนหนึ่งจึงขึ้นกับว่า กลุ่มต่างๆ ในชุมชนทั้งหมดมีเวที กลไก ช่องทาง และเงื่อนไขของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ความหลากหลายนั้นหรือไม่ ทั้งทางปริมาณและคุณภาพ

1.2. สภาพเศรษฐกิจและสังคมในระดับครัวเรือนของชุมชน

1.2.1 สถานะทางเศรษฐกิจ

การสำรวจข้อมูลสังคมเศรษฐกิจของชุมชนในภาพรวมระดับครัวเรือนในชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักว้างมีเป้าหมายเพื่อรวบรวมข้อมูลที่เป็นปัจจุบันและตอบคำถามวิจัยได้ทำให้เข้าใจชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักว้างมากขึ้น ทั้งนี้ผู้วิจัยได้สำรวจชุมชนทั้ง 135 ครัวเรือน ผลการสำรวจโดยสรุปมีดังนี้

ชาวชุมชนส่วนใหญ่เป็นคนดั้งเดิมในชุมชนนี้ที่เกิดและโตที่นี่ เกือบทั้งหมดนับถือศาสนาอิสลาม อยู่ในช่วงวัยแรงงาน เรียนจบการศึกษาระดับประถมศึกษา อาศัยอยู่ในครอบครัวขยาย อันประกอบด้วยคู่สมรส บุตร 2 คน และผู้สูงอายุอีก 2 คน โดยมีบ้านเป็นของตนเองซึ่งปลูกบนที่ดินที่ปลอดหนี้ และเกือบครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 45.30) ของคนในชุมชนนี้ประกอบอาชีพนอกภาคทางการ เช่น ค้าขาย-ธุรกิจส่วนตัว รับจ้าง เกษตรกร และเย็บผ้า ส่วนคู่สมรสของชาวชุมชนประกอบอาชีพหลากหลาย แต่เป็นอาชีพที่อยู่นอกภาคทางการเป็นส่วนใหญ่ (ร้อยละ 69.10) เช่น อาชีพรับจ้างแม่บ้าน เกษตรกร รับเหมาก่อสร้าง ธุรกิจส่วนตัว รับจ้างก่อสร้าง ตัดเย็บเสื้อผ้า เป็นต้น

สำหรับรายจ่ายของครอบครัวที่สำคัญได้แก่ ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตร โดยเฉลี่ยเดือนละ 6,440 บาท ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย ค่าน้ำและค่าไฟ ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับค่าบริการมือถือประมาณ 800 บาทต่อเดือน เครื่องสำอางเฉลี่ยเดือนละ 424 บาท ค่าบุหรี่ยี่ 647 บาทต่อเดือน ค่าห่วยโดยเฉลี่ยเดือนละ 420 บาท และค่าเทศกาลเฉลี่ยเดือนละ 780 บาท

การสำรวจยังพบว่ามากกว่าครึ่งหนึ่งของชาวชุมชนแผ่นดินทองคอยรู้ตัวว่ามีเงินออมของครอบครัว โดยสามารถออมเงินสม่ำเสมอเฉลี่ยเดือนละ 3,000 บาทในรูปแบบของการฝากเงินในธนาคาร การเล่นแชร์และการประกันชีวิต นอกจากนี้มีการออมเงินกับกลุ่มออมทรัพย์ และซื้อเป็นทองรูปพรรณ อย่างไรก็ตามกลุ่มตัวอย่างร้อยละ 46.67 ระบุว่า ครอบครัวมีหนี้สินที่กู้เพื่อเป็นเงินทุนในการประกอบอาชีพ และเพื่อใช้จ่ายในครัวเรือน รวมทั้งส่งลูกหลานเรียนหนังสือ ทั้งนี้แหล่งเงินกู้ประกอบด้วย ญาติพี่น้อง เงินกู้ในระบบ กองทุนหมู่บ้านซึ่งมีสัดส่วนเพียงเล็กน้อยเท่านั้น และกู้จากธนาคารออมสิน (เงินกู้ 10,000-15,000 บาท) ธนาคารพาณิชย์ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร รวมทั้งบริษัทสินเชื่อ (เงินกู้ 40,000 บาท) โดยเฉพาะ บริษัทอโชน

ถึงแม้ข้อมูลจากพื้นที่จะสะท้อนให้เห็นถึงภาวะหนี้สินของคนในชุมชน แต่มากกว่าครึ่งหนึ่งของกลุ่มตัวอย่าง ประเมินฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวตนเองว่า พออยู่ได้ ชาวชุมชนเกือบทั้งหมดพอใจในฐานะเศรษฐกิจของตนเอง ด้วยเหตุผลของความพอมีพอกิน พออยู่ได้ พอเพียงไม่เดือดร้อน และการไม่มีหนี้สิน รวมทั้งการมีความสุขจากครอบครัวที่อบอุ่น ลูกและตนเองมีงานทำ การมีเงินออม การมีบ้านและชีวิตที่ดีขึ้นกว่าแต่ก่อน

ข้อค้นพบจากการสำรวจยังทำให้ทราบว่า การเข้าร่วมกลุ่มต่างๆ หลายประเภทในชุมชนเป็นผลดีต่อคนในชุมชน กล่าวคือกลุ่มศาสนาส่งผลดีต่อจิตวิญญาณ เป็นช่องทางของการรับทราบข้อมูลข่าวสารและกำลังใจ และ เป็นการสร้างเครือข่ายทางสังคม รวมทั้งทำให้เข้าถึงเงินทุน และสวัสดิการของชุมชน ทั้งนี้กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ประเมินว่ากลุ่มของตนเองมีความเข้มแข็ง เนื่องจากสมาชิกกลุ่มมีความสามัคคีกัน คนในชุมชนเป็นญาติกัน ร่วมมือช่วยกันทำงานดี จึงทำให้กลุ่มมีการรวมตัวอย่างเหนียวแน่น อีกทั้งยังมีผู้นำกลุ่มที่เข้มแข็ง และมีการบริหารจัดการที่ดี

1.2.2 ทิศต่อเศรษฐกิจพอเพียง

ชาวชุมชนส่วนใหญ่มีความเข้าใจดีเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงดี โดยอธิบายสอดคล้องกันว่าปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงคือ การมีฐานะพออยู่พอกิน มีชีวิตที่เรียบง่ายไม่มีหนี้สิน ซึ่งเป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และอยู่อย่างมีความสุขแม้ไม่ร่ำรวยก็ตาม และการจะมีชีวิตที่พอเพียงได้นั้น ต้องเริ่มจากการได้รับการอบรมสั่งสอนจากผู้ใหญ่ การร่วมมือของคนในครอบครัว การรู้จักตนเอง การรู้จักพอ การคิดได้ด้วยตนเอง และ การอบรมตามคำสอนของศาสนา

ทั้งนี้เกือบทุกครอบครัวระบุว่า แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงสามารถประยุกต์ใช้กับการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิตประจำวันได้ เช่น การประหยัด การตั้งใจทำงานให้ดีที่สุด การทำงานให้เต็มที่ การปลูกผักและพืชสวนครัวกินเอง การขยันทำงาน การใช้จ่ายอย่างประหยัด การออมเงิน เป็นต้น

ดังนั้นชาวชุมชนทุกคนต้องการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยเหตุผลหลักคือเศรษฐกิจพอเพียงสามารถทำให้มีเงินออม นำไปสู่ชีวิตมีความสุขได้และมีชีวิตที่ไม่มีหนี้สิน รองลงมาคือ การมีเงินเก็บ มีความสบายใจ ทำให้ชีวิตดีขึ้น สามารถอยู่อย่างเรียบง่าย ไม่ลำบาก และเป็นหลัก

ปฏิบัติที่ได้พระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้ พวกเขาเห็นว่าชุมชนแผ่นดินทองคอย รุดตักกว่าเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยเหตุผลสำคัญคือ เป็นชุมชนที่มีวิถีเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ แล้วแต่ดั้งเดิม เห็นได้จากการที่ชุมชนปลูกผักกินเอง ประหยัด ไม่ฟุ่มเฟือย อยู่แบบพอเพียง เรียบง่าย และมีการตั้งกลุ่มต่างๆในชุมชน

เป็นที่น่าสนใจว่า ชาวชุมชนมากกว่าครึ่ง (ร้อยละ 68.46) เคยพบเห็นผู้ที่ใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจ พอเพียงที่มีลักษณะสำคัญคือ มีความประหยัด ไม่ฟุ่มเฟือย และมีชีวิตที่พอเพียง รวมไปถึง การชอบ ช่วยเหลือครอบครัวตนเอง เพื่อนบ้านและช่วยเหลือผู้อื่น ทั้งนี้เมื่อพิจารณาตามกลุ่มบ้านจะพบว่า กลุ่มบ้านที่ 8 เห็นว่ามีผู้ที่ใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงมากที่สุด รองลงมาคือ กลุ่มบ้านที่ 4, 7 และ 9

2. ข้อมูลครัวเรือนที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ

จากการสำรวจชุมชนดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น ประกอบกับการลงพื้นที่ในรูปแบบการฝังตัวใน ชุมชนและร่วมสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมของคณะวิจัย ทำให้สามารถจำแนกครัวเรือนที่ประกอบ อาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการที่ตั้งอยู่ในชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักกว่าได้ทั้งสิ้น 75 ครัวเรือน ผู้วิจัยได้ดำเนินการสอบถามข้อมูลเพิ่มเติมในประเด็นการทำงานและการประกอบอาชีพในเศรษฐกิจ นอกภาคทางการ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 ข้อมูลพื้นฐานเศรษฐกิจของครัวเรือน

กึ่งหนึ่งของแรงงานนอกภาคทางการในชุมชนเป็นสตรี เป็นคนในพื้นที่นี้ แต่งงานแล้วและยัง อยู่กับคู่สมรสของตน อายุอยู่ในช่วง 31-50 ปีซึ่งเป็นวัยแรงงาน เกือบทั้งหมดนับถือศาสนาอิสลาม และ มากกว่าครึ่งสำเร็จการศึกษาเพียงระดับประถมศึกษาเท่านั้น แต่เกือบทั้งหมดมีบ้านเป็นของตนเองที่ ทั้งบ้านและที่ดินอยู่ในภาวะปลอดหนี้

2.2 สถานภาพทางเศรษฐกิจ

2.2.1 รายละเอียดการประกอบอาชีพ

การสำรวจพบว่าครอบครัวที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการมีทั้งสิ้น 75 ครอบครัวคิดเป็นร้อยละ 56 โดยประกอบอาชีพที่หลากหลายอาชีพ จำแนกเป็น 6 กลุ่ม ดังนี้

(1) กลุ่มธุรกิจการค้าขนาดเล็ก (ขายเครื่องดื่ม เสื้อผ้า อาหาร ขายของชำ) คิดเป็นร้อยละ 29.33

(2) กลุ่มแรงงานรับจ้าง (รับจ้างก่อสร้าง ทาสี ดูแลสถานที่ จ้างปลา เลี้ยงเด็ก รับจ้างทั่วไป) คิด เป็นร้อยละ 21.33

(3) ผู้ผลิต (เผาถ่าน ตัดเย็บเสื้อผ้า ปักผ้า) คิดเป็นร้อยละ 28

(4) กลุ่มแรงงานภาคขนส่ง (ขับรถรับจ้างทั่วไป ขับรถรับส่งนักเรียน มอเตอร์ไซค์รับจ้าง คิดเป็นร้อยละ 12

(5) แรงงานภาคบริการ (นวดแผนโบราณ ช่างซ่อมแอร์ ช่างซ่อมเครื่องใช้ไฟฟ้า ช่างตัดผม) คิดเป็นร้อยละ 10.67

สำหรับกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพอิสระ พบว่าใช้เงินลงทุนต่อวันโดยเฉลี่ยวันละ 615 บาทซึ่งส่วนใหญ่ใช้เงินออมส่วนตัวลงทุนประกอบกิจการ และมีคนช่วยงานประมาณ 2 คน ส่วนใหญ่หาซื้อวัตถุดิบในละแวกใกล้เคียง คือที่ตลาดหนองจอก เขตหนองจอก เพื่อผลิตและขายที่บ้านของตนเอง โดยมีลูกค้าหลักคือสมาชิกในชุมชน

อย่างไรก็ดี แรงงานมากกว่าครึ่งหนึ่ง ทำงานสัปดาห์ละ 7 วัน เฉลี่ยวันละ 5-8 ชั่วโมง โดยประกอบอาชีพนอกภาคทางการแบบเดิมโดยเฉลี่ย 13 ปี ความรู้ในการทำงานส่วนใหญ่ได้มาจากการขวนขวายด้วยตนเองมากที่สุด การสำรวจพบว่าหนึ่งในสามของกลุ่มนี้ประกอบอาชีพนี้เป็นอาชีพแรก ในขณะที่บางส่วนเคยรับจ้างรายวัน และเป็นลูกจ้างบริษัทมาก่อน โดยเหตุผลที่เลือกประกอบอาชีพนี้เป็นเพราะ ชอบอิสระ

อีกหนึ่งของแรงงาน มีการแสวงหาความรู้ในการประกอบอาชีพนอกภาคทางการเพิ่มเติมด้วยวิธีการที่หลากหลาย เช่น ปรีक्षाเพื่อน อันได้แก่เพื่อนร่วมอาชีพและเพื่อนที่คบกัน ศึกษาจากหนังสือและตำรา เข้ารับการอบรมหรือแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง สำหรับความรู้ที่จำเป็นต่ออาชีพเพื่อให้การประกอบอาชีพมีความรุ่งเรืองนั้น การสำรวจพบว่า แรงงานส่วนใหญ่ไม่สามารถตอบได้ ส่วนที่เหลือให้ความเห็นว่า ความรู้เรื่องการขายสินค้าเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด รองลงมาคือ ความรู้เกี่ยวกับการทำอาหารและความรู้ด้านปศุสัตว์ โดยภาพรวม แรงงานมากกว่าครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 52.70) เห็นว่า พวกเขาไม่ประสบปัญหาในการประกอบอาชีพแต่อย่างใด

อย่างไรก็ดี การมีภาระครอบครัว ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการทำงาน เนื่องจาก ทำให้ไม่สามารถทำงานได้เต็มที่ เพราะต้องดูแลผู้พึ่งพิง (เช่น หลาน) ส่งผลให้มีรายได้น้อยลง และไม่มีเงินเพียงพอที่จะลงทุน วิธีการแก้ปัญหาทำโดยต้องกู้ยืม หยุดขาย รอให้หลานนอนก่อน หรือหาอาชีพเสริม อย่างไรก็ตามในยามที่ประสบปัญหาในการประกอบอาชีพ แรงงานส่วนใหญ่จะมีผู้ให้คำแนะนำและช่วยเหลือซึ่งคนสำคัญนั้นได้แก่ เพื่อน ครอบครัวและญาติ โดยภาพรวมถึงแม้จะมีปัญหาและอุปสรรคในการประกอบอาชีพ แต่แรงงานเกือบทั้งหมด มีความพอใจในอาชีพปัจจุบัน ด้วยเหตุผลหลากหลาย เช่น อาชีพนี้ทำให้สามารถเลี้ยงตนเองได้ รักในอาชีพของตนเอง อาชีพนี้ทำงานที่บ้านและทำให้ได้อยู่กับครอบครัว เป็นอาชีพอิสระ “ไม่มีนายจ้างกวนใจ” เป็นต้น จึงไม่น่าแปลกใจที่แรงงานเกือบทั้งหมดไม่ต้องการเปลี่ยนอาชีพ

คู่สมรสของแรงงานนอกภาคทางการส่วนใหญ่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอภาคทางการเช่นเดียวกัน เช่น รับจ้าง เกษตรกร ประกอบธุรกิจส่วนตัว หรือ ค้าขาย เป็นต้น

2.2.2 ฐานะทางเศรษฐกิจ

เมื่อถามถึงทรัพย์สินในบ้าน ก็ได้คำตอบว่า ส่วนใหญ่จะเป็นของใช้ที่ปลอดภัย เช่น โทรศัพท์มือถือ วิทยุเทป เครื่องเล่นวีซีดี เครื่องเล่นซีดีโทรทัศน์ และอุปกรณ์ประกอบอาชีพ

ผลการสำรวจพบว่ารายจ่ายของครอบครัวที่สำคัญได้แก่ ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตร โดยเฉลี่ยเดือนละ 3,635 บาท รองลงมาคือค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย ค่าน้ำและค่าไฟ นอกจากนี้ ครอบครัวแรงงานนอกระบบส่วนใหญ่ไม่มีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบอขายมุข ซึ่งสัมพันธ์กับข้อค้นพบต่อมาว่า กึ่งหนึ่งของครอบครัวแรงงานนอกระบบมีเงินออมของครอบครัว โดยสามารถออมเงินสม่ำเสมอเฉลี่ยเดือนละ 3,423 บาท ซึ่งมากกว่าการออมเงินเฉลี่ยของครัวเรือนในชุมชนนี้ โดยมีการออมเงินในรูปแบบของการฝากเงินในธนาคาร การเล่นแชร์ การออมเงินกับกลุ่มออมทรัพย์ และการประกันชีวิต

อย่างไรก็ตามกลุ่มตัวอย่างร้อยละ 35 ระบุว่า ครอบครัวอยู่ในภาวะหนี้สินเนื่องจากเหตุผลเรื่องการปลูกบ้าน การผ่อนรถและเครื่องซักผ้า ต้องกู้เงินเพื่อลงทุนในการประกอบอาชีพ เพื่อใช้จ่ายในครัวเรือน และ ส่งลูกหลานเรียนหนังสือ แม้ข้อมูลจากพื้นที่จะสะท้อนให้เห็นถึงภาวะหนี้สินของครอบครัวนอกภาคทางการ แต่มากกว่าครึ่งหนึ่งของกลุ่มตัวอย่าง ประเมินฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวตนเองว่า พออยู่ได้ และพอใจในฐานะเศรษฐกิจของตนเอง ด้วยเหตุผลลำดับแรกคือ การไม่มีหนี้สิน การอยู่ได้แบบไม่เดือดร้อน พอกินพอใช้ พอกิน พออยู่ได้ พอเพียง รวมทั้งการมีความสุขจากครอบครัวที่อบอุ่น ลูกมีงานทำ การมีเงินออม และการมีบ้าน

และเมื่อถามถึงการเข้าร่วมโครงการของรัฐบาล พบว่าแรงงานนอภาคทางการในชุมชน เข้าร่วมกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองมากที่สุด รองลงมาคือ การจดทะเบียนคนจน เหตุผลที่เข้าร่วมคือ ต้องการกู้เงินมาลงทุนประกอบอาชีพรวมทั้งใช้จ่ายในครอบครัว และต้องการมีที่ดินเป็นของตนเองจึงเข้าร่วมโครงการของรัฐบาลดังกล่าว

2.3 การเข้าร่วมกลุ่มเศรษฐกิจและสังคมภายในและภายนอกชุมชน

แรงงานนอภาคทางการระบุว่า มีการรวมกลุ่มต่างๆหลายประเภทในชุมชน โดยกล่าวถึงกลุ่มศาสนามากที่สุด รองลงมาคือ กลุ่มอาชีพและกลุ่มแม่บ้าน กิจกรรมที่กลุ่มตัวอย่างเข้าร่วมมากที่สุดร้อยละ 75.60 คือกิจกรรมทางศาสนา ด้วยเหตุผลหลักคือ เป็นศาสนาที่คนมุสลิมนับถือและเป็นธรรมเนียมที่ต้องปฏิบัติ รองลงมาคือการเข้าร่วมกิจกรรมของสหกรณ์ชุมชน เพื่อซื้อของ สำหรับกิจกรรมที่ไม่เคยเข้าร่วมหรือเข้าร่วมน้อยที่สุด ได้แก่ ตลาดนัดนักเรียน เนื่องจากไม่มีเวลาเข้าร่วมเพราะตรงกับวันทำงาน

จากการถามถึงประโยชน์ของการรวมกลุ่มทราบว่า การเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มโดยเฉพาะกลุ่มศาสนาเป็นผลดีต่อจิตวิญญาณ เป็นช่องทางของการรับทราบข้อมูลข่าวสารและกำลังใจ และ เป็นการสร้างเครือข่าย ทำให้เข้าถึงเงินทุนและสวัสดิการ ทั้งนี้กลุ่มตัวอย่างมากกว่าครึ่งประเมินว่ากลุ่มของ

ตนเองมีความเข้มแข็ง เนื่องจากคนในชุมชนเป็นญาติกัน มีความสามัคคีกัน มีการรวมตัวกันเหนียวแน่นและมีการบริหารจัดการที่ดี

อย่างไรก็ตามกลุ่มตัวอย่างร้อยละ 34.09 คิดว่า กลุ่มของตนเองไม่เข้มแข็งเนื่องจากคณะกรรมการชุมชนไม่สามัคคีกัน ไม่มีการขับเคลื่อนงาน ยังพึ่งพิงแหล่งเงินทุนภายนอกอยู่ และการประชาสัมพันธ์ข่าวสารที่ยังไม่ทั่วถึง

2.4 ทศนะต่อชีวิตและความเข้าใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง

ในทัศนะแรงงานนอภาคทางการเห็นว่า หากเอ่ยถึงคำว่าเศรษฐกิจพอเพียง พวกเขาจะนึกถึงฐานะพออยู่พอกิน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ชีวิตที่เรียบง่าย และการไม่มีหนี้สินทั้งนี้ เกือบทุกคนบอคว่า แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงสามารถประยุกต์ใช้กับการประกอบอาชีพได้และการดำเนินชีวิตประจำวันได้ รูปแบบการประยุกต์ใช้มีหลากหลาย ที่ชัดเจนที่สุดคือการขยันทำงาน การประหยัด การทำบัญชีรายรับรายจ่าย การวางแผนการจัดการรายได้ ประเด็นรองลงมาได้แก่ การมีหลักธรรมในการทำงาน การใช้จ่ายอย่างประหยัดพอประมาณ ใช้รถโดยสารไปทำงาน ซื่อสัตย์ ทำงานเต็มหน้าที่ ภูเงินลงทุนประกอบอาชีพตามความจำเป็น ประกอบอาชีพตามความถนัดและด้วยความพอเพียง การตั้งใจทำงานให้ดีที่สุด การทำงานให้เต็มที่ การปลูกผักและพืชสวนครัวกินเอง การอดออม เป็นต้น

พวกเขาทุกคนต้องการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยเหตุผลหลากหลาย เช่น เศรษฐกิจพอเพียงสามารถทำให้มีเงินออม และมีชีวิตที่ไม่มีหนี้สิน รองลงมาคือ ต้องการอยู่แบบพอมีพอกิน ดำเนินชีวิตสอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงทำให้สบายใจ ทำให้ชีวิตมั่นคง ไม่ต้องดิ้นรน อีกทั้งยังสอดคล้องกับหลักศาสนาและเป็นแนวปฏิบัติของในหลวง สำหรับเงื่อนไขที่ทำให้สามารถใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงได้ คือ การได้รับการอบรมสั่งสอนจากผู้ใหญ่ การเห็นแบบอย่างที่ดี การคิดได้ด้วยตนเอง การผ่านประสบการณ์ที่ลำบากมาก่อน และ การได้รับการอบรมตามคำสอนของศาสนา

นอกจากนี้ แรงงานนอภาคทางการส่วนใหญ่ เห็นว่าชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดดีกวาของตนเองเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยเหตุผลสำคัญคือ การที่สมาชิกในชุมชนปลูกผักกินเอง และสมาชิกชุมชนมีวิถีชีวิตแบบพอเพียงอยู่แล้ว นอกจากนี้การจัดตั้งกลุ่มต่างๆในชุมชน เพื่อรณรงค์และทำกิจกรรม การประหยัดไม่ฟุ่มเฟือย มีชีวิตธรรมดาที่เรียบง่าย เป็นเหตุผลที่ทำให้กลุ่มตัวอย่างเชื่อว่าชุมชนของตนเป็นชุมชนแบบเศรษฐกิจพอเพียง

เป็นที่น่าสนใจว่า กลุ่มตัวอย่างมากกว่าครึ่ง (ร้อยละ 69.49) เคยพบเห็นผู้ใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน ที่มีลักษณะสำคัญคือ ใช้ชีวิตที่ประหยัด ไม่ฟุ่มเฟือย รู้จักเก็บออม ปลูกผัก

กินเอง มีชีวิตที่พอเพียง ทำเกษตรแบบผสมผสาน ช่วยเหลือกันในครอบครัวและสอนลูกให้อยู่แบบพอเพียง และ มีความเป็นผู้นำ

2.5 สรุปและวิเคราะห์ลักษณะพื้นฐานของเศรษฐกิจนอภาคทางการและเศรษฐกิจพอเพียง

จากข้อมูลครัวเรือนที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอภาคทางการที่กล่าวมา สะท้อนให้เห็นประเด็นสำคัญบางประการ ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้

1. ผลการวิจัยสามารถอนุมานได้ว่าชุมชนคอยรุดตักว่าที่แรงงานกว่าครึ่งเป็นแรงงานนอภาคทางการนั้น เป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยเหตุผลดังนี้

- ความพอประมาณ : ชาวชุมชนดำเนินชีวิตตามหลักศาสนาอิสลาม
- ความมีเหตุผล : ชาวชุมชนส่วนใหญ่ไปทำงานนอกชุมชน คนที่เหลือทำงานภาคเกษตรเพื่อลดรายจ่าย ชุมชนพยายามรักษาวัฒนธรรม วิถีชีวิตดั้งเดิม มีสหกรณ์ร้านค้า การกู้เงินจากกองทุนชุมชนไม่มีดอกเบี้ย
- ความมีภูมิคุ้มกัน : ศาสนาอิสลามเป็นหลักในการดำเนินชีวิต มีกลุ่มบ้านเป็นกลไกดูแลทุกข์สุข ชุมชนถูกปลูกฝังให้เห็นความสำคัญของการศึกษา และมีระบบสวัสดิการหลายรูปแบบ
- เงื่อนไขความรู้ : มีศูนย์เรียนรู้ของชุมชน

โดยมีปัจจัยสำคัญก็คือ ประวัติศาสตร์ของชุมชน ความเข้มแข็งของผู้นำ การมีโรงเรียนชุมชนอิสลามลำไทร ที่ได้รับการสนับสนุนให้เป็นแหล่งผลิตซ้ำอุดมการณ์ตามศาสนาอย่างต่อเนื่องและเข้มข้น รวมทั้งการจัดการปกครองภายในชุมชน ซึ่งแบ่งชุมชนออกเป็น 12 กลุ่มบ้าน ตามพื้นที่ทางกายภาพ ในขณะที่กลุ่มบ้านส่วนใหญ่ยังคงลักษณะรวมของความเป็นชาวมุสลิมที่เคร่งครัด

ซึ่งปัจจัยหลักที่ทำให้ชุมชนสามารถยึดโยงความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงได้คือ คุณค่าของศาสนาอิสลาม ("ศานานำชีวิต") ที่เชื่อมร้อยผู้คนในชุมชนมิให้ถูกระบบคุณค่าใหม่จากการพัฒนานุญนิยมซึ่งมักนำวัฒนธรรมบริโภคนิยม วัตถุนิยมเข้ามาเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน ประการสำคัญชาวชุมชนเชื่อว่าหลักคำสอนและการปฏิบัติของศาสนาอิสลามมีความสอดคล้องกับการใช้ชีวิตอย่างพอเพียง นอกจากนี้ศาสนายังมีอิทธิพลสำคัญในการสร้างความเป็นปึกแผ่นในชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักว่า ก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการพัฒนา

นอกจากนี้ ความชัดเจนในวิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงยืนยันได้จาก วิถีชีวิต สถานภาพทางเศรษฐกิจของชาวชุมชนที่ปลอดภัยหนี้สิน (ร้อยละ 90) การที่ชาวชุมชนมากกว่าครึ่งหนึ่งมีเงินออมของครอบครัว การประเมินฐานะทางเศรษฐกิจของชาวชุมชนเองที่เขาเชื่อว่า "พออยู่พอกิน" อย่างมีความสุขและพอใจ รวมทั้งการที่คนในชุมชนยืนยันว่าพวกเขาต้องการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจ

พอเพียงไม่ว่าสภาพแวดล้อมของชุมชนจะมีความเปลี่ยนแปลงจากกระแสการพัฒนาเมืองเมื่อเวลาผ่านไปก็ตาม

2. ครอบครัวเศรษฐกิจนอกภาคทางการส่วนใหญ่เป็นครอบครัวที่ยังอยู่กับคู่สมรสตน (ร้อยละ 90.32) และมีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย ซึ่งสะท้อนให้เห็นความเข้มแข็งและการหน้าที่ที่ปกติของสถาบันครอบครัวอันเป็นรากฐานที่สำคัญในการสืบทอดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแก่รุ่นลูกหลานต่อไป

3. ถึงแม้ว่าชาวชุมชนส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพนอกภาคทางการ (เช่นรับจ้าง เกษตรกรรม ค้าขาย) ที่อาจมีความมั่นคงในอาชีพการงานไม่เท่าอาชีพในภาคทางการ แต่เกือบทั้งหมดมีบ้านและที่ดินเป็นของตนเอง (ร้อยละ 96.77) และครึ่งหนึ่งของครอบครัวนอกภาคทางการ (ร้อยละ 55.74) มีเงินออมครัวเรือนเก็บสะสมในรูปแบบต่างๆ ได้แก่ เงินฝากในธนาคาร การเล่นแชร์ หรือเงินออมกับกลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น สำหรับครอบครัวที่มีหนี้สิน (ร้อยละ 35) จะเป็นหนี้สินที่จำเป็นสำหรับชีวิตความเป็นอยู่ เช่นการปลูกบ้านหรือ การผ่อนรถเท่านั้น

4. ครอบครัวแรงงานนอกระบบโดยส่วนใหญ่ มีชีวิตปลอดภัยพออยู่พอกิน อันได้แก่เหล่าเปียร์ หวย เป็นต้น ซึ่งเป็นผลมาจากการเป็นมุสลิมที่เคร่งครัด นอกจากนี้หลักคำสอนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับชาวชุมชนคอยกระตุ้นเตือนทั้งแนวทางในการประกอบอาชีพและทางชี้นำการดำเนินชีวิตที่มีความสุข อันได้แก่ ชีวิตที่ไม่มีหนี้สิน มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย พออยู่พอกินกับครอบครัวที่อบอุ่น อยู่ในชุมชนของตน รวมทั้งมีการดำเนินชีวิตแต่ละวันอย่างสบายใจ

5. ชาวชุมชนมีกลไกหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นกองทุนชะกาด พิตราะห์ สหกรณ์ร้านค้า การที่ชาวชุมชนสามารถกู้เงินจากกองทุนชุมชนได้โดยไม่มีดอกเบี้ย และการมีศูนย์สุขภาพชุมชน ซึ่งดำเนินการโดยคณะกรรมการชุมชนและกลุ่มต่างๆในชุมชน ที่ทำให้ชุมชนมี “ตาข่ายความคุ้มครองทางสังคม” ที่มีลักษณะเฉพาะ และมีภูมิคุ้มกันสวัสดิภาพของสมาชิกในชุมชน สนับสนุนคุณภาพชีวิตของชาวชุมชนที่มีความเหลื่อมล้ำทางสถานภาพทางเศรษฐกิจ

6. อย่างไรก็ตามประเด็นท้าทายสำหรับครอบครัวเศรษฐกิจนอกภาคทางการคือ การที่เขายังได้รับประโยชน์จากการบริหารงานของคณะกรรมการชุมชนน้อย เนื่องจากการขาดความสามัคคีของผู้นำชุมชนซึ่งทำให้งานดูแลคุณภาพชีวิตของชาวชุมชนไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร รวมทั้งการประชาสัมพันธ์ข่าวสารถึงกลุ่มพวกเขายังไม่ทั่วถึง ซึ่งอาจทำให้ตกหล่นตาข่ายคุ้มครองทางสังคมของชุมชนได้

ชุมชนวัดกลาง

ชุมชนวัดกลางได้รับการเสนอชื่อให้เป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ในกรณีศึกษากลุ่มธนาคารขยะ ชุมชนวัดกลาง เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร คณะผู้วิจัย นำเสนอข้อมูลพื้นฐานของชุมชนตามลำดับดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนวัดกลางเป็นข้อมูลเชิงบริบทของกลุ่มธนาคารขยะ ประกอบด้วย ประวัติศาสตร์ของชุมชน และสถานภาพทางเศรษฐกิจ-สังคมของชุมชนวัดกลางและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน

2. ลักษณะเศรษฐกิจนอกภาคทางการในชุมชนวัดกลาง

1. ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนวัดกลาง

1.1. ประวัติชุมชนวัดกลาง

ชุมชนวัดกลางก่อตั้งอย่างเป็นทางการกับรัฐหรือกับกรุงเทพมหานครเมื่อปี 2540 อย่างไรก็ตามชุมชนแห่งนี้มีการก่อตัวและมีพลวัตมาอย่างต่อเนื่องแบบไม่เป็นทางการอยู่ก่อนแล้ว ที่นี่ยังมีใช้ชุมชนใหม่แต่อย่างใด โดยในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2482) ชุมชนแห่งนี้มีพื้นที่เป็นทุ่งนาที่กว้างขวาง ผู้คนส่วนใหญ่อาศัยอยู่บริเวณริมคลองทั้งสองฝั่ง โดยฝั่งที่เป็นชุมชนในปัจจุบันมีผู้อาศัยอยู่ไม่กี่หลังคาเรือน แต่อีกฝั่งคลองมีผู้อาศัยอยู่จำนวนมากกว่า ผู้อาศัยดั้งเดิมเหล่านี้เป็นคนมุสลิมที่อพยพมาจากภาคใต้มาอาศัยอยู่บริเวณวัดท่าทองในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ภายหลังได้เปิดให้มีการจองพื้นที่บริเวณซึ่งเป็นชุมชนวัดกลางในปัจจุบัน มุสลิมกลุ่มนี้จึงได้อพยพเข้ามาอยู่อาศัยในบริเวณนี้

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านผู้อยู่มาก่อนแล้วให้ฟังว่าเมื่อ 40 กว่าปีก่อน บริเวณชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียงในปัจจุบันจะเป็นทุ่งนา ทุ่งหญ้า มีบ้านอยู่ไม่กี่หลัง วิถีชีวิตของคนในสมัยนั้นเป็นแบบดั้งเดิมและเรียบง่าย ประกอบอาชีพทำนา ดำเนินชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ไม่มีไฟฟ้าและน้ำประปาใช้ ชีวิตผูกพันอยู่กับคลองแสนแสบซึ่งคลองจะมีขนาดกว้างกว่าทุกวันนี้ และคลองลำรางซึ่งทอดยาวข้ามถนนลาดพร้าวไปออกซอยลาดพร้าว 109 น้ำในคลองสมัยก่อนยังใสสะอาดเต็มไปด้วยสัตว์น้ำหลากหลาย ชาวบ้านได้อาศัยเก็บผัก หาปลาเป็นอาหาร และใช้น้ำคลองในการซักผ้า อาบน้ำ ล้างจาน และเป็นเส้นทางสัญจรไปมา มีเรือพายขายของ เช่น ขายกล้วยเตี๋ยวเรือ ขนมน้ำซากาแฟ กะปิ น้ำปลาต่างๆ โดยวัสดุที่ใช้บรรจุจะทำมาจากธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ สามารถย่อยสลายได้ตามธรรมชาติจึงไม่ค่อยมีขยะตกค้าง วิถีชีวิตของชาวบ้านจะมีความผูกพันใกล้ชิดกับคลองมาโดยตลอด

คนดั้งเดิมที่มีอยู่ไม่กี่ครอบครัวส่วนใหญ่เป็นญาติพี่น้องกัน ติดต่อกันมาหาสุสานอยู่ตลอด คนต่างศาสนาก็อยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืน มีการไปร่วมงานบุญของอีกฝ่ายหนึ่งตามขอบเขตของศาสนา

แห่งตน ความแตกต่างทางศาสนาจึงไม่เป็นข้อจำกัดของการถักทอความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนวัดกลาง มีผู้ใหญ่บ้านซึ่งได้รับการเลือกจากชาวบ้านในชุมชน โดยเลือกจากผู้มีบทบาทเป็นที่ยอมรับถือ และชาวบ้านเชื่อว่าจะสามารถทำหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของคนในชุมชนได้ รวมทั้งทำงานติดต่อประสานงานกับหน่วยงานราชการได้ ระดับความสัมพันธ์ในชุมชนวัดกลางอาจกล่าวได้ว่ามีความแน่นแฟ้นกลมเกลียว ผู้สูงอายุที่เป็นคนเก่าแก่ในชุมชนเล่าว่า เมื่อมีการประสานงานหรือขอความช่วยเหลือกันของคนในชุมชนโดยผู้ใหญ่บ้านเดินพูดคุยตามบ้าน ชาวบ้านจะให้ความร่วมมือสูงแม้กระทั่งควายของใครหาย ชาวบ้านก็จะเดินบอกปากต่อปาก และช่วยกันตามหา ซึ่งส่วนมากจะติดตามพบแต่จะไม่มีใครเอาความกัน (โต๊ะตัวน ยิ้มชมชัด, สัมภาษณ์) สะท้อนถึงการอยู่อาศัยร่วมกันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยในชุมชนวัดกลาง นอกจากนี้ยังมีการประชุมร่วมกันอยู่เสมอๆ โดยใช้วัดและมัสยิดเป็นสถานที่ประชุมและพบปะกัน จากการเข้าไปร่วมกิจกรรมของอีกฝ่ายหนึ่ง

ตั้งแต่ในอดีตภายในชุมชนมีมัสยิดและวัดอยู่แล้ว แต่เนื่องจากชาวบ้านเกือบทั้งหมดเป็นชาวมุสลิม คนไทยที่นับถือศาสนาพุทธยังไม่ได้อพยพเข้ามาอยู่อาศัย วัดจึงมีพระจำพรรษาอยู่เพียงรูปเดียว จากการสัมภาษณ์คนเก่าแก่ในชุมชน “วัดจันทวงศาราม” หรือวัดกลางนี้ เป็นวัดที่สร้างมานานแล้ว แสดงว่าในบริเวณนี้เป็นเขตชุมชนมานาน และยังใช้เป็นที่ตั้งของโรงเรียนด้วย เด็กในชุมชนที่นับถือศาสนาอิสลามในช่วงแรกจะมาศึกษาในวัด กระทั่งเกิดความสับสนในเรื่องหลักปฏิบัติทางศาสนา ชาวบ้านจึงแก้ปัญหาโดยการสร้างเพิงพักให้เด็กมุสลิมแยกออกมาเรียนต่างหาก ต่อมาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ชาวบ้านจึงได้นำไม้จากบ้านพักชั่วคราวที่ไม่ใช้แล้วมาสร้างเป็นโรงเรียน ตั้งชื่อว่า “โรงเรียนอพยพอนุสรณ์” ต่อมาภายหลังเปลี่ยนและแยกเป็น “โรงเรียนไชศรีอนุสรณ์” และ “โรงเรียนสุเหร่าคลองจัน” เป็นการแยกโรงเรียนกันระหว่างเด็กพุทธและมุสลิม แต่ปัจจุบันโรงเรียนทั้งสองมีเด็กนักเรียนทั้งพุทธและมุสลิมเรียนร่วมกัน

ต่อมาคุณหญิงจำเนียร เตชะไพบูลย์ได้เข้ามาซื้อที่ดินบริเวณซอย 1 ในปัจจุบัน ราคาที่ดินในขณะนั้นอยู่ที่ไร่ละ 2,000 บาท หลังจากนั้นได้นำมาแบ่งขายเป็นล็อต ให้กับคนที่ต้องการซื้อในราคาตารางวาละ 150 บาท โดยสามารถซื้อได้ทั้งแบบเงินผ่อนและเงินสด คนซื้อที่ดินในขณะนั้นมีทั้งคนในพื้นที่เองเพื่อขยายครอบครัว และคนจากต่างจังหวัดกับพื้นที่รอบๆ รวมถึงคนที่นับถือศาสนาพุทธจากบริเวณบึงทองหลางก็เริ่มเข้ามาซื้อพื้นที่เป็นที่อยู่อาศัยและทำมาหากิน สภาพชุมชนในขณะนั้นยังไม่แตกต่างไปจากเดิมมากนักแม้ว่ามีผู้คนเข้ามามากขึ้น ภายในชุมชนไม่มีถนน ไฟฟ้า หรือน้ำประปา การสัญจรไปมาใช้เรือเป็นหลัก และมีการขุดลารางเพื่อนำดินและเลนมาทำถนนและถมที่สร้างบ้าน

ต่อมาในปี พ.ศ. 2512 มีการจัดสรรที่ดินเป็นครั้งที่ 2 โดยหม่อมประภาส มนตรีกุล ณ อยุธยา ซึ่งได้ซื้อที่ดินภายในชุมชน และได้นำที่ดินดังกล่าวมาแบ่งขายเป็นล็อต ในราคาตารางวาละ 300 บาท และขึ้นราคามาเรื่อยๆ จนกระทั่งปัจจุบันอยู่ที่ตารางวาละ 40,000 บาท ประกอบกับย่านรามคำแหงและบางกะปิเริ่มมีความเจริญขึ้น ผู้คนก็ยิ่งเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนกันมากขึ้น ทั้งที่ซื้อที่ดินปลูกบ้าน

เองและเข้ามาเช่าอยู่ เนื่องจากในขณะนั้นมีอพาร์ทเมนต์ 2 อาคาร รวมถึงบ้านให้เช่าอยู่ในชุมชนจำนวนหนึ่ง(เริ่มสร้างขึ้นเมื่อ 2539) เมื่อมีคนอาศัยอยู่ในชุมชนมากขึ้นทำให้ปริมาณขยะมูลฝอยในชุมชนมากขึ้น ส่วนใหญ่ถูกทิ้งลงในคลองและบริเวณต่างๆ ภายในชุมชน จนกระทั่งประมาณปี พ.ศ. 2527 สำนักงานเขตบางกะปิได้ส่งรถเก็บขยะเข้ามาเก็บขยะในชุมชน โดยมาเก็บประมาณเดือนละสองครั้ง พอช่วยให้ขยะในชุมชนเบาบางลงไปบ้าง แต่เมื่อมีโรงงานอุตสาหกรรม ห้างร้านต่างๆ เกิดขึ้นอยู่ทั่วไปตลอดสองฝั่งคลองและต่างก็ระบายน้ำเสียลงคลอง รวมทั้งน้ำทิ้งจากท่อระบายน้ำบนถนนสายต่างๆ ที่ระบายน้ำเสียลงคลอง ส่งผลให้ในปี 2537 น้ำในคลองแสนแสบรวมไปถึงคลองลำรางข้างชุมชนจึงเป็นน้ำเสียไปในที่สุด และไม่สามารถนำมาใช้อุปโภคได้อีกต่อไป

ในเวลาต่อมา กลุ่มข้าราชการที่เกษียณอายุได้รวมตัวกันขอจดทะเบียนขึ้นเป็นชุมชนเมืองกับสำนักงานเขตบางกะปิ เมื่อวันที่ 5 สิงหาคม 2540 เพื่อต้องการให้เขตมาช่วยจัดการดูแลเรื่องสาธารณูปโภคต่างๆ ภายในชุมชน ปัจจุบันชุมชนวัดกลางตั้งอยู่หมู่ที่ 2 ซอยลาดพร้าว 132 ถนนลาดพร้าว แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร ลักษณะโดยรวมเป็นชุมชนเมืองที่มีการตั้งบ้านเรือนหนาแน่น แบ่งพื้นที่ออกเป็นสามซอย มีครัวเรือนทั้งหมด 315 หลังคาเรือน มีผู้อยู่อาศัยอยู่หนาแน่น ประกอบด้วย 185 ครอบครัว จำนวนประชากรทั้งหมด 1,179 คน แบ่งเป็นชาย 575 คน และหญิง 604 คน² สภาพวิถีชีวิตของคนในปัจจุบันมีลักษณะของความเป็นเมือง การประกอบอาชีพส่วนใหญ่เป็นเศรษฐกิจนอกภาคทางการ เช่น รับจ้าง ค้าขาย ก่อสร้าง ฯลฯ สำหรับอาชีพดั้งเดิมที่น่าสนใจคืออาชีพบรรจุกานใส่ถุง อาชีพนี้เป็นธุรกิจครอบครัวที่เริ่มเข้ามาในชุมชนพร้อมๆ กับที่มีผู้อพยพเข้ามาอยู่ในชุมชนเมื่อกว่า 40 ปีที่ผ่านมา จนกระทั่งทำให้ผู้ที่ประกอบอาชีพนี้มีฐานะร่ำรวยขึ้นจนสามารถเป็นเจ้าของอพาร์ทเมนต์และที่อยู่อาศัยให้เช่าในรูปแบบอื่นๆ ได้ ในครั้งแรกอาชีพบรรจุกานขายมีอยู่ในชุมชนประมาณ 10 กว่าโรง ต่อมาอาชีพนี้มีน้อยลงในชุมชนเนื่องจากเมื่อมีคนมากขึ้นเกิดปัญหามลพิษทำให้โรงกานต้องย้ายออกไปนอกชุมชน

ประมาณปี พ.ศ. 2546 มีการก่อสร้างอาคารที่พักทั้งอพาร์ทเมนต์ คอนโดมิเนียม แมนชั่นและอาคารพาณิชย์เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งปัจจุบัน เฉพาะอาคารที่พักมีจำนวนถึง 25 อาคาร ส่งผลให้มีคนภายนอกเข้ามาเช่าเพื่ออยู่อาศัยกันมากขึ้น ทั้งนักศึกษาที่ศึกษาในมหาวิทยาลัย รามคำแหงและสถาบันการศึกษาอื่นๆ ซึ่งอยู่ใกล้ชุมชนวัดกลาง รวมถึงคนที่เข้ามาทำงานในบริเวณใกล้เคียง คนเหล่านี้เข้ามาอยู่อาศัยเพียงชั่วคราว ไม่มีการปฏิสัมพันธ์กันเองและกับคนในชุมชน “คนพวกนี้เขาไม่รักชุมชนหรอก เดียวก็ไป เดียวก็มา แต่ก็อยู่ในนี้ แต่คนที่อยู่นานๆ เขาก็มาร่วมกิจกรรมบ้าง”(สนทนากลุ่ม) จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในชุมชนรวมทั้งกลุ่มผู้นำ เห็นว่าการมีประชากรแฝง

² สำนักงานเขตบางกะปิ พ.ศ. 2549

เข้ามาอยู่ในชุมชนโดยที่ไม่รู้ว่าใครเป็นใคร สร้างปัญหาให้กับชุมชนเป็นอย่างมาก ทั้งเรื่องของปัญหา ยาเสพติด การลักขโมย ปัญหาขยะ ฯลฯ

สำหรับกิจกรรมพัฒนาชุมชนวัดกลางเริ่มขึ้นประมาณปี พ.ศ. 2543 เมื่อมีคณะกรรมการ ชุมชนขึ้นเป็นครั้งแรก นางพินนุช ตริรัตน์ขวลิตซึ่งได้รับเลือกเป็นประธานชุมชนให้ความสนใจในเรื่อง ขยะและขยะอินทรีย์ซึ่งเป็นปัญหาอยู่ในชุมชน เมื่อได้รับการประสานงานจากมูลนิธิเพื่อการพัฒนา สิ่งแวดล้อมและพลังงาน และได้รับเงินสนับสนุนจากกองทุนเพื่อสังคม (Social Investment Fund – SIF) จึงให้นายศุภชัย ตริรัตน์ขวลิตไปรับการอบรมเรียนรู้และนำมาเผยแพร่³ เกิดกลุ่มธนาคารขยะซึ่งเป็นกิจกรรมที่พยายามดึงคนในชุมชนให้เข้ามาร่วมกันทำกิจกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน

1.2 สภาพเศรษฐกิจและสังคมในระดับครัวเรือนของชุมชน

1.2.1 สถานะทางเศรษฐกิจ

ครัวเรือนที่ให้ข้อมูลมีจำนวน 86 ครอบครัวยุคคิดเป็นร้อยละ 46.5 ของครัวเรือนทั้งหมดใน ชุมชนวัดกลาง ผลการสำรวจสถานะทางเศรษฐกิจ แม้จะมีได้ข้อมูลเชิงปริมาณอย่างชัดเจนถึงจำนวน รายได้ต่อเดือนหรือต่อปี แต่ได้ข้อมูลว่าในครอบครัวส่วนใหญ่ที่ตอบแบบสอบถามมีแหล่งรายได้ มากกว่า 1 แหล่ง และมีทรัพย์สิน ได้แก่ ที่ดิน อุปกรณ์ประกอบอาชีพ โทรศัพท์ โทรศัพท์มือถือ เครื่อง ชักผ้า เครื่องเล่นวีซีดี คอมพิวเตอร์ ซึ่งอยู่ในภาวะปลอดหนี้ ยกเว้นพาหนะในการประกอบอาชีพและ บ้าน ที่ผู้ให้สัมภาษณ์ยังต้องผ่อนชำระอยู่ สำหรับรายจ่ายที่สำคัญของครอบครัว ได้แก่ ค่าใช้จ่าย เกี่ยวกับบุตร และค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย เกือบครึ่งหนึ่งของครัวเรือนผู้ตอบมีหนี้สินจากเงินกู้เพื่อ ประกอบอาชีพ และส่งลูกหลานเรียนหนังสือ โดยการกู้จากญาติพี่น้อง แหล่งเงินกู้นอกระบบ กองทุน หมู่บ้านและธนาคารออมสิน อย่างไรก็ตาม กว่าครึ่งหนึ่งของครัวเรือนผู้ให้สัมภาษณ์ สามารถออมเงิน สิ้นสุดหนี้เดือนละ 1,428 บาท (อ่านรายละเอียดของข้อมูลในหัวข้อนี้ได้จากภาคผนวก)

ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวในชุมชนวัดกลางที่สำรวจ จึงกล่าวได้ว่ามีได้ตัดขาดสน ครอบครัวยุคส่วนใหญ่ประเมินตนเองว่า "พออยู่ได้" และพอใจในฐานะ โดยให้เหตุผลว่า รู้สึกพอมีพอกิน พอใช้ ยังดีกว่าคนอื่น ๆ ในสังคมอีกมาก อีกทั้งครอบครัวไม่มีหนี้สินเกินตัว มีรายได้สม่ำเสมอ มีเงิน ออม รวมทั้งครอบครัวมีความสุขรักใคร่กันดี มีผู้ประเมินตนเองว่าอยู่ในกลุ่ม "หาเช้ากินค่ำ" เพียง เล็กน้อย ข้อมูลที่ได้ยังพบด้วยว่า การเข้าถึงการรักษาพยาบาลของรัฐและความพอใจในบริการที่ให้ เปล่า มีผลต่อฐานะทางเศรษฐกิจของคนในชุมชนด้วย เนื่องจากลดรายจ่ายด้านสุขภาพเมื่อเจ็บป่วย

³ อ่านรายละเอียดในข้อมูล กลุ่มธนาคารขยะ

1.2.2 ทักษะต่อเศรษฐกิจพอเพียง

ข้อมูลสถานภาพทางเศรษฐกิจดังที่กล่าวมา สอดคล้องกับผลการสำรวจทักษะต่อเศรษฐกิจพอเพียงของครอบครัวในชุมชนวัดกลาง ซึ่งผู้ให้ข้อมูลส่วนมากระบุว่าแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงสามารถประยุกต์ใช้กับการประกอบอาชีพได้ (ร้อยละ 90.70) สำหรับรูปแบบการประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพซึ่งหลากหลาย ที่ชัดเจนที่สุดคือการขยันทำงานอย่างเต็มที่ รองลงมา ได้แก่ การประหยัด ไม่ฟุ่มเฟือย ใช้จ่ายเท่าที่มี และทำงานอย่างมีคุณธรรม เช่น ทำงานด้วยความซื่อสัตย์ ไม่เบียดเบียนหรือเอาเปรียบผู้อื่น ในส่วนของการประยุกต์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับวิถีชีวิตประจำวัน นั้น พบว่าผู้ให้ข้อมูลตอบว่าสามารถประยุกต์ใช้ได้ถึงร้อยละ 97.67 โดยให้ความสำคัญกับการใช้จ่ายอย่างประหยัด ไม่ฟุ่มเฟือย การอยู่อย่างพอเพียง ใช้จ่ายเท่าที่มีหรือไม่เกินกว่ารายได้ การลดการใช้จ่าย การวางแผนการใช้จ่ายและการมีคุณธรรม

เหตุผลหลักที่ผู้ตอบต้องการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ ทำให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสภาวะเศรษฐกิจที่ข้าวของราคาสูงขึ้นได้ ไม่ใช้จ่ายเกินรายได้ นำไปสู่ชีวิตที่มีความมั่นคงจากการมีเงินออม ไม่มีหนี้สิน และมีชีวิตที่มีความสุข เป็นต้น คราวเรือนที่ให้ข้อมูล ให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงในมิติของวิถีชีวิตโดยเน้นที่ “หลักพอประมาณ” ได้แก่การบริโภค ใช้จ่ายอย่างพอสมควร ประหยัด ใช้จ่ายไม่เกินรายจ่าย และให้ความสำคัญในมิติคุณธรรมด้วย

สำหรับเงื่อนไขที่ครัวเรือนระบุว่า ทำให้สามารถใช้ชีวิตแบบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้นั้น คือการได้รับการอบรมสั่งสอนจากผู้ใหญ่ จากคนในครอบครัว รวมถึงต้องได้รับความร่วมมือและการสนับสนุนจากสมาชิกในครอบครัว การรู้จักตนเองและตั้งใจที่จะอยู่แบบพอเพียง และการขยัน-อดทน นอกจากนี้ประสบการณ์เฉพาะตนที่เคยประสบ เช่น ความยากลำบากในอดีต ส่งผลให้เห็นถึงความสำคัญของการมีชีวิตแบบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง รวมถึงคำสอนของศาสนา

เมื่อถามถึงบทบาทของชุมชนในการสนับสนุนให้มีวิถีชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ตอบว่าชุมชนมีบทบาทสนับสนุนการใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง โดยการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของสมาชิกในชุมชนและมีการปรึกษาหารือกันอย่างต่อเนื่อง ทำให้อยู่ร่วมกันในชุมชนแล้วมีความสุข มีการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรม สนับสนุนให้ทราบถึงข้อมูลข่าวสารต่างๆ ในเรื่องแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และสนับสนุนวิธีการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมตั้งแต่เด็ก ข้อมูลในส่วนนี้ น่าจะสัมพันธ์กับประวัติของชุมชนวัดกลางที่มีความต่อเนื่องมานานพอสมควร ผู้คนจำนวนหนึ่งเคยใช้ชีวิตร่วมกัน มีความรู้จักคุ้นเคยกัน จึงให้ความสำคัญกับบทบาทของชุมชน และมองเห็นความเป็นไปได้ในการที่ชุมชนจะมีส่วนสนับสนุนการมีวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจในแบบพอเพียง ส่วนผู้ตอบที่เหลืออีก ร้อยละ 32.56 มีความเห็นว่าชุมชนไม่มีบทบาทต่อเรื่องนี้ เนื่องจากเห็นว่า การจะมีวิถีชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้นั้นเป็นเรื่องเฉพาะตน ขึ้นอยู่กับความตั้งใจของตนเอง ต้องยึดและปฏิบัติตามหลักศาสนา ไม่เกี่ยวกับชุมชน

1.2.3 การรวมกลุ่มในชุมชน

คนในชุมชนวัดกลางทราบว่ามีกิจกรรมกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนของตนเอง โดยกลุ่มที่ผู้ให้ข้อมูลระบุถึงสูงที่สุด ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ รองไปคือกลุ่มธนาคารขยะ กลุ่มแอโรบิค กลุ่มกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง กลุ่มฌาปนกิจ กลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข กลุ่มธนาคารขยะเป็นที่รู้จักมาก น่าจะมาจากก่อตั้งมานาน กิจกรรมมีลักษณะการเคลื่อนไหวออกไปตามพื้นที่ในชุมชนมาก และมีผู้เข้าศึกษาดูงานในชุมชน รวมทั้งได้ออกรายการโทรทัศน์ด้วย ผู้ให้สัมภาษณ์เกินครึ่งเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มในชุมชน กลุ่มธนาคารขยะแม้จะเป็นที่รู้จักมากแต่กลับมีผู้เข้าร่วมน้อยที่สุดในกลุ่มเศรษฐกิจด้วยกัน เนื่องจากแม้จะเป็นกิจกรรมด้านการเงิน แต่จะต้องทำกิจกรรมอย่างอื่นด้วย (เก็บขยะมาฝากแลกเป็นเงิน) แตกต่างจากกลุ่มอื่นซึ่งเป็นการเงินโดยตรง ประกอบกับปัจจุบันกิจกรรมของกลุ่มจะเป็นของเด็กและเยาวชนมากกว่าผู้ใหญ่

ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ทั้งผู้ที่เข้าร่วมและไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มมากกว่าร้อยละ 80 ตอบว่าแต่ละกลุ่มที่มีอยู่ในชุมชนค่อนข้างเข้มแข็ง เนื่องจากเห็นว่าแกนนำและสมาชิกกลุ่มร่วมใจร่วมมือกันดี มีการบริหารจัดการที่ดี มีการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง และมีสมาชิกเพิ่มขึ้น เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม บทบาทของกลุ่มต่างๆ ในชุมชนต่อการประกอบอาชีพของผู้ให้ข้อมูล ยังมีน้อย โดยผู้ให้ข้อมูลถึงร้อยละ 72.09 ตอบว่ากลุ่มไม่มีบทบาทโดยตรงต่ออาชีพในครัวเรือน เนื่องจากไม่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพมากนัก ส่วนที่เหลือมีความเห็นว่ากลุ่มเชื้อต่อการประกอบอาชีพ เนื่องจากกลุ่มมีเงินทุนช่วยในการประกอบอาชีพ มีเพื่อนในกลุ่มคอยช่วยเหลือกัน ให้คำแนะนำ เป็นที่ปรึกษา และได้รับความรู้ที่กลุ่มอบรมนำมาใช้ได้จริง

1.3 การวิเคราะห์ชุมชนวัดกลางในบริบทของกลุ่มธนาคารขยะ

จากข้อมูลพื้นฐานและข้อมูลเชิงบริบทที่กล่าวมา สะท้อนให้เห็นถึงบริบทและเงื่อนไขสำคัญบางประการของชุมชนวัดกลางที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะและเหตุปัจจัยของการพัฒนากลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มธนาคารขยะ ดังนี้

1.3.1 ชุมชนวัดกลางเป็นชุมชนเมืองที่มีพัฒนาการมานานพอสมควร มีผู้อยู่อาศัยร่วมกันประมาณ 3 รุ่น (ปู่ย่าตายาย พ่อแม่ ลูก) ในรุ่นปู่ย่าตายายนั้น สภาพแวดล้อมยังมีลักษณะสังคมชนบท คือใกล้ชิดธรรมชาติและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเป็นที่ทำกินและคมนาคม ผู้อยู่อาศัยมีความสัมพันธ์ทางสังคมผ่านสถาบันศาสนา (วัด-มัสยิด) อยู่ร่วมกันโดยไม่มีความแปลกแยก การใช้เส้นทางคมนาคมทางน้ำร่วมกันของผู้อยู่อาศัยก่อให้เกิดการรู้จักคุ้นเคยได้มาก จุดเปลี่ยนผ่านที่สำคัญของชุมชนในช่วงแรก คือช่วงที่มีการเข้ามาจัดสรรที่ดินโดยเอกชน ทำให้มีการย้ายเข้ามาอยู่อาศัยของบุคคลภายนอกชุมชนเพิ่มขึ้น แต่การอพยพในช่วงแรกนี้ ส่วนใหญ่เป็นการเข้ามาอยู่อาศัย

แบบถาวรมากกว่าชั่วคราว จึงมีการพัฒนาความสัมพันธ์กับผู้อยู่อาศัยมาก่อน ฐานอาชีพและวิถีชีวิตเป็นแบบกึ่งชนบทมีผลทำให้ชุมชนยังเปลี่ยนแปลงอย่างช้าๆ ชาวบ้านในชุมชนจึงยังมีพื้นที่ทางสังคมที่จะติดต่อสื่อสารร่วมกัน (วัด-มัสยิด การคมนาคมทางน้ำ) ชาวบ้านจึงยังรู้จักคุ้นเคยกันอยู่แม้จะเป็นแบบหลวมๆ แต่ยังมีการช่วยเหลือกันและร่วมกันแก้ไขปัญา โดยมีผู้นำหรือผู้ใหญ่บ้านเป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมร้อยความสัมพันธ์ รวมไปถึงสถาบันศาสนา

1.3.2 จุดเปลี่ยนแปลงสำคัญที่มีผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนวัดกลาง คือ การเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของเขตบางกะปิ เมื่อมีการก่อตั้งมหาวิทยาลัย สถานที่การค้า บ้านจัดสรร ฯลฯ ทำให้มีผู้อพยพเข้ามาอยู่อาศัยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในพื้นที่ โดยเฉพาะความต้องการที่พักอาศัยแบบชั่วคราวเพื่อการศึกษาหรือทำงาน จึงมีการก่อสร้างอาคารที่พักให้คนภายนอกเข้ามาเช่าเป็นที่พักในชุมชน และเกิดอาคารพาณิชย์ที่ขยายการค้าขายตามกำลังซื้อใหม่และการบริโภคแบบใหม่ มีผลให้คนภายนอกซึ่งไม่มีรากฐานเกี่ยวข้องกับชุมชนเข้ามาอยู่ในชุมชนแบบชั่วคราว โดยมีการปฏิสัมพันธ์สื่อสารน้อยกับคนในชุมชนเดิม ลักษณะเหมือนต่างคนต่างอยู่ไม่เกี่ยวข้องกัน ผู้นำชุมชนมีขีดจำกัดในการคุมสภาพการอยู่อาศัยในลักษณะนี้ได้ ปัญหาในชุมชนวัดกลางเพิ่มมากขึ้น เหมือนชุมชนเมืองโดยทั่วไป คือปัญหาต่างคนต่างดิ้นรนกับปัญหาของตนเองและครอบครัว ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม (หนี้สิน ยาเสพติด ลักขโมย การทะเลาะวิวาท ฯลฯ) ทั้งโดยคนภายในและภายนอกชุมชน เนื่องจากคนในรุ่นที่ 3 (รุ่นลูก) ส่วนมากเติบโตมาในวัฒนธรรมเมืองแบบบริโภคนิยมและปัจเจกนิยม ต่างคนต่างอยู่ ยิ่งเมื่อรวมกับจำนวนคนภายนอกที่เข้ามาในชุมชนแล้ว การจัดการตนเองของชุมชนวัดกลางเป็นไปได้ยากมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ชุมชนแห่งนี้นับว่ามีทุนทางสังคมในด้านระบบความสัมพันธ์อยู่บางระดับ สืบเนื่องมาจากเป็นชุมชนที่มีพัฒนาการมาพอสมควร ผู้อยู่อาศัยรู้จักคุ้นเคยกันมาก่อน แม้จะเป็นโครงสร้างความสัมพันธ์แบบหลวมๆ ที่มีลักษณะแนวราบไม่เป็นทางการ พื้นที่ของการพัฒนาความสัมพันธ์ดังกล่าวคือ การพบปะกันในการเดินทาง ซึ่งแต่เดิมต้องอาศัยเส้นทางน้ำ กิจกรรมทางสังคมในด้านศาสนา โดยเฉพาะของผู้นับถือศาสนาอิสลามซึ่งมีเงื่อนไขของการพัฒนาความเป็นกลุ่มจากการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอย่างต่อเนื่องเข้มข้นมากกว่าชาวพุทธ การได้เรียนหนังสือโรงเรียนเดียวกัน รวมทั้งการมีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเองก็เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่เอื้อต่อทุนทางสังคมของชุมชนวัดกลางเพราะบุคคลเติบโตมาในพื้นที่จึงมีความผูกพันกับ"ชุมชน" คณะกรรมการชุมชนและกลุ่มกิจกรรมซึ่งอยู่อาศัยในชุมชนร่วมกันมาก่อนเป็นกลไกผลักดันให้เกิดกิจกรรมกลุ่มอย่างต่อเนื่อง ข้อมูลในส่วนนี้ปรากฏชัดเจนในการสัมภาษณ์บุคคลและการสัมภาษณ์กลุ่ม

การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในชุมชนวัดกลาง มาจากคนไปทำงานและเรียนหนังสือนอกชุมชนมากขึ้นตามการเปลี่ยนแปลงของเมืองและอาชีพซึ่งมีลักษณะหลากหลายแตกต่างกัน ในชุมชน

วัดกลางมีทั้งผู้ประกอบการอาชีพรับจ้าง ค้าขาย ฯลฯ อีกทั้งการคมนาคมที่ผู้อยู่อาศัยหันมาใช้ถนนมากขึ้น โดยที่ปลายทางแตกต่างกัน มีผลให้กลุ่มคนที่อาศัยอยู่เดิมมาก่อน มีโอกาสของการปฏิสัมพันธ์-สื่อสารกันน้อยลงด้วย โดยเฉพาะในรุ่นของลูก-หลานวัยเด็ก วัยรุ่นหรือเยาวชนที่มีสถานศึกษาแตกต่างกัน ลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปของชุมชนมีผลต่อระดับความสัมพันธ์ที่ไปกระทบต่อทุนทางสังคมของชุมชนวัดกลางด้วย

2. ข้อมูลครัวเรือนที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ

2.1 ข้อมูลพื้นฐานเศรษฐกิจของครัวเรือน

การสำรวจข้อมูลชุมชนในส่วนแรกที่กล่าวมา ผู้วิจัยพบครอบครัวที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการจำนวนทั้งสิ้น 52 ครอบครัว คิดเป็นร้อยละ 60.47 ของผู้ให้ข้อมูลชุมชนชุดแรก(หรือร้อยละ 28.11 ของครัวเรือนทั้งหมดในชุมชนวัดกลาง) จากการสัมภาษณ์ด้วยแบบสอบถาม พบว่าครัวเรือนผู้ประกอบอาชีพเศรษฐกิจนอกภาคทางการเป็นอาชีพหลัก โดยเฉลี่ยแล้วมีสมาชิกในครอบครัวจำนวน 3-4 คน (ร้อยละ 48.08) และ 5-6 คน (ร้อยละ 30.77) ครอบครัวส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในบ้านของตนเอง(ร้อยละ 80.77) รองลงมาคืออาศัยอยู่ในห้องเช่าและบ้านเช่า (ร้อยละ 13.46 และ 3.85 ตามลำดับ) โดยต้องเสียค่าเช่าประมาณเดือนละ 2,650 บาท ทั้งบ้านและที่ดินอยู่ในภาวะปลอดหนี้ร้อยละ 92.31 และ 94.23 ตามลำดับ

2.2 สถานภาพทางเศรษฐกิจ

ข้อมูลของครัวเรือนผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการพบว่ามีความใกล้เคียงกับข้อมูลในส่วนของชุมชน โดยรายได้ในครอบครัวของผู้ให้สัมภาษณ์มาจากหลายแหล่ง นอกจากรายได้ของผู้ให้สัมภาษณ์เองแล้ว(ร้อยละ 84.62) ยังได้จากคู่สมรสของผู้ให้ข้อมูล(ร้อยละ 76.47) บุตรและบุพการี (ร้อยละ 20.59 และ 2.94 ตามลำดับ) โดยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ(ร้อยละ 68.37) เช่นเดียวกับผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ ประกอบธุรกิจส่วนตัว ค้าขาย รับจ้างทั่วไป และอาชีพอิสระอื่นๆ

2.2.1 รายละเอียดการประกอบอาชีพ

ในจำนวน 52 ครอบครัว ที่ประกอบอาชีพหลักในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ พบว่าประกอบไปด้วยอาชีพหลากหลายที่สามารถจัดเป็น 5 กลุ่ม ดังนี้

1) กลุ่มธุรกิจการค้าขนาดเล็ก(ขายอาหารตามสั่ง ขายข้าวแกง ขายของชำ) คิดเป็นร้อยละ 55.77

2) กลุ่มแรงงานรับจ้าง (รับจ้างก่อสร้าง ทาสี รับจ้างซักรีด รับจ้างปักผ้า รับจ้างการผลิตรับจ้างทั่วไป) คิดเป็นร้อยละ 28.85

- 3) กลุ่มผู้ผลิต (เผ่าถ่าน ตัดเย็บเสื้อผ้า ปักผ้า) คิดเป็นร้อยละ 3.85
- 4) กลุ่มแรงงานภาคขนส่ง (ขับรถแท็กซี่ จักรยานยนต์รับจ้าง) คิดเป็นร้อยละ 9.62
- 5) แรงงานภาคบริการ (เสริมสวย) คิดเป็นร้อยละ 1.92

มากกว่าครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 55.77) เป็นผู้ประกอบอาชีพอิสระที่ไม่มีนายจ้างและลูกจ้าง รองลงมาคือเป็นลูกจ้าง(ร้อยละ 25.00) รับจ้างทั่วไป(ร้อยละ 9.62) และรับช่วงการผลิต(ร้อยละ 5.77)

โดยภาพรวมผู้ให้ข้อมูลมากกว่าครึ่ง(ร้อยละ 50.00) ตอบว่าตนเองไม่ประสบปัญหาในการประกอบอาชีพ ส่วนที่เหลือร้อยละ 46.15 มีปัญหาด้านการตลาดอีกทั้งมีต้นทุนสูงและมีการแข่งขันที่สูง เป็นอุปสรรคในการประกอบอาชีพอย่างมาก การแก้ปัญหาในเบื้องต้นคือยอมรับความจริงแล้วขึ้นราคาตามจริงโดยอธิบายให้ลูกค้าเข้าใจ ในยามที่ประสบปัญหาการประกอบอาชีพ ผู้ให้ข้อมูลร้อยละ 59.62 มีผู้ให้คำแนะนำและช่วยเหลือ ซึ่งได้แก่ เพื่อน (ร้อยละ 28.84) รวมทั้งครอบครัวและญาติที่มีความสำคัญเช่นเดียวกัน(ร้อยละ 11.53 เท่ากัน)

ถึงแม้ผู้ให้ข้อมูลมากกว่าครึ่งจะมีปัญหาและอุปสรรคในการประกอบอาชีพ แต่ผู้ให้ข้อมูลจำนวนมาก (ร้อยละ 88.46) มีความพึงพอใจในอาชีพปัจจุบัน ด้วยเหตุผลที่หลากหลาย เช่น อาชีพที่ประกอบอยู่นี้สามารถสร้างรายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ รักในอาชีพของตนเอง เป็นอาชีพอิสระ เป็นต้น จึงไม่น่าแปลกใจที่ผู้ให้ข้อมูลเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 86.54) ไม่ต้องการเปลี่ยนอาชีพ แต่สำหรับผู้ที่ต้องการเปลี่ยนอาชีพซึ่งมีจำนวนน้อย(ร้อยละ 9.62) เป็นเพราะอาชีพเดิมสร้างรายได้ไม่ค่อยดี อยากมีอาชีพที่ก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น สร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัวมากขึ้นและสามารถมีเงินเหลือสำหรับออมไว้ใช้ในอนาคต ส่วนอาชีพที่อยากเปลี่ยนไปทำ เช่น ธุรกิจการค้า งานอิสระของตนเอง ช่างทำผม เป็นต้น

2.2.2 ฐานะทางเศรษฐกิจ

ทรัพย์สินในครอบครัวของผู้ให้ข้อมูล พบว่าส่วนที่ไม่เป็นหนี้เลยได้แก่ โทรศัพท์ เครื่องเล่น CD และ VCD รวมถึงคอมพิวเตอร์ และทรัพย์สินอื่นๆ มากกว่าร้อยละ 90 เป็นทรัพย์สินที่ปลอดหนี้ คือ อุปกรณ์ประกอบอาชีพ วิทยุแท็บ โทรศัพท์มือถือ เครื่องซักผ้า มีเพียงพานะในการประกอบอาชีพ ที่ยังเป็นหนี้(ร้อยละ 15.38)

ในด้านรายจ่าย ผลการสำรวจพบว่ารายจ่ายของครอบครัวผู้ให้สัมภาษณ์ที่สำคัญได้แก่ ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตร(ร้อยละ 53.85) เช่นเดียวกับครอบครัวส่วนใหญ่ในชุมชน โดยเฉลี่ยเดือนละ 7,950 บาท รองลงมาคือ ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย ค่าน้ำค่าไฟ คิดเป็นร้อยละ 21.15 และค่ารักษาพยาบาล (ร้อยละ 9.62) ผลการสำรวจพบว่าครอบครัวในกลุ่มผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการส่วนใหญ่มีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบอขายมุข-ความฟุ่มเฟือย เช่น ค่าเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ เหล้าเบียร์มีครอบครัวที่มีค่าใช้จ่ายในด้านนี้ เพียงร้อยละ 1.92 เฉลี่ยเดือนละ 200 บาท เช่นเดียวกับ

บุหรืและค่าเครื่องดื่มที่กำลังมีเพียงร้อยละ 1.92 เท่ากัน หรือเฉลี่ยเดือนละ 100 และ 60 บาท ตามลำดับ ยกเว้นค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับหอยและสลากกินแบ่งรัฐบาลมีถึงร้อยละ 15.38 มีค่าใช้จ่ายเฉลี่ยเดือนละ 1,250 บาท ค่าใช้จ่ายด้านโทรศัพท์มือถือถือประมาณ 600 บาทต่อเดือน ใกล้เคียงกับรายจ่ายของครอบครัวส่วนใหญ่ในชุมชน

สำหรับเงินออมของครอบครัว สํารวจพบว่ามากกว่าครึ่งหนึ่ง(ร้อยละ 65.38) มีเงินออมของครอบครัว โดยสามารถออมเงินได้อย่างสม่ำเสมอเฉลี่ยเดือนละ 1,436 บาท ซึ่งใกล้เคียงกับการออมเงินโดยเฉลี่ยของครัวเรือนในชุมชนนี้

ครอบครัวร้อยละ 44.23 ระบุว่าไม่มีหนี้สิน เนื่องจากการนำเงินไปลงทุนในการประกอบอาชีพ และนำมาใช้จ่ายในครอบครัว แหล่งเงินกู้ที่สำคัญคือ แหล่งเงินกู้ในระบบและญาติ รองลงมาคือ กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองและธนาคารอื่นๆ ถึงแม้ข้อมูลแสดงถึงภาระหนี้สินของครอบครัวที่มีจำนวนไม่น้อย แต่ผู้ให้ข้อมูลถึงร้อยละ 75.00 ประเมินฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวตนว่ามีฐานะทางเศรษฐกิจในระดับพออยู่พอกิน โดยมีถึงร้อยละ 82.69 รู้สึกพอใจในฐานะเศรษฐกิจของตนเอง ด้วยเหตุผลที่ว่า มีรายได้สม่ำเสมอพอกินพอใช้ไม่เดือดร้อนลำบากมากนัก และรู้สึกว่าฐานะดีกว่าคนอื่นอีกจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีเงินออมไม่มีหนี้สินหรือมีน้อยไม่ถึงกับผ่อนชำระไม่ได้ สำหรับผู้ที่ตอบว่าไม่พอใจกับฐานะเศรษฐกิจของตนเอง(ร้อยละ 17.31) เนื่องจากว่ายังมีหนี้สินอยู่ รายได้ลดลงอยากมีรายได้มากกว่านี้

2.3 การเข้าร่วมกลุ่มเศรษฐกิจและสังคมภายในและภายนอกชุมชน

ครอบครัวที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการของชุมชนวัดกลางที่ให้ข้อมูลส่วนมากรู้จักกลุ่มต่างๆ ในชุมชนวัดกลาง โดยรู้จักกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนมากที่สุด (ร้อยละ 88.46) กลุ่มธนาคารขยะ(ร้อยละ 80.77) กลุ่มแอโรบิค (ร้อยละ 65.38) รองลงมาคือ กลุ่มกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง(ร้อยละ 46.15) กลุ่มฌาปนกิจ(ร้อยละ 38.46) กลุ่มผู้สูงอายุ(ร้อยละ 30.77) และกลุ่มอาสาสมัคร (ร้อยละ 26.92) กิจกรรมกลุ่มที่เข้าร่วมมากที่สุดร้อยละ 27.59 ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ชุมชน เนื่องจากอยากมีเงินออมและเป็นแหล่งกู่เงินยามฉุกเฉิน และกลุ่มแอโรบิคเพราะอยากมีสุขภาพแข็งแรง รองลงมาคือกลุ่มธนาคารขยะเพื่อการแก้ปัญหาขยะและสิ่งแวดล้อมในชุมชน และกลุ่มฌาปนกิจชุมชน(ร้อยละ 17.24 เท่ากัน)เนื่องจากต้องการมีเงินช่วยเหลือในยามที่เสียชีวิต กลุ่มกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง(ร้อยละ 10.34) เนื่องจากต้องการมีเงินกู่ในยามจำเป็นและยามมีปัญหา

จากการถามถึงประโยชน์ของการร่วมกลุ่ม พบว่า การเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มในชุมชนซึ่งมีความหลากหลายนั้นทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชน ได้แก่ รู้จักคนในชุมชนกันมากขึ้น ใกล้ชิดสนิทสนมกันกว่าเดิม มีความสามัคคีและเกิดการช่วยเหลือกันในชุมชนมากยิ่งขึ้น ส่วนประโยชน์ในเรื่องอื่นๆ ส่วนใหญ่ตอบว่าจะได้รับประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ของกลุ่มนั้นๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์

ชุมชนทำให้มีเงินออม กลุ่มแอโรบิคทำให้ได้ออกกำลังกายและมีสุขภาพแข็งแรง ทั้งนี้ผู้ให้ข้อมูลที่เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มร้อยละ 86.21 มองว่ากลุ่มมีความเข้มแข็ง เนื่องจากเห็นว่าสมาชิกมีการช่วยเหลือและร่วมกิจกรรมกลุ่มกันเป็นอย่างดี สมาชิกเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง และมีผู้นำดี

ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ในส่วนนี้ก็เห็นว่ากลุ่มในชุมชนมีความเข้มแข็ง(ร้อยละ 60.87) ด้วยเหตุผลที่ว่าระยะเวลาในการตั้งกลุ่มที่ค่อนข้างนานระดับหนึ่ง สมาชิกเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ มีความร่วมมือกันเป็นอย่างดี จึงอาจสรุปได้ว่า กลุ่มในชุมชนวัดกลางได้รับการยอมรับจากผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการโดยส่วนมากว่าเป็นกลุ่มที่มีความเข้มแข็ง

2.4 ทักษะต่อชีวิตและความเข้าใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง

ผู้ให้ข้อมูลตอบว่าเมื่อได้ยินคำว่าเศรษฐกิจพอเพียงทำให้นึกถึงฐานะพออยู่พอกิน ไม่ลำบากเป็นลำดับแรก(ร้อยละ 84.62) นึกถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (ร้อยละ 48.08) การไม่มีหนี้สิน (ร้อยละ 32.69) การมีชีวิตเรียบง่ายและมีความสุขแม้ไม่ร่ำรวย มีระดับใกล้เคียงกัน (ร้อยละ 9.62 เท่ากัน)

เกือบทุกครอบครัวของผู้ที่ให้ข้อมูลเห็นไปในทิศทางเดียวกันว่าแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงสามารถประยุกต์ใช้กับการประกอบอาชีพได้ (ร้อยละ 90.38) สำหรับรูปแบบการประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพที่หลากหลายที่ชัดเจนที่สุดคือการขยันทำงานให้เต็มที่ ทำให้ดีที่สุด และทำงานอย่างมีคุณธรรม ทำงานด้วยความซื่อสัตย์ ไม่เบียดเบียนหรือเอาเปรียบผู้อื่น รองลงมา ได้แก่ วางแผนการใช้จ่ายในครอบครัว การประหยัด ไม่ฟุ่มเฟือย ใช้จ่ายเท่าที่มี การออมเงินไว้ใช้ในอนาคตหรือยามฉุกเฉิน ในส่วนของการประยุกต์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับวิถีชีวิตประจำวันนั้น พบว่าผู้ให้ข้อมูลตอบว่าสามารถประยุกต์ใช้ได้ถึงร้อยละ 96.15 โดยให้ความสำคัญกับการใช้จ่ายอย่างประหยัดไม่ฟุ่มเฟือย ใช้จ่ายไม่เกินกว่ารายได้ การลดการใช้จ่าย การวางแผนใช้จ่ายกินอยู่อย่างพอเพียงและการมีคุณธรรม

เมื่อถามถึงความต้องการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงหรือไม่นั้น ผู้ให้ข้อมูลทุกคนตอบตรงกันว่าต้องการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยเหตุผลว่าการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงทำให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสภาวะเศรษฐกิจปัจจุบันที่ค่าครองชีพเพิ่มสูงขึ้นได้ มีชีวิตแบบเรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ ทำให้ไม่ใช้จ่ายเกินตัวเกินรายได้ ไม่ก่อให้เกิดหนี้สิน ทำให้มีเงินออมนำไปสู่ชีวิตที่มีความมั่นคงและมีชีวิตที่มีความสุข เป็นต้น มิตการมองเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพเศรษฐกิจนอกภาคทางการของชุมชนวัดกลาง จึงอยู่ในหลักความพอประมาณของการบริโภค การใช้จ่าย เป็นสำคัญ

สำหรับเงื่อนไขที่ทำให้สามารถใช้ชีวิตแบบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้นั้น เช่นเดียวกับความคิดเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์ระดับชุมชน ที่ว่าต้องได้รับการอบรมสั่งสอนจากผู้ใหญ่ จากคนในครอบครัว

ให้รู้จักการใช้ชีวิตแบบพอเพียง รวมถึงต้องได้รับความร่วมมือและการสนับสนุนจากสมาชิกในครอบครัว การรู้จักสถานภาพของตนเองและตั้งใจที่จะอยู่แบบพอเพียง การขยันและอดทน นอกจากนี้ ประสพการณ์เฉพาะตนที่เคยประสบมา เช่น ความยากลำบากในอดีต ส่งผลให้เห็นถึงความสำคัญของการมีชีวิตแบบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง รวมถึงคำสอนของศาสนาอิสลามที่สอนเกี่ยวกับเรื่องนี้มาตลอด

เมื่อถามถึงบทบาทของชุมชนต่อการสนับสนุนให้มีวิถีชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ผู้ให้ข้อมูลตอบว่าชุมชนมีบทบาทสนับสนุนต่อการมีชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง (ร้อยละ 69.23) โดยการช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนซึ่งกันและกัน มีการปรึกษาหารือกันอย่างต่อเนื่องทำให้อยู่ร่วมกันในชุมชนแล้วมีความสุข มีการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมกันอย่างต่อเนื่อง ครอบคลุมทุกด้าน สนับสนุนให้ทราบถึงข้อมูลข่าวสารต่างๆ ในเรื่องแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และสนับสนุนวิธีการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมตั้งแต่เด็กๆ เช่น มีกิจกรรมการออมเงิน การรักษาสภาพแวดล้อมในชุมชน เป็นต้น สำหรับที่เหลืออีกร้อยละ 30.77 มีความเห็นว่าชุมชนไม่มีบทบาทต่อเรื่องนี้เนื่องจากการมีวิถีชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้นั้นเป็นเรื่องเฉพาะตน ขึ้นอยู่กับความตั้งใจของตนเองที่ต้องยึดและปฏิบัติตามหลักศาสนา

ส่วนบทบาทของสิ่งแวดล้อมภายนอกชุมชนต่อการมีชีวิตแบบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 73.08) เห็นว่าไม่มีผล เนื่องจากขึ้นอยู่กับตนเอง คือการหนักแน่นในตัวเอง การควบคุมตัวเองได้ รวมถึงการสั่งสอนอบรมจากครอบครัวและศาสนาทำให้ไม่หลงฟุ้งเฟ้อไปกับวัตถุและความเจริญรอบตัว ส่วนที่มีความเห็นว่าสภาพแวดล้อมภายนอกชุมชนมีผลต่อการมีชีวิตแบบพอเพียง (ร้อยละ 23.08) ทั้งที่มีผลในทางที่ดีต่อการทำให้สามารถดำเนินชีวิตตามแบบเศรษฐกิจพอเพียง เช่น เป็นแหล่งเรียนรู้และแบบอย่างในการศึกษาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงและเรื่องที่แสดงถึงความไม่พอเพียง ส่วนอุปสรรคต่อการดำเนินชีวิตตามแนวทางพอเพียงนั้น เนื่องจากความเจริญทางวัตถุภายนอกอาจทำให้เกิดการหลงไปกับสิ่งของต่างๆ และความเจริญรอบตัวได้ เห็นคนอื่นมีแล้วอยากมีตาม ทำให้ต้องใช้จ่ายมากขึ้น ไม่พอเพียงกับรายได้ที่มี จนทำให้มีหนี้สินได้

ผู้ให้ข้อมูลในเศรษฐกิจนอภาคทางการร้อยละ 69.23 เห็นว่าชุมชนวัดกลางของตนเองเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงเช่นเดียวกับผู้ให้ข้อมูลในระดับชุมชน ด้วยเหตุผลที่หลากหลาย ได้แก่ คนในชุมชนมีวิถีชีวิตแบบเรียบง่ายพอเพียงตั้งแต่ดั้งเดิม มีการใช้จ่ายอย่างประหยัด อดออม ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่ฟุ่มเฟือยหรือหลงไปกับความเจริญรอบตัว คนในชุมชนมีการช่วยเหลือพึ่งพากันเป็นอย่างดี รวมถึงมีความสามัคคีกัน สำหรับความเห็นที่ต่างออกไปว่าชุมชนนี้ไม่เป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลร้อยละ 21.15 เห็นว่า คนในชุมชนยังเป็นแบบต่างคนต่างอยู่ ชีวิตใครชีวิตมัน ยังมีการกู้เงินจำนวนมาก และฟุ่มเฟือย

เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้ให้ข้อมูลในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ (ร้อยละ 67.31) ตอบว่าไม่มีต้นแบบผู้ที่ใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูลระดับชุมชน แต่มีผู้ที่ให้คำตอบว่ามีบุคคลหรือครอบครัวในชุมชนที่ใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง ร้อยละ 30.77 โดยกล่าวว่า มีลักษณะสำคัญคือ มีความขยัน ใช้จ่ายอย่างประหยัด มีจิตใจโอบอ้อมอารีมีเมตตาต่อคนในชุมชนเดียวกัน ประพฤติตนตามหลักศาสนา เช่น ไม่ดื่มสุรา และมีจิตใจสาธารณะทำงานเพื่อส่วนรวม เช่น เป็นกรรมการกลุ่มและชุมชน

2.5 สรุปและวิเคราะห์ลักษณะพื้นฐานของเศรษฐกิจนอกภาคทางการและเศรษฐกิจพอเพียง

จากผลการสำรวจดังที่กล่าวมา สามารถสรุปให้เห็นสถานภาพของเศรษฐกิจนอกภาคทางการและเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนวัดกลางได้ ดังต่อไปนี้

2.5.1 ผู้ประกอบอาชีพเศรษฐกิจนอกภาคทางการในชุมชนวัดกลาง ส่วนใหญ่เป็นผู้มีฐานะพอใช้ พิจารณาจากคำตอบที่ได้ในด้านทรัพย์สิน เงินออม และรายได้ที่ระบุว่าสม่ำเสมอ แม้มีหนี้สินก็ไม่เดือดร้อนถึงกับผ่อนชำระไม่ได้ อีกทั้งเป็นหนี้สินเพื่อการลงทุน เช่น ค่าพาหนะประกอบอาชีพ และค่าใช้จ่ายการศึกษาของบุตร ดังนั้นจึงมีผู้ประกอบอาชีพเศรษฐกิจนอกภาคทางการถึง 3 ใน 4 ที่ประเมินฐานะตนเองว่าอยู่ในระดับพอกิน และมีมากกว่าร้อยละ 80 ที่พอใจในฐานะและอาชีพของตนเอง โดยเฉพาะพอใจในอาชีพของตนเองสูงถึงร้อยละ 88.46 สอดคล้องกับคำตอบที่ว่ามีการเปลี่ยนแปลงอาชีพน้อย และจำนวนกว่า 3 ใน 4 ระบุว่าไม่ได้เข้าร่วมโครงการของรัฐเนื่องจากไม่เดือดร้อน

2.5.2 ความมั่นคงในอาชีพดังกล่าวมา น่าจะสัมพันธ์กับการประกอบอาชีพในชุมชนตนเอง ตามคำตอบที่ว่าเป็นการผลิตและขายที่บ้านของตนเอง โดยมีลูกค้าหลักคือสมาชิกในชุมชน และผู้ตอบคำถามของครัวเรือนส่วนมากระบุว่าเป็นผู้อยู่อาศัยในชุมชนแห่งนี้มานานในระดับ 10-30 ปี มีบ้านของตนเองด้วย ดังนั้นสถานที่ค้าขายประกอบอาชีพจึงมั่นคงด้วย อาจกล่าวได้ว่า การมีสถานที่ประกอบอาชีพที่มั่นคงแน่นอน(แม้ว่าอาจจะมิใช่บ้านตนเอง)เป็นปัจจัยหนึ่งที่เอื้อต่อความรู้สึกมั่นคงของผู้ประกอบอาชีพเศรษฐกิจนอกภาคทางการ เพราะความไม่แน่นอนของสถานที่ทำเลการประกอบอาชีพเป็นภัยคุกคามต่ออาชีพได้อย่างหนึ่ง เนื่องจากทำเลมีอิทธิพลสูงต่อรายได้ (เช่น ผู้ขายของด้วยรถเข็น หาบเร่ แผงลอย แม้แต่อาชีพบริการเช่น เสริมสวย ฯลฯ) ดังนั้น การไล่รื้อสถานที่ประกอบอาชีพจึงน่าจะมีผลต่อความรู้สึกมั่นคงด้านอาชีพของกลุ่มเศรษฐกิจนอกภาคทางการโดยตรงด้วย

2.5.3 การเข้าถึงและมีหลักประกันด้านสุขภาพ การศึกษา เป็นความต้องการสำคัญของผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ และหนี้สินจากการศึกษาบุตรยังเป็นปัญหาและความกังวลของคนในเศรษฐกิจนอกภาคทางการเช่นเดียวกับผลการศึกษาในระยะที่ 1 แม้กับผู้ประกอบอาชีพเศรษฐกิจนอกภาคทางการที่มีระดับพออยู่ได้อย่างเช่นชุมชนวัดกลาง ดังนั้นหลักประกันความ

มั่นคงในด้านสุขภาพ การศึกษา สถานที่ประกอบอาชีพที่แน่นอน รวมไปถึงการมีบ้านของตนเอง เป็นหัวใจสำคัญของการสนับสนุนเศรษฐกิจนอภาคทางการให้เข้าสู่เศรษฐกิจพอเพียงได้

2.5.4 ผู้ประกอบอาชีพเศรษฐกิจนอภาคทางการในชุมชนวัดกลางค่อนข้างมีความรู้และให้ความสำคัญต่อการเพิ่มพูนความรู้ด้วยตนเอง แม้ว่าส่วนใหญ่ในผลการสำรวจจะสำเร็จการศึกษาในระดับต่ำ(จบประถมศึกษาร้อยละ 65.38) แต่มีการแสวงหาความรู้ในการประกอบอาชีพเพิ่มเติม แหล่งความรู้มีทั้งบุคคล หนังสือ การอบรม เป็นต้น

2.5.5 ครั้วเรือนส่วนใหญ่ไม่มีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการบริโภคที่ไร้ประโยชน์ เช่น สุรา บุหรี่ ซึ่งก่อปัญหามากทั้งต่อสุขภาพและความสัมพันธ์ในครอบครัว สาเหตุส่วนหนึ่งน่าจะมาจากครอบครัวกว่าครึ่งเป็นผู้นับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งเคร่งครัดในข้อห้ามการดื่มสุรา ข้อมูลส่วนนี้สอดคล้องกับคำตอบที่ว่า ไม่วิตกกังวลสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมความฟุ้งเฟ้อ บริโภคนิยม ครอบงำชุมชน โดยผู้ตอบระบุเหตุผลว่า เพราะยึดถือในคำสอนของศาสนา

2.5.6 ครั้วเรือนผู้ประกอบอาชีพเศรษฐกิจนอภาคทางการ ประมาณ 1 ใน 4 ได้รับประโยชน์จากกลุ่มธนาคารขยะและกลุ่มออมทรัพย์แม้จะโดยตรงไม่มาก แต่ส่วนใหญ่ก็ยอมรับว่ากิจกรรมกลุ่มในชุมชนซึ่งมีความหลากหลายนั้นทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมขึ้นในชุมชน ได้แก่ รู้จักคนในชุมชนกันมากขึ้น ใกล้ชิดสนิทสนมกันกว่าเดิม มีความสามัคคีและเกิดการช่วยเหลือกันในชุมชนมากยิ่งขึ้น แต่กลุ่มมีบทบาทช่วยเหลือโดยตรงต่อเศรษฐกิจนอภาคทางการจำนวนหนึ่งเท่านั้น

2.5.7 กลุ่มธนาคารขยะและกลุ่มต่อเนื่อง (กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มกิจกรรมสิ่งแวดล้อม)เป็นที่รู้จักของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพเศรษฐกิจนอภาคทางการและมีภาพลักษณ์ที่ดี ทั้งผู้นำและสมาชิก แต่บทบาทต่ออาชีพโดยตรงยังมีไม่มาก

2.5.8 ผู้ประกอบอาชีพเศรษฐกิจนอภาคทางการในชุมชนวัดกลาง มีทัศนะและระบบคุณค่าที่สอดคล้องกับเศรษฐกิจพอเพียง โดยให้ความหมาย คือการมีชีวิตที่มั่นคงพอกินพอใช้ ฐานะที่พออยู่พอกิน ไม่ลำบาก ที่น่าสนใจ คือส่วนใหญ่ในระดับร้อยละ 90 เชื่อว่าประยุกต์ใช้กับการประกอบอาชีพได้ (ร้อยละ 90.38) ยิ่งไปกว่านั้นคือ เกือบทั้งหมด (ร้อยละ 96.15) เชื่อว่าประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตประจำวันได้ และต้องการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีติของความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพเศรษฐกิจนอภาคทางการของชุมชนวัดกลาง อยู่ในหลักความพอประมาณของการบริโภค การใช้จ่าย และการมีภูมิคุ้มกันด้วยการมีเงินออมเป็นสำคัญ

ชุมชนร่วมสามัคคี

ชุมชนร่วมสามัคคีได้รับการเสนอให้เป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ได้รับการยกย่องในฐานะ “ชุมชนที่ประสบความสำเร็จ” ในโครงการบ้านมั่นคง เพราะนอกจากโครงการ “บ้านมั่นคง” จะแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดแล้วยังยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้มีรายน้อย ชุมชนร่วมสามัคคีได้รับการเสนอให้เป็น “ศูนย์กลางเรียนรู้ที่ชุมชนอื่นสามารถนำไปเป็นต้นแบบในการพัฒนาที่อยู่อาศัยของตนให้ดีขึ้น” (สุวัฒน์ คงแป้น และ อภิชนิษฐ์ ศรีदारัตน์ 2548, น. 3) ข้อค้นพบจากการศึกษานำข้อมูลพื้นฐานของชุมชนร่วมสามัคคีนำเสนอโดยลำดับดังนี้

1. พัฒนาการของชุมชนร่วมสามัคคีอันเป็นบริบทของการเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งในกรณีนี้คือการเคลื่อนไหวในโครงการบ้านมั่นคง
2. สภาพเศรษฐกิจสังคมของชาวชุมชนร่วมสามัคคี
3. ข้อมูลครัวเรือนที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ

1. ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนวัดกลาง

1.1 ประวัติชุมชนร่วมสามัคคี

ชาวบ้านเล่าว่าที่ดินบริเวณถนนรามคำแหง 39 หรือซอยวัดเทพศิลา ส่วนใหญ่เป็นของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ เดิมเป็นทุ่งนาอันกว้างใหญ่ เรียกว่า “นาวังทองหลาง” มีคลองแสนแสบและคลองวัดตึกไหลผ่าน ในอดีตชาวบ้านอยู่อาศัยเป็นกลุ่มๆ ตลอดสองฝั่งคลอง สภาพความเป็นอยู่และการดำเนินชีวิตคล้ายๆ กับชาวชนบท

การก่อตั้งมหาวิทยาลัยรามคำแหง ในปี 2514 ทำให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจบนถนนรามคำแหงอย่างกว้างขวาง มีศูนย์การค้า หอพักนักศึกษา ร้านค้า ตึกรามบ้านช่อง หมู่บ้านจัดสรรเกิดขึ้นอย่างหนาแน่นและรวดเร็ว ทำให้ที่ดินบริเวณนี้ราคาสูงขึ้นมาก ดังที่มีผู้กล่าวว่า “แพงกว่าทองคำ” ผู้คนและแรงงานจำนวนมากหลั่งไหลเข้าสู่ถนนรามคำแหง อาศัยอยู่กันอย่างหนาแน่น จนแผ่ขยายไปสู่ที่ดินว่างเปล่า ตามถนนซอยต่างๆ “นาวังทองหลาง” เป็นหนึ่งในจุดหมายของผู้ย้ายถิ่น

“นาวังทองหลาง” ขยายตัวขึ้นอีกในปี 2528 เมื่อมีการย้ายชุมชนหลายร้อยครอบครัวที่อยู่อาศัยบริเวณวังเพชรบูรณ์ไปตั้งชุมชนใหม่บริเวณนาวังทองหลาง หลังจากที่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ได้นำที่ดินบริเวณวังเพชรบูรณ์ไปให้เอกชนเช่าสร้างเป็นศูนย์การค้าเวิร์ลเทรดเซ็นเตอร์ (ปัจจุบัน คือ เซ็นทรัลเวิลด์) ทำให้บริเวณนาวังทองหลางได้ชื่อใหม่ว่า ชุมชน “ทรัพย์สินใหม่” และหลังจากนั้นมีประชาชนบุกรุกเข้ามาอยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ เกิดเป็นชุมชนใหม่อีกหลายชุมชน เช่น ชุมชนน้อมเกล้า ชุมชนร่วมสามัคคี ชุมชนเก่าพัฒนา ชุมชนทรัพย์สินเก่า ชุมชนทรัพย์สินใหม่ ชุมชนรุ่งมณีพัฒนา เป็นต้น ชุมชนใหม่ๆ เหล่านี้มีสภาพความเป็นอยู่ที่แออัด ไม่มีสาธารณูปโภค

ขาดบริการพื้นฐานจากรัฐ มีความเป็นอยู่ที่ยากลำบาก ต้องซื้อน้ำและไฟจากตึกแถวนอกชุมชน และจากชุมชนทรัพย์สินใหม่ ในราคาที่แพงกว่าปกติหลายเท่าตัว

กว่าสามในสี่ของประชากรในชุมชนเป็นผู้อพยพมาจากจังหวัดต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ ขอนแก่น ชัยภูมิ ศรีสะเกษ ร้อยเอ็ด สุรินทร์ และ อุบลราชธานี ประมาณร้อยละ 10 มาจากภาคเหนือ และที่เหลือมาจากจังหวัดในภาคกลาง ชาวชุมชนร่วมสามัคคีมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อเนื่องมาจากชุมชนเดิมบริเวณวังเพชรบูรณ์ จึงมีการช่วยเหลือกันทั้งในด้านอาชีพและที่อยู่อาศัย มีการรวมกลุ่มกันอย่างไม่เป็นทางการตามธรรมชาติ โดยเฉพาะในเรื่องการรับจ้างก่อสร้าง มีชาวชุมชนที่มีความชำนาญในด้านงานช่าง 3 กลุ่มใหญ่คือ กลุ่มช่างปูน กลุ่มช่าง (ช่างเฟอร์นิเจอร์) และช่างตกแต่งภายใน (ติวอลล์เปเปอร์) ช่างเหล่านี้จะชักชวนญาติมิตรที่เป็นสมาชิกในชุมชนไปทำงานด้วย

กระแสการพัฒนาให้ความสำคัญต่อขบวนการชุมชน โดยสำนักงานพัฒนาชุมชนเมืองเป็นแกนนำสำคัญ นำไปสู่ความพยายามในการจัดตั้งกลุ่มในชุมชน ที่สำคัญคือกลุ่มออมทรัพย์ ชุมชนร่วมสามัคคีเป็นหนึ่งในชุมชนที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับกระแสการพัฒนานี้ด้วย มีการตั้งคณะกรรมการชุมชนในปี 2536 แต่ไม่ได้มีการดำเนินการอย่างจริงจัง และมีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ด้วย โดยออมร่วมกับชุมชนรุ่งมณี แต่มีผู้ออมไม่ถึง 10 คนและต้องล้มเลิกไป เพราะขาดความไว้วางใจในการออมร่วมกับคนต่างชุมชน

ในปี 2538 มีความพยายามในการไล่อื้อชุมชน เมื่อบริษัทแสนสุรัตน์ ซึ่งได้รับมอบหมายจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ในการพัฒนาใช้ประโยชน์จากที่ดิน ได้ไล่อื้อชาวบ้านที่ชุมชนน้อมเกล้า อันนับเป็นจุดเริ่มต้นของการทำให้ชาวบ้านในชุมชนต่างๆ ไกลเคียงรวมตัวกันต่อต้านการไล่อื้อ ผลจากการรวมตัวกันทำให้สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ผ่อนปรนให้ชาวบ้านอาศัยอยู่ในที่ดินเดิมชั่วคราว และได้ส่งเจ้าหน้าที่ร่วมหารือกับชาวชุมชนเพื่อหาทางออกที่เหมาะสมในการใช้ประโยชน์จากที่ดินร่วมกัน

ในปีรุ่งขึ้นคือ 2539 โครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมือง สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง (ปัจจุบันคือสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน) และ มูลนิธิชุมชนไทได้รับการสนับสนุนจากประเทศเดนมาร์ก(DANCED) ให้จัดทำโครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมือง หน่วยงานทั้งสองจึงได้เข้าสนับสนุนให้ชาวชุมชนร่วมกันทำกิจกรรมด้านการพัฒนาสภาพแวดล้อม โดยส่งเสริมให้ชาวชุมชนได้ช่วยกันคิดช่วยกันทำโครงการ จนก่อให้เกิดการประสานความร่วมมือระหว่างชุมชนกันขึ้น โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนได้คิดค้นรูปแบบกิจกรรมการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในชุมชนของตนเอง และจัดทำโครงการ โดยมีเงื่อนไขว่าจะต้องผ่านการพิจารณาถ้อยแถลงจากคณะกรรมการเครือข่ายชุมชน โครงการแต่ละโครงการนอกจากจะเป็นเครื่องมือในการพัฒนาความเข้มแข็งเพิ่มความสามารถด้านการจัดการให้กับชุมชนแล้ว ยังสามารถบรรเทาปัญหาพื้นฐานของชาวชุมชนด้วย เช่น โครงการประปา

ชุมชนที่ชุมชนน้อมเกล้า สะพานทางเข้าที่ชุมชนเก่าพัฒนา ศูนย์เด็กเล็กที่ชุมชนร่วมพัฒนา และโครงการเครื่องดับเพลิงของเครือข่าย ซึ่งเป็นสมบัติของทุกชุมชนเป็นต้น โครงการนี้จึงพัฒนาไปสู่การจัดตั้งคณะกรรมการเครือข่าย เพื่อกลั่นกรองโครงการร่วมกัน เรียกว่า “เครือข่ายวังทองหลาง” ซึ่งนับเป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมสิ่งแวดล้อมชุมชน มีสมาชิกเริ่มแรก 10 ชุมชน

กระบวนการต่อสู้ของชาวชุมชนทำให้ชาวบ้านเริ่มเรียนรู้ ทั้งในด้านการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาสภาพชีวิตและที่อยู่อาศัย สภาพแวดล้อมของชุมชน และที่สำคัญชาวบ้านเรียนรู้ที่จะสร้างทุนทางสังคมด้วยการจัดตั้งเครือข่ายดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น นอกจากนั้นยังเรียนรู้ที่จะสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานภายนอกชุมชน คือ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ สำนักงานพัฒนาชุมชนเมืองมูลนิธิชุมชนไท และโครงการพัฒนาระหว่างประเทศ

ในส่วนของชุมชนร่วมสามัคคีได้เสนอโครงการติดตั้งน้ำประปาชุมชน เนื่องจากความเป็นชุมชนบุกรุกตลอดรัฐ ทำให้ไม่ได้รับบริการสาธารณูปโภคจากรัฐ ปัญหาเรื่องน้ำจึงเป็นปัญหาสำคัญ อีกทั้งชาวชุมชนร่วมสามัคคียังได้เรียนรู้จากชุมชนข้างเคียงถึงความสำคัญของโครงการน้ำประปา ที่สามารถใช้เป็นเงื่อนไขในการขอเลขที่บ้านจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ได้ โครงการประปาชุมชนได้รับอนุมัติให้ดำเนินการในเดือนสิงหาคม 2540 ได้รับงบประมาณ 160,000 บาท เป็นค่าใช้จ่ายสำหรับวัสดุ ส่วนค่าใช้จ่ายด้านแรงงานไม่ต้องเสีย เนื่องจากชาวบ้านในชุมชนร่วมแรงร่วมใจกัน จากนั้นก็เสนอขอเลขที่บ้านจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และขยายผลไปสู่การติดตั้งระบบประปาจากการประปานครหลวงได้ โครงการประปาชุมชนแล้วเสร็จในเดือนเมษายน 2541 ใช้เวลาดำเนินการทั้งสิ้นแปดเดือน

ความสำเร็จจากโครงการประปาชุมชนทำให้ชาวชุมชนมีกำลังใจ เกิดการตื่นตัวอย่างกว้างขวางทั้งภายในชุมชนเองและชุมชนเครือข่าย เป็นสักขีพยานของพัฒนาการของชุมชนร่วมสามัคคีซึ่งมีจุดเริ่มต้นจากความเป็นชุมชน “ตลอดรัฐ” มาสู่การเป็นชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนทั้งจากหน่วยงานของรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรพัฒนาระหว่างประเทศ และที่สำคัญการมีเลขที่บ้านนับเป็นเครื่องยืนยันถึงการมี “ตัวตน” ของชุมชน ชุมชนร่วมสามัคคีได้รับการยอมรับจากหน่วยงานต่างๆ อย่างกว้างขวางทั้งภาครัฐ เอกชน ที่สำคัญคือสำนักงานเขตและนักการเมืองท้องถิ่น

ความเข้มแข็งและ “ภาพลักษณ์” ของความเข้มแข็งนี้เองได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญในการตั้งทรัพยากรและการสนับสนุนต่างๆ จากภายนอกเข้าสู่ชุมชน ทั้งนี้เพื่อเป้าหมาย “ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของชาวชุมชน” ชาวชุมชนมีกิจกรรมพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง กิจกรรมสำคัญอีกกิจกรรมหนึ่งที่เป็นที่รู้จักกันคือกิจกรรมชุดลอกคูคลอง จนเป็นผลให้สำนักงานเขตบางกะปิเริ่มยอมรับการดำรงอยู่ของชุมชน จัดรถขนขยะมาขนถ่ายขยะที่ชาวบ้านชุดลอกขึ้นมาจากคลอง

เมื่อรัฐบาลดำเนินโครงการ “กองทุนเพื่อสังคม” หรือ Social Investment Fund(SIF) ชาวชุมชนร่วมสามัคคีหันมาร่วมมือกันจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์อย่างจริงจัง และสามารถจัดตั้งกลุ่ม

ออมทรัพย์เป็นทางการในเดือนมกราคม 2541 เพื่อรับเงินสนับสนุนจากโครงการนี้ จำนวน 3.9 ล้านบาทและ ต่อมายังได้รับเงิน “กองทุนมียาชาวา” จากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ด้วย นับเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการพัฒนาและร่วมมือกันภายในชุมชนภายใต้ “การกำกับของรัฐ” อย่างจริงจัง งบประมาณจากทั้งสองโครงการนำไปใช้ในการจัดสวัสดิการด้านทุนการศึกษา กองทุนอาชีพ กองทุนผู้สูงอายุ กิจกรรมพัฒนาอาชีพ กิจกรรมพัฒนาเยาวชน และ แก้ไขปัญหาเงินกู้ยืมในระบบ กิจกรรมเหล่านี้สะท้อนความเข้มแข็งของชาวชุมชนอย่างชัดเจน

ในปี 2544 ชุมชนร่วมสามัคคีได้รับการคัดเลือกจากมูลนิธิชุมชนเมืองให้เข้าร่วมโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่องการสร้างโครงข่ายความคุ้มครองทางสังคมโดยองค์กรชุมชน ซึ่งเป็นโครงการของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนและสังคมสำหรับเอเชียและแปซิฟิกของสหประชาชาติ หรือ ESCAP โดยชุมชนได้รับเลือกให้เป็นชุมชนนำร่อง กิจกรรมสำคัญของโครงการนี้คือการให้ผู้นำชุมชนเป็นผู้สำรวจข้อมูลชุมชนพร้อมๆ กับการสอบถามความต้องการของสมาชิกในชุมชน รวมทั้งจัดให้มีการประชุมสมาชิกในชุมชนเพื่อระดมความเห็นเรื่องกิจกรรมที่มีความจำเป็นเร่งด่วน ชาวบ้านเสนอให้จัดทำ “ศูนย์ชุมชน” ในรูปศาลาเอนกประสงค์ เพื่อเป็นศูนย์รวมในการทำกิจกรรมต่างๆ ในความเห็นของชาวชุมชน “ศูนย์ชุมชน” เป็นทั้ง “ศูนย์กลางในการประสานความร่วมมือของชาวชุมชน” และเป็น “เวที” ที่แสดงออกถึงศักยภาพของชาวชุมชน ในกระบวนการก่อสร้างศูนย์ชุมชนชาวชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน และ ยังทำให้เกิดผู้นำชุมชน “รุ่นใหม่” ด้วย (อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าเสียดายว่า ศูนย์ชุมชนต้องถูกรื้อหลังจากที่เกิดกระบวนการ “บ้านมั่นคง” เนื่องจากต้องมีการจัดพื้นที่ในชุมชนใหม่ เพื่อให้เอื้ออำนวยต่อการวางผังสำหรับบ้านมั่นคง)

จุดพลิกเปลี่ยนสำคัญของชุมชนเกิดขึ้นในปี 2546 เมื่อชุมชนร่วมสามัคคีได้รับคัดเลือกให้เป็นหนึ่งใน 10 ชุมชนนำร่อง “โครงการบ้านมั่นคง” โดยพิจารณาจากความพร้อมและความสามัคคีของชาวบ้านในอดีตและจากการที่ชาวบ้านพร้อมใจกันรื้อบ้านเก่าเพื่อปลูกบ้านตามมาตรฐาน “อย่างที่ไม่ใช่สลัม” ในช่วงเวลานั้นชุมชนร่วมสามัคคีมีประชากร 131 ครัวเรือน เป็นครอบครัวหลัก(ครอบครัวที่อาศัยอยู่ก่อน) 77 ครัวเรือน และครอบครัวขยาย(ครอบครัวที่ขยายจากครอบครัวหลัก) 30 ครัวเรือน ครอบครัวผู้เช่าอาศัย 23 ครัวเรือน แต่ละครอบครัวต้องมีเงินออมในบัญชีไม่ต่ำกว่า 20,000 บาท

การก่อสร้างบ้านมั่นคงแบ่งเป็น 3 ระยะ แต่ละระยะมีการตั้งคณะกรรมการ 10 ถึง 15 คน ดูแลรับผิดชอบการก่อสร้าง การก่อสร้างทั้ง 3 ระยะกำหนดแล้วเสร็จในปลายปี 2548 ในปีเดียวกัน มีการก่อตั้งกลุ่มเยาวชนเพื่อรวบรวมเด็กและเยาวชนทำกิจกรรมร่วมกันในวันเสาร์อาทิตย์ เช่น เก็บขยะในชุมชน เล่นกีฬา และยังมีบทบาทในการช่วยงานในเวลาที่มีคนมาดูงานชุมชน

1.2 สภาพเศรษฐกิจและสังคมในระดับครัวเรือนของชุมชน

ข้อมูลในปี 2549 ระบุว่า ชุมชนร่วมสามัคคีเป็นชุมชนแออัด มีประชากร 131 ครัวเรือน ประชากรในชุมชนมีอาชีพหลากหลายคือ รับราชการ รับจ้าง และ ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอภาคทางการ ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ชุมชนอยู่ในระหว่างการก่อสร้างบ้านมั่นคงระยะที่ 3

ในเดือน พฤษภาคม 2549 ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจข้อมูลครัวเรือนในชุมชน การสำรวจกระทำในสองระดับคือ สำรวจข้อมูลเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนที่ประกอบอาชีพต่างๆ ในระดับแรก และจากครัวเรือนเหล่านี้เลือกสำรวจเฉพาะข้อมูลเศรษฐกิจสังคมของผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอภาคทางการอีกชั้นหนึ่ง ครัวเรือนที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสำรวจมีทั้งสิ้น 62 ครัวเรือนจาก 131 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 47.32 ของครัวเรือนทั้งหมดในชุมชน ในจำนวนนี้มี 41 ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอภาคทางการ ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจเป็นข้อมูลเศรษฐกิจสังคมของกลุ่มตัวอย่างหลังจากที่โครงการบ้านมั่นคงได้ดำเนินการแล้วประมาณสามปี

จากการประมวลข้อมูลพบว่าสถานะเศรษฐกิจสังคมของกลุ่มตัวอย่างทั้งในภาพรวม และในกลุ่มผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอภาคทางการแสดงผลไปในทิศทางเดียวกัน ทั้งในด้านเศรษฐกิจสังคม และทัศนคติต่อเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งอาจจะเป็นเพราะครัวเรือนในเศรษฐกิจนอภาคทางการมีสัดส่วนถึงสองในสามของครัวเรือนที่สำรวจทั้งหมด ยิ่งไปกว่านั้น ประเด็นร่วมที่พบชัดเจนในข้อมูลทั้งสองระดับเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับโครงการบ้านมั่นคง เช่น ค่าใช้จ่ายของครัวเรือน การออม หนี้สิน และ กลุ่มในชุมชน

ด้วยลักษณะข้อมูลที่เป็นไปในทิศทางเดียวกันดังได้กล่าวแล้ว การนำเสนอข้อมูลในส่วนนี้จะกระทำโดยเสนอข้อมูลชุมชนในภาพกว้างก่อน แล้วจึงนำเสนอข้อมูลผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอภาคทางการในรายละเอียด ซึ่งจะทำให้ได้ภาพทั้งในระดับชุมชนและในระดับผู้ประกอบอาชีพ ทั้งนี้ ข้อมูลในทั้งสองระดับสามารถพิจารณาโดยใช้ตารางในภาคผนวกประกอบ

ข้อมูลเศรษฐกิจสังคมของชุมชนร่วมสามัคคีในภาพรวม สะท้อนถึงคุณลักษณะความเป็นชุมชนเมือง ทั้งในด้านการผลิต การบริโภค การรวมกลุ่ม กล่าวคือ ในชุมชนมีผู้ประกอบอาชีพหลากหลาย เช่น เป็นพนักงานบริษัทเอกชน รับราชการ แม้ว่าส่วนใหญ่จะเป็นผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอภาคทางการ เช่น เป็นผู้ประกอบอาชีพอิสระ แรงงานรับจ้างทั่วไป ครัวเรือนส่วนใหญ่มีแหล่งที่มาของรายได้มากกว่าหนึ่งทาง ในด้านการบริโภค พบว่ารูปแบบการบริโภคของชุมชนนอกจากจะสะท้อนจากสินทรัพย์ที่ถือครองแล้ว ยังสะท้อนจากค่าใช้จ่ายในด้านต่างๆของครอบครัว กล่าวคือในด้านสินทรัพย์พบว่า สินทรัพย์ที่ถือครองซึ่งส่วนใหญ่เป็นเครื่องใช้ส่วนตัว เช่น โทรศัพท์มือถือ คอมพิวเตอร์ เครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น โทรทัศน์ เครื่องซักผ้า เครื่องเล่นวีซีดี เป็นต้น และพาหนะและอุปกรณ์ประกอบอาชีพ ส่วนค่าใช้จ่ายซึ่งพบว่านอกจากค่าใช้จ่ายสำคัญคือ ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตร และ ที่อยู่อาศัย ค่าโทรศัพท์มือถือแล้ว ครัวเรือนยังมีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับ

อบายมุข ที่สำคัญคือ สลากกินแบ่ง และ หวย รวมทั้ง เหล้า บุหรี่ นอกจากนั้นทุกครัวเรือนมีภาระต้องชำระหนี้เงินกู้จากการเข้าร่วมในโครงการบ้านมั่นคง โดยหนี้สินเกิดจากการผ่อนชำระค้ำบ้านและจากการกู้เงินมาสร้างบ้าน อย่างไรก็ตามชาวชุมชนส่วนใหญ่ยังมีเงินออม

ความแตกต่างของชุมชนร่วมสามัคคีจากชุมชนเมืองทั่วไปน่าจะอยู่ที่การมีโครงการบ้านมั่นคง ซึ่งสร้างทั้งผลกระทบทั้งในด้านบวกและด้านลบต่อชุมชน โครงการทำให้ชาวชุมชนส่วนหนึ่ง (คือชาวชุมชนที่ได้เข้าอยู่อาศัยในบ้านมั่นคงแล้ว) มีความมั่นคงในที่อยู่อาศัย แต่ในขณะเดียวกันก็ทำให้ต้องเป็นหนี้ โครงการบ้านมั่นคงยังส่งผลกระทบสำคัญต่อความเข้มแข็งของทุนทางสังคมดังได้กล่าวแล้ว ข้อมูลการสำรวจชุมชนสะท้อนปรากฏการณ์นี้ชัดเจน กล่าวคือพบว่าการรวมกลุ่มที่ชัดเจนที่สุดคือการเข้าร่วมเป็นสมาชิกสหกรณ์เคหสถาน ซึ่งก็ถูกมองว่าไม่เข้มแข็งเท่าที่ควร ในขณะที่กลุ่มอื่นๆนั้น ชาวชุมชนไม่สนใจเข้าร่วม ด้วยเหตุผลที่ว่าต้องทำมาหากิน หาเงินผ่อนบ้าน ใช้น้ำ

ในทัศนะของหน่วยงานรัฐ โครงการบ้านมั่นคงนับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนร่วมสามัคคีมีความเชื่อมโยงกับ "เศรษฐกิจพอเพียง" ส่วนชาวชุมชนมีความเห็นต่างออกไป ที่เห็นว่าชุมชนของตนเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเนื่องจากสมาชิกในชุมชนยังช่วยเหลือกันดี คนส่วนใหญ่ก็อยู่กันอย่างประหยัด พอเพียง ไม่ฟุ้งเฟ้อ แต่สำหรับผู้คิดเห็นว่าชุมชนนี้ไม่เป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงเนื่องจากคนในชุมชนมีหนี้สินจำนวนมาก มีการใช้จ่ายฟุ้งเฟ้อ ซื้อสินค้าเงินผ่อนกันมากขึ้น หลากหลายชนิดตามที่ยากได้หรือเห็นคนอื่นมี นอกจากนั้นปัจจุบันสมาชิกในชุมชนต่างคนต่างอยู่กันมากขึ้นไม่ได้รักใคร่กลมเกลียวกันเหมือนก่อนที่จะมีโครงการบ้านมั่นคง ทั้งนี้เพราะความขัดแย้งอันมีที่มาจากโครงการบ้านมั่นคงและมีเวลาทำกิจกรรมร่วมกันน้อยลงดังได้กล่าวแล้ว

ชาวชุมชนเกือบทั้งหมดต้องการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง อันหมายความว่ามีความพออยู่พอกิน ไม่มีหนี้สิน มีชีวิตเรียบง่ายและมีความสุขแม้ไม่ร่ำรวย ทั้งนี้โดยให้ความสำคัญกับการวางแผนในการใช้จ่าย ใช้จ่ายอย่างประหยัด มีคุณธรรม ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่มัวสูมอบายมุข

จากข้อมูลภาพรวมข้างต้น ในส่วนต่อไปจะนำเสนอข้อมูลครัวเรือนที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ ซึ่งจะให้เห็นภาพสถานะเศรษฐกิจสังคมของชุมชนร่วมสามัคคีได้ชัดเจนขึ้น

2. ข้อมูลครัวเรือนที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ

เอกสารของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนระบุว่ามีการรวมกลุ่มของคนประกอบอาชีพอิสระในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ เช่น กลุ่มช่างก่อสร้าง กลุ่มรถเข็นขายผลไม้ และ ลูกขึ้นบั้ง กลุ่มช่างก่อสร้างชักชวนญาติพี่น้องไปทำงานรับเหมาก่อสร้าง ส่วนกลุ่มขายผลไม้ ลูกขึ้นบั้ง เมื่อสามารถสะสมทุนได้ ก็ขยายขยายการประกอบอาชีพเป็นผู้ประกอบการและนายจ้าง รับซื้อสินค้ามาใส่รถเข็น

แล้วจ้างญาติหรือคนรู้จักในชุมชนเงินขาย แล้วแบ่งกำไรให้แก่ลูกจ้าง นอกจากนั้นยังมีการเกื้อกูลในด้านที่อยู่อาศัยด้วยการแบ่งห้องพักให้เช่าด้วย เอกสารดังกล่าวสรุปไว้ว่า “การช่วยเหลือเกื้อกูลด้านอาชีพและที่อยู่อาศัย เป็นวิถีชีวิตที่ชาวชุมชนร่วมสามัคคีมีให้ต่อกัน เป็นการพึ่งพาและซึ่งกันและกันตามธรรมชาติเพื่อให้มีชีวิตอยู่รอดได้ในสังคม ซึ่งนับเป็นภาพการเอื้ออาทรต่อกันที่หาได้ยากในสังคมเมือง” (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน 2548, น. 10)

จากการสำรวจชุมชนในเดือนพฤษภาคม ทำให้สามารถจำแนกครัวเรือนที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการที่ตั้งอยู่ในชุมชนร่วมสามัคคีได้ทั้งสิ้น 41 ครัวเรือน ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 ข้อมูลพื้นฐานเศรษฐกิจของครัวเรือน

ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เป็นสตรี (ร้อยละ 63.41) และมากกว่าครึ่งหนึ่งของแรงงานนอกภาคทางการในชุมชนร่วมสามัคคี (ร้อยละ 63.41) อายุอยู่ในช่วง 31-50 ปี ซึ่งเป็นวัยแรงงานโดยมีอายุเฉลี่ยเท่ากับ 45 ปี และเป็นผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไปร้อยละ 9.76 นับถือศาสนาพุทธทั้งหมด และส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษา(ร้อยละ 70.73) สำเร็จชั้นมัธยมศึกษาร้อยละ 26.83 และมีเพียงจำนวนร้อยละ 2.44 เท่านั้นที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี

ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในบ้านมั่นคงซึ่งเป็นบ้านเช่าซื้อ(ร้อยละ 97.57) ที่เหลืออีกร้อยละ 2.44 อาศัยอยู่ในบ้านของโครงการบ้านมั่นคงเช่นเดียวกันแต่ต้องเช่าเจ้าของบ้านอยู่ ทั้งนี้ผู้ให้ข้อมูลที่อาศัยอยู่ในบ้านเช่าซื้อในโครงการบ้านมั่นคงจะต้องเสียค่าเช่าที่คืนต่อสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์และค่าผ่อนบ้านให้กับ พอช. รวมแล้วประมาณเดือนละ 1,238.83 บาท ส่วนคนที่ต้องเช่าเจ้าของบ้านอยู่อีกที่เสียค่าเช่าบ้านเดือนละประมาณ 2,000 – 3,000 บาท ดังนั้นผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดมีหนี้สินเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย

เนื่องจากชุมชนร่วมสามัคคีเป็นชุมชนบุกรุกที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์มาจากต่างจังหวัดและย้ายมาจากพื้นที่อื่นๆ ในเขตกรุงเทพมหานครทั้งหมด โดยมีระยะเวลาอาศัยอยู่ในชุมชน 11-20 ปีเกินครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 53.66) รองลงมาคือ 20 ปีขึ้นไปและอยู่ในช่วง 10 ปี (ร้อยละ 21.95 และ 17.07 ตามลำดับ) ซึ่งส่วนใหญ่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ(ร้อยละ 73.68) เช่น อุบลราชธานี ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ หนองคาย สกลนคร หนองบัวลำภู ชัยภูมิ ขอนแก่น สุรินทร์ บุรีรัมย์ เป็นต้น รองลงมาคือภาคเหนือ (ร้อยละ 15.79) เช่น เชียงใหม่ สุโขทัย พิษณุโลก นครสวรรค์ เป็นต้น และภาคกลาง(ร้อยละ 10.53) เช่น สมุทรสงคราม นครสวรรค์ อัญญา กาญจนบุรี ส่วนที่ย้ายมาจากเขตอื่นของกรุงเทพมหานคร มีจำนวนไม่มากนัก คิดเป็นร้อยละ 2.44

2.2 สถานะทางเศรษฐกิจ

2.2.1 รายละเอียดการประกอบอาชีพ

จากการสำรวจผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น 62 ครอบครัว พบว่าครอบครัวที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอภาคทางการมีทั้งสิ้น 41 ครอบครัวคิดเป็นร้อยละ 66.13 โดยประกอบอาชีพนอภาคทางการเป็นอาชีพหลักถึงร้อยละ 90.24 อันประกอบไปด้วยหลากหลายอาชีพที่สามารถจัดเป็น 5 กลุ่ม ดังนี้

1) กลุ่มธุรกิจการค้าขนาดเล็ก(ขายอาหารตามสั่ง ขายข้าวแกง ขายของชำ รับซื้อของเก่า) คิดเป็นร้อยละ 46.34

2) กลุ่มแรงงานรับจ้าง (รับเหมาก่อสร้าง ทาสี ติดวอลเปเปอร์ รับจ้างซักรีด รับจ้างปักผ้า รับจ้างเลี้ยงเด็ก รับช่างการผลิต รับจ้างทั่วไป) คิดเป็นร้อยละ 31.71

3) กลุ่มผู้ผลิต (ตัดเย็บเสื้อผ้า ปักผ้า) คิดเป็นร้อยละ 2.44

4) กลุ่มแรงงานภาคขนส่ง (ขับรถแท็กซี่ จักรยานยนต์รับจ้าง) คิดเป็นร้อยละ 17.07

5) แรงงานภาคบริการ (นวดแผนโบราณ) คิดเป็นร้อยละ 2.44

จากผู้ให้ข้อมูล 41 ครอบครัว มีถึงร้อยละ 73.17 เป็นผู้ประกอบอาชีพอิสระที่ไม่มีนายจ้างและลูกจ้าง รองลงมาคือเป็นลูกจ้าง(ร้อยละ 14.63) และรับจ้างทั่วไป(ร้อยละ 9.76)

โดยภาพรวมแล้ว ผู้ให้ข้อมูลมากกว่าครึ่ง(ร้อยละ 53.66) ตอบว่าพวกเขาประสบปัญหาในการประกอบอาชีพ ในเรื่องตลาดทั้งในด้านต้นทุนการลงทุนสูงและการแข่งขันที่สูง นอกจากนี้ยังมีเรื่องทำเลที่ตั้งร้านค้า ธุรกิจที่ไม่ดี ไม่มีแรงงาน ค่าเช่ามีราคาสูง ถูกโกง เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคในการประกอบอาชีพ สำหรับการแก้ปัญหาในเบื้องต้นคือยอมรับความจริงแล้วปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์ในการทำธุรกิจ เช่น ขึ้น/ลดราคาตามจริงหรืออาจลดปริมาณสินค้าให้น้อยลงโดยอธิบายให้ลูกค้าเข้าใจ ในยามที่ประสบปัญหาในการประกอบอาชีพ มีการปรับปรุงรสชาติอาหาร เปลี่ยนที่จำหน่าย แหล่งค้าขาย ผู้ให้ข้อมูลร้อยละ 60.98 มีผู้ให้คำแนะนำและช่วยเหลือ ซึ่งได้แก่ เพื่อนและญาติพี่น้อง (ร้อยละ 36.00 เท่ากัน) รวมทั้งลูกค้าและผู้อาวุโสที่เคารพ (ร้อยละ 8.00 และ 4.00 เท่ากัน)

ถึงแม้ผู้ให้ข้อมูลมากกว่าครึ่งจะมีปัญหาและอุปสรรคในการประกอบอาชีพ แต่ผู้ให้ข้อมูลเกือบทั้งหมด(ร้อยละ 97.56) มีความพึงพอใจในอาชีพปัจจุบัน ด้วยเหตุผลที่หลากหลาย เช่น อาชีพที่ประกอบอยู่นี้มีอิสระ ใจรัก สบายๆ เป็นอาชีพสุจริต และสามารถสร้างรายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ เป็นต้น จึงไม่น่าแปลกใจที่ผู้ให้ข้อมูลถึงร้อยละ 78.05 ไม่ต้องการเปลี่ยนอาชีพ แต่สำหรับผู้ที่ต้องการเปลี่ยนอาชีพซึ่งมีจำนวน ร้อยละ 21.95 ให้เหตุผลว่าอาชีพที่ประกอบอยู่นี้สร้างรายได้ให้ไม่พอกับรายจ่าย ไม่มีเงินออมเหลือเก็บไว้ใช้ในยามฉุกเฉินหรืออนาคต อาชีพยังไม่แน่นอนในเรื่องรายได้ บางวันขายได้ บางวันก็ขายไม่ได้ จึงอยากมีอาชีพที่ก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น ส่วนอาชีพที่อยากเปลี่ยนไปทำ เช่น ธุรกิจการค้า งานอิสระของตนเอง ค้าขายของชำ ค้าขายอื่นๆ ที่เป็นธุรกิจของตนเอง เป็นต้น

2.2.2 สถานะทางเศรษฐกิจ

รายได้ในครอบครัวของผู้ให้สัมภาษณ์นอกจากมาจากผู้ให้สัมภาษณ์เองแล้ว ยังมีรายได้ที่มาจากคู่สมรสของผู้ให้ข้อมูล (ร้อยละ 78.79) บุตรและพี่น้อง (ร้อยละ 9.09 เท่ากัน) รวมถึงมาจากบุพการี (ร้อยละ 3.03) โดยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอภาคทางการ (ร้อยละ 43.91) เช่นเดียวกับผู้ให้ข้อมูล เช่น ธุรกิจส่วนตัว ค้าขาย กรรมกร รับจ้างทั่วไป และอาชีพอิสระอื่นๆ

เมื่อสอบถามถึงทรัพย์สินในบ้านของผู้ให้ข้อมูล ได้คำตอบว่าทรัพย์สินที่ไม่เป็นหนี้เลยได้แก่ วิทยุเทป โทรศัพท์มือถือ เครื่องเล่น CD และ VCD รวมถึงคอมพิวเตอร์ และทรัพย์สินที่เป็นของใช้ที่ปลอดภัยมากกว่าร้อยละ 90 ได้แก่ อุปกรณ์ประกอบอาชีพ (ร้อยละ 97.56) โทรศัพท์ (ร้อยละ 97.56) เครื่องซักผ้า (ร้อยละ 97.56) มีเพียงพาดูในการประกอบอาชีพ ที่ผู้ให้ข้อมูลยังเป็นหนี้มากกว่าอย่างอื่น (ร้อยละ 36.59)

ผลการสำรวจพบว่ารายจ่ายของครอบครัวผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญได้แก่ ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตรและที่อยู่อาศัย (ร้อยละ 48.78 และ 43.90 ตามลำดับ) เช่นเดียวกับครอบครัวส่วนใหญ่ในชุมชน แต่ที่น่าสนใจคือในส่วนของผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในเศรษฐกิจนอภาคทางการเห็นว่าค่าใช้จ่ายสำคัญเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยมีจำนวนมากกว่าผู้ให้ข้อมูลครอบครัวซึ่งมีร้อยละ 40.32 ทั้งนี้ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตรโดยเฉลี่ยมีถึงเดือนละ 5,218.75 บาท และค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยเฉลี่ยเดือนละ 1,238.83 บาท รองลงมาคือค่ารักษาพยาบาล (ร้อยละ 2.44) ผลจากการสำรวจพบว่าครอบครัวแรงงานนอภาคทางการของผู้ให้สัมภาษณ์ชุมชนร่วมสามัคคีส่วนใหญ่ไม่มีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับอบายมุข ซึ่งสะท้อนมาจากสัดส่วนของการใช้จ่ายเกี่ยวกับอบายมุข เช่น ค่าเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ เหล้าเบียร์มีครอบครัวที่มีค่าใช้จ่ายคิดเป็นร้อยละ 21.95 เฉลี่ยเดือนละ 744 บาท เช่นเดียวกับค่าเครื่องดื่มชูกำลังและค่านูรีมีครอบครัวที่มีค่าใช้จ่ายคิดเป็นร้อยละ 12.20 และ 7.32 ตามลำดับ เฉลี่ยเดือนละ 190 และ 800 บาทตามลำดับ ส่วนครอบครัวที่มีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับหวยและสลากกินแบ่งรัฐบาลสูงถึงร้อยละ 34.15 โดยมีค่าใช้จ่ายเฉลี่ยเดือนละ 852 บาท และที่น่าสนใจคือผู้ให้ข้อมูล (ร้อยละ 39.02) มีค่าใช้จ่ายค่าบริการโทรศัพท์เคลื่อนที่ประมาณ 1,553 บาทต่อเดือนซึ่งมีจำนวนมากกว่ารายจ่ายของครอบครัวส่วนใหญ่ในชุมชน

สำหรับเรื่องเงินออมของครอบครัวแรงงานนอภาคทางการ สำรวจพบว่ามากกว่าร้อยละ 90 ของครอบครัวแรงงานนอภาคทางการมีเงินออมของครอบครัวในแต่ละเดือน (ร้อยละ 92.68) โดยสามารถออมเงินได้อย่างสม่ำเสมอเฉลี่ยเดือนละ 1,373 บาท ซึ่งมีจำนวนเงินสูงกว่าการออมเงินเฉลี่ยของครัวเรือนในชุมชนไม่มากนัก โดยการออมเงินปรากฏในรูปแบบการฝากเงินในกลุ่มสหกรณ์เคหสถาน บ้านมั่นคงชุมชนร่วมสามัคคีทุกครอบครัว รองลงมาคือ ธนาคาร (ร้อยละ 41.46) การประกันชีวิต (ร้อยละ 34.15) การออมโดยการเล่นแชร์ (ร้อยละ 31.71) และสุดท้ายคือการซื้อทองรูปพรรณ (ร้อยละ 14.63)

อย่างไรก็ตามผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดระบุว่า ครอบครัวมีหนี้สิน เนื่องจากการกู้เงิน พอช. มาใช้ลงทุนในการสร้างบ้านโครงการบ้านมั่นคงเป็นจำนวนเงินตั้งแต่ 12,000-300,000 บาท หรือเฉลี่ยแล้วผู้ให้ข้อมูลกู้เงิน พอช. มาครอบครัวละ 160,280 บาทซึ่งเป็นสัดส่วนใกล้เคียงกับข้อมูลจากครอบครัวผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด นอกจากนี้ยังต้องกู้เงินมาสร้างบ้านเพิ่มเติมเนื่องจากเงินที่กู้จาก พอช. มานั้นไม่เพียงพอ รวมถึงต้องกู้เงินมาเพื่อนำเงินไปลงทุนในการประกอบอาชีพ ใช้จ่ายในครอบครัว และนำมาเป็นเงินผ่อนบ้าน ทั้งนี้แหล่งเงินกู้ที่สำคัญของผู้ที่ให้ข้อมูลคือ ญาติพี่น้อง(ร้อยละ 7.32) โดยมีวงเงินยืมไม่ต้องเสียดอกเบี้ยอยู่ในช่วง 10,000-50,000 บาท ธนาคารออมสินและธนาคารอื่นๆ (ร้อยละ 2.44 และ 7.32 ตามลำดับ)มีวงเงินกู้ 28,000-200,000 บาท กองทุนหมู่บ้านในต่างจังหวัด (ร้อยละ 4.88)มีวงเงินกู้ 112,188 บาท แหล่งเงินกู้ธนาคาร(ร้อยละ 2.44) และหนี้สินเชื่อ(ร้อยละ 2.44) มีวงเงินกู้ 100,000 บาทและ 10,000 บาทตามลำดับ จะเห็นได้ว่าข้อมูลจากพื้นที่สะท้อนให้เห็นถึงภาวะหนี้สินของครอบครัวนอกภาคทางการ แต่มีผู้ให้ข้อมูลถึงร้อยละ 75.61 ประเมินฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวตนว่ามีฐานะทางเศรษฐกิจในระดับพออยู่พอกิน และมีร้อยละ 78.05 พอใจในฐานะเศรษฐกิจของตนเอง โดยให้เหตุผลมุ่งไปสู่การมีบ้านเป็นของตนเอง ซึ่งจากเดิมเป็นบ้านที่เป็นสลัมตั้งอยู่ในคลองน้ำเสีย แต่ปัจจุบันมีบ้านที่มั่นคงขึ้น จึงรู้สึกดีกว่าสภาพเก่าในอดีต รวมถึงเหตุผลของการมีงานทำจึงทำให้พอมีรายได้เลี้ยงครอบครัว นอกจากนี้ยังมีเงินออมอยู่บ้าง สำหรับผู้ที่ตอบว่าไม่พอใจกับฐานะเศรษฐกิจของตนเอง(ร้อยละ 21.95) ให้เหตุผลว่ายังมีหนี้สินต้องชำระ ค่าขายไม่ดีส่งผลให้รายได้ลดลงประกอบกับค่าใช้จ่ายต่างๆ สูงขึ้น จึงอยากให้มีรายได้มากขึ้น และอยากมีเงินออมให้มากขึ้น

เมื่อถามถึงการเข้าร่วมโครงการของรัฐบาล ผู้ให้ข้อมูลมีการเข้าร่วมโครงการของรัฐ โดยเข้าร่วมโครงการบ้านมั่นคงทั้งหมด เนื่องจากเดิมเคยอยู่แบบสลัมและบุกรุกที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ จึงอยากมีบ้านที่มั่นคงเป็นของตนเอง มีสาธารณูปโภคครบถ้วนเพื่อมุ่งหวังคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น รองลงมาคือการจดทะเบียนคนจน(ร้อยละ 19.51) เหตุผลที่เข้าร่วมคือ อยากได้ความช่วยเหลือจากหน่วยงานรัฐ นอกจากนี้ผู้ให้ข้อมูลเข้าร่วมโครงการประกันชีวิตวันละบาท(ร้อยละ 4.88) เพราะอยากสร้างอนาคตของครอบครัว โครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุนและกองทุนหมู่บ้านในต่างจังหวัด(บ้านเกิด) ร้อยละ 2.44 เท่ากัน สำหรับผู้ที่ไม่เข้าร่วมโครงการของรัฐนั้นมองว่าไม่คิดว่ารัฐจะเข้ามาช่วยอะไรได้ ไม่อยากมีหนี้สินเพิ่ม

2.3 การเข้าร่วมกลุ่มเศรษฐกิจและสังคมภายในและภายนอกชุมชน

ครอบครัวแรงงานนอกภาคทางการทราบว่ามีการรวมกลุ่มต่างๆ หลายประเภทในชุมชนร่วมสามัคคี ได้แก่ กลุ่มสหกรณ์เคหสถานบ้านมั่นคงชุมชนร่วมสามัคคี (ร้อยละ 100.00) กลุ่มเยาวชน

(ร้อยละ 12.20) กลุ่มผู้สูงอายุ (ร้อยละ 4.88) รองลงมาคือ กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กลุ่มฌาปนกิจ กลุ่มแม่บ้านและอาชีพ (ร้อยละ 2.44 เท่ากัน)

สำหรับกิจกรรมกลุ่มในชุมชนมีผู้ให้ข้อมูลในส่วนเศรษฐกิจนอกภาคทางการทั้งหมดเข้าร่วมกลุ่มสหกรณ์เคหสถานบ้านมั่นคงชุมชนร่วมสามัคคีซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มกิจกรรมหลักของคนในชุมชน ส่วนกิจกรรมอื่นๆ นั้นมีการเข้าร่วมไม่มากนัก สำหรับการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มสหกรณ์ฯ ในแต่ละเดือน จะมีการไปส่งเงินค่าผ่อนบ้าน ค่าเช่าที่และส่งเงินออม ส่วนการประชุมกลุ่มนั้นมีไม่บ่อยนัก ประมาณปีละ 1-2 ครั้ง หรือจะมีการเรียกประชุมเมื่อเกิดปัญหาและต้องการแก้ไข การเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มสหกรณ์ฯ นั้นเนื่องจากต้องการมีบ้านเป็นของตนเอง บ้านที่ดีกว่าเดิม ซึ่งประโยชน์ที่ผู้ให้ข้อมูลได้รับจากการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มนี้คือ ทำให้ได้บ้านและสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้นกว่าเดิม แต่เมื่อถามถึงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเมื่อมีบ้านมั่นคงแล้วนั้น ได้ข้อมูลว่า ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนไม่เหมือนเดิม เพราะเมื่อมีบ้านแล้วรายจ่ายมากขึ้น คนในชุมชนจึงต้องทำงานหนักมากขึ้น ไม่ค่อยได้พบเจอพูดคุยกันเหมือนเก่า แบบต่างคนต่างอยู่ มีการทะเลาะเบาะแว้งเกิดขึ้นในชุมชนบ่อยครั้ง มีการแบ่งพรรค แบ่งฝ่าย ไม่สามัคคีกันเหมือนเก่า ทำให้ชาวบ้านรู้สึกไม่อยากเข้าร่วมกิจกรรม รวมถึงความรู้สึกถึงการบริหารจัดการกลุ่มที่ไม่โปร่งใส เพราะชาวบ้านไม่ได้รับการอธิบายในเรื่องที่สงสัย เช่น เรื่องที่สมาชิกกลุ่มสหกรณ์เคหสถานฯ ไม่ได้รับเงินปันผลประจำปี ไม่สามารถกู้หรือถอนเงินกลุ่มมาใช้ก่อนได้ สมาชิกไม่ปฏิบัติตามระเบียบกลุ่มอย่างเคร่งครัด นอกจากนี้ยังมีเรื่องความรู้สึกต่อการกระจายหรือให้สิทธิบ้านมั่นคงแก่คนในชุมชนที่ไม่ยุติธรรม จึงไม่น่าแปลกใจที่เมื่อให้ผู้ให้ข้อมูลประเมินสภาพของกลุ่มสหกรณ์เคหสถานฯ จึงมีถึงร้อยละ 39.02 ที่ประเมินว่ากลุ่มไม่เข้มแข็ง ซึ่งมีสัดส่วนใกล้เคียงกับผู้ประเมินว่ากลุ่มยังคงเข้มแข็ง (ร้อยละ 36.59)

สำหรับในส่วนของผู้ให้ข้อมูลที่ไม่ได้เข้าร่วมกลุ่มอื่นๆ ซึ่งมีถึงสูงกว่าร้อยละ 90 ในแต่ละกิจกรรมนั้น เหตุผลหลักที่ไม่ได้เข้าร่วมว่าส่วนใหญ่จะไม่มีเวลา เหตุผลรองลงมาคือไม่ทราบข้อมูลในการเข้าร่วมกลุ่มต่างๆ และไม่เห็นประโยชน์ของกลุ่มที่มีต่อตนเอง ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มองว่ากลุ่มในชุมชนไม่มีความเข้มแข็ง

เมื่อถามถึงเรื่องของบทบาทของกลุ่มต่างๆ ในชุมชนต่อการประกอบอาชีพของผู้ให้ข้อมูล ผู้ให้ข้อมูลถึงร้อยละ 56.10 ตอบว่าไม่มีบทบาท เนื่องจากไม่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพมากนัก ส่วนอีกร้อยละ 36.59 เห็นว่ากลุ่มนี้เอื้อต่อการประกอบอาชีพของตนเนื่องจากกลุ่มมีเงินทุนช่วยในการประกอบอาชีพ ได้ออมเงิน ลูกค้ายกก็เป็นคนในกลุ่ม รวมถึงมีเพื่อนในกลุ่มคอยช่วยเหลือกัน ให้คำแนะนำ เป็นที่ปรึกษา แต่ที่น่าสนใจคือคนที่มองว่ากลุ่มเป็นอุปสรรคต่อการประกอบอาชีพ (ร้อยละ 7.32) เนื่องจากมองว่าการเข้าร่วมกลุ่มทำให้เกิดหนี้ต่อเนื่องขึ้น

เมื่อถามถึงเรื่องของบทบาทของชุมชนต่อการประกอบอาชีพ ผู้ให้ข้อมูลมากกว่าครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 56.10) มองว่าชุมชนไม่มีบทบาทอะไรต่อการประกอบอาชีพของตนเนื่องจากมองว่าไม่เกี่ยวข้องกับการ

ประกอบอาชีพ แต่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่มีมองว่าชุมชนเอื้อต่อการประกอบอาชีพของตนมีถึงร้อยละ 39.02 เพราะคนในชุมชนเข้ามาเป็นลูกค้าของตนทำให้มีงานทำ รวมถึงมีคนในชุมชนคอยช่วยเหลือ ให้คำแนะนำ ปรึกษา และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ส่วนอีกร้อยละ 4.88 มองว่าชุมชนเป็นอุปสรรคต่อการประกอบอาชีพ ด้วยเหตุผลที่มีมองว่าตนต้องหยุดงานเพื่อเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน

2.4 ทศนะต่อชีวิตและความเข้าใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง

ในด้านทศนะต่อเศรษฐกิจพอเพียง ผู้ให้ข้อมูลตอบว่าเมื่อได้ยินคำว่าเศรษฐกิจพอเพียงทำให้นึกถึงฐานะพออยู่พอกิน ไม่ลำบาก เป็นลำดับแรก(ร้อยละ 60.98) นึกถึงการไม่มีหนี้สิน(ร้อยละ 36.59) นึกถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (ร้อยละ 31.71) และ การมีชีวิตเรียบง่ายและมีความสุข แม้ไม่ร่ำรวยใกล้เคียงกัน (ร้อยละ 21.95 เท่ากัน)

เกือบทุกคนรอบครัวของผู้ที่ให้ข้อมูลเห็นไปในทิศทางเดียวกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลระดับครัวเรือนว่าแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงสามารถประยุกต์ใช้กับการประกอบอาชีพได้ (ร้อยละ 90.24) ซึ่งรูปแบบการประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพนั้นมีหลากหลาย ที่ชัดเจนที่สุดคือการขยันทำงานให้เต็มที่ ทำให้ดีที่สุด การอดทน และทำงานอย่างมีคุณธรรม ทำงานด้วยความซื่อสัตย์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ไม่เบียดเบียนหรือเอาเปรียบผู้อื่น รองลงมา คือการวางแผนการใช้จ่ายในครอบครัว การประหยัด ไม่ฟุ่มเฟือย มีน้อยลงทุนน้อยไม่ให้เกิดตัว การออมเงินไว้ใช้ในอนาคตหรือยามฉุกเฉิน ในส่วนของการประยุกต์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับวิถีชีวิตประจำวันนั้น พบว่าผู้ให้ข้อมูลตอบว่าสามารถประยุกต์ใช้ได้ถึงร้อยละ 95.12 โดยให้ความสำคัญกับการวางแผนในการใช้จ่าย ใช้จ่ายอย่างประหยัดไม่ฟุ่มเฟือย ใช้เท่าที่จำเป็น ไม่เกินกว่ารายได้ การลดการใช้จ่าย และต้องออมเงิน รวมถึงการกินอยู่การใช้ชีวิตอย่างพอเพียงและการมีคุณธรรม ไม่เบียดเบียนใคร ไม่มั่วอบายมุข

เมื่อถามถึงความต้องการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ผู้ให้ข้อมูลเกือบทุกคน (ร้อยละ 97.56) ตอบตรงกันว่าต้องการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงเช่นเดียวกับผู้ให้ข้อมูลในระดับครัวเรือน ด้วยเหตุผลที่ว่า การดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงทำให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสภาวะเศรษฐกิจปัจจุบันที่ค่าครองชีพเพิ่มสูงขึ้นได้ มีชีวิตแบบเรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ ทำให้ไม่ใช้จ่ายเกินรายได้ เกินรายได้ ไม่ก่อให้เกิดหนี้สิน ทำให้มีเงินออม นำไปสู่ชีวิตที่มีความมั่นคง และการชำระหนี้สินซึ่งจะนำไปสู่ชีวิตที่มีความสุข ซึ่งน่าจะเป็นความสุขที่แท้จริง เป็นต้น

สำหรับเงื่อนไขที่ทำให้สามารถใช้ชีวิตแบบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้นั้นเป็นเช่นเดียวกับความคิดเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์ระดับครัวเรือน ที่ว่าต้องได้รับการอบรมสั่งสอนจากผู้ใหญ่ จากคนในครอบครัวให้รู้จักการใช้ชีวิตแบบพอเพียง รวมถึงต้องได้รับความร่วมมือและการสนับสนุนจากสมาชิกในครอบครัว การรู้จักสถานภาพของตนเองและตั้งใจที่จะอยู่แบบพอเพียง การขยันและอดทน นอกจากนี้ประสบการณ์เฉพาะตนที่เคยประสบมา เช่น ความยากลำบากในอดีต ส่งผลให้เห็นถึง

ความสำคัญของการมีชีวิตแบบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง รวมถึงคำสอนของศาสนาที่สอนเกี่ยวกับเรื่องนี้มาตลอด

เมื่อถามถึงบทบาทของชุมชนต่อการสนับสนุนให้มีชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ผู้ให้ข้อมูลตอบว่าชุมชนมีบทบาทในการสนับสนุนให้ใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง (ร้อยละ 56.10) โดยการช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนซึ่งกันและกัน มีการปรึกษาหารือกันอย่างต่อเนื่อง และสนับสนุนให้ทราบถึงข้อมูลข่าวสารต่างๆ ในเรื่องแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น สำหรับที่เหลืออีกร้อยละ 43.90 มองว่าชุมชนไม่มีบทบาทต่อเรื่องนี้ เนื่องจากมองว่าการที่จะมีชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้นั้นเป็นเรื่องเฉพาะตน ขึ้นอยู่กับความตั้งใจของตนเองที่ต้องยึดและปฏิบัติ

และเมื่อถามถึงเรื่องบทบาทของสิ่งแวดล้อมภายนอกชุมชนที่ส่งผลต่อการใช้ชีวิตแบบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงหรือไม่ ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 60.98) เห็นว่าไม่มีผล เนื่องจากมองว่าขึ้นอยู่กับตนเอง ที่สามารถควบคุมตนเองได้ พอใจในสิ่งที่ตนมีไม่หลงไปกับสิ่งหลอกล่อใจรอบตัว รวมถึงมีการสั่งสอนอบรมจากครอบครัวและศาสนาทำให้ไม่หลงฟุ้งเพื่อไปกับวัตถุและความเจริญรอบตัว ส่วนที่มองว่าสภาพแวดล้อมภายนอกชุมชนมีผลต่อการมีชีวิตแบบพอเพียง (ร้อยละ 34.15) ทั้งที่มีผลในทางที่ดีต่อการที่ทำให้สามารถดำเนินชีวิตตามแบบเศรษฐกิจพอเพียง เช่น เป็นแหล่งเรียนรู้และแบบอย่างในการศึกษาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงและเรื่องที่แสดงถึงความไม่พอเพียง ส่วนที่มีผลในทางที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินชีวิตตามแนวทางพอเพียงนั้น เนื่องจากความเจริญทางวัตถุภายนอกอาจทำให้เกิดการฟุ้งเฟ้อ หลงไปกับสิ่งของต่างๆ และความเจริญรอบตัวได้ เห็นคนอื่นมีแล้วอยากมีตามทำให้ต้องใช้จ่ายมากขึ้น ไม่พอเพียงกับรายได้ที่มี จนทำให้มีหนี้สินได้

เมื่อถามถึงสถานภาพความเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนร่วมสามัคคี ผู้ให้ข้อมูลในเศรษฐกิจนอภาคทางการมีความคิดเห็นว่าชุมชนนี้เป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงพอๆกับที่เห็นว่าไม่เป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง (ร้อยละ 46.34 เท่ากัน) สำหรับฝ่ายที่มองว่าเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงนั้นมองว่าสมาชิกในชุมชนช่วยเหลือกันดี คนส่วนใหญ่ที่พบเห็นอยู่กันอย่างพอเพียง ประหยัด ไม่ฟุ้งเฟ้อ แต่สำหรับฝ่ายที่คิดเห็นว่าชุมชนนี้ไม่เป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงเนื่องจากมองว่าคนในชุมชนมีหนี้สินจำนวนมาก ใช้จ่ายฟุ้งเฟ้อ มีการซื้อสินค้าเงินผ่อนกันมากขึ้นหลากหลายชนิดตามความอยากได้ นอกจากนั้นปัจจุบันต่างคนต่างอยู่ไม่ได้รักใคร่กลมเกลียวกันเหมือนก่อน ดังนั้นเมื่อสอบถามถึงต้นแบบบุคคลที่ดำเนินชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนนั้นผู้ให้ข้อมูลในเศรษฐกิจนอภาคทางการส่วนใหญ่ (ร้อยละ 70.73) ตอบว่าไม่มีต้นแบบผู้ที่ใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูลระดับครัวเรือน แต่สำหรับผู้ให้คำตอบบุคคลหรือครอบครัวในชุมชนที่ใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงร้อยละ 24.39 กล่าวถึงบุคคลที่มีการดำเนินชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงว่ามีลักษณะสำคัญคือ มีความขยัน ใช้จ่ายอย่างประหยัด มีเงินออมไว้

สำหรับยามฉุกเฉินและในอนาคต รวมถึงต้องมีคุณธรรม มีจิตใจโอบอ้อมอารีมีเมตตาต่อคนในชุมชนเดียวกัน

2.5 สรุปและวิเคราะห์ลักษณะพื้นฐานของเศรษฐกิจนอกภาคทางการและเศรษฐกิจพอเพียง

จากข้อมูลเศรษฐกิจสังคมของชุมชนและผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการสามารถสรุปลักษณะของชาวชุมชนและผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการได้ดังนี้

1) ในด้านเศรษฐกิจ ชาวชุมชนส่วนใหญ่มีฐานะเศรษฐกิจที่ไม่ลำบากขัดสน ชาวชุมชนยังมีโอกาสประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ

2) ความจำเป็นในเรื่องการสร้างความมั่นคงในที่อยู่อาศัย ทำให้ชาวชุมชนมีภาระรายจ่ายมากขึ้น แต่ถึงกระนั้นก็ตาม ชาวชุมชนกว่าสามในสี่ยังพอใจในฐานะทางเศรษฐกิจของตน ส่วนผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการดูจะมีความพอใจมากกว่า เมื่อพิจารณาจากสัดส่วนที่มากกว่าของผู้ที่ตอบว่ามีความพอใจในฐานะทางเศรษฐกิจ ความพอใจในฐานะทางเศรษฐกิจนอกจากจะเป็นผลจากการมีอาชีพที่ตนคิดว่ามันคงแล้ว ยังเป็นผลจากการที่ผู้ให้ข้อมูลมีความรู้สึกว่ามีบ้านที่มั่นคงด้วย

3) สำหรับผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ สามารถกล่าวได้ว่าโครงการบ้านมั่นคงอำนวยประโยชน์ในสองระดับ ระดับแรกคือการที่ความมั่นคงในที่อยู่อาศัยเป็นประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพ เพราะบ้านที่อยู่อาศัยเป็นพื้นที่การผลิตที่สำคัญของผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจภาคนี้ ระดับที่สองคือการได้บ้านที่มั่นคงโดยไม่ต้องย้ายที่อยู่ (Relocation) ทำให้ยังคงสามารถประกอบอาชีพได้โดยต่อเนื่อง ไม่ต้องไปเริ่มต้นอาชีพในชุมชนแห่งใหม่

5) เมื่อพิจารณาจากสัดส่วนอายุของผู้ให้ข้อมูล พบว่าส่วนใหญ่ยังอยู่ช่วงกลางของวัยแรงงาน (แม้ว่าการประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการจะไม่มีภาระเกษียณอายุก็ตาม) อันแสดงว่าคนเหล่านี้ยังมีระยะเวลาในการประกอบอาชีพอย่างน้อย 15 ปี ความมั่นคงในอาชีพจึงเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ควรได้รับการสนใจ ตัวเลขที่ค่อนข้างสูง (มากกว่าร้อยละ 50) ของผู้ที่ระบุว่ามีการแสวงหาความรู้เพิ่มเติม แสดงถึงแนวโน้มที่ดีของการพัฒนาความรู้ในการประกอบอาชีพ แม้ว่าในความเป็นจริง การสร้างและพัฒนาโอกาสในการประกอบอาชีพจะไม่ซับซ้อนโดยสิ้นเชิงของประชาชน รัฐจำเป็นต้องเข้ามามีบทบาทพร้อมด้วย

6) ในด้านการคุ้มครองทางสังคม อาจกล่าวได้ว่า ชาวชุมชนเข้าถึงสวัสดิการสังคมที่สำคัญคือ ที่อยู่อาศัย และ การรักษาพยาบาล แม้กระนั้นก็ตาม ชาวชุมชนยังไม่พอใจมากนักกับสวัสดิการที่ได้รับ ดังปรากฏว่าสัดส่วนที่ระบุปัญหาในการเข้าถึงสวัสดิการสังคม 2 ประการนี้ยังค่อนข้างสูง เพราะแม้ชาวชุมชนจะสามารถเข้าถึงการคุ้มครองทางสังคมได้ในระดับหนึ่ง แต่ยังมีปัญหาด้านคุณภาพ

7) ชาวชุมชนและผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการมีความสนใจเรื่องภาวะเศรษฐกิจมากที่สุด ประเด็นนี้เชื่อมโยงกับค่าเช่าและค่าใช้จ่ายผ่อนบ้าน

8) ปัญหาที่ชาวบ้านและผู้ประกอบอาชีพเห็นว่าเป็นประเด็นรองลงมาคือปัญหาความสัมพันธ์ในชุมชน ซึ่งชาวบ้านเห็นว่า เกิดภาวะต่างคนต่างอยู่มากขึ้น มีการแบ่งพรรคแบ่งพวก ไม่สามัคคีกัน ความสัมพันธ์ไม่ใกล้ชิดกันเหมือน “เมื่อก่อน” ความตระหนักในประเด็นความสัมพันธ์แสดงถึงการที่ชาวบ้านเห็นว่าปัญหาเรื่องความสัมพันธ์มีความสำคัญ หรือ ความสัมพันธ์ที่ไม่ดีต่อกันส่งผลถึง “สวัสดิการ” ของชาวบ้าน และด้วยเหตุนี้เองที่ชาวบ้านเห็นว่าการรวมกลุ่มในชุมชนไม่เข้มแข็ง ภาวะจากบ้านมั่นคงทำให้ชาวชุมชนอยู่ในภาวะต่างคนต่างอยู่มากขึ้น

9) แม้ชาวบ้านจะกังวลต่อปัญหาความสัมพันธ์ในชุมชน แต่ก็ปรากฏว่าชาวบ้านให้ความสำคัญต่อการเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่มต่างๆในชุมชนน้อย ยกเว้นการเป็นสมาชิกสหกรณ์เคหสถาน เพราะจำเป็นต้องผ่อนบ้าน ผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการกว่าร้อยละ 70 มีความเห็นว่าในภาพรวมชุมชนไม่ได้มีบทบาทต่อการประกอบอาชีพของตน ส่วนที่เห็นว่ามีผลเป็นเพราะว่า คนในชุมชนเป็นลูกค้าของตน

10) ทั้งชาวบ้านในชุมชนและผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการมีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการบริโภคที่ไม่มีประโยชน์ เมื่อพิจารณาจากสัดส่วนที่ใกล้เคียงกันของครัวเรือนที่ระบุว่าค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับเหล้า บุหรี่ สัดส่วนที่สูงใกล้เคียงกันของผู้ที่มีค่าใช้จ่ายค่าห่วย (ร้อยละ 30.65 และ 34.15) สะท้อนว่าชาวบ้านยังเห็นว่าการเสี่ยงโชคเป็นวิธีการหนึ่งในการจัดการกับความเสี่ยงในชีวิต หรืออีกนัยหนึ่งเป็นเครื่องมือในการสร้างภูมิคุ้มกัน ที่น่าสังเกตก็คือ ค่าใช้จ่ายห่วยโดยเฉลี่ยของชาวชุมชนต่ำกว่าของผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ (692 บาท และ 852 บาทตามลำดับ)

11) ผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ ติดตามข่าวสาร แสวงหาความรู้เพิ่มเติมด้วยวิธีการที่หลากหลาย เช่น เข้ารับการอบรม ศึกษาด้วยตนเอง แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเพื่อนร่วมอาชีพ ลูกค้า และเพื่อนฝูง

12) ชาวบ้านในชุมชนและผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ มีโลกทัศน์เกี่ยวกับความมั่นคงในชีวิต ความสุข และ ทศนะต่อแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในทิศทางเดียวกันอย่างชัดเจน กว่าร้อยละ 90 ของคนทั้งสองกลุ่มมีความเห็นตรงกันว่า การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในชีวิตเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ โดย ขยัน อดทน ซื่อสัตย์ ประหยัด วางแผนลงทุน ออมเงินไว้ใช้ยามฉุกเฉิน ทั้งนี้เงื่อนไขสำคัญคือ การอบรมจากครอบครัว การร่วมมือของครอบครัว และคำสอนทางศาสนา ทั้งสองกลุ่มเห็นตรงกันว่า การมีบ้านและรายได้มากเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดความมั่นคงในชีวิต ส่วนความสุขนั้นเชื่อมโยงกับความไม่ขาดแคลนในปัจจัยสี่และความสุขในครอบครัว และเป้าหมายในชีวิตคือการมีชีวิตที่มั่นคงและมีครอบครัวที่อบอุ่น สำหรับเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงนั้นมีความเห็นสอดคล้องกันว่าเป็นเรื่องของ ความพออยู่พอกิน ไม่มีหนี้สิน ชีวิตเรียบง่าย มีความสุข

13) จากคำตอบเกี่ยวกับทัศนคติต่อเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้เข้าใจได้ว่าทั้งสองกลุ่มยังพิจารณาเศรษฐกิจพอเพียงในเชิงผลลัพธ์สุดท้ายมากกว่ากระบวนการ และยังไม่ได้พิจารณาในเศรษฐกิจพอเพียงเชิงพลวัต โดยเฉพาะในเรื่องการปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง

14) ทั้งชาวชุมชนและผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการบางส่วนมีความเห็นว่าเป็นบทบาทของชุมชนในการสร้างวิถีชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงคือการที่สมาชิกชุมชนร่วมปรึกษาหารือ ฟังพากัน เป็นที่ปรึกษากันได้

15) ทั้งสองกลุ่มไม่ได้พิจารณาบทบาทของปัจจัยในเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อการสร้างหรือเอื้ออำนวยให้เป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง

กลุ่มเบเกอร์ตำบลคลองสาม อำเภอลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

กลุ่มเบเกอร์คลองสามมีลักษณะแตกต่างจากอีก 3 ชุมชนที่ศึกษา เนื่องจากความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงไม่ได้ปรากฏในระดับชุมชน แต่ปรากฏในระดับกลุ่ม ซึ่งสมาชิกของกลุ่มมาจากหลากหลายพื้นที่ การนำเสนอข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มเบเกอร์ คลองสาม เป็นไปตามลำดับดังนี้

1. ข้อมูลเชิงบริบทของกลุ่มเบเกอร์ : พัฒนาการของชุมชนตำบลคลองสาม
2. สภาพเศรษฐกิจสังคมและเศรษฐกิจพอเพียงของสมาชิกกลุ่มเบเกอร์ตำบลคลองสาม
3. ข้อมูลครัวเรือนที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ

1. ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มเบเกอร์ : พัฒนาการของชุมชนตำบลคลองสาม

1.1 ประวัติตำบลคลองสาม

คลองสามเป็นตำบลหนึ่งใน อำเภอลองหลวง จังหวัดปทุมธานี มีพื้นที่รวมทั้งสิ้น 45 ตารางกิโลเมตร การตั้งถิ่นฐานของประชากรในตำบลสมัยก่อนตั้งอยู่ริมฝั่งคลองสามทั้งสองฝั่งซึ่งเชื่อมมาจากคลองรังสิต-ประยูรศักดิ์ บริเวณพื้นที่ทั้งหมดของตำบลคลองสามตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ที่เรียกกันว่า “ทุ่งหลวงรังสิต”⁴

“ทุ่งหลวงรังสิต” เดิมเป็นส่วนหนึ่งของอาณาบริเวณที่เรียกกันมาแต่เดิมว่า “ทุ่งหลวง” ส่วนใหญ่ของทุ่งรังสิตตั้งอยู่ในเขตอำเภอลองหลวง อำเภอธัญบุรี อำเภอหนองเสือ และอำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ที่เหลืออยู่ในเขตอำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อำเภอหนองแค

⁴ ร้อยปีคลองรังสิต.(2540). โครงการวิจัยนำร่องเฉลิมฉลองวโรกาสกาญจนาภิเษก สถาบันไทยคดีศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จังหวัดสระบุรี อำเภองครักษ์ จังหวัดนครนายก อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา เขตหนองจอกและเขตบางเขน กรุงเทพมหานคร

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในบริเวณทุ่งรังสิต เริ่มขึ้นเมื่อมีการขุดคลองรังสิต-ประยูรศักดิ์ โดยบริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม⁵ ใน พ.ศ. 2431 การขุดคลองทำให้พื้นที่บริเวณคลองรังสิตกลายเป็นดินแดนใหม่เริ่มพัฒนา มีการบุกเบิกที่ดินเป็นผืนนา ผลพวงที่สำคัญจากการที่รัฐบาลได้ให้สัมปทานขุดคลองแก่บริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม คือ บริษัทฯ ได้ทยอยจัดสรรแปลงที่ดินริมฝั่งคลองที่ได้รับสิทธิ์ออกทำประโยชน์ ขายเป็นแปลงใหญ่ๆ ทำให้ชาวบ้านทั่วไปและชาวนารายย่อยๆ ไม่อาจซื้อที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเองได้ ทำให้ที่ดินส่วนใหญ่ของทุ่งรังสิตได้ตกอยู่ในการครอบครองของเจ้าของที่ดินชาวกรุงเทพฯ ที่มีฐานะ เช่น เชื้อพระวงศ์ ขุนนาง คหบดี ในทางสังคมด้วยลักษณะที่เป็นนาเช่าทำให้เขตรังสิตไม่มีการพัฒนาขึ้นเป็นหมู่บ้านที่ชัดเจน แม้ชาวนาจะตั้งบ้านเรือนตามริมฝั่งคลองเป็นเรือนหย่อมๆ ด้วยไม้ที่ไม่คงทน ซึ่งแตกต่างจากชาวนาในจังหวัดอื่นๆ และส่งผลต่อชาวนาที่มักจะไม่มีที่ทำนุบำรุงหมู่บ้านที่ตนอาศัย

ในปีพ.ศ. 2504 เมื่อมีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 อุตสาหกรรมการผลิตก็เริ่มขยายเข้ามาในบริเวณทุ่งรังสิต และเพิ่มขึ้นในอัตราที่สูงมาก เพราะเป็นเขตติดต่อกับกรุงเทพมหานคร โดยเฉพาะในอำเภอคลองหลวงและอำเภอรัญญบุรีที่กระจุกตัวอยู่ในบริเวณคลองหนึ่งและตำบลประชาธิปัตย์ และขยายตัวส่งต่อพื้นที่รังสิตในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นจำนวนประชากรที่เพิ่มจำนวนขึ้น เกิดการขยายตัวของชุมชนที่อยู่อาศัย มีความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการประกอบอาชีพ จะเห็นได้จากการปรากฏการณ์ที่ชาวนาส่วนหนึ่งละทิ้งการทำนา เข้ามาทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ในฐานะแรงงานรับจ้าง โดยเฉพาะในนิคมอุตสาหกรรมนวนคร (ตั้งอยู่บริเวณคลองหนึ่ง) ซึ่งเริ่มดำเนินการใน พ.ศ. 2515 โดยที่ธุรกิจหมู่บ้านจัดสรรในเขตทุ่งรังสิตก็เริ่มเกิดขึ้นพร้อมกัน

แม้ธุรกิจหมู่บ้านจัดสรรจะเริ่มต้นในจังหวัดปทุมธานีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2524 แต่เริ่มเข้าสู่พื้นที่รังสิตอย่างจริงจังในปี พ.ศ. 2531 การเติบโตของเมืองทำให้การใช้ที่ดินบริเวณถนนสายหลักและสายรองดังกล่าวค่อยๆ เปลี่ยนจากการใช้ประโยชน์ทางการเกษตรมาเป็นการใช้เป็นที่อยู่อาศัยและประกอบการทางเศรษฐกิจต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นอุตสาหกรรมบริการ จากการที่เขตรังสิตมีการ

⁵ บริษัทขุดคลองแลคูนาสยามจำกัด (Siam Lands , Canal and Irrigation Company) เกิดจากการรวมหุ้นของกลุ่มเจ้านายขุนนาง และนักธุรกิจชาวตะวันตก ประกอบด้วย พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ พระยานาพิธภักษ์(ชื่น บุนนาค) นายโยคิม แกรซซี (Joachim Grassi) และเจ้าสัวยม พิศลยบุตร(หลวงสารธรรมาชยุตต์) ต่อมา พ.ศ. 2435 มีการเปลี่ยนแปลงหุ้นส่วนโดยมีนายเออร์วิน มุลเลอร์ (Erwin Muller) หรือพระปฏิบัติวิราชประสงค์ นายฮันส์ เมตเลอร์ (Han Metzler) และ ม.ร.ว.สุวพันธ์สนิทวงศ์ เข้ามาแทนหุ้นเดิม 3 คน คือ พระยานาพิธภักษ์ นายโยคิม และเจ้าสัวยม

ขยายตัวด้านอุตสาหกรรมและด้านที่อยู่อาศัยอย่างรวดเร็วในช่วง 15 ปีที่ผ่านมา เป็นผลให้มีการย้ายถิ่นของประชากรจากเขตพื้นที่อื่นเข้าสู่เขตรังสิตในอัตราค่อนข้างสูง

สำหรับสภาพการณ์ตำบลคลองสาม พ.ศ. 2531 จากการพูดคุยกับคนดั้งเดิมในตำบลทำให้ทราบว่า ลักษณะของตำบลคลองสามในตอนนั้นยังไม่เจริญมากนัก ประชากรเกือบทั้งหมดในตำบลคลองสามประกอบอาชีพทำนา และเกษตรกรรมอื่นๆ เป็นหลัก พื้นที่ส่วนใหญ่จึงเป็นทุ่งนา ไร่ และสวน การตั้งถิ่นฐานยังคงนิยมตั้งอยู่ริมสองฝั่งคลองตามพื้นที่นาที่เช่า การคมนาคมภายในตำบลยังค่อนข้างลำบาก ไม่มีรถโดยสารประจำทางวิ่งเข้าออกในตำบล หากใครต้องการเดินทางไปในตัวเมืองก็ต้องอาศัยรถจักรยานยนต์ส่วนตัวไปต่อรถประจำทางสายหนองเสือซึ่งวิ่งผ่านถนนบางชัน (ชาวบ้านเรียกหัวถนน) ซึ่งต้องรอรถนานเป็นชั่วโมง หรือถ้าจะออกไปรังสิตก็ต้องอาศัยรถแม่ค้าที่ไปซื้อของในตลาดรังสิต ก่อนนี้ชาวบ้านยังมีการใช้เรือในการเดินทางทางน้ำ แต่ในช่วงนี้ไม่มีคนนิยมใช้กันแล้ว ถนนก็ยังเป็นดินลูกรัง เมื่อฝนตกถนนมีสภาพน้ำท่วมขัง ไฟทางริมถนนก็ยังไม่ มีเฉพาะไฟในบ้าน ซึ่งในขณะนั้นบ้านเรือนมีน้อยและมักตั้งเป็นหย่อมๆ เมื่อบ้านแต่ละหลังปิดไฟ พื้นที่ทั้งหมดของคลองสามจะมีมืดสนิท ชาวบ้านรายหนึ่งเล่าถึงสภาพในตอนนั้นว่า

“มีอยู่ครั้งหนึ่งไปงานกินเลี้ยงของบริษัท กลับบ้านประมาณเที่ยงคืน หัวหน้าขับรถยนต์มาส่ง วันนั้นไฟในตำบลดับหมด มืดหมดเลย หัวหน้าบอก วันหลังบ้านเธอฉันไม่เข้ามาแล้วนะ มันมืดน่ากลัว แล้วเมื่อก่อนก็มีเรื่องจีป่ลั่น หลอกคนเข้ามาแล้วมาชิงทรัพย์ แท้ก็กลัวไม่อยากเข้ามา” (นวลอนงค์ แพทย์เจริญ, สัมภาษณ์)

สำหรับการครอบครองกรรมสิทธิ์ที่ดินของชาวบ้านในตำบลคลองสามมีทั้งที่เป็นที่ดินเช่าและที่ดินของตนเอง โดยพื้นที่ตั้งแต่หมู่ที่ 1 ถึงหมู่ที่ 5 (ต้นหมู) เป็นที่ดินมรดกของ มล.บัว กิตติยากร ชาวบ้านได้เช่าพื้นที่ดังกล่าวทำนา และเป็นที่อยู่อาศัยไปด้วย ส่วนพื้นที่ตั้งแต่หมู่ 5 ที่เหลือไปจนถึงหมู่ที่ 16 เกือบทั้งหมดเป็นที่ดินของตนเอง การเปลี่ยนแปลงลักษณะการใช้ที่ดินในตำบลคลองสาม จากการใช้ประโยชน์ทางการเกษตรมาเป็นใช้เป็นที่อยู่อาศัยและการประกอบทางเศรษฐกิจต่างๆ เริ่มเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนเมื่อ พ.ศ. 2545 เมื่อเจ้าของที่ดิน(ลูกหลานของ มล.บัว กิตติยากร ที่ได้รับมรดก) ต้องการนำที่ดินที่เคยให้ชาวนาเช่าทำนา (บริเวณพื้นที่ หมู่ที่ 1 ถึง หมู่ที่ 5 ต้นหมู) ขายให้บริษัท บ้านจัดสรร จึงมีการบอกกล่าวให้แก่ชาวนาที่เช่าที่ดินอยู่ได้รับทราบและปฏิบัติตาม วิธีการจัดการยกเลิกสัญญาการเช่านาของเจ้าของที่ดินคือ มีการจ่ายเงินชดเชยให้ตามจำนวนนาที่เคยทำ นอกจากนี้ยังมีการจัดสรรที่ดินเป็นสัดส่วนให้แก่ชาวนาดังกล่าวได้อยู่ในพื้นที่เฉพาะรวมกันในบริเวณตำบลคลองสาม (หมู่ที่ 1 ถึง หมู่ที่ 4) สำหรับพื้นที่หมู่ที่ 7 ถึง หมู่ที่ 16 ยังมีสภาพแบบชนบททั่วไป ไม่มีหมู่บ้านจัดสรร หรืออาคารก่อสร้างอื่นๆ เกือบทั้งหมดเป็นบ้านและพื้นที่ของชาวบ้าน

พ.ศ. 2546 เริ่มมีการก่อสร้างหมู่บ้านจัดสรร ในบริเวณพื้นที่หมู่ที่ 1 ถึงหมู่ที่ 5 โดยใช้การ
สร้างบ้านแบบ “บ้านจิ๊กซอร์” ซึ่งมีลักษณะของการนำชิ้นส่วนบ้านมาต่อกัน ระยะเวลาการสร้าง
หมู่บ้านจึงไม่นานนัก ทำให้เกิดหมู่บ้านจัดสรรอื่นๆ ขึ้นตามมาอีกมากมายถึงที่อยู่อาศัยในรูปแบบอื่นๆ
ในช่วงนี้เองที่ถนนในตำบลคลองสามมีการปรับปรุงดีขึ้นด้วย ตัวอย่างชื่อหมู่บ้านจัดสรร และที่อยู่
อาศัยรูปแบบอื่นๆ ได้แก่ หมู่บ้านพฤกษา ภัสสร บารานี วรารักษ์ พูนสุข ไทยสมบุญ เป็นต้น
รวมถึงโครงการบ้านเอื้ออาทร ของการเคหะแห่งชาติด้วย

ผู้ที่ซื้อบ้านจัดสรรและที่อยู่อาศัยในรูปแบบอื่นๆ ในบริเวณตำบลคลองสามมีจำนวนมากและ
หลากหลาย ทั้งคนที่มีฐานะร่ำรวย จนถึงคนทำงานโรงงานอุตสาหกรรม คนที่พอมีฐานะมากขึ้นนิยมซื้อ
เป็นบ้านเดี่ยว มีบริเวณ มีการควบคุมดูแลอย่างเข้มงวด เป็นส่วนตัว ห้ามคนภายนอกเข้าไปในหมู่บ้าน
จัดสรร

เมื่อมีคนเข้ามาอยู่ในบ้านจัดสรรจำนวนมากขึ้น มีการทำธุรกิจต่างๆ เกิดขึ้นในบริเวณดังกล่าว
ทำให้การคมนาคมภายในตำบลคลองสามมีจำนวนมากขึ้น จนมีการติดขัดในช่วงเวลาเร่งด่วน คือช่วง
เช้าและช่วงเย็น

“..... สมัยก่อนไม่มีร้านค้า บริเวณนี้เงียบ รถไม่มากและไม่เคยติด แต่
ปัจจุบันตอนเช้าประมาณ 9 โมงเช้ามีรถติด เป็นห่วงเด็กๆ เดินทางไป
โรงเรียน ออกไปเที่ยวข้างนอก กลัวรถชน ขับกันเร็ว วุ่นวายกว่าก่อนเยอะ”
(จำลักษณ์ อ่วมอินทร์,สัมภาษณ์)

นอกจากการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของตำบลคลองสามแล้ว สภาพทางสังคมและสภาพ
เศรษฐกิจของคนในพื้นที่ตำบลคลองสามก็เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก นอกจากมีผู้คนเข้ามาอยู่อาศัย
ในหมู่บ้านจัดสรรจำนวนมากแล้ว ยังมีประชากรแฝงเข้ามาอยู่ในตำบลคลองสามมากขึ้นในรูปของ
แรงงานต่างถิ่นเพื่อเข้ามาทำงานในพื้นที่ตำบลคลองสาม ทั้งอาชีพค้าขาย หาบเร่ แผงลอย รถเข็น
รับจ้างต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาหารรถเข็นต่างๆ เป็นของคนต่างถิ่นเป็นส่วนใหญ่ สำหรับที่อยู่อาศัย
ของแรงงานต่างถิ่นจะเช่าบ้านเช่าที่ชาวบ้านในตำบลที่พอมีที่ดินเหลือจัดสร้างเป็นบ้านเช่าขึ้นมาใน
ราคาที่ถูก ประมาณเดือนละ 1,000-1,500 บาท รวมถึงมีการให้เช่าพื้นที่ด้วย ราคาของการให้เช่าพื้นที่
ประมาณเดือนละ 4,000-5,000 บาท จากเดิมที่ชาวบ้านเคยมีรายได้หลักจากการทำไร่นา ก็
เปลี่ยนมาเป็นรายได้จากอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ บางครัวเรือนประกอบอาชีพอิสระเพื่อ
หารายได้เสริม

การเติบโตของบ้านจัดสรรทำให้ลักษณะการใช้ที่ดินของชาวบ้านตำบลคลองสาม โดยเฉพาะ
พื้นที่หมู่ที่ 1 ถึงหมู่ที่ 5 ค่อยๆ เปลี่ยนจากใช้ประโยชน์ทางการเกษตรมาเป็นใช้เป็นที่อยู่อาศัยให้เช่า
และประกอบการทางเศรษฐกิจต่างๆ ดังที่กล่าวมาข้างต้น ปัจจุบันในพื้นที่ดังกล่าวมีชาวบ้านที่ยังคง
ทำนาอยู่ไม่ถึง 30 ครัวเรือนจากสองหมู่บ้าน (ม.5-ม.6) และมีการเช่าที่นาบางส่วนเพื่อทำนา ส่วน

อาชีพใหม่ที่เปลี่ยนแปลงส่วนใหญ่มีความเกี่ยวข้องกับบ้านจัดสรร ได้แก่ คำขาย จักรยานยนต์รับจ้าง รับจ้างทั่วไป รับงานมาทำที่บ้าน เช่น ตัดสวนเกินออกจากสินค้า ปอกกระเทียม รับจ้างเย็บผ้า เป็นต้น รวมทั้งการทำงานโรงงานทั้งในและนอกตำบล จากเดิมที่ต้องไปทำโรงงานข้างนอกที่นิคมอุตสาหกรรมนวนคร แต่ปัจจุบันนี้มีโรงงานในหมู่บ้านจึงไม่ต้องออกไปทำข้างนอก ชาวบ้านเห็นว่าช่วยลดค่าใช้จ่ายในการเดินทางลงด้วย อาชีพที่ได้รับความนิยมมากในปัจจุบันได้แก่ การเป็นลูกจ้างของหมู่บ้านจัดสรร เช่น แม่บ้านทำความสะอาด กวาดถนน ช่างก่อสร้าง ช่างปูน เป็นต้น

ในด้านความสัมพันธ์และการมีส่วนร่วมระหว่างคนดั้งเดิมและคนที่มาอยู่บ้านจัดสรร เนื่องจากคนที่มาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านจัดสรรถือว่าเป็นคนคลองสามเช่นเดียวกัน ความสัมพันธ์ระหว่างกันยังมีช่องว่างในความรู้สึกของชาวบ้านดั้งเดิม เนื่องจากไม่ค่อยได้ใกล้ชิดพูดคุยหรือทำกิจกรรมร่วมกัน รวมถึงความต่างกันของวิถีชีวิต ดังที่มีผู้เล่าให้ฟังว่า

“...ความเป็นอยู่ต่างกัน อย่างการสำรวจถ้าเป็นหมู่บ้านจัดสรรจะทำยาก ต่างคนต่างมาจากแต่ละที่ เขาไม่ค่อยนึกถึงว่าจะทำเพื่อชุมชน เคยเข้าไปสำรวจ เขาไม่เปิดประตูให้เรา ให้เรายืนนอกรั้ว เขาอยู่ในบ้าน และพูดคุยกับเรา อย่างไปแจกทรายอบเบส เรียกมาแจกยังไม่ค่อยอยากออกมาเลย ยังถามเราเลยว่าฟรีหรือเปล่า ถ้าฟรีวางไว้นั้นแหละ ถ้าเสียเงินไม่เอา ผู้ชาวบ้านไม่ได้ ไปถึงไหนก็ได้กินน้ำกินท่า” (จำลักษณ์ อ่วมอินทร์, สัมภาษณ์)

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลให้มีปัญหาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เกิดมลภาวะทางน้ำ อากาศเสียและขยะมูลฝอยเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะปัญหาน้ำเสีย ที่ถูกปล่อยมาจากแหล่งที่อาศัย ทั้งจากหมู่บ้านจัดสรรจำนวนมาก โรงงานต่างๆ ลงสู่ลำคลองโดยไม่มีการบำบัด ส่งผลให้น้ำในคลองสามเริ่มเปลี่ยนเป็นสีเข้มออกดำ มีกลิ่นเหม็น นอกจากนี้ยังมีปัญหารถติด ในช่วงเช้าและเย็น รถจะติดยาวตั้งแต่ต้นซอยเกือบสุดท้ายซอย มีอุบัติเหตุเกิดบ่อย รวมถึงมีเรื่องลักขโมยของชิงวิ่งราวมากขึ้น รวมทั้งปัญหายาเสพติด

จากอดีตถึงปัจจุบันของชุมชนตำบลคลองสามซึ่งมีประชากรจำนวน 26,149 คน (สถิติปี 2547) สามารถเชื่อมโยงกับการประกอบอาชีพนอกภาคทางการได้ โดยจะเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของลักษณะอาชีพตามการเปลี่ยนแปลงของชุมชนโดยเฉพาะ เป็นการเปลี่ยนแปลงของอาชีพที่เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพของชุมชน กล่าวคือ จากเดิมชาวชุมชนเป็นเกษตรกรที่มีที่ดินทำนาเป็นของตนเอง ในเวลาต่อมาต้องตกอยู่ในสถานะเกษตรกรที่ต้องเช่านา และในปัจจุบันประกอบอาชีพในภาคเศรษฐกิจนอกภาคทางการที่ยึดโยงกับบ้านจัดสรร เช่น แม่บ้าน ยามรักษาความปลอดภัย ผู้ขับที่จักรยานยนต์รับจ้าง แม่ค้าหาบเร่แผงลอย ผู้รับจ้างทั่วไป เป็นต้น ซึ่งกลุ่มนี้มีลักษณะการทำงานที่กระจายตัวในพื้นที่แต่ละหมู่บ้านอันไม่เกี่ยวกับการรวมกลุ่มเท่าใดนัก

อย่างไรก็ตาม ในชุมชนตำบลคลองสาม มีการรวมกลุ่มของคนในชุมชน เช่น ศูนย์พัฒนาสตรี และส่งเสริมอาชีพ กลุ่มสตรีอาชีพดอกไม้ประดิษฐ์ ตำบลคลองสาม กลุ่มแม่บ้านคลองสามหมู่ที่ 1 และ กลุ่มเบเกอรี่คลองสาม ในช่วงเวลาที่มีการเลือกกลุ่มเพื่อศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น พบว่า กลุ่มเบเกอรี่เป็นกลุ่มที่ยังมีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มีผลิตภัณฑ์ที่ได้สี่ดาว OTOP (คุกกี้) และได้รับการสนับสนุนจากอบต.และองค์กรภายนอก จึงน่าสนใจศึกษาว่าจะขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในผู้ประกอบการอาชีพนอกภาคทางการโดยเชื่อมโยงกับกลุ่มเบเกอรี่คลองสามได้อย่างไร

1.2 สภาพเศรษฐกิจและสังคมในระดับครัวเรือนของสมาชิกกลุ่มเบเกอรี่ตำบลคลองสาม

ในเดือน พฤษภาคม 2549 ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจข้อมูลครัวเรือนสมาชิกกลุ่มเบเกอรี่ตำบลคลองสาม การสำรวจกระทำในสองระดับเช่นเดียวกัน คือ สำรวจข้อมูลเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนที่ประกอบอาชีพต่างๆ ในระดับแรก และจากครัวเรือนเหล่านี้เลือกสำรวจเฉพาะข้อมูลเศรษฐกิจสังคมของผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการอีกชั้นหนึ่ง

ครัวเรือนที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสำรวจมีทั้งสิ้น 34 ครัวเรือน ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ 24 คน ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจเป็นข้อมูลเศรษฐกิจสังคมของกลุ่มตัวอย่างนี้ กลุ่มเบเกอรี่ตำบลคลองสามดำเนินการมาแล้วประมาณสี่ปี

จากการประมวลข้อมูลพบว่าสถานะเศรษฐกิจสังคมของกลุ่มตัวอย่างทั้งในภาพรวม และในกลุ่มผู้ประกอบการในเศรษฐกิจนอกภาคทางการแสดงไปในทิศทางเดียวกัน ทั้งในด้านเศรษฐกิจสังคม และทัศนคติต่อเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ (ร้อยละ 70.59) เป็นผู้ประกอบอาชีพนอกภาคทางการ ดังนั้นด้วยลักษณะข้อมูลที่เป็นไปในทิศทางเดียวกันดังได้กล่าวแล้ว การนำเสนอข้อมูลในส่วนนี้จะกระทำโดยเสนอข้อมูลชุมชนในภาพกว้างก่อน แล้วจึงนำเสนอข้อมูลผู้ประกอบการในเศรษฐกิจนอกภาคทางการในรายละเอียด ซึ่งจะทำได้ภาพทั้งในระดับชุมชนและในระดับผู้ประกอบการ ทั้งนี้ข้อมูลในทั้งสองระดับสามารถพิจารณาโดยใช้ตารางในภาคผนวกประกอบ

ข้อมูลเศรษฐกิจสังคมของกลุ่มเบเกอรี่ตำบลคลองสาม พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีความผูกพันกับชุมชนแห่งนี้ เนื่องจากมากกว่าครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 52.53) ของกลุ่มตัวอย่างอาศัยอยู่ที่ชุมชนนี้เป็นเวลามากกว่า 10 ปี และส่วนใหญ่อยู่ในช่วงวัยแรงงาน ทั้งหมดมารวมกลุ่มทำเบเกอรี่เป็นอาชีพเสริม ส่วนการประกอบอาชีพหลักนั้น มีถึงร้อยละ 64.71 ที่ประกอบอาชีพนอกภาคทางการ เช่น กรรมกรและรับจ้างทั่วไป ค้าขายหรือมีธุรกิจส่วนตัว และเกษตรกร และมีร้อยละ 35.29 ของกลุ่มตัวอย่างไม่ได้ประกอบอาชีพหลักอื่น

ในด้านการบริโภค พบว่าสินทรัพย์ที่กลุ่มตัวอย่างถือครองนั้นเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกส่วนตัว เช่น โทรศัพท์มือถือ คอมพิวเตอร์ เครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น โทรทัศน์ เครื่องซักผ้า เครื่องเล่นวีซีดี แต่ที่น่าสนใจคือส่วนใหญ่อยู่ในภาวะปลอดหนี้ ยกเว้น พาหนะประกอบอาชีพที่ร้อยละ 35.29 ของกลุ่มตัวอย่างยังต้องผ่อนอยู่

ส่วนค่าใช้จ่ายสำคัญของครอบครัว พบว่าเป็นค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวกับบุตร โดยเฉลี่ยเดือนละ 4,287 บาท ยังมีค่าโทรศัพท์มือถือประมาณ 385 บาทต่อเดือน และค่าเครื่องสำอาง โดยเฉลี่ยเดือนละ 262 บาท ส่วนค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบอขายมุนั้นมีน้อย

กลุ่มตัวอย่างกล่าวถึงประโยชน์ที่รับจากการรวมกลุ่มเบเกอรี่ว่านอกจากทำให้มีรายได้เสริม ยังสร้างความสัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้นระหว่างสมาชิก ได้ทำกิจกรรมร่วมกัน ได้พบเพื่อนฝูง และเกิดความสามัคคีในชุมชน มีเพื่อนใหม่ไว้ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รวมทั้งยังได้รู้จักพูดคุยกับผู้คนมากขึ้น

ทัศนะต่อเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงกลุ่มตัวอย่างมากกว่าครึ่งเห็นว่าชุมชนตำบลคลองสามของตนเองเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยเหตุผลสำคัญคือ เป็นชุมชนพออยู่พอกิน มีการรวมกลุ่มกัน โดยเฉพาะกลุ่มอาชีพ ทำอาชีพเสริม นอกจากนี้ ชุมชนมีกลุ่มออมทรัพย์ ทำงานด้วยความสามัคคี คนในชุมชนใช้จ่ายอย่างประหยัด อยู่แบบพอเพียง แต่ยังมีบางส่วนที่มีความคิดเห็นแตกต่างกัน ที่เห็นว่าชุมชนนี้ยังไม่เป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากคนในชุมชนดิ้นรนตลอดเวลาเพราะยังลำบากและเดือดร้อนจากรายได้ที่ไม่พอใช้ ชาวชุมชนยังมีหนี้สินและใช้จ่ายฟุ่มเฟือย อีกทั้ง ชาวชุมชนอยู่แบบตัวใครตัวมัน

กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดต้องการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยเหตุผลส่วนใหญ่คือเศรษฐกิจพอเพียงนำไปสู่ชีวิตที่ไม่มีหนี้สิน รองลงมาคือ ทำให้ชีวิตมีความสุข ชีวิตเรียบง่ายอยู่สบาย ไม่เดือดร้อน ไม่ต้องขวนขวาย แข่งขันและเหนื่อยกับความอยากได้อะไรก็มี เศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐานความมั่นคงของชีวิต โดยมีการแสดงความคิดเห็นถึงเงื่อนไขที่ทำให้สามารถใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงได้ คือ การมีปัจจัยสี่พอเพียง ปลอดหนี้สินหรือการมีหนี้สินไม่มากนัก รวมทั้งการมีความเพียรที่จะใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง

จากข้อมูลภาพรวมข้างต้น ในส่วนต่อไปจะนำเสนอข้อมูลครัวเรือนที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ ซึ่งจะให้เห็นภาพสถานะเศรษฐกิจสังคมของกลุ่มเบเกอรี่ตำบลคลองสามได้ชัดเจนขึ้น

2. ข้อมูลครัวเรือนที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ

จากการสำรวจชุมชนในเดือนพฤษภาคม ทำให้สามารถจำแนกครัวเรือนที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการที่ตั้งอยู่ในกลุ่มเบเกอรี่ตำบลคลองสามได้ทั้งสิ้น 24 ครัวเรือน ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 ข้อมูลพื้นฐานเศรษฐกิจของครัวเรือน

ผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดเป็นสตรี และมากกว่าครึ่งหนึ่งของแรงงานนอกภาคทางการในกลุ่มเบเกอร์ (ร้อยละ 62.50) อายุอยู่ในช่วง 31-50 ปี ซึ่งเป็นวัยแรงงานโดยมีอายุเฉลี่ยเท่ากับ 45 ปี และเป็นผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไปร้อยละ 25.00 นับถือศาสนาพุทธทั้งหมด และส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษา (ร้อยละ 50.00) รองลงมาคือประถมศึกษา(ร้อยละ 37.50) ปริญญาตรี (ร้อยละ 8.33) และระดับอนุปริญญา (ร้อยละ 4.17) ส่วนสถานภาพสมรสส่วนใหญ่ (ร้อยละ 83.33) แต่งงานและยังอยู่ด้วยกัน รองลงมาคือ เป็นม่าย หย่า แยกร้าง (ร้อยละ 8.33) แต่งงานแต่แยกกันอยู่เท่ากับยังเป็นโสด (ร้อยละ 4.17) สำหรับความรับผิดชอบที่ต้องดูแลสมาชิกในครอบครัวนั้นมีอยู่เท่ากับคือ 3-4 คน และ 5-6 คน (ร้อยละ 37.50) รองลงมาคือ 1-2 คน (ร้อยละ 16.67) และ 7 คนขึ้นไป (ร้อยละ 8.33)

ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในบ้านของตนเอง (ร้อยละ 62.50) ที่เหลือ อาศัยอยู่ในบ้านเช่า (ร้อยละ 25.00) อาศัยอยู่ในห้องเช่า (ร้อยละ 4.17) ทั้งนี้ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 66.67 เป็นคนที่ย้ายมาจากต่างจังหวัด โดยมีภูมิลำเนาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ(ร้อยละ 37.50) รองลงมาคือภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออก (ร้อยละ 31.25, 18.75, 6.25 ตามลำดับ) ส่วนคนในพื้นที่มาตั้งแต่เกิดมีอยู่ร้อยละ 29.17 ที่เหลือมาจากเขตอื่นๆ ในจังหวัด (ร้อยละ 4.16) ถึงแม้ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่จะย้ายมาจากต่างจังหวัด แต่ส่วนใหญ่ก็มีระยะเวลาอาศัยในพื้นที่แห่งนี้มากกว่า 10 ปีขึ้นไป (ร้อยละ 49.99) และที่เหลืออาศัยในที่แห่งนี้ 1-10 ปี (ร้อยละ 25.00)

2.2 สถานภาพทางเศรษฐกิจ

2.2.1 รายละเอียดการประกอบอาชีพ

จากการสำรวจผู้ให้ข้อมูลสมาชิกกลุ่มเบเกอร์ ที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการมีทั้งสิ้น 24 คน โดยประกอบอาชีพนอกภาคทางการเป็นอาชีพหลักถึงร้อยละ 62.50 อันประกอบไปด้วยหลากหลายอาชีพที่สามารถจัดเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

- 1) กลุ่มธุรกิจการค้าขนาดเล็ก(ขายของชำ ขายตรง) คิดเป็นร้อยละ 16.67
- 2) กลุ่มแรงงานรับจ้าง (รับเหมาก่อสร้าง รับจ้างทั่วไป) คิดเป็นร้อยละ 25.00
- 3) กลุ่มผู้ผลิต (เกษตรกร) คิดเป็นร้อยละ 54.17
- 4) กลุ่มแรงงานภาคบริการ คิดเป็นร้อยละ 4.16

จากผู้ให้ข้อมูลมีถึงร้อยละ 54.17 เป็นผู้ประกอบอาชีพอิสระที่ไม่มีนายจ้างและลูกจ้าง รองลงมาคือรับจ้างทั่วไป (ร้อยละ 12.50) เป็นลูกจ้าง รับช่วงการผลิต และเกษตร (ร้อยละ 8.33 เท่ากัน) และเป็นเจ้าของกิจการ (ร้อยละ 4.17)

โดยภาพรวมแล้ว ผู้ให้ข้อมูลมากถึง ร้อยละ 70.83 บอกว่าพวกเขาประสบปัญหาในการประกอบอาชีพ ในเรื่องตลาดทั้งในด้านต้นทุนการลงทุนสูงและการแข่งขันที่สูง นอกจากนี้ยังมีเรื่อง

ทำเลที่ตั้งร้านค้า ธุรกิจที่ไม่ดี ไม่มีแรงงาน เป็นต้น สำหรับการแก้ปัญหาในเบื้องต้นคือ ปรับเปลี่ยน ยุทธศาสตร์ในการทำธุรกิจ เช่น ขึ้น/ลดราคาตามจริงหรืออาจลดปริมาณสินค้าให้น้อยลง โดยอธิบาย ให้ลูกค้าเข้าใจ และต้องทำการวางแผนการทำงาน การซื้อวัตถุดิบตอนสินค้าลดราคา นอกจากนี้ยังมีการแสดงความคิดเห็นว่าต้องขยันให้มากขึ้น ผู้ให้ข้อมูลร้อยละ 87.50 มีผู้ให้คำแนะนำและช่วยเหลือ ยามมีปัญหา ซึ่งได้แก่ ผู้อาวุโส หัวหน้า (ร้อยละ 42.86) ครอบครัวและญาติพี่น้อง (ร้อยละ 19.05) ลูกค้าที่มาใช้บริการ (ร้อยละ 14.29) และเพื่อน (ร้อยละ 9.52)

ถึงแม้ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่จะมีปัญหาและอุปสรรคในการประกอบอาชีพ แต่ผู้ให้ข้อมูลถึง ร้อยละ 83.33 มีความพึงพอใจในอาชีพปัจจุบัน ด้วยเหตุผลที่หลากหลาย เช่น อาชีพที่ประกอบอยู่นี้มี อิสระ งานไม่หนักมากนัก มีรายได้สามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ เป็นอาชีพสุจริต และสามารถ สร้างรายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ เป็นต้น จึงไม่น่าแปลกใจที่ผู้ให้ข้อมูลถึงร้อยละ 70.83 ไม่ ต้องการเปลี่ยนอาชีพ แต่สำหรับผู้ที่ต้องการเปลี่ยนอาชีพซึ่งมีจำนวน ร้อยละ 29.17 ให้เหตุผลว่า อยากก้าวหน้าในหน้าที่การงานมากยิ่งขึ้น อยากมีรายได้มากขึ้นเพื่อมีเงินเหลือเก็บไว้ใช้ในยามฉุกเฉิน หรืออนาคต เป็นต้น

2.2.2 ฐานะทางเศรษฐกิจ

รายได้ในครอบครัวของผู้ให้สัมภาษณ์นอกจากมาจากจากผู้ให้สัมภาษณ์เองแล้ว ยังมีรายได้ที่มาจากคู่สมรสของผู้ให้ข้อมูล (ร้อยละ 83.33) พี่น้อง (ร้อยละ 8.33) บุตรและบุพการี (ร้อยละ 4.17 เท่ากัน) โดยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ (ร้อยละ 62.50) เช่นเดียวกับผู้ให้ ข้อมูล เช่น รับจ้างทั่วไป เกษตรกร ธุรกิจส่วนตัว ค้าขาย

เมื่อสอบถามถึงทรัพย์สินในบ้านของผู้ให้ข้อมูล ได้คำตอบว่าทรัพย์สินที่ไม่เป็นหนี้เลยได้แก่ โทรศัพท์มือถือ เครื่องซักผ้า เครื่องเล่น CD และ VCD และทรัพย์สินที่เป็นของใช้ที่ปลดหนี้มากกว่า ร้อยละ 90 ได้แก่ อุปกรณ์ประกอบอาชีพ วิทยุแท็บเล็ต โทรทัศน์และคอมพิวเตอร์ (ร้อยละ 95.83 เท่ากัน) นอกจากนั้นผู้ให้ข้อมูลยังเป็นหนี้มากกว่าอย่างอื่นได้แก่ พาหนะในการประกอบอาชีพ (ร้อยละ 37.50) ผ่อนบ้านและที่ดิน (ร้อยละ 20.83 และ 12.50 ตามลำดับ)

ผลการสำรวจพบว่ารายจ่ายของครอบครัวผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญได้แก่ ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตรมากที่สุด (ร้อยละ 70.83) ส่วนค่าใช้จ่ายอื่นๆ ได้แก่ เกี่ยวกับที่อยู่อาศัยและค่ารักษาพยาบาล (ร้อยละ 8.82 และ 4.17 ตามลำดับ) เช่นเดียวกับสมาชิกส่วนใหญ่ในกลุ่ม ทั้งนี้ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตรโดยเฉลี่ย มีถึงเดือนละ 4,023.08 บาท นอกจากนี้ผลจากการสำรวจพบว่าครอบครัวแรงงานนอกภาคทางการ ของผู้ให้สัมภาษณ์ไม่มากนักที่มีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบอขายมุข แต่รายจ่ายสำหรับครอบครัวที่มีรายจ่าย ดังกล่าวเป็นจำนวนที่ไม่น้อยเหมือนกัน ซึ่งสะท้อนมาจากสัดส่วนของการใช้จ่ายเกี่ยวกับบอขายมุข เช่น ค่านุหรี และค่าเครื่องดัดมุขกำลัง (ร้อยละ 8.33 เท่ากัน) เฉลี่ยเดือนละ 750 และ 120 บาท

ตามลำดับ และค่าเครื่องตีแมลงคอฮอลล์ เหล้าเบียร์มีครอบครัวที่มีค่าใช้จ่ายคิดเป็นร้อยละ 4.17 เฉลี่ยเดือนละ 500 ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับหอยและสลากกินแบ่งรัฐบาลสูงถึงร้อยละ 37.50 โดยมีค่าใช้จ่ายเฉลี่ยเดือนละประมาณ 300 บาท และที่น่าสังเกตว่าผู้ให้ข้อมูล(ร้อยละ 66.67) มีค่าใช้จ่ายค่าบริการโทรศัพท์เคลื่อนที่ประมาณ 356 บาทต่อเดือนซึ่งมีจำนวนมากกว่ารายจ่ายของครอบครัวส่วนใหญ่ในชุมชน

สำหรับเรื่องเงินออมของครอบครัวแรงงานนอกภาคทางการ สัมภาษณ์พบว่าผู้ให้ข้อมูล ร้อยละ 54.17 ไม่มีเงินออมในครอบครัว แต่ครอบครัวที่สามารถออมได้อย่างสม่ำเสมอในแต่ละเดือน (ร้อยละ 45.83) สามารถออมเงินได้อย่างสม่ำเสมอเฉลี่ยเดือนละ 5,577.27บาท โดยการออมเงินปรากฏในรูปแบบการฝากเงินในกลุ่มออมทรัพย์และธนาคาร (ร้อยละ 41.67 เท่ากัน) รองลงมาคือ การประกันชีวิต (ร้อยละ 16.67) การซื้อทองรูปพรรณ (ร้อยละ 12.50) และการเล่นแชร์ (ร้อยละ 4.17)

และผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในภาคเศรษฐกิจนอกภาคทางการถึงร้อยละ 70.83 ระบุว่า ครอบครัวมีหนี้สิน ได้แก่ หนี้ธนาคารอื่นๆ (ร้อยละ 38.10) จำนวนหนี้สินเฉลี่ย 327,500 บาท หนี้สินกองทุนหมู่บ้าน (ร้อยละ 23.81) จำนวนหนี้สินเฉลี่ย 22,000 บาท รองลงมาคือหนี้ญาติและหนี้ธนาคารออมสินเท่ากัน (ร้อยละ 14.29) จำนวนหนี้สินเฉลี่ย 22,333 และ 373,333 บาท ตามลำดับ และที่น่าสนใจคือมีผู้ที่ให้ข้อมูลเป็นหนี้ในระบบ (ร้อยละ 4.76) จำนวนหนี้สินเฉลี่ย 70,000 บาท เนื่องจากนำมาใช้ลงทุนในการประกอบอาชีพ (ร้อยละ 42.86) กู้มาสร้าง ผ่อนและตกแต่งบ้าน (ร้อยละ 28.57) นำมาใช้จ่ายในครัวเรือนและส่งลูกหลานเรียนหนังสือ (ร้อยละ 19.05 และ 9.52 ตามลำดับ) แม้ข้อมูลจากพื้นที่สะท้อนให้เห็นถึงภาวะหนี้สินของครอบครัวนอกภาคทางการ แต่มีผู้ให้ข้อมูลถึงร้อยละ 79.17 ประเมินฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวตนว่ามีฐานะทางเศรษฐกิจในระดับพออยู่ได้ และมีร้อยละ 58.33 พอใจในฐานะเศรษฐกิจของตนเอง สำหรับผู้ที่ตอบว่าไม่พอใจกับฐานะเศรษฐกิจของตนเองมีอยู่ถึง ร้อยละ 37.50 โดยให้เหตุผลว่ายังมีหนี้สินต้องชำระ ไม่มีเงินออม

เมื่อถามถึงการเข้าร่วมโครงการของรัฐบาล ผู้ให้ข้อมูลมีการเข้าร่วมโครงการของรัฐ ได้แก่ กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง (ร้อยละ 54.17) โครงการจดทะเบียนคนจน (ร้อยละ 29.17) โครงการประกันชีวิตวันละบาท (ร้อยละ 25.00) และโครงการบ้านเอื้ออาทร(ร้อยละ 8.33)

กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดได้รับการคุ้มครองทางสังคมจากรัฐบาลในด้านต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการรักษาพยาบาล รองลงมาคือ ความช่วยเหลือจากกองทุนหมู่บ้านการฝึกอาชีพ ธนาคารประชาชนและเงินกู้เพื่อการศึกษาของบุตร

2.3 การเข้าร่วมกลุ่มเศรษฐกิจและสังคมภายในและภายนอกชุมชน

ครอบครัวแรงงานนอกภาคทางการทราบว่ามีการรวมกลุ่มต่างๆ หลายประเภทในชุมชนและตำบล ได้แก่ ทั้งหมดทราบว่ามีการรวมเบเกอรี่ รองลงมาคือ กลุ่มชนมไทย(ร้อยละ 79.17) กลุ่มแม่บ้าน

(ร้อยละ 50.00) กลุ่มออมทรัพย์ (ร้อยละ 41.67) กลุ่มรำไทยและกลุ่ม อพ.ปร.(ร้อยละ 33.33 เท่ากัน) กลุ่มเพาะเห็ด (ร้อยละ 29.17) กลุ่มน้ำดื่ม (ร้อยละ 25.00) กลุ่มผู้สูงอายุ (ร้อยละ 16.67) ส่วนกลุ่มอื่นๆ (ร้อยละ 4.17)

สำหรับกิจกรรมกลุ่มในชุมชนมีผู้ให้ข้อมูลในส่วนเศรษฐกิจนอกภาคทางการเข้าร่วม ได้แก่ กลุ่มเบเกอรี่ (ร้อยละ 54.17) โดยมีเหตุผลสำคัญในการเข้าร่วมกลุ่มเบเกอรี่คือต้องการมีรายได้เสริม ช่วยแบ่งเบาค่าใช้จ่ายประจำวันของครอบครัว ผลพลอยได้คือ การได้เรียนรู้สิ่งใหม่ และได้มีเพื่อนแบ่งทุกข์แบ่งสุข รองลงมาคือกลุ่มแม่บ้าน (ร้อยละ 12.50) กลุ่มออมทรัพย์ฯ กลุ่มชนมไทยและกลุ่มรำไทย (ร้อยละ 4.17 เท่ากัน) ทั้งนี้ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่าการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มนั้นมีประโยชน์ในด้านเศรษฐกิจที่เสริมสร้างรายได้ ประโยชน์ด้านสังคม ที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดีของคนในชุมชน และเกิดการเรียนรู้มากขึ้น (ร้อยละ 33.33 เท่ากัน) ซึ่งเมื่อให้ประเมินสถานภาพความเข้มแข็งของกลุ่มมีร้อยละ 41.67 ตอบว่าเข้มแข็ง และมีร้อยละ 20.83 ตอบว่ากลุ่มไม่ค่อยเข้มแข็ง แต่ที่น่าสนใจคือมีถึงร้อยละ 37.50 ไม่ตอบคำถามในข้อนี้ โดยมีเหตุผลว่าไม่ทราบในข้อมูลที่แท้จริงของแต่ละกลุ่ม

สำหรับในส่วนของผู้ให้ข้อมูลที่ไม่ได้เข้าร่วมกลุ่มอื่นๆ ซึ่งมีถึงสูงกว่าร้อยละ 90 ในแต่ละกิจกรรมนั้น เหตุผลหลักที่ ไม่ได้เข้าร่วมว่าส่วนใหญ่จะไม่มีเวลา เหตุผลรองลงมาคือไม่ทราบข้อมูลในการเข้าร่วมกลุ่มต่างๆ และไม่เห็นประโยชน์ของกลุ่มที่มีต่อตนเอง ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มองว่ากลุ่มในชุมชนไม่มีความเข้มแข็ง

เมื่อถามถึงเรื่องของบทบาทของกลุ่มต่างๆ ในชุมชนต่อการเอื้อในการประกอบอาชีพของผู้ให้ข้อมูล ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 79.17) ตอบว่ามีบทบาทเอื้อต่อการประกอบอาชีพ เนื่องจากเป็นแหล่งเงินทุนในการประกอบอาชีพ สมาชิกในกลุ่มคอยช่วยเหลือกัน คนในกลุ่มเป็นลูกค้า และกลุ่มเพิ่มความรู้และให้ประสบการณ์ในเรื่องอาชีพ รวมถึงสร้างอาชีพใหม่ให้กับสมาชิก

เมื่อถามถึงเรื่องบทบาทของชุมชนต่อการประกอบอาชีพ ผู้ให้ข้อมูลมากกว่าครึ่งหนึ่ง(ร้อยละ 66.67) มองว่าชุมชนมีบทบาทต่อการประกอบอาชีพของตน เนื่องจากมองว่าชุมชนยังเป็นแหล่งเงินทุนประกอบอาชีพ มีสมาชิกในกลุ่มคอยช่วยเหลือกัน ทั้งเรื่องคำแนะนำและความรู้ แนะนำอาชีพเสริมส่วนที่เหลือ ร้อยละ 25.00 บอกว่าไม่มีบทบาท

2.4 ทศนะต่อชีวิตและความเข้าใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง

ในด้านทศนะต่อเศรษฐกิจพอเพียง ผู้ให้ข้อมูลที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้ชีวิตมีความมั่นคงว่าต้องมีบ้านเป็นของตนเอง (ร้อยละ 45.83) รองลงมาคือ การมีเงินที่พอใช้จ่ายในการดำเนินชีวิต (ร้อยละ 25.00) การมีความรู้ (ร้อยละ 12.50) และการมีสุขภาพแข็งแรง มีญาติมิตรช่วยเหลือกันได้(ร้อยละ 8.33 เท่ากัน) และเมื่อถามถึงปัจจัยที่ทำให้ชีวิตมีความสุข ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ตอบใกล้เคียงกันว่า คือ การมีครอบครัวอบอุ่นและมีปัจจัยสี่

พอเพียง (ร้อยละ 50.00 และ ร้อยละ 41.67) รองลงมาคือ การมีคุณธรรมความดีและการไม่มีหนี้สิน (ร้อยละ 4.17 เท่ากัน) และเมื่อผู้ให้ข้อมูลได้ยืนยันคำว่าเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้นึกถึงฐานะพออยู่พอกิน ไม่ลำบาก เป็นลำดับแรก(ร้อยละ 79.17) ลำดับต่อมาคือนึกถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (ร้อยละ 62.50) นึกถึงการไม่มีหนี้สิน(ร้อยละ 58.33) และ การมีชีวิตเรียบง่ายและมีความสุขแม้ไม่ร่ำรวย เท่ากัน (ร้อยละ 37.50 เท่ากัน)

เกือบทุกครอบครัวของผู้ที่ให้ข้อมูลเห็นไปในทิศทางเดียวกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลระดับครัวเรือนว่า แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงสามารถประยุกต์ใช้กับการประกอบอาชีพได้ (ร้อยละ 87.50) ซึ่งรูปแบบการประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพนั้นมีหลากหลาย ที่ชัดเจนที่สุดคือการขยันทำงาน ทำให้เต็มที่ อดทน เพียรพยายามและทำงานอย่างมีคุณธรรม ทำงานด้วยความซื่อสัตย์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ไม่เบียดเบียนหรือเอาเปรียบผู้อื่น รองลงมา คือการวางแผนการใช้จ่ายในครอบครัว การประหยัด ไม่ฟุ่มเฟือย มีน้อยลงทุนน้อยไม่ให้เกินตัว การออมเงินไว้ใช้ในอนาคตหรือยามฉุกเฉิน

ในส่วนของ การประยุกต์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับวิถีชีวิตประจำวันนั้น พบว่าผู้ให้ข้อมูลตอบว่าสามารถประยุกต์ใช้ได้ถึงร้อยละ 91.67 โดยให้ความสำคัญกับการลดการใช้จ่าย การวางแผน ในการใช้จ่าย ใช้จ่ายอย่างประหยัดไม่ฟุ่มเฟือย ใช้จ่ายที่จำเป็น ไม่เกินกว่ารายได้ และต้องออมเงิน รวมถึงการกินอยู่การใช้ชีวิตอย่างพอเพียงและการมีคุณธรรม ไม่เบียดเบียนใคร ไม่มัว่อบายมุข

เมื่อถามถึงความต้องการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ผู้ให้ข้อมูลทุกคนตอบ เช่นเดียวกันว่าต้องการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงเช่นเดียวกับผู้ให้ข้อมูลในระดับครัวเรือน ด้วยเหตุผลที่ว่า การดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงทำให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสภาวะเศรษฐกิจปัจจุบันที่ค่าครองชีพเพิ่มสูงขึ้นได้ มีชีวิตแบบเรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ ทำให้ไม่ใช้จ่ายเกินรายได้ เกินรายได้ ไม่ก่อให้เกิดหนี้สิน ทำให้มีเงินออม นำไปสู่ชีวิตที่มีความมั่นคง และการชำระหนี้สินซึ่งจะนำไปสู่ชีวิตที่มีความสุข ซึ่งน่าจะเป็นความสุขที่แท้จริง เป็นต้น

สำหรับเงื่อนไขที่ทำให้สามารถใช้ชีวิตแบบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้นั้น ผู้ให้ข้อมูลตอบว่า ต้องมีปัจจัยสี่พอเพียงและเกิดจากประสบการณ์ส่วนตัวที่เคยเดือดร้อน ยากลำบากเพราะฟุ่มเฟือย (ร้อยละ 16.67 เท่ากัน) รองลงมาคือต้องมีการเรียนรู้จากตัวอย่างที่เขาทำได้จริงและศึกษาโครงการจากพระราชดำริ (ร้อยละ 12.50) ต้องรู้จักการวางแผนครอบครัว แผนการใช้จ่ายและต้องประหยัด (ร้อยละ 8.33) และอยู่ที่นิสัยหรือความชอบส่วนตัว รวมถึงความขยัน อดทน มีความรู้ มีการศึกษา มีเงินออมและมีหลักประกันชีวิต(ร้อยละ 4.17 เท่ากัน)

เมื่อถามถึงบทบาทของชุมชนต่อการสนับสนุนให้มีวิถีชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ตอบว่าชุมชนมีบทบาทสนับสนุนต่อการใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง(ร้อยละ 79.17) โดยการช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนซึ่งกันและกัน มีน้ำใจให้กันและกัน มีการปรึกษาหารือกันอย่างต่อเนื่อง และสนับสนุนให้ทราบถึงข้อมูลข่าวสารต่างๆ ในเรื่องแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง รวมถึง

แนะนำอาชีพให้ และให้คำแนะนำในเรื่องต่างๆ ที่นำไปสู่การพึ่งตนเองได้ เป็นต้น สำหรับที่เหลืออีกร้อยละ 20.83 มองว่าชุมชนไม่มีบทบาทต่อเรื่องนี้เนื่องจากมองว่า การที่จะมีวิถีชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้นั้นเป็นเรื่องเฉพาะตน ขึ้นอยู่กับความตั้งใจของตนเองที่ต้องยึดและปฏิบัติ และยึดตามหลักศาสนาอยู่แล้ว

และเมื่อถามถึงเรื่องบทบาทของสิ่งแวดล้อมภายนอกชุมชนที่ส่งผลต่อการใช้ชีวิตแบบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงหรือไม่นั้น ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 66.67) เห็นว่ามีผล เนื่องจากมองว่าในชุมชนมีตัวอย่างที่มีวิถีชีวิตแบบพอเพียงให้เห็นกันอยู่ ในทางตรงกันข้ามหากเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ ข้าวของราคาแพง ทำให้รายจ่ายสูงขึ้น แต่รายได้ยังเท่าเดิมหรือน้อยลง ก็ใช้ชีวิตแบบพอเพียงอย่างยากลำบากมากขึ้น ไม่สามารถอยู่อย่างพอเพียงได้ ส่วนที่มองว่าสภาพแวดล้อมภายนอกชุมชนไม่มีผลต่อการมีวิถีชีวิตแบบพอเพียง (ร้อยละ 33.33) เนื่องจากคิดเห็นว่าขึ้นอยู่กับความคิดและตัดสินใจกระทำของตัวเอง

เมื่อถามถึงสถานภาพความเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในตำบลคลองสาม ผู้ให้ข้อมูลในเศรษฐกิจนอกภาคทางการส่วนใหญ่ (ร้อยละ 70.83) มีความคิดเห็นว่าชุมชนนี้เป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากมองว่าสมาชิกในชุมชนช่วยเหลือกันดี มีการแบ่งปันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน คนส่วนใหญ่ที่พบเห็นดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย ประหยัด ไม่ฟุ้งเฟ้อ และคนในชุมชนมีการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน รักใคร่สามัคคีกันดีอยู่ รวมถึงคนในชุมชนก็ไม่ค่อยมีหนี้สินมากนัก แต่สำหรับฝ่ายที่คิดเห็นว่าชุมชนนี้ไม่เป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง (ร้อยละ 29.17) มองว่าคนในชุมชนต่างคนต่างอยู่แบบตัวใครตัวมัน ฟุ้งเฟ้อ มีหนี้สินอยู่

ดังนั้นเมื่อสอบถามถึงต้นแบบบุคคลที่ดำเนินชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนนั้น ผู้ให้ข้อมูลในเศรษฐกิจนอกภาคทางการมากกว่าครึ่ง (ร้อยละ 66.67) ตอบว่าไม่มีต้นแบบของผู้ที่ใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูลระดับครัวเรือน แต่มีผู้ให้ข้อมูลว่ามีบุคคลหรือครอบครัวในชุมชนที่เป็นต้นแบบในการใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง (ร้อยละ 33.33) กล่าวถึงบุคคลที่มีการดำเนินชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงว่ามีลักษณะสำคัญคือ ต้องมีความขยัน อดทน ใช้จ่ายอย่างประหยัด มีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย มีเงินออมไว้สำหรับยามฉุกเฉินและในอนาคต รวมถึงต้องมีคุณธรรม มีจิตใจโอบอ้อมอารีมีเมตตาต่อคนในชุมชนเดียวกัน

2.5 สรุปและวิเคราะห์ลักษณะพื้นฐานของเศรษฐกิจนอกภาคทางการและเศรษฐกิจพอเพียง

จากผลการสำรวจดังที่กล่าวมา สามารถสรุปให้เห็นสถานภาพของเศรษฐกิจนอกภาคทางการและเศรษฐกิจพอเพียงในกลุ่มเบเกอรี่ ชุมชนคลองสาม ดังต่อไปนี้

2.5.1 มากกว่าครึ่งมีหนี้สินโดยต้องกู้เงินเพื่อผ่อนบ้าน เพื่อใช้จ่ายในครัวเรือนและเป็นเงินทุนในการประกอบอาชีพ แต่หนึ่งในสี่ มีการออมเงินกับกลุ่มออมทรัพย์ ภาพรวมบอกว่าพอใจในฐานะความเป็นอยู่ของตนเอง

2.5.2 ไม่มีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบอขายมุข แต่ค่าใช้จ่ายจะเกี่ยวข้องกับการเลี้ยงดูบุตรเป็นหลัก และค่าโทรศัพท์มือถือ

2.5.3 เกือบทั้งหมดเชื่อว่าเศรษฐกิจพอเพียงสามารถการประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตประจำวันและการประยุกต์ใช้กับการประกอบอาชีพ

2.5.4 ทุกคนต้องการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากเศรษฐกิจพอเพียงทำให้มีชีวิตไม่มีหนี้สิน รองลงมาคือทำให้ชีวิตมีความสุข ชีวิตเรียบง่ายอยู่สบาย ไม่เดือดร้อน ไม่ต้องขวนขวาย แข่งขันและเหนื่อยกับความอยากได้อะไรก็มี เศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐานความมั่นคงของชีวิต

2.5.5 กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดได้รับการคุ้มครองทางสังคมจากรัฐบาลในด้านต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการรักษาพยาบาล รองลงมาคือ ความช่วยเหลือจากกองทุนหมู่บ้านการฝึกอาชีพ ธนาคารประชาชนและเงินกู้เพื่อการศึกษาของบุตร

2.5.6 ในขณะเดียวกันกลุ่มตัวอย่างและครอบครัวได้รับความช่วยเหลือจากชุมชน ในด้านเงินฝึกอาชีพมากที่สุด รองลงมาคือ เรื่องเงินกู้ คำแนะนำและเงินสงเคราะห์

2.5.7 กลุ่มตัวอย่างอยู่ในขั้นตอนการไปสู่ชีวิตแบบพอเพียง เงื่อนไขที่สำคัญคือ การมีรายได้เสริมจากการทำเบเกอรี่กับกลุ่มเบเกอรี่ตำบลคลองสาม แต่สถานการณ์ขณะนี้ ยังไม่เสถียรเนื่องจาก การประสบปัญหาเรื่องตลาด และการบริหารจัดการภายในกลุ่ม ซึ่งกำลังอยู่ในช่วงการปรับตัว

2.5.8 เหตุผลสำคัญในการเข้าร่วมกลุ่มเบเกอรี่คือต้องการมีรายได้เสริมช่วยแบ่งเบาค่าใช้จ่ายประจำวันของครอบครัว ผลพลอยได้คือ การได้เรียนรู้สิ่งใหม่ และได้มีเพื่อนแบ่งทุกข์แบ่งสุข

ข้อสังเกตจากข้อมูลพื้นฐานชุมชน/กลุ่ม

ผลการศึกษาชุมชน/กลุ่มหรือกรณีศึกษาทั้งสี่แห่งซึ่งได้รับการระบุว่าเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ยืนยันอย่างชัดเจนถึงความเป็นพลวัตของชุมชนอันเป็นผลจากเหตุปัจจัยหลายประการ ความเป็นพลวัตของชุมชนส่งผลให้ชุมชนซึ่งมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่แตกต่างกัน ดำรงอยู่ในบริบทเศรษฐกิจสังคมที่แตกต่างกัน มีกลไกและกระบวนการในชุมชนที่แตกต่างกัน และได้รับอิทธิพลจากปัจจัยภายนอก (เช่น หน่วยงานของรัฐ และ องค์กรพัฒนาเอกชน) แตกต่างกัน ก้าวเข้าสู่ความเป็น “ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง” ในระดับที่แตกต่างกัน (ดังจะได้กล่าวต่อไป) และ บางชุมชนยังแสดงถึงพลวัตของความเป็นเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวคือชุมชนสามารถปรับเปลี่ยนเป็นชุมชนที่ไม่พอเพียงได้ และยังสามารถ “เลี้ยวกลับ” มาตั้งหลักใหม่ หันกลับมาดำรงความเป็นชุมชนพอเพียงไว้ กรณีศึกษาทั้งสี่แห่งนี้ยังดำรงอยู่ท่ามกลางอิทธิพลจากนโยบายของรัฐ

แม้ชุมชนทั้งสี่จะถูกจัดให้เป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง แต่การสำรวจเบื้องต้นในพัฒนาการของชุมชน รวมทั้งสภาพของชุมชนในช่วงที่ศึกษาวิจัย ทำให้ผู้วิจัยตระหนักถึงความแตกต่างในความเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนทั้งสี่ ในด้านของ “คุณลักษณะความเป็นชุมชน (กลุ่ม) เศรษฐกิจพอเพียง” และ “ระดับความเป็นชุมชน/กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง” อันดูราวกับว่ามีความหลากหลายในความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน/กลุ่มเหล่านี้ แม้ว่าจะต้องมีข้อมูลที่ชัดเจนมากกว่านี้ที่จะ “ฟันธง” ได้ว่าชุมชนใด เป็นเศรษฐกิจพอเพียงในระดับ “เข้าใจ” “เข้าใจ” และ “เข้าถึง” ยกตัวอย่างเช่น ในกรณีวัดกลาง ความเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงมีจุดเริ่มต้นและได้รับการขับเคลื่อนโดยโครงการธนาคารขยะ ชุมชนร่วมสามัคคีถูกขับเคลื่อนด้วยการต่อสู้เพื่อความมั่นคงในที่อยู่อาศัย ในขณะที่ชุมชนคอยุดต์กัวซึ่งเป็นชุมชนชานเมือง เป็นชุมชนที่มีวิถีตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงมาแต่ดั้งเดิม และกำลัง “ต่อสู้” และ “ปรับตัว” เพื่อที่จะดำรงความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก ส่วนกลุ่มเบเกอร์คลองสามซึ่งมีลักษณะพิเศษ ตรงที่ว่าหน่วยการวิเคราะห์เป็นกลุ่ม ไม่ใช่ชุมชน ทำให้การพิจารณาความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงมีจุดเน้นที่ความเข้มแข็งของกลุ่ม ข้อพิจารณาเบื้องต้นนี้นับว่ามีความสำคัญไม่เพียงแต่ในด้านการทำความเข้าใจต่อความเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนอื่นๆ ที่มีความแตกต่างกันเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการพิจารณาต่อไปถึงแนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนที่มีความแตกต่างทั้งในระดับและคุณลักษณะความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงด้วย

ข้อค้นพบที่น่าสนใจเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานของชุมชน นอกจากจะปรากฏในลักษณะของข้อมูลภายในชุมชนแล้ว ยังปรากฏในด้านความเหมือนและความต่างบางประการ ซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่าจะมีความเกี่ยวข้องกับความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนเหล่านี้

ข้อมูลพื้นฐานของกรณีศึกษาทั้งสี่ ตลอดจนทัศนคติของชุมชนต่อเศรษฐกิจพอเพียง มีความใกล้เคียงกันอย่างน่าสนใจ และไม่พบว่ามีความแตกต่างที่ชัดเจนระหว่างชุมชน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องฐานะทางเศรษฐกิจ หนี้สิน เงินออม ความต้องการการคุ้มครองทางสังคม รวมถึงความเข้าใจต่อแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งส่วนใหญ่ปรากฏในรูปของการให้ความสำคัญต่อการช่วยเหลือกัน ชยัน ประหยัดและมีคุณธรรม เป็นต้น ประเด็นที่แตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างชุมชนเหล่านี้ กลับปรากฏในเรื่องจำนวนกลุ่มในชุมชน ความต่อเนื่องของกิจกรรมกลุ่ม ความเข้มแข็งของกลุ่ม และสัดส่วนในการประเมินตนเองว่าเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงหรือไม่ ความแตกต่างเหล่านี้แม้จะยังไม่สามารถตอบได้ว่าเป็นผลโดยตรงหรือส่งผลโดยตรงต่อความเป็นหรือไม่เป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงหรือไม่ แต่น่าจะส่งผลไม่มากนักต่อการเสริมสร้างความเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนทั้งสิ้น

ทั้งนี้ ตัวอย่างของข้อมูลสำคัญที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ได้แก่

ข้อมูลด้านค่าใช้จ่ายของครอบครัว (ตารางที่ 16) ซึ่งพบว่าในทุกชุมชน ผู้ให้ข้อมูลมากกว่าร้อยละ 50 ระบุว่าหมดไปกับค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการศึกษาของบุตร

ข้อมูลด้านเงินออมและหนี้สิน ซึ่งพบว่าส่วนใหญ่มีทั้งเงินออมและหนี้ (ตารางที่ 18) โดยในชุมชนร่วมสามัคคีพบว่าร้อยละร้อยของผู้ตอบระบุว่า การกู้เงินมีเหตุผลด้านที่อยู่อาศัย (ตารางที่ 21)

ข้อมูลการประเมินฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว ซึ่ง กว่าร้อยละ 90 ของสมาชิกในทั้งสี่ชุมชนรายงานว่า “พออยู่ได้” และ “มีเงินออม” (ตารางที่ 22)

ในด้านความเข้มแข็งของกลุ่ม พบข้อมูลที่น่าสนใจกล่าวคือ ทั้งชุมชนวัดกลางและคอยรุดตึก วา มีสัดส่วนของผู้ที่ระบุว่ากลุ่มในชุมชนของตนเข้มแข็ง สูงกว่าชุมชนร่วมสามัคคีและกลุ่มเบเกอรี่ ตำบลคลองสามอย่างชัดเจน (ตารางที่ 27)

สมาชิกในชุมชน (กลุ่ม) ทั้งสี่ยังให้ความสำคัญต่อการมีชีวิตที่มั่นคง (ตารางที่ 32) แม้ว่าทัศนคติต่อปัจจัยที่ทำให้ชีวิตมีความมั่นคงจะแตกต่างกัน กล่าวคือ ชุมชนวัดกลางให้ความสำคัญน้อยที่สุดต่อปัจจัยการมีรายได้มาก ในขณะที่อีกสามชุมชนให้ความสำคัญต่อปัจจัยนี้สูงกว่าอย่างชัดเจน (ตารางที่ 30)

ในข้อมูลส่วนที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียงโดยตรง ที่น่าสนใจพบว่าส่วนใหญ่ของผู้ให้ข้อมูลในชุมชนทั้งสี่เชื่อมโยงเศรษฐกิจพอเพียงกับความเป็นอยู่ในเชิงเศรษฐกิจ กล่าวคือให้ความเห็นตรงกันว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” ทำให้นึกถึง “ฐานะที่พอเพียง” (ตารางที่ 33) ประเด็นนี้เป็นคนละประเด็นกับ “ความต้องการมีชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งพบว่าเกือบร้อยละร้อยของผู้ให้ข้อมูลต้องการดำเนินชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง (ตารางที่ 36)

ประเด็นน่าสนใจที่ตามมาก็คือ “เงื่อนไขอะไรที่ทำให้มีชีวิตที่พอเพียง” คำตอบในประเด็นนี้ทำให้พอเข้าใจได้ถึงบทบาทที่แทบจะไม่มีของชุมชนต่อการมีชีวิตที่พอเพียงจากทัศนคติของผู้ให้ข้อมูล

กล่าวคือ คำตอบที่ให้แล้วแต่เป็นปัจจัยใน “ระดับบุคคล” ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็น “การเลี้ยงดู” “ประสบการณ์ส่วนตัว” “ศาสนา” “รู้จักวางแผนใช้จ่าย” “ขยัน อดทน” เป็นต้น (ตารางที่ 37)

อย่างไรก็ตาม ผู้ให้ข้อมูลมีทัศนคติที่ชัดเจนต่อบทบาทของชุมชนด้วย กล่าวคือมากกว่าร้อยละ 50 ของผู้ให้คำตอบเห็นว่า ชุมชนมีบทบาทต่อการมีวิถีแบบเศรษฐกิจพอเพียงของตน ทั้งนี้คำตอบของผู้ให้ข้อมูล แม้ว่าจะไม่ได้ระบุชัดเจนถึงปัจจัย แต่ชี้ให้เห็นบทบาทของชุมชนในด้าน ช่วยเหลือ สนับสนุน ให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษา การรวมกลุ่มต่างๆ เงื่อนไขเหล่านี้สะท้อนความสำคัญของการเรียนรู้และทุนทางสังคมในชุมชน คำตอบนี้ชี้ชัดว่าแม้เงื่อนไขที่ทำให้มีวิถีแบบพอเพียงจะเป็นเงื่อนไขในระดับบุคคล แต่ความเป็นชุมชน ความสัมพันธ์ในชุมชน และการเรียนรู้ในชุมชน มีบทบาททั้งในการสร้างและเสริมสร้างความเข้มแข็งของเงื่อนไขเหล่านี้ (ตารางที่ 39)

ประเด็นสุดท้ายที่อาจกล่าวได้ว่า เป็นประเด็น “พันธ” ก็คือ ความเห็นที่ว่าชุมชนของตนเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงหรือไม่ คำตอบที่ได้ก็คือ ทุกชุมชนยกเว้นชุมชนร่วมสามัคคี ผู้ให้ข้อมูลมากกว่าร้อยละ 60 ยืนยันว่าชุมชนของตนเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนร่วมสามัคคีมีทัศนคติในทิศทางนี้ไม่ถึงร้อยละ 50 (ตารางที่ 40) ทั้งนี้เหตุผลที่สนับสนุนความเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงของชาวชุมชนก็คือ “คนในชุมชนช่วยเหลือกัน ร่วมแรงร่วมใจกัน” “มีกิจกรรมร่วมกันสม่ำเสมอ” “มีวิถีเรียบง่าย ประหยัด มีเงินออม” และ “คนไม่ค่อยเป็นหนี้” ส่วนเหตุผลในทางตรงกันข้ามก็คือ “ต่างคนต่างอยู่ ตัวใครตัวมัน” “ฟุ่มเฟือย” และ “เป็นหนี้”

ประเด็นนี้น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะชี้ชัดว่าชาวชุมชนมีความชัดเจนต่อความแตกต่างระหว่างเงื่อนไขความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคลและระดับชุมชน กล่าวได้ว่าการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคลและชุมชนต้องให้ความสำคัญต่อการทำงานที่สนับสนุนกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเงื่อนไข

ในอีกด้านหนึ่งข้อมูลพื้นฐานจากผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการไม่ได้แสดงถึงความแตกต่างที่ชัดเจนจากข้อมูลในภาพรวมในกรณีชุมชนวัดกลางและชุมชนแผ่นดินทองคอยุดตัก-กว่า แต่กลับพบว่าความแตกต่างชุมชนในกรณีชุมชนร่วมสามัคคีในส่วนของบทบาทของชุมชน และความเอื้ออำนวยของกลุ่มต่อการประกอบอาชีพ ข้อค้นพบนี้อาจอธิบายได้ว่าลักษณะเฉพาะของการประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการโดยเฉพาะในกลุ่มผู้ประกอบอาชีพที่ยากจน คือ ความไม่แน่นอนด้านรายได้ ความยืดหยุ่นในด้านเวลา และความสัมพันธ์ทางสังคมที่เหนียวแน่นกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับอาชีพในภาคทางการ ย่อมส่งผลต่อรายได้ ฐานะทางเศรษฐกิจ และภูมิคุ้มกันของผู้ประกอบอาชีพอย่างปฏิเสธไม่ได้ ข้อสรุปนี้ได้รับการยืนยันชัดเจนจากกรณีชุมชนร่วมสามัคคี ซึ่งผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการได้รับประโยชน์ที่ชัดเจนจากการมีบ้านที่มั่นคง ในขณะเดียวกันการะจากการชำระหนี้และค่าเช่าทุกเดือนส่งผลต่อความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน

ข้อมูล 4 ชุมชนเป็นพื้นฐานสำคัญของการทำความเข้าใจต่อความเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง อันจะทำให้เข้าใจถึงทั้งปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อความเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งจะนำเสนอในบทต่อไป

ตาราง 3.1 เปรียบเทียบประเด็นสำคัญจากข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

ชุมชน	การประเมินฐานะ	กลุ่มที่ชัดเจน	สถานภาพกลุ่ม	ประโยชน์ของกลุ่ม	พัฒนาต่อ ศก.พว.	การประยุกต์ใช้	ความต้องการชีวิตพอเพียง	เงื่อนไข	บทบาทชุมชนต่อการมีชีวิตพอเพียง	การประเมินชุมชน	ปัจจัยเอื้อ	อุปสรรค
วัดกลาง	76.7% พออยู่ได้ 17.4% มีเงินออม	■ ธนาคารขยะ ■ ออมทรัพย์ ■ แอโรบิค	87% เริ่มแข็ง	■ 72.9% ไม่ได้มีบทบาทต่ออาชีพโดยตรง ■ 23.3% เอื้อต่อการประกอบอาชีพ	79.1% พอกิน พอใช้ 32.6% ไม่มีหนี้	90.7% ได้ ชยัน ประหยัด มีคุณธรรม	100% ต้องการชีวิตพอเพียง	■ ครอบครัว ■ เคยลำบาก	67.4% มี ■ ชาวสาร ■ ช่วยเหลือ ■ มีตัวอย่างให้	69.8% เป็น ■ ช่วยเหลือกัน ■ ประหยัด ■ มีกิจกรรมร่วม ■ สามัคคี ■ ไม่ค่อยมีหนี้	■ทุนสังคม ■ ผู้นำ ■ กระบวนการเรียนรู้ ■ กิจกรรมต่อเนื่องส่วนตัว ■ การสนับสนุนจากภายนอก	■ชุมชนเป็ดมาก ■ ขึ้น ■ การขยายกลุ่ม ■ ความสัมพันธ์ ■ กิจกรรมต่อเนื่องส่วนตัว ■ เด็กได้ขึ้น
ร่วมสามัคคี	72.6% พออยู่ได้ 17.7% มีเงินออม	■ สหกรณ์	35.5% เริ่มแข็ง 35.5% ไม่เข้มแข็ง	■ 67.7% ไม่ได้มีบทบาทต่ออาชีพโดยตรง	59.6% พอกิน พอใช้ 35.5% ไม่มีหนี้	91.9% ได้ ชยัน ประหยัด มีคุณธรรม	97.6% ต้องการ	■ ครอบครัว ■ เคยลำบาก ■ ภาวะเศรษฐกิจ	มี ■ ชาวสาร ■ ช่วยเหลือ ■ มีตัวอย่างให้	46.8% เป็นชุมชนพอเพียง ■ ช่วยเหลือกัน ■ ประหยัด ■ ไม่เป็นเพราะ ■ แข่งขันอดรววยจากภายนอก ■ เป็นหนี้มาก ■ ต่างคนต่างอยู่	■ ทุนสังคม ■ ความเชื่อและศรัทธา ■ มีบ้าน ■ การสนับสนุน	■ ความขัดแย้ง ■ ความเข้าใจที่จำกัด ■ ศก.พว. และอุดมการณ์สหกรณ์

ชุมชน	การประเมินฐานะ	กลุ่มที่ชัดเจน	สถานภาพกลุ่ม	ประโยชน์ของกลุ่ม	ทัศนคติต่อ ศก.พว.	การประยุกต์ใช้	ความต้องการชีวิตพอเพียง	เงื่อนไข	บทบาทชุมชนต่อการมีชีวิตพอเพียง	การประเมินชุมชน	ปัจจัยเอื้อ	อุปสรรค
ตอยรุติถักว้า	66.7% พออยู่ได้ 21.5% มีเงินออม	■ กลุ่มศาสนา ■ กลุ่มอาชีพ ■ ออมทรัพย์ ■ แม่บ้าน	70.2% เข้มแข็ง	■ จิตวิญญาณ ■ ขาวสาร ■ กาลังใจ ■ ไม่ได้มีบทบาทต่ออาชีพโดยตรง	70.4% พอใช้ 39.3% ไม่มีหนี้	94.6% ได้ ขยัน ทำบัญชี ประหยัด หลักธรรม	100% ต้องการ	■ ศาสนา ■ ครอบครัว	83.4% มี ■ ช่วยเหลือ ■ ที่ดิน ■ ญาติพี่น้อง ■ ศาสนา	82.5% เป็น ■ เป็นมานานแล้ว ■ มีการรวม ■ ประหยัด ■ พึ่งตนเอง	■ ศาสนา ■ บวส. ■ กลุ่มเข้มแข็ง ■ แนวคิด ■ ฟังตนเอง	■ ความขัดแย้ง ■ ชุมชนเปิดมากขึ้น ■ การสนับสนุนจากภายนอก
กลุ่มเบเกอรี่	73.5% พออยู่ได้ 20.6% มีเงินออม	■ กลุ่มเบเกอรี่ ■ แม่บ้าน	32.4% เข้มแข็ง 37.5% ไม่ตอบ	73.5% เชื้อต่อการประกอบอาชีพ	73.5% พอใช้ 58.8% ไม่มีหนี้	91.2% ได้ ขยัน ประหยัด มีคุณธรรม	100% ต้องการ	■ เคยลำบาก ■ ปัจจัยสี่พอ	79.4% มี ■ แนะนำ ■ ช่วยเหลือ ■ เสริมอาชีพ	64.7% เป็น ■ สามัคคีกัน ■ อยู่เรียบง่าย ■ รวมกลุ่มอาชีพ	■ หน่วยงาน ■ สนิบสนุน ■ งบประมาณ ■ สถานที่พร้อม	■ การตลาดไม่ได้ ■ ผดตอบแทนไม่เพียงพอ ■ ปัญหาภายใน

ตาราง 3.2 เปรียบเทียบประเด็นสำคัญจากข้อมูลเศรษฐกิจนอกภาคทางการของชุมชน

ชุมชน	การประเมินฐานะ	กลุ่มที่ชัดเจน	สถานภาพกลุ่ม	ประโยชน์ของกลุ่ม	ทักษะต่อศก.พพ.	การประยุกต์ใช้	ความต้องการชีวิตพอเพียง	เงื่อนไข	บทบาทชุมชนต่อการมีชีวิตพอเพียง	การประเมินชุมชน	ปัจจัยเอื้อ	อุปสรรค
วัดกลาง	75.0% พออยู่ได้ 19.2% มีเงินออม	■ ธนาคารขยะ ■ ออมทรัพย์ ■ แอโรบิค	86.2% เข้มแข็ง	■ 69.2% ไม่ได้มีบทบาทต่ออาชีพโดยตรง ■ 26.9% เชื้อต่อการประกอบอาชีพ	84.7% พอกิน พอใช้ 32.7% ไม่มีหนี้ 48.1% ในหลวง	90.4% ได้ ขยัน ประหยัด มีคุณธรรม	100% ต้องการ	■ การอบรมเลี้ยงดูของครอบครัว ■ เคยลำบาก ■ ปัจจัยสี่เพียงพอ	69.2% มี ■ ขวสาร ■ ช่วยเหลือ ■ มีตัวอย่างให้เห็น	69.2% เป็น ■ ช่วยเหลือกัน ■ ประหยัด ■ มีกิจกรรมร่วม ■ สามัคคี ■ ไม่ค่อยมีหนี้	■ทุนสังคม ■ ผู้นำ ■ กระบวนการเรียนรู้ ■ กิจกรรมต่อเนื่อง ■ การสนับสนุนจากภายนอก	■ชุมชนเปิดมาก ■ การขยายกลุ่ม ■ ความสัมพันธ์ส่วนตัว ■ เด็กได้ขึ้น
ร่วมสามัคคี	75.6% พออยู่ได้ 17.1% มีเงินออม	■ สหกรณ์	36.6% เข้มแข็ง 39.1% ไม่เข้มแข็ง	■ 56.1% ไม่ได้มีบทบาทต่ออาชีพโดยตรง	61.0% พอกิน พอใช้ 37.0% ไม่มีหนี้ 31.7% ในหลวง	90.2% ได้ ขยัน ประหยัด มีคุณธรรม	97.6% ต้องการ	■ ครอบครัว ■ เคยลำบาก ■ ภาวะเศรษฐกิจ ■ ความจำเป็น	มี ■ ขวสาร ■ ช่วยเหลือ ■ มีตัวอย่างให้เห็น	46.3% เป็นชุมชนพอเพียง ■ ช่วยเหลือกัน ■ ประหยัด ■ เป็นเพราะไม่กังวลรายได้ ■ แข่งกันอดรวยจากภายนอก	■ ทุนสังคม ■ ความเชื่อและศรัทธา ■ มีบ้าน ■ การสนับสนุนจากภายนอก	■ ความขัดแย้ง ■ ความเข้าใจที่จำกัด ■ ศก.พพ. และอุดมการณ์ ■ สหกรณ์

ชุมชน	การประเมินฐานะ	กลุ่มที่ชัดเจน	สถานภาพกลุ่ม	ประโยชน์ของกลุ่ม	ทักษะต่อศก.พพ.	การประยุกต์ใช้	ความต้องการชีวิตพอเพียง	เงื่อนไข	บทบาทชุมชนต่อการมีชีวิตพอเพียง	การประเมินชุมชน	ปัจจัยเอื้อ	อุปสรรค
ตอยรุดดีแก้ว	69.4% พออยู่ได้ 16.1% มีเงินออม	■ กลุ่มศาสนา ■ กลุ่มอาชีพ ■ ออมทรัพย์ ■ แม่บ้าน	65.9% เข้มแข็ง	■ จิตวิญญาณ ■ ขาวสาร ■ ไม่ได้มีบทบาทต่ออาชีพโดยตรง	62.9% พอกิน พอใช้ 25.8% ไม่มีหนี้ 32.26% ในหลวงหลักรวม	91.7% ได้ ขยัน ทำบัญชี ประหยัด ประหยัดหลักธรรม	100% ต้องการ	■ ศาสนา ■ ครอบครัว	80.7% มี ■ ช่วยเหลือ ■ ที่ดิน ■ ญาติพี่น้อง ■ ศาสนา	84.2% เป็น ■ เป็นมานานแล้ว ■ มีกิจกรรมร่วม ■ ประหยัด	■ ศาสนา ■ ปวส. ■ กลุ่มเข้มแข็ง ■ แนวคิด ■ ฟังตนเอง	■ ความขัดแย้ง ■ ชุมชนเปิดมากขึ้น ■ การสนับสนุนจากภายนอก
กลุ่มเบเกอรี่	79.2% พออยู่ได้ 12.5% มีเงินออม	■ กลุ่มเบเกอรี่ ■ แม่บ้าน	41.7% เข้มแข็ง 44.1% ไม่ตอบ	79.2% เชื้อต่อการประกอบอาชีพ	79.2% พอกิน พอใช้ 58.3% ไม่มีหนี้ 62.5% ในหลวง	87.5% ได้ ขยัน ประหยัด มีคุณธรรม	100% ต้องการ	■ เคยลำบาก ■ บัณฑิตพอ	79.1% มี ■ แนะนำ ■ ช่วยเหลือ ■ เสริมอาชีพ	70.8% เป็น ■ สามัคคีกัน ■ อยู่เรียบง่าย ■ รวมกลุ่มอาชีพ	■ หน่วยงาน ■ สนับสนุน ■ งบประมาณ ■ สถานที่พร้อม	■ การตลาดไม่ได้ ■ ผลตอบแทนไม่เพียงพอ ■ ปัญหาภายใน

บทที่ 4

เศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน

ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนในบทที่ 3 นำไปสู่ความเข้าใจอย่างน้อยสองประการ ประการแรก กรณีตัวอย่างทั้ง 4 กรณี มีหน่วยการวิเคราะห์ความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงที่แตกต่างกันกล่าวคือ ในกรณีชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กัว หน่วยการวิเคราะห์คือชุมชน ในขณะที่ชุมชนวัดกลาง หน่วยการวิเคราะห์คือ กลุ่มธนาคารขยะซึ่งดำเนินการในบริบทของชุมชน ในกรณีชุมชนร่วมสามัคคี แม้จะเป็นการวิเคราะห์ในระดับชุมชน แต่หน่วยการวิเคราะห์คือโครงการบ้านมั่นคง ในขณะที่ในกรณีกลุ่มเบเกอรี่ คลองสาม หน่วยการวิเคราะห์คือ กลุ่มเบเกอรี่ คลองสามซึ่งดำเนินการในบริบทของชุมชนคลองสามที่มีขนาดใหญ่ ประการที่สอง แม้หน่วยการวิเคราะห์จะแตกต่างกัน การศึกษาพบว่าครั้งนี้ก็พบว่าความแตกต่างไม่ปรากฏอย่างชัดเจนในมิติต่างๆ ของชุมชนกลุ่มที่เป็นกรณีตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ แต่กลับพบว่าความแตกต่างอย่างชัดเจนในเรื่องการรวมกลุ่มในชุมชน และเมื่อพิจารณาในแต่ละชุมชนก็พบว่าชุมชนมีความหลากหลายทั้งในด้านเศรษฐกิจ รวมทั้งความเข้าใจต่อเศรษฐกิจพอเพียง ข้อมูลเหล่านี้ในอีกด้านหนึ่งกล่าวได้ว่ายืนยันความหลากหลายของชุมชนเมือง แต่หากพิจารณาจากมุมมองการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ก็ถือได้ว่ามีความจำเป็นที่ต้องสร้างกระบวนการที่หนุนเสริมให้ผู้คนที่มีความหลากหลายเหล่านี้มีโอกาสที่จะมีชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

บทนี้เป็นการนำเสนอข้อมูลเชิงลึกจากการศึกษาชุมชนกลุ่มทั้งนี้ประเด็นสำคัญที่ต้องทำความเข้าใจร่วมกันก่อนก็คือ การศึกษาชุมชนเหล่านี้เริ่มต้นจากการมี “สมมติฐาน” ว่าชุมชนเหล่านี้เป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง และเมื่อศึกษาข้อมูลเชิงลึกไปได้ระยะหนึ่ง คณะผู้วิจัยมีความเห็นร่วมกันว่าในบางชุมชนที่แม้ว่าจะมีทิศต่อความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงไม่ได้แตกต่างไปจากชุมชนอื่น แต่ก็ดูเหมือนว่าจะมี “ระดับ” ของความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงน้อยกว่าชุมชนอื่นๆ ผลการศึกษาเชิงลึกเมื่อเชื่อมโยงกับข้อมูลพื้นฐานในบทที่ 3 ทำให้ผู้วิจัยสามารถระบุได้อย่างชัดเจนว่าชุมชนกลุ่มมีความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงในระดับใด

ในภาพรวมการนำเสนอเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนกลุ่มในบทนี้ ประกอบด้วยสี่ส่วนคือ 1) บริบทของชุมชนกลุ่ม 2) คุณลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนกลุ่ม 3) ปัจจัยที่เอื้อและที่เป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง 4) แนวทางการขับเคลื่อนหรือขยายผลเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนกลุ่ม โดยจะนำเสนอโดยลำดับจากชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กัว ชุมชนวัดกลาง ชุมชนร่วมสามัคคี และกลุ่มเบเกอรี่คลองสาม ตามลำดับ ทั้งนี้ในกรณีของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กัว การนำเสนอบริบทของชุมชนปรากฏในบทที่ 3 แล้ว

ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กัว เขตหนองจอก

1. ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กัวและเศรษฐกิจพอเพียง

ข้อมูลพื้นฐานทางสังคมเศรษฐกิจและข้อมูลเชิงบริบทของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กัวสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของชุมชนกับเศรษฐกิจพอเพียงในประเด็นต่อไปนี้

1.1 คนส่วนใหญ่ในชุมชนเห็นว่าชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดดี๊กว่าเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงมาตั้งแต่ดั้งเดิม โดยเฉพาะในด้านวิถีชีวิต เมื่อพิจารณาภาวะหนี้สิน เงินออม และการประเมินฐานะทางเศรษฐกิจของชาวชุมชนเอง จะเห็นได้ว่าสถานะทางเศรษฐกิจของชาวชุมชนอยู่ในขั้น “พออยู่พอกิน” ซึ่งเขามีความสุขและความพอใจ

1.2 กลไกต่างๆในชุมชนไม่ว่าจะเป็นกองทุนชะกาด พิตราะห์ สหกรณ์ร้านค้า การที่ชาวชุมชนสามารถกู้เงินจากกองทุนชุมชนได้โดยไม่มีดอกเบี้ย และการมีศูนย์สุขภาพชุมชน ซึ่งดำเนินการโดยคณะกรรมการชุมชนและกลุ่มต่างๆ ในชุมชน ทำให้ชุมชนมี “ตาข่ายความคุ้มครองทางสังคม” ที่มีความเป็นเฉพาะ และสนับสนุนคุณภาพชีวิตของชาวชุมชนที่มีฐานะยากจน

1.3 ความเป็นพื้นที่ที่ยังมีการทำเกษตรกรรม ดินดำน้ำชุ่ม ทำให้ชาวชุมชนบางส่วนมีความมั่นคงด้านอาหาร จะเห็นได้จากการทำนา ปลูกผลไม้ หรือปลูกผักสวนครัวในบริเวณรอบๆ บ้านของตน

1.4 ชาวชุมชนเชื่อมโยงเศรษฐกิจพอเพียงเข้ากับความพอมีพอกินในทางเศรษฐกิจ ควบคู่ไปกับแนวคิดของศาสนาที่ให้ความสำคัญต่อความซื่อสัตย์ อดทน การเสียสละ แบ่งปัน และเอื้ออาทร “ความรู้” ที่สำคัญของชุมชนอาจไม่สามารถประเมินด้วยระดับการศึกษาของผู้คนในชุมชน แต่เป็นความรู้ในระดับของการตระหนักรู้ต่อความต้องการของตนเอง (ซึ่งแน่นอนถูกกำกับด้วยแนวคิดทางศาสนาให้มีความพอประมาณ)

1.5 การประกอบอาชีพนอกภาคทางการเกี่ยวกับการมีชีวิตที่สมดุลย์ ซึ่งจะทำให้มีเวลาดูแลลูกและอยู่พร้อมหน้าทั้งครอบครัว ซึ่งเป็นเป้าหมายชีวิตที่สำคัญที่ผู้ประกอบการอาชีพนอกภาคทางการในชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดดี๊กว่าให้คุณค่าเป็นลำดับที่สอง (การมีครอบครัวที่อบอุ่น) รองลงมาจากการมีชีวิตที่มั่นคงพอกินพอใช้ นอกจากนี้การได้ทำงานในชุมชนทำให้มีความใกล้ชิดกับเพื่อนบ้านและคนในชุมชนเดียวกัน เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งสิ่งนี้ไม่สามารถหาได้จากการประกอบอาชีพ “มนุษย์เงินเดือน”

1.6 ผู้ประกอบอาชีพนอกภาคทางการในชุมชนใช้หลักศานานำชีวิต ซึ่งเป็นภูมิคุ้มกันที่ทำให้ไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขในทุกรูปแบบ และมุ่งไปที่การขยันทำมาหากินจนส่วนใหญ่สามารถมีเงินออมของครอบครัวได้

1.7 ผู้ประกอบอาชีพนอกภาคทางการมีความพอใจในอาชีพของตนเอง เหตุผลหลักคือ อาชีพนี้ทำให้สามารถเลี้ยงตนเองแบบพออยู่พอกินได้ มีเวลาอยู่กับครอบครัว ดูแลอบรมสั่งสอนลูกเพราะลักษณะของงานและที่ทำงานใกล้บ้าน รวมทั้งเป็นอาชีพอิสระ “ไม่มีนายจ้างกดดันใจ” และถึงแม้จะต้องทำงาน 7 วันต่อสัปดาห์ กลุ่มตัวอย่างเกือบทั้งหมด มีความพอใจในอาชีพของตนและไม่ต้องการเปลี่ยนอาชีพ

“...โดยมากจะทำที่มัน(มันบุรี) ใกล้ๆ แแถวๆ หนองจอก ผมไม่เคยตงานเลยนะ เราโดยมากจะไม่ต้องเอาเท้านั้นเท่านี้ เราพูดคุยกันพอได้อยู่ได้ ไม่หวังกำไร ... ทำข้างนอกได้มากก็จริง แต่ต้องเสียเวลาเดินทาง ตื่นเช้ามืด เสียค่ารถ อะไรเยอะเยอะ เหลือมานิดเดียว ทำแถวๆบ้าน เหนื่อยก็พัก เดี๋ยวก็หายเหนื่อย

แล้ว “ไม่ต้องปวดหัว สบายใจ” (สนทนากลุ่มย่อย นายเราะห์มาน อาซีฟ รับเหมาก่อสร้าง)

1.8 การประกอบอาชีพนอกภาคทางการในชุมชนหรือใกล้ๆกับชุมชน เอื้อให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชน เนื่องจากความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดและการมีเวลาว่างหลังจากทำงานเสร็จ นอกจากนี้ยังมีสถาบันทางศาสนาที่เป็นกลไกส่งเสริมการเรียนรู้ที่สำคัญทำให้เกิดกิจกรรมการเรียนรู้

“ทุกอาชีพก็ต้องหาความรู้ บางทีก็มีปรึกษากัน ว่าทำยังไงข้าวฉันหนอนกิน เหลือลง มันต้องรู้จักแก้ปัญหา เพราะต้องมีปัญหาตลอด” (สนทนากลุ่มย่อย ไต๊ะจินดา อาชีพทำนาและ ค้าขายขนม)

1.9 การสนับสนุนจากคณะกรรมการชุมชนเพื่อให้ผู้ประกอบการอาชีพนอกภาคทางการดำเนินชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เป็นส่วนสำคัญต่อการสร้างเสริมมโนทัศน์และคุณธรรม กล่าวคือ ผู้นำของชุมชนส่งเสริมความรู้เรื่องการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และส่งเสริมกิจกรรมกลุ่มในชุมชน เช่น กิจกรรมทางศาสนา การช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสในชุมชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นเพื่อให้เขาสามารถดูแลลูกและสมาชิกในครอบครัวให้เป็นคนดีต่อไป

2. ปัจจัยที่เอื้ออำนวยและเป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนแผ่นดินทองคอยรดน้ำ

2.1 ปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการขับเคลื่อน

2.1.1 ศาสนาอิสลาม ซึ่งเป็นแนวคิดเดียวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และได้ปลูกฝังให้คนในชุมชนมีคุณธรรม โอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ปฏิบัติตามหลักชะกาด โดยมีคู่มือในการดำเนินชีวิต คือ คัมภีร์อัลกุรอาน คนในชุมชนบอกว่า พวกเขาไม่ได้ดำเนินรอยตามศาสนา แต่ยึดศาสนาเป็นหลัก เรื่องอะไรที่ศาสดาบอกให้ทำก็จะทำตาม อะไรที่ห้ามก็จะไม่ทำ ดังนั้น ในการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิตของคนมุสลิมจึงสอดคล้องกับแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียงโดยอัตโนมัติ

“เศรษฐกิจพอเพียงนั้น ถูกปลูกฝังมาตั้งแต่ปู่ย่าตายาย เพราะเป็นวิถีชีวิตของชาวมุสลิม ...มันมีหลักคิดที่เป็นเศรษฐกิจพอเพียงอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นเวลาไปประกอบอาชีพ บริโภค มีความพอเพียงเป็นอัตโนมัติ” (สนทนากลุ่มผู้นำไม่เป็นทางการ 30 มีนาคม 2550)

2.1.2 ความสัมพันธ์แบบครอบครัวเครือญาติ ที่ทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเหนียวแน่น ส่งเสริมระบบการขัดเกลาทางสังคม การเรียนรู้ และการสืบต่อวิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีผู้ใหญ่เป็นต้นแบบทำให้เด็กและเยาวชนดูเป็นตัวอย่าง

“คนในชุมชนจะรู้จักกันทุกบ้าน รู้แม้กระทั่งถึงโคตรเหง้า ว่าใครมาจากไหน สังคมใกล้ชิด ไม่ได้อยู่กับอย่างตัวใครตัวมัน มีคนมาบอกเล่ากัน ได้พบปะพูดคุย การที่คนทำงานใกล้บ้าน พ่อแม่มีเวลาให้ลูก ...ผมโดนสอนมาตั้งแต่สมัยยาย ยายสอนว่า ‘กินวันนี้ให้เหลือถึงวันพรุ่งนี้บ้าง’ ระบบครอบครัวปลูกฝัง แล้วเราก็จะถ่ายทอดให้ลูกต่อ” (สนทนากลุ่ม ผู้ประกอบอาชีพนอกภาคทางการ 30 มีนาคม 2550)

2.1.3 ประวัติศาสตร์ของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตติ์กาว ที่มีความเป็นชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเองได้โดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก นั้นหมายถึงการพัฒนาเกิดจากภายใน (Development from within)

“ประวัติศาสตร์ของชุมชนนี้สามารถสร้างชุมชนเองได้ มีไฟฟ้าใช้โดยไม่ต้องพึ่งรัฐได้ ทำมาแล้วไฟฟ้าชุมชน อันนี้เป็นศักยภาพเป็นประวัติศาสตร์ของชุมชน...เงินทุนก็ไม่มี ต้องควักกระเป๋าเองทั้งนั้น...ถนนก็ชาวบ้านมีส่วนร่วมทำจนสวยงามถึงทุกวันนี้” (สนทนากลุ่มคณะกรรมการชุมชน 30 มีนาคม 2550)

2.1.4 การทำตามบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนมีชีวิตที่สอดคล้องกับเศรษฐกิจพอเพียง โดยการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสซึ่งเปรียบเสมือน “นิ้วที่สั้นกว่านิ้วอื่น” ด้วยการสนับสนุนความรู้เพื่อลดรายจ่ายของครัวเรือน เช่น การอบรมการทำน้ายาล้างจาน แจกจ่ายพันธุ์ปลา เมล็ดพันธุ์ผัก การสร้างสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เป็นต้น

“จริงๆเราก็ไม่ได้หยุดนิ่งเลยในการช่วยเหลือกันในนามกรรมการชุมชน แต่มันจะไปเร็วไม่ได้ที่จะทำให้นิ้วเท่ากันยาวเท่ากัน เราก็มีการช่วยเหลือสองเพราะให้ผู้ชรา ผู้ด้อยโอกาส ท่านประธานได้สละเงินไปซื้อเมล็ดพันธุ์ผัก ...ไม่ใช่ทำด้วยปากเปล่า แต่เราได้ทำให้เขาดู เข้าไปเชิญชวน เอาเมล็ดพันธุ์ไปเราก็มีพันธุ์ปลา ยังมีปลาตุ๋นตอนนี้ก็มี เราก็กระจายลงไปชุมชน เรามีวิธีทำของเรา” (สนทนากลุ่มคณะกรรมการชุมชน 30 มีนาคม 2550)

2.1.5 กลุ่มศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร เผยแพร่แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นรูปธรรมและส่งเสริมการปฏิบัติตามหลักเกษตรพอเพียง ศูนย์ฯได้ดำเนินการต่อเนื่องยาวนานจนมีชื่อเสียงและได้รับการยอมรับจากสังคมอย่างกว้างขวาง ทำให้ชุมชนคอยรุตติ์กาวโดดเด่นเรื่องการประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิต ที่หลายชุมชนรวมทั้งสถาบัน องค์กรต่างๆทั่วประเทศมาดูงานในพื้นที่มากมาย

2.1.6 การมีส่วนร่วมระดับสูงของสมาชิกในชุมชนในการปฏิบัติเศรษฐกิจพอเพียงบนฐานของการชุมชนพึ่งตนเอง ซึ่งส่งเสริมให้ชุมชนมีการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในระดับกว้าง

“ตอนนี้อะไรก็ได้เอาคำว่าประหยัดตรงนี้มาพัฒนาเป็นความพอเพียง ผมว่าสมาชิกในชุมชนเข้าใจเป็นส่วนใหญ่ และก็เริ่มปฏิบัติกันหลายรายแล้วตามที่ เราได้สังเกตและสัมผัสมา อีกไม่นานในเรื่องนี้ของเราน่าจะเป็นรูปธรรมได้ เราก็ให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมช่วยกัน แล้วเขาก็จะรักชุมชน อยู่กันเหมือนพี่น้องบนพื้นฐานการพึ่งตนเอง เช่น ให้ลองทำผลิตภัณฑ์ที่เขาสามารถผลิตเอง อาทิเช่น น้ำยาล้างจาน ความรู้ความเข้าใจก็จะกระจายโดยผ่านการสาธิตให้ คนที่สนใจฟัง” (สนทนากลุ่มคณะกรรมการชุมชน 30 มีนาคม 2550)

2.2 ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อน

2.2.1 ความคิดเห็นที่แตกต่างระหว่างกลุ่มในชุมชน ได้แก่ กลุ่มผู้นำที่เป็นทางการและกลุ่มผู้นำแบบไม่เป็นทางการ ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากมีผลกระทบต่อความเป็นปึกแผ่นของชุมชนและ ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก

“...ต้องเคลียร์ไปด้วยกัน ต้องถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน ปรีกษาหารือกัน คณะกรรมการชุมชนมีหน้าที่และมีแผนดำเนินการในงานชุมชน แผนขั้นต้นไม่ว่าจะทำกิจการใดจะมีการพูดคุยปรึกษาหารือกัน แต่ตอนนี้ความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักไว้อย่างไม่แน่นอน ถ้ายังไม่สามัคคีกัน มีการแบ่งกลุ่มแบ่งผลประโยชน์ มีการแข่งขันกัน จึงยังไม่เป็นเศรษฐกิจพอเพียงอย่างแท้จริง” (สนทนากลุ่มคณะกรรมการชุมชน 30 มีนาคม 2550)

2.2.2 การที่ชุมชนเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต เนื่องจากการเปิดรับความเจริญจากสิ่งแวดล้อมภายนอกมากขึ้นที่มาพร้อมกับการขยายตัวของเมือง เช่น การถูกโอบล้อมโดยห้างสรรพสินค้า การกว้านซื้อที่ดินรอบนอกชุมชนจากบริษัทที่ซีมียชิน โอเอสเอสฯ เต็กเฮ็งหยู หรือนายทุนบ้านจัดสรร รวมทั้ง การเปิดใช้สนามบินสุวรรณภูมิ ซึ่งมีผลต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน ส่งผลให้พ่อแม่ต้องทำงานมุ่งที่การหารายได้มากขึ้น เพื่อให้ครอบครัวสะดวกสบาย ส่งผลให้ไม่มีเวลาอบรมสั่งสอนลูก นอกจากนี้วิถีคิดและความเชื่อของคนรุ่นใหม่ในคำสอนของศาสนาอิสลามล้นคลอน รวมทั้งพฤติกรรมของเยาวชนมีการเปลี่ยนไปในเชิงลบมากขึ้น

“...คิดว่า ถ้าห้างสรรพสินค้า แหล่งเริงรมย์ต่างๆ มันเข้ามาในชุมชนมากเข้า ความสะดวกสบายในการซื้อ ร้านค้าเล็กๆ ไชว์ห่วยก็จะมีเจ๊ง สมัยก่อนอยู่กันแบบพอกินพอใช้ แต่สมัยนี้ดี ยายเลี้ยงหลาน แม่ไปทำงาน ไม่ทำก็ได้ ก็

กลับมาลูกหลับแล้ว ไปนี้ลูกก็ยังไม่นอน ภาระต้องตกอยู่กับยายยายต้องเลี้ยงหลาน” (สนทนากลุ่มผู้ประกอบการอาชีพนอภาคทางการ 30 มีนาคม 2550)

2.2.3 การที่ชุมชนได้รับความสนใจจากหน่วยงานภายนอกมากมาย มีการสนับสนุนด้านงบประมาณ การออกสื่อวิทยุและโทรทัศน์ การให้รางวัล ซึ่งมีผลกระทบกับชุมชนในด้านลบ

“...ความไม่ค่อยสมดุลย์ มันก็มาจากภายนอก พอเราได้รางวัล หน่วยงานต่างๆเอาลาภยศสรรเสริญมาดลใจมือ ซึ่งเราพัฒนามาด้วยมือเปล่าๆ ทำให้คนลืมหัด อันนี้สาเหตุหนึ่ง...หลายหน่วยงานเข้ามาไม่มาตามระบบ ความจริงหน่วยงานไหนเข้ามาต้องติดต่อว่าใครดูแลชุมชนถ้าเข้ามาตามระบบ อาจจะมีปัญหาน้อย ถ้าไม่เป็นไปตามระบบจะเกิดผลกระทบกับมวลชน คือแทนที่จะเกิดความเข้มแข็งมันกลับกลายเป็นความอ่อนแอ อ่อนแอเพราะมวลชนเหลือน้อยแทนที่จะรวมกัน พลังก็น้อยลง” (สนทนากลุ่มคณะกรรมการชุมชน 30 มีนาคม 2550)

3. แนวทางการขับเคลื่อนหรือขยายผลเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตติ์กาว จากผลการศึกษาผู้วิจัยเสนอแนวทางการขับเคลื่อนดังนี้

3.1 การรักษาทุนทางสังคมซึ่งรวมทุนทางสถาบันต่างๆของชุมชน เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องของปลูกฝังและสร้างเสริมแนวคิดในการดำเนินชีวิตที่สำคัญที่สอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เช่น ความมีเหตุผล การพึ่งตนเอง ความพอประมาณ การนิยามความสุข การประมาณตน เป็นต้น

3.2 มีการขับเคลื่อนแนวคิดไปสู่การปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวันของคนในชุมชนเพื่อให้เป็นตัวอย่างกับคนอื่นโดยเฉพาะเด็กและเยาวชน เช่น การประหยัด ชยัน โดยผ่านกลไกทางศาสนา ครอบครัวและโรงเรียน นอกจากนี้ การจะขยายผลเศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนควรมีการวางแผนที่จะสร้างคนรุ่นใหม่เพื่อสืบสานวิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงต่อไป

3.3 ผู้นำแบบทางการและไม่เป็นทางการของชุมชนมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติจริง เงื่อนไขที่จำเป็นคือความสามัคคีและการมีพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันเพื่อให้เกิดพลังชุมชน

3.4 เศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน มีพื้นฐานที่สำคัญคือการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน โดย ต้องเริ่มจากการที่คนในชุมชนที่มีโอกาสดีกว่า ช่วยเหลือคนในชุมชนที่ยังขาดโอกาส รวมทั้ง การที่หน่วยงานของรัฐที่ต้องเป็นหลักในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งต้องการการทำงานอย่างต่อเนื่องและจริงจังบนหลักการการมีส่วนร่วมของชุมชน

กลุ่มธนาคารขยะ ชุมชนวัดกลาง

1. ข้อมูลพื้นฐานกลุ่มธนาคารขยะ

1.1 ความเป็นมา

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์กรรมการกลุ่ม และจากเอกสารแนะนำ-เผยแพร่กลุ่มธนาคารขยะ ชุมชนวัดกลาง พบว่า ปีพ.ศ. 2541 ชุมชนวัดกลางประสบปัญหาขยะ เนื่องจากคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนมีจำนวนมากขึ้นแต่ขาดการจัดการที่ดี รวมถึงการจัดเก็บขยะภายในชุมชนของสำนักงานเขต บางกะปิเองก็ไม่เพียงพอและไม่ทั่วถึงทำให้เกิดปัญหาขยะตกค้างในชุมชนจำนวนมาก ต่อมาในปี พ.ศ. 2542 ชุมชนได้ร่วมประชุมกับมูลนิธิพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ(ต่อมากลายเป็น มูลนิธิเพื่อการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและพลังงาน – Development of Environment and Energy Foundation :Dee) ทางมูลนิธิได้แนะนำและชักชวนให้ชุมชนวัดกลางรวมถึงชุมชนอื่นๆ ในเขตบางกะปิ เข้าร่วมโครงการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน^๖ รวมถึงเรื่องการจัดการขยะมูลฝอยในชุมชน ซึ่งเป็นเสมือนการจุดประกายความคิดในเรื่องการจัดการขยะมูลฝอยในชุมชนขึ้นมา หลังจากการประชุมในครั้งนั้นคณะกรรมการชุมชนที่ได้ไปร่วมประชุมกลับมานั่งพูดคุยปรึกษารื้อฟื้น และต่างเห็นพ้องต้องกันว่าต้องอาศัยอยู่ในชุมชนนี้อีกนาน จึงควรหาทางพัฒนาชุมชนและแก้ปัญหาในชุมชน และปัญหาที่ต้องได้รับการแก้ไขในขณะนั้น โดยเรียงตามลำดับความสำคัญ ได้แก่ ปัญหายาเสพติด ปัญหาขยะมูลฝอย และปัญหาคูณภาพชีวิตของคนในชุมชน

ประมาณปลายปี พ.ศ. 2542 มูลนิธิฯ ได้พาคณะกรรมการชุมชนในเขตบางกะปิ รวมถึงชุมชนวัดกลางไปศึกษาดูงานการคัดแยกขยะมูลฝอยโดยชุมชนในเทศบาลนครพิษณุโลกและชมการดำเนินกิจการการค้าขยะรีไซเคิลของบริษัททวงษ์พาณิชย์ จ.พิษณุโลก กิจการโครงการชาเล้งของชุมชนริมทางรถไฟ จ. ขอนแก่น เมื่อกลับจากการศึกษาดูงานคณะกรรมการชุมชนมีความคิดเห็นร่วมกันว่าเป็นโครงการที่ดี สามารถนำมาปฏิบัติได้ในชุมชนหากนำมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับบริบทสภาพแวดล้อมของชุมชน นั่นคือ “แนวทางบริหารงานแบบบริษัททวงษ์พาณิชย์ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนแบบโครงการชาเล้งขยะขอนแก่น” ในขั้นแรกคณะกรรมการชุมชนที่ได้ไปดูงานมา นำความรู้ที่ได้รับมาถ่ายทอดให้กับชาวบ้าน แต่มีชาวบ้านเข้าร่วมไม่มากนัก ต่อจากนั้นก็ได้นำแนวคิดนี้มาทำกันอย่างเป็นรูปธรรมโดยการรับบริจาคขยะ แต่ไม่ประสบความสำเร็จ ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ให้ความร่วมมือ

^๖พัฒนาเป็น “เครือข่ายสิ่งแวดล้อมบางกะปิ” ประกอบไปด้วยชุมชนในเขตบางกะปิ 7 ชุมชน มีการแต่งตั้งคณะกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนเขตบางกะปิขึ้น เพื่อร่วมกันดำเนินงานศูนย์วัสดุรีไซเคิลชุมชน โดยศูนย์ฯ นี้ทำหน้าที่เป็นร้านรับซื้อ/ขายวัสดุรีไซเคิลและรวบรวมมูลฝอยอันตรายในชุมชนเพื่อส่งให้กรุงเทพมหานครนำไปกำจัดอย่างถูกต้อง และเป็นที่ยึดสัมมนาดูงาน ตลอดจนฝึกอบรมชุมชนต่างๆ ในด้านการจัดการขยะมูลฝอย

ต่อมาในปีพ.ศ. 2543 มูลนิธิพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณและมูลนิธิชุมชนไทได้นำคณะกรรมการชุมชนในเขตบางกะปิไปดูงานการจัดการขยะอีกครั้งเป็นครั้งที่ 2 ชุมชนวัดกลางมีคณะกรรมการชุมชนจำนวน 8 คน ไปดูงานที่เทศบาลเมืองพิษณุโลก ศึกษางานธนาคารของโรงเรียนวัดพันปี และเรียนการคัดแยกขยะที่บริษัทวังษ์พาณิชย์ จ.พิษณุโลก เป็นเวลา 2 วัน หลังจากกลับมาได้จัดตั้ง “ธนาคารขยะ” ชุมชนวัดกลางขึ้นเมื่อ 27 มีนาคม 2544 วัตถุประสงค์ในการดำเนินงานธนาคารขยะชุมชน คือ

- 1) เพื่อปลูกจิตสำนึกให้เยาวชนและผู้ปกครองรู้จักคุณค่าของขยะรีไซเคิล
- 2) เพื่อฝึกให้เยาวชนมีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม และใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์
- 3) เพื่อให้เยาวชนมีรายได้ รู้จักการออม ลดภาระค่าใช้จ่ายในครอบครัว
- 4) เพื่อลดปริมาณขยะในชุมชนและบริเวณใกล้เคียง ส่งผลให้ชุมชนสะอาด

ในช่วงแรกมี นายศุภชัย ตริรัตน์ชวลิต เป็นประธานกลุ่ม (ขณะนั้นประธานชุมชนคือ นางพืระนุช ตริรัตน์ชวลิต) โดยยืมเงินจากกองทุนชุมชนของกรุงเทพมหานครจำนวน 500 บาท เป็นทุนเริ่มต้น ในการจัดซื้อสมุดฉีกมาทำสมุดบัญชี และยืมอุปกรณ์อื่นๆ จากชาวชุมชน เช่น ตาชั่งยืมจากร้านค้า และได้รับการสนับสนุนให้ใช้พื้นที่ของนายทรงเดช แจ้ตทอง (บิดานางพืระนุชซึ่งเป็นภรรยาของคุณศุภชัย) เป็นที่ทำการธนาคารขยะโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายใดๆ มาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2550) นอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก SIF และกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมในเรื่องเอกสารเผยแพร่ กรมควบคุมมลพิษได้ให้คำแนะนำทางวิชาการ รวมถึงสำนักงานเขตบางกะปิได้ช่วยเหลือประสานงานในเรื่องต่างๆ เมื่อประกอบกับการได้รับความสนับสนุนจากภายนอกด้วยงบประมาณของ SIF, มียาชาว่า และงบอื่นๆ เข้ามาอย่างต่อเนื่อง คณะกรรมการก็เริ่มมีการรณรงค์ในเรื่องนี้ มีการอบรมให้ความรู้เด็กและคนในชุมชน มีการทำกิจกรรม walk rally โดยมีวัตถุประสงค์ให้รู้จักและเรียนรู้การคัดแยกขยะ เรียกว่ามีการทำกิจกรรมรณรงค์เกี่ยวกับเรื่องการจัดการขยะกันอย่างคึกคักหลังจากกลับมาจากการไปดูงานในครั้งที่ 2 นอกจากนั้นมีการสร้างศูนย์ธนาคารขยะ มีการซื้อเครื่องกระจายเสียง หอกระจายข่าว เป็นต้น

1.2 การดำเนินงานธนาคารขยะ

ธนาคารขยะเริ่มดำเนินงานเมื่อ 27 มีนาคม 2544 วันแรกมีสมาชิกนำขยะมาฝากกับธนาคาร 30 คน โดยเริ่มจากเยาวชนซึ่งผู้ปกครองให้การสนับสนุน โดยเชื่อว่าเป็นกลุ่มเป้าหมายที่ปลูกฝังได้ง่าย ให้มีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ รวมทั้งยังทำให้เกิดความสัมพันธ์ในครอบครัว เนื่องจากผู้ปกครองและเยาวชนซึ่งเป็นสมาชิกของธนาคารขยะได้ร่วมกันทำกิจกรรมคัดแยกขยะในบ้าน ธนาคารขยะดำเนินการอบรมให้เยาวชนรู้จักการคัดแยกขยะ (ยิ่งแยกขยะยิ่งเพิ่มมูลค่า) โดยให้คณะกรรมการชุมชนที่ไปดูงานมาชี้แจงให้ผู้ปกครองและชาวบ้านทราบวัตถุประสงค์ของ

การดำเนินงานธนาคารขยะชุมชนว่าผลประโยชน์หรือเงินที่เกิดขึ้น ก็จะนำกลับมาเป็นผลประโยชน์กับชุมชนและสมาชิกเอง

ในช่วงแรกของการดำเนินงาน เนื่องจากความไม่พร้อมในเรื่องสถานที่รับฝากและจัดเก็บขยะรีไซเคิล ทำให้การรับฝากและจัดเก็บขยะรีไซเคิลไม่สะดวก แต่ประชาชนในชุมชนก็ยังให้ความสนใจและสมัครเป็นสมาชิกธนาคารขยะมากกว่าที่คาดการณ์ไว้ โดยประเภทของขยะรีไซเคิลที่ธนาคารขยะชุมชนวัดกลางรับฝาก มี 4 ประเภทใหญ่ คือ

- 1) กระดาษ ได้แก่ กระดาษย่อย กระดาษหนังสือพิมพ์ กระดาษขาว กระดาษแข็ง กล่องกระดาษ กระดาษเล่ม
- 2) แก้ว ได้แก่ เศษขวด ขวดเหล้า ขวดน้ำปลา ขวดเบียร์
- 3) พลาสติก ได้แก่ พลาสติกทั่วไป และท่อพีวีซี
- 4) โลหะ ได้แก่ กระป๋องอลูมิเนียม ลวดทองแดง เศษเหล็ก ภาชนะเครื่องใช้ในครัวเรือนที่เป็นโลหะหรือ สเตนเลส

รายได้จากธนาคารขยะ(เกิดจากผลต่างราคาขยะที่กลุ่มรับซื้อจากสมาชิกที่ต่ำกว่าร้านรับซื้อของเก่า แล้วนำไปขายในราคาเต็มทำให้กลุ่มเกิดรายได้ในส่วนนี้) รายได้แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนแรกปันผลให้กับสมาชิก ในรูปของใช้หรืออุปกรณ์การศึกษา เนื่องจากมีสมาชิกบางส่วนเป็นมุสลิมจึงไม่มีปันผลในรูปดอกเบี๋ย ส่วนที่สอง เพื่อพัฒนาชุมชน และส่วนที่สามนำฝากธนาคารซึ่งเป็นรายได้ของสมาชิก

นอกจากนี้ Dee ได้มีส่วนสำคัญในการความรู้แก่คนในชุมชนเรื่องการคัดแยกขยะ และให้การสนับสนุนอุปกรณ์สำนักงาน รวมทั้งได้เชิญคณะกรรมการธนาคารขยะไปเป็นวิทยากรแก่ชุมชนอื่น นอกจากนี้ คณะกรรมการธนาคารขยะได้นำงานวิจัยของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (NIDA) ซึ่งพบว่าการดำเนินงานให้ความสำคัญกับเด็กมากเกินไป จึงทำให้คณะกรรมการธนาคารขยะเริ่มดึงผู้ใหญ่เข้ามา โดยประกาศให้เงินกู้แก่ชาวบ้านที่สมัครเป็นสมาชิก มีสิทธิกู้ได้ไม่เกิน 5,000 บาท มีสมาชิกด้วยกันค้ำประกัน โดยไม่ต้องนำเงินมาชำระแต่ให้นำขยะมาชำระแทนเงินกู้

สมาชิกของธนาคารขยะเริ่มแรกมีจำนวน 30 คน ปัจจุบันมีมากกว่า 200 คน(พ.ศ.2550)⁷ สมาชิกบางคนออกไปเนื่องจากนำขยะไปขายให้แก่ผู้รับซื้อภายนอกเพราะเห็นว่าราคาดีกว่า ในระยะแรกธนาคารขยะเปิดทุกวัน เนื่องจากสมาชิกแต่ละคนมีขยะที่ไม่ใช้สะสมไว้มาก ต่อมาเปิดสัปดาห์ละ1 วัน ในวันเสาร์ เวลา 16.00-18.00 น. แต่พบปัญหาว่าเด็กๆ ที่เป็นสมาชิกติดเรียนศาสนา จึงได้เลื่อนมาเป็นวันอาทิตย์ในช่วงเวลาเดียวกัน นอกจากนี้คณะกรรมการธนาคารขยะได้เป็นที่เล็งเกี่ยวกับการจัดการขยะแก่ชุมชนอื่นๆ โดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ(สสส.) ได้

⁷ คณะกรรมการธนาคารขยะชุมชนวัดกลาง

เชิญไปเป็นวิทยากรเกี่ยวกับการจัดตั้งธนาคารขยะ และได้ให้ข้อมูลในการทำข้อเสนอเพื่อขอ
งบประมาณ

วิธีการดำเนินงานธนาคารขยะ มีขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้

ขั้นที่ 1 มีการประชาสัมพันธ์โครงการให้ประชาชนทราบ โดยอาศัยการพบปะพูดคุยในชุมชน
เพื่อให้ ทราบถึงวัตถุประสงค์ ความสำคัญของการดำเนินกิจกรรมและให้ประชาชนทราบถึงวิธีการ
ขั้นตอนการคัดแยกขยะ นอกจากนี้ยังให้รายละเอียดสินค้าที่จะรับซื้อ

ขั้นที่ 2 ประชาชนสมัครเป็นสมาชิกโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย โดยกรอกใบสมัครพร้อมติดรูปถ่าย
(รูปใดก็ได้ไม่จำเป็นต้องเป็นรูปติดบัตร) และในใบสมัครจะมีเลขสมาชิก ซึ่งจะตรงกับสมุดเงินฝาก

ขั้นที่ 3 เมื่อสมัครเป็นสมาชิกแล้ว ในวันทำการของธนาคารขยะ สมาชิกจะนำขยะที่สามารถ
ฝากไว้มาทำการ โดยสมาชิกจะบอกเลขบัญชีเพื่อให้เจ้าหน้าที่ธนาคารนำสมุดฝากเงินออกมา แล้ว
เจ้าหน้าที่จะตรวจขยะว่าเป็นชนิดใด ขั้วขยะ และจุดบันทึก โดยคำนวณเป็นจำนวนเงินตามอัตราที่ได้รับ
แจ้งจากศูนย์วัสดุรีไซเคิลซึ่งเป็นสถานที่ที่ธนาคารขยะนำขยะรีไซเคิลไปขายให้ แล้วนำกระดาษที่จด
บันทึกไปส่งให้เจ้าหน้าที่คิดเงินและบันทึกจำนวนเงินฝาก หลังจากนั้นจะมอบใบจดน้ำหนักและจำนวน
เงินให้สมาชิกเก็บไว้เป็นหลักฐาน

ขั้นที่ 4 เมื่อครบ 3 เดือน ธนาคารจะมีการจ่ายดอกเบี้ยให้กับสมาชิก โดยดูจากยอดเงินที่
สมาชิกมี ณ วันนั้น โดยจะจ่ายเป็นอุปกรณ์การเรียนเพื่อสนับสนุนการศึกษา (เช่น จำนวนเงินฝากอยู่
ระหว่าง 0.5-10 บาท ดอกเบี้ยที่ได้รับจะเป็นดินสอ หรือจำนวนเงินฝากอยู่ระหว่าง 21-30 บาท
ดอกเบี้ยที่ได้รับจะเป็นดินสอ กับเหลาดินสอ ยางลบ สมุด หรือจำนวนเงินฝากมากกว่า 100 บาท
ดอกเบี้ยที่ได้รับจะเป็นกระติกน้ำหรือดินน้ำมันวิทยาศาสตร์ เป็นต้น)

ขั้นที่ 5 เจ้าหน้าที่จะนำขยะที่รวบรวมไว้ไปขาย หลังจากที่ยรวบรวมขยะที่มีสมาชิกนำมาฝาก
แล้วคณะกรรมการก็จะดำเนินการคัดแยกขยะออกเป็นประเภทต่างๆ แล้วนำไปจำหน่ายยังศูนย์วัสดุรี
ไซเคิลชุมชน ส่วนเงินรายได้จากการจำหน่ายขยะนั้นจะนำไปฝากธนาคาร เพื่อใช้ในการดำเนิน
กิจกรรมของชุมชนต่อไป โดยธนาคารขยะจะปันผลกำไรให้แก่สมาชิกในรูปของสิ่งของแทนดอกเบี้ย
และกำไรที่ได้จากส่วนต่างเมื่อนำขยะรีไซเคิลไปขาย จะสะสมเป็นเงินกองทุนของธนาคารขยะ

จากข้อมูลที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า กิจกรรมของธนาคารขยะนั้น มีรายละเอียดและขั้นตอน
ค่อนข้างมากกว่าการบริหารจัดการกลุ่มการเงินหรือกลุ่มออมทรัพย์โดยทั่วไป และมีลักษณะของ
กิจกรรมที่มีข้อเด่นหลายประการที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียง ดังจะได้
วิเคราะห์ต่อไป

หลังจากการดำเนินธนาคารขยะแล้ว กลุ่มได้มีการขยายผลไปสู่กิจกรรมอื่นๆ ที่มีตัวเงิน
จำนวนมากเข้ามาเกี่ยวข้อง กลุ่มจึงมีการจัดทำบัญชีเพื่อช่วยในการทำงานและทำให้ง่ายแก่การ
ตรวจสอบ โดยจะมีนางพิรานุชเป็นเหรัญญิกกลุ่มและเลขานุการชุมชนรายงานให้กับที่ประชุมกลุ่ม

ทราบ จากการสังเกตในพื้นที่ของคณะผู้วิจัย พบว่ากลุ่มมีการจัดระบบบัญชี เอกสารและหลักฐาน ต่างๆ ที่สามารถตรวจสอบได้ ส่วนเงินทั้งหมดที่ได้รับมาในแต่ละกองทุน กลุ่มจะนำเข้าบัญชีเงินฝาก ไม่มีการเก็บไว้กับกรรมการ เมื่อสมาชิกในกลุ่มและชุมชนต้องการใช้เงิน นางพริมาจะเป็นผู้ไปเบิก จากธนาคารมาให้และรายงานให้ที่ประชุมทราบ

1.3 ผลการดำเนินงาน

เมื่อพิจารณาโดยรวมแล้ว ผลการดำเนินงานของธนาคารขยะชุมชนวัดกลาง นับว่าประสบความสำเร็จ⁸ ทั้งในด้านผลกำไรที่เป็นตัวเงิน และที่ไม่เป็นตัวเงิน ผลกำไรที่เป็นตัวเงิน ในปี 2543 หลังจากที่ดำเนินการมา 6 เดือน ธนาคารขยะมียอดเงินฝากจากสมาชิกเป็นเงินประมาณ 15,000 บาท ในขณะที่มีเงินฝากในธนาคารพาณิชย์ ประมาณ 23,000 บาท มีกำไร 8,000 บาท ซึ่งขณะนั้นมีสมาชิก 129 คน ในปี 2547 ธนาคารขยะมีเงินกองทุนหมุนเวียนประมาณ 100,000 บาท มีสมาชิกประมาณ 190 ราย เงินที่เกิดจากธนาคารขยะก็นำมาใช้สนับสนุนการพัฒนาชุมชน เช่น ซื้อเครื่องกระจายเสียง ของชุมชน ซึ่งปัจจุบันมีอยู่ทั้งหมด 8 ชุด นำมาใช้ในการสนับสนุนจัดงานวันสำคัญๆ ของชุมชน เช่น วันปีใหม่ งานวันเด็ก ฯลฯ

ภายหลังเมื่อมีเงินทุนหมุนเวียนในกลุ่มจำนวนมากขึ้น ธนาคารขยะได้มีการขยายกิจกรรม ออกไปเป็นการปล่อยเงินกู้ให้กับสมาชิก เงื่อนไขของการกู้ คือ ผู้กู้จะต้องมีผู้ค้ำประกันที่เป็นสมาชิก ด้วยกัน 1 คน โดยสามารถกู้ได้ไม่เกิน 5,000 บาท ไม่มีดอกเบี้ย ไม่มีระยะเวลาการไถ่คืน การใช้คืนไม่ต้องใช้คืนเป็นตัวเงินแต่ให้นำขยะมาใช้แทน เพื่อมุ่งเน้นให้ชาวบ้านรู้จักการคัดแยกขยะในบ้านและใน ชุมชนของตน การดำเนินการเช่นนี้ทำให้เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ลดการพึ่งพาแหล่งทุน ภายนอก ก่อให้เกิดการสานสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนที่ดีขึ้น

สำหรับผลลัพธ์ที่ไม่เป็นตัวเงิน แต่เกิดประโยชน์ต่อชุมชน โดยสรุปคือ

- 1) ปริมาณขยะภายในชุมชนลดลงถึงร้อยละ 70 (ลดปริมาณขยะแห้งได้ 12 ตันต่อเดือน และขยะเปียก 1 ตันต่อเดือน) ทำให้สภาพแวดล้อมในชุมชนดีขึ้น ชุมชนสะอาด จำนวนถังขยะในชุมชน ลดลง จำนวนเที่ยวของรถเก็บขยะของกทม.ที่มาเก็บขยะชุมชนลดลงจากวันเว้นวัน เหลือสัปดาห์ละวัน
- 2) เยาวชนได้รับการปลูกจิตสำนึกที่ดีในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่าและรู้จัก รักษาสิ่งแวดล้อม
- 3) ก่อให้เกิดกองทุนหมุนเวียนที่สามารถสนับสนุนอุปกรณ์การเรียนแก่เด็กในรูปดอกเบี้ย

⁸ ข้อมูลจากการประมวลจากเอกสารคู่มือดำเนินการธนาคารวัสดุรีไซเคิลของชุมชนวัดกลาง รายงานการศึกษาคณะมี ส่วนร่วมของชุมชนฯ : การดำเนินงานของศูนย์รีไซเคิลและธนาคารขยะของสถาบันพระปกเกล้า ฯ การสัมภาษณ์ เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการชุมชนของมูลนิธิชุมชนไท จัดทำโดยทีมงานนักวิชาการโครงการเวทีเครือข่ายเมืองน่าอยู่ มูลนิธิ พัฒนาไท ร่วมกับ สศช. ,มีนาคม 2547

และเป็นกองทุนที่ให้พ่อแม่ของเด็กสามารถกู้เงินได้ นับเป็นกลไกนโยบายที่ชักชวนพ่อแม่ผู้ปกครองของเด็กเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการขยะชุมชนอีกทางหนึ่งด้วย

4) ชุมชนมีจิตสำนึกร่วมกันคัดแยกขยะ สามารถลดปริมาณขยะได้เองอย่างต่อเนื่อง

5) สนับสนุนรัฐ/หน่วยงานท้องถิ่นในการลดปริมาณขยะที่จะต้องจัดเก็บ ประหยัดงบประมาณในการกำจัดขยะและพื้นที่ทิ้งขยะตลอดจนประหยัดงบประมาณในการซ่อมบำรุงรถขนขยะและอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้อง

หลังจากนั้นธนาคารขยะชุมชนวัดกลาง ได้รับการเผยแพร่ผ่านรายการ “ผู้หญิงอยากรู้” ทางสถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 5 รวมถึงสื่ออื่นๆ ทำให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น จนกลายเป็นแหล่งการเรียนรู้ของชุมชนอื่นๆ และกลุ่มคนที่สนใจ รวมถึงได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากบริษัทยิบอินซอยให้เงินมา 20,000 บาท คณะกรรมการกลุ่มจึงนำมาจัดทำเล็กลุ่มธนาคารขยะ และนำเงินที่เหลือเข้าบริหารจัดการในกลุ่มต่อไป

1.4 การขยายผลการดำเนินงาน

กิจกรรมกลุ่มธนาคารขยะ มีผลสนับสนุนให้เกิดกลุ่มกิจกรรมอื่นๆ สืบเนื่องขึ้นมาทั้งโดยตรงคือมีกิจกรรมเกี่ยวเนื่องกัน และกิจกรรมทางอ้อมที่ก่อให้เกิดผลทางสังคม เช่น การปฏิสัมพันธ์ การสื่อสารในชุมชน การเรียนรู้ร่วมกันในปัญหาชุมชนหรืออนาคตของชุมชนวัดกลาง ดังนี้

1.4.1 กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนวัดกลางและกลุ่ม“ออมวันละบาท”

กลุ่มนี้ตั้งขึ้นเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2544 เป็นกลุ่มที่ขยายผลมาจากธนาคารขยะ เริ่มจากชุมชนสุขสันต์ 26 มาชักชวนให้จัดตั้ง ช่วงแรกดำเนินการกันเฉพาะในกลุ่มคณะกรรมการก่อน ในช่วงต่อมา เมื่อชาวบ้านที่เห็นประโยชน์ว่ามีเงินก็เข้าร่วมกันมากขึ้น โดยจะได้รับทุนสนับสนุนจากผลกำไรจากกลุ่มธนาคารขยะนำมาให้ชาวบ้านในชุมชนกู้เป็นการช่วยเหลือกันเอง เพื่อที่จะไม่ต้องไปกู้เงินภายนอกชุมชน ต่อมาได้ขยายกิจกรรมเป็นกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ได้กรายวันๆ ละ 1 บาท โดยที่ผู้ใหญ่ก็สามารถฝากได้ ขณะนี้มีเงินทุนหมุนเวียน 40,000 บาท ซึ่งเป็นโครงการที่สอดคล้องกับนโยบายของกรุงเทพมหานคร โดยได้รับการสนับสนุนทางด้านรายจ่ายจากกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนวัดกลาง ปัจจุบันยังมีดำเนินการอยู่ จากการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์สมาชิกกลุ่มนี้ซึ่งเป็นผู้ใหญ่ส่วนใหญ่บอกว่า เป็นกิจกรรมที่ดี เนื่องจากมีเงินเท่าใดก็ฝากได้และไม่ต้องนั่งรถไปฝากให้เสียเงินและเวลาอีก ถ้าต้องการถอนมาใช้บางส่วนก็สามารถไปถอนจากผู้รับผิดชอบได้ทันที

1.4.2 โครงการด้านสิ่งแวดล้อม

หลังจากที่ได้ดำเนินโครงการธนาคารขยะมาระยะหนึ่งและประสบผลสำเร็จ หรือกล่าวได้ว่าชุมชนวัดกลางสามารถจัดการ “ขยะแห้ง” ได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น ในปี 2545 แกนนำธนาคารขยะ

จึงเริ่มให้ความสนใจกับการจัดการ “ขยะเปียก” โดยการสนับสนุนของมูลนิธิชุมชนไทให้คำปรึกษา จัดตั้ง “โครงการฟื้นฟูคลองพี่น้องร่วมใจเพื่อในหลวง” ในระยะแรกได้ริเริ่มพัฒนาคลองโดยการลอก คลอง นำขยะที่มีอยู่ในคลองขึ้นมาทิ้ง แม้ช่วงนั้นจะเป็นช่วงการถือศีลอดแต่มีชาวบ้านมาช่วยกัน จำนวนมาก ทั้งชาวพุทธและมุสลิม การพัฒนาคลองในครั้งนั้นใช้ระยะเวลาถึง 40 วัน งบประมาณที่ ให้นำมาจากการสนับสนุนของธนาคารขยะและได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิชุมชนไท 50,000 บาท เพื่อการศึกษาดูงานและซื้อเรือ นอกจากนี้ยังได้รับการช่วยเหลือให้เรือท้องแบนจากสำนักกระบายน้ำ สำนักงานเขตบางกะปิ และได้มาช่วยเก็บขยะที่เกิดจากการลอกคลองไปกำจัดให้ด้วย ทำให้ชุมชนวัด กลางเป็นผู้ประสานงานเพื่อขยายเครือข่ายการทำงาน “เครือข่ายสิ่งแวดล้อมบางกะปิเพื่อพัฒนา คลอง”

หลังจากการจัดตั้งธนาคารขยะ ได้มีโครงการด้านสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นตามมาอีก 3 โครงการ คือ

- 1) โครงการนำหมักชีวภาพและน้ำยาล้างจานชีวภาพ
- 2) โครงการขยะพิษแลกแต้ม
- 3) โครงการลดทิ้ง ลดใช้ ภูเขาใหญ่ใบเดียว

ทั้ง 3 กิจกรรมดังกล่าวเน้นการพัฒนาปรับปรุงชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก แต่ ก็สามารถสร้างประโยชน์ทางอ้อมในด้านอื่นได้อย่างมาก คือเป็นโครงการที่สร้างพื้นที่การเข้ามาร่วม มือกันในการพัฒนาชุมชนของชาวบ้านชุมชนวัดกลาง เอื้อให้เกิดการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับ ผลประโยชน์จากงานด้วยกัน ชาวบ้านเกิดความสนิทสนมคุ้นเคยกัน เห็นพลังของการร่วมมือและ ความสำคัญของการรวมกลุ่มมากขึ้น เป็นการสนับสนุนกลุ่มธนาคารขยะและกลุ่มออมทรัพย์โดย ทางอ้อมด้วย

นอกจากนี้ ความสำเร็จในการจัดการขยะของชุมชนและดำเนินการด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชน ยังเอื้อให้ชุมชนวัดกลางได้ขยายเครือข่ายความร่วมมือกับภายนอกมากขึ้นด้วย เช่น การขยาย เครือข่ายสิ่งแวดล้อมระดับเขต โดยเกิดการรวมตัวกันจัดการขยะในชุมชนในเชิงธุรกิจของเครือข่าย สิ่งแวดล้อมบางกะปิ โดยริเริ่ม “โครงการศูนย์วัสดุรีไซเคิลชุมชน” ในชุมชนสุขสันต์ 26 มีการเสนอ โครงการผ่านผู้อำนวยการเขตบางกะปิเพื่อขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุน SIF และ สำนักงานพัฒนาชุมชนเมืองของการเคหะแห่งชาติ เพื่อสร้างศูนย์วัสดุรีไซเคิล หลังจากจัดสร้างศูนย์ฯ เสร็จ มีการจัดทำโครงการจัดการขยะในชุมชนต่างๆ รวมถึงชุมชนวัดกลาง เพื่อนำขยะรีไซเคิลมาส่ง ขายให้กับศูนย์วัสดุรีไซเคิลที่ชุมชนสุขสันต์ 26 มีแนวทางในการบริหารจัดการ คือ คณะกรรมการ บริหารโครงการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนเขตบางกะปิ มีหน้าที่กำกับนโยบายและกำกับการทำงานของ คณะผู้บริหารศูนย์วัสดุรีไซเคิลชุมชน มีการจัดตั้งกองทุนเพื่อการบริหารศูนย์วัสดุรีไซเคิลชุมชน จำนวน

1,000 หุ้น จำหน่ายหุ้นละ 1,000 บาท⁹ แต่หลังจากนั้น ศูนย์ไร่เคิลชุมชนได้ปิดตัวลงเนื่องจากมี ปัญหาเรื่องที่ดินซึ่งเป็นที่ดินสร้างศูนย์ฯหมดสัญญาลง รวมทั้งปัญหาการบริหารจัดการที่มีมาตลอด

2. คุณลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มธนาคารขยะ

จากข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมได้ ผู้วิจัยพบว่า คุณลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มธนาคาร ขยะ ชุมชนวัดกลาง พบได้ใน 2 มิติ เช่นเดียวกับการวิจัยในระยะที่ 1 (ระดับบุคคล) คือ

2.1 มิติของเศรษฐกิจ เป็นคุณลักษณะของกิจกรรมเศรษฐกิจ (วัตรธรรม)

2.2 มิติของวิถีชีวิต - โลกทัศน์ วิธีคิด (นามธรรม)

ข้อค้นพบของการวิจัยในแต่ละมิติ มีดังต่อไปนี้

2.1 เศรษฐกิจพอเพียงในมิติของเศรษฐกิจ

การวิจัยพบว่า กลุ่มธนาคารขยะ ชุมชนวัดกลาง เป็นกลุ่มของผู้ประกอบอาชีพเศรษฐกิจนอก ภาคทางการที่ดำเนินกิจกรรมในแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียง ในด้านพัฒนาการสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ ฐานะทางเศรษฐกิจของบุคคล คือการพัฒนา "เงินทุนสำรอง" ร่วมกัน ด้วยการแปลงขยะให้เป็นทุน เงิน ซึ่งทุนเงินดังกล่าวเอื้อให้สมาชิกมีเงินกู้และเงินสะสมในยามจำเป็นหรือยามฉุกเฉินที่ต้องการใช้ เงิน โดยสามารถถอนมาใช้ได้ง่ายทั้งในแง่เวลาและสถานที่ การศึกษาพบว่ากลุ่มธนาคารขยะมีส่วน ในการบรรเทาปัญหาสำคัญของชุมชนได้ในประเด็นค่าใช้จ่ายการศึกษา ซึ่งข้อมูลจากแบบสอบถาม พบว่าเป็นค่าใช้จ่ายที่เป็นภาระของครัวเรือนในชุมชนวัดกลาง โดยกลุ่มจะปล่อยกู้ให้โดยไม่มีดอกเบี้ย ในช่วงเดือนพฤษภาคม ช่วยครัวเรือนบรรเทาความเดือดร้อนเรื่องค่าเล่าเรียน ชุดนักเรียน โดยให้กู้ได้ ไม่เกิน 5,000 บาท ผู้กู้ไม่ต้องเอาเงินมาใช้คืน แต่ให้เอาขยะมาใช้แทนเงินเพื่อลดเงินต้นลง

อย่างไรก็ตาม ระดับของเงินออมที่บุคคลมีกับกลุ่มธนาคารขยะยังอยู่ในระดับต่ำ โดยเฉพาะ ในกลุ่มผู้ใหญ่ เนื่องจากกิจกรรมตอบสนองต่อเด็ก-เยาวชนมากกว่า แต่กลุ่มออมทรัพย์ที่เกิดขึ้นสืบ เนื่องมาจากธนาคารขยะก็เป็นกลุ่มที่มีส่วนสนับสนุนทุนสำรองในสถานการณ์ต่างๆ ให้แก่ครัวเรือนใน ชุมชนได้แทน และเป็นที่รู้จักยอมรับโดยกว้างขวางตามผลการสำรวจ อีกทั้งมีการเชื่อมโยงระหว่าง สองกลุ่มเข้าด้วยกันเพื่อช่วยเหลือสมาชิกที่จำเป็นต้องใช้เงินในด้านต่างๆ แต่มีไม่พอ หรือไม่สามารถกู้ จากภายนอกได้ เช่น กู้เงินไปลงทุนซื้อเครื่องซักผ้าแบบหยอดเหรียญ ไปตกแต่งร้าน ซื้อตู้แช่ เครื่องดื่ม ปรับปรุงตกแต่งบ้านเช่าให้ดูดี ฯลฯ อันเป็นกิจการที่ขยายตัวตามการเปลี่ยนแปลงของ ชุมชนที่มีคนภายนอกเข้ามาเช่าที่พักอาศัยในชุมชนมากขึ้น กลุ่มธนาคารขยะและกลุ่มสืบทอดจึงมี บทบาทในมิติเศรษฐกิจนี้ชัดเจน

⁹ สรุปจากเอกสารคำกล่าวรายงานในการเปิดศูนย์ไร่เคิลชุมชน เมื่อ 8 มิถุนายน 2543

จากการศึกษารายละเอียด ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า การสร้างภูมิคุ้มกันในลักษณะของกิจกรรมแบบกลุ่มธนาคารขยะนั้น มีข้อเด่นที่น่าสนใจหลายประการในมิติเศรษฐกิจ คือ

2.1.1 เป็นการสร้างทุนที่เป็นตัวเงินขึ้นมาจากการทำให้“ขยะ”ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวบ้านทั่วไปคิดว่าไม่มีมูลค่า สร้างปัญหาและเป็นภาระ ให้ได้รับการจัดการให้กลับเกิดผลในทางตรงข้าม คือกลายเป็นเงินรายได้ ที่สะสมกลายเป็นเงินออมของบุคคลได้ กระทั่งขยายต่อเนื่องเป็นกลุ่มออมทรัพย์และกลุ่มออมทรัพย์วันละบาท ที่มีจุดมุ่งหมายสนับสนุนให้คนในชุมชนมาร่วมกันออมเงินเพื่อเป็นภูมิคุ้มกันทางการเงินของตนเอง ช่วยลดการพึ่งเงินทุนภายนอกได้ในบางครั้ง เป็นการเพิ่มรายได้โดยเอาสิ่งที่ไม่มีความหมาย (ต้องการจะทิ้งหรือทิ้งไปแล้ว) มาทำให้เกิดมูลค่าขึ้นใหม่ ด้วยการลงแรงทำ ต่อมาก็ขยายและมอบหมายให้เป็นกิจกรรมของบุตรหลานในชุมชนด้วย กิจกรรมนี้จึงเป็นการสร้างกรอบความคิดใหม่ในการมองการสร้างรายได้จากแบบเดิม คือการเพิ่มผลผลิต หรือการกันเงินมาออม เป็นการจัดการอย่างใหม่เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจของบุคคลได้ทางหนึ่ง

2.1.2 การวิจัยพบผลตรงกับผลการวิจัยในระยะที่ 1 ที่ว่า การออมร่วมกันในลักษณะกลุ่มมีส่วนในการกระตุ้นบุคคลให้เข้มงวดในการออม “การมีกลุ่มนี้ดี กระตุ้นให้เราเก็บ กระตุ้นให้เราฝาก บางทีลูกหลานขอหมด” “ถ้าไม่มีกลุ่มก็ไม่ฝาก ไม่เก็บกัน” (สนทนากลุ่ม) และการออมมาจากการลดรายจ่าย มากกว่าการเพิ่มรายได้ และเป็นการปรับพฤติกรรมเศรษฐกิจในทางบวกของผู้ออม ไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่

“...ต้องบอกด้วยว่า จากที่เราเคยไปซื้อเสื้อผ้ามือหนึ่ง เราลดมาซื้อเสื้อผ้ามือสอง จากเคยซื้อเสื้อผ้าราคา 300-400 บาท 199 บาท จนตัวละ 99 บาท ตอนนี้เหลือตัวละ 20 บาท อย่างไบเบิ้ลจะต้องไปซื้อ 3 ชิ้น เราก็จะไปซื้ออย่างนั้นมาใช้ จากที่เคยเป็นคนที่ว่าชอบแต่งตัว...”(กาญจนา ด้านวิริยกุล.)

“ลูกมีมานะเก็บสิ่งที่เหลือใช้แล้วพวกกระดาด พลาสติก ขวดพลาสติกก็เก็บรวมๆ กันไว้แล้วค่อยไปฝาก เพื่อเป็นเงินเพิ่มขึ้นมา”(นิปะ มุมิ)

โดยเฉพาะกับเด็ก การศึกษาพบว่า กิจกรรมธนาคารขยะเป็นกระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนาวิธีคิดและพฤติกรรมในมิติเศรษฐกิจได้อย่างน่าสนใจ กล่าวคือ

1) เด็กจะได้รับการพัฒนาให้เป็นผู้บริโภคที่มีเหตุผล รู้จักประมาณตนในการใช้จ่ายเงิน เนื่องจากกิจกรรมเกี่ยวข้องกับการสะสมเงิน และการใช้จ่ายเงินที่ตนเองหาได้-สะสมได้ จึงทำให้เกิดการคิดไตร่ตรองทางเหตุผลก่อนการใช้จ่าย เด็กและเยาวชนที่สนทนาระบุว่า จะคิดก่อนการใช้จ่ายที่ตนเองหาได้ หรือฝากเอาไว้ (สนทนากลุ่มเด็กสมาชิกธนาคารขยะ)

2) เด็กได้รับการฝึกฝนให้เป็นผู้มีอำนาจของการเป็น“ผู้ผลิต”ด้วย เหนือนอกจากการเป็นผู้บริโภค เด็กที่ร่วมสนทนาระบุตรงกัน แม้ช่วงอายุจะต่างกัน (เด็กระดับประถมศึกษาตอนต้น –

มัธยมศึกษา) ว่า เมื่อต้องการสิ่งของใดก็จะเก็บขยะมาขายเพื่อสะสมเงินไปซื้อ ไม่ได้ขอพ่อแม่แต่อย่างเดียวเหมือนเดิม “เกรงใจพ่อแม่” หรือหากเป็นของที่มีมูลค่ามากก็จะมีส่วนร่วมในการออกเงินด้วยการเก็บขยะมาฝากธนาคารขาย เมื่ออยากได้คอมพิวเตอร์ “เราเก็บได้ครึ่งหนึ่ง พ่อแม่ก็ช่วยอีกครึ่งหนึ่ง “

การมีสำนึกเป็นผู้ผลิตนั้น มีความสำคัญมากต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมไทย โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชน ซึ่งได้รับการเลี้ยงดูในสำนึกของการเป็น “ผู้บริโภค” มากกว่าเป็น “ผู้ผลิต” ในขณะที่มิติเศรษฐกิจความพอประมาณและความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันจะต้องเกิดขึ้น ครอบคลุมทั้งการผลิต การบริโภค การกระจาย(จัดการ)ส่วนเกิน กล่าวเฉพาะการพัฒนาบุคคลนั้น บุคคลที่ทำการผลิตต้องเข้าใจหลายอย่างในการสร้างผลผลิต ไม่ว่าจะเป็นกำลังใจ ความรู้ ความคิดสร้างสรรค์ ความละเอียดรอบคอบ การจัดการ ฯลฯ รวมถึงความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลอื่น (ผู้ร่วมผลิต ผู้ร่วมค้า ลูกค้า ฯลฯ) กิจกรรมธนาคารขยะ สร้างกระบวนการเรียนรู้แก่เด็กในประเด็นที่กล่าวมาได้ โดยเฉพาะเมื่อเป็นกิจกรรมที่ทำร่วมกันเป็นกลุ่ม มีผลให้เด็กและเยาวชนของกลุ่มธนาคารขยะมีความสนิทสนม สร้างความสัมพันธ์กันได้ดี มิใช่เฉพาะกิจกรรมเก็บขยะ แต่ยังครอบคลุมไปถึงการช่วยเหลือกันในเรื่องการเรียน การใช้เวลาว่างร่วมกันเพิ่มความปลอดภัยในการไปไหนไปร่วมกัน เป็นต้น

2.1.3 กิจกรรมในรูปแบบธนาคารขยะ ช่วยเอื้อให้เกิดการพัฒนาทุนประเภทอื่นนอกจากทุนที่เป็นตัวเงิน รวมไปถึงปัจจัยอื่นๆ ที่สร้างความเข้มแข็งขององค์กรและกลุ่มที่สอดคล้องกับคุณลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียง และกรอบคิดขององค์กรเข้มแข็งตามแนวคิดของ Uphoff ด้วย ได้แก่การเพิ่มขึ้นของทุนสังคมความรู้ความสามารถ-ทักษะการจัดการ และคุณธรรม-จิตวิญญาณ ดังจะได้กล่าวรายละเอียดในมิติวิถีชีวิต ต่อไป

2.2 เศรษฐกิจพอเพียงในมิติวิถีชีวิต –โลกทัศน์-วิถีคิด

การศึกษาพบว่า เศรษฐกิจพอเพียงในมิติเศรษฐกิจได้เอื้อให้เกิดการพัฒนาทุนหรือปัจจัยด้านอื่นๆ ทางนามธรรมให้เกิดขึ้นด้วย โดยที่ปัจจัยเหล่านี้ปรากฏในโลกทัศน์ วิถีคิด ระบบคุณค่า ความรู้ความสามารถ ฯลฯ ของกลุ่มธนาคารขยะ และเป็นปัจจัยป้อนกลับสร้างความเข้มแข็งให้แก่มิติเศรษฐกิจด้วยเช่นกัน

2.2.1 การเพิ่มขึ้นของทุนสังคม (Social Capital)

ธนาคารขยะนอกจากจะสร้างทุนเงินให้เพิ่มขึ้นแล้ว ทุนสำคัญที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมธนาคารขยะ คือ ทุนสังคมที่ชุมชนแห่งนี้มีอยู่ก่อนแล้วในบางระดับดังกล่าวไว้ในการศึกษาบริบทชุมชน ธนาคารขยะทำให้เกิดการรวมกลุ่มของผู้อยู่อาศัยเก่าในบริบทใหม่ของชุมชนเมือง คนที่เคยเห็นหน้ากันอยู่แต่ไม่มีช่องทางของการปฏิสัมพันธ์มากนักได้มารู้จักกัน เรียนรู้ปัญหาของผู้อื่นและปัญหาของชุมชนตนเองร่วมกัน กิจกรรมจึงทำให้คนได้รู้จักกันมากขึ้นทั้งด้านจำนวน(ปริมาณ) และคุณภาพ คือ

รู้จักนิสัยใจคอมากขึ้น แม้แต่คนที่เคยไม่ถูกชะตากัน มีเรื่องกระทบกันมาก่อน ก็มีโอกาสมาปรับความสัมพันธ์กันใหม่ “อย่างพี่เปิ้ลกับคอมนะยังทะเลาะกันอยู่เลยก่อนหน้านี้กลุ่ม บ้านติดกันแต่ไม่ถูกกัน เมื่อมาทำกลุ่มเดี๋ยวนี้ดีขึ้นแล้ว...”(นางกาญจนา ด้านวิริยกุล)

“ปกติตอนเราไม่มีกลุ่มอะไรเลยนะค่ะ ต่างคนต่างอยู่ค่ะ เวลามีปัญหาอะไร เราก็ไม่รู้ว่าคุณมีปัญหาอะไร แต่อย่างเรามีกลุ่ม เรามานั่งพูดคุยกัน เออฉันมีปัญหาอย่างนี้นะ ถ้าเพื่อนแนะนำได้ก็โอเคไป แต่ถ้าเพื่อนไม่แนะนำได้ อีกคนก็เข้ามาแนะนำกัน ช่วยกันแก้ไข” (สนทนากลุ่ม)

กิจกรรมนอกจากทำให้ผู้ใหญ่ได้รวมกลุ่มกันแล้ว ยังทำให้เด็กและเยาวชนของชุมชนซึ่งเป็นคนรุ่นที่ 3 ในชุมชนได้มีโอกาสรู้จักและผูกสัมพันธ์ร่วมกันอีกด้วย ลูกหลานของสมาชิกธนาคารขยะในชุมชนวัดกลางได้มาร่วมทำกิจกรรมด้วยกันทั้งการจัดการแปลงขยะเป็นเงินออมของตนเอง สมัครเป็นสมาชิกกลุ่มออมวันละบาท จากการเก็บข้อมูลด้วยการสนทนากับกลุ่มเด็กของชุมชนและผู้ปกครองซึ่งมีบุตรหลานเป็นสมาชิกธนาคารขยะและการสังเกตการณ์ในชุมชนพบว่า ธนาคารขยะมีส่วนสำคัญในการพัฒนาเด็กและเยาวชนของชุมชนให้เป็นทุนสังคมของชุมชนวัดกลางได้อย่างน่าสนใจ โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาในบริบทของเมือง ซึ่งเด็กมักมีพื้นที่หรือเงื่อนไขของการปฏิสัมพันธ์กันจำกัดแตกต่างจากสมัยเดิมหรือรุ่นพ่อแม่ปู่ย่าตายาย เนื่องจากสภาพสังคมเมืองและชีวิตสมัยใหม่มีลักษณะต่างคนต่างอยู่ ไม่เอื้อให้เกิดการพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคม

“ได้มาเจอเพื่อนแล้วก็สนุกสนาน ได้ร่วมงาน มีงานทำร่วมกัน เขาจะเห็นประโยชน์จากตรงนี้ เขาก็เลยเข้ามามีส่วนร่วม...เวลาทำงานอะไรเสร็จ หมดงานก็ยังรวมกัน เขาก็ไปเล่นร่วมกันได้” (หัวหน้ากลุ่ม,สนทนากลุ่มเด็ก)

จากการสัมภาษณ์พบว่า ประโยชน์ที่เด็กเห็นนอกจากเงินที่ได้จากการทำงานของตนเองแล้วยังเห็นประโยชน์ของธนาคารขยะในด้านสิ่งแวดล้อม ชุมชนสะอาด ในการสนทนากลุ่มเด็ก บางคนระบุว่าทำงานนี้ไปต่อเนื่องจากเป็นผู้ใหญ่ (บางคนตอบด้วยท่าทางซื่อๆ ด้วยภาษาแบบเด็กๆ ว่า “จะทำไปจนมีผัว”) ประเด็นคำตอบที่น่าสนใจคือ เด็กในกลุ่มธนาคารขยะมีความคิดในระดับชุมชนด้วย สะท้อนจากเสียงบอกเล่าโดยพร้อมเพรียงในด้านความรู้สึกรักและเป็นเจ้าของชุมชน ซึ่งมาจากการได้ร่วมกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนร่วมกับพ่อแม่มาอย่างต่อเนื่อง เช่น “อยากให้คนทั้งประเทศรู้จักวัดกลาง” “อยากให้ชุมชนเป็นระเบียบ” “อยากให้ชุมชนสะอาด” “อยากให้ปลอดภัยจากยาเสพติด” “เป็นระเบียบ” “ไม่อยากให้มั่วติด เพราะเขา(คนเช่า) ไม่ค่อยสนใจชุมชน...มาเดี๋ยวก็ไป” ปัจจัยดังกล่าวจะเป็นทุนสังคมของชุมชนวัดกลางที่สำคัญในอนาคตต่อไป

ผลพลอยได้ที่สำคัญมากอีกประการคือ เด็กที่ใช้เวลาในการทำงานกลุ่มและร่วมกิจกรรมของชุมชน ทำให้เด็กลดปัญหาการติดเกมคอมพิวเตอร์ การติดเที่ยวห้างสรรพสินค้าดังเช่นเด็กทั่วไป และยังมีความเข้าใจเศรษฐกิจพอเพียงแม้ในเด็กระดับประถมศึกษา ทั้งจากพ่อแม่-กิจกรรมในชุมชนของ

ตนเองและจากโรงเรียน ความเข้าใจของเด็กและเยาวชนกลุ่มธนาคารขยะต่อเศรษฐกิจพอเพียง คือ “พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่” “ใช้เงินอย่างประหยัด” “ไม่ฟุ้งเฟ้อ” “รู้จักพอ” “ใช้แค่พอมิ” ฯลฯ

จากการศึกษาจึงกล่าวได้ว่า ธนาคารขยะสนับสนุนให้ทุนสังคมในด้านบุคคลของชุมชน วัดกลางให้ได้รับการพัฒนาขึ้นมาทั้งในระดับผู้ใหญ่และระดับเด็กซึ่งเป็นกำลังของชุมชนในรุ่นต่อไป อย่างไรก็ตาม การพัฒนาเด็กและเยาวชนดังกล่าว เกิดขึ้นได้โดยที่ผู้ใหญ่เห็นความสำคัญของการใช้กิจกรรมดังกล่าวเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาเด็กในชุมชนด้วย มิได้ตั้งเป้าหมายที่เงินเป็นสำคัญ “ที่จริงเงินที่ได้ไม่มาก แต่เด็กจะได้เรียนรู้เยอะ” (พี่รานูช ตรีรัตนขวลิต)

2.2.2 การพัฒนาทุนความรู้ ความสามารถ ทักษะการบริหารจัดการ

กิจกรรมของกลุ่มธนาคารขยะได้พัฒนาความรู้ ความสามารถ ทักษะในด้านการบริหารจัดการ ให้แก่กลุ่มทั้งสมาชิกและคณะกรรมการ โดยเฉพาะกลุ่มผู้นำ ทั้งนี้สรุปจากข้อมูลที่พบว่า กลุ่มสามารถก่อตั้งในเบื้องต้นด้วยตนเอง โดยอาศัยการไปดูงานแล้วกลับมาขยายความคิด ชักชวนบุคคลอื่นๆ โดยเริ่มจากคนใกล้ชิดคุ้นเคยให้มาร่วมกันทำ โดยที่ไม่มีองค์กรจากภายนอกมาผลักดันโดยตรง

ข้อมูลที่สะท้อนความสามารถในการบริหารจัดการอีกประการคือ การที่กลุ่มธนาคารขยะสามารถขยายกิจกรรมออกไป เกิดเป็นกลุ่มออมทรัพย์ชุมชน - ออมทรัพย์วันละบาท และกิจกรรมในโครงการสิ่งแวดล้อมต่างๆ สะท้อนถึงพัฒนาการของระดับความสามารถ-ทักษะในการบริหารจัดการกลุ่มที่เพิ่มมากขึ้นด้วย อาจกล่าวได้ว่าลักษณะของกิจกรรมธนาคารขยะเองก็มีเงื่อนไขส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพความสามารถด้านการบริหารของกลุ่มด้วย จากข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มที่กล่าวไปแล้ว จะเห็นว่ากิจกรรมมีลักษณะหลายขั้นตอน มีผู้เกี่ยวข้องมาก ต้องอาศัยการทำงานที่เป็นระบบและหลายระดับ การประสานความร่วมมือร่วมใจและการทำงานรวมกลุ่ม แม้แต่ในระดับสมาชิกของธนาคารขยะเองกิจกรรมก็มีส่วนในการฝึกฝนการจัดระบบ เพราะลักษณะงานที่เป็นกระบวนการในตัวเอง ทำให้สมาชิกต้องเรียนรู้การจัดการในส่วนของตนเองด้วย เช่น การรวบรวมขยะ การคัดแยก การคิดคำนวณ ฯลฯ กิจกรรมไม่มีลักษณะสำเร็จรูปเหมือนการฝาก-ถอนเงินโดยทั่วไป

นอกจากนี้ การบริหารจัดการยังมุ่งประโยชน์ของสมาชิกมากกว่ากลุ่ม มิได้มีวิธีคิดที่เอาเงินเป็นตัวตั้ง จึงเลือกประโยชน์ในมิติทางเศรษฐกิจให้แก่สมาชิกได้มาก เช่น ขยะขวดแตก ผู้ซื้อให้กลุ่มในราคา กิโลกรัมละ 1 บาท กลุ่มให้สมาชิก 70 สตางค์ ธนาคารขยะได้กำไร 30 สตางค์ ซึ่งเงินกลุ่มก็จะกลับมาเป็นประโยชน์แก่ชุมชนและสมาชิกในที่สุดเองด้วย

2.2.3 การพัฒนาปัจจัยด้านกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มและชุมชน

การเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์และสังเกตกิจกรรมในชุมชน พบว่า กิจกรรมของกลุ่มจะให้ความสำคัญแก่การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของบุคคล มากกว่าเพียงการทำให้เสร็จหรือให้เกิดผลลัพธ์ตามที่ต้องการ เช่น การจัดสรรแบ่งถังขยะที่ได้จากกรุงเทพมหานคร เมื่อมีผู้ต้องการจำนวน

มากกว่าถึงที่ได้รับ ในชุมชนอื่นจะใช้วิธีการจับฉลากซึ่งเสร็จสิ้นในเวลารวดเร็ว หากแต่กลุ่มธนาคารขยะดำเนินการจัดประกวด “หน้าบ้านน่ามอง” ส่งเสริมให้เกิดการคิดค้น สร้างสรรค์การจัดหน้าบ้านในชุมชนที่มีสิ่งแวดล้อมที่ดี โดยมีถังขยะเป็นรางวัล และผู้ตัดสินมาจากผู้เป็นกลาง รวมทั้งมีการกำหนดเกณฑ์การตัดสินที่ชัดเจน การให้ความสำคัญกับกิจกรรมโดยเน้นกระบวนการ นอกจากส่งเสริมการคิดค้นสร้างสรรค์ ยังทำให้ครัวเรือนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ในเรื่องการจัดการเพิ่มมากขึ้นด้วย เช่นเดียวกับการเปิดพื้นที่ของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนจากกิจกรรมดังกล่าวด้วย (สนทนากลุ่มกรรมการกลุ่มธนาคารขยะ)

2.2.4 การพัฒนาปัจจัยด้านคุณธรรม-จิตวิญญาณ

การที่กลุ่มมีพื้นที่ของการเรียนรู้ร่วมกัน การสื่อสารสัมพันธ์เพิ่มมากขึ้น โดยมีปัญหาของชุมชนหรือการพัฒนาชุมชนเป็นแกนกลาง ตลอดจนการให้ความสำคัญแก่กิจกรรมเชิงกระบวนการ เงื่อนไขเหล่านี้เป็นปัจจัยส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาในระดับจิตวิญญาณ-คุณธรรมของบุคคลที่เข้าร่วม ในกรณีศึกษานี้หมายถึงการมีจิตใจเสียสละของคณะกรรมการซึ่งบุกเบิกงานในฐานะอาสาสมัคร โดยไม่มีเงินค่าตอบแทน ผู้นำ-สมาชิกให้ความร่วมมือเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ความใส่ใจในปัญหาของชุมชนและการปรับตัวเพื่อทำงานร่วมกัน รวมทั้งมีวิธีคิดที่ได้เอาเงินเป็นตัวตั้ง จากการเก็บข้อมูลของการทำงานกลุ่มพบว่า แทนการขายขยะให้แก่ร้านรับซื้อของเก่าที่ให้ราคาสูงกว่า กลุ่มกลับเลือกขายขยะให้แก่ผู้ประกอบการอาชีพรายย่อยซึ่งมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน สืบเนื่องมาตั้งแต่ครั้งที่กลุ่มยังมีเครื่องขายสิ่งแวดล้อมเขตบางกะปิ ซึ่งมีการจัดตั้งศูนย์วัสดุรีไซเคิลเขตบางกะปิ แต่ปิดตัวลงหลังก่อตั้งได้ 4 ปี

“คนที่เป็นลูกจ้างของศูนย์เขาก็มาทำอาชีพค้าของเก่า เราก็ยังเป็นเพื่อนกันอยู่ ก็เลยส่ง(ขยะ)ให้เขาโดยที่เขามารับที่นี้ เราก็ไม่ต้องเสียค่ารถ แต่ราคาจะต่ำกว่าร้านรับซื้อของเก่า เราไม่ได้คิดตรงนั้น เราคิดแต่ว่าทำยังไงให้ขยะลดลง ชาวบ้านรู้จักการคัดแยก เราไม่ได้ทำเชิงธุรกิจ เพราะราคาที่เขาเอามาให้เรา เรายังไม่ค่อยสนใจเท่าไร แต่ตรงไหนที่เขาแยกไม่ละเอียดเขาก็จะช่วยแยกให้เรา เพิ่มมูลค่าให้เราด้วย” (สนทนากลุ่ม)

หรือวิธีคิดที่มองบุคคลซึ่งทำกิจกรรมประเภทเดียวกันในชุมชนแต่ในฐานะส่วนตัวว่ามีใช้”คู่แข่ง”แต่เป็น“ภาคี”เพื่อชุมชน

“เรามีซานตาครอส ตี 4 ตี 5 เขาจะออกเก็บขยะแล้ว เป็นคนในชุมชนนี้แหละ เป็นคนที่เราให้ความรู้ แต่เขาเอาไปขายเอง อันนี้เราไม่โกรธเพราะเราไม่ได้ทำเชิงธุรกิจ เราต้องการรณรงค์ให้ปริมาณขยะในชุมชนลดลงและสร้างอาชีพ...รู้จักการออม เกิดความร่วมมือ เกิดการมีส่วนร่วม” (สนทนากลุ่มกรรมการ)

กล่าวได้ว่าธนาคารขยะเป็นกิจกรรมเศรษฐกิจในลักษณะถ้อยที่ถ้อยอาศัยช่วยเหลือกันฉันเพื่อน โดยที่ได้ประโยชน์ร่วมกันทั้งส่วนบุคคลและชุมชน และในหลายกรณีกลุ่มก็ให้ความช่วยเหลือโดยมิได้คำนึงถึงเงินเป็นตัวตั้ง “ช่วง IMF บางคนก็เอาหนังสือพิมพ์มาฝาก 6 บาท กว่าจะหมดหลายปี แต่เราไม่มีกำหนดนะคะว่าเขาจะใช้หมดเมื่อไหร่ เราไม่ไปชูดเลือดกับปู เราไปเรื่อย ๆ” (สนทนากลุ่มฯ)

กรณีศึกษาของกลุ่มธนาคารขยะช่วยทำให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนขึ้นว่า “*ความมีเหตุมีผล ความพอประมาณ มีภูมิคุ้มกัน*” นั้น มิได้อยู่ในมิติทางเศรษฐกิจคือเป็นเรื่องของการประเมินเหตุผล-ความพอเพียงของตัวเงิน-ผลประโยชน์ทางวัตถุโดยลำพัง หากยึดโยงอยู่ด้วยมิติทางจิตวิญญาณและคุณธรรมด้วย มีผลให้การจัดการ “ความพอประมาณ” และการใช้เหตุผล มิใช่เป็นเรื่องของวัตถุ เงินทอง ผลประโยชน์ทางวัตถุหรือเงินเป็นตัวตั้ง ในขณะที่เดียวกันการมีภูมิคุ้มกันมิได้หมายถึงการออมเงิน หากยังหมายถึงการสะสมความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้เกี่ยวข้องด้วย

ถึงแม้จะมีได้เอาเงินเป็นเกณฑ์ แต่กลุ่มธนาคารขยะก็สามารถดำรงอยู่ได้โดยมีผลกำไรจากการประกอบการ แม้จะมีได้มีเงินกลุ่มเป็นจำนวนมากนักหากคำนึงในมิติเศรษฐกิจโดยทั่วไป กล่าวคือธนาคารขยะมีทรัพย์สินเป็นเงินอยู่ 61,905.94 บาท (ณ วันที่ 26 มิถุนายน 2550) ถ้านำไปหักลบกับเงินที่จะต้องจ่ายสมาชิกเมื่อขายขยะที่มีอยู่ได้ กลุ่มจะมีกำไรอยู่ประมาณ 40,000 กว่าบาท กรณีศึกษานี้จึงสะท้อนให้เห็นรูปธรรมว่าจิตวิญญาณ-คุณธรรมมิใช่อุปสรรคของการพัฒนาด้านวัตถุหรือเศรษฐกิจในมิติเงิน ยิ่งไปกว่านั้น การไม่คำนึงถึงแต่เงิน-วัตถุ กลับเอื้อให้กลุ่มเกิดพลังในหลายมิติที่ไปส่งเสริมความเข้มแข็งในปัจจัยอื่นของกลุ่ม เช่น ความสุขทางจิตใจ ความสามัคคีในการทำงาน ทำให้การบริหารงานมีความราบรื่น ฯลฯ

ธนาคารขยะ ยังเอื้อให้เกิดช่องทางของการพัฒนาคุณธรรมและจิตวิญญาณในกลุ่มเด็กและเยาวชนด้วย แต่เดิมนั้นเด็กมุสลิมในชุมชนมักเลี่ยงการเรียนศาสนาตามที่พ่อแม่ต้องการให้เรียน โดยเมื่อจัดที่เรียนให้ก็มักหลบเลี่ยง แต่เมื่อมีความสนิทสนมกันและกลุ่มธนาคารขยะเอื้อเพื่อให้ใช้ที่ทำการเป็นสถานที่สอนศาสนาโดยเชื่อมโยงเข้ากับกิจกรรมกลุ่ม ก็เกิดการเปลี่ยนแปลงที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณธรรมและจิตวิญญาณ

“ที่นี้(ที่ทำการ)ตอนเย็นจะมีสอนศาสนา เขาก็จะมากันเป็นกลุ่ม แต่ก่อนนี้เราไม่เปิดตรงนี้ ให้ไปเรียนตรงแถวชายคลอง เขาก็จะโอ้แอ มีทางหนีทีไล่ ก็จะไม่ไปกัน พอเปิดตรงนี้มีคนนั้นก็มาคนนั้นก็มา ความรู้ที่ว่าถ้าใครหยุดก็จะไม่ได้ตรงนี้ นี่เขาว่า เขาแข่งกันเรียน แข่งเป็นกลุ่ม หลังจากนั้นเขาก็จะมาถามเราด้วย นะบีมีกี่คน เราก็งงไปเลย” (สนทนากลุ่มฯ)

จากการสัมภาษณ์ผู้ปกครองสะท้อนว่าบุตรหลานมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในทางที่ใส่ใจในเรื่องบาปบุญมากขึ้น นอกจากนี้ ในการลงพื้นที่ของคณะผู้วิจัย พบว่าเด็กยังรวมกลุ่มกันบำเพ็ญประโยชน์แก่ชุมชน เช่น ช่วยงานก่อสร้างศูนย์เด็กของชุมชน แม้จะเป็นงานหนักและไม่มีค่าตอบแทน

เช่น การชนปูน เทปูน ฯลฯ รวมไปถึงการลดลงของการติดเกมคอมพิวเตอร์ การไปเที่ยวห่างจะไปเพื่อว่ายน้ำและไปเป็นกลุ่มช่วยดูแลกัน

ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงด้วยธนาคารขยะหรือกิจกรรมที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน เป็นกิจกรรมที่สร้างกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับปัญหาของการอยู่ร่วมกันในชุมชนที่มีระดับการทำงานเชื่อมโยงได้ทั้ง 3 ระดับ คือทั้งปัจเจกบุคคล ครอบครัว ชุมชน และโยงไปถึงสิ่งแวดล้อมของชุมชน จึงเป็นพื้นที่เพื่อการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนได้ค่อนข้างมาก อีกทั้งผลจากการเรียนรู้สามารถเห็นได้ชัดเจน (ชุมชนสะอาดขึ้น จำนวนถุงพลาสติกลดลง) และการดำเนินการจะสำเร็จได้ต้องอาศัยความร่วมมือหลายชั้นหลายระดับ รวมทั้งโครงสร้างความสัมพันธ์แบบแนวนอนที่มาจากความสมัครใจมากกว่าแบบแนวดิ่ง

3. ความเชื่อมโยงของเศรษฐกิจนอกภาคทางการกับกลุ่มธนาคารขยะ

ผู้ประกอบการอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการของชุมชนวัดกลางเป็นสมาชิกอยู่ในกลุ่มธนาคารขยะ และกรรมการส่วนใหญ่ของกลุ่มเป็นผู้ประกอบการอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ อย่างไรก็ตาม ความเชื่อมโยงนี้มิได้เกิดขึ้นจากการวางแผนหรือตั้งใจที่จะให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจนอกภาคทางการ แต่เนื่องจากชุมชนวัดกลางมีผู้ประกอบการอาชีพเศรษฐกิจนอกภาคทางการอยู่จำนวนมาก และฐานะทางเศรษฐกิจมิได้ถึงขั้นขาดแคลน-ขัดสน หรือหาเช้ากินค่ำ แต่ผู้ประกอบการมีความพอใจและมีสถานะทางเศรษฐกิจในระดับพอสมควร การจัดตั้งกลุ่มจึงมีขึ้นเพื่อตอบโจทย์ของชุมชนที่ต้องการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน เริ่มต้นโดยคณะกรรมการชุมชนก่อนโดยความสนับสนุนของหน่วยงานภายนอก แม้ว่ากลุ่มจะมีได้เกิดขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเชื่อมโยงเศรษฐกิจนอกภาคทางการ แต่การวิจัยก็ได้ข้อค้นพบที่อาจนำไปสู่การขับเคลื่อนเศรษฐกิจนอกภาคทางการและเศรษฐกิจพอเพียงได้ดังนี้

ลักษณะการเชื่อมโยง

กรรมการกลุ่มธนาคารขยะทั้งในช่วงตั้งต้นและปัจจุบันเป็นผู้อยู่ในเศรษฐกิจนอกภาคทางการเป็นส่วนใหญ่ ดังนี้

ชื่อ	ตำแหน่งในกลุ่ม	อาชีพ	
		เริ่มตั้งกลุ่ม	ปัจจุบัน
1 คุณศุภชัย ตริรัตน์ขวลิต	ผู้จัดการ	เปิดร้านขายของชำ	เปิดร้านขายของชำ
2 คุณพินารุช ตริรัตน์ขวลิต	เจ้าหน้าที่บัญชี	เปิดร้านขายของชำ	เปิดร้านขายของชำ
3 คุณธวัช สุนทรวิภาค	เจ้าหน้าที่รับฝากขยะ	เจ้าหน้าที่องค์กรเภสัช	เจ้าหน้าที่องค์กรเภสัช
4 คุณวิเชียร วิมูลชาติ	คนขับรถและคัดแยกขยะ	ขายของ,ขายถ่าน	ขายของไปเรื่อยๆ เช่น ขายหอย ขายอาหารไผ่ รถกระบะเร่ขาย

ชื่อ	ตำแหน่งในกลุ่ม	อาชีพ	
		เริ่มตั้งกลุ่ม	ปัจจุบัน
5	คุณเจสียวชูศรีจันทร์	มีบ้านเช่า	มีบ้านเช่า
6	คุณณรงค์ศักดิ์ เกตุประสิทธิ์	ทำงานบริษัทสินเชื้อ รถจักรยานยนต์	ทำงานบริษัทสินเชื้อ รถจักรยานยนต์
7	คุณเดชาวี พุ่มเพ็ง	ผู้ใหญบ้าน	ขับรถสองแถวเข้าซอยใน ชุมชน
8	คุณอารัก ยงจิรกุลพงศ์	ค้าขายเล็กๆ น้อยๆ ไป เรื่อยๆ เมื่อมีโอกาส	ก็ยังคงทำงานค้าขาย เล็กๆ น้อยๆ เช่น ขาย หอยบนดิน จตุคาม ฯลฯ
9	คุณวารุณี พุ่มประดิษฐ์	กำลังศึกษา	เป็น อาจารย์ มหาวิทยาลัยรัตนบัณฑิต

ข้อมูลด้านอาชีพของคณะกรรมการกลุ่มธนาคารขยะ พบว่าสองในสามเป็นผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการและเป็นอาชีพที่ค่อนข้างมีความมั่นคง จากการเก็บข้อมูลพบอีกด้วยว่า ในชุมชนวัดกลางยังมีผู้ประกอบอาชีพเศรษฐกิจนอกภาคทางการอีกส่วนหนึ่ง แต่มิได้เป็นคนในชุมชนโดยตรง ได้แก่ผู้ประกอบอาชีพนอกภาคทางการที่เข้ามาแบ่งเช่าบ้านของคนในชุมชน เนื่องจากสถานที่ประกอบอาชีพอยู่ในแหล่งค้าขายภายนอกชุมชนวัดกลาง เช่น ผู้ประกอบอาชีพขายอาหาร (รถเข็น) และอีกส่วนหนึ่งคือ ผู้เข้ามาประกอบอาชีพนอกภาคทางการในพื้นที่ชุมชน ได้แก่ชาเลี้ยงเก็บขยะจากภายนอกที่เข้ามาเก็บขยะในชุมชน ในลักษณะแรกนั้น บางคนเข้ามาอยู่ในชุมชนเป็นเวลานานมีความคุ้นเคยกับคนในชุมชน อย่างไรก็ตาม บางส่วนยังไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของธนาคารขยะ เพื่อให้เห็นถึงการเชื่อมโยงที่มีอยู่ในปัจจุบันและความเป็นไปได้ในอนาคต ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพจากครัวเรือนของผู้ประกอบอาชีพเศรษฐกิจนอกภาคทางการในชุมชนวัดกลางจำนวน 6 คน ด้วยการสัมภาษณ์ เกณฑ์ในการเลือกบุคคล คือ รายได้หลักของครอบครัวมาจากการประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ มีบุตรในวัยเรียน ช่วงเวลาการอยู่อาศัยในชุมชนแตกต่างกัน และมีทั้งผู้ที่เป็น-ไม่เป็นสมาชิกกลุ่มธนาคารขยะ ผลการศึกษาพบข้อมูลดังนี้

กรณีศึกษา 1 : หญิงอายุ 44 ปี เป็นคนจังหวัดสระแก้วนับถือศาสนาพุทธ เข้ามาอยู่กรุงเทพฯ ประมาณ 20 ปีแล้วโดยอยู่ในชุมชนวัดกลางมาตั้งแต่ต้น สาเหตุที่เข้ามาอยู่อาศัยที่นี่เพราะอยากหางานทำในกรุงเทพฯ อีกทั้งมีเพื่อนเคยมาอยู่ก่อนแล้วชักชวนมาอยู่ เดิมนั้นได้เช่าบ้านไม้ชั้นเดียวซึ่งสร้างเป็นแถวยาวตามขวางถนนอยู่บนฝั่งน้ำเล็กๆ เยื้องๆ วัดกลาง เมื่อเริ่มแรกที่เข้ามาอยู่ประกอบอาชีพขายอาหารอีสานรถเข็น เช่น ส้มตำ ลาบ ไก่ย่าง ฯลฯ แต่ปัจจุบันประกอบอาชีพเป็นแม่บ้านดูแลทำความสะอาด อพาร์ทเมนต์วัดรัตนในชุมชนวัดกลาง ได้เงินเดือนๆ ละ 4,500 บาท นายจ้างให้ห้อง

อยู่อาศัยแก่ครอบครัว 1 ห้อง โดยไม่ต้องเสียค่าเช่า นอกจากนี้ยังรับทำดอกไม้ประดิษฐ์เป็นอาชีพเสริม ได้ค่าจ้างร้อยดอก 40 บาท สามีมีอาชีพรับเหมาปูพื้น เช่น ปูปาเก้ ปูกระเบื้อง ซึ่งมีงานไม่แน่นอน รายได้จึงไม่แน่นอน

ครอบครัวของเธอมีนุตรสามคน ซึ่งกำลังอยู่ในวัยเรียน ลูกชายคนโตกำลังเรียนมหาวิทยาลัย หอการค้า(เอกชน) ทำให้ครอบครัวมีรายจ่ายการศึกษาบุตรค่อนข้างสูง จากการสัมภาษณ์เธอบอกว่าฐานะของตัวเอง “พออยู่ได้” แต่ไม่สบายอะไรมากนัก ต้องดิ้นรน สามีต้องหางานทำ หยุดไม่ค่อยได้ นอกจากนี้ยังมีหนี้ที่ต้องผ่อนรถยนต์ของสามีที่นำมาใช้ในการประกอบอาชีพ สำหรับการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนวัดกลางนั้น เธอเป็นสมาชิกหลายกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแอโรบิค รวมทั้งกลุ่มธนาคารขยะด้วย เนื่องจากอยากเข้ามีส่วนร่วมช่วยเหลือชุมชน และร่วมทำกิจกรรมกับคนในชุมชน มีการนำขยะในอพาร์ทเมนต์ไปขายให้กลุ่มธนาคารขยะ ประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมกลุ่มคือทำให้สร้างความสัมพันธ์ที่ดีให้เกิดขึ้นในชุมชน ได้รู้ข่าวสารต่างๆ และยังสามารถกู้เงินมาใช้ในการยืมจำเป็นได้ด้วย ความสัมพันธ์กับแกนนำกลุ่มต่างๆ ค่อนข้างสนิทสนมกัน เพราะเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ตลอด

กรณีศึกษา 2 : หญิงอายุ 43 ปี เป็นคนจังหวัดนครพนมนับถือศาสนาพุทธ เพิ่งเข้ามาอยู่ในชุมชนวัดกลางเป็นระยะเวลา 3 ปี โดยตั้งใจมาขายอาหารในกรุงเทพฯ ญาติซึ่งเข้ามาอยู่ในชุมชนนี้ก่อน(ปัจจุบันย้ายไปแล้ว)เป็นผู้ชวนให้เข้ามาอยู่ในชุมชนวัดกลาง ด้วยการเช่าที่ดินในชุมชนในราคาเดือนละ 2,200 บาท แล้วปลูกเพิงเป็นร้านขายอาหารตามสั่งประเภทอาหารอีสาน (ส้มตำ ลาบ น้ำตก ไก่ย่าง ปลาตุ๋น ฯลฯ) และเป็นที่พักอาศัยด้วย ลูกค้าเป็นคนในชุมชนทั้งมุสลิมและพุทธ เพราะที่ร้านจะไม่นำ “เนื้อหมู” มาประกอบอาหารเลย (หน้าร้านติดป้ายไว้ว่า “ร้านนี้ไม่มีเนื้อหมู”) ส่วนสามีมีอาชีพรับซื้อของเก่า แล้วนำไปขายต่อ โดยไปรับซื้อตามชุมชนต่างๆ รายได้ที่ได้รับจากอาชีพค่อนข้างดี ในแต่ละเดือนครอบครัวมีเงินออมประมาณ 3,000-4,000 บาท ทำให้สามารถซื้อรถกระบะ มาใช้ไปรับซื้อของเก่าได้ รวมถึงมีเงินไปซื้อที่ดินและสร้างบ้านที่บ้านเกิดของสามี

สำหรับการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาในชุมชนและธนาคารขยะ เธอไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มอะไรเลย เนื่องจากไม่ค่อยมีเวลา ต้องขายของทุกวันตั้งแต่เช้าจนค่ำ และรู้สึกตัวเองยังไม่แน่นอน เนื่องจากเพิ่งเข้ามาอยู่ในชุมชนไม่นานนัก อีกอย่างไม่ค่อยมีปัญหาเรื่องเงินนัก เพราะมีพอใช้จ่ายและไม่ค่อยใช้จ่ายฟุ่มเฟือย แต่หากมีการจัดกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน ก็จะช่วยเหลือเป็นเงินแทน ส่วนกลุ่มธนาคารขยายนั้นไม่ได้เข้าร่วม เพราะสามีรับซื้อของเก่าและนำไปขายโดยตรงเอง ไม่ได้เอาไปขายให้กับกลุ่มธนาคารขยะ แต่เมื่อให้ข้อมูลว่ากิจกรรมธนาคารขยะสามารถกู้เงินได้ เธอบอกว่าน่าสนใจ เพราะตัวเองก็ต้องมีเงินลงทุนในแต่ละวัน ถ้ามีเงินกู้เข้ามาช่วยในบางช่วงที่เงินทุนไม่มีก็น่าจะดี และได้ออมเงินเพิ่มเติมด้วย อีกอย่างคือ อยากทำกิจกรรมช่วยเหลือชุมชน

กรณีศึกษา 3 : หญิงอายุ 49 ปี อาศัยอยู่ในชุมชนตั้งแต่เกิดนับถือศาสนาอิสลาม ปัจจุบันประกอบอาชีพค้าขายอาหารหน้าบ้านของตัวเองในชุมชน อยู่กับลูกสาวอายุ 16 ปีกำลังเรียนอยู่ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ส่วนสามีเสียชีวิตไปประมาณ 2 เดือน ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวพออยู่ได้ แต่อยากมีรายได้มากกว่านี้ เธอเข้าร่วมเป็นสมาชิกธนาคารขยะมาตั้งแต่เริ่มตั้งกลุ่ม เนื่องจากฟังคำอธิบายจากแกนนำและเห็นถึงประโยชน์ว่าจะสามารถลดขยะในบ้านและในชุมชนได้ โดยที่มีรายได้ด้วย ตัวเองเห็นประโยชน์ในส่วนนี้จึงได้เข้าร่วมตั้งแต่นั้นมา เมื่อเป็นสมาชิกแล้วได้รับประโยชน์คือสร้างรายได้จากขยะ มีเงินออมและยังได้รับเงินกู้มาทำทุนการค้าขายอาหารต่อในยามที่ฉุกเฉิน

กรณีศึกษา 4 : หญิงอายุ 46 ปี เป็นคนจังหวัดนครศรีธรรมราช มาอยู่กรุงเทพฯ ตั้งแต่อายุ 12 ปี เนื่องจากมาเรียนหนังสือ และได้แต่งงานเข้าเป็นสะใภ้ของคนในชุมชนวัดกลาง ปัจจุบันประกอบอาชีพค้าขายอาหารตามสั่ง มีลูกสองคนกำลังอยู่ในวัยเรียนทั้งคู่ ค่าใช้จ่ายของลูกๆ ในแต่ละเดือนประมาณ 11,000 บาท โดยที่ตัวเองต้องหาเลี้ยงครอบครัวเองเพราะเลิกกับสามีแล้ว แต่ก็ยังได้อาศัยที่ดินส่วนหนึ่งของพ่อแม่มีสร้างบ้านอยู่ในชุมชน เมื่อถามถึงฐานะของครอบครัวที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเธอบอกว่าพออยู่ได้ แต่บางเดือนก็ต้องกู้หนี้ยืมสินบ้างเหมือนกัน เรียกว่ามีรายได้-รายจ่ายแบบเดือนชนเดือน สำหรับการเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาในชุมชนนั้น ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมอะไรเลย รวมถึงกิจกรรมธนาคารขยะ เนื่องจากไม่ว่าง ต้องทำงานตลอด หากมีการมาขอความร่วมมือ หรือความช่วยเหลืออะไร ก็ช่วยเหลือเป็นเงินแทนเป็นส่วนใหญ่

กรณีศึกษา 5 : หญิง อายุ 39 ปี เกิดและโตในชุมชนวัดกลางนับถือศาสนาอิสลาม มีบ้านเป็นของตนเอง ซึ่งเป็นที่ดั้งเดิมที่พ่อแม่เคยอยู่มาก่อนแล้วแบ่งให้ลูกแต่ละคนสร้างบ้าน อยู่ใกล้ๆ กัน ประกอบอาชีพขายขนม ขายอาหารในชุมชน ส่วนสามีประกอบอาชีพรับเหมาก่อสร้าง จึงมีงานและรายได้ที่ไม่แน่นอน ครอบครัวมีบุตร 4 คน กำลังอยู่ในวัยกำลังเรียน 3 คน ทำให้รายจ่ายของบุตรในแต่ละเดือนประมาณ 30,000 บาท นอกจากนี้ยังต้องผ่อนรถยนต์ที่สามีนำไปใช้ประกอบอาชีพ เดือนละ 6,000 บาท จึงมีความจำเป็นที่ครอบครัวจะต้องหาเงินให้ได้จำนวนมากกกว่านี้เพื่อเพียงพอกับการดำเนินชีวิต เธอไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มอะไรในชุมชนเลย เนื่องจากไม่มีเวลว่าง และไม่อยากรุงนั้ เพราะรู้สึกว่ามันไม่ค่อยมีประโยชน์อะไรกับตัวเองนัก เพราะไม่อยากรุงนั้

กรณีศึกษา 6 : แม่ค้าขายขนมเครปญี่ปุ่น ภูมิลำเนาเป็นคนต่างจังหวัด เข้ามาเช่าห้องของบ้านในชุมชนอาศัยอยู่ประมาณ 10 กว่าปีแล้ว โดยเห็นรถขายขนมเครปญี่ปุ่นในชุมชนและนอกชุมชนโดยรอบ กรณีศึกษานี้ไม่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชน แม้จะอยากเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มเหมือนกันแต่ก็ไม่ได้เข้าร่วม เพราะไม่แน่ใจว่าถ้าเป็นคนจากต่างจังหวัดซึ่งไม่ได้มีบ้านแน่นอนอยู่ในชุมชนจะสามารถเป็นสมาชิกได้หรือไม่ อย่างไรก็ตามเธอได้ให้ความช่วยเหลือกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนอย่างต่อเนื่อง เมื่อให้ข้อมูลเธอว่าสมาชิกกลุ่มธนาคารขยะจะได้ออมเงินและมีเงินกู้ให้ เธอว่าน่าสนใจ

เพราะบางทีตนเองจะต้องไปกู้เงินที่อื่นมาทำทุน ถ้ามีเงินในชุมชนให้กู้ก็น่าจะดีกว่า แต่ไม่แน่ใจว่าจะสามารถสมัครสมาชิกได้หรือไม่

ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้ พบว่ามีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงปริมาณของเศรษฐกิจนอภาคทางการของชุมชนวัดกลางที่กล่าวถึงไปในบทที่ 3 โดยเฉพาะในประเด็นที่ว่า ผู้ประกอบอาชีพเศรษฐกิจนอภาคทางการมีภาระค่าใช้จ่ายสูงมากด้านการศึกษาของบุตร ยังมีบุตรหลายคนหรือเรียนในระดับสูงก็มีค่าใช้จ่ายมากขึ้น และต้องดิ้นรนมากด้วยเหตุผลนี้ ผู้วิจัยมีข้อสังเกตจากข้อมูลที่ได้ว่า ผู้ประกอบอาชีพส่วนหนึ่งเลือกจะดิ้นรนด้วยตนเอง เนื่องจากมีช่องทางของการสร้างรายได้ที่มั่นคงและ/หรือมีทางเลือกอื่นในการเพิ่มรายได้ แต่ก็มีผู้ต้องการความช่วยเหลือด้วยการเข้าร่วมกลุ่ม ในขณะที่มีอีกบางส่วนไม่ได้เข้าร่วมทั้งเพราะไม่มีเวลา ไม่เห็นประโยชน์ที่ชัดเจน การเชื่อมโยงเศรษฐกิจทั้ง 2 ส่วนจึงมิได้มีเงื่อนไขเพียงว่ากลุ่มมีผลประโยชน์ที่จะตอบสนองความต้องการของสมาชิกได้หรือไม่เท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับการสื่อสาร-ให้ข้อมูลเพียงพอที่จะช่วยในการตัดสินใจและการเข้าถึงกลุ่มด้วย กรณีศึกษาที่เข้าร่วมกลุ่มได้เนื่องจากมีความคุ้นเคยรู้จักสนิทสนมกับคณะกรรมการอยู่ก่อน สามารถเห็นประโยชน์ของการเข้ากลุ่มและรู้ถึงข้อมูลต่าง ๆ ได้โดยง่าย

4. ปัจจัยที่เอื้ออำนวยและเป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจนอภาคทางการตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มธนาคารขยะ

การศึกษานาการขยะพบปัจจัยและเงื่อนไขที่เป็นทั้งปัจจัยสนับสนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจนอภาคทางการตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับกลุ่ม ดังนี้

4.1 ปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการขับเคลื่อน

4.1.1 ชุมชนวัดกลางมีทุนสังคมที่เอื้อต่อการรวมกลุ่ม กล่าวได้ว่ากิจกรรมของกลุ่มก่อตั้งและขยายตัวได้โดยอาศัยฐานความสัมพันธ์ทางสังคมที่อยู่แต่เดิม ซึ่งพัฒนามาจากบริบทของชุมชนในสมัยก่อน แม้ว่าแกนนำการก่อตั้งจะได้เป็นเครือข่ายแต่เดียวกัน นับถือศาสนาต่างกัน แต่ก็เติบโตมาในช่วงที่ชุมชนยังมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน อีกทั้งเคยร่วมทุกข์ร่วมสุขมาด้วยกันในสมัยที่ต้องเผชิญน้ำท่วมใหญ่กรุงเทพฯ ในปี 2526 จากความสัมพันธ์ของแกนนำขยายไปสู่การชักชวนคนที่รู้จักคุ้นเคยกันก่อน แล้วให้คนคุ้นเคยนั้นไปขยายต่ออีก

“ เปิ้ลเขามาบอกว่ากลุ่มธนาคารขยะเป็นอย่างนี้ๆ จะสร้างประโยชน์ให้กับคนในชุมชนอย่างนั้นๆ โต๊ะก็เห็นประโยชน์นะ เพราะตอนนั้นขยะในชุมชน ในคลองมีมาก น้ำก็เสีย คิดว่าถ้าเรามาช่วยกันก็จะแก้ปัญหาได้ เลยชักชวนน้องๆ ของโต๊ะและเพื่อนๆ ให้เข้าไปร่วมกิจกรรมกับเปิ้ล” (โต๊ะตัวน ยิ้มชมเชิด,สัมภาษณ์)

“เราก็เห็นประโยชน์จากกิจกรรมนั้น ว่าจะช่วยลดขยะในชุมชนเราได้ และยังมีรายได้จากขยะด้วย ก็บอกหลานให้มาร่วมจะได้มีเงินเก็บ ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ และเมื่อทำกิจกรรมนี้ก็ช่วยลดปัญหาขยะในชุมชนได้จริงๆ นะ ขยะไม่เหลือเลย” (คอดีเยาะห์ คล้ายสุวรรณ, สัมภาษณ์)

ในกรณีของชุมชนวัดกลางนั้น ผู้ที่มาร่วมกลุ่มมีพื้นฐานให้ความสำคัญกับศาสนาธรรม โดยเฉพาะในกลุ่มชาวมุสลิม ผู้ปกครองยังคงจัดให้มีการเรียนการสอนศาสนาให้แก่บุตรหลานอยู่ในชุมชน โดยใช้สถานที่ของธนาคารขยะ-กลุ่มออมทรัพย์ สะท้อนว่าการพัฒนาบุคคลนั้น ครอบคลุมยังให้ความสำคัญกับศาสนา เชื่อให้ทุนสังคมของชุมชนวัดกลางมีคุณลักษณะเชิงบวกมากขึ้นด้วย

4.1.2 ผู้นำชุมชนมีความสนใจใฝ่รู้ อดทน เสียสละ จากการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์และสนทนาเจาะลึกกลุ่มและการสังเกต พบว่าผู้นำกลุ่มมีความสนใจใฝ่รู้ ให้ความสำคัญกับการหาความรู้เพิ่มเติม เช่น การไปเรียนคอมพิวเตอร์เพื่อพัฒนากลุ่ม มีการจัดระบบการเงิน มีการทำบัญชีที่เป็นระบบ ชัดเจน และมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ อีกทั้งมีการนำความรู้ที่ได้มาปรับใช้ เช่น การนำผลการวิจัยของนิด้า(NIDA) มาปรับปรุงกลุ่มธนาคารขยะ ซึ่งแต่เดิมให้น้ำหนักไปที่กลุ่มเด็กให้ขยายไปสู่กลุ่มผู้ใหญ่มากขึ้นตามคำแนะนำของการวิจัย

4.1.3 มีกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสม จากการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์พบว่า คุณลักษณะของกระบวนการเรียนรู้เป็นปัจจัยสำคัญของการผลักดันงานให้เกิดขึ้น ในกรณีศึกษานี้ เกิดจากการได้ไปดูของจริงด้วยตนเองเป็นแรงกระตุ้นสำคัญที่ทำให้เกิดความอยากจะทำ อย่างไรก็ตาม การจัดลักษณะการดูงานก็มีความสำคัญต่อการเรียนรู้ด้วย ดังการดูงานครั้งแรก ผู้นำซึ่งเข้าร่วมได้ให้ข้อมูลว่า แม้จะไปดูของจริงแล้วแต่ก็ยังไม่สามารถกลับมาประยุกต์ใช้ เพราะเป็นการไปดูเฉยๆ ในขณะที่การไปดูงานในครั้งที่ 2 นั้น ผู้ดูงานได้มีโอกาสทดลองการแยกขยะด้วยตนเอง ได้เห็นกระบวนการครบทุกขั้นตอน จึงประเมินว่าชุมชนของตนเองควรจะได้ ประกอบกับเห็นประโยชน์ที่จะเอื้อต่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชนตนเองและพัฒนาบุตรหลาน (เนื่องจากไปดูกิจกรรมในโรงเรียน) จึงทำให้รวมกลุ่มตั้งธนาคารขยะขึ้นมา ในขณะเดียวกันการที่ผู้นำใฝ่รู้ ชอบคิด ชอบทำ เอื้อให้มีการ“คิดต่อ”ดัดแปลงปรับปรุงการทำงานให้เหมาะสมกับบริบทของตนเองด้วย กิจกรรมจึงขยายออกไปสู่กิจกรรมอื่นๆ ได้อีกอย่างต่อเนื่อง

4.1.4 ความต่อเนื่องของกิจกรรม วิเคราะห์จากข้อมูลของการจัดกิจกรรมตามที่กล่าวมา จะพบว่ากลุ่มได้ทำกิจกรรมสิ่งแวดล้อมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่เนื้อหาด้านสิ่งแวดล้อมเองก็เอื้อให้เกิดการเรียนรู้หลายระดับอย่างเชื่อมโยงหลายมิติดังกล่าวกว้างไปแล้ว ทำให้การรวมกลุ่มมีคุณภาพมากขึ้น ประกอบกับความสัมพันธ์เชิงสังคมทำให้กระบวนการเรียนรู้มีลักษณะเป็นแนวราบ เอื้อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้มาก

4.1.5 ความสนับสนุนจากภายนอก ได้แก่ ความสนับสนุนจากองค์กรภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชน อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตต่อวิธีการสนับสนุนของภาครัฐและเอกชนในกรณีของกลุ่มธนาคารขยะ คือ กลุ่มที่สนับสนุนโดยรัฐ (เครือข่ายสิ่งแวดล้อมเขตบางกะปิ) ดำเนินงานได้ไม่นานก็ปิดตนเอง เป็นการสนับสนุนที่ขาดความต่อเนื่อง จริงจัง แต่มีข้อดีคือความสนับสนุนจากรัฐหรือองค์กรท้องถิ่น (กรุงเทพมหานครฯ) ช่วยสนับสนุนในด้านงบประมาณ ในขณะที่มูลนิธิพลเอกชาติชาย ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นมูลนิธิพัฒนาเพื่อสิ่งแวดล้อมและพลังงาน (Dee), มูลนิธิชุมชนไท มีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง แต่เป็นการสนับสนุนด้วยการส่งบุคลากรเข้ามาเป็นพี่เลี้ยงให้แก่กลุ่มธนาคารขยะ เช่น นำไปดูงาน สัมมนาแลกเปลี่ยนกับเครือข่ายอื่น แต่ไม่มีงบประมาณดำเนินกิจกรรม ความหลากหลายของลักษณะการทำงานขององค์กรภายนอกกับกลุ่มภายในชุมชนจึงเป็นสิ่งจำเป็นและมีผลโดยตรงต่อความยั่งยืนของกิจกรรมขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงด้วย

4.2 ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อน

4.2.1 การเปลี่ยนแปลงของชุมชนวัดกลางที่มีลักษณะเป็นชุมชนเปิดมากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ จากการเก็บข้อมูลด้วยการสังเกตและการสัมภาษณ์พบว่า ปัจจุบันมีบุคคลภายนอกเข้ามาอาศัยในลักษณะเช่าชั่วคราวเป็นจำนวนมาก เฉพาะอาคารให้เช่าเป็นที่พักมีถึง 25 อาคาร นอกจากนี้ยังมีบ้านแบ่งเช่า ซึ่งเป็นบ้านแต่ละหลัง ส่วนใหญ่ผู้ประกอบอาชีพเศรษฐกิจนอกภาคทางการที่มีอุปกรณ์ทางอาชีพมักเช่าห้องในบ้านแบบเป็นหลัง ในขณะที่ที่พักแบบอาคารจะเป็นคนทำงานสำนักงาน นักศึกษา ความร่วมมือจากคนกลุ่มนี้จะมีน้อย เนื่องจากไม่มีความผูกพันและไม่ปฏิสัมพันธ์กับคนในชุมชนด้วยทั้งโดยลักษณะของที่พักอาศัยแบบแยกห้องปิดประตู โดยยังไม่ต้องกล่าวถึงว่า บุคคลบางส่วนเข้ามาใช้พื้นที่ชุมชนในการค้ายาเสพติดหรือก่ออาชญากรรม ทำให้เกิดอุปสรรคในการสร้างและพัฒนางานที่ต้องการสร้างขึ้นจากฐานชุมชนหรือทุนสังคม ซึ่งแต่เดิมกลุ่มธนาคารขยะได้อาศัยฐานดังกล่าวในการพัฒนางาน เอื้อให้งานสามารถดำเนินการพัฒนาขึ้นมาได้ ความเป็นไปได้ที่จะขยายกิจกรรมในเชิงปริมาณจะดำเนินการได้จำกัดหรือยากมากขึ้นภายใต้บริบทใหม่ แต่ยังคงความเป็นไปได้ที่จะพัฒนางานในเชิงคุณภาพในกลุ่มของตนเองต่อไป

4.2.2 การขยายตัวของกลุ่มธนาคารขยะและกลุ่มสืบเนื่อง อาศัยการขยายตัวตามเครือข่ายความสัมพันธ์ที่มีอยู่เดิม เกิดจากกิจกรรมในช่วงแรกนั้นไม่มีผู้สนใจหรือสนใจน้อย ไม่ให้ความร่วมมือ กลุ่มผู้เริ่มกิจกรรมจึงต้องอาศัยความสัมพันธ์ส่วนบุคคลเข้าไปชักชวน เป็นการเกิดกลุ่มแบบปากต่อปากชักชวนกันเข้ามา การเกิดกลุ่มในลักษณะแบบนี้มีทั้งข้อดีและข้อจำกัด ข้อดีคือ ทำให้กลุ่มเกิดขึ้นได้ เพราะหากไม่อาศัยความสัมพันธ์ส่วนบุคคลแล้วกลุ่มกิจกรรมของชาวบ้านจำนวนมากอาจเกิดได้ยาก โดยเฉพาะกลุ่มกิจกรรมที่เกี่ยวกับการเงินซึ่งต้องอาศัยความไว้วางใจในเบื้องต้น

อย่างไรก็ตาม หากกลุ่มยังขยายบนฐานความสัมพันธ์แบบเดิมอีก โดยเฉพาะหลังจากประสบความสำเร็จ ก็อาจมีผลให้ผู้ที่ไม่คุ้นเคยหรืออยู่ในข่ายความสัมพันธ์นั้นเข้าไม่ถึงกลุ่ม ยิ่งไปกว่านั้นคือ ทำให้กลุ่มตกเป็นที่เพ่งเล็งว่าเป็นกลุ่มผลประโยชน์เฉพาะตน (พวกใครก็พวกมัน) การขยายงานในชุมชนจะมีความจำกัด ในขณะที่ด้วยกันผู้บุกเบิกกิจกรรมก็อาจถูกวิพากษ์วิจารณ์จนเกิดความท้อถอย แม้จะได้พยายามสร้างการมีส่วนร่วมแล้วก็ตาม “บางที่ปัญหามันเกิดเราก็เบื่อเหมือนกันนะคะอาจารย์ โดยเขาทำอะไรประมาณนี้ ไม่ทำแล้ว เบื่อวะ ทำไปทำไมให้เขาด่าละ ท้อ...” (สนทนากลุ่ม) ปრაการการณ์นี้เกิดขึ้นกับกลุ่มธนาคารขยะ ชุมชนวัดกลางด้วย ดังข้อมูลทั้งในส่วนที่ได้จาก คณะกรรมการดังกล่าวข้างต้น และจากการเก็บข้อมูลของผู้อยู่นอกกลุ่มซึ่งตั้งข้อสงสัยในเรื่องการเล่น พวก ความไม่โปร่งใส ฯลฯ ดังนั้น การแสวงหาทางขยายกิจกรรมบนฐานใหม่ กลไกและวิธีการอย่าง ใหม่ เป็นสิ่งจำเป็น มิฉะนั้นกลุ่มจะเผชิญกับปัญหาการจำกัดตัว ไม่สามารถขยายบทบาทในระดับ ชุมชนได้อย่างจริงจัง

4.2.3 กลุ่มเด็ก-เยาวชน แม้จะมีการรวมกลุ่มอย่างเข้มแข็ง แต่จากการเก็บข้อมูลพบว่าเด็ก บางส่วนเมื่อเริ่มโตขึ้น จะรู้สึกอายนึกกลัวเก็บขยะหรือทำกิจกรรมในแบบเดิม การพัฒนากลุ่มเด็กและ เยาวชนให้เป็นทุนสังคมของกลุ่มธนาคารขยะและชุมชน จึงอาจประสบปัญหาได้ จำเป็นจะต้อง พัฒนาระบบการเรียนรู้และบทบาทที่เหมาะสมกับวัยที่เปลี่ยนแปลงไปด้วยอย่างต่อเนื่อง

5. แนวทางการขับเคลื่อนหรือขยายผลเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนวัดกลาง

ลักษณะเด่นสำคัญของกลุ่มธนาคารขยะคือเป็นกลุ่มการเงินที่มีเนื้อหาเชื่อมโยงไปสู่ประเด็น สิ่งแวดล้อมอันกำลังเป็นปัญหาสำคัญของชุมชนเมือง โดยเฉพาะปัญหาขยะอันเป็นปัญหาใกล้ตัวที่ กระทบคุณภาพชีวิตชัดเจน สามารถสร้างการมีส่วนร่วมได้ทุกระดับ (เพราะบุคคล-ครัวเรือนต้องมี ขยะ) อีกทั้งยังสร้างการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงไปถึงการบริโภคได้โดยการศึกษาสิ่งที่ทิ้งเป็นขยะ กลุ่ม กิจกรรมในรูปแบบธนาคารขยะจึงเอื้อต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนเมืองได้ อย่างไรก็ตาม การคิดค้นการบริหารจัดการขยะให้เป็นทุนทั้งเงินและทุนสังคมยังถือว่ายากมิใช่น้อย แนวทางที่ ผู้วิจัยเห็นว่ามีความเป็นไปได้ในเบื้องต้น คือ

5.1 การพัฒนาเครือข่ายการจัดการขยะระหว่างชุมชนเมืองให้เป็นจริง การมีระบบที่ครบวงจร ในการจัดการขยะอาจจะเอื้อให้เกิดทุนทั้งเงินและทุนสังคมได้เพิ่มขึ้น (มีปริมาณขยะและประเภทที่ หลากหลายพอที่จะจัดการให้เกิดความคุ้มค่าและเป็นกำไรได้) บทเรียนความล้มเหลวของเครือข่าย สิ่งแวดล้อมเขตบางกะปิควรได้รับการศึกษาและปรับปรุงใหม่ การศึกษาการบริหารจัดการของเอกชน ที่สามารถสร้างกำไรจากขยะเป็นประเด็นที่ควรศึกษา ปัจจุบันนวัตกรรมของการบริหารและการจัดการ ขยะมีความก้าวหน้าไปมาก การพัฒนาในประเด็นนี้ เพื่อให้กลุ่มสามารถพัฒนาทุนเงินที่จะเอื้อต่อ

ความต้องการพื้นฐานของคนที่ย้ายเข้ามาได้โดยเฉพาะผู้ประกอบการอาชีพเศรษฐกิจนอกภาคทางการที่มีฐานะหาเช้ากินค่ำ

5.2 การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของเยาวชน-ผู้ประกอบการผ่านธนาคารขยะ โดยการพัฒนาประเด็นการบริโภค ค่าใช้จ่ายจากการบริโภค การทำบัญชีการบริโภค หรือการทำ”บัญชีชีวิต”ให้เชื่อมโยงกับธนาคารขยะ ฯลฯ กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวจะเอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงโดยตรงในด้านลดรายจ่าย ลดความฟุ่มเฟือยในการบริโภคได้ กิจกรรมนี้ควรดำเนินการอย่างเชื่อมโยงทั้งในชุมชนและในสถานศึกษา เพื่อมิให้การเรียนรู้แยกส่วน (เป็นจริงเมื่ออยู่ในโรงเรียน แต่ไม่มีอยู่จริงในชุมชน) ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขาดพลังและไม่ต่อเนื่อง

5.3 กลไกสำคัญที่จะเอื้อให้การขับเคลื่อนใน 2 ประเด็นข้างต้นเกิดขึ้นได้ คือ องค์การบริหารระดับท้องถิ่น ได้แก่กรุงเทพมหานคร (กทม.) เนื่องจากปัญหายะเป็นปัญหาใหญ่ โอกาสเกิดวิกฤตมีสูงมากและมองเห็นชัดเจน ไม่มีหน่วยงานใด ไม่ว่ารัฐหรือเอกชนจะสามารถจัดการปัญหานี้ได้โดยลำพังหากปราศจากการเข้าร่วมของบุคคล ครัวเรือน และชุมชน อีกทั้ง กทม.เองมีนโยบายขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงและมีทรัพยากรที่จะดำเนินการ ทั้งงบประมาณ ตลอดจนโรงเรียนในสังกัดที่จะศึกษาทดลองนำร่องการสร้างกระบวนการเรียนรู้ จึงควรจะเป็นแกนกลางในการระดมภาคีอื่นๆ และทรัพยากรเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการ

อย่างไรก็ตาม กลไกนี้จะมีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใด ขึ้นกับท่าทีของการประสานงานและผลักดันงานขององค์กรภายนอกด้วยดังกล่าวก่อนแล้ว นั่นคือ การขับเคลื่อนจะต้องเกิดขึ้นด้วยความสัมพันธ์แบบภาคีที่เน้นสร้างการมีส่วนร่วมในความสัมพันธ์แบบแนวราบและมีความต่อเนื่อง ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ มากกว่าการมุ่งผลลัพธ์หรือผลงานเป็นสำคัญ

5.4 บริบทใหม่ของชุมชนวัดกลางที่มีบุคคลภายนอกเข้ามาอยู่เป็นจำนวนมากเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยาก แต่ปัญหาดังกล่าวก็อาจสร้างโอกาสของการพัฒนาเศรษฐกิจนอกภาคทางการที่มีความมั่นคงมากขึ้นแก่ชาวชุมชนวัดกลางด้วย เนื่องจากเกิดตลาดผู้บริโภคที่มีความต้องการหลากหลายขึ้นด้วย ซึ่งจากการศึกษาในครั้งนั้นพบว่า มีคนในชุมชนสามารถสร้างอาชีพขึ้นมาตอบสนองความต้องการของผู้พักอาศัยแบบชั่วคราวได้ โดยเฉพาะในกลุ่มที่พักแบบอาคาร เช่น ขายอาหาร-ขนม ซักกรีด ฯลฯ จึงควรมีการศึกษาช่องทางการอาชีพใหม่ทั้งอาชีพเสริมและอาชีพหลักที่มีความหลากหลาย เพื่อช่วยสร้างอาชีพที่มีฐานประกอบการอยู่ภายในชุมชน เพื่อให้ผู้ประกอบการอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการมีฐานที่มั่นคงมากขึ้น เอื้อต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงระดับกลุ่มได้

อย่างไรก็ตาม การส่งเสริมอาชีพดังกล่าวจะต้องดำเนินการอย่างมีความรู้ประกอบกับความคิดสร้างสรรค์ เช่น มีการศึกษาความต้องการของผู้บริโภค การแสวงหาอาชีพใหม่ (มิใช่ขายแต่อาหาร) และจะต้องดำเนินการอย่างครบวงจร เช่น สนับสนุนเงินกู้เพื่อการลงทุน โดยมีที่ปรึกษาการเงินให้ความรู้ในการศึกษาตลาดและการลงทุน ฯลฯ โดยเชื่อมโยงบทบาทดังกล่าวให้แก่กลุ่มธนาคารขยะ

หรือกลุ่มการเงินลักษณะอื่นในชุมชน โดยมีองค์กรภายนอกเป็นพี่เลี้ยงอีกทีหนึ่ง คล้ายกับที่ศูนย์กลาง
เทวาช ดำเนินการในเขตดินแดง ซึ่งกล่าวถึงในการศึกษาระยะที่ 1

คำถามการวิจัยที่กรณีศึกษากลุ่มธนาคารขยะยังมิได้ตอบโดยตรง คือ “กลุ่มคนที่เลือกศึกษามี
วิธีบริหารจัดการกลุ่มในสถานการณ์ที่เผชิญวิกฤตการณ์อันคุกคามต่อการประกอบอาชีพและดำเนิน
ชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงอย่างไร?” เนื่องจากกลุ่มยังไม่ได้อยู่ในสภาวะหรือเคยเผชิญสภาวะที่
เรียกว่าวิกฤต แต่การวิจัยก็ได้ชี้ให้เห็นถึงประเด็นเสี่ยงต่อวิกฤตในอนาคต คือการเปลี่ยนแปลงทาง
บริบทของชุมชนจากการเข้ามาอยู่อาศัยชั่วคราวของบุคคลภายนอกจำนวนมาก และการขยายกลุ่มบน
ฐานความสัมพันธ์ที่สืบเนื่องมาจากทุนทางสังคมหรือคนคุ้นเคย ซึ่งแม้จะทำให้กลุ่มเกิดขึ้นและมีความ
เป็นปึกแผ่นได้ในปัจจุบัน แต่ในอนาคตจะทำให้กลุ่มมีภาพลักษณ์ของกลุ่มผลประโยชน์ที่เอื้ออำนวย
เฉพาะกลุ่มตนเองแม้จะมีได้เจตนา เป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนกลุ่มให้มีบทบาทต่อชุมชนโดยรวม
ทั้งหมด การแสวงหาการบริหารจัดการอย่างใหม่จึงเป็นสิ่งจำเป็น

ชุมชนร่วมสามัคคี : บ้านมั่นคง

1. “บ้านมั่นคง” ที่ชุมชนร่วมสามัคคี

1.1 ความเป็นมา

หนึ่งในข้อเสนอจากผลการศึกษาจากโครงการศึกษาเศรษฐกิจนอภาคทางการเพื่อการ
ขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงระยะที่ 1 ก็คือ การเสนอให้รัฐพัฒนานโยบายที่สร้างหลักประกัน
ความมั่นคงทางสังคม เพื่อเกื้อหนุนให้ประชาชนเข้าถึงปัจจัยสี่ หรือหากมีปัจจัยสี่ไม่เพียงพอก็พยายาม
มิให้มีหนี้สินเพิ่มมากขึ้นจากรายจ่ายที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ เช่น การให้หลักประกันสุขภาพที่มีคุณภาพ
และการช่วยเหลือให้โอกาสการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีคุณภาพแก่เด็กในครอบครัวของคนจนในเศรษฐกิจ
นอภาคทางการ

อย่างไรก็ตาม ประเด็นที่การศึกษาข้างต้น ไม่ได้ระบุไว้ ก็คือ การพิจารณาการได้มาซึ่งปัจจัยสี่
(ในกรณีนี้คือที่อยู่อาศัย) ในเชิงกระบวนการ การศึกษาความเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงที่ชุมชนร่วม
สามัคคี จึงอาจตอบโจทย์ในเชิงกระบวนการ โดยเฉพาะการเป็นกระบวนการที่มีรูปแบบการ
เคลื่อนไหวที่อยู่บนฐานความร่วมมือ (Cooperation) ความเป็นหุ้นส่วน (Partnership) การเป็นหมู่
คณะ (Collective) ซึ่งหากพิจารณาจากกรอบของ Uphoff ย่อมสะท้อนถึง “ความเข้มแข็ง” ของชุมชน
ในขณะนั้น แต่จะยั่งยืนหรือไม่เป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณาต่อไป

ปัจจัยสี่มีความสำคัญทั้งในฐานะเงื่อนไขสำคัญของการสร้างความพอประมาณ มีเหตุผล มี
ภูมิคุ้มกัน และรูปธรรมของ “ภูมิคุ้มกัน” สอดคล้องกับทัศนะของผู้ให้ข้อมูลในชุมชนร่วมสามัคคี ที่
เสนอว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องของการสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ชุมชน ซึ่งในกรณีนี้คือการมีที่อยู่อาศัย

เป็นหลักแหล่งมั่นคง ชาวชุมชนไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายด้านสาธารณูปโภคในราคาแพง (อันเป็นผลจากการเป็นชุมชนลวดรัฐ) อีกต่อไป ที่อยู่ที่เป็นหลักแหล่งตามกฎหมาย ยังทำให้ชาวบ้านมีแหล่งอ้างอิงที่ชัดเจน ทำให้เข้าถึงสิทธิอันพึงมีพึงได้จากรัฐในฐานะสมาชิกของชุมชนที่ถูกต้องตามกฎหมาย

นอกเหนือจากเว็บไซต์ของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน เอกสารสำคัญ 2 ชิ้น เกี่ยวกับความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนร่วมสามัคคี คือ หนังสือส่งเสริมความรู้ด้านงานพัฒนา ชุดที่ 34 เรื่อง บ้านมั่นคง ชุมชนร่วมสามัคคี โดย สุวัฒน์ คงแป้น และ อักขนิช ศรีदारัตน์ ซึ่งจัดทำโดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ในปี 2548 และรายงานประเมินผลบ้านมั่นคงเชิงคุณภาพ โดยบุญเลิศ วิเศษปรีชา ในปี 2550 เอกสารทุกชิ้นให้ความสำคัญต่อโครงการบ้านมั่นคงของชาวชุมชนร่วมสามัคคี แม้จะเป็นการนำเสนอในมุมมองที่แตกต่างกัน

เอกสารชิ้นแรก ให้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการบ้านมั่นคงในเชิงกระบวนการ โดยมีชุมชนร่วมสามัคคีเป็นตัวเดินเรื่อง เป้าหมายสำคัญคือแสดงให้เห็นถึงความเป็นมาของโครงการ บ้านมั่นคง กระบวนการในการดำเนินโครงการบ้านมั่นคง ความสำเร็จของโครงการตลอดจนปัจจัยสำคัญที่ทำให้โครงการบ้านมั่นคงที่ชุมชนร่วมสามัคคีประสบความสำเร็จ ในภาพรวมเอกสารให้เหตุผลสำหรับคำขวัญ “บ้านมั่นคง บ้านที่ให้มากกว่าคำว่าบ้าน”

“โครงการบ้านมั่นคงเป็นมิติใหม่ในการแก้ไขปัญหาชุมชนแออัด เป็นแนวทางใหม่ในการจัดการกับปัญหาที่อยู่อาศัยของชาวชุมชนแออัด รวมทั้งการพัฒนาที่อยู่อาศัยของคนจนในเมือง ให้มีความเป็นอยู่ที่ดี มีคุณภาพ อย่างยั่งยืน โดยสัมพันธ์กับมิติทางเศรษฐกิจและสังคม โดยมีหลักสำคัญอยู่ที่โดยเน้นหลักการที่ให้ชุมชนเป็นแกนหลักในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมกันทำขององค์กรชุมชน หน่วยงานและภาคีต่างๆในท้องถิ่น ทั้งนี้ให้หน่วยงานของรัฐและหน่วยงานท้องถิ่นให้ความร่วมมือ และสนับสนุนที่ดิน เพื่อการพัฒนาที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อย ผู้ด้อยโอกาส และการพัฒนาความมั่นคงที่อยู่อาศัยคนจนในชุมชนแออัด”

เอกสารดังกล่าวระบุว่า โครงการบ้านมั่นคงในชุมชนร่วมสามัคคีนอกจากจะทำให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วม ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมพลังของชุมชน อันนำไปสู่การการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นได้คุ้มค่า เป็นประโยชน์สูงสุดแล้ว ยังนำไปสู่การแก้ไขปัญหาคนจนในเมืองในลักษณะที่เป็นองค์รวม อีกทั้งยังเกิดกระบวนการจัดการความรู้ สามารถขยายผลไปสู่การแก้ไขปัญหาความมั่นคงในที่อยู่อาศัยของคนจน โครงการบ้านมั่นคงยังนำไปสู่การสร้างความเข้มแข็งในเชิงสังคม ชาวชุมชนมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น มีความไว้วางใจกัน มีความสามัคคี ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ (สุวัฒน์ คงแป้น และ อักขนิช ศรีदारัตน์, 2548)

เมื่อกระแสการพัฒนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงได้รับการเน้นย้ำมากขึ้น ชุมชนร่วมสามัคคีก็ได้รับการนำเสนอในฐานะหนึ่งในชุมชนที่เศรษฐกิจพอเพียง ทั้งนี้เนื่องจาก “ความสำเร็จ” จากโครงการบ้านมั่นคง ซึ่งไม่ได้พิจารณาในเชิงผลลัพธ์เท่านั้น แต่เป็นการพิจารณาในเชิงกระบวนการด้วย เพราะชาวชุมชนสามารถรวมตัวกันสร้างความมั่นคงในที่อยู่อาศัย “มีอะไรก็เอามาประกอบกันเป็นสิ่งที่ใหม่จนเป็นบ้านที่อยู่ในปัจจุบัน เป็นการก่อสร้างบ้านของตัวเองจากสิ่งที่ตนมี” และมีการจัดทำ “ผักสวนครัว รั้วกินได้”

ชุมชนร่วมสามัคคีได้รับการยกย่องในฐานะ “ชุมชนที่ประสบความสำเร็จ” ในโครงการบ้านมั่นคง อันเชื่อมโยงไปถึงถึงการแก้ไขปัญหาชุมชนแออัด และยังยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้มีรายน้อยส่วนหนึ่งของประชาสังคมแห่งความสำเร็จคือการที่ชุมชนได้รับความไว้วางใจจากกระทรวงพลังงาน และสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ให้ดำเนินการจัดตั้งธนาคารขยะในปี 2547 ชุมชนยังได้รับรางวัลชุมชนที่มีการพัฒนาและแก้ปัญหาชุมชนแออัดดีเด่น ในวันมหกรรมวันที่อยู่อาศัยโลกในปี 2548 ในปี 2549 ชุมชนได้รับรางวัลในโครงการชุมชนพัฒนาตัวอย่าง ปี 2549 จากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ชุมชนยังเป็นสถานที่ศึกษาดูงานในเรื่องบ้านมั่นคงและการพัฒนาชุมชนแออัด เกียรติคุณเหล่านี้ปรากฏในเอกสารจำนวนหนึ่งนับแต่ปี 2546 เป็นต้นมา ในขณะที่ทำการศึกษา ชุมชนกำลังเข้าร่วมในโครงการ “หน้าบ้านน่ามอง” ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

ในอีกด้านหนึ่ง การประเมินผลโครงการบ้านมั่นคงในเชิงคุณภาพให้มุมมองตรงข้ามของความสำเร็จของโครงการบ้านมั่นคง กล่าวคือ เสนอว่าความสำเร็จของโครงการบ้านมั่นคงเป็นความสำเร็จในด้านที่ก่อให้เกิด “องค์กรชุมชนที่ประสานงานกับหน่วยราชการได้ดี” ส่วนความสำเร็จในด้านการพัฒนาให้ชาวบ้านเป็นแกนหลัก มีแนวทางการพัฒนาที่เป็นอิสระ ยังคงเป็นคำถามอยู่ ที่เป็นเช่นนี้ส่วนหนึ่งเป็นผลจากการที่กระบวนการบ้านมั่นคงมีจุด “เปราะบาง” ส่งผลให้ “ทุนทางสังคม ความไว้วางใจที่มีต่อกัน ถูกใช้ไปอย่างหมดเปลือก” (บุญเลิศ วิเศษปรีชา, 2550)

แม้จะเป็นการนำเสนอจากมุมมองที่แตกต่างกัน แต่สิ่งที่เอกสารทั้งสองชิ้นนำเสนอในทิศทางเดียวกันอย่างชัดเจนมี 3 ประเด็นคือ ความเข้มแข็งของ “ทุนทางสังคม” ก่อนการเข้ามาของโครงการบ้านมั่นคง โดยเฉพาะในการร่วมแรงร่วมใจกัน “เคลื่อนไหว” เพื่อให้ตนมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง จนกระทั่งได้รับเลือกให้เป็นหนึ่งในสิบของโครงการนำร่อง และยังเข้าสู่กระบวนการร่วมแรงร่วมใจกัน “ก่อร่างสร้างบ้าน” ประเด็นที่สองคือบทบาทของรัฐต่อการ “ประกอบสร้าง” ชุมชนร่วมสามัคคี ตั้งแต่ก่อนมีโครงการบ้านมั่นคง จนกระทั่งเข้าสู่กระบวนการบ้านมั่นคง บทบาทนี้ปรากฏทั้งในลักษณะการเปิดรับในระยะต้น ไปจนถึงการสนับสนุนทั้งโดยตรงและทางอ้อมให้เกิดโครงการบ้านมั่นคง บทบาทนี้ยังต่อเนื่องมาจนถึงการบริหารจัดการโครงการบ้านมั่นคง ประเด็นที่สามคือความ “ภาคภูมิใจ” และ “ความพอใจ” ของชาวบ้านในการ “ต่อสู้” และ “ก่อร่างสร้างตัว” จนมีบ้านที่อยู่อาศัยที่มีภาพลักษณ์ “อย่างไม่ใช่สลัม” ได้ “จดทะเบียนรับรองถูกต้อง” และ การมีสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ดี ไม่มี

สภาพ “ข้างล่างเป็นน้ำ ยุ้งเยอะ แยกไปใครมาก็อาย” อีกต่อไป นับได้ว่าเป็นการทำให้คุณภาพชีวิตของชาวชุมชนดีขึ้น

1.2 การดำเนินงานโครงการบ้านมั่นคง

กระบวนการมีส่วนร่วมของชาวชุมชนร่วมสามัคคีซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสำคัญต่อการดำเนินการโครงการบ้านมั่นคง ไม่ได้เริ่มจากความว่างเปล่า แต่เป็นการเริ่มต้นโดยมีพื้นฐานสำคัญคือ การมีทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง และยังมีทุนความรู้อันเกิดจากกระบวนการเรียนรู้ในการเคลื่อนไหวเพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิในที่อยู่อาศัย ในระยะเวลากว่า 8 ปี กระบวนการเรียนรู้ได้ส่งเสริมศักยภาพและความสามารถของชาวชุมชน ซึ่งเมื่อผนวกกับแรงผลักดันจากชาวชุมชนที่มีความต้องการอย่างแรงกล้าในการมีบ้านของตนเอง และ การสนับสนุนที่ชัดเจนของภาครัฐ กระบวนการให้ได้มาซึ่งบ้านที่มั่นคงก็เริ่มต้นขึ้น

ชาวชุมชนเล่าว่า เมื่อทราบว่าได้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของโครงการบ้านมั่นคง ก็เริ่มจัดประชุมชาวบ้านร่วมกับผู้แทนจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) และผู้นำชุมชน เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางการดำเนินโครงการบ้านมั่นคง ทำให้ชาวบ้านเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางการดำเนินการ และมีความกระตือรือร้นที่จะลงมือดำเนินการ จากการสำรวจข้อมูลชุมชนทำให้ทราบว่าชุมชนมีพื้นที่กว้าง 40 เมตร ยาว 225 เมตร มีประชากรทั้งสิ้น 130 ครอบครัว มีการจัดประเภทลักษณะครอบครัวของชาวชุมชน เป็น ครอบครัวหลัก ครอบครัวขยาย และ ผู้เช่า ซึ่งถูกใช้เป็นเกณฑ์ในการกำหนดสิทธิในรูปแบบของบ้าน กระบวนการมีส่วนร่วมยังต่อเนื่องไปถึงการมีส่วนร่วมในการตั้งกฎระเบียบและกำหนดคุณสมบัติของผู้เข้าร่วมโครงการ การคัดเลือกแบบบ้านและตำแหน่งที่อยู่ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนได้บรรยายกระบวนการนี้ไว้ว่า

“ชุมชนร่วมสามัคคีเปิดโอกาสให้หลายหน่วยงานได้เข้ามาทำงานร่วมกับชุมชน.....ซึ่งเท่าที่ผ่านมาชาวชุมชนก็ให้ความเป็นกันเองและมีการเรียนรู้ร่วมกันตลอดเวลา สำหรับการออกแบบผังชุมชน และออกแบบบ้านนั้น ชาวชุมชนต่างก็ช่วยกันออกความคิดและไอเดียต่างๆว่าควรจะให้ผังชุมชนเป็นอย่างไร ควรจะมีอะไรอยู่ในผังชุมชนใหม่บ้าง และ บ้านในฝันของพวกเขาควรจะมีความเป็นอย่างไรจึงจะสอดคล้องกับวิถีชีวิตของตนเอง เป็นบรรยากาศที่เต็มไปด้วยความสุข ซึ่งชาวชุมชนมีความตั้งใจและมีความกล้าในหลายด้าน กล้าคิด กล้าวางแผน และกล้าทำในสิ่งใหม่ๆ เพื่อจะเปลี่ยนแปลงชีวิตให้ดีขึ้น” (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2548)

ชาวชุมชนยังมีบทบาทในการถอดแบบวัสดุก่อสร้างร่วมกัน ตั้งแต่ฐานรากจนถึงหลังคา มีการกำหนดแบบและราคา รวมทั้งมีการร่วมกันกำหนดระยะเวลาการสร้างบ้านออกเป็น 3 ระยะ ทั้งยังมี

การแบ่งงานในแต่ละระยะออกเป็นงวดเพื่อให้สอดคล้องกับการเบิกจ่ายสินเชื่อ และยังมีการร่วมกันจัดทำแผนพัฒนาระบบสาธารณูปโภคต่างๆ เช่น ถนน ระบบไฟฟ้า ประปา และการระบายน้ำ ก่อนที่จะวางแผนรื้อย้ายบ้าน และ ลงมือก่อสร้าง โดยในการก่อสร้างนั้นได้ว่าจ้างผู้รับเหมาในชุมชนเป็นหลัก และจ้างชาวชุมชนเป็นแรงงานก่อสร้าง

ในส่วนของการบริหารจัดการในภาพรวมกระทำโดยการตั้งคณะกรรมการขึ้นมาดูแลในแต่ละระยะ จึงมีกรรมการรวม 3 ชุด แต่ละระยะมีการแบ่งกิจกรรมเป็น 4-5 งวด การทำงานแต่ละงวด มีคณะกรรมการทั้งจากภายในชุมชนและภายนอกชุมชนมาทำการตรวจสอบ เพื่อให้ “การดำเนินงานมีประสิทธิภาพและมีความโปร่งใส”

อย่างไรก็ตาม การมีทุนทางสังคมที่เข้มแข็งไม่ได้หมายความว่าชุมชนจะปราศจากความขัดแย้งหรือความสัมพันธ์ในชุมชนจะราบรื่นไปเสียทั้งหมด เจ้าหน้าที่ของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนที่ทำงานร่วมกับชาวชุมชนให้ข้อมูลว่า แม้ชุมชนร่วมสามัคคีจะมีการรวมกลุ่ม มีการบริหารจัดการตนเอง และมีแนวทางการพัฒนาที่อยู่อาศัยถึงระดับหนึ่ง แต่ชาวชุมชนก็มีความขัดแย้งกันมีการแบ่งเป็นฝักฝ่ายอย่างชัดเจน และแม้ว่าจะสามารถจัดการกับความขัดแย้งและร่วมกันดำเนินการ “แข็งขึ้น” ต่อหน่วยงานของรัฐดังได้กล่าวแล้ว แต่ความขัดแย้งนี้ส่งผลอย่างสำคัญต่อการกระจายความรับผิดชอบการบริหารจัดการโครงการบ้านมั่นคงในเวลาต่อมา

ชุมชนร่วมสามัคคี ได้รับอนุมัติสินเชื่อจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน จำนวน 17,154,240 บาท ในอัตราดอกเบี้ย ร้อยละ 1 ต่อปี แต่ผู้ร่วมโครงการต้องเสียดอกเบี้ยให้สหกรณ์เคหสถานของชุมชนในอัตราร้อยละ 5 ต่อปี (เพิ่มจากข้อตกลงโดยปกติร้อยละ 2) ส่วนต่างเป็นค่าบริหารจัดการ ร้อยละ 2 อีกร้อยละ 2 ชาวชุมชนเล่าว่า “เก็บไว้เป็นกองกลาง ยังถามไม่ชัดอยู่” ผู้เข้าร่วมโครงการ (ซึ่งต้องเป็นสมาชิกสหกรณ์) ใกล้เคียงกันไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับเงินออมที่มีอยู่ จำนวนเงินที่ชาวชุมชนต้องผ่อนชำระขึ้นอยู่กับวงเงินที่กู้และแบบบ้าน

2 ความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนร่วมสามัคคี : พิจารณาจากโครงการบ้านมั่นคง

ชาวชุมชนร่วมสามัคคีมีความเห็นว่าโครงการบ้านมั่นคงสามารถช่วยให้ชุมชนเป็นเศรษฐกิจพอเพียงได้ (สัมภาษณ์) กล่าวได้ว่าหากใช้บ้านมั่นคงเป็นจุดตั้งต้น ความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงสามารถพิจารณาได้ในหลายระดับ ระดับแรกคือมิติปัจเจกและมิติชุมชน ระดับที่สองคือการพิจารณาเชิงกระบวนการและผลลัพธ์

ในลักษณะนี้โครงการบ้านมั่นคงจึงเป็นทั้งเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชาวชุมชนร่วมสามัคคีในระดับครอบครัวสามารถดำรงชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง และกระบวนการบ้านมั่นคงน่าจะเป็นส่วนหนึ่งของการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน หรืออีกนัยหนึ่งทำให้ชุมชนร่วมสามัคคีก้าวเข้าสู่การเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงได้ น่าสนใจว่ากระบวนการโครงการบ้านมั่นคงจะช่วยให้ชุมชนเป็น

ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงได้หรือไม่และอย่างไร ท่ามกลางภาพลักษณ์ที่โดดเด่นในฐานะชุมชนตัวอย่าง ชาวชุมชนร่วมสามัคคีสะท้อนภาพชุมชนและบ้านมั่นคงอย่างไร โดยเฉพาะในมิติเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งในมิติของเศรษฐกิจและสังคม

2.1 มิติเศรษฐกิจ

พื้นที่ทางกายภาพอันนำไปสู่ความสัมพันธ์ในเชิงสังคม เมื่อผนวกกับความเอื้ออำนวยในด้านอื่นๆทำให้ชาวชุมชนมีความภาคภูมิใจและมั่นใจพอที่จะเข้าร่วมโครงการ “หน้าบ้านน่ามอง” ร่วมกับสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

แต่ความรู้สึกที่มีต่อบ้านมั่นคง ไม่ได้มีเฉพาะประเด็นนี้เท่านั้น ประเด็นความไม่พอใจ ไม่สบายใจ ที่สะท้อนออกมาโดยชาวชุมชนก็มีไม่น้อย กรรมการชุมชนคนหนึ่ง บอกว่า “คนจนนะ ทำบ้านขึ้นมาแล้วก็ต้องเป็นหนี้ บางรายมีปัญหาว่าไหนลูกจะเรียน ก็ส่งเงินไม่ทัน โดนเขาปรับบ้าง โดนเขาว่าเอาบ้าง”

การเป็นหนี้จากการสร้างบ้าน เป็น “ความจริง” ที่ผู้คนต้องเผชิญและยอมรับ เนื่องจากราคาที่สูงของบ้านและที่ดินประกอบกับความจำกัดในทรัพยากรของเจ้าของบ้าน ในกรณีของชุมชนร่วมสามัคคีก็เช่นกัน ชาวบ้านเผยว่าหนี้ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นผลทั้งจากการกู้เงินจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) และการกู้เงินนอกระบบ อันเป็นผลจากการที่เงินกู้จาก พอช. ไม่เพียงพอสำหรับการสร้างบ้านให้สมบูรณ์ ปีกรรมการชุมชนอีกคนหนึ่งเสริมว่า

“สมัยก่อนเป็นหนี้ก็คงไม่หนักหนาสาหัส พอทำบ้านขึ้นมา พอช.ให้มาแสนห้า (150,000 บาท) เติมที่ บางเจ้าเขาออมได้น้อย ได้ เก้าหมื่น (90,000 บาท) ก็มีแสนหนึ่ง แสนสอง แสนสามก็ว่ากันไป บ้านขึ้นมาแล้วจะให้ทำยังไง เข้าอยู่ไม่ได้ก็ต้องไปเป็นหนี้...บที่เขาให้กู่มานันทำไม่เสร็จ ได้แต่โครงเฉยๆ ประตุน้ำต่างไม่ได้”

กรรมการคนเดิมให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า “ให้เรากู้แสนห้า (150,000 บาท) บ้านห้องหนึ่งมันต้องใช้ สี่แสน (400,000 บาท) มันถึงจะเสร็จ”

หากตระหนักว่ารายรับรายจ่ายของผู้มีรายได้น้อย ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการมีความอ่อนไหว ก็จะเข้าใจได้ว่าหนี้สินที่เกิดขึ้นไป “ซ้ำเติม” หรือ “บั่นทอน” สภาพของผู้คนเหล่านี้ในระดับใด ชาวบ้านรายหนึ่งกล่าวว่า “รายจ่ายมาก ทั้งบ้านมั่นคงและบ้านที่เช่าอยู่ปัจจุบัน รวมห้าพันกว่าบาท”

การผ่อนชำระหนี้บ้านมั่นคงจึงเป็นประสบการณ์ใหม่ของชาวชุมชน ซึ่งเดิมเคยอยู่อาศัยแบบไม่เสียค่าใช้จ่าย ทั้งนี้ นอกจากผ่อนบ้านกับสหกรณ์ ผ่อนเงินกู้กับเจ้าหนี้นอกระบบ และบางรายเสียค่าเช่าบ้านในระหว่างที่รอการก่อสร้างบ้านมั่นคงแล้ว ชาวชุมชนยังต้องเสียค่าเช่าที่ดินให้สำนักงาน

ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ด้วย ซึ่งชาวชุมชนให้ความเห็นว่าค่าเช่าที่ดิน “แพง” ป้ากรรมการชุมชนคนหนึ่งให้รายละเอียดว่า

“อย่างค่าเช่าที่มันน่าจะเป็นตารางวาละ 5 บาท กลายเป็น 15 บาท ช่วงนี้ ร้อยกว่าบาทนะ แต่พอถึง 3 ปีต่อสัญญาที่ มันจะขึ้นทีละ 5 เปอร์เซ็นต์ และ ปัจจุบัน 15 ปี ส่งบ้านเสร็จ หลังจากนั้นต้องเสียค่าเช่าที่ดิน แปรร้อยกว่า บาทเก้าร้อยกว่าบาทต่อหนึ่งเดือน เขาจะมีตารางให้ ตอนนี้อ่าเช่าก็เก็บแล้ว ร้อยกว่าบาท 180 หรือ 190 แล้วแต่ว่าเป็นบ้านหลักบ้านขยาย พอ 3 ปีก็ ปรับขึ้นอีก”

ชาวบ้านยังมีความเห็นว่า ชีวิต “สมัยก่อน” มีความพอเพียงมากกว่า “ชีวิตก็ไม่ใช่เป็นหนี้เป็นสิน ค่ะ ก็พอเพียง ...ทำบ้านระบบใหม่มันก็เป็นสิ่งดี แต่ว่ามันเป็นหนี้” ซึ่งทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าก่อนการ มีบ้านมั่นคง ชาวบ้านไม่ได้เป็นหนี้ แต่ว่า “สมัยก่อนเป็นหนี้ ก็คงจะไม่หนักหนาสาหัส แต่พอทำบ้าน ขึ้นมา จะให้ทำยังไง เข้าอยู่ไม่ได้ก็ต้องไปเป็นหนี้” ทั้งนี้ชาวบ้านอธิบายเพิ่มเติมว่า “งบที่เขาให้กู้มา มันทำไม่เสร็จ ได้แต่โครงเฉยๆ ประตูหน้าต่างไม่ได้” ค่าใช้จ่ายยังเกิดจากการที่ชาวบ้านต้องต่อเติม เพิ่มจากแบบบ้านที่กำหนดเพื่อให้สามารถอยู่อาศัยได้

อย่างไรก็ตาม สำหรับชาวบ้านรายหนึ่ง ความไม่พอเพียง ไม่ได้เกิดจากการสร้างบ้านเท่านั้น แต่ยังเกิดจาก “ภาวะจำยอม” ที่ต้องรื้อบ้านที่มีอยู่เดิม โดยที่ไม่ได้สิทธิในบ้านมั่นคง ส่งผลให้ต้องเช่า บ้านอยู่ และยังคงต้องส่งเงินออม เพื่อให้มีสิทธิในบ้านชุด (ระยะที่ 3) ชาวบ้านรายนี้เล่าว่า

“ตอนที่ยังไม่รื้อบ้าน ไม่มีหนี้สินเลย ที่นี้เขาจะให้รื้อบ้าน แต่ก็บอกเขาว่าสิทธิ ยังไม่ได้ แล้วจะให้รื้อยังไง ก็พูดกับเขาดีๆ ประธานคนเก่า แล้วที่นี้เขาบอกว่า เดี่ยวจัดให้ได้ เราต้องให้รู้ก่อนชีวะจะได้รื้อหรือไม่ได้ ที่นี้สหกรณ์ก็เลยบอกว่า ถ้าไม่รื้อเดี๋ยวจะเอาแมคโครมารื้อ มายกเลิกเลย ทุกอย่างเลยเขามารุมกัน เขาก็ รื้อไถ่มา ก็เหลืออยู่หลังเดียว”

ความไม่สบายใจเรื่องหนี้สิน เมื่อถูกนำไปผูกโยงเข้ากับปัญหาความไม่โปร่งใสในหลายๆด้าน อันส่งผลให้ชาวชุมชนบางคนต้องเป็นหนี้เพิ่มขึ้นอีก ก็ทำให้ความรู้สึกพึงพอใจที่มีต่อบ้านมั่นคงถูกลดทอนลง กรรมการชุมชนเล่าว่า

“เรื่องเงินทองนี่แหละทำให้เราไม่สบายใจ....หนังสือที่เขาทำออกมาว่าเราใช้ อะไรไปบ้าง งบประมาณเท่าไร มันเกินความจริงที่ว่าเราเอาของเขาเกินงบ 16,000 บาท....แล้วก็ไม่เคลียร์สักที แล้วหาว่าเราติดหนี้เพิ่มเข้าไปอีก... ใบเสร็จที่เราซื้อปูนเอง ซื้ออะไรเองก็เอาไปให้ดูแล้ว เขาก็รับรู้ เขาก็ดูแล้ว แต่ พอมันนานหลายปีมาแล้ว ปีนี้ สองปีแล้วมาพูดอีก ใบเสร็จย้ายบ้านเข้ามา อยู่ใหม่ มันก็หาย ไม่ได้เก็บไว้....ที่นี้บที่เบิกเงินมาหมื่นกว่าบาทนี่ก็ไม่ว่า

ยังงี้ เขาคิดยังงี้ก็ไม่ชี้แจงให้เรารู้ ที่นี้ก็เสียค่าที่ เสียค่าบ้าน เสียไปเรื่อยๆ ก็ไม่รู้ว่ามันจะหมดเมื่อไหร่....เขาไม่ชี้แจง เราถามเรื่องนี้ทีไร เขาก็ยังคุยกันมา ได้สักที.... มันก็เลยไม่สบายใจ อยู่แบบพะวงหน้าพะวงหลัง....มันยังมีอะไร ลับลมคมในอยู่ มันไม่โปร่งใส เงินออกก็ไม่รู้เรื่องเงิน จะกู้ก็กู้ไม่ได้ จะถอนก็ถอนไม่ได้ จะทำยังไงก็ไม่ได้”

ผู้ให้ข้อมูลข้างต้นเป็นชาวบ้านที่ได้เข้าอยู่อาศัยในบ้านมั่นคงที่ดำเนินการแล้ว (ระยะที่ 1 และ 2) ซึ่งลักษณะของปัญหาที่ประสบคือ การมีค่าใช้จ่ายเรื่องผอนบ้าน ค่าเช่าที่ดิน บวกกับต้นทุนที่เพิ่มขึ้นโดยที่ไม่รู้สาเหตุ หรือที่มา

ส่วนชาวบ้านอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งเป็นชาวบ้านที่ได้รับสิทธิในบ้านชุด(ระยะที่ 3) ซึ่งกำลังรอให้บ้านก่อสร้างเสร็จ เผชิญปัญหาอีกลักษณะหนึ่งคือไม่ได้เข้าอยู่ แต่ต้องจ่ายทั้งค่าผอนบ้าน ค่าเช่าที่ดินและค่าเช่าบ้านในปัจจุบัน(เนื่องจากต้องเช่าบ้านอยู่ไปพลางๆ ก่อน) ปัญหานี้สืบเนื่องจากเหตุผล 2 ประการ ประการแรก แบบบ้านชุดที่เปลี่ยนแปลงจากบ้านชุด 4 ขึ้นเป็นบ้านชุด 5 ขึ้น ยังไม่ได้รับการอนุญาตจากกรุงเทพมหานครให้ก่อสร้างได้ เป็นผลให้การก่อสร้างซึ่งดำเนินมาถึงขั้นที่ 4 แล้ว ต้องหยุดชะงักตามคำเตือนของเจ้าหน้าที่จากสำนักโยธากรุงเทพมหานคร โดยที่ชาวบ้านไม่ทราบว่าบ้านจะเริ่มสร้างต่อและเสร็จได้เมื่อไร ประการที่สอง พอช. ระงับการเบิกจ่ายเงินงวดต่อมา เนื่องจากเงินงวดก่อนที่เบิกจ่ายมานั้นยังไม่สามารถปิดบัญชีได้ เป็นผลให้การก่อสร้างหยุดชะงักไปแล้วกว่า 4 เดือน ชาวบ้านคนหนึ่งเล่าว่า

“ตอนนี้พีหนักมาก มีรายจ่ายมาก ทั้งบ้านมั่นคง และบ้านที่เช่าอยู่ปัจจุบัน รวมกว่า 5,000 กว่าบาท พีจะมีปัญญามาจากที่ไหน ค่าบ้านอย่างเดียว ก็จะตายอยู่แล้ว พีกับแฟนหมาในแต่ละเดือนต้องมาเสียค่าบ้านหมด ท้อแท่นะตอนนี้ อ่อนใจ ลำบากมากนี่ก็จะเช่า 3 ปีแล้วนะ บ้านยังไม่ได้อยู่เลย และไม่รู้ว่าจะได้อยู่หรือเปล่า เพราะไม่รู้เมื่อไหร่จะเสร็จ คนอื่นเขาได้อยู่สบายๆ แล้ว แต่เรายังไม่ถึงไหนเลย จึงคิดว่าจะถอนไม่เอาแล้ว เป็นหนี้เป็นสินมากมาย พอแล้ว”

ภาวะที่เกิดขึ้นส่งผลให้ชาวบ้านหลายคนถอนสิทธิในบ้านมั่นคง หลายคนกำลังตัดสินใจว่าจะลงทุนต่อหรือไม่

ชาวบ้านมีความเห็นว่า การมีหนี้สินเป็นเรื่องที่พอจะรับได้ หากต้องแลกกับการมีความมั่นคงในที่อยู่อาศัย แต่กระบวนการต้องโปร่งใส อธิบายได้ และที่สำคัญต้องมีอนาคต ชาวบ้านคนหนึ่งกล่าวว่า

“มีหลายคนที่ยากมาขอหยุดการจ่ายเงินค่าบ้านชุดก่อน เนื่องจากเห็นว่าบ้านมันหยุดสร้าง แล้วต้องเสียทุกเดือน มองไม่เห็นอนาคตเลยว่าเมื่อไหร่จะ

ได้อยู่ ตอนนี้ก็หมดกำลังใจ ไม่อยากเอาแล้ว ยิ่งมาขอหยุดจ่ายแต่เขาบอกว่า
หยุดไม่ได้ ก็รู้สึกเบื่อเหมือนกัน”

ปัญหาความไม่โปร่งใสที่ถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นวิพากษ์วิจารณ์มากที่สุดคือความไม่
โปร่งใสในเรื่องเงินของสหกรณ์เคหะสถาน ตั้งแต่ประเด็นการไม่จ่ายเงินปันผลซึ่งสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัย
เป็นสหกรณ์ออมทรัพย์ ความไม่ชัดเจนของค่าบริหารจัดการซึ่งเก็บจากชาวบ้านในรูปส่วนต่างที่
เพิ่มขึ้นของดอกเบี้ย และยังมีค่าปรับจากการชำระหนี้เงินกู้ล่าช้า และที่สำคัญคือการถือสิทธิ์นำเงิน
ออมในสหกรณ์ไปจ่ายเป็นค่าวัสดุ แทนที่จะรอการเบิกจ่ายจาก พอช. ส่งผลให้ชาวบ้านไม่สามารถกู้
เงินได้ ทั้งชาวบ้านยังเชื่อว่าประธานสหกรณ์ได้รับผลประโยชน์จากร้านวัสดุ ทั้งนี้นอกจากประเด็น
เรื่องเงินแล้ว ชาวบ้านยังตั้งคำถามต่อความเหมาะสมในการได้สิทธิในบ้าน กล่าวคือชาวชุมชนที่ควร
ได้สิทธิในบ้านกลับไม่ได้สิทธิ แต่คนที่ค้ายาเสพติด (มีเงินส่งค่าบ้าน) คนนอกชุมชนที่มีสายสัมพันธ์
กับกรรมการสหกรณ์กลับได้สิทธิ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากจุดมุ่งหมายของการศึกษาคั้งนี้ไม่ได้อยู่ที่
การ “ผลิตซ้ำ” กรณีนี้ การกล่าวถึงกรณีข้างต้น จึงเป็นไปเพื่อการชี้ให้เห็นถึงปัญหาที่ส่งผลถึงความ
“พอเพียง” ของชาวชุมชนเท่านั้น

นอกเหนือจากเสียงสะท้อนในด้านกายภาพและเศรษฐกิจ ซึ่งคงไม่ใช่คำตอบทั้งหมด เพราะ
การพิจารณาในระดับชุมชนควรต้องพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านในชุมชนด้วย ชาวบ้านยัง
สะท้อนความเห็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในชุมชน อันเป็นมิติทางสังคม

2.2 มิติทางสังคม

ไม่มีผู้ใดปฏิเสธได้ว่าการมีบ้านของตนเองเป็นความภาคภูมิใจ และโดยเฉพาะหากเป็นบ้าน
ตามผังที่ได้มีการจัดระเบียบ อีกทั้งยังเป็นโครงการของรัฐและเป็นบ้านใหม่ “ไม่เป็นสลัม” แถมทำ
ด้วยการเป็นชุมชนที่ถูกต้องตามกฎหมาย ความภาคภูมิใจก็มากขึ้นเป็นทวีคูณ เป็นความภูมิใจต่อ
ความสำเร็จในเชิงกายภาพ ชาวบ้านคนหนึ่งสะท้อนความรู้สึกว่า “สมัยก่อน ยุ้งมันเยอะ สิ่งแวดล้อม
มันไม่ดีนะ กลิ่นเหม็น กลิ่นอะไรต่ออะไร” ชาวบ้านอีกคนหนึ่งเล่าว่า “บ้านมีทั้งยุ้ง ตะขาบ อยู่ข้างล่าง
เป็นน้ำ” การมีทะเบียนบ้าน มีความมั่นคงได้รับการรับรองความเป็นชุมชนจากเขต ล้วนเป็นรูปธรรม
ของความสำเร็จ และยังเป็นที่มาของการเข้าถึงสิทธิประโยชน์ต่างๆด้วย ประธานชุมชนอธิบายต่อ
ว่า “ระบบพัฒนาที่อยู่อาศัยก็เป็นสิ่งที่ดี ไม่ให้มีสลัม เราจัดตั้งชุมชนได้แล้ว พัฒนาระบบอยู่อาศัย
บ้านถูกระเบียบ องค์การที่เกี่ยวข้องเขาก็จะเข้ามา”

ชาวชุมชนที่ผู้วิจัยได้พูดคุยด้วย ล้วนมีความเห็นไปในทิศทางเดียวกัน อาจกล่าวได้ว่าเป็น
ความพอใจในผลลัพธ์ที่เห็นเป็นรูปธรรม การจัดสรรพื้นที่ยังทำให้ชาวชุมชนมี “พื้นที่ทางสังคม” เด็กๆมี
ที่วิ่งเล่น ชี้อกรยาน ส่วนผู้ใหญ่ก็ตั้งวงตะกร้อ ป้ากรรมการชุมชนคนหนึ่งกล่าวว่า

“พอมีบ้านมั่นคง ความเป็นอยู่มันก็ดีขึ้น สมัยก่อนแขกไปใครมา ไม่อยากให้ มาหรือก มันอาย บ้านเราเป็นสลัม เดี่ยวนี้เวลามีญาติมาจากต่างจังหวัด ให้ เขามาพักที่บ้านได้ เพราะมันไม่ได้เป็นสลัมเหมือนเมื่อก่อนแล้ว”

อย่างไรก็ตามชาวบ้านให้ความเห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างชาวชุมชนก่อนที่จะมีบ้านมั่นคง ดีกว่ามาก ชาวบ้านคนหนึ่งเล่าว่า

“ชีวิตแบบนี้ดีกว่า แต่ก่อนไม่ต่างคนต่างอยู่เหมือนแบบนี้ละ มีอะไรก็คุย กัน เดี่ยวนี้ต่างคนต่างอยู่เลย ไม่ดีหรอก” ชาวบ้านอีกรายเสริมว่า “ปัญหามันจะเกิดตรงนี้ สมัยก่อนมันอยู่แบบไม่ต้องเสียค่าเช่า บ้านไม่ต้องเสียอะไร หาได้มามันก็เหมือนมีอยู่เต็ม เมื่อก่อนอยู่สลัม พอบอกวันพ่อวันแม่ วันเด็ก อะไรก็แล้วแต่ อาหารนี่เหลือเฟือมาก เต็มไปหมด คนก็เต็ม มาช่วยกันคนละ สิบบาท ยี่สิบบาท”

สำหรับชาวชุมชนร่วมสามัคคีที่ให้ข้อมูล การมี “บ้านมั่นคง” จึงไม่ได้เป็นสิ่งที่รับประกันว่าตน จะสามารถมีวิถีชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงได้ โดยเฉพาะเมื่อชาวบ้านเชื่อมโยง “ความพอเพียง” กับมิติเศรษฐกิจเท่านั้น หากพิจารณาว่า ชาวชุมชนสามัคคีเคยมีชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง จึงมีคำถามว่าชาวบ้านมีวิธีการบริหารจัดการวิฤตการณ์ที่คุกคามต่อการดำเนินชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงอย่างไร

หากมองว่าการคุกคามจากมีชีวิตรที่พอเพียง คือการมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น และ การลดลงของ ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านในชุมชน ก็อาจตอบได้ว่า การจัดการกับภาวะการคุกคามมีในสอง ระดับ ทั้งสองระดับมีความเชื่อมโยงกัน

ในระดับบุคคล ชาวบ้านให้ข้อมูลว่าต้องทำงานหนักขึ้น ประหยัดมากขึ้น เพื่อให้มีเงินเหลือมา ชำระหนี้ ชาวบ้านยังใช้ความสัมพันธ์ในแนวนอนและแนวดิ่งในการจัดการกับปัญหา ที่เห็นที่ชัดเจน ที่สุดคือการร่วมปรับทุกข์ ปรีกษาหารือระหว่างกัน รวมทั้งใช้การนิทาและสาปแช่ง ดังที่มีชาวบ้าน รายหนึ่งกล่าวว่า “ก็ชาวบ้านเขาก็บอกว่าให้มัน เดี่ยวมันก็ต้องแตก เดี่ยวมันก็ออกมาเอง มันกินเดี๋ยว มันก็ท้องแตกเอง เขาก็ด่า เขาก็แข่งมัน ไม่มีดีหรอก เขาด่าลับหลัง” ชาวบ้านบางรายใช้ความสัมพันธ์ ในแนวดิ่ง คือ “หาที่พึ่ง” โดยการเข้าพึ่งพาประธานชุมชน (ในขณะที่เข้ามารายงานเป็นอดีตไปแล้ว) ซึ่งจากคำบอกเล่าของชาวบ้านรายนี้และตัวประธานชุมชนเอง ทำให้ได้ข้อมูลว่า (อดีต)ประธานชุมชน ช่วยให้ได้สิทธิในบ้านชุดหลังจากที่ชาวบ้านรายนี้ซึ่งเดิมอยู่ในบ้านหลัก แต่ด้วยสาเหตุที่ไม่ได้ออมและ เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน (ตามข้ออธิบายของประธานสหกรณ์เคหะสถาน) ทำให้ไม่ได้สิทธิในบ้าน หลัก และ(อดีต)ประธานชุมชน “ช่วย” ให้ได้สิทธิในบ้านชุด ดังที่ชาวบ้านเล่าว่า

“...ไม่มีเสียง ผู้เขาไม่ได้ เพราะเขาเยอะมากเลย เราเลยต้องจำใจรื้อ ต้อง ไปเข้าบ้านเขาอยู่ ...รื้อแล้วก็ยังไม่ได้สิทธิตรงนั้น พอไม่ได้ที่นี้เลยมาเข้าหา

พี่....พี่เขาก็ประสานทางหน่วยงานไหนก็ไม่รู้ เขาก็เลยบอกว่าเอารายชื่อคนที่ตกหล่นไป เลยได้สิทธิบ้านชุด....ที่แรก ไม่ได้กับเขาหรอก มีบ้านเป็นของตัวเอง แต่ก็ตกหล่น พี่.. เขาช่วยจะให้ได้ แต่ก็มาได้บ้านชุด”

การพึ่งพาจากความสัมพันธ์ในแนวตั้งนี้ มีลักษณะการพึ่งพาเป็นทอดๆ กล่าวคือ ชาวบ้านที่เป็นคน “ชายขอบ” หันเข้าพึ่งพิง(อดีต)ประธานชุมชน (ซึ่งเป็นคนละกลุ่มกับประธานสหกรณ์เคหสถาน) ส่วน (อดีต)ประธานชุมชน ซึ่งมี “ทุนทางสังคม”และ “ทุนทางเศรษฐกิจ” พอสมควร ก็หันไป “พึ่งพิง” ผู้มีอำนาจภายนอกชุมชน ด้วยความเชื่อที่ว่าจะสามารถเข้ามา “จัดการ” กับปัญหาในชุมชนได้ นับตั้งแต่ “อาจารย์ไพบูลย์”ซึ่งเป็น “ผู้ใหญ่” ในสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน และ “พลเอกจิรศักดิ์” ซึ่งเป็น “ผู้ใหญ่” ในสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ดังที่เธอเล่าถึงอาจารย์ไพบูลย์ว่า

“ชาวบ้านไปร้องเรียนที่กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ให้ส่ง พอข.ลงมาดูสหกรณ์ก็ว่าเอาเงินชาวบ้านเขาไปไหน ให้ทรัพย์สินฯลงมาช่วย สามียของดิฉันเองที่ทำหนังสือขึ้นถึงอาจารย์ไพบูลย์ กับอาจารย์ไพบูลย์เมื่อก่อนท่านไม่ได้เป็นตรงนี้ ก็ประชุมร่วมกันอยู่ ดิฉันก็เจอท่านบ่อย เพราะรู้จักเป็นการส่วนตัวอีก”

ความสัมพันธ์ในแนวตั้งนี้เกิดขึ้นทั้งจาก “ทุนทางสังคม” เดิมที่มีอยู่ และ จากตำแหน่งหน้าที่ที่เป็นทางการ คือ ความเป็นประธานชุมชน

“ดิฉันไปที่ เอสซีปาร์ค 2 ครั้ง 3 ครั้งที่พลเอก (จิรศักดิ์) เรียกไปว่าชุมชนมีปัญหาอะไรบ้าง ดิฉันก็เล่าให้ฟัง มันเกี่ยวกับปัญหาเสาเสตติด้วย ปัญหาการเงินสหกรณ์ด้วย แล้วก็หลายๆอย่างที่ชุมชนอยู่ในนั้นเดือดร้อนอะไรบ้าง กู้เงิน พอข.สิทธิละ 150,000 บาท แต่ว่าสร้างบ้านไม่เสร็จ พี่น้องต้องไปเป็นหนี้ธนาคารอีก ...นั่งโต๊ะอย่างนี้แหละค่ะ ...ท่านให้ประธานชุมชนไปคนเดียว เอาเลขหา หรือรองประธานชุมชนไปด้วยก็ได้ เพราะมันเป็นเรื่องวงใน”

จากข้อมูลข้างต้น อาจกล่าวได้ว่าประเด็นสำคัญที่ชาวบ้านเห็นพ้องกันอย่างชัดเจน คือการที่ บ้านมั่นคงสามารถตอบสนองความต้องการด้านความมั่นคงในที่อยู่อาศัย ซึ่งเท่าที่ปรากฏจากหลักฐานทางกายภาพ ชาวบ้านกลุ่มที่อาศัยในบ้านระยะที่ 1 และ 2 มี “บ้าน” ที่มั่นคง เข้าอยู่อาศัยได้แล้ว ส่วนเรื่องค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจากการเป็นหนี้ (ทั้งที่อธิบายได้และอธิบายไม่ได้) เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ชาวบ้านในบ้านระยะที่ 3 จะมีภาระหนักที่สุด เนื่องจากในขณะที่ยังมองไม่เห็นอนาคตชัดเจนนั้น ก็ยังต้องมีค่าใช้จ่ายเพื่อที่อยู่อาศัยในปัจจุบัน (เนื่องจากบ้านเดิมถูกรื้อไปแล้ว และบ้านในอนาคตถูกระงับการก่อสร้าง) และ เพื่อการลงทุนในบ้านมั่นคง (ซึ่งอยู่ในระหว่างถูกระงับการก่อสร้าง) ในกรณีนี้จึงไม่อาจกล่าวได้ว่า “โครงการบ้านมั่นคง” สร้างความมั่นคงในที่อยู่อาศัยแก่ชาวบ้าน อาจกล่าวได้ว่าความ

พยายามในการสร้างความมั่นคงในที่อยู่อาศัยทำให้ชุมชนร่วมสามัคคีมีความเป็นเศรษฐกิจพอเพียง และไม่พอเพียงในเวลาเดียวกัน

ข้อมูลในระดับครัวเรือนทำให้เข้าใจได้ว่า ก่อนโครงการบ้านมั่นคง ชาวชุมชนแต่ละครัวเรือนมีวิถีชีวิตที่ “พอเพียง” อย่างน้อยในทางเศรษฐกิจ ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าไม่ได้ตัดขาดขาดสน แต่ที่อยู่อาศัยขาดความมั่นคง มีโอกาสถูกไล่ออกจากที่ดิน และสิ่งที่ผูกโยงชาวชุมชนเข้าไว้ด้วยกัน (แม้ว่าจะมีการแบ่งเป็นพวกเป็นฝ่ายอยู่ก็ตาม) ก็คือเจตนารมณ์ร่วมกันในการมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง เนื่องจากชาวบ้านทั้งชุมชนอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ปลูกเหมือนกันหมด เจตนารมณ์นี้เองที่มีส่วนเสริมสร้างความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน ส่วนในระดับครัวเรือนพบว่าทัศนคติของชาวชุมชนต่อความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงในแต่ละครัวเรือนไม่ได้แตกต่างกันไปผลจากการศึกษาก่อนหน้านี้ในเขตดินแดง จะต่างกันก็ตรงชุมชนร่วมสามัคคีมี “ความร่วมมือร่วมใจ ร่วมกันคิดร่วมกันทำ” อันทำให้ชาวชุมชนรู้สึกถึงความเข้มแข็ง ความเข้มแข็งนี้แม้จะไม่ได้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อครัวเรือน แต่เป็นเหตุปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดกิจกรรมที่นำไปสู่การสร้าง ความมั่นคงของครัวเรือน ไม่ว่าจะเป็นการตั้งกลุ่มออมทรัพย์ และการก่อเกิดโครงการบ้านมั่นคง และโดยเฉพาะเมื่อพิจารณาต่อไปว่าในอนาคต “ชุมชน” จะเป็นหน่วยสำคัญในการสร้าง “สวัสดิการ” ให้แก่ประชาชน (ความชัดเจนในส่วนนี้อาจพิจารณาได้เช่นกันจากกรณีศึกษาชุมชนวัดกลาง และ ชุมชนแผ่นดินทองคอยุดตักวา)

นอกจากชาวชุมชนแล้ว เจ้าหน้าที่จากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนแสดงทัศนะว่าสถานการณ์ในชุมชนร่วมสามัคคีเป็นผลจากเหตุปัจจัยหลายประการกล่าวคือ

ประการแรก โครงการบ้านมั่นคงเป็นโครงการที่มีความสำคัญ เนื่องจากไม่ได้เป็นเฉพาะโครงการที่จัดระเบียบความสัมพันธ์ในที่ดินใหม่เท่านั้น แต่ยังเป็นโครงการที่มีบทบาทในการจัดความสัมพันธ์ในชุมชนและระบบอำนาจในชุมชนด้วย โดยนัยนี้ โครงการบ้านมั่นคง จึงนอกจากจะเป็นโครงการในระดับครอบครัวดังคำขวัญที่ว่า “บ้านที่เป็นมากกว่าคำว่าบ้าน” แล้วยังเป็นโครงการที่เปรียบเสมือนเป็น “ตัวนำการเปลี่ยนแปลง” หรือ Change Agent ที่ถูกนำเข้ามาเพื่อปรับเปลี่ยนชุมชนด้วย ด้วยความสำคัญข้างต้น การเตรียมการหน่วยงาน ชุมชน ครัวเรือน และ สมาชิกชุมชน เพื่อรองรับโครงการบ้านมั่นคงจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง

ประการที่สอง โครงการบ้านมั่นคงที่ชุมชนร่วมสามัคคีเป็นโครงการใหม่ ดังที่เจ้าหน้าที่จากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ให้ความเห็นว่า “ชาวบ้านก็ทำกันแบบขาดความรู้” ความเป็นโครงการใหม่ส่งผลทั้งต่อชาวชุมชนและหน่วยงานที่บริหารจัดการ ดังจะเห็นได้จากการกำหนดวงเงินกู้สร้างบ้านไว้ต่ำ เป็นผลให้ชาวบ้านต้องกู้เงินนอกระบบมาชดเชยส่วนที่ขาด ในทัศนะของเจ้าหน้าที่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ การแข่งขันระหว่างชาวบ้านเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ต้องเป็นหนี้

โดยไม่จำเป็น “ที่ต้องไปกู้ยืมระบบ เพราะมันเกิดการแข่งขันกัน...บ้านฉันต้องกู้ยืมเพราะต้องทาสี ต้องมีฝ้าประดับ....เกิดการแข่งขันกันในการทำให้สวยงาม ก็เลยมีการกู้ยืมระบบเกิดขึ้น”

ประการที่สาม ขาดกลไกในการจัดการผลประโยชน์ทับซ้อนในชุมชน ความขัดแย้งในชุมชนแม้จะไม่ใช่วิธีการที่ผิดธรรมชาติ แต่ในกรณีของชุมชนร่วมสามัคคี ชาวบ้านที่แบ่งเป็นฝักฝ่ายอย่างชัดเจนมีผลประโยชน์ทับซ้อนกับโครงการบ้านมั่นคง เนื่องจากการบริหารจัดการจัดสรรตามกลุ่มผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการในชุมชน การจัดระยะเวลาการสร้างบ้านเป็น “ระยะ” โดยผู้รับผิดชอบเปิดเสร็จในแต่ละระยะ คือผู้นำในกลุ่มต่างๆ (แทนที่จะเป็นสหกรณ์เคหสถาน) ที่นอกจากจะมีผลประโยชน์ทับซ้อน (เป็นผู้รับเหมาก่อสร้าง) แล้ว ยังมีความขัดแย้งกันด้วย จึงยอมส่งผลกระทบต่อกระบวนการตรวจสอบ ขณะเดียวกันชาวชุมชนก็ยังไม่ได้พัฒนาระบบการให้มีความเข้มแข็งพอที่จะคานอำนาจกับผู้มีประโยชน์ทับซ้อน จึงส่งผลให้กระบวนการตรวจสอบกันเองอย่างโปร่งใสเป็นไปได้ยากยิ่งขึ้น การมีส่วนร่วมของชาวชุมชนในกระบวนการนี้จึงเป็นลักษณะของ “การร่วมมือ” มากกว่า “การมีส่วนร่วม”

ประการที่สี่ ชาวชุมชนขาดความเข้าใจในอุดมการณ์สหกรณ์ (ซึ่งแตกต่างจากอุดมการณ์กลุ่มออมทรัพย์) ซึ่งให้ความสำคัญต่อช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างคนในชุมชน รวมทั้งการเฉลี่ยทุกข์เฉลี่ยสุข สหกรณ์เคหสถานในชุมชนร่วมสามัคคีถูกมองว่าเป็นเพียงเงื่อนไขที่ได้มาซึ่งบ้านมั่นคงเท่านั้น การจัดตั้งสหกรณ์เคหสถานจึงเป็นไปเพื่อที่จะสนับสนุนโครงการบ้านมั่นคง แต่ไม่ได้ถูกใช้เป็นเครื่องมือที่นำไปสู่การเรียนรู้ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน

ประการที่ห้า โครงการบ้านมั่นคงให้ความสำคัญต่อรูปแบบมากกว่าเนื้อหา กล่าวคือ ชาวบ้านต้องมาเป็นสมาชิกสหกรณ์ก่อนจึงจะได้บ้าน การขาดอุดมการณ์ตลอดจนกลไกในการกำกับดูแลให้เป็นไปตามอุดมการณ์ ซึ่งเมื่อมาผนวกเข้ากับสถานการณ์ผลประโยชน์ทับซ้อนในชุมชน ก็นำไปสู่ปัญหาความไม่โปร่งใส ไม่สามารถแสดงข้อมูลทางการเงินได้ชัดเจน ส่งผลให้เกิดการชะงักงันของโครงการในที่สุด

ประการที่หก การขาดความรู้ในด้านการบริหารจัดการ โดยเฉพาะบัญชีการเงิน ซึ่งนอกจากจะเป็นอุปสรรคต่อการจัดทำบัญชีแล้ว ยังเป็นอุปสรรคต่อการตรวจสอบในระยะยาวด้วย

ประการที่เจ็ด เจ้าหน้าที่ของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนให้คำอธิบายว่า ปรัชญาการทำงานของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนคือ “ชุมชนต้องดูแลกันเอง” บทบาทการทำงานของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนจึงเป็นการทำงานแบบส่งเสริม ไม่ใช่การ “ลงไปคลุก” โดยตรง ในกรณีของร่วมสามัคคีการทำงานของเจ้าหน้าที่ยัง “ไม่ทันกับ” ระบบภายในของชุมชนเนื่องจากการทำงานที่ไม่ต่อเนื่องของเจ้าหน้าที่ ส่งผลให้สถานการณ์ในชุมชนพัฒนาไปเร็วเกินกว่าที่เจ้าหน้าที่จะตามสถานการณ์หรือแก้ไขสถานการณ์ได้ทัน

ประการสุดท้าย ความไม่แน่นอนของนโยบายของรัฐทำให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนต้องทำงานอย่างรวดเร็ว โดยไม่มีโอกาสให้ความสำคัญต่อกระบวนการในการเตรียมการ หรือ หันกลับไปทบทวน กลไกในการกำกับดูแลเพื่อให้เป็นไปตามเจตนารมณ์หรืออุดมการณ์ของโครงการ

จากสถานการณ์ “บ้านมั่นคง” ข้างต้น ผนวกกับข้อมูลเศรษฐกิจและสังคมของชาวชุมชนร่วมสามัคคี และ กรอบแนวคิดการศึกษา อาจวิเคราะห์ความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนร่วมสามัคคี ได้ดังนี้

2.1 ความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนเริ่มต้นจากการเคลื่อนไหวอันนำไปสู่การเกิดขึ้นของโครงการบ้านมั่นคง เจือปนสำคัญที่ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวไม่ได้มีเพียงความปรารถนาอย่างแรงกล้าของชาวชุมชนที่ต้องการมีบ้านของตนเอง แต่ยังมาจากการมีทุนทางสังคมอยู่เดิมตั้งแต่ก่อนการย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชน การมีพื้นเพทางสังคมวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกัน (เป็นผู้อพยพจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ไม่ว่าจะเป็นโครงการพัฒนาจากต่างประเทศ องค์การภายในประเทศ ซึ่งเข้ามามีบทบาทด้วยเงื่อนไขที่แตกต่างกัน

2.2 แม้จะได้รับการสนับสนุนบางส่วนจากรัฐ แต่การเคลื่อนไหวของชาวชุมชนเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อแข่งขันกับรัฐ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการต่อสู้ของชาวชุมชนกับ “คิงนอก” อันส่งผลให้การร่วมแรงร่วมใจมีน้ำหนักและมีความชัดเจนมากขึ้นและยังส่งผลไปถึงการจัดกิจกรรมเพื่อสร้างเสริมความสัมพันธ์ระหว่างกัน ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมที่รักษานบธรรมเนียมนิยม “อีสานบ้านเฮา” กิจกรรมของกลุ่มเยาวชน อันเป็นที่มาของ “ภาพลักษณ์” เศรษฐกิจพอเพียง ด้วยปัจจัยภายในที่ได้รับการหนุนเสริมจากปัจจัยภายนอกทำให้กระบวนการในการสร้างทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมมีความเข้มแข็ง และเป็นพื้นฐานสำหรับการทำงานเพื่อเป้าหมายที่มีอยู่ร่วมกัน คือการพัฒนาที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็นความคิดที่ขึ้นก่อนการเข้ามาของโครงการบ้านมั่นคง

2.3 อาจกล่าวได้ว่า ความเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนร่วมสามัคคีที่เชื่อมโยงกับโครงการบ้านมั่นคงสามารถจำแนกได้เป็น 2 ระยะ คือ ในช่วงวางรากฐานซึ่งเป็นช่วงต้นของขบวนการบ้านมั่นคง อันเป็นช่วงที่ชาวชุมชนร่วมแรงร่วมใจกันวางแผนเตรียมการสำหรับการสร้างบ้าน ซึ่งเป็นช่วงเดียวกับที่ปรากฏในเอกสารของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน และช่วงหลังจากที่มีการสร้างบ้านแล้วจนถึงขณะที่เขียนรายงาน การสนทนากลุ่มและสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนและสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ทำให้ทราบว่าแม้ในระยะแรก ชาวบ้านบางส่วนก็รู้สึกว่าคุณไม่ได้ได้รับความเป็นธรรมแล้ว ตั้งแต่เรื่องการรื้อบ้านโดยภาวะจำยอม โดยที่ยังไม่แน่ใจว่าตนจะได้รับสิทธิหรือไม่ ในขณะเดียวกันความขัดแย้งในชุมชนซึ่งไม่ได้ส่งผลต่อกระบวนการของชุมชนในยามที่ชุมชนรวมตัวกันต่อต้านแข่งขันกับรัฐ กลับมามีผลกระทบในทางลบมากในยามที่ชุมชนต้องเป็นผู้มีบทบาทหลักในการ “จัดการตนเอง” เนื่องจาก “การจัดการตนเอง” ของชุมชนไม่ได้อยู่บนพื้นฐานของการพิจารณาประโยชน์โดยรวมของชุมชนและการสร้างกลไกในการตรวจสอบ แต่กลับอยู่บน

พื้นฐานของการกระจายจัดสรรผลประโยชน์ให้แก่กลุ่มหลักๆ 2-3 กลุ่มในชุมชนดังได้กล่าวแล้ว ด้วยแนวคิด “การจัดการตนเอง” ข้างต้น จึงพบว่าในระยะที่สองซึ่งเป็นระยะของการสร้างบ้านนั้น มีชาวบ้านจำนวนไม่น้อยที่สะท้อนว่ามีความ “ไม่ชอบมาพากล” มากขึ้น ตั้งแต่ความไม่โปร่งใสในเรื่องการเงินของสหกรณ์เคหสถาน ความรู้สึกถึงความไม่เสมอภาคในเรื่องสิทธิและความเป็นธรรม กล่าวคือมีชาวบ้านที่ไม่ได้รับการจัดสรรบ้าน แต่แกนนำชุมชนกลับได้รับสิทธิในบ้านมากกว่าที่พึงได้รับ ทั้งนี้ยังไม่รวมถึงผลกระทบอันเกิดจากการที่ชาวชุมชนมีรายจ่ายเพิ่มขึ้นทั้งทางตรงและทางอ้อม ค่าใช้จ่ายทางตรงคือค่าผ่อนบ้าน และ ค่าเช่า ส่วนค่าใช้จ่ายทางอ้อม คือค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นเพราะวงเงินกู้ที่ตั้งไว้เดิมไม่เพียงพอ ค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นจากการระบุของสหกรณ์เคหสถาน รวมทั้งค่าใช้จ่ายที่เกิดจากการต้องไปเช่าบ้านอยู่ ระหว่างการก่อสร้างอาคารชุด (ซึ่งขณะเขียนรายงานนี้อยู่ในระหว่างการระงับการสร้าง) และยังมีปัญหาการสูญเสียความสัมพันธ์ทางสังคมอันเกิดจากการที่ต้องขวนขวายหารายได้เพิ่ม และจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน

2.4 ความแตกต่างในความเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนร่วมสามัคคีทั้ง 2 ระยะ ซึ่งว่าแต่ละระยะต้องอาศัยกระบวนการจัดการที่แตกต่างกัน “ความไม่ชอบมาพากล” ที่สะท้อนจากชาวบ้าน รวมทั้ง “วิธีการ” ที่ชาวบ้าน “จัดการ” กับ “ความไม่ชอบมาพากล” นอกจากจะสะท้อนถึงความไม่เข้มแข็งใน “การจัดการตนเอง” แล้ว ยังสะท้อนถึงบทบาทที่ไม่ชัดเจนของหน่วยงานของรัฐซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการสร้าง “กฎกติกา” หรือ สร้างกระบวนการเรียนรู้ในเชิงอุดมการณ์ พื้นฐานตั้งแต่มก่อนเริ่มโครงการบ้านมั่นคง จนถึงบทบาทในการบรรเทาปัญหาความขัดแย้งในชุมชนทั้งในทางตรงและทางอ้อมด้วย

2.5 ภาวะที่เกิดขึ้นข้างต้น ทำให้ต้องหันกลับไปพิจารณาว่าองค์ประกอบของความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงปรากฏชัดเจนในชุมชนร่วมสามัคคีหรือไม่ ทั้งในมิติ (1) อุดมการณ์ (2) โลกทัศน์ (3) ความสัมพันธ์ทางสังคม และ (4) ค่านิยม ผลการศึกษาชี้ชัดว่าขบวนการบ้านมั่นคงซึ่งตั้งอยู่บนรากฐานที่ไม่มั่นคง ได้ลดทอนมิติทั้ง 4 ของชาวชุมชน

2.6 หากพิจารณาว่า “บ้านมั่นคง” เป็นผลผลิตของทั้งชุมชนและรัฐ สถานการณ์ที่ชุมชนร่วมสามัคคี ทำให้เกิดคำถามในเชิงโครงสร้างต่อบทบาทที่ควรจะเป็นของหน่วยงานของรัฐทั้งในฐานะผู้มีส่วนรับผิดชอบโดยตรงและผู้มีบทบาทในการเอื้ออำนวยให้เกิดชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง รัฐควรมีบทบาทในลักษณะใดจึงจะเอื้ออำนวยให้เกิดการจัดสรรทรัพยากร การสร้างความรู้ การบริหารจัดการ และการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงได้

3. ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนร่วมสามัคคี

การศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนร่วมสามัคคีพบปัจจัยที่เอื้ออำนวยและเป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนร่วมสามัคคี ดังนี้

3.1 ปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการขับเคลื่อน

3.1.1 ชุมชนร่วมสามัคคีมีทุนทางสังคมที่มีการสะสมมาอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าในด้านหนึ่งโครงการบ้านมั่นคงจะลดทอนความเข้มแข็งของทุนทางสังคมที่สะสมมา แต่ก็มี ความพยายามโดยต่อเนื่องที่จะรื้อฟื้นทุนทางสังคม โดยการริเริ่มกิจกรรมในวันสำคัญ เช่นวันที่ 12 สิงหาคมที่ผ่านมา ซึ่งกลุ่มเยาวชนมีการจัดกิจกรรมโดยพยายามดึงการมีส่วนร่วมจากชุมชน ในขณะที่เดียวกันหน่วยงานของรัฐคือสำนักงานทรัพยากรพิทักษ์สิทธิมนุษยชนก็ยังมีดำริที่จะพัฒนาโครงการทางสังคมในชุมชนโดยต่อเนื่อง เพื่อที่จะหนุนเสริมความเป็นชุมชน ในขณะเดียวกันก็เป็นไปเพื่อเสริมสร้างเข้มแข็งของชุมชน

3.1.2 ชาวชุมชนมีความเชื่อและศรัทธาในแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ดังปรากฏว่ากว่าร้อยละ 90 ของชาวชุมชน มีความเห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ทั้งในชีวิตประจำวันและการประกอบอาชีพ และแม้ว่าความเข้าใจในแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจะเป็นความเข้าใจที่ยังไม่สมบูรณ์และขาดมิติในเชิงพลวัต แต่ความศรัทธาต่อแนวคิด ผนวกกับการที่ชาวชุมชนหลายส่วนแสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ นับเป็นปัจจัยสนับสนุนที่มีความสำคัญ

3.1.3 การมีบ้านที่มั่นคงนับเป็นทุนที่มีความสำคัญ แม้ว่าในโครงการบ้านมั่นคงจะทำให้ชาวชุมชนมีภาระด้านค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นก็ตาม

3.1.4 การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก เช่นมูลนิธิชุมชนไท สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ซึ่งให้การสนับสนุนชุมชนร่วมสามัคคีมาตั้งแต่ต้น และ ยังยกให้ชุมชนเป็นกรณีตัวอย่างความสำเร็จในโครงการบ้านมั่นคง คงจะไม่เป็นการกล่าวที่มากเกินไปหากจะสรุปว่า หน่วยงานของรัฐมีความรับผิดชอบ (Accountability) โดยตรงต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นที่ร่วมสามัคคี และน่าจะใช้กรณีของชุมชนร่วมสามัคคีเป็นกรณีตัวอย่างในการทบทวนการทำงาน ที่ให้ความสำคัญต่อการสร้างพื้นที่การทำงานที่ให้ความสำคัญต่อรูปแบบและปริมาณมากจนเกินไป แต่ไปลดความเข้มแข็งและความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนด้วยในเวลาเดียวกัน

3.2 ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อน

อาจกล่าวได้ว่าพัฒนาการของชุมชนร่วมสามัคคีเป็นผลงานร่วมกันระหว่างชาวชุมชนและหน่วยงานของรัฐ ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนจึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อบทบาทของรัฐด้วย ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนมีดังนี้

3.2.1 ทุนทางสังคมที่มีความเปราะบาง อันเป็นผลจากทั้งความขัดแย้งในเรื่องความเป็นธรรมในการได้สิทธิในบ้านมั่นคง ความไม่โปร่งใสในเรื่องการเงินของสหกรณ์เคหสถาน ตลอดจนความจำเป็นในการหารายได้เพิ่มขึ้นเพื่อมาผ่อนชำระบ้านและค่าเช่า ทำให้ชุมชนที่เคยมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กลายเป็นชุมชนที่แบ่งแยกเป็นฝักฝ่าย ชาวชุมชนต้องให้ความสำคัญต่อการอยู่รอดทั้งในเชิงเศรษฐกิจและสังคม

3.2.2 ความเข้าใจในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงในหลายส่วนยังมีความจำกัด และเป็นความเข้าใจในระดับผลลัพธ์มากกว่ากระบวนการ และแม้ว่าชาวชุมชนจะมีความเข้าใจในบางส่วนว่าความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงมีมิติของความสัมพันธ์ทางสังคม ความเข้าใจดังกล่าวก็ไม่สามารถนำไปสู่การสร้าง ความเข้มแข็งในความเข้าใจเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงได้ และหากพิจารณาว่าชุมชนร่วมสามัคคีเป็น ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง แต่สถานการณ์ที่เกิดขึ้นผนวกกับความเห็นของชาวชุมชน ทำให้เข้าใจได้ว่า การลงความเห็นข้างต้นเป็นการพิจารณาเศรษฐกิจพอเพียงในเชิงเทคนิค มากกว่าในเชิงอุดมการณ์

3.2.3 สภาพแวดล้อมใหม่ของชุมชนบ้านมั่นคง อาจหมายถึงความจำเป็นในการบริหารจัดการ แบบใหม่ ซึ่งต้องการการบริหารจัดการที่แตกต่างออกไปจากการบริหารจัดการชุมชนแบบเดิม ซึ่ง ชาวบ้านสามารถอยู่ร่วมกันได้แบบถ้อยทีถ้อยอาศัย ชุมชนไม่เข้มแข็งพอที่จะสร้างระบบภูมิคุ้มกัน ที่ จะดำรงรักษาความเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง วิธีการที่ชาวบ้านใช้ในการจัดการกับปัญหา อาจไม่ เหมาะสมกับภาวะปัจจุบัน การนิเทศาปแข่งเป็นเครื่องมือการควบคุมทางสังคมของชาวชนบท แต่ อาจไม่สามารถใช้ได้กับชีวิตในเมือง การจับกลุ่มรวมกันปรึกษาหารือ หากไม่มีกลไกหนุนเสริมก็ไม่ สามารถทำให้แก้ปัญหาได้ แม้ชาวบ้านจะเรียนรู้ในการ “ต่อต้าน แข่งขัน” กับหน่วยงานของรัฐในอดีต แต่ไม่ได้เรียนรู้ที่จะจัดการกับปัญหาภายในชุมชนและความขัดแย้งในชุมชน

3.2.4 ปัญหาภาวะผู้นำและการให้ความเชื่อถือผู้นำมากเกินไป ไม่มีระบบการตรวจสอบอัน สะท้อนถึงความไม่เสมอภาค ในขณะที่หน่วยงานของรัฐซึ่งควรทำหน้าที่ในการหนุนเสริม อาจจะ ไม่ได้ทำหน้าที่ในส่วนนี้ ทั้งในแง่ของการตรวจสอบการสร้าง ความเข้มแข็งที่แท้จริงให้กลุ่มชาวบ้าน

4. แนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนร่วมสามัคคี

ในขณะที่เขียนรายงานฉบับนี้ ชุมชนร่วมสามัคคีมีการจัดตั้งคณะกรรมการชุมชนใหม่ที่ได้รับ การรับรองจากเขตเรียบร้อยแล้ว และยังได้รับการรับรองจดทะเบียนกับเขตอย่างถูกต้องตามกฎหมาย กรรมการชุมชนชุดใหม่เป็นกลุ่มที่ขับเคลื่อนขบวนการบ้านมั่นคงตั้งแต่ต้น และหลายคนเป็นผู้มีบทบาท สำคัญในสหกรณ์เคหสถานในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามแม้จะมีกรรมการชุมชนชุดใหม่ ปัญหาที่ชาวบ้าน มีความรู้สึกเคลือบแคลงสงสัยก็ยังไม่ได้รับคำตอบ และโครงการบ้านมั่นคงก็ยังไม่สามารถดำเนินการ ต่อได้ เนื่องจากบัญชีโครงการทั้งระยะที่ 1 และ 2 ยังไม่เรียบร้อย ส่งผลให้ชาวชุมชนจำนวนหนึ่งตก อยู่ในภาวะที่ไม่มั่นใจในอนาคต หลายคนตัดสินใจ “ทิ้ง” บ้านมั่นคง (ระยะที่ 3) ชาวบ้านหลายคนยัง ตั้งคำถามเกี่ยวกับให้เช่าช่วง เพราะถือว่า “ผิดหลักการ” ของโครงการบ้านมั่นคง

ภายใต้ฐานคิดที่ว่า ข้อเสนอเพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนร่วมสามัคคีเป็นไป เพื่อเป็นแนวทางให้ชุมชนร่วมสามัคคีมีลักษณะเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงตามทัศนะของชาวบ้าน และกรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ผู้วิจัยมีข้อเสนอในเบื้องต้นดังนี้

4.1 การสร้างความกระจ่างให้แก่ชาวบ้านต่อกรณีสหกรณ์เคหสถาน โดยเฉพาะประเด็นเรื่อง ความโปร่งใส การจ่ายเงินปันผล ความชัดเจนต่อกรณีนี้นอกจากจะทำให้ชาวบ้านมีความเชื่อมั่นต่อ โครงการบ้านมั่นคงแล้ว ยังจะทำให้ชาวบ้านสามารถวางแผนการเงินของตนได้

4.2 การกำหนดบทบาทที่ชัดเจนของหน่วยงานของรัฐต่อกรณีความขัดแย้งและเอื้ออำนวยต่อการกำกับดูแลสหกรณ์เคหสถานรวมถึงการบริหารจัดการภายในชุมชน ซึ่งสมควรที่จะได้รับการกำกับดูแลต่อเนื่อง ก่อนที่จะเข้าสู่กระบวนการบริหารจัดการชุมชนตามเกณฑ์ของกรุงเทพมหานคร

กรณีตัวอย่างที่ร่วมสามัคคีสะท้อนความสำคัญของการทำงานในเชิงกระบวนการอย่างน้อย 2 ประเด็น ประเด็นแรก คือความสำคัญของการสร้างพื้นฐานในเชิงอุดมการณ์ ประการที่สองคือกลไก ในการบริหารจัดการเพื่อการกำกับ ดูแล ตรวจสอบ

4.3 การสร้างเงื่อนไขเพื่อนำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชนไม่ได้เกิดจากการสร้างกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์เท่านั้น การสร้างเงื่อนไข สามารถทำได้โดยการเชื่อมโยงเงื่อนไขการสร้างความสัมพันธ์เข้ากับเงื่อนไขอื่นๆ เช่น การจัดการ สหกรณ์เคหสถาน เป็นต้น

กลุ่มเบเกอร์ตำบลคลองสาม

1. ประวัติ ความเป็นมา และสถานการณ์ปัจจุบันของกลุ่มเบเกอร์ตำบลคลองสาม

กลุ่มในตำบลคลองสาม เกิดมาจากการรวมกลุ่มใน 2 ลักษณะ คือ (1) จากการส่งเสริมของ หน่วยงานรัฐ เช่น สำนักพัฒนาชุมชน ซึ่งมีบทบาทในการส่งเสริมจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มสตรี กลุ่มอาชีพ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข และกลุ่มเบเกอร์ และ (2) เป็นกลุ่มที่เกิดจาก ความคิด ความต้องการของคนในชุมชนต่างๆ ในตำบลคลองสามเองโดยผ่านการประชุมพูดคุยกัน เช่น กลุ่มเครือข่ายสตรีตำบลคลองหลวง ซึ่งเป็นกลุ่มที่เกิดจากการรวมตัวกันของตัวแทนจากกลุ่มสตรีของ แต่ละหมู่บ้านทั้ง 16 หมู่บ้านที่มีการประชุมพูดคุยกันทุกวันที่ 15 ของทุกเดือน

จากการพูดคุยทำให้ทราบว่า คุณวิไลลักษณ์ เลขาฯ ประธานเครือข่ายสตรี ตำบลคลอง สาม เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง โดยคอยประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ทั้งหน่วยงานรัฐ และ หน่วยงานอื่นกับกลุ่มสตรีตำบลคลองสาม ทำให้ได้รับสนับสนุนงบประมาณเพื่อจัดทำโครงการต่างๆ หนึ่งในกิจกรรมกลุ่มที่สำคัญและมีชื่อเสียงของตำบลคลองสามคือ กลุ่มเบเกอร์ตำบลคลองสาม ซึ่งเป็นกรณีศึกษา ดังรายละเอียดดังนี้

1.1 ประวัติความเป็นมา

การเกิดกลุ่มเบเกอร์ี่มีความเป็นมาคล้ายกับกลุ่มอื่นๆ ในตำบล คือ เมื่อคุณวิไลลักษณ์ เลขาข้าราชการว่าสำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 1 (สสว.1) กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ มีงบประมาณสนับสนุน ส่งเสริมกลุ่มอาชีพในโครงการสร้างชีวิตใหม่ให้สตรีชนบท จึงได้นำข่าวนี้นำมาแจ้งและปรึกษารื้อกับสมาชิกเครือข่ายสตรีตำบล โดยนำสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนเป็นประเด็นพูดคุย นั่นก็คือ ปัญหาการว่างงานของกลุ่มสตรี รวมถึงความต้องการสร้างรายได้เสริมให้แก่สตรีในตำบลคลองสาม เพื่อช่วยเหลือครอบครัวของตนเองได้บ้าง เมื่อรับทราบถึงความสำคัญดังกล่าวจึงได้ร่วมกันปรึกษากันว่าต้องการนำงบประมาณนี้ไปทำโครงการอะไร โดยให้มีการแสดงความคิดเห็นและขอมติเสียงส่วนใหญ่ ที่ประชุมในครั้งนั้นลงความเห็นว่าต้องการเรียนทำขนมเบเกอร์ี่ มีการให้เหตุผลว่าในตำบลยังไม่มีกลุ่มอาชีพนี้ และหากมีความรู้การทำเบเกอร์ี่จนทำเป็นแล้วสามารถทำจำหน่ายเป็นอาชีพหลักหรืออาชีพเสริมได้ด้วย แต่การจะของบประมาณได้นั้นต้องมีสมาชิกเข้าร่วมด้วยอย่างน้อย 30 คน กลุ่มเครือข่ายสตรีตำบล ซึ่งนำโดยคุณนวลอนงค์ แพทย์เจริญ จึงประกาศรับสมัครบุคคลที่สนใจทั้งในตำบลคลองสามและในตำบลอื่นๆ เข้าเรียนทำขนมเบเกอร์ี่ ซึ่งมีผู้สนใจสมัครเข้าเรียนจำนวน 30 คน จากหลายตำบล หลายหมู่บ้าน รวมถึงคนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านจัดสรร หลังจากนั้นจึงมีการเลือกคณะกรรมการกลุ่ม โดยคุณนวลอนงค์ได้รับเลือกเป็นประธานกลุ่ม

งบประมาณที่ได้รับสนับสนุนจาก สสว.1 ประกอบด้วยงบประมาณค่าเบี้ยเลี้ยงของผู้เข้ารับการอบรมวันละ 50 บาท และงบสนับสนุนค่าจ้างวิทยากรสอนทำขนมวันละ 130 บาท ซึ่งกลุ่มเห็นว่าการอยากที่จะจ้างครูมาสอนได้เพราะค่าตอบแทนน้อย จึงเห็นว่าต้องหาวิธีการที่จะได้เงินเพิ่มขึ้นเพื่อสามารถจ้างครูได้ คุณนวลอนงค์ ในฐานะประธานกลุ่ม ทราบว่าทางการศึกษานอกโรงเรียน(กศน.) มีงบประมาณสนับสนุนเสริมสร้างอาชีพ จึงได้ทำโครงการขอรับการสนับสนุน ซึ่งทาง กศน. ได้สนับสนุนงบประมาณค่าจ้างวิทยากรมา 2 รุ่น ทำให้มีค่าจ้างวิทยากรเพิ่มขึ้น เมื่อกลุ่มเรียนการทำเบเกอร์ี่ครบหลักสูตร จะได้รับใบประกาศนียบัตรของ สสว. 1 และ กศน. ส่วนสถานที่ในการเรียนการสอนทำเบเกอร์ี่ในตอนแรกได้ขอใช้สถานีนอนามัยหมู่ 5 ตำบลคลองสาม แต่สถานที่ในนอนามัยไม่มีติดชุดหมอบระเทือง วงษ์แจ้ง หัวหน้าสถานีนอนามัยจึงได้ติดต่อขอใช้สถานที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ได้รับการสนับสนุนสถานที่เรียน

การเรียนทำเบเกอร์ี่ในช่วงแรกๆ กลุ่มขาดอุปกรณ์บางอย่างในการเรียน เช่น เครื่องอบขนม จึงต้องยืมเตาอบขนมจากกลุ่มทำขนมตำบลคลอง 5 มาใช้ก่อนและเมื่อ ปลัด อบต. มาเห็นความขาดแคลนอุปกรณ์จึงยินดีสนับสนุน แต่ติดระเบียบที่ว่าจะให้งบสนับสนุนได้นั้นต้องอยู่ในรูปกลุ่มซึ่งได้รับการจดทะเบียนอย่างถูกต้องแล้ว ทำให้แกนนำกลุ่ม ได้แก่ คุณนวลอนงค์ แพทย์เจริญ คุณจำลักษณ์ อ่วมอินทร์ และคุณพิไลวรรณ สอนรอด ได้ขอจดทะเบียนกลุ่มกับสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอคลอง

หลวง ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วการจะจดทะเบียนกลุ่มกับพัฒนาชุมชนได้นั้น กลุ่มจะต้องดำเนินกิจกรรมมาแล้วประมาณ 1 ปี แต่เนื่องจากเรื่องนี้เป็นความเร่งด่วน¹⁰ (คุณณรงค์ แพทย์เจริญ และพัฒนาการตำบลคลองสาม, สัมภาษณ์) ทำให้สำนักงานพัฒนาชุมชนได้ทำการจดทะเบียนเป็นกลุ่มให้ โดยใช้ชื่อกลุ่มว่า “กลุ่มเบเกอร์ตำบลคลองสาม” ทั้งนี้ทางกลุ่มได้เชิญพัฒนาการ สำนักพัฒนาชุมชนอำเภอคลองหลวง นายเหม เอ็มเอ็ม มาช่วยจัดโครงสร้างกลุ่ม จัดทำระเบียบกลุ่มเบเกอร์ตำบลคลองสามร่วมกับคณะกรรมการบริหารกลุ่มเบเกอร์

เมื่อกลุ่มเบเกอร์จดทะเบียนกับสำนักพัฒนาชุมชนเป็นที่เรียบร้อยแล้ว เมื่อวันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2547 อบต. จึงได้สนับสนุนงบประมาณ จำนวน 100,000 บาท จัดซื้อเตาอบขนม และอุปกรณ์อื่นๆ นอกจากนี้ยังให้เงินทุนสนับสนุนกลุ่มอีก 20,000 บาท

หลังจากอบรมทำเบเกอร์เสร็จสิ้นตามโครงการ (ดำเนินการอบรมหลักสูตรฝึกอาชีพ เสริมสร้างทักษะภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ รวมระยะเวลา 88 วัน เริ่มตั้งแต่วันที่ 17 ธันวาคม 2547 ถึง 29 เมษายน 2548 เว้นวันหยุด เสาร์-อาทิตย์ และต่อไปอีก 120 วัน) คณะกรรมการกลุ่มเบเกอร์ได้สานกิจการต่อ มีการทำเบเกอร์เพื่อออกจำหน่าย ปัจจุบันได้รับการช่วยเหลือจาก อบต.อย่างต่อเนื่องในเรื่องการรับซื้อขนม ให้เด็กในโรงเรียนที่อยู่ในเขตรับผิดชอบของ อบต. คลองสาม

1.2 การดำเนินการกลุ่ม

กลุ่มเบเกอร์ดำเนินการมาตั้งแต่ในขณะที่ยังเรียน ขนมหที่ทำเสร็จก็จะขายให้แก่สมาชิกที่มาเรียน คุณณรงค์เล่าให้ฟังว่า ถ้าไม่ทำเช่นนี้เงินที่ได้รับสนับสนุนก็จะหมดไป ดังนั้นเมื่อทำเสร็จก็จะถามกันว่าใครจะเอากลับบ้าน ซึ่งจะขายในราคาเท่าราคาต้นทุนเพื่อให้มีเงินทุนหมุนเวียน นอกจากนั้นยังมีการแจกไปให้คนทั่วไปได้ชิม รวมถึงมีการออกร้านในช่วงปลายๆของการเรียนแล้ว โดยไปตามสถานที่ที่ สสว. ไปออกร้าน เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ขนมของกลุ่ม

จากการที่ผู้ศึกษาได้พูดคุยกับแกนนำกลุ่ม สมาชิกกลุ่มเบเกอร์ รวมถึงการสังเกตจากการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้นของกลุ่ม ทำให้ทราบว่าหลังจากมีการเรียนทำเบเกอร์เสร็จแล้ว ทางกลุ่มยังดำเนินการต่อเพื่อเป็นอาชีพเนื่องจากงบประมาณที่ได้รับจาก สสว. ยังพอมีเหลืออยู่ คุณณรงค์กล่าวเสริมว่า กลุ่มเบเกอร์คลองสามใช้งบประมาณไม่หมด ซึ่งตรงกันข้ามกับหลายกลุ่มในตำบลที่เมื่อจบโครงการ งบประมาณหมด กลุ่มก็จะปิดไปด้วย แต่ทางกลุ่มยังมีงบประมาณเหลืออยู่ ทั้งจากงบประมาณที่สนับสนุนมาก่อน(600,000 บาท) รวมถึงบที่ สสว. สนับสนุนให้ผู้เข้าอบรมอีกคนละ 2,000 บาท (หลังจากอบรมมาแล้ว 120 วัน) ซึ่งทางกลุ่มจะมอบให้เฉพาะคนที่มาเรียนต่อเนื่องสำหรับคนที่มาบ้างไม่มาบ้าง หรือไม่ค่อยใส่ใจนัก กลุ่มฯก็ไม่ให้แต่นางบก่อนนี้เข้ากลุ่ม นอกจากนี้ยังมี

¹⁰ การบอกเล่าจากพัฒนาการตำบลคลองสาม และคุณณรงค์ แพทย์เจริญ

ค่าเบี้ยเลี้ยงต่อวันคนละ 50 บาท รวมทั้งเงินที่ได้รับสนับสนุนจาก อบต. อีก 120,000 บาท ทำให้ในขณะนั้นกลุ่มก็มีงบประมาณเหลืออยู่ประมาณ 90,000 กว่าบาท

สำหรับสมาชิกกลุ่มที่มาร่วมดำเนินการกลุ่มตอนนั้น กลุ่มรับสมัครผู้ที่ต้องการมาทำขนมเป็นอาชีพในกลุ่มตามความสมัครใจทุกคน แต่คนที่เข้ามาทำต่อในตอนนั้นมีประมาณ 10 คน ส่วนใหญ่เป็นคนที่เอาจริงเอาจัง อยากทำอาชีพนี้เป็นอาชีพหลักและอาชีพเสริมต่อไป จึงมีการจัดแบ่งคนทำขนมเป็น 2 กลุ่มให้สลับวันกันทำ ทั้งนี้ในช่วงของการเรียนทำอยู่นั้นก็มีการประชาสัมพันธ์ขนมของกลุ่มเบเกอรี่ให้แก่หน่วยงานต่างๆ ทั้ง อบต. หน่วยงานราชการในอำเภอคลองหลวง รวมถึงการไปออกร้านตามสถานที่ต่างๆ จากการช่วยเหลือและสนับสนุนจาก สสว. รวมถึงพัฒนาชุมชน

สมาชิกที่ทำขนมกันมาตั้งแต่ช่วงแรกทำมาด้วยกันอย่างต่อเนื่อง แต่ต่อมามีค่อยๆหายไป ทั้งนี้มาจากความขัดแย้งและมีปัญหาระหว่างคนทำด้วยกันบ้าง บางคนก็ออกไปเพื่อขยับขยายทำเบเกอรี่ของตัวเอง บางคนไม่มีเวลา เหตุผลสำคัญที่ทำให้สมาชิกลดน้อยลงก็คือ เงินรายได้ในช่วงแรกยังไม่มากนักแต่คนทำขนมมีจำนวนมากทำให้แต่ละคนได้ส่วนแบ่งน้อย (คนละประมาณ 500-1,000 บาทต่อเดือน) ภายหลังจึงเหลือสมาชิกเพียง 4 คน ทำให้แต่ละคนได้รับค่าตอบแทนประมาณเดือนละ 3,500-4,500 บาท ส่วนคุณนวลอนงค์กับคุณจำลองนั้นไม่ได้เข้ากลุ่มทุกวันเพราะจะทำหน้าที่เป็นคนประสานงาน หาลูกค้าหรือขนมมาให้กลุ่ม ปัจจุบันเหลือสมาชิกที่มาทำขนมประจำ 4 คน คุณจำลองกล่าวว่า หากมีงานใหญ่ที่ต้องทำขนมจำนวนมาก กลุ่มสามารถเรียกสมาชิกเดิมมาช่วยงานได้

1.3 การผลิตขนมและการจำหน่ายเบเกอรี่

การเลือกทำขนมเบเกอรี่ขาย คุณจำลองและคุณนวลอนงค์เล่าให้ฟังว่า ในตอนแรกๆ กลุ่มฯลงมือทำขนมเกือบทุกอย่างที่ทำเป็น แล้วนำไปให้ชาวบ้านชิม แจกบ้าง ขายบ้าง แถมไปบ้าง เป็นการเปิดตลาดแนะนำกลุ่ม เพื่อลองดูถึงความสนใจและความต้องการของตลาดภายใต้วิธีคิดว่า “ช่วงแรกคิดว่าขาดทุนไม่เป็นไร” นอกจากนี้นักกลุ่มฯ พยายามมองขนมที่สามารถทำได้โดยอาศัยวัตถุดิบที่มีอยู่ภายในชุมชนว่ามีอะไรบ้างที่เราสามารถทำได้ พอคิดถึง “กล้วยน้ำว้า” เพราะในตำบลคนปลูกกล้วยน้ำว้ากันเยอะ จึงคิดทำ “มัฟฟินกล้วยน้ำว้า” เมื่อทำแล้วลองชิมรสชาติมันก็ใช้ได้ จึงทำแล้วนำไปเสนอให้คนอื่นชิม เวลาที่ไปประชุมในงานต่างๆ คนก็ชมว่าอร่อยรสชาติใช้ได้ ในตอนนั้นคิดจะทำมัฟฟินกล้วยน้ำว้าให้เป็นขนมชูโรงของกลุ่ม หากใครคิดถึงกลุ่มเบเกอรี่คลองสามแล้วจะต้องนึกถึงมัฟฟินกล้วยน้ำว้า แต่อุปสรรคตอนนี้คือยังไม่ผ่านมาตรฐาน มผช. แต่ก็วางแผนว่าจะส่งไปให้ตรวจใหม่ กลุ่มฯประชุมว่าถ้าได้รับการรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์แห่งชาติ(มผช.) แล้ว ก็ส่งเข้าประกวด OTOP เช่นเดียวกับขนมคุกกี้ของกลุ่มฯ ซึ่งได้รับการรับรองมาตรฐานและเมื่อส่งเข้าประกวด OTOP ก็ได้รับการจัดอันดับเป็น OTOP 4 ดาว

คุณนวนอนงค์เล่าถึงความคิดของตัวเองว่า คิดอยู่เหมือนกันว่าถ้าหาออเดอร์เพิ่มจะสามารถสร้างรายได้ให้กับสมาชิกได้อีกและสมาชิกคนอื่นๆ มาเพิ่มได้อีก ช่วยคนให้มีรายได้เพิ่มขึ้น ที่ผ่านมากลุ่มเคยทำไปวางขายตามร้าน แต่ปัญหาคือขนมของกลุ่มไม่ได้ใส่สารกันบูด ทำให้ขนมอยู่ไม่นาน ไม่ถึงสัปดาห์ขนมขึ้นรา ก็ต้องไปเปลี่ยนและทำให้ขาดทุน เมื่อเป็นเช่นนี้จึงคิดว่าสู้มาทำวันต่อวันแล้วไปขายเลยดีกว่า เช่น มีคนสั่งมา 100 ชิ้น ทางกลุ่มก็ทำสัก 130 ชิ้น เหลือ 30 ชิ้นก็แบ่งขายกันเอง ขายคนรู้จักบ้าง อย่างน้อยก็ขายหมด ไม่ขาดทุน กลุ่มจะได้มีเงินหมุนเวียน

สำหรับการจำหน่ายเบเกอรี่ของกลุ่มเริ่มออกขายตั้งแต่ช่วงที่กำลังเรียนทำขนมอยู่ ตอนนั้นกลุ่มฯสอบถามความคิดเห็นของสมาชิกถึงขนมที่อยากทำให้เป็น ซึ่งในขณะที่เรียนอยู่นั้น กลุ่มฯมีการประชาสัมพันธ์กลุ่มไปด้วย ทำให้เริ่มทราบถึงความชอบของคนในตำบล แต่ในความคิดเห็นของคุณนวนอนงค์ถึงเรื่องกลุ่มฯ คุณนวนอนงค์มองว่างานนี้นั้นเป็นเหมือนงานเสริม ไม่ใช่งานหลัก ถึงแม้คนที่มาทำจะเป็นคนที่ไม่มีความทำ แต่รายได้ที่ได้เหมือนเป็นรายได้เสริมของครอบครัวมากกว่า เพราะรายได้ไม่ได้เป็นกอบเป็นกำ ส่วนการทำกลุ่มก็ไม่ได้ปิดกัน หากสมาชิกได้งานใหม่ที่ดีกว่าก็สามารถไปทำได้ หรือหากใครที่ไม่ได้มาร่วมเรียนตั้งแต่แรกแต่อยากมาทำขนมเบเกอรี่เป็นอาชีพก็เข้ามาเรียนรู้ได้ ตัวอย่างที่เห็นชัดเจน คือ คุณพิไลวรรณ สอนรอด มีปัญหาสุขภาพ หน่วยงานอื่นๆ ไม่รับเข้าทำงาน จึงเข้ามาสมัครทำขนมเบเกอรี่ทั้งที่ไม่ได้เข้ามาเรียนในตอนแรก แต่มีความสนใจ ซึ่งเข้ามาเรียนรู้ไปด้วยทำไปด้วยตั้งแต่ปี 2548 จนปัจจุบันเป็นแกนนำคนสำคัญที่ได้รับความไว้วางใจจากคุณนวนอนงค์ให้จัดรายการต่างๆ ในการทำกลุ่ม จากการเข้ามาทำขนมทำให้คุณพิไลวรรณมีงานทำและมีรายได้เลี้ยงดูตัวเองและเสริมรายได้ของครอบครัวอีกทางหนึ่ง

1.4 ลูกค้าของกลุ่มเบเกอรี่และการกำหนดราคา

ตั้งแต่เรียนทำเบเกอรี่จบ แล้วดำเนินการกลุ่มต่อเนื่อง กลุ่มฯได้รับการสนับสนุนจาก อบต. คลองสาม ด้วยการสั่งซื้อขนมของกลุ่มฯเพื่อนำไปเลี้ยงเด็กในโรงเรียนในความรับผิดชอบของ อบต. ทำให้กลุ่มมีลูกค้ายาวประจำ คือ อบต.ซึ่งเป็นลูกค้าหลักของกลุ่ม โดยส่งไปเลี้ยงเด็กในโรงเรียนในความรับผิดชอบของ อบต. วันละประมาณ 80-100 ชิ้น (ทุกเดือน ยกเว้นช่วงปิดภาคเรียน) รวมถึงมีออเดอร์จากงานประชุมของหน่วยงานต่างๆ ที่รู้จักกัน แต่การสั่งซื้อในลักษณะนี้ไม่แน่นอน ขึ้นกับว่ามีงานหรือไม่ ไม่เหมือนกับการสั่งขนมของ อบต. ที่ค่อนข้างแน่นอน แต่ของ อบต. ก็มีปัญหายูบ้าง ในช่วงปิดเทอม ทางกลุ่มก็ไม่สามารถทำในส่วนนี้ได้ ขณะนี้พยายามหาลูกค้าเพิ่มในหลายๆ ทางดังที่กล่าว และที่ผ่านมามีการติดต่อไปทางวัดธรรมกาย แต่เขาให้กลุ่มถ่ายรูปขนม (ทำ catalog) ไปให้พิจารณา ซึ่งกลุ่มฯต้องหาทางจัดทำอยู่

เมื่อถามถึงเรื่องการกำหนดราคาขนม ได้รับทราบแนวคิดของแกนนำกลุ่มว่า หากถามถึงกำไร คนทำงานก็อยากได้กำไรมาก แต่ที่สำคัญกลุ่มฯ คำนึงถึงความยุติธรรมด้วย ไม่ใช่คิดถึงกำไรเป็นหลัก

แล้วขายด้วยราคาแพงๆ หรือใช้วัตถุที่ไม่ดี ทั้งนี้ทางกลุ่มดูราคาตลาดด้วย แล้วมาดูคุณภาพของขนมของกลุ่มประกอบกัน แต่สำคัญคือการคำนวณต้นทุนเป็นหลัก คือ ไม่ให้ขาดทุน มีการคิดเอากำไรนิดหน่อย เพื่อมาเป็นค่าตอบแทนของคนทำ ให้คนทำมีรายได้ที่พอไปช่วยเป็นแรงหนึ่งของครอบครัวได้

1.5 การจัดการการเงิน

สำหรับเรื่องการจัดการการเงินของกลุ่มฯ นั้น จากการสัมภาษณ์กลุ่มเบเกอร์ ได้ข้อมูลว่า แกนนำกลุ่มมีความสำคัญมาก หากประธาน เภรัญญิก เลขาไม่ซื้อตรง หรือไม่ทำบัญชีกลุ่มก็จะมีปัญหา สำหรับกลุ่มเบเกอร์นั้นมีการทำบัญชีและมีหลักฐานค่าใช้จ่ายต่างๆ ซึ่งสามารถอธิบายได้ การทำก็ทำง่ายๆ เท่าที่ทางกลุ่มจะทำได้ แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นตอนนี้คือกลุ่มได้รับเงินค่าขนมจาก อบต. ลำซำ ทำให้เงินขาดมือ ไม่สามารถนำไปจ่ายสมาชิกได้ทันเวลา สมาชิกก็สงสัยว่าทำไมไม่เอาเงินตรงนั้นมาใช้ และเขาอาจจะคิดว่าเวลาเลิกกลุ่มไปแล้วแกนนำกลุ่มจะกินกัน คุณนวนอนงค์ก็เลยอธิบายว่า “ถ้าคุณให้เอาเงินออกมาหมดนะ ถ้าเงินหมดคุณก็จะยังอยู่กับกลุ่มใหม่ กลุ่มต้องใช้เงินลงทุนซื้อวัตถุดิบต่างๆ อยู่ตลอด ถ้าเงินหมดคุณก็จะยอมลงทุนให้กลุ่มใหม่ ถ้าเงินหมด ไม่มีเงินลงทุนคุณก็จะไปกัน กลุ่มก็ล้ม แต่ถ้าคุณไปกัน แต่เงินกลุ่มยังมี กลุ่มก็ยังหาคนมาอบรมคนที่เขาอยากมาทำใหม่ได้ ” คุณนวนอนงค์จึงไม่เอานำเงินกองกลางมาใช้ให้หมด และได้อธิบายให้สมาชิกเกิดความเข้าใจและไว้วางใจเพื่อทำงานร่วมกันต่อไป

ส่วนการใช้จ่ายงบประมาณของกลุ่ม ก็จะต้องปรึกษากับสมาชิกกลุ่มก่อน รวมถึงต้องปรึกษาคูณน้อย(ที่ปรึกษากลุ่มด้านแรก) ก่อน ซึ่งหากคูณน้อยไม่สามารถตัดสินใจได้ ก็จะแนะนำให้ไปปรึกษากับผู้ใหญ่ท่านอื่นๆ เช่น สสว. อบต.

1.6 กิจกรรมของสมาชิกกลุ่ม

กิจกรรมกลุ่มฯ เน้นไปที่การทำขนมเป็นหลัก คนทำทั้ง 4 คนก็จะพบปะกันเป็นหลัก ส่วนคุณนวนอนงค์และคุณจำลองจะเข้าไปเป็นบางครั้ง เนื่องจากจะทำหน้าที่ประสานงาน รวมถึงติดต่อหาออเดอร์ สำหรับการพบปะของสมาชิกกลุ่มทั้งหมดนั้น คุณนวนอนงค์เล่าให้ฟังว่า ไม่ค่อยได้ประชุมสมาชิกทั้งหมด จะคุยเฉพาะคนที่ทำก่อน สมาชิกคนอื่นๆ ไม่ค่อยได้เข้ามาประชุมกัน เมื่อเขาไม่ได้ทำเขาก็ไม่ค่อยได้เข้ามา อย่างเรื่องที่จะจัดการผลกำไรใหม่จาก 20% เป็น 50% ก็จะถูกคุยกับคนที่ทำกันก่อนว่าเห็นด้วยหรือไม่ หรือหากกลุ่มมีคนสั่งขนมจำนวนมากและต้องการคนทำเพิ่มก็จะติดต่อไปหาสมาชิกกลุ่มมาช่วยทำขนมกัน ซึ่งมีไม่บ่อยนัก

แต่การประชุมที่จะมีแน่นอน คือ ประชุมประจำปี เนื่องจากจะต้องปันผลให้กับสมาชิกทั้งหมดที่มีการลงทุนมาในกลุ่ม

1.7 ผู้สนับสนุนกลุ่ม

ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งกลุ่มจนถึงปัจจุบันกลุ่มเบเกอร์ตำบลคลองสาม ได้รับการสนับสนุนจากหลายฝ่าย ดังมีรายละเอียดดังนี้

1.7.1 คุณวิไลลักษณ์ เลขาข้าว (คุณน้อย) ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานประชาคมจังหวัด วิทยุชุมชน ประธานกลุ่มสตรีตำบลคลองสาม ได้ประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ที่เข้ามาในตำบล คุณน้อยเป็นผู้ที่กลุ่มเบเกอร์ให้ความนับถือมาก เนื่องจากคุณน้อยเป็นคนติดต่อประสานงานกับหน่วยงานภายนอกและทราบถึงงบประมาณที่หน่วยงานสนับสนุน ทำให้เกิดกลุ่มเบเกอร์ รวมถึงติดต่อประสานงานนำงบประมาณจากหน่วยงานต่างๆ เข้ากลุ่มอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังเป็นพี่ปรึกษาและแนะนำแกนนำกลุ่มตลอด

1.7.2 อบต. คลองสาม ซึ่งช่วยเหลือและสนับสนุนมาตั้งแต่แรกอย่างต่อเนื่องถึงปัจจุบัน ตั้งแต่การให้งบประมาณสนับสนุน 120,000 บาท สนับสนุนสถานที่ตั้งกลุ่ม สนับสนุนงบประมาณทุกปี รวมถึงการส่งขนมจากกลุ่มไปให้เด็กในโรงเรียน

1.7.3 สำนักพัฒนาชุมชน อำเภอคลองหลวง สนับสนุนในเรื่องของการจัดตั้งกลุ่มเบเกอร์ รวมถึงเรื่อง OTOP

1.7.4 ศูนย์ฝึกบริการการศึกษาออกโรงเรียนอำเภอคลองหลวง (กศน.) สนับสนุนงบประมาณอย่างต่อเนื่อง จนครั้งที่ถึงในวันที่ 12 มิถุนายน 2550 กลุ่มก็ได้รับงบประมาณมาจาก กศน. เพื่อเรียนทำขนมโดนัทให้แก่สมาชิกกลุ่ม

1.7.5 สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 1 (สสว.1) กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ สนับสนุนงบประมาณจำนวน 600,000 บาท เพื่อการเรียนทำขนมเบเกอร์ ทำให้สมาชิกกลุ่มมีความรู้และดำเนินการกลุ่มได้

1.8 ปัญหาของกลุ่ม

จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมกับกลุ่มเบเกอร์ สามารถสรุปปัญหากลุ่มฯเบื้องต้นได้ดังนี้

1.8.1 สมาชิกกลุ่มไม่เข้าใจการบริหารของกลุ่ม ว่าการดำเนินงานของกลุ่มมิได้มุ่งที่จะให้คนทำเบเกอร์อยู่ได้เพียงกลุ่มเดียวเท่านั้น แต่ต้องให้กลุ่มฯดำเนินการต่อไปอย่างยั่งยืนด้วย การแก้ปัญหาของกลุ่มเท่าที่สังเกตได้ คืออาศัยการพูดคุยอธิบายเฉพาะหน้าไปเรื่อยๆ แต่ไม่ได้มีการมองภาพรวมร่วมกัน

1.8.2 ขนมอบอย่าง เช่น มัฟฟินกล้วยน้ำว้า ยังไม่ได้ มผช. และ อย. ทำให้ไม่สามารถจำหน่ายอย่างเป็นทางการได้

1.8.3 บรรจุภัณฑ์เบเกอร์ของกลุ่มฯยังไม่พร้อม ฉลากขนมไม่ถูกต้อง เนื่องจากตอนแรกคิดกันว่างบประมาณมีน้อย จึงน่าจะประหยัดงบประมาณการทำบรรจุภัณฑ์ และไม่ทันคิดว่าต้องระบุวันผลิต

วันหมดอายุ สถานที่ ส่วนผสม เมื่อมีการส่งเข้าประกวดกลุ่มจึงต้องทำฉลากติดกล่องขนมใหม่ ซึ่งที่ผ่านมาสำนักงานเกษตรอำเภอติดต่อมาว่าอยากสนับสนุนงบประมาณ โดยมีข้อตกลงว่าต้องนำกลุ่มเบเกอรี่ไปสังกัดอยู่ในสำนักงานเกษตร และทางกลุ่มจะต้องเปลี่ยนชื่อกลุ่มเป็นสหกรณ์แม่บ้านเกษตร โดยจะให้งบประมาณสนับสนุนจำนวน 20,000 บาท และจะขอ อย. ให้ด้วย แต่กลุ่มฯนี้ถึงสสว.ที่ให้ทุนกลุ่มฯตอนเริ่มต้น 600,000 บาท สุดท้ายจึงไม่รับข้อเสนอของสำนักงานเกษตรอำเภอ

1.8.4 การจ่ายเงินค่าขนมที่อบต.ส่งในแต่ละเดือนล่าช้า ทำให้มีผลต่อการหมุนเวียนเงินของกลุ่ม ทำให้ต้องนำเงินคงคลังของกลุ่มมาใช้แทนไปก่อน

1.8.5 ปัญหาการไม่รักการขายและความเข้าใจในหลักการขาย จากการพูดคุยกับคุณมนตรี มีชูนิก (ป้ามน) ประธานกลุ่มขนมไทยผู้ที่ใกล้ชิดกับกลุ่มเบเกอรี่แต่ไม่ได้เป็นสมาชิก ให้ข้อสังเกตต่อปัญหาของกลุ่มเบเกอรี่ว่าน่าจะอยู่ที่คนที่คนทำขนมที่ไม่มีใจรักในการค้าขายว่า

“...ในงานวันคัดเลือกทหาร มีการออกร้านขายของ กลุ่มเบเกอรี่มาออกร้านด้วย โดยให้คนทำมานั่งขาย สังเกตว่าไม่มีการเรียกลูกค้า หน้าตาก็ไม่ยิ้มแย้มนัก ไม่ค่อยรับแขก ทำให้รู้สึกเหมือนเขาไม่เต็มใจมาขาย” (สนทนากับชูนิก,สัมภาษณ์)

1.8.6 คุณมนตรีมีความเห็นว่า ความรักในการขายเป็นเรื่องสำคัญของการค้าขาย เพราะคนซื้อจะดูคนขายด้วย คนขายดี เป็นมิตร ดูพูดคุยต่อรองได้ คนซื้อย่อมอยากซื้อ ไม่ใช่ว่าจะทำอย่างเดียวแล้วไม่ติดต่อค้าขายเลย คนทำจะต้องรู้จักเทคนิคการค้าขายด้วย แต่สมาชิกบางคนของกลุ่มเบเกอรี่ไม่มีความสามารถในเรื่องนี้ วันนั้นจึงขายไม่ค่อยดี จากที่ผู้ช่วยวิจัยเข้าไปหลายครั้ง สังเกตลักษณะการทำงานของสมาชิกกลุ่มเบเกอรี่ เห็นว่าส่วนใหญ่สมาชิกให้ความสำคัญต่อการทำตามออเดอร์มากกว่าไปขายขนม รวมถึงการสนับสนุนของกลุ่มก็มุ่งเน้นไปที่การพัฒนาฝีมือการทำขนม สติ๊กเกอร์และรูปแบบผลิตภัณฑ์บรรจุขนมมากกว่าการอบรม หรือสนับสนุนวิธีการค้าขาย นี่อาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้สมาชิกไม่มีความสามารถในเรื่องการค้าขาย

1.9 เสี่ยงจากสมาชิก

จากการพูดคุยกับคุณพิไลวรรณ (น.ส. พิไลวรรณ สอนรอด) อายุ 41 ปีสมาชิกของกลุ่ม ทำให้ทราบว่า คุณพิไลวรรณได้รับประโยชน์จากการเข้าร่วมกลุ่มเบเกอรี่ นั่นคือมีงานทำ มีรายได้ เนื่องจากคุณพิไลวรรณมีปัญหาสุขภาพเกี่ยวกับเรื่องกระดูก เมื่อไปสมัครงานที่ไหนแล้วเขารู้ว่าเราป่วยไม่สามารถทำงานหนักๆ ได้ เขาก็ไม่ยอมรับ แต่เมื่อทราบข่าวว่ามีกลุ่มเบเกอรี่ ลองไปสมัครและเข้าเรียนรู้จากคนทำก่อนหน้า เนื่องจากคุณพิไลวรรณไม่ได้เข้าอบรมทำเบเกอรี่ในตอนแรก จึงต้องมาเรียนรู้จากคนทำ และเริ่มเข้ามาเป็นสมาชิกคนทำ 4 คน คุณพิไลวรรณบอกว่ารายได้จากการทำเบเกอรี่ถึงแม้ไม่สูงนัก หากคิดเฉลี่ยในช่วงที่นักเรียนเปิดเทอม ซึ่งจะมีออเดอร์จาก อบต. ซึ่งสั่งเทอมละ

ประมาณ 10,000 ขึ้น รวมถึงออเดอร์จากที่ต่างๆ คนทำจะมีรายได้ประมาณคนละ 3,500 – 4,500 บาท โดยมีกลุ่มลงทุนให้ทั้งหมดทั้งเครื่องมือและวัตถุดิบ

แต่ปัจจุบัน (เดือนมิถุนายน 2550) กำลังมีปัญหา เนื่องจากไม่พอใจกับการจัดการรูปแบบใหม่ที่มีการจัดแบ่งกำไร 50-50 นั่นคือนำกำไรที่ได้ทั้งหมดมาหารสอง ส่วนแรก 50% นำเข้ากลุ่ม ส่วนที่สอง 50% นำไปจัดแบ่งเป็นค่าตอบแทนให้แก่คนทำทั้ง 4 คน ซึ่งการจัดการลักษณะนี้เริ่มดำเนินการเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ที่ผ่านมา จากเดิมที่เคยมีการจัดการแบบ 20-80 คือ กำไรที่ได้หักเข้ากลุ่ม 20% และนำ 80% มาจัดแบ่งให้กับคนทำ สมาชิกกลุ่มเบเกอรี่มองว่าการจัดการในลักษณะใหม่ทำให้พวกเขาได้รายได้น้อย ไม่คุ้ม จึงไม่อยากทำแล้ว ทั้งที่ความจริงแล้วแกนนำกลุ่มได้อธิบายเหตุผลแล้วว่า การที่ต้องทำเช่นนี้ก็เนื่องจากว่าในช่วง 2 ปีที่ผ่านมากลุ่มขาดทุนมาตลอด ทั้งจากการที่ราคาวัตถุดิบขึ้น เป็นต้น ทำให้ต้องมีการนำทุนเดิมมาใช้แทนที่ขาดทุนไป ส่งผลต่อเงินกองกลางเริ่มร่อยหรอไป หากเป็นเช่นนั้นกลุ่มก็ไม่สามารถอยู่ได้ จึงลองคิดปรับวิธีการใหม่ เป็นวิธีการดังกล่าว

ซึ่งผลจากการปรับมาใช้วิธีการจัดการแบบใหม่นี้ในเดือน กุมภาพันธ์ ยอมรับว่ารายได้ของคนทำลดลง แต่ลดลงไม่นานนัก คือมีรายได้ประมาณ 3,000 บาท แต่จะมีปัญหาในเดือนมีนาคมถึงเดือนเมษายน เนื่องจากไม่มีออเดอร์จากอบต. เพราะโรงเรียนปิดเทอมทำให้ในช่วงนี้เบเกอรี่จำหน่ายได้น้อยมาก เงินที่ได้จึงมีน้อยถึงไม่ได้เลย จึงน่าจะส่งผลต่อความรู้สึกของคนทำทั้ง 3 คนด้วย

นอกจากนี้คุณพิไลวรรณยังเล่าให้ฟังอีกว่า ความจริงแล้วในอดีตกลุ่มมีคนทำชนมประมาณ 8-10 คน มาช่วยกันทำ รายได้ของกลุ่มตอนนั้นก็น้อย ได้ประมาณคนละ 500 – 1,000 บาท แต่บรรยากาศเต็มไปด้วยความสนุกสนาน รู้สึกว่ามีใจเชื่อมกันอยู่ในการทำ รู้สึกถึงความเป็นกลุ่ม ถึงแม้จะมีการทะเลาะกันบ้าง แต่ก็ยังอยู่ร่วมกันได้ แต่ต่อมามีหลายปัญหาส่วนใหญ่เรื่องคน ก็มีการออกไปกันบ้าง ก็เหลือคนทำอยู่ 4 คน และมีออเดอร์จาก อบต. ทำให้คนทำมีรายได้ประมาณ 3,500-4,000 บาทก็ดีใจกัน แต่ตัวคุณพิไลวรรณมีความรู้สึกว่าคนทำจะนึกถึงเรื่องของรายได้ตัวเองมากกว่า ไม่นึกถึงกลุ่มเท่าใดนัก ส่วนตัวคุณพิไลวรรณเข้าใจว่าการทำแบบนี้ในรูปกลุ่ม กลุ่มจะอยู่ได้ต้องมีการวางแผนเงินออมซึ่งเป็นเงินกองกลางเพื่อทำให้กลุ่มอยู่ต่อไปให้ได้ แต่คนทำ 3 คน เขามองว่าเขาขาดทุน เขาจึงไม่ยอม ก็พยายามพูดให้เขาลองดูไปก่อนในช่วงที่มีการสั่งจาก อบต. ปกติ และเมื่อมาคุยกับคุณนวนลนงค์ ประธานกลุ่ม ถึงเรื่องนี้ว่า การจัดการงบประมาณแบบใหม่นี้ได้อธิบายสมาชิกที่ทำไปว่ามีความจำเป็น เนื่องจากระยะเวลาการทำกลุ่ม 2 ปีมานี้ กลุ่มขาดทุนตลอด การจัดการแบบใหม่นี้เป็นเหมือนการทดลองว่าจะออกมาในรูปแบบไหน อาจจะลองดูซักปี หรือครึ่งปี ทั้งนี้สามารถพูดคุยปรับเปลี่ยนกันได้

1.10 สถานการณ์ของกลุ่มฯ (ข้อมูล ณ เดือนพฤศจิกายน 2550)

สำหรับสถานการณ์ในเดือนพฤศจิกายน 2550 ซึ่งเป็นช่วงสุดท้ายของงานภาคสนามของโครงการนี้ เป็นช่วงเปิดเทอมแล้ว คนทำขนมทั้ง 4 คนยังมาร่วมทำเบเกอรี่ตามปกติกันอยู่ แต่มีการแบ่งกันทำวันละ 2 คนทำให้มีรายรับพออยู่ได้ วันละ 150 บาท (ทำขนม 300 ชิ้นต่อวัน) สมาชิกที่ยังทำเบเกอรี่กับกลุ่มฯมีรายได้ 1,500 ถึง 2,000 บาทต่อเดือนซึ่งถือเป็นรายได้เสริมของครอบครัว อย่างไรก็ตามสมาชิกต้องการให้มีมอเตอร์ไซด์มากขึ้น เพื่อที่จะมีรายได้เพิ่มเป็น 3,000 บาทต่อเดือน นอกจากนี้ ปัญหาการจ่ายเงินล่าช้าจากอบต. ได้รับการแก้ไขแล้ว โดยแกนนำกลุ่มเบเกอรี่ได้พูดคุยกับฝ่ายการคลัง ทำให้สามารถเบิกเงินได้รวดเร็ว ทำให้เงินสดหมุนเวียนในแต่ละเดือนไม่มีปัญหา อย่างไรก็ตามตลาดในการจำหน่ายเบเกอรี่ ยังต้องพึ่งพิง อบต.อยู่เหมือนเมื่อเริ่มจัดตั้งกลุ่ม

หลังจากที่คณะผู้วิจัยประสานผู้เชี่ยวชาญจากสถาบันการจัดการองค์รวม เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กลุ่มฯเข้าใจ สามารถวิเคราะห์สถานการณ์ทางการเงินของกลุ่มฯได้ เมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2550 นั้น จากการติดตามผล พบว่า กลุ่มฯได้ใช้ประโยชน์จากการทำบัญชี เพราะทำให้รู้ต้นทุนของสินค้า รู้การเข้า-ออกของเงิน และการซื้อวัตถุดิบ

ปัจจุบันมีคณะต่างๆมาดูงานกลุ่มเบเกอรี่มากขึ้น ทั้งกลุ่มที่มาจากในประเทศ (กลุ่มแม่บ้านจากจังหวัดปัตตานี และน่าน) รวมทั้ง คณะดูงานจากประเทศเนปาล

จากข้อมูลกลุ่มเบเกอรี่ สามารถสรุปเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจพอเพียงได้ว่า ข้อดีของการจัดตั้งกลุ่มเบเกอรี่ คือการที่สมาชิกแม่บ้านสตรีตำบลคลองสามได้มีมารวมกลุ่มกันเพื่อใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ โดยการประกอบอาชีพเสริมรายได้ให้ครอบครัวซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานไปสู่ชีวิตที่พอเพียง นอกจากนี้การรวมกลุ่มทำให้เกิดการเพิ่มพูนความรู้ในการประกอบอาชีพ รวมทั้งการพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทัศนคติระหว่างกัน โดยเฉพาะส่งเสริมโน้ตชนเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคล อันก่อให้เกิดภูมิคุ้มกันทางสังคมและเป็นแนวทางในการปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม อย่างไรก็ตามการดำเนินงานกลุ่มเบเกอรี่มาถึงจุดเริ่มที่สมาชิกจะเรียนรู้จักการพึ่งตนเองหรือปรับกลยุทธ์การผลิตและการขายใหม่ๆเพื่อความอยู่รอดของกลุ่มหลังจากเผชิญปัญหาการตลาด ซึ่งเป็นจุดอ่อนที่กลุ่มจะต้องพยายามแก้ไขถ้าหากต้องการให้กลุ่มอยู่รอดต่อไปในอนาคต

2. สถานภาพของเศรษฐกิจนอกภาคทางการและเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มเบเกอรี่ตำบลคลองสาม

จากผลการสำรวจดังที่กล่าวมาในบทที่ 3 สามารถสรุปให้เห็นสถานภาพของเศรษฐกิจนอกภาคทางการและเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มเบเกอรี่ตำบลคลองสาม ดังต่อไปนี้

2.1 งานวิจัยยืนยันยืนยันความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงในระดับปัจเจกบุคคล ซึ่งสมาชิกกลุ่มพอใจในสถานะความเป็นอยู่ของตนเองถึงแม้มากกว่าครึ่งมีหนี้สิน แต่หนี้สินเหล่านั้นเกิดจากความจำเป็นไม่ใช่

การก่อกำเนิดขึ้นจากความฟุ่มเฟือย เช่นหนี้สินที่กู้เพื่อผ่อนบ้าน เงินทุนในการประกอบอาชีพ เป็นต้น และถึงแม้จะอยู่ในภาวะหนี้สิน หนึ่งในสี่ของสมาชิกกลุ่ม สามารถออมเงินกับกลุ่มออมทรัพย์ ในชุมชนได้สม่ำเสมอ

2.2 ผลการศึกษา ในประเด็นเป้าหมายในชีวิตและปัจจัยที่ทำให้ชีวิตมีความสุขของสมาชิกกลุ่มเบเกอร์ ซึ่งได้แก่ การมีชีวิตที่มั่นคงพอกินพอใช้ มีครอบครัวที่อบอุ่นและการมีปัจจัยสี่ที่พอเพียง สะท้อนมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

2.3 สมาชิกกลุ่มเบเกอร์ทุกคนต้องการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากเศรษฐกิจพอเพียงทำให้มีชีวิตไม่มีหนี้สิน ทำให้ชีวิตมีความสุข เป็นชีวิตที่เรียบง่ายอยู่สบาย ไม่เดือดร้อน ไม่ต้องขวนขวายแข่งขันและเหนื่อยกับความอยากได้อะไรก็มี เศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐานความมั่นคงของชีวิต เกือบทั้งหมดเชื่อว่าเศรษฐกิจพอเพียงสามารถการประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน และการประยุกต์ใช้กับการประกอบอาชีพ

2.4 การรวมกลุ่ม จะเป็นหนทางไปสู่การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงได้ ซึ่งชุมชนตำบลคลองสาม มีการรวมกลุ่มของคนในชุมชนซึ่งเป็นทุนทางสังคมอยู่แล้ว เช่น ศูนย์พัฒนาสตรีและส่งเสริมอาชีพ กลุ่มสตรีอาชีพดอกไม้ประดิษฐ์ ตำบลคลองสาม กลุ่มแม่บ้านคลองสามหมู่ที่ 1 และ กลุ่มเบเกอร์คลองสาม ซึ่งยังเป็นกลุ่มที่ยังมีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและมีผลิตภัณฑ์ที่ได้ 4 ดาว OTOP (คุกกี้) รวมทั้งยังได้รับการสนับสนุนจากอบต.และองค์กรภายนอกอย่างเข้มแข็ง

2.5 สมาชิกกลุ่มเบเกอร์อยู่ในขั้นตอนในการหาทางไปสู่ความพอเพียง เงื่อนไขที่สำคัญคือ การมีรายได้เสริมจากการทำเบเกอร์กับกลุ่มเบเกอร์ตำบลคลองสาม แต่สถานการณ์ตอนนี้ ยังไม่เสถียรเนื่องจาก การประสบปัญหาเรื่องตลาด และการบริหารจัดการภายในกลุ่ม ซึ่งอยู่ในช่วงกำลังปรับตัว

2.6 การเข้าร่วมกลุ่มเบเกอร์เพื่อต้องการมีรายได้เสริมช่วยแบ่งเบาค่าใช้จ่ายประจำวันของครอบครัว ผลพลอยได้คือการได้เรียนรู้สิ่งใหม่และได้มีเพื่อนแบ่งทุกข์แบ่งสุข ซึ่งเป็นหนทางไปสู่ชีวิตที่พอเพียง

2.7 กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ เห็นว่าชุมชนตำบลคลองสามของตนเองเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยเหตุผลสำคัญคือ เป็นชุมชนพออยู่พอกิน มีการรวมกลุ่มกันโดยเฉพาะกลุ่มอาชีพ ทำอาชีพเสริม นอกจากนี้ ชุมชนมีกลุ่มออมทรัพย์ ทำงานด้วยความสามัคคี คนในชุมชนใช้จ่ายอย่างประหยัด อยู่แบบพอเพียง

3. ปัจจัยที่เอื้ออำนวยและเป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มเบเกอร์รีตำบลคลองสาม

3.1 ปัจจัยเอื้ออำนวยต่อการขับเคลื่อน

3.1.1 ความตั้งใจใฝ่รู้ในการเรียนและทำเบเกอร์รี ซึ่งผู้เรียนส่วนหนึ่งมุ่งมั่นที่จะเรียนเพื่อประกอบอาชีพเสริมในอนาคตเพื่อให้พ้นความขัดสน อันเป็นหนทางไปสู่การใช้ชีวิตแบบพอเพียง การศึกษาพบว่าสมาชิกกลุ่มที่ยังรวมกลุ่มทำขนมจนถึงปัจจุบันคือกลุ่มทำเบเกอร์รีที่ใจตั้งอยู่บนฐานของความรักในการทำขนมและมีความชอบเบเกอร์รีเป็นส่วนตัวกันอยู่แล้ว พวกเขามีความสุขที่ได้เข้ากลุ่มฯ เพราะนอกจากจะมีความสุขในการทำขนมแล้ว การรวมกลุ่มยังเป็นการเพิ่มพูนความรู้ติดตัว เป็นการสร้างทุนทางสังคมให้แก่ตนเองและเพิ่มโอกาสในการหารายได้ช่วยเหลือครอบครัว ซึ่งหากไม่มีกลุ่มเบเกอร์รีอาจทำให้พวกเขาไม่สามารถเรียนการทำเบเกอร์รีด้วยตนเองได้ เพราะหาเรียนเองยากและต้องเสียค่าเล่าเรียนที่แพง การรวมกลุ่มฯยังเป็นช่องทางช่วยเปิดโลกทัศน์ของเขาให้กว้างไปกว่าการเป็นแม่บ้านอยู่บ้าน ได้มีเพื่อนใหม่ๆ และมีโอกาสที่จะมองหาช่องทางอื่นถึงแม้ว่ารายได้ค่าตอบแทนของกลุ่มในขณะที่ทำการศึกษาก็จะไม่มากก็ตาม

3.1.2 ความสามัคคีของสมาชิกและการสร้างค่านิยมร่วมกันให้คำนึงถึงกลุ่มฯ มากกว่าตนเองของสมาชิกกลุ่มหนึ่ง เห็นได้จากการที่สมาชิกค่อยๆปรับตัวเข้าหากันเวลาทำงาน เวลามีปัญหาให้พูดคุยกันตรงไปตรงมา จนเกิดความเข้าใจกันและมีการทำงานเป็นทีม เกิดแรงจูงใจในการร่วมกิจกรรมกลุ่ม

“ ถ้าทำอะไรอย่างมองเห็นกับตัวเองมากนัก คือให้มองถึงกลุ่มบ้าง เราทำมาในรูปกลุ่ม เราไม่ได้มาในรูปธุรกิจที่จะมองเห็นแต่ตัวเอง เราต้องนึกถึงกลุ่มว่าจะอยู่ได้มั๊ย กลุ่มอยู่ได้เราอยู่ได้ แล้วมันต้องเรียนรู้กันไปเรื่อยๆ ทุกวันนี้มันเหมือนกับยังต้องปรับกันไปเรื่อยๆ ...คิดว่าทำยังไงให้กลุ่มอยู่ได้เพราะเราเอาเงินเข้ามาเป็นแสนๆ และเงินมันก็ไม่ใช้เงินใคร มันก็อาจเป็นเงินภาษีของพวกเรานี่แหละ ไม่ใช่ว่าพอได้เงินเข้ามาแล้วพอหมดงบก็กลุ่มหาย” (สนทนากลุ่มสมาชิกกลุ่มเบเกอร์รี)

3.1.3 การได้รับการสนับสนุนจาก อบต. และหน่วยงานภายนอกมาตั้งแต่แรกเริ่ม ทั้งในรูปแบบของความรู้ในการทำเบเกอร์รี เงินทุน อุปกรณ์ การสร้างสำนักงานให้ รวมทั้งการเป็นตลาดหลักของการจำหน่ายเบเกอร์รี แสดงให้เห็นถึง มุมมองของอบต. ที่เห็นความสำคัญของสวัสดิการสังคมด้านการทำงานและสร้างรายได้เสริมให้กลุ่มสตรี อันจะก่อให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีแก่ครอบครัวของพวกเขาต่อไป

3.1.4 การพยายามปรับตัวของกลุ่มฯเพื่อให้กลุ่มอยู่รอดและการมีวิธีคิดแบบการพึ่งตนเอง โดยการพยายามหาตลาดอื่น นอกจากการรับซื้อจากอบต.คลองสาม โดยใช้การสร้างเครือข่ายจาก

หน่วยงานอื่นๆ นอกตำบล หรือใช้ความได้เปรียบจากการขยายตัวของหมู่บ้านจัดสรรที่อยู่ในชุมชน ดังที่แกนนำกลุ่มได้เล่าว่า

“เราพยายามหาออร์เดอร์อื่นๆ ตอนเราออกไปประชุมข้างนอก หน่วยงานอื่นๆ เขาเห็นเรามีกลุ่มอย่างนี้ รวมกลุ่มกันได้ เขาก็จะสั่งกันมาเรื่อยๆ อย่างพ่วงนี้ ประชุมที่อำเภอของเกษตรเขาก็สั่งมา เราไปจดเป็นวิสาหกิจชุมชนกับเกษตร ด้วย จดรับรองกลุ่มกับพัฒนาชุมชน และขอ มผช. จากอุตสาหกรรมจังหวัด แล้วเราส่งคุกก็เข้าไปประกวดได้ 4 ดาว... ตอนนี้นำล้งพยายามจับ ผอ. โรงเรียนวัดเกิด เวลาช่วงบ่ายที่นักเรียนกินนมเขาจะไปสั่งผลไม้แม่ค้า เราบอก เขาว่า ขอขนมของหนูเหอะ 4 บาทเอง ก็แค่นอยู่นี้แหละค่ะ” (สนทนากลุ่ม สมาชิกทำเบเกอรี่)

3.1.5 ปัจจัยเรื่องผู้นำกลุ่มเบเกอรี่คลองสาม ที่มีความเสียสละ ทุ่มเทให้กับการทำงาน สร้างเครือข่ายและระดมทรัพยากรให้กลุ่มฯ และเป็นเสาหลักให้กับสมาชิกกลุ่มที่ไม่ได้เป็นคนพื้นที่เดียวกัน ตั้งแต่ดั้งเดิม แม้แต่วิทยากรที่มาอบรมให้ยังชมเชยกลุ่มฯ คลองสาม ที่ยังมีกิจกรรมต่อเนื่อง และ “ไม่ล้ม” ถึงแม้ว่าจะสิ้นสุดการอบรมแล้วก็ตาม

3.1.6 ทุกขั้นตอนการผลิต ตั้งอยู่บนการคำนึงถึงคุณภาพของสินค้าและการไม่เอาเปรียบลูกค้า โดยการใช้วัตถุดิบดี มีคุณภาพ เช่น ใช้นายสดแทนเนยเทียม ใช้ไส้กรอกไก่มีคุณภาพ (ยี่ห้อ PFP) รวมทั้งการคำนึงถึงความสะอาดในการผลิต โดยมีวิธีคิดที่ว่า “ทำขนมขายเหมือนทำกินเองที่บ้าน”

3.2 ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อน

3.2.1 ชุมชนตำบลคลองสาม มีทุนทางสังคมที่เป็นชุมชนเกษตรมาแต่ดั้งเดิม การรวมกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการเกษตรของชุมชนประจักษ์ชัดว่ามีหนทางแจ่มใสกว่า เช่น กลุ่มเพาะเห็ดญี่ปุ่น ในขณะที่การทำเบเกอรี่ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ต้องเริ่มเรียนรู้ใหม่ทั้งหมด วัตถุดิบและเครื่องมือต้องพึ่งพิงจากตลาดภายนอก ไม่สามารถหาได้ในท้องถิ่นเลย นอกจากนี้ยังมีการแข่งขันสูงทั้งจากตลาดใหญ่ ภายนอก เช่น ตลาดไท หรือขนมปังมียี่ห้ออื่นๆ และตลาดภายในอำเภอ ที่ตำบลหรือหมู่บ้านอื่นๆ ก็เรียนรู้การทำเบเกอรี่จาก กศน. เช่นเดียวกัน อีกทั้งมีการผลิตสินค้าลักษณะเหมือนกันสู่ตลาด ซึ่งทำให้เป็นอุปสรรคต่อการช่วงชิงส่วนแบ่งการตลาดเป็นอย่างมาก

3.2.2 ข้อจำกัดเรื่องทุนหมุนเวียนและตลาดรับซื้อขนมที่ยังไม่มั่นคงเพียงพอ ก่อให้เกิดปัญหา ด้านเสถียรภาพของการดำเนินงานกลุ่มฯ เนื่องจาก การทำเบเกอรี่ของกลุ่มฯ ต้องต่อสู้กับเบเกอรี่จาก ตลาดไทที่รับขนมจากที่อื่นมาขายส่ง ซึ่งเป็นขนมที่มีปริมาณมากกว่าและถูกกว่า เป็นที่นิยมของลูกค้า ระดับล่างกลุ่มเดียวกับลูกค้าของกลุ่มฯ นอกจากนี้การตลาดของข้างนอกได้เปรียบตรงที่ว่า มีทุน โฆษณา ทำให้สู้ไม่ได้ ครั้นจะทำตลาดท้องถิ่นจากร้านค้าในตำบลก็ต้องมีความรู้จักสัมพันธ์ส่วนตัวจึง

จะส่งของวางหน้าร้านได้ ประกอบกับคนในชุมชนนิยมบริโภคสินค้ามีเยื่อที่ติดตลาดมากกว่า เช่น ขนมปังฟาร์มเฮ้าส์ การดิเนียร์ เป็นต้น

3.2.3 จุดเริ่มต้นของการเรียนเบเกอรี่ของผู้เรียนในชุมชน มีเป้าหมายเพื่อจะมาพัฒนาเป็นกลุ่มอาชีพ แต่ผู้เรียนส่วนใหญ่ต้องการรู้เพื่อเอาไปทำเองที่บ้านเท่านั้น ในขณะที่บางกลุ่มก็มาเรียนเนื่องจากการชักชวนของเพื่อน หรือลงชื่อเรียนเพื่อให้เต็มจำนวน แนวคิดในการเรียนที่แตกต่างกันนี้สะท้อนความคิดแบบปัจเจกบุคคลมิใช่เพื่อส่วนรวมของสมาชิกส่วนใหญ่ เนื่องจากพออบรมเสร็จก็แยกย้ายกลับบ้านมีวิถีชีวิตเดิม ไม่ร่วมมือทำงานกลุ่มฯต่อ นอกจากนี้ สมาชิกส่วนใหญ่ไม่เชื่อมั่นในการทำงานกลุ่มอาชีพที่จะพัฒนาไปสู่วิสาหกิจชุมชนได้ โดยเชื่อแต่เพียงว่า “การรวมกลุ่มนี้มันจะยาก...มันยากลำบากนะ” (สนทนากลุ่มสมาชิกทำเบเกอรี่)

3.2.4 สมาชิกขาดการพัฒนาและคิดค้นสินค้ารูปแบบใหม่ๆเชิงสร้างสรรค์ ด้วยคุณลักษณะที่เป็น “ชาวบ้านแท้ๆ” อันมีผลทำให้กลุ่มฯไม่สามารถเติบโตอย่างมั่นคงได้ เนื่องจากสินค้าของกลุ่มไม่โดดเด่น ขาดเอกลักษณ์ และไม่ติดตลาด ถึงแม้ว่าอาจมีสมาชิกบางคนที่มีความคิดสร้างสรรค์ในการพัฒนาสินค้า แต่สมาชิกผู้นั้นแยกตัวเปิดร้านเบเกอรี่ส่วนตัวใกล้บ้านของเขา และไม่ได้เกี่ยวข้องกับกลุ่มฯ

3.2.5 อุปสรรคด้านระยะทางที่แต่ละคนอยู่ไกลกันต่างหมู่บ้าน ประกอบกับการไม่มีพาหนะเป็นของตนเองและมีค่าใช้จ่ายด้านการเดินทาง เมื่อต้องมาทำกิจกรรมกลุ่มที่ไม่คุ้มกับรายได้ในลักษณะการทำเบเกอรี่ทำให้เกิดเป็นปัญหา นอกจากนี้การไม่มีพาหนะก็หมายถึงการไม่สามารถเข้าถึงตลาดหรือไปส่งสินค้าที่ลูกค้านอกชุมชนสั่งได้

3.2.6 การสนับสนุนกลุ่มฯโดยหน่วยงานภายนอกมากเกินไป จนทำให้สมาชิกกลุ่มส่วนหนึ่งไม่เรียนรู้ที่จะช่วยเหลือตนเอง ดังที่สมาชิกที่ไม่ได้รวมกลุ่มกล่าวว่า “กระทรวงมหาดไทยจะมีงบประมาณมาให้ เราก็จะมีการรวมกลุ่มกัน ถ้าให้ลงกันเองนี่ยาก ต้นทุนสูงมาก ต่างคนก็ต่างมีภาระ” (สนทนากลุ่มผู้เคยทำเบเกอรี่)

3.2.7 การประเมินความต้องการในการประกอบอาชีพเสริมของกลุ่มที่อาจไม่สอดคล้องกับบริบทของสมาชิกกลุ่มฯ โดยไม่ได้ประเมินค่าใช้จ่ายในการซื้อ/ซ่อมบำรุงอุปกรณ์ทำเบเกอรี่ สถานที่ในการทำเบเกอรี่ซึ่งต้องมีมาตรฐาน รวมทั้งวัตถุดิบที่แพงและไม่สามารถหาได้ในท้องถิ่น จะเห็นได้จากการที่กลุ่มสตรีเลือกเข้ารับการอบรมเบเกอรี่ ด้วยเหตุผลที่ว่า

“กลุ่มอื่นเลือกหลักสูตรอื่นหมดแล้ว เหลือแต่เบเกอรี่ที่ยังไม่มีใครเลือก ... เราคิดว่ามันง่าย แล้วเราก็ชอบทานด้วย มันน่าจะทำงานง่าย น่าจะขายง่าย ๆ เรายังไม่ทราบว่าคุณสมบัติของมันแพง เราสู้กันไม่ไหว และเราตีโจทย์ไม่ออกว่าเราทำขึ้นมาแล้วเราจะต้องได้กำไรมาน้อยแค่ไหน” (สนทนากลุ่มผู้เคยทำเบเกอรี่)

3.2.8 การเน้นการอบรมเชิงเทคนิคด้านเดียว โดยละเลยการมองแบบบูรณาการเพื่อให้กลุ่มดำเนินงานได้อย่างยั่งยืน เห็นได้จากการให้ความสำคัญกับประเภทและปริมาณของขนม แต่ไม่เน้นความรู้ด้านการจัดการการเงิน การคำนวณต้นทุน การทำบัญชี วิธีการตลาด การพัฒนามาตรฐานของผลิตภัณฑ์ เป็นต้น สมาชิกกลุ่มฯบางคนยอมรับว่า การทำบัญชี ก็ทำแบบไม่ค่อยรู้เรื่องกันเท่าไร แต่ทำตามคนก่อนที่ได้ทำมา แต่ในขณะเดียวกันสมาชิกบางคนไม่เชื่อในความสำคัญ of ความรู้ด้านการทำบัญชีที่จำเป็นต่อความอยู่รอดของกลุ่ม ดังคำกล่าวที่ว่า “ การทำขนมของกลุ่มฯ ไม่ใช่ธุรกิจอะไรที่มันใหญ่มาก ที่ต้องมานั่งทำบัญชีอะไรแบบนั้น”

4. แนวทางการขับเคลื่อนหรือขยายผลเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มเบเกอรี่ตำบลคลองสาม

4.1 การส่งเสริมความเข้มแข็งของกลุ่มเบเกอรี่ สามารถนำไปสู่ การมีรายได้ที่เพียงพอของสมาชิก การขยายและสร้างเครือข่ายกับชุมชนอื่น อีกทั้งยังเป็นส่วนสำคัญที่ส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ แนวทางในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มฯต้องตั้งอยู่บนการมีพันธสัญญา (Commitment) อย่างจริงจังของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและจากพลังของสมาชิกกลุ่ม ที่จะไม่ให้กลุ่มเบเกอรี่สลายสิ้นสุดวงจรชีวิตของกลุ่มฯโดยที่เพิ่งเริ่มต้นเท่านั้น แต่จะต้องมีการปรับวิธีคิด วิธีการทำงานให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงได้

4.2 มีการพัฒนาชุดความรู้ในการบริหารจัดการอย่างต่อเนื่องและยั่งยืนเพื่อให้กลุ่มฯสามารถดำเนินการต่อได้อย่างมั่นคงด้วยตนเอง รวมถึง การพัฒนาขีดความสามารถของกลุ่มฯในการขยายสมาชิกและขยายการผลิตเพื่อให้กลุ่มมีรายได้อย่างสม่ำเสมอและเพิ่มมากขึ้น ความเข้มแข็งของกลุ่มจะทำให้สมาชิกมีความสามารถที่จะออมเงินกับกลุ่มออมทรัพย์ และเป็นหนทางที่จะทำให้กลุ่มเบเกอรี่พัฒนาเป็นวิสาหกิจชุมชน ซึ่งเป็นทางสู่สวัสดิการชุมชนต่อไป อันจะทำให้สมาชิกมีรายได้เสริมที่สม่ำเสมอ สามารถพึ่งตนเองตามครรลองเศรษฐกิจพอเพียงในที่สุด ชุดความรู้ดังกล่าวประกอบด้วย (1) ความรู้ด้านบัญชี (2) การจัดการการเงิน (3) การพัฒนาสินค้าให้โดดเด่นมีเอกลักษณ์ของตนเอง (4) การวิเคราะห์ตลาดและการผลิตสินค้าให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด

4.3 ทบทวนและพิจารณาบทบาทการสนับสนุนจากหน่วยงานภายในตำบล (อบต.) และหน่วยงานภายนอกชุมชน เช่น กศน. สสว. กรมพัฒนาชุมชน ที่เหมาะสม อันจะไม่ทำให้กลุ่มฯพึ่งพาหรือรอรับฝ่ายเดียว แต่สนับสนุนให้กลุ่มฯเติบโตอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ผลการวิจัยพบว่าหน่วยงานภายนอกชุมชนกำหนดบทบาทของตนเป็นเพียงผู้ให้ความรู้ หรือสนับสนุนงบประมาณเท่านั้น แต่หากกลุ่มมีปัญหาภายใน หน่วยงานภายนอกก็จะไม่แทรกแซงเพราะเป็น”เรื่องภายในที่เข้าไปยุ่งไม่ได้” นอกจากนี้ความคาดหวังของหน่วยงานภายนอกที่มีต่ออบต. คือ ต้องการให้อบต.ทำหน้าที่หลักในการเป็นคนจัดการในบทบาทพี่เลี้ยงของกลุ่มฯ ทั้งในด้านการผลิต การจัดการ การตลาด รวมทั้งการเป็นผู้เสริมสร้างความสามัคคีของกลุ่ม ช่วยแก้ปัญหาต่างๆ โดยมีการติดตามการทำงานของกลุ่มฯอย่าง

ต่อเนื่อง เนื่องจากอบต.อยู่ในพื้นที่ใกล้ชิดกับกลุ่มเบเกอร์มากที่สุด แต่ในขณะที่ ตลอดเวลาที่ผ่านมา อบต.ดำเนินการสนับสนุนงบประมาณในการสร้างตึก ซื้ออุปกรณ์ และเงินทุนรวมทั้ง เป็นหลักในการรับซื้อผลิตภัณฑ์ ซึ่งอบต.คิดว่า นี่คือการสนับสนุนอย่างเต็มกำลังและดีที่สุดแล้ว ดังคำกล่าวที่ว่า “เราสนับสนุนกลุ่มๆอยู่ เราพร้อมที่จะช่วย เราดูแลงบประมาณให้ตลอด แต่ไม่เก่งด้านการตลาด...กลุ่มๆจะเป็นยังไงต่อไป ก็แล้วแต่กลุ่มๆ ที่เขาต้องคิด เราจะไปคิดแทนเขาไม่ได้” (สนทนากลุ่มหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง)

4.4 เสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มฯอันจะทำให้กลุ่มพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน ด้วยวิธีการพัฒนาผู้นำกลุ่มให้มีวิสัยทัศน์และกลยุทธ์ในการผลิตและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ ขยายเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างกลุ่มเบเกอร์ เสริมสร้างความรู้สึกรู้สึกเป็นเจ้าของกลุ่มและพัฒนาการสื่อสารภายในและความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสมาชิกและกรรมการ รวมทั้งรักษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการจัดการการเงินที่โปร่งใสและเป็นธรรม

4.5 ส่งเสริมการตลาดโดยเริ่มจากตลาดภายในชุมชนคลองสาม ได้แก่ ปहुคังสำนึกท้องถิ่นให้สนับสนุนผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเบเกอร์ซึ่งเป็นคนในชุมชน แทนที่จะบริโภคขนมชนิดเดียวกันจากตลาดไท หรือ ผลิตภัณฑ์จากบริษัทใหญ่ๆ เช่น ฟาร์มเฮ้าส์ กาดีเนียร์ เป็นต้นนอกจากนี้ ควรเริ่มคิดยุทธศาสตร์ในการขยายตลาดออกสู่ภายนอกชุมชน โดยเริ่มจาก หน่วยงานใกล้ๆชุมชน เช่น วัดธรรมกาย หรือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นต้น

4.6 หากยังไม่สามารถหาพื้นที่ทางสังคมให้กับกลุ่มเบเกอร์ได้ ด้วยเหตุผลที่มีการแข่งขันสูงของผลิตภัณฑ์ชนิดนี้ที่มีลักษณะ “ล้นตลาด” รวมทั้งเรื่องการบริหารจัดการ กลุ่มฯสามารถใช้ฐานสมาชิกเดิมของตนเองและความมุ่งมั่นที่ต้องการให้สมาชิกมีรายได้เสริม ผลิตสินค้าใหม่ที่สอดคล้องกับทุนทางสังคมของตนซึ่งเป็นสังคมเกษตรและสังคมไทยพุทธ ซึ่งเป็นโจทย์ที่ต้องหาคำตอบร่วมกันของสมาชิกและหน่วยงานสนับสนุนทั้งภายในตำบลและภายนอกโดยยึดหลักการที่ว่า “หลักสูตรการเรียนรู้ต้องอยู่บนพื้นฐานของผู้เรียนและความต้องการของตลาดด้วย”

สรุป

ผลการศึกษาชุมชน/กลุ่มทั้งสิ้นสี่แห่งในเชิงลึก ได้ตอบคำถามเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐกิจนอภาคทางการ ปัจจัยที่เอื้ออำนวยและเป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

แม้ผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนในบทที่ 3 จะชี้ชัดว่าในมิติเศรษฐกิจ เช่นรายได้ เงินออม หนี้สิน รวมถึงการประเมินฐานะทางเศรษฐกิจ ในชุมชน/กลุ่มทั้ง 4 แห่งไม่ได้มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนดังได้กล่าวแล้ว แต่ข้อมูลเชิงลึกในบทนี้ได้ขยายความเข้าใจเกี่ยวกับ “ความเป็นเศรษฐกิจพอเพียง” ในทั้ง 4 ชุมชน/กลุ่มค่อนข้างชัดเจนตามเกณฑ์ที่มีระบุกันอยู่คือ¹¹ กล่าวคือ

- 1) เข้าข่ายเศรษฐกิจพอเพียง (เข้าข่าย)
- 2) มีความเข้าใจและปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง (เข้าใจ)
- 3) เป็นกรณีศึกษาตัวอย่างของเศรษฐกิจพอเพียง (เข้าถึง)

กลุ่มธนาคารขยะ-ชุมชนวัดกลางและชุมชนคอยรุดตั๊กวามีเกณฑ์ “ความเข้าใจและปฏิบัติตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง” โดยมีเงื่อนไขทั้งในมิติเศรษฐกิจคือ มีภูมิคุ้มกันทั้งด้านเงินออม ทุนทางสังคม ความรู้ และมิติทางโลกทัศน์ที่มีอิทธิพลต่อความพอประมาณ ความมีเหตุผล และคุณธรรม แต่ชุมชนคอยรุดตั๊กวามีโอกาสเข้าใกล้ในเกณฑ์ที่ 3 คือเป็นกรณีศึกษาตัวอย่างของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้มากกว่า เนื่องจากมีรากฐานเดิมของสังคมเกษตรกรรมที่มีทุนทางสังคมแน่นแฟ้น บุคคลอยู่ร่วมกันมานานและถือเป็นสายเลือดเดียวกัน อีกทั้งมีทรัพยากรธรรมชาติที่เอื้อให้การดำรงชีวิตและการจัดการเศรษฐกิจเป็นไปได้ง่ายกว่า จากประวัติชุมชนจะพบว่า ชุมชนแห่งนี้ได้หันจากการพัฒนาเกษตรกรรมไปสู่ความทันสมัย-มุ่งค้ำตามนโยบายของรัฐ มาดำเนินชีวิตเศรษฐกิจพอเพียงได้ทันที่ จึงมีโลกทัศน์ที่เอื้อต่อเศรษฐกิจพอเพียงได้มาก ในขณะที่ชุมชนวัดกลางขาดเงื่อนไขนี้ เนื่องจากอยู่ในบริเวณใจกลางของเมือง ไม่มีทรัพยากรธรรมชาติ วิธีชีวิตต้องพึ่งเงิน และในชุมชนมีปัญหาลำคัญคือ คนต่างถิ่นอพยพเข้าออกตลอดเวลา ทำให้ไม่อาจพัฒนาชุมชนโดยรวมได้ ทำให้กลุ่มธนาคารขยะพัฒนาไปสู่เกณฑ์ที่ 3 ได้ค่อนข้างยากกว่าชุมชนคอยรุดตั๊กวา

สำหรับชุมชนร่วมสามัคคีอยู่ในเกณฑ์ “เข้าข่าย” คือมีภูมิคุ้มกันด้านการเงินระดับหนึ่ง แต่ไม่ชัดเจนในปัจจัยเงื่อนไขและมิติอื่นๆ ในขณะที่กลุ่มเบเกอรี่คลองสามนั้น กล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มที่มี “ความเป็นไปได้” ที่จะเข้าข่าย แต่ก็อยู่ในระดับเบื้องต้นของเกณฑ์นี้ เนื่องจากยังขาดปัจจัยเงื่อนไขในมิติทั้งเศรษฐกิจและโลกทัศน์ที่ชัดเจน

¹¹ แบ่งตามเกณฑ์ของโครงการศึกษาและจัดทำฐานข้อมูลกลุ่ม-องค์กรพื้นที่ที่ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต เข้าถึงได้ <http://www.sedb.org/map2.html>

การจัดเกณฑ์ตามที่กล่าวมา มีข้อพึงระวังในการนำข้อมูลจากงานวิจัยส่วนนี้ไปใช้งานต่อ คือ กลุ่ม-ชุมชนที่ศึกษามีลักษณะเป็นองค์กรที่ไม่เป็นทางการ มีพลวัตสูง มีเหตุปัจจัยมากซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยง่าย (ดังชุมชนร่วมสามัคคีเป็นตัวอย่าง) จึงยากกว่าการพิจารณาในระดับบุคคลหรือองค์กรที่เป็นทางการ เช่นเศรษฐกิจพอเพียงในองค์กรธุรกิจ อุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม ฯลฯ ซึ่งมีสถานภาพค่อนข้างเสถียร เหตุปัจจัยไม่ผันผวนมากเหมือนกลุ่ม-ชุมชนที่ไม่เป็นทางการ

ข้อค้นพบจากการศึกษาทำให้เห็นภาพได้ว่า แต่ละชุมชน/กลุ่มมีจุดเด่นที่แตกต่างกัน และการศึกษาชุมชนเหล่านี้ทำให้ได้ “บทเรียน” ที่สำคัญต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนวัดกลางมีจุดเด่นในด้านเป็นกิจกรรมสร้างภูมิคุ้มกันด้วยการออมเงินซึ่งช่วยส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่มีผลต่อการปรับเปลี่ยนวิถีคิด พฤติกรรมของสมาชิก พื้นฟูทุนทางสังคมของชุมชนให้เกิดการขยายตัว เชื่อมโยงไปถึงคุณลักษณะของ “ความพอประมาณ – มีเหตุผล” และคุณธรรม ความรู้ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าความเชื่อมโยงของกลุ่มกับเศรษฐกิจนอกภาคทางการในชุมชนยังเป็นไปในแบบไม่เป็นทางการหรือมิได้กำหนดให้เกิด และต้องดำเนินการพัฒนาต่อไป

กลุ่มเบเกอรี่ คลองสาม ซึ่งการรวมกลุ่มมีจุดเริ่มต้นจากการหนุนเสริมของรัฐ และยังได้รับการหนุนเสริมอย่างต่อเนื่อง กลับไม่สามารถดำรงอยู่ได้ เนื่องจากสาเหตุหลายประการไม่ว่าจะเป็นในเรื่อง การขาดอุดมการณ์ร่วมตั้งแต่ต้น และไม่สามารถสร้างกลไกในการหนุนเสริมการสร้างอุดมการณ์ของกลุ่มได้ กลุ่มยังขาดความรู้ในเชิงบริหารจัดการ ในขณะที่กระบวนการเรียนรู้ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อ มิติการเรียนรู้ในเชิงองค์รวม คงให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้เชิงเทคนิคในบางด้านเท่านั้น

กรณีชุมชนร่วมสามัคคี สะท้อนว่า ความริเริ่มในการสร้างหลักประกันที่อยู่อาศัย แม้จะมาจากเจตนาที่ดี และเริ่มต้นจากรากฐานที่ดีคือการ “ร่วมแรงร่วมใจกัน” แต่หากขาดองค์ประกอบด้านการบริหารจัดการ อุดมการณ์ และ จิตวิญญาณ-คุณธรรม รวมถึงการกำกับดูแลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (ซึ่งอาจพิจารณาว่าเป็นมิติการบริหารจัดการได้เช่นกัน) ก็ไม่สามารถทำให้ชุมชนดำรงความเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงไว้ได้ กรณีร่วมสามัคคียังให้บทเรียนที่สำคัญว่า การสร้างหลักประกันทางสังคมพื้นฐานด้านที่อยู่อาศัยให้แก่ผู้มีรายได้น้อย ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการนั้น จำเป็นต้องอาศัยการเตรียมการเพื่อสร้างความพร้อมให้แก่ชาวชุมชน ทั้งในด้าน อุดมการณ์ ทุน การบริหารจัดการ มิฉะนั้นเจตนาที่ดี อาจนำมาซึ่งการคุกคามชีวิตที่พอเพียงของชาวชุมชนได้เช่นกัน

กรณีชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตั๊กว้า นอกจากจะชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของอุดมการณ์ มิติ จิตวิญญาณต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว ยังสะท้อนถึงความสำคัญของการใช้กลไกต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นศาสนา ระบบโรงเรียน กองทุนชะกาด สหกรณ์ร้านค้า ในการถ่ายทอดอุดมการณ์ เศรษฐกิจพอเพียง กลไกเหล่านี้เมื่อได้รับการหนุนเสริมจากการมีส่วนร่วมของชาวชุมชน และในทางกลับกันเป็นส่วนที่ช่วยหนุนเสริมการมีส่วนร่วมก็ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนคอยรุดตั๊กว้ามีความ

เข้มแข็ง แม้ว่าจะเริ่มปรากฏความขัดแย้งระหว่างผู้นำในชุมชน และ ชุมชนเริ่มเปิดสู่ภายนอกมากขึ้น ในขณะเดียวกันการได้รับความสนใจจากภายนอกทำให้ชุมชนมีความเปราะบางมากขึ้นก็ตาม แต่หากพิจารณาว่าความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้สะท้อนความเป็นพลวัตของชุมชน ก็ถือได้ว่าเป็นโจทย์สำคัญที่ท้าทายเป็นอย่างยิ่ง

จากผลการศึกษาข้างต้นจึงเข้าใจได้ไม่ยากถึงปัจจัยที่เอื้ออำนวยและที่เป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจในชุมชน/กลุ่มเหล่านี้ รวมถึงแนวทางในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในแต่ละชุมชน ซึ่งในภาพรวมจะพบว่าให้ความสำคัญต่อการเสริมสร้างทุนในด้านต่างๆ กระบวนการเรียนรู้ และการบริหารจัดการ รวมทั้งการสนับสนุนบทบาทที่เหมาะสมของหน่วยงานระดับท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ในกรณีชุมชนวัดกลาง ได้แก่ กรุงเทพมหานคร ในกรณีกลุ่มเบเกอรี่คลองสาม คือการทบทวนบทบาทของ กศน.(กรมการศึกษานอกโรงเรียน) สสว.(สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ) กรมการพัฒนาชุมชน ในกรณีของชุมชนร่วมสามัคคี คือสำนักงานพัฒนาองค์กรชุมชน เป็นต้น

บทที่ 5

การสังเคราะห์ผลการศึกษา

ในขั้นตอนสุดท้ายของการวิจัย เรื่อง การศึกษาเศรษฐกิจนอภาคทางการในเขตเมืองเพื่อการขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง คือการสังเคราะห์ผลการศึกษาทั้ง 4 กรณี เพื่อขยายความรู้จากการศึกษาในระยะที่ 1 (การศึกษาในระดับปัจเจกบุคคล) ว่า “ความเป็นกลุ่มหรือชุมชน” เป็นฐานส่งเสริมคุณลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงของสมาชิกหรือไม่ อย่างไร โดยเฉพาะแก่บุคคลที่ประกอบอาชีพอยู่ในเศรษฐกิจนอภาคทางการเขตเมือง เพราะโดยทั่วไปนั้นการจัดการชุมชน/กลุ่มมีความยากและซับซ้อน เนื่องจากการจัดการหลายระดับมากกว่าการจัดการในระดับปัจเจกบุคคล ความรู้ที่ได้นี้มีความสำคัญ เนื่องจากเศรษฐกิจพอเพียงในระดับกลุ่ม-ชุมชนย่อมมีอำนาจในการต่อรองมากกว่าระดับปัจเจกบุคคล กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงที่เข้มแข็งจะสามารถสร้าง(ต่อรอง) เพื่อมีส่วนร่วมในการกำหนดระดับ “ความพอประมาณ” ที่เอื้อประโยชน์ อย่างสมดุลของผู้เกี่ยวข้องทั้งหมด และเสนอ “ความมีเหตุผล” และ “ภูมิคุ้มกัน” ที่มาจากโลกทัศน์ วิธีคิด และผลประโยชน์ของกลุ่มตนเองได้ในพื้นที่ระดับมหภาคหรือในบริบทที่กลุ่มดำรงอยู่ โดยเฉพาะหากกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าวเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจนอภาคทางการได้ การขับเคลื่อนดังกล่าวจะเอื้อต่อการพัฒนากลุ่มคนยากจนได้โดยตรงด้วย

รายงานผลการสังเคราะห์ตามจุดมุ่งหมายดังกล่าวจะนำเสนอในห้าหัวข้อ มีทั้งการสังเคราะห์รายชุมชน/กลุ่ม โดยมุ่งค้นหาผลการศึกษาเชิงเปรียบเทียบจากข้อมูลเชิงประจักษ์ที่รายงานไว้แล้ว และการสังเคราะห์ในภาพรวม ในท้ายสุดของบทสังเคราะห์จะเป็นการเสนอข้อสังเกตทางแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา เพื่อพัฒนารอบความคิด (Conceptual Framework) ของการศึกษาวิจัย และพัฒนาปฏิบัติการของการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในกลุ่มเศรษฐกิจนอภาคทางการ ห้าข้อทั้งหมดประกอบด้วย

- 5.1 ลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน/กลุ่มในเศรษฐกิจนอภาคทางการเขตเมือง
- 5.2 การแก้ไขปัญหาและวิกฤตของชุมชน/กลุ่ม ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับวิกฤตและการแก้ไขวิกฤตของชุมชน/กลุ่ม
- 5.3 ปัจจัยที่เอื้ออำนวยและที่เป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ในชุมชน/กลุ่มที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอภาคทางการเขตเมือง
- 5.4 แนวทางการขับเคลื่อนชุมชน/กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงในเศรษฐกิจนอภาคทางการเขตเมือง
- 5.5 ข้อสังเกตทางแนวคิด-ทฤษฎี จากการวิจัย

1. ลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน/กลุ่มในเศรษฐกิจนอภาคทางการเขตเมือง

กรณีศึกษาทั้งสี่กรณี ได้รับการคัดกรองก่อนการวิจัยเพื่อให้เป็นกรณีศึกษาหลักที่จะเอื้อต่อการตอบคำถามการวิจัยให้ได้มากที่สุด (ตามเกณฑ์และกระบวนการคัดเลือกหากรณีศึกษาดังที่กล่าวไว้ในบทที่ 2) แต่เมื่อดำเนินการศึกษาจริง ผู้วิจัยพบว่า กรณีศึกษาทั้ง 4 กรณี ที่ได้รับการระบุว่าเป็นกลุ่ม / ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงนั้น มีรายละเอียดของลักษณะที่กล่าวได้ว่าแตกต่างกันในหลายแง่มุมหลายมิติ ยิ่งไปกว่านั้นคือบางกลุ่ม / ชุมชน มีการเปลี่ยนแปลงไปจากลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียง ในขณะที่ได้รับการคัดเลือก ไปอยู่ในช่วงของการเผชิญปัญหา บางกลุ่มยังไม่เสถียรหรือมันคงพอที่จะกล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มของเศรษฐกิจพอเพียงได้ตามที่หน่วยงานนำเสนอและเผยแพร่ แต่ชุมชน/กลุ่มที่ศึกษามีคุณลักษณะเด่นของความเป็นเศรษฐกิจพอเพียง (3 ช่วง 2 เงื่อนไข : ความพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน คุณธรรมและความรู้) เด่นชัดในบางมิติ หรือหากมีมากกว่าหนึ่งมิติ ก็มีลักษณะของความเข้มแข็งแต่ละมิติแตกต่างกัน กรณีศึกษาจึงมิได้เป็นกรณีตัวอย่างในลักษณะของตัวแบบ (Best Practice) ที่มีคุณลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริโดยครบถ้วนทั้งหมด ข้อเท็จจริงที่พบนี้ ทำให้การวิจัยต้องศึกษาไปตามสภาพจริงของกลุ่ม แล้วจึงรวบรวมคุณลักษณะที่น่าสนใจของแต่ละกรณีศึกษามาสังเคราะห์ เพื่อหาความรู้ความเข้าใจในภาพรวม ซึ่งแน่นอนว่าระดับการสังเคราะห์อาจให้ภาพที่ชัดเจนได้น้อยกว่าการที่ทั้งสี่กรณีศึกษา มีคุณลักษณะสมบูรณ์หรือค่อนข้างสมบูรณ์อย่างที่ตั้งใจไว้ในเบื้องต้นของการวิจัย

เพื่อให้เห็นประเด็นที่ศึกษาอย่างชัดเจนมากขึ้น ผู้วิจัยได้แบ่งสี่กรณีศึกษาออกเป็นสองกลุ่มย่อยตามลักษณะทางบริบทของพื้นที่ตั้ง คือชุมชน/กลุ่มในเขตเมือง ได้แก่ กลุ่มธนาคารขยะชุมชนวัดกลาง และชุมชนร่วมสามัคคี อีกกลุ่มคือชุมชน/กลุ่มในเขตกึ่งเมืองกึ่งชนบท ได้แก่ ชุมชนคอยรุดตักกวาและกลุ่มเบเกอร์รี่ ด.คลองสาม

1.1 ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักกวา

ในจำนวน 4 กรณีศึกษา คอยรุดตักกวาเป็นชุมชนที่มีอายุเก่าแก่มากที่สุด คุณลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมแบบเกษตรกรรมปรากฏชัดเจน อาจกล่าวได้ว่าสมาชิกของชุมชนคอยรุดตักกวามีลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงชัดเจน แต่คุณลักษณะดังกล่าวเป็นทุนเดิมของชุมชนที่พัฒนามาภายใต้บริบทของความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และในสังคมเกษตรกรรมที่ต้องช่วยเหลือพึ่งพากัน รวมทั้งบริบทของสังคมที่นับถือศาสนาอิสลาม ชุมชนจึงมีพื้นที่ของการพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคมและเรียนรู้ผลประโยชน์ร่วมของสมาชิกและชุมชน มีการเรียนรู้ระบบคุณค่าต่าง ๆ หลายด้าน อย่างต่อเนื่องและบูรณาการทุกมิติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยเอื้อให้วิถีชีวิตมีความมั่นคง ไม่ต้องพึ่งพาการใช้เงินโดยล้นๆ อย่างเบ็ดเสร็จเหมือนวิถีชีวิตแบบเมือง การดำรงคุณลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นไปอย่างเชื่อมโยงกันทั้งระดับบุคคลและชุมชน

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงของเมือง การขยายตัวของวัฒนธรรมบริโภคนิยม ระบบการศึกษา การสื่อสารกับสังคมสมัยใหม่ผ่านการใช้ชีวิตนอกชุมชนของคนรุ่นใหม่ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงของปัจเจกบุคคลหรือครอบครัวในชุมชนคอยรุดตักไปด้วยตามเหตุปัจจัยที่เปลี่ยนแปลง หากแต่เป็นไปอย่างช้าๆ เนื่องจากชุมชนมีทุนทางสังคมโดยเฉพาะทุนทางวัฒนธรรมของศาสนาอิสลามเป็นปัจจัยเอื้อ ประกอบกับความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และผู้นำรุ่นเก่าหรือรุ่นพ่อแม่ยังมีบทบาทสูง ดังนั้น เมื่อพิจารณาในประเด็นสภาพแวดล้อมแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบทของคอยรุดตักว่าวัฒนธรรมบริโภคนิยมยังมิได้ประชิดติดชุมชนในทางกายภาพ การเดินทางเข้าถึงศูนย์กลางเมืองยังมิได้สะดวกสบายมากนัก ทำให้ชุมชนมีเงื่อนไขทางโครงสร้างที่ทำให้บุคคลเข้าสู่วัฒนธรรมบริโภคนิยมได้ยากกว่าชุมชนที่อยู่กลางเมืองโดยตรงเหมือนชุมชนวัดกลางและร่วมสามัคคี อย่างไรก็ตาม การที่สมาชิกของชุมชนออกไปใช้ชีวิตอยู่ภายนอกมากขึ้น และบทบาทของสื่อโทรทัศน์ที่เป็นกลไกเผยแพร่กระตุ้นวัฒนธรรมบริโภคนิยมเข้าสู่ทุกครัวเรือน ก็อาจทำให้คุณลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนดังกล่าวมีโอกาสเปลี่ยนแปลงสูงเช่นกัน

ทั้งนี้สัมพันธ์ไปกับการลดลงของวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรม ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างด้วย เนื่องจากวิถีการผลิตแบบเกษตรกรรมเอื้อต่อการเป็นพื้นที่ของการเรียนรู้ความพอประมาณและการแบ่งปันช่วยเหลือกันของชุมชน (ปัจจุบันเหลือผู้ทำนาอยู่น้อยมาก) ดังจะพบว่า การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมลดลง เนื่องจากสมาชิกชุมชนไปใช้เวลาอยู่ภายนอกชุมชนมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นด้วยสาเหตุการศึกษา การทำงาน การหาความบันเทิง เพื่อนฝูง ฯลฯ เงื่อนไขที่จะเอื้อให้บุคคลมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมร่วมกันน้อยลง แม้แต่กิจกรรมทางศาสนา (การทำละหมาดร่วมกันในแต่ละวัน โดยเฉพาะในวันศุกร์ อันถือว่ามีสำคัญอย่างมาก) ทำให้การควบคุมทางสังคมไม่เข้มแข็ง และความเป็นปัจเจกนิยม(ต่างคนต่างอยู่) จะเพิ่มมากขึ้น บริบทของชุมชนที่เคยมีอิทธิพลต่อบุคคลจะลดน้อยลงไป ศาสนาจะมีอิทธิพลอยู่ในระดับบุคคล-ครอบครัวมากกว่ามีบทบาทในการขับเคลื่อนระดับชุมชนดังที่เป็นมา กระทั่งให้ชุมชนมีพลังลดน้อยลงในการจัดการปัญหาสาธารณะที่เกิดขึ้นในชุมชนหรือที่เข้ามากระทบกับชุมชน เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม(ขยะ ฯลฯ) ปัญหาสืบเนื่องจากลัทธิบริโภคนิยม อาทิ การลักขโมย ยาเสพติด เป็นต้น เศรษฐกิจพอเพียงจะปรากฏในระดับบุคคลหรือครอบครัวมากกว่าในระดับชุมชนโดยรวม

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อเอกภาพของกลุ่มผู้นำซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนชุมชนด้วยทุนทางสังคมต่าง ๆ ร่วมกันมา หากมีความแตกต่างทางความคิดและแนวทางการบริหารจัดการชุมชน อาจจะมีผลต่อคุณลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงของสมาชิกและชุมชนในอนาคต โดยเฉพาะเมื่อมีกิจกรรมเกี่ยวข้องกับการกระจายผลประโยชน์แบบใหม่ที่เข้าสู่ชุมชน ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ที่มาจากทางเขต กรุงเทพมหานคร หน่วยงานรัฐ เอกชน การจัดท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ ฯลฯ ความแตกต่างทางความคิดและการจัดการ อาจทำให้ผลประโยชน์จากภายนอกได้รับการกระจายเฉพาะกลุ่ม สร้าง

เงื่อนไขของความขัดแย้งทางความคิดไปสู่ความขัดแย้งทางผลประโยชน์ได้ ความขัดแย้งในมิติดังกล่าวจะมีผลกระทบต่อคุณลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงโดยตรงอย่างมาก โดยเฉพาะเมื่อขาดเวทีของการปฏิสัมพันธ์เพื่อให้เรียนรู้ความพอประมาณร่วมกัน

1.2 กลุ่มธนาคารขยะ ชุมชนวัดกลาง

ลักษณะเด่นของกิจกรรมกลุ่มดังกล่าวคือการออมเงิน อันเป็นกิจกรรมพื้นฐานของการสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่สมาชิกกลุ่ม โดยที่การออมเงินดังกล่าวของสมาชิกกลุ่มมีลักษณะเด่นที่เชื่อมโยงไปถึงแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้ดี คือการออมด้วยการลดรายจ่ายมากกว่าการเพิ่มรายได้ให้มีเงินเหลือมาออม เนื่องจากการออมด้วยการลดรายจ่าย เป็นปัจจัยที่ไปมีผลต่อการปรับเปลี่ยนแบบแผนการบริโภค หรือการใช้จ่ายเงินของสมาชิกมากกว่าการออมโดยการหารรายได้เพิ่มเพื่อให้มีเหลือมาออม เพราะการออมในแบบหลังนี้ บุคคลอาจไม่ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้จ่ายเงินซึ่งอาจฟุ่มเฟือยก่อนหน้านี้สิ้นจากการบริโภคที่เกินตัว นอกจากนี้การออมจากการลดรายจ่าย ยังเอื้อให้สมาชิกกลุ่มทบทวนการใช้จ่ายเงินของตนเองเพื่อเก็บมาออม ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของสมาชิก ของกลุ่มในกรณีศึกษานี้ให้ข้อมูลสอดคล้องทั้งในกลุ่มเด็กและผู้ใหญ่ว่า มีการเปลี่ยนพฤติกรรม วิธีคิดไปจากเดิมผ่านการออมเงินด้วยการลดรายจ่าย โดยมีสมุดเงินฝากให้ดูได้โดยเปิดเผย การออมจากการลดรายจ่าย โดยเฉพาะรายจ่ายประเภทที่มีผลกระทบต่อการใช้เวลาและ/หรือการออกนอกชุมชนของสมาชิก เช่น ลดรายจ่ายจากการไปเที่ยวห้าง เล่นเกมส์คอมพิวเตอร์ ฯลฯ มีผลทางอ้อมให้สมาชิกกลุ่มมีเวลาในการปฏิสัมพันธ์และทำกิจกรรมร่วมกันมากขึ้น เรียนรู้จากกันมากขึ้น เป็นการเพิ่มความเป็นปึกแผ่นของกลุ่ม และเอื้อให้เกิดการร่วมคิดร่วมทำได้มากขึ้นด้วย แม้การศึกษานี้จะไปถึงไม่ถึงข้อมูลเชิงประจักษ์ว่า การปรับเปลี่ยนการใช้เวลาและพฤติกรรมมีผลอย่างไรทางเศรษฐกิจเมื่อดำเนินเทียบในเชิงมูลค่า เนื่องจากยังไม่สามารถเก็บข้อมูลที่ชัดเจนได้ ยังเป็นเพียงข้อสังเกตในประเด็นการเปลี่ยนแปลงตนเองของผู้ให้ข้อมูล อย่างไรก็ตาม ข้อสังเกตนี้มีประโยชน์และอาจนำไปสู่การศึกษาอย่างจริงจังได้ต่อไป

การศึกษาพบว่า การออมจากการลดรายจ่ายจะเป็นไปได้ ในเงื่อนไขที่บุคคลมีปัจจัยพื้นฐานที่เพียงพอในการยังชีพแล้วเท่านั้น การออมจะเป็นการลดรายจ่ายในส่วนที่มักถูกใช้จ่ายด้วยความฟุ่มเฟือย ตามค่านิยมฟุ้งเฟ้อของสังคมบริโภคนิยม ซึ่งแน่นอนว่าชุมชน/กลุ่มซึ่งมีบริบทแวดล้อมด้วยเมือง หรือมีบริบทของวัฒนธรรมบริโภคนิยมแบบเข้มข้น-เข้มแข็ง เช่น มีศูนย์การค้า แหล่งบันเทิง สถานที่อบายมุข ฯลฯ ซึ่งเข้าถึงได้โดยง่าย ย่อมเพิ่มความยากให้แก่บุคคลและกลุ่มในการจะออมด้วยการลดรายจ่าย ยิ่งหากเป็นเด็ก-เยาวชน หรือปัจเจกบุคคลซึ่งขาดบริบทกลุ่ม ไม่ว่าครอบครัว กลุ่มเพื่อน ชุมชนให้การดูแล โอกาสของการปรับเปลี่ยนวิธีคิดและพฤติกรรมการออมด้วยการลดรายจ่ายก็จะยากมากขึ้นไปอีก

ดังนั้น ชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทจึงมีสภาพแวดล้อมที่เอื้อให้แก่การพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงได้มากกว่าในประเด็นนี้ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเชื่อว่า อิทธิพลของครอบครัวที่พ่อแม่มีเงื่อนไขดูแลเด็ก-เยาวชนอย่างคลุกคลี หรือกลุ่ม-ชุมชนที่สมาชิกมีการปฏิสัมพันธ์แบบใกล้ชิด น่าจะมีอิทธิพลสร้างภูมิ-ด้านทานวัฒนธรรมบริโภคนิยมแบบเมืองให้แก่บุคคลได้มากเช่นกัน มิได้ขึ้นกับเงื่อนไขของสภาพ-แวดล้อมด้านพื้นที่เป็นหลักเท่านั้น ข้อค้นพบนี้ปรากฏชัดเจนในกรณีของกลุ่มธนาคารขยะในชุมชนวัด-กลางซึ่งตั้งอยู่ใจกลางเมือง และในการศึกษาระดับบุคคลของระยะที่ 1 ซึ่งบุคคลหลักที่ให้ข้อมูลระบุว่า เรียนรู้พฤติกรรมการอดออมและการใช้จ่ายจากครอบครัว(พ่อแม่) แม้บางช่วงจะเคยตกในกระแสการ-บริโภคนิยมและความมั่งคั่ง ก่อนนี้จากการบริโภค แต่เมื่อเผชิญปัญหาจะปรับตัวเปลี่ยนแปลงได้ง่าย และระลึกถึงสิ่งที่พ่อแม่เคยแสดงให้เห็น

ในขณะที่เดียวกันสมาชิกของกลุ่มธนาคารขยะมีการออมจากการเพิ่มรายได้ด้วย โดยจุดเด่น-สำคัญคือเป็นการเพิ่มรายได้จากการทำกิจกรรมกลุ่มร่วมกัน ได้แก่การทำธนาคารขยะ มิใช่การเพิ่ม-รายได้ตามฐานอาชีพของแต่ละคนเพียงอย่างเดียว การเพิ่มรายได้ในลักษณะนี้ เอื้อให้เกิดปฏิสัมพันธ์-ของสมาชิกและกระบวนการเรียนรู้ในด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับเพื่อนสมาชิก เรื่องของชุมชน ฯลฯ ที่ไปเพิ่ม-ความสนิทสนมคุ้นเคย ความเป็นเพื่อน และสำนึกต่อชุมชน ทั้งระดับบุคคลและกลุ่ม มีผลให้กลุ่ม-กิจกรรมนี้เป็นที่รู้จักและยอมรับของชุมชน พิจารณาได้จากการสร้างกิจกรรมในระดับกลุ่มและชุมชน-ของกลุ่มธนาคารขยะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องด้วย

การเพิ่มรายได้ด้วยการทำกิจกรรมกลุ่มร่วมกันของธนาคารขยะ อาศัยฐานของการพัฒนามา-จากทุนทางสังคมที่ชุมชนนี้มีอยู่ก่อน คือความเอื้ออาทรและไว้ใจกัน ประกอบกับอิทธิพลของศาสนา-อิสลาม ที่เอื้อให้กับการพัฒนาคุณธรรมตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ถึงแม้จะมีได้มีผลการศึกษา-โดยตรงที่ชัดเจน แต่มีความเป็นไปได้ว่า ความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างสมาชิกต่างศาสนิกของ-ชุมชนแห่งนี้ น่าจะมีผลต่อพฤติกรรมการออมของสมาชิกที่เป็นศาสนาอื่นด้วย เนื่องจากมีข้อมูล-บางส่วนระบุชัดเจนว่าการรวมกลุ่มมีอิทธิพลต่อการออม โดยนัยนี้ การออมด้วยการลดรายจ่ายซึ่งทำ-ให้สมาชิกกลุ่มมีเวลามากขึ้น จึงมีผลต่อการสะสมทุนทางสังคมของกลุ่มด้วยโดยตรง เนื่องจากทำให้-สมาชิกมีเงื่อนไขใช้เวลาเรียนรู้และทำกิจกรรมร่วมกันมากขึ้น เกิดความสนิทสนมรู้จักไว้ใจกันมากขึ้น

ระบบความสัมพันธ์ที่สมาชิกสร้างขึ้นใหม่จากการทำกิจกรรมกลุ่มร่วมกันด้วยปัจจัย-สนับสนุนดังกล่าว ทำให้กลุ่มธนาคารขยะพัฒนาคุณลักษณะประการอื่นของเศรษฐกิจพอเพียงขึ้นมา-ด้วย ทั้งความพอประมาณ (กลุ่มมิได้มีเงินฝากจำนวนมาก เพราะมิได้มีวิธีคิดที่เอาเงินหรือความมั่ง-คั่งเป็นตัวตั้ง หากให้ความสำคัญกับการจัดความสัมพันธ์อันดีกับผู้อื่น และให้ความสำคัญกับ-กระบวนการเรียนรู้ โดยเฉพาะของเยาวชน) มีการแสวงหาเหตุผลในการกระทำของตนเองทั้งเหตุผล-บนฐานของคุณธรรม(ความอะลุ่มอล่วย การช่วยเหลือผู้เดือดร้อน) และเหตุผลบนฐานความรู้ (การเลือกจัดกิจกรรมประกวด"หน้าบ้านน่ามอง" เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมและกระบวนการเรียนรู้

ร่วมกัน แทนการแจกถังขยะแล้วเสร็จสิ้นเหมือนชุมชนอื่น) ที่สำคัญคือลักษณะความพอประมา-
มีเหตุผลนั้น มีการคำนึงถึงผู้อื่นอยู่ด้วย (เป็นการผานประโยชน์ตนและประโยชน์ของผู้อื่นเข้า
ด้วยกัน) จึงอาจกล่าวได้ว่ากลุ่มธนาคารขยะ มีลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงค่อนข้างชัดเจนทั้ง
ระดับสมาชิกและกลุ่มโดยที่ทั้ง 2 ระดับส่งผลต่อกันและกันด้วย

1.3 ชุมชนร่วมสามัคคี

ชุมชนร่วมสามัคคีเป็นชุมชนในสภาพแวดล้อมแบบเมือง หากแต่พัฒนาการในด้านการ
รวมกลุ่มมีลักษณะเด่นที่แตกต่างจากชุมชนเมืองโดยทั่วไปที่มักต่างคนต่างอยู่ เนื่องจากชุมชนได้ผ่าน
การต่อสู้ร่วมกันในเรื่องที่อยู่อาศัย จึงทำให้ได้รับการยอมรับและชี้ชัดจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องว่าเป็น
ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงเนื่องจากคุณลักษณะของชุมชนที่สมาชิกมีการรวมตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
ด้วยความรักใคร่กลมเกลียว มีความพร้อมเพรียงในการทำกิจกรรมต่างๆ จนกระทั่งสามารถจัดการ
ตนเองภายในชุมชนให้เป็นปึกแผ่น กระทั่งเกิดเป็นโครงการบ้านมั่นคงของชุมชนร่วมสามัคคี
ความสำเร็จในประการนี้ สะท้อนถึงความสามารถในการจัดการหลายด้านของชุมชน ทั้งด้านการเงิน
ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เหนียวแน่น จิตวิญญาณของการร่วมทุกข์ร่วมสุขที่แตกต่างไปจากชุมชน
เมืองโดยทั่วไป บ่งบอกถึงระบบคุณค่าบางประการที่เกี่ยวข้องกับลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงใน
ระดับกลุ่ม คือ คุณธรรมของสมาชิกที่เอื้ออาทรช่วยเหลือกัน ความสามัคคี การมีความรู้ในการ
จัดการ เพื่อให้ได้มาซึ่งบ้านที่พอเพียงจะอยู่อาศัยได้อย่างมั่นคง เป็นภูมิคุ้มกันแก่การมีคุณภาพชีวิต
ทางกายภาพที่ดี โดยนัยนี้เมื่อต่อสู้ได้บ้านมั่นคงมาแล้ว ควรที่ชุมชนร่วมสามัคคีจะมีคุณลักษณะของ
เศรษฐกิจพอเพียงเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากสามารถลดความเสี่ยงในปัจจัยเรื่องบ้านซึ่งเป็นหนึ่งในปัจจัย
4 ที่คุกคามสันคลอนความรู้สึกมั่นคงของบุคคลได้มาก ดังปรากฏชัดในผลการศึกษาระดับบุคคลใน
การวิจัยระยะที่ 1

อย่างไรก็ตาม รายงานของการศึกษาที่กล่าวไปแล้ว จะพบว่าชุมชนร่วมสามัคคีเผชิญปัญหา
ใหม่ที่กระทบต่อคุณลักษณะซึ่งสอดคล้องกับเศรษฐกิจพอเพียงที่มีอยู่เดิม และมีโอกาสของการ
เปลี่ยนแปลงไปสู่วิกฤต การเปลี่ยนแปลงในคุณลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนร่วมสามัคคีมา
จากการที่เศรษฐกิจพอเพียงในมิติของโลกทัศน์ วิธีคิด ระบบคุณค่า ระบบความสัมพันธ์ที่เข้มแข็ง
ขึ้นมาจากการต่อสู้เรียกร้องให้ได้มาซึ่งบ้านมั่นคงนั้น ไม่สามารถปฏิบัติการได้โดยสืบเนื่องหรือทำได้
โดยจำกัดภายใต้บริบททางเศรษฐกิจของการจัดการโครงการบ้านมั่นคง นั่นคือ การมีหนี้สินจาก
ความต้องการมีบ้าน ทำให้บุคคลต้องทำงานหนักเพื่อหาเงินมาผ่อนบ้าน ในขณะที่เดียวกัน
ความต้องการและการแข่งขันกันที่จะมีบ้านที่สวยงามตามค่านิยมสมัยใหม่ระหว่างบุคคล ทำให้เกิด
การก่อหนี้เพื่อสร้างและตกแต่งบ้าน เมื่อประกอบเข้ากับความเคลือบแคลงใจในความชัดเจนเกี่ยวกับ

การบริหารการเงินของสหกรณ์ฯ ซึ่งเป็นฐานการจัดการและสนับสนุนการมีบ้านมั่นคง ยิ่งทำให้เกิดปัญหาทั้งในระดับบุคคลและชุมชนที่กระทบต่อคุณลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนร่วมสามัคคี ได้แก่ การขาดกลไกและระบบการจัดการเพื่อติดตาม-ตรวจสอบที่เอื้อต่อการส่งเสริมและควบคุม "ความพอประมาณ" (หรือความสมดุล/ยุติธรรม) ในบริบทใหม่ของสมาชิกและผู้นำ โดยเฉพาะเมื่อ คำนึงถึงข้อเท็จจริงที่ว่าภายในชุมชนนั้นมีการแบ่งกลุ่มอยู่ก่อนแล้ว ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มอุปถัมภ์ กลุ่มทางสังคม ฯลฯ ซึ่งสลายตัวไปชั่วคราวในขณะร่วมกันต่อสู้เพื่อประโยชน์ที่มีร่วมกันในโครงการบ้านมั่นคง ผลประโยชน์ชุดใหม่ที่เกิดขึ้นจำเป็นต้องมีกลไกการจัดการ ติดตาม ตรวจสอบ ที่มีประสิทธิภาพทั้งจากภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ที่จะสืบเนื่องกระบวนการเรียนรู้และความสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มต่างๆ ในบริบทใหม่ ยิ่งไปกว่านั้นคือปัจจัยส่วนบุคคลของสมาชิกชุมชนที่ต่างก็มีภาระการผ่อนบ้าน รวมไปถึงความวิตกกังวลในความคลุมเครือ ไม่ชัดเจนของระบบสหกรณ์ฯ ทำให้สมาชิกในชุมชนมีเวลาปฏิสัมพันธ์กันน้อยลง ตัวใครตัวมันมากขึ้น ความสัมพันธ์เชิงสังคมภายในชุมชนเกิดความตึงเครียดมากขึ้น เกิดกลุ่มย่อย ๆ ในชุมชน หรือกลายเป็นครอบครัวใครครอบครัวมัน เกิดความไม่ไว้วางใจกันและกัน เหล่านี้ล้วนกระทบต่อทุนทางสังคมและคุณลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงที่ชุมชนร่วมสามัคคีเคยมีอยู่ทั้งสิ้น

กรณีศึกษานี้ สะท้อนให้เห็นว่าคุณลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงในระดับกลุ่มนั้นมีพลวัตสูงเปลี่ยนแปลงในเชิงลดระดับได้มากและง่าย(เพราะบาง)กว่าระดับปัจเจกบุคคล เนื่องจากองค์ประกอบของชุมชน/กลุ่มมีความซับซ้อนหลายระดับ มีผู้เกี่ยวข้องมากกว่าระดับบุคคลซึ่งการศึกษาในระยะที่ 1 พบว่า การเปลี่ยนแปลงไม่ว่าในทางส่งเสริมหรือลดทอน มักเกิดจากตัวบุคคลหรือบริบทในครอบครัว (เช่น เปลี่ยนพฤติกรรมการใช้จ่ายฟุ่มเฟือยเพราะมีบุตร การศึกษาของบุตรในระดับสูง ความเจ็บป่วยของคนในครอบครัว เป็นต้น) ปัจเจกบุคคลสามารถปรับตัวกับบริบทใหม่ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ด้วยตนเอง ในขณะที่ชุมชน/กลุ่มนั้นมีผู้เกี่ยวข้องมาก โดยเฉพาะในเรื่องของผลประโยชน์ซึ่งมีความต้องการแตกต่างกันอย่างหลากหลาย ศักยภาพของสมาชิกในการเข้าถึงอำนาจการตัดสินใจแตกต่างกัน การแก้ไขปัญหาจึงทำได้ยากและนำไปสู่ความขัดแย้งโดยง่าย ปัจจุบันลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนร่วมสามัคคีจึงปรากฏในระดับบุคคลและครอบครัวที่มีการปรับตัวได้ดี เช่น มีการวางแผนใช้จ่ายเงิน การสร้างบ้านตามเงื่อนไขของเงินที่มีอยู่ ฯลฯ ซึ่งโดยมากเกิดขึ้นเอง มิใช่มาจากบทบาทของสหกรณ์ฯ องค์การหรือหน่วยงานเข้าไปส่งเสริม

ข้อสังเกตในประเด็นอิทธิพลของสภาพแวดล้อมของความเป็นเมืองต่อเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนร่วมสามัคคี คือมีข้อมูลที่บ่งชี้ว่าครัวเรือนจำนวนหนึ่งมีค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้นจากการแข่งขันกันตกแต่งบ้านตามแบบค่านิยมสมัยใหม่ หรือมีความต้องการสภาพการอยู่อาศัยในแบบเมืองที่มีความ

ทันสมัยเหมือนบ้านจัดสรรที่อยู่รายรอบ และที่โฆษณาในสื่อต่างๆ จากแต่เดิมที่คิดเพียงว่าขอให้มีบ้านเป็นของตนเองตามความจำเป็นพื้นฐาน

1.4 กลุ่มเบเกอรี่ ต.คลองสาม

จากผลการศึกษาที่รายงานไปแล้ว จะพบว่ากลุ่มดังกล่าวมีลักษณะของความไม่มั่นคงอย่างชัดเจนในมิติทางเศรษฐกิจ แม้ว่าลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงอาจจะปรากฏในระดับบุคคลซึ่งเป็นผู้ประกอบอาชีพเศรษฐกิจนอกภาคทางการ แต่ไม่ปรากฏชัดเจนในระดับกลุ่ม กล่าวคือกลุ่มยังไม่สามารถเป็นฐานของการสนับสนุนคุณลักษณะ 3 ห่วง 2 เงื่อนไขของสมาชิก ในขณะที่ด้วยกันสมาชิกก็ไม่สามารถผลักดันกลุ่มของตนเองให้เกิดคุณลักษณะของกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงได้จริงจดังต่อเนื่องกรณีศึกษานี้ให้ความรู้ที่ค่อนข้างชัดเจนว่า แม้บุคคลจะมีวิถีคิด โลกทัศน์ ที่สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงแต่การมารวมกลุ่มกันนั้นยังจะต้องอาศัยปัจจัยพื้นฐานอีกหลายประการ กลุ่มจึงจะสามารถแสดงคุณลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงได้ หากปัจจัยพื้นฐานดังกล่าวของกลุ่มขาดแคลนบกพร่อง การจะดำรงไว้ซึ่งวิถีคิด โลกทัศน์ของปัจเจกบุคคลหรือสมาชิกกลุ่มก็เป็นไปได้ยาก ไม่แตกต่างไปจากการศึกษาในระดับบุคคลของการศึกษาระยะที่ 1 ซึ่งพบว่า บุคคลซึ่งจะดำรงวิถีชีวิตทั้งระบบคุณค่า วิถีคิดในแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงได้นั้น จำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์ทางครอบครัวและอย่างน้อยจะต้องมีปัจจัย 4 อย่างพอเพียงเป็นพื้นฐานด้วย

ในกรณีศึกษานี้ พบว่า ปัจจัยที่ขาดแคลนอย่างสำคัญและทำให้สมาชิกกับกลุ่มไม่อาจพัฒนาคุณลักษณะของกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง คือการขาดแคลนปัจจัยพื้นฐาน ได้แก่ ทุน ซึ่งครอบคลุมทั้งเงินทุน ทุนทางสังคม ทุนความรู้ แม้จะมีหน่วยงานมาให้บริการด้านความรู้ แต่สมาชิกจะมีความรู้ความชำนาญเฉพาะด้านการผลิต(ผลิตขนมได้รสชาติดี) แต่ขาดความรู้ด้านการตลาด การจัดการการเงิน และการบริหารกลุ่ม ความรู้ประการแรกเป็นความรู้เชิงเทคนิค สมาชิกสามารถประยุกต์ความรู้นี้ได้ถึงจนกระทั่งสามารถสร้างผลผลิตที่มีคุณภาพและรับผิดชอบต่อผู้บริโภค (ใช้วัตถุดิบอย่างดี คำนึงถึงสุขภาพผู้บริโภค อันสะท้อนถึงคุณธรรมต่อลูกค้า) แต่ความรู้ด้านการตลาดและการจัดการมิใช่ความรู้เชิงเทคนิคอย่างเดียว หากต้องการฐานความรู้และความคิดเชิงระบบเพราะกิจกรรมมีองค์ประกอบมากมีความเชื่อมโยงและมีพลวัตสูง (การแข่งขันในตลาด) ความรู้-ความคิดเชิงระบบจะช่วยให้การปรับตัวของกลุ่มได้มาก อาจกล่าวได้ว่า ทุนความรู้ที่ได้รับการพัฒนาขึ้นในตัวบุคคลนั้นยังมีความไม่สมบูรณ์ทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพของความรู้ กล่าวคือ ความรู้เชิงปริมาณยังมีไม่ครบถ้วนที่สำคัญและจำเป็น ในขณะที่เดียวกันด้านคุณภาพ ความรู้ที่ถ่ายทอดยังไม่สามารถกระตุ้นให้เกิดความคิดเชิงระบบ ในขณะที่การจัดการระดับกลุ่มต้องการสมาชิกที่มีความรู้ที่หลากหลายเพื่อให้กลุ่มพึ่งตนเองทางความรู้ได้มากที่สุด และมีความคิดเชิงระบบที่บูรณาการความรู้มาประยุกต์ใช้ได้เหมาะสม

ปัจจัยสำคัญที่สุดอีกประการหนึ่งซึ่งกลุ่มมีอยู่จำกัด คือ การขาดความรู้สึกร่วมของ"ความเป็นกลุ่ม"ที่เชื่อมโยงการดำรงอยู่ของสมาชิกเข้าด้วยกัน ดังปรากฏข้อปรารถนาอย่างชัดเจนและบ่อยครั้งในส่วนของผู้นำกลุ่ม ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อปรากฏการณ์นี้คือ กลุ่มจัดตั้งขึ้นจากเงื่อนไขภายนอกที่กำหนดว่า ความสนับสนุนจะให้กับบุคคลที่ต้องรวมกลุ่มเท่านั้น กลุ่มจึงถูกตั้งขึ้นเพื่อเป็นพื้นที่ให้บุคคลได้รับประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่แต่ละบุคคลต้องการ ดังนั้นเมื่อสมาชิกมีช่องทางเลือกอื่นหรือความเป็นกลุ่มไม่สามารถตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ทางเศรษฐกิจของบุคคลได้ ก็ทำให้กลุ่มดำรงอยู่ด้วยความลำบาก แม้ว่ากลุ่มจะให้ความสำคัญและคุณค่าต่อสัมพันธภาพคือการได้เพื่อนด้วย แต่ระบบคุณธรรมก็ยากที่จะพัฒนาได้ภายใต้ความกดดันของการอยู่รอดทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในกลุ่มคนระดับล่างที่มีปัญหาสะสมมากมายหลายด้าน ดังที่สมาชิกให้ข้อมูลตรงกันว่า แม้จะรู้สึกสนุกและพอใจกับการมีเพื่อนมีกลุ่ม โดยเฉพาะในระหว่างการอบรมทำขนม แต่การรวมกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงโดยเฉพาะในกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพเศรษฐกิจนอกภาคทางการจำเป็นจะต้องตอบโต้ภัยหลักอันเป็นปัญหาสำคัญที่สมาชิกเผชิญอยู่ คือปัญหาปากท้อง หนี้สิน เนื่องจากปัญหาดังกล่าวมีความเสี่ยงและคุกคามต่อความมั่นคงในการดำรงชีวิตอย่างต่อเนื่องและทวีคูณ (หนี้สิน ดอกเบี้ย) ดังเช่นที่สมาชิกในกลุ่มก่อตั้งระบุว่า ให้คุณค่าความสำคัญกับการมีเพื่อนจากการรวมกลุ่ม แต่กลุ่มจะต้องแก้ปัญหาเรื่องปากท้องให้พออยู่ได้ก่อน ผลการสำรวจสมาชิกกลุ่มพบว่า สมาชิกต้องการให้กลุ่มตอบโต้ภัยความมั่นคงทางด้านรายได้ก่อน เป็นลำดับแรก และการมีความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นลำดับสอง (การประชุมกลุ่มสมาชิกก่อตั้งจำนวน 34 คน , 9 พย.2550) และการดำรงอยู่ของสมาชิกขึ้นอยู่กับ การต่อรองรายได้ระหว่างสมาชิกและกลุ่ม(ผู้นำกลุ่ม) โดยตลอด โดยนัยนี้สะท้อนว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมจะต้องสัมพันธ์กับความอยู่รอดทางเศรษฐกิจของปัจเจกบุคคลด้วยโดยเฉพาะในกลุ่มคนยากจนหรือกลุ่มที่มีพันธะหนี้สิน และจะดียิ่งขึ้น หากความสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ที่จุนเจือทางเศรษฐกิจ เหมือนเครือข่ายญาติพี่น้องที่มีอยู่อย่างไม่เป็นทางการในกลุ่มคนยากจน ดังเช่นที่พบในการศึกษาระยะที่ 1

ข้อพึงสังเกตจากกรณีศึกษา นี้ คือ กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงที่ทำกิจกรรมด้านการผลิต ดำรงอยู่ได้ยาก อุปสรรคสำคัญที่สุดคือกลุ่มการผลิตจะต้องเชื่อมโยงกับตลาดซึ่งมีการแข่งขันสูง ในขณะที่ความรู้ความสามารถด้านการตลาดเป็นจุดอ่อนสำคัญที่สุดของกลุ่มการผลิตที่เป็นคนระดับล่าง ยิ่งไปกว่านั้นยังจะต้องอาศัยความรู้และทักษะการจัดการที่ซับซ้อนหลายระดับ แต่ความรู้ภายในของกลุ่มเบเกอรี่กลับไม่หลากหลาย (รู้ในเรื่องเดียวกัน คือวิธีการทำขนม) อีกทั้งการจัดองค์กรซึ่งมีสมาชิกที่รวมกันแบบหลวม ๆ โดยอาศัยความสมัครใจ มีโครงสร้างทางการที่สามารถสั่งการได้ หรือมีพันธะผูกพัน ทำให้การพากลุ่มให้อยู่รอดยิ่งยากมากขึ้นอีก จากกรณีศึกษาพบว่า ในขณะที่กลุ่มเบเกอรี่มีปัญหาความอยู่รอด ผู้เข้ารับการอบรมบางคน สามารถเอาความรู้ที่ได้ไปบริหารจัดการในระดับบุคคล จนกระทั่งสามารถสร้างรายได้เป็นอาชีพหลักได้ เนื่องจากเป็นผู้ที่เฝ้ารอเรียนรู้ เมื่อรับ

การอบรมแล้วได้หาความรู้เพิ่มเติมด้วยการสำรวจตลาดเบเกอร์ ศึกษารูปแบบ-ราคา ฯลฯ เพื่อมาทดลองผลิตขายเอง ซึ่งการจัดการในระดับบุคคลทำได้ง่ายกว่าระดับกลุ่มมาก การส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงในกลุ่มอาชีพด้านการผลิตจึงน่าจะมีพื้นฐานที่ดีของการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงในเศรษฐกิจนอกภาคทางการเขตเมือง อย่างน้อยที่สุดก็ในระยะแรกของการก่อตั้งกลุ่ม ที่สมาชิกแต่ละคนมีปัญหาหรือน รอนานไม่ได้ (วิถีชีวิตที่ต้องใช้เงินทั้งสิ้น หรือการพอกพูนของหนี้สิน ดอกเบี้ย)

การรวมกลุ่มการผลิตในฐานะของอาชีพเสริมจากอาชีพประจำ น่าจะมีความเหมาะสมและเป็นไปได้มากกว่า อีกทั้งเอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงในกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพเศรษฐกิจนอกภาคทางการในบริบทเมืองมากกว่า โดยเฉพาะในกลุ่มรับจ้างรายวัน งานบริการ หรืออื่น ๆ ที่พอจะมีรายได้ประจำ มีเวลา และต้องการหารายได้เสริมให้พอเพียงกับความจำเป็นพื้นฐาน โดยมุ่งหมายให้กลุ่มตอบโจทย์ด้านรายได้ พร้อมกับการใช้เงื่อนไขกลุ่มเป็นพื้นที่พัฒนาความสัมพันธ์เชิงสังคมที่ช่วยเหลือกันทางเศรษฐกิจด้วย เช่น การช่วยเหลือกันในด้านสวัสดิการ และใช้เงื่อนไขของกลุ่มสร้างกระบวนการเรียนรู้ 3 ช่วง 2 เดือน

สมาชิกกลุ่มเบเกอร์ที่เข้าร่วมประชุมกับผู้วิจัยในการคืนข้อมูลให้พื้นที่ ให้ความเห็นว่ากลุ่มเบเกอร์เหมาะสมและเป็นไปได้ที่จะเป็นกลุ่มอาชีพเสริมมากกว่าอาชีพหลัก อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะในฐานะของกลุ่มอาชีพเสริม กลุ่มก็จำเป็นจะต้องได้รับการพัฒนา วางแผน และกำหนดแนวทางสนับสนุนดังจะได้กล่าวถึงในหัวข้อที่ 4 ต่อไป

ในประเด็นของบริบทกึ่งเมืองกึ่งชนบทที่กระทบต่อเศรษฐกิจพอเพียงนั้น สำหรับกลุ่มเบเกอร์ไม่อาจสรุปโดยชัดเจนได้ เนื่องจากพื้นที่เป็นระดับตำบล สมาชิกของกลุ่มมาจากชุมชนที่มีบริบทแตกต่างกัน อีกทั้งความเป็นปีกแผ่นของกลุ่มและความคิดในระดับ"กลุ่ม"ก็ยังไม่ชัดเจน ทำให้การวิเคราะห์ประเด็นนี้ทำได้ยาก

อย่างไรก็ตาม หากกล่าวโดยสรุปในประเด็นบริบทเมืองและกึ่งเมืองกึ่งชนบทต่อคุณลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว จาก 4 กรณีศึกษา จะเห็นได้ว่าบริบทความเป็นเมืองหรือกึ่งเมืองกึ่งชนบทมีอิทธิพลต่อชุมชน/กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงในด้านกายภาพ คือชุมชนในใจกลางเมืองเข้าถึงวัฒนธรรมบริโภคนิยมได้มากและง่ายกว่ากลุ่ม-ชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท แต่อิทธิพลทางกายภาพนี้ได้ลดน้อยลงเป็นลำดับในยุคพัฒนาโลกาภิวัตน์ ที่ข่าวสารข้อมูล ระบบคุณค่า เข้าถึงบ้านเรือนโดยตรงผ่านสื่อมวลชนโทรทัศน์ และคนในครัวเรือน-ชุมชนซึ่งออกไปเรียนหรือทำงานภายนอก นอกจากนี้ บริบทเมืองหรือกึ่งเมืองจะมีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่ม-ชุมชนมากหรือน้อยยังเกี่ยวข้องกับบริบทอื่นร่วมด้วย อาทิ บริบทในครอบครัว กลุ่ม ชุมชน ว่ามีการเรียนรู้ การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมร่วมกันมากน้อยเพียงใดสองกรณีศึกษาของชุมชนวัดกลางและร่วมสามัคคีเป็นตัวอย่างที่ค่อนข้างชัดเจนคือทั้งสองชุมชนล้วนตั้งอยู่ในเขตเมือง แต่เมื่อมีปฏิสัมพันธ์และการเรียนรู้แตกต่างกัน ทำให้

สถานภาพและคุณลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงแตกต่างกันด้วย โดยนับนี้บริบทด้านสภาพแวดล้อม เมืองและกิ่งเมืองกิ่งชนบทจึงมีอิทธิพลต่อคุณลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงน้อยลงในยุคโลกาภิวัตน์

2. การแก้ไขปัญหาและวิกฤติที่กระทบต่อลักษณะเศรษฐกิจพอเพียง ของชุมชน/กลุ่มและ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับวิกฤตและการแก้ไขวิกฤติ

การวิจัยพบว่าทุกกรณีศึกษามีปัญหาแตกต่างกันไป บ้างเป็นปัญหาเฉพาะหน้า บ้างเป็น ปัญหาระยะยาว บางปัญหาเป็นวิกฤติที่นำไปสู่การเปลี่ยนผ่านทั้งเชิงบวก-เชิงลบ และบางปัญหายัง ไม่มีแนวทางของการแก้ไขที่ชัดเจน กล่าวในรายชุมชน/กลุ่ม ได้ดังนี้

2.1 ชุมชนแผ่นดินทองคอยรูตตั้กาว

จากประวัติศาสตร์ชุมชนจะพบว่า ชุมชนคอยรูตตั้กาวเผชิญวิกฤติที่มีผลกระทบต่อลักษณะ ของเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนมาแล้วในช่วงทศวรรษที่ 2520 (2511-2520) เมื่อเศรษฐกิจพอเพียงใน สังคมเกษตรกรรมถูกรุกไล่ด้วยการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยของรัฐ ทั้งด้านการใช้ประโยชน์ที่ดิน(บ้าน จัดสรร) เกษตรกรรมแผนใหม่ที่ทำลายระบบนิเวศ ค่านิยมทันสมัย(อยากรวย) ที่นำมาซึ่งหนี้สินและ ค่านิยมที่ทำลายต่อวิถีชีวิตในวัฒนธรรมอิสลาม ในครั้งนั้นชุมชนหันกลับได้ทัน โดยอาศัยรากฐาน ความเข้มแข็งของศาสนาที่เป็นพื้นที่ของการสร้างระบบคุณค่าในวิถีชีวิต และความสัมพันธ์ในระบบ เครือญาติและด้วยกลุ่มผู้นำที่เข้มแข็ง ชุมชนจึงสามารถควบคุมระบบค่านิยมสมัยใหม่ที่กระทบต่อ เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนไว้ได้ โดยเฉพาะระบบการศึกษาสมัยใหม่(โรงเรียน) ซึ่งมักเป็นช่องทาง ของค่านิยมสมัยใหม่ในการเข้าสู่ชุมชน ได้รับการจัดการโดยครูซึ่งเป็นคนในชุมชนหรือครูภายนอกที่มี โลกทัศน์สอดคล้องกันมาดูแลจัดการ ประกอบกับการเรียนศาสนา ตลอดจนความเข้มแข็งของระบบ ครอบครัว-เครือญาติ ทำให้ชุมชนมีพลังและภูมิคุ้มกันในการจัดการกับความเปลี่ยนแปลงในระดับ ชุมชน สามารถผลิตซ้ำระบบคุณค่าทางศาสนาและความสำนึกในระดับชุมชนให้ต่อเนื่อง จึงสามารถ รักษาคุณลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงไว้ได้ โดยเฉพาะในมิติโลกทัศน์ วิธีคิด แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลง แผนของอาชีพ เศรษฐกิจไปจากเดิม

ปัญหาใหม่ที่ชุมชนคอยรูตตั้กาวเผชิญอยู่ในปัจจุบัน ในความเห็นของผู้วิจัยคือการจัดการกับ กระแสโลกาภิวัตน์หรือวัฒนธรรมบริโภคนิยม ซึ่งเข้าสู่ชุมชนโดยช่องทางที่มากขึ้น มีพื้นที่อยู่ในชุมชน มากขึ้น ทั้งโดยสื่อโทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต สื่อบันเทิงอื่นๆ และโดยบุคคลในชุมชนที่ออกไปศึกษา ต่อเมื่อจบจากโรงเรียนภายในชุมชนและ/หรือทำงานภายนอก ค่านิยม 2 แบบกำลังย่นกันอยู่ เช่นเดียวกับชุมชนกิ่งเมืองกิ่งชนบทโดยทั่วไป กล่าวในทางรูปธรรมคือในครอบครัวซึ่งมีพ่อแม่เป็นคน รุ่นเก่าและบุตรหลานซึ่งเป็นคนที่สัมผัสค่านิยมภายนอกมากกว่า โดยที่กลไกการเรียนรู้ร่วมกันใน ครอบครัวมีจำกัด เนื่องจากเด็กมุ่งเรียนรู้จากภายนอกมากกว่า และเนื้อหาการเรียนรู้ก็เป็นเรื่อง ภายนอกตัวมากกว่าการเรียนรู้ในเรื่องของชีวิตหรือด้านภายใน(จิตวิญญาณ) ทำให้พ่อแม่ญาติผู้ใหญ่

ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้สำคัญของเนื้อหาเกี่ยวกับชีวิต ทักษะชีวิต จิตวิญญาณมีบทบาทน้อยในชีวิตของ
คนรุ่นใหม่

ในขณะที่เดียวกันการจัดการปัญหาระดับชุมชนไม่มีพลัง เมื่อกลุ่มผู้นำซึ่งเคยเป็นเอกภาพใน
การจัดการกับความเปลี่ยนแปลงในยุคแรกมีความคิดเห็นที่แตกต่างกัน และไม่มีบุคลากรรุ่นลูกใน
กลุ่มผู้นำเดิมที่จะสืบทอดกิจกรรมของตนเอง (ฐานการเรียนรู้ของศูนย์การเรียนรู้ ชุมชน) เพราะส่วน
ใหญ่เข้าสู่ระบบการศึกษาสมัยใหม่ (อาจกล่าวได้ว่าเศรษฐกิจพอเพียงในรุ่นพ่อแม่เป็นฐานส่งบุตร
หลานไปสู่ระบบโลกาภิวัตน์) มีหน้าซ้ำ เศรษฐกิจพอเพียงที่ประสบความสำเร็จของชุมชนได้นำบุคคล
องค์กร หน่วยงานภายนอก นำผลประโยชน์-เงินในรูปแบบต่างๆ ที่ก่อให้เกิดความคิดและการจัดการที่
แตกต่างกัน อันเสี่ยงต่อความขัดแย้ง เหล่านี้ล้วนเป็นปัญหาของชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงมิใช่เฉพาะ
ชุมชนคอยรุดตักกว่าหากเป็นปัญหาของชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงโดยทั่วไป รวมถึงในชนบทด้วย

อย่างไรก็ดี ชุมชนคอยรุดตักกว่ายังมีเงื่อนไขที่กล่าวได้ว่า เอื้อต่อการจัดการกับความ
เปลี่ยนแปลงที่คุกคามนี้ได้มาก คือมีทุนทางสังคมที่สะสมมานาน ศาสนธรรม ความสัมพันธ์ใน
ครอบครัว-เครือญาติที่ยังเหนียวแน่น ระบบคิดแบบองค์รวมของผู้นำ และการเปลี่ยนแปลงในทาง
ลดทอนเกิดขึ้นอย่างช้าๆ หากสามารถประสานการเรียนรู้ร่วมกันของกลุ่มผู้นำในทุกกลุ่มให้เกิด
เอกภาพ กลไกการจัดการระดับชุมชนก็อาจได้รับการฟื้นฟูให้เข้มแข็งเพื่อเผชิญวิกฤตที่คุกคามต่อ
เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนได้

2.2 กลุ่มธนาคารขยะ ชุมชนวัดกลาง

กล่าวได้ว่ากลุ่มธนาคารขยะมีความสามารถในการจัดการด้วยตนเองสูง โดยอาศัยการผสม
ทุนภายในและภายนอกเข้ามาดำเนินการ ปัญหาที่เกิดขึ้นจึงได้รับการจัดการ ทั้งนี้พิจารณาจากการที่
กลุ่มสามารถสร้างพลวัตก่อให้เกิดกิจกรรมทั้งภายในกลุ่มและกิจกรรมที่ให้ชุมชนเข้ามาร่วม วิกฤตที่
คุกคามต่อลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มยังไม่ปรากฏชัดเจน แต่เมื่อคิดในเชิงขยายระดับกิจกรรม
ว่า หากจะพัฒนากลุ่มธนาคารขยะให้มีบทบาทในระดับชุมชนและแก่กลุ่มเศรษฐกิจนอกภาคทางการ
ที่อาศัยอยู่ในชุมชน จะพบว่าปัญหาที่กลุ่มจะต้องเผชิญคือ จะขยายออกจากกลุ่มสู่ชุมชนได้อย่างไร
ในเงื่อนไขที่กลุ่มพัฒนามาด้วยความสัมพันธ์ในกลุ่มที่รู้จักกันอยู่ก่อน ทำให้เกิดปัญหาถูกเพ่งเล็งว่า
ทำกิจกรรมเพื่อประโยชน์เฉพาะกลุ่มตนเอง ที่ผ่านมากลุ่มพยายามแก้ไขปัญหาด้วยการทำให้ระบบมี
ความโปร่งใส การเงินมีความชัดเจน สมาชิกสามารถถอนเงินได้ตลอดเวลา และการให้บุคคลภายนอก
ชุมชนเข้ามาร่วม (เช่นเป็นกรรมการตัดสินคัดเลือกผู้ได้รางวัล "หน้าบ้านหน้ามอง") อย่างไรก็ตาม ยัง
มีเสียงครหาซึ่งไม่อาจจัดการได้ มีผลให้กรรมการเกิดความท้อถอยในบางครั้ง ซึ่งแก้ไขด้วยการให้
กำลังใจกันภายในกลุ่ม หรือเปิดโอกาสให้คนที่สงสัยเข้ามาตรวจสอบหรือทำงานเอง

นอกจากนี้ การเพิ่มขึ้นของผู้เข้ามาอยู่อาศัยแบบชั่วคราวในอพาร์ทเมนต์ คอนโดมิเนียมในชุมชน ทำให้การจัดการชุมชนยากมากขึ้น โดยเฉพาะในประเด็นสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นฐานกิจกรรมสำคัญของกลุ่ม ปัญหาเหล่านี้ยังไม่มีแนวทางของการแก้ไขหรือรับมือที่ชัดเจน

2.3 ชุมชนร่วมสามัคคี

ชุมชนร่วมสามัคคีเคยเผชิญปัญหาในระดับวิกฤตมาก่อนหน้านี้ คือการถูกไล่รื้อที่อยู่อาศัย ในครั้งนั้นชุมชนอาศัยความทุกข์จากปัญหาเดียวกัน และเป้าหมายที่เป็นความใฝ่ฝันต้องการมีความมั่นคงในชีวิตด้วยการมีบ้าน สร้างอุดมการณ์ร่วมของการต่อสู้กับปัจจัยคุกคาม ปัจเจกบุคคลและกลุ่มย่อยในชุมชน สละความเป็นส่วนตัวหรือกลุ่มย่อยเข้าสู่กลุ่มใหญ่ในระดับชุมชน เพราะผ่านกระบวนการเรียนรู้ว่ากลุ่มมีพลังของการต่อสู้ในประเด็นดังกล่าวมากกว่าบุคคลเพียงลำพังหรือเพียงบางกลุ่ม ประกอบกับความสัมพันธ์ทางสังคมที่ถักทอจากการอยู่ร่วมกัน เผชิญสุขทุกข์มาด้วยกันในชุมชนแออัดเดิม ทำให้เป้าหมายมีความชัดเจน ความเข้มแข็งภายในเมื่อประกอบเข้ากับปัจจัยภายนอกที่ให้ความสนับสนุนทั้งสำนักงานทรัพย์สินฯ และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(พอช.) ในด้านเงินทุน สถานที่ การจัดการด้านการเงิน ทำให้ชุมชนสามารถจัดการวิกฤตดังกล่าวและเข้าสู่บริบทใหม่ของการพัฒนา คือโครงการบ้านมั่นคง ชุมชนร่วมสามัคคี หากแต่การสนับสนุนทุนดังกล่าวมีจุดอ่อนซึ่งไปสร้างผลกระทบที่มีได้คาดหมายให้เกิดขึ้นด้วย

ชุมชนในบริบทใหม่(เกิดใหม่)เข้าสู่วิกฤตอีกครั้งดังกล่าวรายละเอียดไปแล้วในกรณีศึกษา ความสามารถในการจัดการปัญหาลดน้อยลงจากเดิม แม้การมีบ้านจะยังเป็นเป้าหมายของทุกคน แต่วิธีการถึงเป้าหมายเป็นเรื่องส่วนบุคคลโดยสิ้นเชิง บุคคลจึงต้องเข้าสู่กลุ่มย่อยเดิมที่เคยอุปถัมภ์กันอยู่ก่อน เพื่อเข้าถึงเป้าหมายของตนเอง กลุ่มใดที่สามารถเข้าถึงผลประโยชน์ใหม่ของภายนอกได้มาก ก็จะมีอำนาจในการจัดการได้มาก ภาระหนี้สินจากการมีบ้าน โดยเฉพาะการกู้เงินนอกระบบมาจ่ายค่าบ้าน ตกแต่งบ้าน ทำให้ไม่มีใครกล้าเสี่ยงที่จะปะทะกับความคลุมเครือในด้านการเงินยกเว้นผู้นำต่างกลุ่มในชุมชน จึงเกิดระบบอุปถัมภ์ใหม่จากกลุ่มเดิมที่ขาดการถ่วงดุลและการตรวจสอบ แม้ว่าทรัพยากร จะมาจากภายนอกก็ตาม และผู้นำต่างกลุ่มพยายามแสวงหากลไกภายนอกเข้ามาจัดการอย่างไรก็ตาม ถึงที่สุดแล้ววิกฤตนี้จะต้องสิ้นสุดลง หากแต่ด้วยข้อบังคับทางกฎหมายอันเกี่ยวเนื่องกับสหกรณ์ โอกาสของการจัดการวิกฤตการณ์ด้วยตนเองเป็นไปได้จำกัด เนื่องจากขาดกลไกทั้งภายในและภายนอก

2.4 กลุ่มเบเกอร์ี ต.คลองสาม

ปัญหาสำคัญของกลุ่มคือ การไม่สามารถพึ่งตนเองได้ เนื่องจากทรัพยากรทั้งหลายพึ่งพิงภายนอกเกือบทั้งสิ้น ทุนที่กลุ่มมีอยู่ล้นจำกัด ไม่ว่าทุนความรู้ เงินทุนที่หมุนเวียนได้น้อย การสะสมต่ำ ทุนทางสังคมของกลุ่มก็มีอยู่จำกัด ผู้นำกลุ่มมีความพยายามสูงที่จะแก้ไขปัญหาด้วยการหาตลาด การปรับเปลี่ยนจำนวนผู้ทำงานเพื่อให้มีรายได้พอเพียงแก่สมาชิก หรือองค์กรภายนอกให้ความช่วยเหลืออุดหนุนผลผลิตของกลุ่ม ให้ความรู้ด้านบัญชีซึ่งช่วยให้การจัดการทุนมีประสิทธิภาพมากขึ้น และอื่นๆ แต่การแก้ไขปัญหาดังกล่าวเป็นเพียงการบรรเทาหรือพองอากาศมิให้ทรุดลง เพราะในความเป็นจริงกลุ่มขาดปัจจัยที่จะเอื้อต่อการทำกิจกรรม มิใช่เฉพาะเรื่องเงินเท่านั้น

กรณีศึกษา นี้ ไม่แตกต่างไปจากกลุ่มกิจกรรมจำนวนมากที่รัฐเคยจัดตั้งขึ้นโดยการประเมินความต้องการ(Need Assessment) ของสมาชิก-กลุ่ม-ชุมชน หรือโดยความต้องการของรัฐ(ข้าราชการที่รับนโยบายมาจากรัฐ) มากกว่าการประเมินศักยภาพ(Potential Assessment) ของสมาชิกและกลุ่ม ทำให้กลุ่มถูกจัดตั้งโดยไม่คำนึงถึงบริบท ทุนในมิติต่างๆ ของสมาชิกและกลุ่ม ความสามารถในการจัดการตนเองจึงเป็นไปได้จำกัด จำเป็นต้องอาศัยกลไกภายนอก กล่าวได้ว่าความอยู่รอดต่อไปของกลุ่มเบเกอร์ี คือการประเมินศักยภาพ และจำเป็นจะต้องระดมความช่วยเหลือในเบื้องต้นเพื่อพองกลุ่มให้สามารถอยู่ได้ในช่วงเปลี่ยนผ่าน กลไกหลักที่น่าจะมีประสิทธิภาพในการนี้ คือองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งใส่ใจให้ความช่วยเหลือด้านต่างๆ มาโดยตลอด หากแต่จะต้องมีแผนการพัฒนาปัจจัยสำคัญต่างๆ ของกลุ่มให้บูรณาการอย่างต่อเนื่อง จากการสังเกตผู้วิจัยพบปัจจัยบวที่เอื้อต่อการแก้ไขปัญหาของกลุ่ม คือ สมาชิกและผู้นำของกลุ่มมีความผูกพันใน "ความเป็นกลุ่ม" และต้องการให้กลุ่มอยู่รอด เนื่องจากได้ร่วมกันพยายามประคับประคองกลุ่มให้อยู่รอดมาด้วยกัน

3.ปัจจัยที่เอื้ออำนวยและที่เป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน/กลุ่มในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ

การศึกษาระยะที่ 1 พบว่า การขับเคลื่อนเศรษฐกิจนอกภาคทางการและเศรษฐกิจพอเพียงมีความเกี่ยวข้องกับประเด็นของกระบวนการทัศน์ที่ใช้ในการขับเคลื่อน การศึกษาระยะที่ 2 ในระดับกลุ่มพบค่อนข้างชัดเจนเช่นกันว่า สมาชิกในชุมชน/กลุ่มที่เป็นกรณีศึกษามีกระบวนการทัศน์ที่สอดคล้องกับเศรษฐกิจพอเพียงมากกว่ากระบวนการทัศน์กระแสหลักของรัฐที่มุ่งความมั่งคั่ง ทั้งนี้สรุปจากผลการศึกษาทั้งจากข้อมูลเชิงปริมาณที่ดำเนินการสำรวจด้วยแบบสอบถามและข้อมูลเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์ ข้อค้นพบสอดคล้องในทิศทางเดียวกันว่า สมาชิกชุมชน/กลุ่มมีโลกทัศน์ วิถีคิด ค่านิยม ที่พออยู่พอกิน ให้ความสำคัญน้อยกับเป้าหมายไปสู่ความมั่งคั่งร่ำรวย พุ่มเพื่อยหรูหรา แต่ให้ความสำคัญกับการแสวงหาความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัยและความสัมพันธ์ในครอบครัว

การศึกษาระยะที่ 2 ในระดับกลุ่มพบว่า แม้บุคคลจะมีกระบวนการทัศน์ (โลกทัศน์ วิธีคิด) ที่อยู่ในแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียงแต่เมื่อปัจเจกบุคคลมารวมกลุ่มกัน กลุ่มก็อาจจะมีได้มีคุณลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงก็ได้ และกลุ่มอาจจะมีได้เป็นฐานส่งเสริมให้สมาชิกมีกระบวนการทัศน์เศรษฐกิจพอเพียง เพราะถึงแม้ว่ากระบวนการทัศน์จะเป็นเงื่อนไขจำเป็น (Necessary Conditions) คือเป็นรากฐานให้บุคคลมีระบบคุณค่า ความเชื่อ ค่านิยมต่อ “ความสุข” “เป้าหมายของชีวิต” ฯลฯ ที่ไปกำหนดวิธีคิด ท่าที พฤติกรรมของการจัดการทางเศรษฐกิจ (การผลิต การบริโภค การสะสมและกระจายส่วนเกิน) แต่กระบวนการทัศน์ดังกล่าวจะปฏิบัติการไปสู่การจัดการที่มีประสิทธิภาพได้จะต้องมีเงื่อนไขพอเพียง (Sufficient Conditions) เข้ามาสนับสนุนด้วย กระบวนการทัศน์ วิธีคิดเศรษฐกิจพอเพียงจึงจะเกิดขึ้นหรือดำรงอยู่ได้ทั้งในระดับบุคคลและกลุ่ม โดยเฉพาะในระดับกลุ่ม – ชุมชนซึ่งต้องการเงื่อนไขเข้ามาสนับสนุนมากกว่าระดับบุคคล จากการสังเคราะห์กรณีศึกษารายชุมชน/กลุ่มดังกล่าวมา จะพบว่ามีปัจจัยซึ่งเกี่ยวข้องทั้งในทางที่เอื้ออำนวยและที่เป็นอุปสรรคต่อการดำรงอยู่และความเข้มแข็ง-อ่อนแอของกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ปัจจัยที่สอดคล้องกับแนวคิดของ Uphoff คือปัจจัยทุน กระบวนการเรียนรู้, การบริหารจัดการ และคุณธรรม-จิตวิญญาณ โดยการวิจัยกรณีศึกษาทั้ง 4 กรณีช่วยให้เกิดความชัดเจนและมีรายละเอียดในแต่ละปัจจัย ดังต่อไปนี้

3.1 ปัจจัยทุน

กรณีศึกษาทั้ง 4 กลุ่มมีสมาชิกส่วนใหญ่เป็นผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ ทุนที่กลุ่มใช้ในการขับเคลื่อนกลุ่มของตนเองนั้น มีทั้งเงินทุน ทุนความรู้ และทุนทางสังคม โดยที่แต่ละทุนมีความสำคัญในแต่ละช่วงเวลาของการพัฒนาชุมชน/กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงแตกต่างกัน กล่าวได้ว่าเงินทุนมีความสำคัญต่อกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงโดยเฉพาะในช่วงของการเกิดหรือก่อตั้งกลุ่มและสำคัญเป็นพิเศษในกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงที่มีกิจกรรมการผลิต(กลุ่มเบเกอรี่) การวิจัยพบว่าไม่สามารถปฏิเสธว่าการรวมกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงในกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพเศรษฐกิจนอกภาคทางการนั้น เงินทุนหรือผลตอบแทนที่ให้แกสมาชิกในรูปของเงินเป็นปัจจัยสำคัญของการเข้าร่วมของสมาชิก ดังกลุ่มธนาคารขยะแม้จะเริ่มต้นจากความสนใจปัญหาสิ่งแวดล้อม แต่การขยายตัวของกลุ่มเพิ่มมากขึ้นเมื่อมีเรื่องของการให้กู้และการออมเงิน การวิจัยให้ความรู้ชัดเจนว่า การก่อตั้งหรือการดำรงอยู่ของชุมชน/กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงในเขตเมืองจะต้องสัมพันธ์กับเงินทุน เนื่องจากเงินทุนให้คำตอบเฉพาะหน้าแก่ปัญหาร้อนใจที่ผู้ประกอบการอาชีพเศรษฐกิจนอกภาคทางการเผชิญอยู่โดยตรงคือปัญหานี้สินและรายได้ไม่พอเพียงกับรายจ่าย

อย่างไรก็ตาม เงินทุนก็ไม่อาจสร้างคุณลักษณะของกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงได้โดยลำพัง กลุ่มเบเกอรี่เป็นกรณีศึกษาที่ชัดเจนที่สุดว่า เงินทุนจะต้องผนวกกับความรู้และการจัดการที่ดีเหมาะสมกับสภาพของกลุ่ม(โดยเฉพาะกลุ่มการผลิต) ยิ่งไปกว่านั้น เงินทุนที่จัดการไม่เหมาะสม เช่น

กระจายไม่ทั่วถึง กลุ่มเครือข่าย ไม่ชัดเจน ก็มีผลไปทำลายทุนทางสังคมที่ชุมชน/กลุ่มนั้นสะสมหรือมีอยู่ได้ด้วย ดังปรากฏในกรณีของชุมชนร่วมสามัคคีและชุมชนคอยรุดตั้กว่า ในทางตรงข้าม เงินทุนที่จัดการได้ดี เมื่อผนวกพร้อมกับกิจกรรมที่สร้างกระบวนการเรียนรู้และการจัดการที่เหมาะสมก็สามารถจะไปฟื้นฟูทุนทางสังคมที่มีอยู่ให้เพิ่มขึ้นหรือเกิดขึ้นได้ดังกรณีกลุ่มธนาคารขยะ การจัดการเบื้องต้นที่สำคัญที่สุดคือ การจัดการเงินทุนให้มีความโปร่งใส ตรวจสอบและเข้าถึงได้โดยสมาชิก กลุ่มที่มีการจัดการในส่วนนี้ดีจะเอื้อให้การพัฒนาทุนทางสังคมหรือความไว้วางใจเกิดขึ้นในชุมชน/กลุ่มได้มากขึ้นด้วย และส่งผลต่อไปถึงการดำรงความเข้มแข็งของชุมชน/กลุ่ม แม้ในกลุ่มที่เผชิญวิกฤตเช่นกลุ่มเบเกอร์ ความโปร่งใสชัดเจนของผู้นำในเรื่องเงินทุน เอื้อให้กลุ่มสามารถพุงตัวอยู่ได้ในยามวิกฤต

ความรู้ที่ได้จากกรณีศึกษา สามารถจะกล่าวได้ว่าคุณธรรมของความสำเร็จสุจริต (อันเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการทัศน์) เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงอยู่(Exist) ของกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะในกลุ่มเศรษฐกิจนอกภาคทางการที่สมาชิกรวมกลุ่มเบื้องต้นด้วยความต้องการเงิน(ผลประโยชน์อื่น ๆ) เพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินหรือเพิ่มรายได้ การจัดการด้านการเงินและผลประโยชน์ต่าง ๆ จึงมีความอ่อนไหวและเปราะบางมาก กลุ่มจะมีวงจรชีวิตที่ดำรงอยู่ในช่วงเวลาที่สั้น แล้วเปลี่ยนสภาพ (Change) และสลายไปสู่อวสาน (Die) โดยง่าย เมื่อสมาชิกในชุมชน/กลุ่มเห็นว่าตนเองไม่ได้รับผลประโยชน์ที่ต้องการหรือถูกเบียดบังประโยชน์ที่ตนเองพึงได้ แม้ในกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงที่อยู่ได้แล้ว เมื่อสมาชิกเกิดความเคลือบแคลงใจในประเด็นความโปร่งใสในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเงินหรือผลประโยชน์ที่เกี่ยวกับเงิน เงื่อนไขที่จะพัฒนาชุมชน/กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงให้ต่อเนื่องจะเป็นไปได้ยาก เนื่องจากการจัดการเงินทุนไปกระทบต่อทุนทางสังคม ทำให้สมาชิกขาดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน อันเป็นปัจจัยพื้นฐานของการรวมกลุ่มและการดำรงอยู่ของกลุ่ม ทั้งยังอาจกล่าวได้ว่า "ความพอประมาณ" และคุณธรรมอันเป็นหลักการสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียงได้ถูกทำลายด้วยเพราะการทุจริตเบียดบังผลประโยชน์ย้อมสะท้อนถึง "ความไม่พอประมาณ" ของผู้มีอำนาจในทางการเงินและระบบที่อ่อนแอ-บกพร่องในการติดตามตรวจสอบ

ความรู้เกี่ยวกับทุนจากทั้ง 4 กรณีศึกษาอีกประการหนึ่ง คือ ทุนทางสังคม (Social Capital) ได้แก่ความไว้วางใจหรือความคุ้นเคยมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน การศึกษาพบว่าชุมชน/กลุ่มที่มีทุนทางสังคมอยู่ก่อน หรือแม้เกิด-เพิ่มขึ้นหลังการรวมกลุ่ม มักมีความเข้มแข็งมากกว่ากลุ่มที่ไม่มีทุนทางสังคมหรือมีจำกัด เปรียบเทียบระหว่างกลุ่มธนาคารขยะชุมชนวัดกลางและชุมชนคอยรุดตั้กว่ามีทุนทางสังคมมากกว่ากลุ่มเบเกอร์ตำบลคลองสามและชุมชนร่วมสามัคคี แม้ว่าชุมชนร่วมสามัคคีจะมีความเป็นกลุ่มที่เหนียวแน่นมากในช่วงระยะเวลาของการต่อสู้เพื่อบ้านมั่นคง แต่เมื่อบริบทเปลี่ยนแปลง (การมีภาระผ่อนค้ำบ้าน ความคลุมเครือในปัญหาสหกรณ์ฯ) ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่ก่อนถูกกระทบให้เปลี่ยนแปลงไปสู่ปัจเจกมากขึ้น

ปัจจัยที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับการเพิ่มขึ้น-ลดลงของทุนทางสังคม ได้แก่การเรียนรู้อย่างมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก ทั้งในมิติของความรู้ ความคิด ความเชื่อ สุขทุกข์ ปัญหา ฯลฯ โดยกระบวนการเรียนรู้นี้จะเข้าไปลดหรือสลายความเป็นปัจเจกของบุคคลให้เปิดพื้นที่ใหม่ร่วมกันในระดับชุมชน/กลุ่ม เกิดเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งหากพัฒนาได้โดยต่อเนื่องจะเป็นปัจจัยอย่างสำคัญในการจัดการความรู้ของชุมชน/กลุ่ม การพัฒนาความเอื้ออาทรและคุณธรรมในบุคคล ที่ส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งในคุณลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มและตัวสมาชิกเองด้วย โดยเฉพาะการแสวงหา“ความพอประมาณ” “ความมีเหตุผล” ซึ่งต้องมาจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิถีชีวิตทั้งสิ่งที่เป็นรูปธรรม-นามธรรม (วัตถุ-จิตใจ) ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อหาสมดุลของ“ความพอประมาณ มีเหตุผล”ที่เอื้อประโยชน์ให้แก่ผู้เกี่ยวข้องทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นภายใน-ภายนอกกลุ่ม หรือของสมาชิก-ผู้นำ

ข้อค้นพบสอดคล้องกับกรอบการวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงเชิงระบบของอภิชัย พันธเสนที่ให้ความพอประมาณและความมีเหตุผลอยู่ในระบบส่วนที่เป็น“กระบวนการ” (Process) ที่สัมพันธ์กับทางสายกลางหรือความสมดุล เพราะถึงที่สุดแล้ว ความพอประมาณ มีเหตุผลในระดับชุมชน/กลุ่ม หรือระดับมหภาคไม่อาจกำหนดและตัดสินใจด้วยความสัมพันธ์ในแนวดิ่งหรือโดยเบ็ดเสร็จตายตัวจากใคร โดยลำพังฝ่ายเดียว หากจะต้องเกิดในกระบวนการความสัมพันธ์แบบแนวราบ ทั้งกระบวนการมีส่วนร่วม กระบวนการเรียนรู้ในความคิด ความเชื่อ ผลประโยชน์ ฯลฯ เพื่อร่วมกันแสวงหาความพอประมาณ มีเหตุผล ที่มีสมดุล คือมีความยุติธรรม (ยอมรับได้) ในผู้เกี่ยวข้องทั้งหมด ระบบที่จัดให้เกิดสมดุลโดยสันติวิธีและด้วยการมีส่วนร่วมอย่างเสมอภาค-ทั่วถึง ย่อมสะท้อนถึงคุณธรรมทั้งในระบบและของบุคคลผู้เกี่ยวข้อง รวมถึงอำนาจของการจัดการที่มีระดับใกล้เคียงกัน โดยนัยนี้ คุณธรรมจึงเกี่ยวข้องกับโครงสร้างความสัมพันธ์แบบแนวราบ ที่เข้าถึงกัน ตรวจสอบ-ถ่วงดุลกันได้ (เป็นประชาธิปไตย) เป็นคุณธรรมในระดับกลุ่ม มิใช่เป็นเพียงคุณธรรมในบุคคล (ผู้นำ สมาชิก) เท่านั้น

ดังนั้น เมื่อพิจารณาในระดับมหภาค เศรษฐกิจพอเพียงในสังคมไทยจึงเกี่ยวข้องกับการเมืองในระดับต่าง ๆ ¹² รวมไปถึงการพัฒนาทางการเมืองโดยเฉพาะการเมืองภาคประชาชน และความ เป็นประชาธิปไตยด้วย การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในเศรษฐกิจนอภาคทางการที่ยั่งยืน มีอาจเกิดขึ้นได้โดยละเอียดต่อการกระจายอำนาจ สิทธิและโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรของประชาชนใน รูปแบบต่างๆ โดยพื้นฐานที่สุดคือการมีสวัสดิการพื้นฐานให้แก่กลุ่มผู้ด้อยโอกาส และต้องเป็นสวัสดิการซึ่งนำไปสู่การเพิ่มศักยภาพและอำนาจการจัดการตนเอง มิใช่สวัสดิการเชิงอุปถัมภ์หรือประชานิยม-ฟุ้งเฟ้อรัฐ

¹² การเมืองในที่นี้ หมายถึง สิทธิอำนาจที่ใช้ในการจัดสรรสิ่งที่มีคุณค่าของสังคม ไม่ว่าจะเป็นวัตถุธรรมหรือนามธรรม (ทรัพยากรทุกชนิด กำหนดค่านิยม ระบบคุณค่า ความรู้ ฯลฯ) ตามความหมายของเดวิด อีสตัน (David Easton)

นอกจากนี้ ชุมชน/กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงที่มีทุนทางสังคมดี จะเอื้อให้การจัดการมีความยืดหยุ่น คำนึงถึงมิติต่าง ๆ อย่างรอบด้านทั้งวัตถุ-จิตใจ มิได้เอาผลประโยชน์ทางวัตถุ ผลประโยชน์ระยะสั้น หรือผลประโยชน์ของตนเอง-กลุ่มตนเองเป็นศูนย์กลาง อีกทั้งจะส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ความสุขในมิติอื่น เช่นความสุขจากการมีคุณธรรม การแบ่งปัน ฯลฯ ทำให้”ความพอเพียง”มีความยั่งยืนได้จริง เนื่องจากถ้าชุมชน/กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงที่มีปัจจัยพื้นฐานเพียงพอแก่การดำรงชีวิตแล้ว ไม่สามารถสร้างความสุขในมิติอื่นนอกเหนือจากความสุขในการบริโภคหรือพึงพิงวัตถุแล้ว ย่อมทำให้เศรษฐกิจพอเพียงยากที่จะดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

อย่างไรก็ตาม ทุนทางสังคมและความสัมพันธ์ทางสังคมที่จะเอื้อต่อเศรษฐกิจพอเพียง จะต้อง มีพลวัตและความหลากหลายด้วย ในกรณีศึกษาพบว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมที่จำกัดอยู่ในกลุ่มคนรู้จัก หรือเครือข่าย อาจกลายเป็นอุปสรรคทำให้บุคคลอื่นเข้าถึงกลุ่มได้น้อยลง แม้ว่าในช่วงเริ่มต้นจะต้องอาศัยความสัมพันธ์ทางสังคมในกลุ่มคนสนิทสนมวางใจอยู่ก่อน แต่ในช่วงของการพัฒนาไปสู่ขั้นการเปลี่ยนแปลงในเชิงคุณภาพ ความสัมพันธ์ทางสังคมจำเป็นที่จะต้องมีความหลากหลาย และไปเกินกว่าเครือข่ายและคนรู้จักสนิทสนม เพราะการอาศัยฐานความสัมพันธ์เดิมที่มีอยู่ก่อน มักทำให้เกิดภาพของ”พรรคพวก”ในสายตาของคนนอกชุมชน/กลุ่ม แม้ว่ากลุ่มไม่ประสงค์เช่นนั้นก็ตาม และอาจทำให้การเชื่อมโยงกลุ่มไปสู่ผู้ประกอบการอาชีพเศรษฐกิจนอกภาคทางการในชุมชน ทั้งคนในชุมชนและคนที่เข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนเพื่อประกอบอาชีพเศรษฐกิจนอกภาคทางการ จะดำเนินการได้จำกัด

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า ทุนทั้งหลายจะต้องบูรณาการเข้าด้วยกันทั้งหมด รวมไปถึงบูรณาการกับปัจจัยอื่นที่มีใช้ทุน เช่น กระบวนการเรียนรู้ การจัดการ คุณธรรมและจิตวิญญาณ อย่างไรก็ตาม การจะบูรณาการได้ดี จะต้องอาศัยการวิเคราะห์สถานการณ์ของกลุ่มให้มีความชัดเจนว่าชุมชน/กลุ่มดังกล่าวอยู่ในวงจรชีวิต(Life Circle) ไດ ช่วงของการเกิด (Emerge) ดำรงอยู่ (Exist) เปลี่ยนแปลง (Change) อวสาน (Die) แบบถาวร หรือเป็นการสิ้นสุดจากสภาพการณ์หนึ่งเพื่อ “เกิด” สภาพการณ์ใหม่ไม่ว่าในทางบวกหรือทางลบ หมุนเวียนเป็นวงจรสืบเนื่องกันไป (เกิด ดำรงอยู่ เปลี่ยนแปลง สิ้นสุด) เนื่องจากความต้องการเงินทุน ทุนความรู้ ทุนทางสังคมในแต่ละช่วงวงจรชีวิตของกลุ่มไม่เท่ากัน ไม่เหมือนกัน เช่น ในกลุ่มที่ดำรงอยู่ได้ในระดับหนึ่งแล้ว จำเป็นจะต้องมีเงินทุนที่ได้รับการจัดการอย่างโปร่งใส เพื่อเป็นฐานที่ดีของการพัฒนาทุนทางสังคมให้สืบเนื่องต่อไป(ในกรณีธนาคารขยะ บ้านมั่นคง คอยรุดตั้กวา) ส่วนกลุ่มเบเกอรี่ จะต้องให้น้ำหนักกับการพัฒนาเงินทุนและทุนความรู้ที่นำไปใช้ในการจัดการกับการผลิตให้อยู่รอดได้ โดยการพัฒนาดังกล่าวจะต้องใช้รูปแบบระบบที่ส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม ที่ไปพัฒนาทุนทางสังคมของกลุ่มด้วย กลุ่มชุมชนใดที่สามารถบูรณาการปัจจัยต่าง ๆ อย่างได้สมดุลย่อมเอื้อให้กลุ่มดำรงอยู่ได้ยั่งยืน อย่างไรก็ตาม ความสมดุลของกลุ่มมิได้มีลักษณะสัมบูรณ์หากสัมพันธ์กับบริบทหรือระบบที่ใหญ่กว่าด้วย

เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นการจัดสมดุลของระบบต่าง ๆ ทั้งระบบใหญ่-เล็กที่อยู่ร่วมกัน โดยเหตุนี้กระบวนการเรียนรู้ และการแลกเปลี่ยนข้อมูล การสื่อสาร ฯลฯ จึงเป็นสิ่งสำคัญ (ทฤษฎีข่ายใยชีวิต จึงเน้นการไหลเลื่อนของข้อมูลระหว่างระบบต่าง ๆ และวงจรป้อนกลับ (Feedback Loop) ของระบบ)

ข้อสังเกตที่ได้จากกรณีศึกษาอีกประการคือ เงินทุนของชุมชน/กลุ่มที่ขาดบูรณาการกับปัจจัยอื่น มักมีลักษณะกระจุกตัว กระจายไม่ทั่วถึง ขาดประสิทธิภาพในการจัดการให้เกิดความโปร่งใส ให้ตรวจสอบได้โดยง่าย มีผลกระทบให้ทุนทางสังคมถูกบั่นทอน สถานการณ์ดังกล่าวมักเกี่ยวข้องกับ "ผู้ให้ทุน" ซึ่งมีแนวโน้มให้การสนับสนุนอย่างแยกส่วน และละเลยการวิเคราะห์โครงสร้างความสัมพันธ์ จึงมักจะไม่ให้ความสนใจหรือสนใจน้อยว่าเงินจะเข้าไปสร้างช่องว่างของอำนาจ หรือทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มได้ โดยเฉพาะในชุมชนซึ่งมีกลุ่มย่อยต่าง ๆ อยู่แล้วโดยปกติ

การศึกษาจึงย้ำให้เห็นว่า เงินทุน(หรือผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอื่น ๆ)แม้เป็นปัจจัยสำคัญของการรวมกลุ่ม แต่ก็มีผลในทางลบด้วย เนื่องจากเป็นเงื่อนไขทำให้เกิดความขัดแย้งและบาดหมางของกลุ่มได้ง่าย ดังนั้นหากพิจารณาความเข้มแข็งของกลุ่ม-ชุมชนในแนวคิดของ Uphoff ทั้ง 4 ปัจจัย (ทุน การเรียนรู้ การจัดการ และจิตวิญญาณ) จะเห็นได้ว่าปัจจัยการเรียนรู้ การจัดการ และจิตวิญญาณจะต้องมีอยู่ในทุนทุกประเภทของกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นเงินทุน ทุนความรู้ ทุนทางสังคม ทุนนิเวศ ฯลฯ กล่าวคือ เงินทุนของชุมชน/กลุ่มจะต้องได้รับการจัดการอย่างมีความรู้ที่เหมาะสมและเพียงพอกับประเภทของกิจกรรมหลักของกลุ่ม (เช่น ความรู้เชิงเทคนิค ความรู้เชิงระบบ ฯลฯ) และในการจัดการนั้น จะต้องพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่เอื้อให้เกิดการพัฒนาใหม่ของความรู้ และการรู้จักผู้อื่นในชุมชน/กลุ่มในมิติของชีวิตที่มากกว่ามิติด้านเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว เพื่อส่งเสริมให้เกิดคุณธรรมการแบ่งปัน เอื้ออาทร การช่วยเหลือกัน การให้อภัย ฯลฯ โดยนัยนี้ ปัจจัยทั้งหมดจึงเป็นองค์รวมเดียวกัน ไม่อาจจัดการแบบแยกขาดจากกันได้ การจัดการต่อปัจจัยใดก็ตามจะมีผลกระทบต่อปัจจัยอื่นๆ ได้ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมเสมอ วิธีคิดเชิงบูรณาการ(องค์รวม)หรือการคิดเชื่อมโยง(สังเคราะห์)จึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง

3.2 ปัจจัยกระบวนการเรียนรู้

กรณีศึกษาได้ให้รายละเอียดว่า เมื่อบริบทหรือสถานการณ์แตกต่างจากเดิม และ/หรือวงจรชีวิตของชุมชน/กลุ่มเปลี่ยนแปลง กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชน/กลุ่มเป็นกลไกสำคัญอย่างยิ่งของการปรับตัว ชุมชน/กลุ่มที่เคยเข้มแข็งมากในช่วงระยะเวลาหนึ่งดังเช่นชุมชนร่วมสามัคคีและคอยรุดตักว่า เมื่อสมาชิกขาดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันต่อตัวแปรและบริบทภายนอก มีผลกระทบให้กลุ่มเกิดความคิดที่แตกต่างได้ง่าย โดยเฉพาะการขับเคลื่อนในระดับชุมชน/กลุ่มที่มีตัวแปรเกี่ยวข้องมาก โดยที่ตัวแปรเหล่านี้มีความหลากหลายทางภูมิหลัง ทุนพื้นฐาน เป้าหมายของบุคคล-องค์กร ฯลฯ แตกต่างกันมาก กระบวนการเรียนรู้จะเป็นกระบวนการสำคัญที่ทำให้เกิดการเลื่อนไหล

แลกเปลี่ยนในสิ่งที่แตกต่างกัน เพื่อแสวงหาความสมดุล(ความคิด ความรู้สึก ผลประโยชน์ ฯลฯ) ใน
การจัดการชุมชน/กลุ่ม

กรณีศึกษาในครั้งนี้ ช่วยให้เกิดความชัดเจนขึ้นด้วยว่า กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าว จะต้อง
ดำเนินการโดยสืบเนื่อง ไม่อาจทำเพียงครั้งคราว และยังจะต้องคำนึงถึงเงื่อนไขของการเรียนรู้ซึ่ง
กล่าวถึงในกรอบความคิดของการศึกษานี้ อีก 3 ประการ คือ มีการจัดการให้การเรียนรู้เกิดอย่างมี
แผนการมิใช่เกิดตามโอกาสหรือตามบุญตามกรรม โดยให้ผลงานอยู่ในทุกขั้นตอนของการดำเนินงาน
และมีการกำหนดใช้เครื่องมือ กระบวนการที่เอื้อต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (การถอดบทเรียน การ
จัดการความรู้ การวิจัยแบบมีส่วนร่วม ฯลฯ), มีกลไกการจัดการ และมีโครงสร้างความสัมพันธ์แบบ
แนวราบระหว่างสมาชิกกลุ่มหรือภาคีทั้งหมดของชุมชน/กลุ่ม รวมทั้งมีเป้าหมายของกระบวนการ
เรียนรู้คือให้กลุ่มเกิดการจัดการตนเอง (Self Organization) และควบคุมตนเอง (Self Regulation) ได้
โดยอาศัยพลังภายในที่มาจากการระดมทุนในทุกมิติของสมาชิกอย่างบูรณาการ ระบบกลุ่มจึงจะ
พัฒนาได้ด้วยตนเองอย่างยั่งยืน ด้วยเหตุนี้กระบวนการเรียนรู้จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญของความยั่งยืน
เพราะเกี่ยวข้องกับการปรับตัวท่ามกลางบริบทของระบบมากมาย องค์กร-หน่วยงานที่เข้าไปให้การ
สนับสนุนกลุ่ม-ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงจะต้องตระหนักในสำคัญดังกล่าว และต้องเปิดโอกาส
ให้แก่การเรียนรู้ซึ่งจะต้องใช้เวลา มิอาจทำแบบสำเร็จรูป อย่างฉาบฉวยได้

ในด้านเนื้อหาการเรียนรู้โดยพื้นฐานของกลุ่มจะต้องมีความหลากหลายมิติ ทั้งความรู้ทาง
วัตถุ เชิงเทคนิค และความรู้ทางนามธรรม(คุณธรรม จิตวิญญาณ) ที่จะเอื้อให้เกิดโครงสร้างกระจาย"
(Dissipative Structures) คือมีลักษณะเอื้อต่อการไหลของความสัมพันธ์ของกลุ่มกับระบบอื่น
ภายนอก (องค์กรรัฐ ธุรกิจ องค์กรพัฒนาเอกชน เครือข่าย ฯลฯ) อย่างที่กลุ่มสามารถรักษาความ
สมดุลของระบบตนเองไว้ และสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยเงื่อนไขภายในของตนเองมากขึ้นเป็นลำดับ
เกิดประสพการณ์จากการเรียนรู้ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในเชิงพัฒนา (Development) อย่างบูรณา
การทั้งวัตถุธรรม (กายภาพ) และนามธรรม (โลกทัศน์ วิถีคิด) ได้จริง ดังนั้นหน่วยงาน-องค์กรภายนอก
ซึ่งจะเข้าไปสนับสนุนแก่กลุ่ม-ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงจะต้องดำเนินการด้วยความเข้าใจใน
องค์ประกอบและเงื่อนไขของการเรียนรู้

กล่าวในทางรูปธรรมจากกรณีศึกษาทั้ง 4 กรณี ข้อค้นพบสอดคล้องกับแนวคิด(ชายไยชีวิต)
ดังที่กล่าวมาข้างต้น คือ ความเข้มแข็งของกลุ่มต่าง ๆ มีความแตกต่างกันตามเงื่อนไขของการเรียนรู้
จะเห็นได้ว่ากลุ่มซึ่งขาดกระบวนการเรียนรู้ในลักษณะดังกล่าวมากที่สุดคือ กลุ่มเบเกอร์ีตำบลคลอง
สาม ส่วนชุมชนร่วมสามัคคี และชุมชนคอยรุดตั้กวการไหลป่าของปัจจัยจากภายนอก (ทรัพยากร
งบประมาณ ความสนับสนุนจากองค์กรภายนอก ชื่อเสียง ฯลฯ) ไม่ได้ได้รับการจัดการในเชิง
กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างกว้างขวาง เป็นเงื่อนไขสำคัญซึ่งทำให้เกิดช่องว่างหรือความไม่สมดุล
ในชุมชน-กลุ่ม ที่นำไปสู่ความแตกต่างและขัดแย้ง ในขณะที่กลุ่มธนาคารขยะชุมชนวัดกลางจะพบว่า

กรณีศึกษานี้มีจุดอ่อนในเรื่องกระบวนการเรียนรู้ต่ำกว่ากลุ่มอื่น เนื่องจากผู้นำกลุ่มให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง อีกทั้งมีกลไกการเรียนรู้จากภายนอก เข้าไปทำงานกับกลุ่มอย่างสม่ำเสมอ ในบทบาทของพี่เลี้ยง(Mentor) ช่วยการกระจายทรัพยากร การจัดระบบภายในต่าง ๆ รวมทั้งนำกลุ่มไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้อื่น

3.3 ปัจจัยการบริหารจัดการ

การบริหารจัดการชุมชน/กลุ่มมีบทบาทโดยตรงต่อความเข้มแข็งของชุมชน/กลุ่ม โดยประสิทธิภาพของการจัดการขึ้นกับทุนทุกมิติ กระบวนการเรียนรู้ คุณธรรมของสมาชิก-ผู้นำ นอกจากนี้ความแตกต่างของประสิทธิภาพยังขึ้นกับการบริหารจัดการว่าสามารถบูรณาการเชื่อมโยงทุนทั้งหมดและปัจจัยอื่นๆ ดังกล่าวข้างต้นได้มากน้อยเพียงใด ในการนี้ ผู้นำและกลุ่มผู้นำจึงมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้บูรณาการปัจจัยต่างๆ หากผู้นำ-กลุ่มผู้นำมีคุณสมบัติหรือปัจจัยส่วนบุคคลที่สอดคล้องกับปัจจัยของกลุ่ม คือเป็นผู้มีความรู้หลายมิติ สนใจใส่ใจกระบวนการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมในการจัดการและมีคุณธรรม-จิตวิญญาณ ชุมชน/กลุ่มจะสามารถพัฒนาคุณลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงได้เข้มแข็ง

นอกจากนี้ การบริหารจัดการขององค์กร-หน่วยงานภายนอกที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับปัจจัยต่างๆ ของชุมชน/กลุ่ม ยังเป็นทั้งปัจจัยเอื้อและปัจจัยอุปสรรคของการพัฒนากลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงโดยตรง เนื่องจากชุมชน/กลุ่มในปัจจุบันส่วนใหญ่อยู่ในลักษณะเปิดมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอกตลอดเวลา ในกรณีศึกษาพบว่า มีหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน เข้ามาสนับสนุนทั้งด้านงบประมาณ ความรู้ ฯลฯ แก่ชุมชน/กลุ่ม มีบทบาททั้งเป็นปัจจัยเอื้อและก่อให้เกิดอุปสรรคได้ในเวลาเดียวกัน ขึ้นกับว่าองค์กรที่เข้ามาสนับสนุน มีเป้าหมาย กระบวนทัศน์ ในวิธีการบริหารจัดการอย่างไร จุดอ่อนสำคัญของการบริหารการให้ความสนับสนุน คือขาดการวิเคราะห์อย่างจริงจังและคำนึงถึงวงจรชีวิตของกลุ่ม รวมถึงขาดการประเมินศักยภาพ (Potential Assessment) ของกลุ่มแล้วจึงให้ความสนับสนุนอย่างเหมาะสมสอดคล้องทั้งทรัพยากร ช่วงเวลา จังหวะโอกาส

ในกรณีศึกษาจะพบว่า ไม่มีการวิเคราะห์ดังกล่าว กลุ่มเบเกอร์รี่ตำบลคลองสาม ซึ่งเป็นกลุ่มก่อตั้งใหม่ นอกจากความรู้เชิงเทคนิคในการผลิตขนมให้อร่อยแล้วยังจำเป็นต้องอาศัยความรู้เชิงบริบทที่เกี่ยวข้องกับผลผลิตของกลุ่มตนเอง (การตลาด วัตถุดิบ คู่แข่ง ฯลฯ) รวมทั้งจะต้องมีแผนการจัดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และแสวงหากลไกส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่กลุ่ม ในขณะเดียวกันชุมชนร่วมสามัคคีนั้น เป็นกลุ่มที่สลาย (Die) จากกลุ่มต่อสู้เรียกร้องบ้านมั่นคงเข้าสู่บริบทใหม่ (Emerge) ในวงจรชีวิตใหม่ที่มีทุนต่าง ๆ สะสมอยู่และต้องการดำรงอยู่รอดในบริบทใหม่ของชุมชนบ้านมั่นคง-ร่วมสามัคคี กลไกและการบริหารจัดการเพื่อให้ความสนับสนุนจะต้องมีการวิเคราะห์ปัจจัย-เงื่อนไขที่จะเอื้อให้ชุมชนอยู่รอด (Exist) ในแบบที่สามารถจัดการตนเองในเวลาต่อไปได้ เช่นเดียวกับชุมชน

คอยรุดตั้กว่าที่มีลักษณะของการเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงในบริบทแบบกิ่งเมืองที่ชุมชนยังมีการจัดการทรัพยากรของตนเอง มีที่ดินเป็นที่ย่อยอาศัยและยังมีสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ คราวเรือนจึงมีความมั่นคงด้านอาหารระดับหนึ่ง ด้วยการเลี้ยงปลา ปลูกผัก ฯลฯ เอื้อให้ประหยัดรายจ่าย อีกทั้งมีกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เกิดเงื่อนไขการพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคมจากการแลกเปลี่ยน-แจกจ่าย ผลผลิต(วัตถุดิบ, อาหาร) ประกอบกับการนับถือศาสนาอิสลามที่เป็นปัจจัยเอื้อให้บุคคลมีพื้นที่ของการสร้างความสัมพันธ์ได้มากกว่าแบบแผนของศาสนิกอื่น ๆ การสนับสนุนให้ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงให้แก่บุคคล/ชุมชน/กลุ่มอื่นของหน่วยงานภายนอก จะต้องส่งเสริมให้เกิดการขับเคลื่อนทั้งชุมชน ไม่จำกัดอยู่เฉพาะกลุ่ม และส่งเสริมให้ชุมชนวิเคราะห์ตนเองเพื่อรับมือกับความเปลี่ยนแปลงในอนาคตซึ่งกำลังเปลี่ยนไปจากเดิม เพื่อรักษาไว้ซึ่งวิถีชุมชนที่เป็นเศรษฐกิจพอเพียงได้โดยแท้จริง

การบริหารงาน การออกกฎเกณฑ์ใดๆ เพื่อให้การสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง จำเป็นจะต้องเข้าใจภาวะของการเปลี่ยนผ่านดังกล่าวอย่างถูกต้อง โดยเฉพาะเข้าใจว่าการเปลี่ยนแปลงมักจะต้องมีผลกระทบต่อบุคคลหรือกลุ่มต่างๆ ทั้งใหม่และเก่าในชุมชนด้วย ซึ่งหากจัดความสัมพันธ์ไม่เหมาะสมจะทำให้เกิดการแบ่งขั้วแบ่งฝ่ายในชุมชน มีผลกระทบต่อทุนทางสังคมได้

3.4 ปัจจัยคุณธรรม-จิตวิญญาณ

ปัจจัยต่างๆ ที่กล่าวมาก่อนหน้านี้ จะนำไปสู่คุณลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน/กลุ่ม และสมาชิกได้หรือไม่ ขึ้นกับว่าปัจจัยดังกล่าวได้บูรณาการหรือเชื่อมโยงกับปัจจัยคุณธรรม-จิตวิญญาณด้วยมากน้อยเพียงใด จากการวิจัยพบว่า ปัจจัยคุณธรรม-จิตวิญญาณของกรณีศึกษานั้น อาศัยศาสนธรรมของศาสนาต่างๆ ที่บุคคลหรือสมาชิกกลุ่มนับถือปฏิบัติอยู่แล้ว ชุมชนคอยรุดตั้กว่ามีปัจจัยดังกล่าวเด่นชัดโดยเฉพาะในคนรุ่นเก่าที่ปฏิสัมพันธ์กับสังคมสมัยใหม่โดยจำกัด เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีพื้นฐานสังคมในศาสนาอิสลามมาต่อเนื่องยาวนาน กลุ่มธนาคารขยะอาศัยกระบวนการเรียนรู้แบบปฏิสัมพันธ์และระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มเอื้อให้คุณธรรมพัฒนาขึ้นได้ค่อนข้างชัดเจนในกลุ่มเด็กและเยาวชนที่มาทำกิจกรรมกลุ่มร่วมกัน แม้แต่เด็กซึ่งเคยหลบเลี่ยงการศึกษา ศาสนาก็มีความเต็มใจมาเรียนรู้ด้วยความสมัครใจโดยอาศัยความสัมพันธ์ของกลุ่ม กลุ่มจึงสร้างผลกลับไปสู่การสร้าง ความมั่นคงทางศาสนาให้มากขึ้นในปัจเจกบุคคลด้วย

กรณีศึกษาให้แง่มุมที่น่าสังเกตว่า คุณธรรมและจิตวิญญาณอันเป็นพฤติกรรมส่วนบุคคล เมื่ออยู่ในกลุ่ม จะแสดงออกด้วยวิถีคิด-พฤติกรรมของสมาชิกและกลุ่มที่คำนึงถึง “ผู้อื่น” อยู่เสมอ และมิใช่เพียงผลประโยชน์ทางวัตถุของผู้อื่นเท่านั้น แต่รวมไปถึงสุขทุกข์ของผู้อื่น รวมทั้งใส่ใจความเป็นชุมชน/กลุ่มที่ขยายไปเชื่อมโยงกับระดับที่ใหญ่ขึ้น คือไปถึงชุมชน/กลุ่มอื่น เครือข่ายอื่น และสภาพแวดล้อม(ระบบนิเวศ)ด้วย “จิตสำนึกสาธารณะ”(Public Consciousness) จึงเป็นปัจจัย

คุณธรรมของกลุ่ม ที่พึงต้องได้รับการพัฒนาขึ้นในระดับชุมชน/กลุ่ม คุณธรรมในเศรษฐกิจพอเพียงจึงสมควรเป็นเพียงการทำความดีเพื่อต้องการผลลัพธ์ให้ตกแก่ตนเองหรือเฉพาะกลุ่มและพวกพ้องของตนเองเป็นสำคัญ โดยนัยนี้ “ความพอประมาณ” จึงมีสถานะสัมพัทธ์หรือปรับเปลี่ยนไปกับภาคีหรือผู้เกี่ยวข้องทั้งหมด

นอกจากนี้ คุณธรรม จิตวิญญาณ ที่จะทำให้เกิดกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงที่เข้มแข็งได้ จะต้องอาศัยฐานเริ่มต้นในคุณธรรมของผู้นำ ที่มีความพอประมาณ แบ่งปัน กระจายผลประโยชน์ เพื่อให้เกิดระบบการจัดการที่โปร่งใส มีการตรวจสอบได้ ก่อให้เกิดความศรัทธา ไว้วางใจของสมาชิก กลุ่มที่มีคุณธรรมในระดับจิตวิญญาณ จะทำให้การใช้เหตุผลและความพอประมาณมิใช่หมายถึงการ “หารแบ่งโดยเท่าเทียม” หากหมายถึงการให้และได้ที่เหมาะสมตามสถานการณ์และสถานภาพ (เช่น คนที่ลำบากกว่าพึงได้รับความสนับสนุนจากกลุ่มมากกว่า ด้วยความเต็มใจของสมาชิก) ปัจจัยคุณธรรม-จิตวิญญาณจึงเป็นปัจจัยสำคัญของความยั่งยืน

3.5 ปัจจัยเชิงบริบท

การศึกษาในระยะที่ 2 พบว่า ภาพลักษณ์และวาทกรรมซึ่งเป็นอุปสรรคของการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ได้เปลี่ยนแปลงจากการศึกษาในระยะที่ 1 มาเป็นปัจจัยสนับสนุนการขับเคลื่อนในระยะที่ 2 แล้ว กล่าวคือ ภาพลักษณ์ของเศรษฐกิจพอเพียงในมิติของวิถีชีวิตแบบชนบทในการศึกษาระยะที่ 1 (ทำการเกษตร อยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ ฯลฯ) เปลี่ยนแปลงไปอยู่ในมิติของระบบคุณค่า หรือแนวทางการดำรงชีวิตมากขึ้น (พอกินพอใช้ ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย) ทั้งนี้ น่าจะมาจากการเคลื่อนไหวประชาสัมพันธ์ วรรณคดีอย่างต่อเนื่องของสื่อมวลชนและรัฐบาลในช่วงปีที่ผ่านมา ที่นำความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ออกไปปรับใช้ขยายผลและประชาสัมพันธ์ในมิติใหม่มากขึ้น อย่างไรก็ตาม ยังมีความคิดเห็นที่แตกต่างในหลายประเด็นของกระบวนการทัศน์ ทิศทางและวิธีการของการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ด้วย

อุปสรรคภายนอกของการขับเคลื่อนที่ยังคงเหมือนกับผลการศึกษาระยะที่ 1 คือ ภาระรายจ่ายด้านการศึกษาของบุตร สมาชิกกลุ่มก่อตั้งของกลุ่มเบเกอร์คลองสาม ระบุชัดเจนว่า ปัญหาที่สมาชิกมีความวิตกมากที่สุดคือปัญหาการศึกษาบุตร มากกว่าปัญหาสุขภาพ เพราะส่วนหลังนั้นได้หลักประกันด้านสุขภาพจากรัฐมากขึ้นและเข้าถึงได้ง่าย ในขณะที่ค่าใช้จ่ายการศึกษายังต้องรับภาระเอง อีกทั้งค่าใช้จ่ายการศึกษามักไม่มีการยืมเงินกันในกลุ่มคนรู้จัก เพราะต่างมีภาระจำเป็นเหมือนกัน ดังนั้นหากขาดเงินในส่วนนี้จำเป็นต้องกู้เงินทำให้เกิดหนี้สิน การศึกษาจึงเป็นภาระหนักของครอบครัวโดยตรง (การประชุมกลุ่มสมาชิกก่อตั้ง, 9 พย.2550)

4.แนวทางการขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในเศรษฐกิจนอภาคทางการเขตเมืองในระดับชุมชน/กลุ่ม

ทั้ง 4 กรณีศึกษาให้ความรู้ว่า แนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในเศรษฐกิจนอภาคทางการระดับชุมชน/กลุ่ม จะต้องครอบคลุมเศรษฐกิจพอเพียงทั้งสองมิติ คือการสนับสนุนมิติเศรษฐกิจ และการสนับสนุนมิติโลกทัศน์ วิถีคิด ค่านิยม โดยที่จะต้องดำเนินการไปพร้อมกันอย่างบูรณาการ ดังนี้

4.1 การสนับสนุนทุนให้ครบทุกด้านด้วยโครงสร้างการบริหารจัดการแบบแนวราบ

นโยบายขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงจะต้องให้การสนับสนุน"ทุน"ในทุกมิติอย่างบูรณาการทั้งเงินทุน(ทรัพยากร) ทุนความรู้ ทุนทางสังคม โดยทุนซึ่งถือว่าเป็นเงื่อนไขจำเป็นของการก่อตั้งกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงในเศรษฐกิจนอภาคทางการเขตเมืองคือเงินทุน อย่างไรก็ตาม เงินทุนดังกล่าวจะต้องผสมผสานเข้ากับการให้ความรู้ในการบริหารการเงิน ไม่ว่าจะเพื่อการผลิต การออม การจัดสวัสดิการ ฯลฯ และการใช้กฎ-กติกา ทุนทางสังคมที่มุ่งสนับสนุนให้เกิดโครงสร้างการจัดการเงินทุนและทุนความรู้ในแนวราบมากที่สุด เพื่อเอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง ทั้งสมาชิก-ผู้นำองค์กรผู้สนับสนุนทั้งทางตรงทางอ้อม และเกิดการติดตาม ตรวจสอบอันจะเอื้อให้ความโปร่งใสเป็นไปได้จริง ทั้งยังสนับสนุนให้การพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคมเกิดขึ้นหรือดำเนินการต่อไปได้

การขับเคลื่อนจึงจำเป็นจะต้องพยายามกำกับมิให้เกิดโครงสร้างแนวดิ่งในปัจจัยต่างๆ อันจะทำให้เกิดความสัมพันธ์เชิงอำนาจ หรือขยายช่องว่างของอำนาจภายในชุมชน/กลุ่มให้แตกต่างกันมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากโครงสร้างของกลุ่มในแนวดิ่งหรือแนวราบมีอิทธิพลมากต่อคุณลักษณะของกลุ่มทั้งด้านการจัดการ ความโปร่งใส การตรวจสอบได้ และกระบวนการเรียนรู้ รวมไปถึงความสัมพันธ์ทางสังคม ชุมชน/กลุ่มเองรวมถึงองค์กรภายนอกที่ให้การสนับสนุนจะต้องวิเคราะห์โครงสร้างของชุมชน/กลุ่มเพื่อส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องให้ได้มากที่สุด ปัจจัยที่มักจะทำให้เกิดโครงสร้างแบบแนวดิ่งหรือแนวนอน คือระดับความแตกต่าง(ช่องว่าง)ของความรู้ ความสามารถของบุคคล และการเข้าถึงแหล่งทุนโดยเฉพาะเงิน รวมไปถึงอำนาจเดิมที่มีอยู่ก่อน นอกจากนี้การอาศัยเพียงกฎที่เป็นข้อบังคับทางการ (เช่นกฎหมาย ข้อบังคับ ฯลฯ) อาจไม่เพียงพอที่จะสร้างสมดุลของกลุ่ม เพราะโดยธรรมชาติบุคคล(สมาชิก)มีความสามารถและทุนพื้นฐานแตกต่างกัน จึงควรจะต้องมีกติกาหรือมาตรการที่เป็นข้อตกลงเฉพาะของแต่ละชุมชน/กลุ่มที่สอดคล้องสนับสนุนกฎระเบียบทางการให้เข้มแข็งอีกทีหนึ่ง รวมไปถึงการพัฒนามาตรการทางสังคมและคุณธรรม-จิตวิญญาณที่มีใช้การควบคุมแบบตายตัว(ลงโทษ) ขึ้นมาด้วย ภาศิภายนอกเป็นปัจจัยหนึ่งซึ่งทำให้เกิดโครงสร้างแบบแนวดิ่งได้ด้วย หน่วยงานที่เข้าไปเกี่ยวข้องจึงต้องวิเคราะห์บทบาทของตนเองเสมอในการให้ความสนับสนุนการขับเคลื่อน

4.2 การให้ความสำคัญแก่การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ในระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณธรรม-จิตวิญญาณ

พร้อมกับการสนับสนุนทุนดังกล่าวข้างต้น และการบริหารการเงิน การตรวจสอบ ติดตามนั้น การขับเคลื่อนจะต้องดำเนินการในทางส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ในระบบของความสัมพันธ์ทางสังคมให้มากขึ้น โดยผ่านกิจกรรมที่มีใช้กิจกรรมทางเศรษฐกิจล้วน ๆ หากจะต้องมีกิจกรรมที่จะส่งเสริมสมาชิกทั้งหมด ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในมิติอื่น ๆ ด้วย เช่นการใช้เวลาร่วมกันในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ชีวิต บุคคล ครอบครัว ชุมชน เนื่องจากชุมชน/กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงยากจะเกิดอย่างยั่งยืนได้ หากการขับเคลื่อนกลุ่มไม่บูรณาการเรื่องราวของชีวิตในมิติอื่นเพื่อส่งเสริมโลกทัศน์ วิธีคิด ระบบคุณค่าเข้าไปในมิติเศรษฐกิจด้วย กลุ่มไม่ควรดำเนินการโดยมีมิติเศรษฐกิจเป็นสำคัญเพียงอย่างเดียว หรือดำเนินการแบบแยกส่วน-กลไก คือให้กลุ่มอยู่รอดได้ทางเศรษฐกิจแล้วจึงมาคิดเรื่องการพัฒนาด้านอื่นเหมือนกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศที่ผ่านมา

การขับเคลื่อนจึงต้องให้ความสำคัญสนับสนุนอย่างสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ในทุกกิจกรรม เพราะกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นปัจจัยเอื้อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคม-ทุนทางสังคม อันเป็นฐานของการจัดการความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล ภูมิคุ้มกัน ความรู้ โดยเฉพาะเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อให้เกิดการพัฒนาคุณธรรม เนื่องจากศีลธรรม-คุณธรรมอันเป็นแนวปฏิบัติของบุคคลต่อผู้อื่น-สิ่งอื่น ไม่อาจเกิดขึ้นเองอย่างลอยๆ โดดๆ โดยลำพังปัจเจกบุคคล ในทางตรงข้ามบุคคลเรียนรู้ศีล-ธรรมหรือสิ่งที่ไม่ควรทำ-ควรทำได้ชัดเจน ต่อเมื่อมีการสัมพันธ์กับผู้อื่น-สิ่งอื่น ได้เห็นหรือสัมผัสผลแห่งการกระทำนั้น ๆ กระบวนการเรียนรู้แบบปฏิสัมพันธ์ (คิดถึงใจเขา-ใจเรา) และการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน/กลุ่ม(สังฆะ) จึงเป็นปัจจัยสำคัญของการบ่มเพาะศีลธรรม

หากกระบวนการเรียนรู้ทางศีลธรรมสามารถพัฒนาไปถึงระดับที่บุคคลสามารถเปลี่ยนนิยามหรือฐาน “ความสุข” ของตนเองจากวัตถุไปสู่การมีความสุขใหม่จากการมีวัตถุเพียงพอประมาณ แล้วมีความสุขความพอใจอย่างใหม่จากการมีคุณธรรม ความเมตตา การแบ่งปัน จิตอาสา ให้อภัย ฯลฯ การพัฒนาในระดับจิตวิญญาณนี้ จะมีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน/กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง โดยนัยนี้ศาสนาจึงมีบทบาทสำคัญ เนื่องจากมุ่งพัฒนามนุษย์ในระดับจิตวิญญาณให้สามารถมีความสุขอย่างใหม่จากการแบ่งปัน การให้ เพื่อการเข้าถึงพระเจ้าหรือสิ่งสูงสุด(พระนิพพาน)เศรษฐกิจพอเพียงที่ดำรงอยู่ในอดีตจึงอาศัยฐานศาสนา ดังกรณีศึกษาจะพบว่า ศาสนาอิสลามมีบทบาทสำคัญในการอบรมกล่อมเกลานักศอล

แม้กระบวนการเรียนรู้จะมีความสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงทั้งมิติเศรษฐกิจและโลกทัศน์ วิธีคิด แต่การจะเกิดกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวได้ จะต้องมีความรู้พื้นฐานที่เอื้อต่อการเรียนรู้อย่างน้อย 3 ประการ คือ

- มีพื้นที่ของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในระบบชุมชน/กลุ่ม ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

- มีการเรียนรู้ที่หลากหลายและต่อเนื่องในเวลาที่เพียงพอจะให้เกิดการตกผลึกของสิ่งที่รับรู้
- และที่สำคัญมากที่สุดคือมีกลไกส่งเสริมการเรียนรู้ อันได้แก่บุคคลหรือสถาบันที่จะเอื้อให้เกิดกิจกรรมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

จะเห็นได้ว่าชุมชน/กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงที่นับถือศาสนาอิสลามในปัจจุบันมีเงื่อนไขดังกล่าวชัดเจน เนื่องจากยังมีองค์กร(มัสยิด โรงเรียนตาดีกา ปอเนาะ)เป็นกลไก มีพิธีกรรมทางศาสนาที่ต่อเนื่องในวิถีชีวิตประจำวัน มีประเพณี -วัฒนธรรม เป็นพื้นที่และกลไกให้บุคคลได้มาพบปะเรียนรู้ รับการถ่ายทอดระบบคุณค่าได้เข้มแข็งและต่อเนื่องมากกว่าศาสนาอื่น โดยเฉพาะในระดับกลุ่ม ต่างกับศาสนาอื่นซึ่งกลไก ระบบชีวิต ฯลฯ ที่จะสร้างกระบวนการเรียนรู้ในระดับกลุ่มได้เลือนหาย แม้ว่าโดยหลักธรรมของศาสนาจะมุ่งการดำรงชีวิตในแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงก็ตาม เศรษฐกิจพอเพียงจึงมักปรากฏในระดับปัจเจกบุคคลมากกว่ากลุ่ม

4.3 การพัฒนาระบบ องค์กร กลไก เครื่องมือ และวิถีคิดของการให้ความสำคัญสนับสนุนในระดับชุมชน/กลุ่ม

องค์กรที่เป็นกลไกสนับสนุนการขับเคลื่อน จะต้องส่งเสริมการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมภายในชุมชน/กลุ่ม รวมไปถึงการเปิดโอกาสให้เกิดการสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมระหว่างชุมชน/กลุ่มกับองค์กรภายนอกผู้ให้การสนับสนุนด้วย โดยเฉพาะการประเมินศักยภาพ(Potential Assessment) ของชุมชน/กลุ่มด้วยการเรียนรู้สถานการณ์ สถานภาพของกลุ่มว่าอยู่ในลักษณะไหนในวงจรชีวิตใด เพื่อให้การสนับสนุนเกิดประโยชน์สูงสุด และป้องกันมิให้เกิดการรับและการให้แบบฟุ้งเฟ้อ หรือเกิดโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจ(แนวตั้ง)ในชุมชน/กลุ่มโดยไม่เจตนา อันเป็นอุปสรรคสำคัญของการพัฒนาความไว้วางใจ อันเป็นปัจจัยพื้นฐานของการรวมกลุ่ม

นอกจากนี้ จะต้องมีการสร้างความรู้ในเรื่องของวิธีการ เครื่องมือ บุคลากร ที่จะเข้าไปส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ในลักษณะที่กล่าวมา รวมไปถึงกระบวนการ-กลไกการติดตามและเกณฑ์การประเมินตนเองของชุมชน/กลุ่มบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของชุมชน/กลุ่ม ด้วยการใช้เครื่องมือและวิธีการที่ง่ายต่อความเข้าใจและการมีส่วนร่วมของชุมชน/กลุ่ม และใช้อย่างก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของผู้เกี่ยวข้องทั้งหมดด้วย ที่สำคัญไม่น้อยอีกประการหนึ่ง คือ การพัฒนากระบวนการทัศน์ วิถีคิดของกลไกการขับเคลื่อนทั้งภายในและภายนอกให้เอื้อกับการพัฒนาตนเองของชุมชน/กลุ่ม เนื่องจากดังกล่าวไว้ในการศึกษาระยะที่ 1 (ระดับปัจเจก) ว่ามีความแตกต่างทางกระบวนการทัศน์ วิถีคิดในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจนอภาคทางการ ระหว่างความมั่งคั่งและความมั่นคง การขับเคลื่อนจึงต้องชัดเจนว่ามุ่งสู่ทิศทางเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสร้างความมั่นคงที่ยั่งยืนมากกว่าความมั่งคั่งตามกระแสโลกาภิวัตน์และวัฒนธรรมบริโภคนิยม

กลไกทางรูปธรรม ได้แก่ องค์การปกครองในระดับพื้นที่ (กรุงเทพมหานคร เทศบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัด-ส่วนตำบล) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเมือง สำนักงานทรัพย์สินฯ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ควรเข้ามามีส่วนร่วมหลักในการขับเคลื่อน โดยเฉพาะองค์กรระดับพื้นที่ ซึ่งมีเงื่อนไขของความต่อเนื่องในการขับเคลื่อนได้มาก

กล่าวโดยสรุป แนวทางการขับเคลื่อนอาจแบ่งออกได้เป็น”สิ่งที่ควรทำ”และ”ไม่ควรทำ” ดังนี้

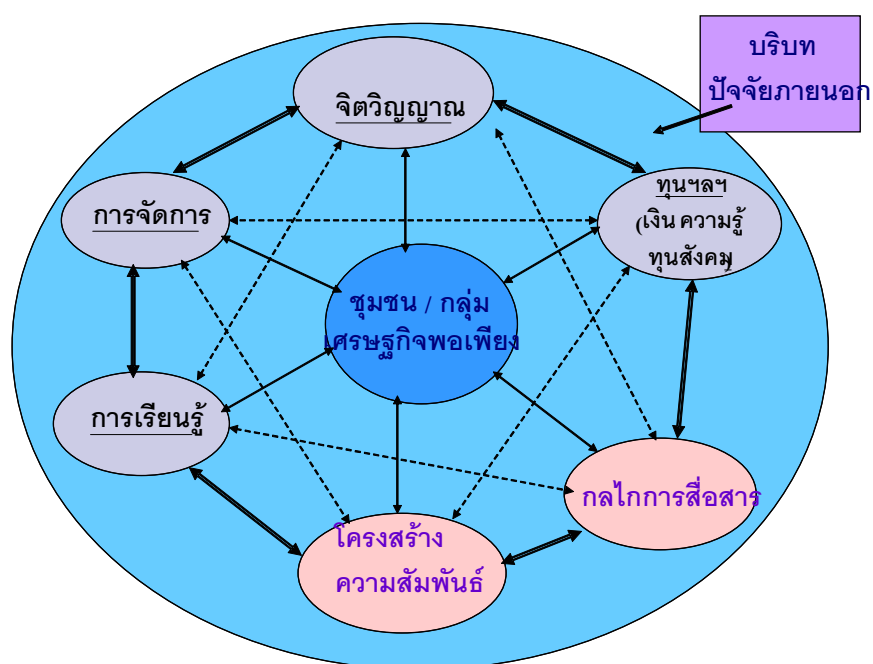
**สรุปแนวทางการขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง
ในเศรษฐกิจนอภาคทางการเขตเมือง ระดับกลุ่ม-ชุมชน**

สิ่งที่ “ควร” ทำ	สิ่งที่ “ไม่ควร” ทำ
การให้ความสนับสนุนทุนโดยครบในทุกระดับอย่างบูรณาการ	การให้ทุนโดยไม่ประเมินศักยภาพของกลุ่มวงจรชีวิตหรือสถานภาพของกลุ่มโดยชัดเจน
การส่งเสริมโครงสร้างในแนวนอนไม่ว่าในการบริหารจัดการและการเรียนรู้	การสนับสนุนซึ่งทำให้เกิดโครงสร้างแนวดิ่ง ก่อให้เกิดช่องว่างของอำนาจในการจัดการและการเรียนรู้ร่วมกันภายในกลุ่ม และของกลุ่มกับองค์กรภายนอก
การให้ความสำคัญแก่กระบวนการ(Process) โดยเฉพาะกระบวนการเรียนรู้ในทุกระดับพื้นที่ของการดำเนินงานและทำกิจกรรม ส่งเสริมอย่างจริงจังในกระบวนการเรียนรู้ด้านจิตวิญญาณ และวิธีคิดเชิงระบบ	การสนับสนุนที่มุ่งผลสำเร็จ(ผลลัพธ์)ในแบบเร่งด่วนรวดเร็ว มุ่งปริมาณเป็นสำคัญ
การสร้างและพัฒนากลไกภายในภายนอกเพื่อการติดตามอย่างมีส่วนร่วม และการเรียนรู้ตนเองของชุมชน/กลุ่ม	การสนับสนุนแบบไม่ติดตามผล หรือติดตามโดยไม่ต่อเนื่อง
การสร้างและพัฒนาวิธีการ เครื่องมือเพื่อการประเมินตนเองของชุมชน/กลุ่ม ในด้านการเรียนรู้-การจัดการความสัมพันธ์ทางสังคม โดยเน้นการมีส่วนร่วมในการประเมิน	การส่งเสริม เชิดชู เผยแพร่ผลสำเร็จของกลุ่ม โดยไม่มีกลไกของการติดตาม-ประเมินตนเองของชุมชน/กลุ่ม
การสร้างระบบรองรับการดูงานจากภายนอกที่เน้นการมีส่วนร่วมของภายในชุมชน/กลุ่ม และการได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับบุคคล-องค์กรภายนอกที่มาดูงานด้วย และแสวงหาแนวทางขยายความสัมพันธ์ทางสังคมกับผู้มาดูงาน	การดูงานของชุมชน/กลุ่มที่แยกออกจากบริบทที่ชุมชน/กลุ่มนั้นตั้งอยู่ หรือการดูผลลัพธ์ที่สำเร็จโดยไม่ดูกระบวนการ บริบท เงื่อนไขของความสำเร็จ รวมทั้งการดูผลสำเร็จอย่างหยุดนิ่ง
อื่น ๆ : สนับสนุนการออมเงินด้วยการลดรายจ่ายให้มีเงินเหลือออม เพื่อส่งเสริมการปรับพฤติกรรมการบริโภคที่ฟุ้งเฟ้อ	อื่น ๆ : ตั้งเงื่อนไขการสนับสนุนงบประมาณต่อเมื่อมีการตั้งเป็นกลุ่มโดยขาดกระบวนการเรียนรู้ หรือพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคมขึ้นมารองรับ

5 ข้อสังเกตทางแนวคิด-ทฤษฎี จากการวิจัย

ในส่วนของการรอบความคิดซึ่งผู้ศึกษาใช้เป็นเครื่องมือในการสังเคราะห์ผลการศึกษาของการวิจัยนี้ มีข้อค้นพบที่เป็นข้อสังเกตซึ่งคิดว่าจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาทฤษฎี-แนวคิดที่ใช้ รวมทั้งเป็นประโยชน์ในการพัฒนากรอบความคิดเพื่อการขับเคลื่อนงานพัฒนา ดังนี้

5.1 กรอบการวิเคราะห์ปัจจัยทั้ง 4 ประการ คือ ทุน การเรียนรู้ การจัดการ และจิตวิญญาณของ Uphoff นั้น เป็นกรอบคิดที่ช่วยในการศึกษาวิเคราะห์ทั้งระดับบุคคล และระดับกลุ่มที่เอื้อให้การเก็บข้อมูลดำเนินการได้รอบด้านในมิติสำคัญ ๆ นอกจากนี้ในการวิจัยยังพบโดยชัดเจนด้วยว่า ความเข้มแข็งอ่อนแอในระดับชุมชน/กลุ่มนั้น ยังมีปัจจัยสำคัญมากอีก 2 ปัจจัยเข้ามาเกี่ยวข้องได้แก่ โครงสร้างความสัมพันธ์ และกลไกการสื่อสาร เนื่องจากเมื่อใดที่บุคคลมารวมกันแม้เพียง 2 คน จะต้องมีความสัมพันธ์เกิดขึ้น และจะต้องมีกลไกของการสื่อสารเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยโดยตรง จากบทสังเคราะห์ที่กล่าวมาเป็นลำดับจะเห็นได้ว่า ปัจจัยทั้ง 2 ประการนี้ มีอิทธิพลต่อคุณลักษณะของปัจจัยอื่น ๆ เป็นอันมากด้วย

5.2 ปัจจัยที่สนับสนุนและที่เป็นอุปสรรคนั้น เป็นปัจจัยเดียวกัน หากแต่แสดงออกในคุณสมบัติที่แตกต่างกัน เช่น ปัจจัยโครงสร้างความสัมพันธ์ หากเป็นแบบแนวนราบจะเอื้อให้เกิดคุณสมบัติของการเรียนรู้ การจัดการในด้านต่างๆ อย่างสร้างการมีส่วนร่วมได้มาก ในขณะที่โครงสร้างความสัมพันธ์แบบแนวตั้ง ทำให้เกิดช่องว่างของความรู้ อำนาจ ในการตรวจสอบและติดตามการจัดการและกระทบต่อการเรียนรู้ โดยเฉพาะในกรณีที่สมาชิกกลุ่มมีความสามารถและทักษะพื้นฐานแตกต่างกันอยู่ก่อน

5.3 ปัจจัยทั้งหมดเชื่อมโยงถึงกันทั้งโดยตรงและโดยอ้อม หากกลุ่มสามารถพัฒนาปัจจัยหนึ่งให้บูรณาการกับปัจจัยอื่นๆ ได้มาก ก็จะสามารถแสดงคุณสมบัติใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิมได้มาก เช่น ปัจจัยการบริหารจัดการที่บูรณาการ ปัจจัยโครงสร้างความสัมพันธ์แบบแนวนอนและเชื่อมโยงผลานเข้ากับปัจจัยการเรียนรู้แบบปฏิสัมพันธ์(Interactive Learning) จะเอื้อให้การบริหารจัดการเงินทุน ทุนความรู้ ฯลฯ เป็นไปอย่างทั่วถึง เกิดการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ร่วมกันในด้านต่างๆ ได้มาก “ความเป็นกลุ่ม”จะมีความเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้น ยิ่งไปกว่านั้นหากบูรณาการปัจจัยคุณธรรม-จิตวิญญาณเข้าไปในการจัดการและการเรียนรู้ด้วยอีก ก็จะทำให้การจัดการและการเรียนรู้นั้นมีมิติเพียงวัตรธรรม หากมีมิติของชีวิตจิตใจ สุขทุกข์ใน“ชีวิตจริง”ที่มีความหลากหลาย มิใช่เพียงใน“ชีวิตกลุ่ม”ซึ่งมักลดทอนและจำกัดเรื่องราว ความคิด ปัญหาอยู่ที่กิจกรรมของกลุ่มเท่านั้น

5.4 โดยนัยนี้ ปัจจัยต่าง ๆ แม้จะมีความสำคัญ แต่การเชื่อมโยงให้ปัจจัยผลานเข้าด้วยกันก็เป็นสิ่งที่สำคัญไม่น้อยไปกว่ากัน เพื่อให้ “องค์รวมเป็นมากกว่าผลรวมขององค์ประกอบ” (The “Whole” is more than the sum of its parts) คือแสดงคุณสมบัติใหม่ได้ ข้อค้นพบนี้ช่วยให้เห็นถึงแนวคิด “ข่ายใยชีวิต” ในทางรูปธรรมได้อย่างชัดเจน เนื่องจากคำหลัก (Keyword) หรือแนวการวิเคราะห์-สังเคราะห์ที่เป็นหัวใจสำคัญของแนวคิดนี้คือการศึกษา “สัมพันธ์ภาพ” (Relationship) ได้แก่การศึกษาปรากฏการณ์ต่างๆ ด้วยการทำความเข้าใจระบบสัมพันธ์ภาพหรือความเชื่อมโยงขององค์ประกอบ-ปัจจัยทั้งหลาย และสิ่งที่บังเกิด(emerge) ขึ้นใหม่ในระบบความเชื่อมโยงนั้น คุณสมบัติของสัมพันธ์ภาพที่เอื้อต่อการบังเกิดในสิ่งที่ก้าวหน้า ได้แก่มีการเลื่อนไหล (flow) การปฏิสัมพันธ์(Interactive)ระหว่างปัจจัย-องค์ประกอบต่างๆ ภายในโครงสร้างแบบกระจาย (Dissipative Structure) หรือแนวราบ และจะต้องมีการป้อนกลับ (Feedback Loop) อย่างต่อเนื่องด้วย (ซึ่งในการศึกษานี้คือการติดตาม ตรวจสอบ ประเมิน ป้อนกลับความรู้ ข้อมูล ฯลฯ อย่างต่อเนื่องในทุกมิติและทุกปัจจัยของชุมชน/กลุ่ม มิใช่เฉพาะการเงิน หากรวมถึงการเรียนรู้ การทำกิจกรรม ฯลฯ ด้วย)

แนวคิดข่ายใยชีวิตจึงช่วยให้กรอบความคิดของ Uphoff และแนวการวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงเชิงระบบของ อภิชาติ พันธเสน มีพลวัตในการวิเคราะห์ มิได้ถูกศึกษาแบบกลไก แยกส่วนหยุดนิ่งอยู่ในแต่ละปัจจัย หรือในแต่ละขั้นตอนของระบบ หากเห็นถึงความเชื่อมโยงและพลวัตทั้งหมด อันเป็นสภาพจริงของปรากฏการณ์ทางสังคม

5.5 จุดอ่อนสำคัญของการนำแนวคิดเชิงระบบไปศึกษาวิจัยและขับเคลื่อน เพื่อการพัฒนาต่างๆ คือการคิดและจัดการแบบแยกส่วน กลไก แม้ว่าในเชิงการจัดการนั้น จำเป็นจะต้องมีขั้นตอนและวิธีปฏิบัติที่ชัดเจน สามารถปฏิบัติได้ แต่ระบบการจัดการนั้นจะต้องกำกับด้วยความคิดเชิงระบบ (Systemic Thinking) ไม่อาจคิดแบบแยกส่วนและเป็นกลไกได้ หมายความว่า การขับเคลื่อนจะต้องอาศัยการมองเห็นภาพรวมหรือองค์รวมของสิ่งต่างๆ อยู่ก่อนไม่มากนักน้อย เพื่อเอื้อให้การขับเคลื่อน

สามารถพัฒนาการเชื่อมโยงให้เกิดขึ้น พร้อมๆ กับการเรียนรู้ถึงความเชื่อมโยงนั้นจนกระทั่งเห็น "องค์รวม" ที่ชัดเจนได้มากขึ้นเป็นลำดับ ดังนั้น การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง จึงต้องพัฒนาแนวคิด-ทฤษฎี เครื่องมือความคิด (Conceptual Tool) ที่ส่งเสริมกระบวนการคิดเชิงระบบ และการพัฒนาบุคคลที่เกี่ยวข้องให้มีความคิดเชิงระบบด้วย การขับเคลื่อนจึงจะมีพลัง

5.6 การวิจัยพบว่า การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในปัจจุบันยังอยู่ในระบบคิดหรือกระบวนการทัศน์แบบแยกส่วนและมีความเป็นกลไกอยู่ไม่น้อย แม้แต่แนวคิดเชิงระบบก็อาจถูกนำไปใช้ในแบบกลไกแยกส่วนได้ ในลักษณะที่คล้ายกับแนวคิดของการพัฒนาเศรษฐกิจกระแสหลักที่เผยแพร่อย่างกว้างขวางทั่วโลกในช่วงทศวรรษที่ 1970 ที่เรียกว่า Missing Factor Approach และ Single Factor Approach คือการมุ่งหา "ปัจจัยที่หายไป" ซึ่งทำให้การพัฒนาไม่ประสบความสำเร็จ โดยเชื่อว่าหากสามารถพัฒนาปัจจัยที่หายไปได้ ก็จะสามารถแก้ไขปัญหาที่เผชิญอยู่ได้ ในขณะเดียวกันก็ให้ความสำคัญกับ "ปัจจัยเดียว" บางปัจจัย ว่าเป็นมีความสำคัญที่สุดในการแก้ไขปัญหาคือการพัฒนา ทั้งที่ปัจจัยทั้งหลายมีปฏิสัมพันธ์เกี่ยวพันถึงกันเสมอ การให้ความสำคัญกับปัจจัยใดเป็นพิเศษจะขึ้นกับวงจรชีวิตและบริบทของกลุ่มในแต่ละช่วงเวลา(บางเวลา) จึงไม่มีปัจจัยใดที่สำคัญอย่างเบ็ดเสร็จตลอดเวลา

ดังนั้น ความพยายามที่จะวัดระดับหรือสร้างตัวชี้วัดไปที่ปัจจัยแต่ละตัวโดยตรงจึงมีประโยชน์ในบางช่วงเวลาหรือบางสถานการณ์ของชุมชน/กลุ่ม เช่นประโยชน์ในการวางแผนและการจัดการปัญหาในสถานการณ์หรือวงจรชีวิตหนึ่งๆ ของกลุ่ม เพราะในความเป็นจริงนั้น แต่ละปัจจัยมิได้มีอิทธิพลเชิงเดียว หรือหยุดนิ่ง ในทางตรงข้าม หากพิจารณาตามระบบคิดแบบองค์รวมที่กล่าวมา แต่ละปัจจัยมีพลวัตหรือการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ให้ผลที่แตกต่างกันไปตามปฏิสัมพันธ์ที่มีกับปัจจัยอื่น การสร้างตัวชี้วัดหรือบ่งชี้จึงต้องสะท้อนถึงการเชื่อมโยงหรือบูรณาการปัจจัยต่างๆ ได้ด้วย เช่น ตัวบ่งชี้ปัจจัยการเรียนรู้จะต้องสะท้อนถึงโครงสร้างของการเรียนรู้แนวราบ หรือเนื้อหา-วิธีการในการเรียนรู้จะต้องสะท้อนถึงการบูรณาการมิติจิตวิญญาณด้วย เป็นต้น

หากข้อสังเกตที่กล่าวมานี้ถูกต้อง แสดงว่าการขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงยังขาดองค์ความรู้ภูมิปัญญา

บทที่ 6

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาชุมชนทั้ง 4 ชุมชน ซึ่งได้รับการระบุในตอนต้นของการศึกษาว่าเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ยืนยันอย่างชัดเจนถึงความเป็นพลวัตของชุมชนอันเป็นผลจากเหตุปัจจัยหลายประการ ผู้วิจัยพบว่า ลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน/กลุ่มที่ได้รับการระบุว่าเป็นเศรษฐกิจพอเพียงในช่วงต้นของการศึกษามีความแตกต่างกัน โดยในชุมชน/กลุ่ม 2 แห่งที่มีความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงค่อนข้างมากนั้น ก็ยังมีความแตกต่างกันในหลายมิติ ในขณะที่ในชุมชน/กลุ่มอีก 2 แห่ง มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่การเผชิญปัญหา กรณีศึกษาชุมชนตัวอย่างทั้งสี่ยังแสดงให้เห็นถึงปัจจัยที่สนับสนุน และเป็นอุปสรรคต่อการเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ความเชื่อมโยงของปัจจัยตลอดจนเหตุแห่งปัจจัยเหล่านี้

การสังเคราะห์ในบทที่ 5 นอกจากจะนำไปสู่การทำความเข้าใจในความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน/กลุ่มที่เป็นกรณีศึกษา และการเผชิญปัญหา ความแตกต่างในความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน/กลุ่มเหล่านี้ ซึ่งอาจพิจารณาได้ว่าเป็นผลจากทั้งปัจจัยที่เอื้ออำนวยและเป็นอุปสรรค ซึ่งมีทั้งปัจจัยที่พัฒนาจากภายในชุมชนเอง และ ที่ได้รับผลจากบริบทภายนอกแล้ว ยังทำให้ผู้วิจัยตระหนักว่า การขับเคลื่อนแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์อย่างยั่งยืนนั้น ต้องอาศัยการพิจารณาตั้งแต่ในระดับการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ ซึ่งจะเชื่อมโยงถึงการกำหนดนโยบายและแนวทางในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง

ความพยายามในการขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ถือได้ว่าเป็นความพยายามในการนำเสนอและขับเคลื่อน “กระบวนทัศน์การพัฒนา” ใหม่ ดังที่ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะเคยเสนอไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศแนว “ทางเลือก” ซึ่งเป็นความพยายามในการนำเสนอ “วัฒนธรรมทวนกระแส” การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมตามแนวกระแสหลัก¹³ การนำเสนอกระบวนทัศน์ใหม่ จึงนอกจากจะต้องทำความเข้าใจอย่างชัดเจนต่อ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” โดยเฉพาะในระดับที่เป็น “กรอบคิด” เพื่อให้เชื่อมโยงไปสู่การขับเคลื่อนในเชิงปฏิบัติที่ให้ความสำคัญต่อการพิจารณาเศรษฐกิจพอเพียงใน “เชิงระบบ” ดังกรอบคิดของอภิชาติ พันธเสน “ความเป็นพลวัต” “ความแตกต่างหลากหลาย” โดยเฉพาะในเชิงบริบทและเหตุปัจจัยที่ประกอบสร้างชุมชนและยังหมายถึงการเปลี่ยนแปลงใน “กรอบคิด” หรือ “ระบบคิด” ในการทำงานโดยให้ความสำคัญต่อ “กระบวนการ” ในการทำงานที่เริ่มต้นจากการสนับสนุนให้มนุษย์เป็นศูนย์กลาง โดยแท้จริง โดยนัยนี้

¹³ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ. สังเคราะห์องค์ความรู้เศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2549 น.11

จึงกล่าวได้ว่า การทำงานเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชนต้องใช้กรอบคิดในการทำงานที่แตกต่างออกไปจากกรอบการทำงานตามกระบวนการทศน์เดิมที่เน้นความมั่นคงมากกว่าความมั่นคง การบรรลุเป้าหมายเชิงปริมาณในระยะสั้น การบริหารจัดการตามโครงสร้างแนวดิ่ง อันเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการสร้างการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมจากประชาชนซึ่งมี “ทุน” ในระดับที่ต่างกัน แม้ว่าเป้าหมายการทำงานจะยังเป็นการทำงานที่มุ่งสู่การขับเคลื่อนหรือเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคล และ ชุมชนก็ตาม

จากผลการศึกษาและจากผลการศึกษาและการสังเคราะห์ผลการศึกษา ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะเพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน/กลุ่ม ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะด้านนโยบายต่อรัฐ

หากพิจารณาว่าในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง รัฐมีบทบาททั้งโดยทางอ้อมคือการสร้างเงื่อนไขในภาพรวมที่เอื้ออำนวยต่อความเป็นเศรษฐกิจพอเพียง และโดยทางตรงคือการสร้างปัจจัยให้เกิดการขับเคลื่อน ข้อเสนอแนะด้านนโยบายต่อรัฐมีดังต่อไปนี้

1.1 ให้ความสำคัญต่อการหนุนเสริมกระบวนการทศน์การบริหารจัดการที่สอดคล้องกับความเป็นกระบวนการทศน์ทางเลือกของเศรษฐกิจพอเพียง ที่ให้ความสำคัญต่อการสร้างเสริม “กระบวนการ” ในการทำงานที่ให้ความสำคัญทั้งต่อกระบวนการทำงานในภาพรวมเพื่อเอื้อให้การขับเคลื่อน สามารถพัฒนาการเชื่อมโยงให้เกิดขึ้นทั้งในด้านแนวคิด ความสัมพันธ์ การสื่อสาร การเรียนรู้ ทุนความสามารถในการจัดการของชุมชน เป็นการเชื่อมโยงในองค์รวมในระดับแนวคิดและในระดับการแปลงแนวคิดให้เป็นนโยบายและแนวทางการปฏิบัติงานของหน่วยงาน

1.2 ข้อมูลอันแสดงถึงสัดส่วนที่สูงของผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการในชุมชนต่างๆ ตลอดจน ข้อมูลที่เกี่ยวข้องด้านอื่นๆ เช่น การศึกษา อายุของผู้ประกอบอาชีพ สะท้อนชัดเจนว่าอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการเป็นแหล่งรายได้สำคัญ และในความเป็นจริงจะทวีความสำคัญมากขึ้นเป็นลำดับในเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ เศรษฐกิจภาคนี้ทำให้ชาวชุมชนมีภูมิคุ้มกัน และยังเป็นการเปิดทางให้ชาวชุมชนสามารถเคลื่อนเข้าสู่วงจรแห่งความพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน ดังที่การศึกษาครั้งนี้พบว่า “เงินทุน” เป็นตัวตั้งต้น และได้รับการจัดการโดยผ่านระบบความสัมพันธ์ที่เหมาะสม และบนพื้นฐานมิติด้านคุณธรรมและจิตวิญญาณ จะทำให้สามารถนำไปสู่การตอบโจทย์ปัญหา ความมั่นคงในรายได้และหนี้สินได้ รวมถึงการจัดการเศรษฐกิจนอกภาคทางการควรเป็นไปตามทิศทางเศรษฐกิจพอเพียง

การใช้แนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเครื่องกำกับการสนับสนุนเศรษฐกิจนอกภาคทางการเป็นการยืนยันว่าการสนับสนุนการประกอบอาชีพในภาคนี้ต้องให้ความสำคัญต่อความเข้าใจว่าเศรษฐกิจภาคนี้เป็นเศรษฐกิจทางเลือกของคนเล็กคนน้อยจำนวนมาก ซึ่งสมควรมีพื้นที่ทางเศรษฐกิจ

เพื่อสร้างรายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัว ในขณะที่เดียวกันต้องให้ความสำคัญต่อการสร้างความสมดุล และให้การสนับสนุนอย่างบูรณาการ เช่น หากสนับสนุนให้มีบ้านที่มั่นคง ก็ไม่ควรสนับสนุนด้วยการให้ “เงินทุน” เท่านั้น แต่ต้องสนับสนุนให้เกิดการสร้างและสะสม “ทุน” ประเภทอื่นๆ ด้วย

กรณีกลุ่มเบเกอร์ในตำบลคลองสาม น่าจะทำให้เรียนรู้ได้ว่า การสนับสนุนการประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอภาคทางการ หากจะเริ่มต้นด้วยการตั้งกลุ่ม หรือ องค์กรภายในชุมชน จำเป็นต้องให้เวลาและให้ความสำคัญต่อการสร้างกลไกและพื้นที่เพื่อส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจในวงจรชีวิต หรือสถานะภาพของกลุ่ม อันจะเป็นเครื่องกำหนดแนวทางหรือมาตรการในการส่งเสริม รวมทั้งควรสนับสนุนส่งเสริมให้กลุ่ม พัฒนาแนวทางในการประเมินและจัดการตนเองไม่ควรมุ่งที่การประเมินความสำเร็จในเชิงปริมาณ

1.3 การสร้างหลักประกันความมั่นคงทางสังคมยังคงมีความสำคัญ ทั้งนี้เพื่อช่วยลดรายจ่ายของประชาชน ผลการศึกษาครั้งนี้ยังคงพบว่า รายจ่ายที่สำคัญของประชาชนก็คือ รายจ่ายด้านการศึกษาของบุตรหลาน (ไม่รวมค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยในกรณีชุมชนร่วมสามัคคี) การศึกษาครั้งนี้จึงยังยืนยันข้อเสนอแนะจากการศึกษาในระยะที่ 1 เกี่ยวกับการสร้างหลักประกันความมั่นคงทางสังคม

ในด้านความมั่นคงในที่อยู่อาศัย กรณีชุมชนร่วมสามัคคียืนยันว่า ค่าใช้จ่ายเรื่องบ้านเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ประชาชนมีความเปราะบางในเชิงเศรษฐกิจมากขึ้น บทเรียนจากชุมชนร่วมสามัคคี น่าจะทำให้กระบวนการสร้างความมั่นคงในที่อยู่อาศัยให้ความสำคัญต่อกระบวนการที่จะสนับสนุนส่งเสริมความมั่นคงในระยะยาว มากกว่าการมุ่งผลลัพธ์ในเชิงปริมาณ ทั้งควรให้ความสำคัญต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของโครงสร้างตามแนวนอน ทั้งในเชิงการบริหารและการเรียนรู้ ทั้งนี้เพื่อลดช่องว่างของอำนาจในการบริหารจัดการและสนับสนุนการเรียนรู้ร่วมกันภายในกลุ่มหรือชุมชน

นโยบายสร้างหลักประกันด้านการศึกษาไม่ควรให้ความสำคัญเฉพาะมาตรการที่ช่วยลดภาระค่าใช้จ่าย อันเป็นมิติเชิงเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ควรให้ความสำคัญต่อการสร้างหลักประกันการศึกษาในเชิงองค์รวม เพื่อสนับสนุนให้การศึกษาที่มีคุณภาพ เชื่อมโยงกับสังคม ในขณะที่เดียวกันเป็นการจัดการศึกษาที่ใช้กรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นตัวตั้ง มุ่งสนับสนุนให้ผู้เรียนมีกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การสร้างความปลอดภัย ความสมดุลในการดำเนินชีวิต รู้จักตนเอง รู้จักสังคม และ รู้จักโลก

1.4 ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน หน่วยงานของรัฐทั้งในส่วนกลางและระดับท้องถิ่น ควรได้รับการหนุนเสริมให้มีบทบาทสนับสนุนความเข้มแข็งของกลุ่ม โดยการสนับสนุนกลไกในการจัดการตนเองของกลุ่มและชุมชน รัฐทำหน้าที่เป็นเพียงผู้หนุนเสริมและแทรกแซงในกรณีที่จำเป็น การปรับเปลี่ยนบทบาทของรัฐจึงหมายถึงการปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ของเจ้าหน้าที่และกลไกในการทำงาน เช่น จากเดิมที่เคยไปสนับสนุนส่งเสริมให้จัดตั้งกลุ่ม (แล้วประเมินความสำเร็จของหน่วยงานในเชิงปริมาณ) เป็นการสนับสนุนให้เกิดเงื่อนไขที่พอเพียงในการจัดตั้งและบริหารจัดการกลุ่มและ

ประเมินความเข้มแข็งของกลุ่มด้วยตนเอง การสนับสนุนในลักษณะนี้ต้องการ “ความรู้” ที่ชัดเจนเกี่ยวกับชุมชนและกลไกต่างๆภายในชุมชน หน่วยงานของรัฐจึงต้องมีกลไกในการเข้าถึงความรู้เกี่ยวกับชุมชน รวมทั้งมีตัวชี้วัดที่ชัดเจน (ซึ่งไม่ควรเป็นเป็นตัวชี้วัดเชิงปริมาณเท่านั้น) ในการประเมินชุมชนในมิติต่างๆ

ในด้านความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน/กลุ่ม ซึ่งจากกรณีศึกษาชี้ว่าเชื่อมโยงไม่น้อยกับความเข้มแข็งของชุมชนหรือกลุ่มนั้น บทบาทที่แตกต่างกันของหน่วยงานของรัฐในทั้งสี่กรณีชี้ให้เห็นถึงโอกาสการร่วมมือกันระหว่างชุมชน/กลุ่ม ในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งนี้การสนับสนุนควรให้ความสำคัญต่อการเปิดพื้นที่เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมและหนุนเสริมกลไกส่งเสริมการเรียนรู้ในระดับชุมชน เพื่อเสริมสร้างรากฐานความรู้ที่มั่นคง

1.5 อาจกล่าวได้ว่าในภาพรวม กรณีศึกษาทั้งสี่สะท้อนว่าปัจจัยที่เป็นอุปสรรคส่วนหนึ่งเป็นผลจากการดำเนินงานของรัฐที่ให้ความสำคัญต่อการบรรลุเป้าหมายในเชิงปริมาณ จนในหลายกรณีส่งผลให้เกิดการ “มองข้าม” หรือละเลยความสำคัญของมิติในเชิงคุณภาพ แนวทางการทำงานดังกล่าวเมื่อไปผสานเข้ากับชุมชนหรือกลุ่มที่มีกระบวนการไม่เข้มแข็ง ก็นำไปสู่การสร้างสถานการณ์หรือปัญหาชุดใหม่ขึ้น ปรากฏการณ์ลักษณะนี้อาจเกิดขึ้นน้อยลงหากรัฐให้ความสำคัญต่อการกำหนดแผนปฏิบัติการ การสร้างตัวชี้วัด (KPI) การสร้างสมรรถะของผู้ปฏิบัติงาน (Competency) ที่ไม่ได้มีเป้าหมายประเมินผลความสำเร็จในเชิงปริมาณเท่านั้น หากแต่มุ่งประเมินผลสัมฤทธิ์ในเชิงกระบวนการ และผลสัมฤทธิ์ในเชิงภาพรวมซึ่งพิจารณามิติด้านคุณธรรม-จิตวิญญาณ การเรียนรู้ การสร้างความสัมพันธ์ การสื่อสาร ทูท และการบริหารจัดการ

1.6 ภัยคุกคามที่ชัดเจนต่อการเป็นชุมชน/กลุ่มที่มีวิถีชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ก็คือ วิถีชีวิตตามแนวบริโภคนิยม ซึ่งส่งผลกระทบไม่เฉพาะแต่ชุมชน/กลุ่ม ที่เป็นกรณีศึกษาในครั้งนี้เท่านั้น แม้ว่าแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 จะได้บัญญัติปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นวิสัยทัศน์การพัฒนาประเทศ แต่ควรมีการกำหนดแผนปฏิบัติการที่ชัดเจนเพื่อสร้างเสริมบริบทที่เอื้ออำนวยต่อการขับเคลื่อนในระดับชุมชน/กลุ่ม

2. ข้อเสนอแนะในเชิงปฏิบัติการ

2.1 ข้อเสนอต่อหน่วยงาน

ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่ทำหน้าที่ขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน/กลุ่ม มีดังนี้

2.1.1 ความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงจะสามารถยกระดับจากระดับครอบครัว มาสู่ระดับชุมชนและกลุ่มได้จำเป็นต้องอาศัยเงื่อนไขภายในที่จำเป็นหลายประการ ทั้งเงื่อนไขเช่น เงื่อนไขทุน การบริหารจัดการ คุณธรรม-จิตวิญญาณ การสื่อสาร และ กระบวนการเรียนรู้ ทุนความรู้ที่จำเป็นนั้นครอบคลุมตั้งแต่ความรู้ด้านการเงิน การตลาด และการบริหารจัดการ ซึ่งมีความจำเป็นทั้งต่อการ

สร้างความสามารถในการแข่งขัน (ในกรณีกลุ่มเบเกอร์) และ การสร้างความไว้วางใจระหว่างกัน (ชุมชนร่วมสามัคคี) การดำเนินการเพื่อให้เกิดการ “ขับเคลื่อน” เงื่อนไขข้างต้นในลักษณะที่เป็นองค์รวมนั้น นอกเหนือจากการที่หน่วยงานของรัฐจะเข้าไปมีบทบาทขับเคลื่อน หนุนเสริม กำกับดูแลโดยตรงแล้ว ยังอาจจะทำได้โดยการสนับสนุนให้มีกลไกและพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การตรวจสอบกำกับดูแล โดยสม่ำเสมอ

2.1.2 ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าในทั้งสี่ชุมชน หน่วยงานของรัฐมีความเกี่ยวข้องไม่มากนักน้อยต่อการสร้างความเป็นชุมชน/กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง โดยรัฐเข้ามามีบทบาทในช่วงเวลาต่าง ๆ กันและแม้ว่าบทบาทของรัฐจะปรากฏในรูปแบบที่แตกต่างกัน แต่ก็พบว่าการเข้ามาของรัฐนั้นมักจะทำให้ความสำคัญต่อการเข้ามาตอบสนองความต้องการของชุมชน/กลุ่ม โดยในหลายกรณีจะเลยต่อการประเมินศักยภาพในมิติต่างๆของกลุ่ม อันส่งผลให้การสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐไม่สามารถส่งผลโดยรอบด้าน (ดังเช่นกรณีกลุ่มเบเกอร์ และชุมชนร่วมสามัคคี) โดยนัยนี้ การประเมินศักยภาพของชุมชนในมิติต่างๆจึงมีความสำคัญ การประเมินศักยภาพจะทำให้เข้าใจถึงความแตกต่างในบริบทและองค์ประกอบภายในของชุมชน

2.1.3 ความชัดเจนอีกประการหนึ่งจากกรณีศึกษาทั้งสี่ก็คือ ความสำคัญของผู้นำชุมชน/กลุ่ม ซึ่งมีบทบาทอย่างมากต่อการ “กำกับ” ทิศทางความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน แม้ว่าหน่วยงานของรัฐไม่ควรมีบทบาทโดยตรงในการจัดตั้ง “ผู้นำ” แต่สามารถมีบทบาทในการสนับสนุนแนวทางของผู้นำ หรือ สร้างเงื่อนไขที่จำเป็นเพื่อสนับสนุนให้เกิดแนวทางปฏิบัติการที่ถูกต้อง เช่น การเสริมสร้างผู้นำชุมชนที่มีความสามารถและมีคุณธรรม ซึ่งอาจจะทำได้โดยการความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ เช่น สถาบันพระปกเกล้า เป็นต้น การสร้างกลไกกำกับดูแลตรวจสอบอย่างต่อเนื่อง เป็นต้น

2.1.4 หน่วยงานของรัฐควรมีบทบาทโดยตรงในการขยายความเข้าใจทั้งในเชิงกว้างและเชิงลึกต่อปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

2.1.4 ในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง แม้ว่าการเผยแพร่เชิดชูชุมชน/กลุ่มที่ประสบความสำเร็จจะมีความสำคัญ แต่การเผยแพร่ เชิดชู โดยขาดกลไกในการประเมินติดตามทั้งโดยชุมชน/กลุ่มเอง และ โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาจส่งผลในทางตรงกันข้าม การกำกับดูแล ประเมินโดยต่อเนื่องนอกจากจะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชน/กลุ่ม และระหว่างรัฐแล้วยังอาจพิจารณาได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการกลไกในการกำกับ ตรวจสอบ เพื่อให้แน่ใจได้ว่าการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงได้ดำเนินไปในทิศทางที่ควรจะเป็น

2.2 ข้อเสนอต่อชุมชน/กลุ่ม

ผลการศึกษาชี้ชัดว่าชุมชน/กลุ่มมีความเข้าใจต่อปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงชัดเจนขึ้น และที่สำคัญคือส่วนใหญ่มีความต้องการที่จะใช้ชีวิตอย่างพอเพียง การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงนอกจากจะกระทำโดยการสนับสนุนให้มีการใช้ชีวิตอย่างพอเพียง การทำบัญชีรายรับรายจ่ายและอื่นๆ

แล้ว ชุมชนควรเปิดโอกาสให้มีพื้นที่ของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การเปิดช่องทางการสื่อสาร สนับสนุนให้มีกลไกส่งเสริมการเรียนรู้ให้เกิดการเรียนรู้ ซึ่งอาจปรากฏในรูปแบบของการสนับสนุนการจัดกิจกรรมที่หลากหลายต่อเนื่อง

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นการศึกษาด้อยอดความรู้จากการศึกษาระยะที่ 1 โดยเป็นการศึกษาที่ยกระดับการวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงจากระดับบุคคล ครอบครัว สู่ระดับชุมชน ผู้วิจัยพบว่ายังมีช่องว่างทางความรู้อีกมากที่ควรศึกษาวิจัยเพิ่มเติม เช่น การศึกษาในชุมชนอื่นๆที่ได้รับการระบุว่า เป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อศึกษาสถานะ พลวัตการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ตลอดจนปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งที่เอื้ออำนวยและเป็นอุปสรรคต่อการเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งนี้ เพื่อสร้างองค์ความรู้สนับสนุนการขับเคลื่อนในภาพรวม

นอกจากความรู้ในภาพรวมข้างต้น ประเด็นต่อไปนี้จะได้มีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติม

3.1 ความรู้ที่จำเป็นเพื่อทำความเข้าใจกับสถานการณ์ตลอดจนวงจรชีวิตของกลุ่มและชุมชน ตลอดจนข้อพิจารณาและแนวทางในการทำงานในแต่ละช่วง

3.2 บทบาทที่ควรจะเป็นขององค์กรท้องถิ่น และ องค์กรที่ทำงานด้านชุมชนในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง

3.3 ตัวชี้วัดการปฏิบัติงานเพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงของหน่วยงาน โดยคำนึงถึงภารกิจหลัก และ เป้าประสงค์ของหน่วยงาน

3.4 กลไกในการเฝ้าระวังชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงที่จะนำไปสู่การสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ชุมชน

บรรณานุกรม

- ฉลอง สุนทรวาณิชย์ และโกศล ประสงค์สม. ร้อยปีคลองรังสิต. โครงการวิจัยนำร่องเฉลิมฉลอง
วโรกาสกาญจนาภิเษก. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2540.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. รัฐ-ชาติกับ (ความไร้) ระเบียบโลกชุดใหม่. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิภาษา,
2549.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. มิติทางวัฒนธรรมในยุคเศรษฐกิจพอเพียง : ความหมายและความสำคัญ.
17 ธันวาคม 2542. (เอกสารอัดสำเนา).
- บุญเลิศ วิเศษปรีชา. รายงานการประเมินผลโครงการมั่นคงเชิงคุณภาพ “คนจนเมือง :
การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์และทัศนคติที่มีต่อตนเองและสังคม” กรณีศึกษาพื้นที่กรุงเทพฯ
และปริมณฑล, 2550 (เอกสารอัดสำเนา)
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ. การสังเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ : สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย. 2548.
- สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคมแห่งชาติ. ประมวลโครงการเลือกอาทรรายได้
รัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของ
มนุษย์. ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์
- สุนทรี อาสะไวย์ และเรืองวิทย์ ลิ้มปนาท. ประวัติคลองรังสิต : การพัฒนาที่ดินและผลกระทบต่อสังคม
พ.ศ. 2431-2457. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมูลนิธิโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ . 2530.
- สุวัฒน์ คงแป้น และ อักขนิช ศรีदारัตน์. บ้านมั่นคง ชุมชนร่วมสามัคคี. กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนา
องค์กรชุมชน กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. 2548.
- อรศรี งามวิทย์พงศ์. "กรอบความคิดกระบวนการเรียนรู้" ใน รายงาน"การศึกษาและจัดทำตัวชี้วัด
กระบวนการเรียนรู้จากการทำงานและกิจกรรมของแผนงานพัฒนาจิตเพื่อสุขภาพ" กรุงเทพฯ
: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์. 2549.
- อรศรี งามวิทย์พงศ์. “กระบวนการเรียนรู้ในสังคมไทยและการเปลี่ยนแปลง : จากยุคชุมชนถึงยุค
พัฒนาความทันสมัย” ใน อุทัย ดุลยเกษม และคณะ. “โครงการศึกษางานโครงการตาม
พระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ด้านการศึกษา ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม :
สังเคราะห์กระบวนการเรียนรู้” กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ. 2547.
- Capra , Fritjof. The Web of Life. London: Flamingo.1997.

Uphoff, Norman. Local Institutional Development : An Analytical Sourcebook with Cases. Connecticut : Kumarian Press. 1986.

----- Rural development and Local organization in Asia. Delhi : Macmillan India. 1982.

----- Local Organization for Rural Development: Analysis of Asian Experience. Ithaca : Center for International Studies, Cornell University. 1982.

ฐานข้อมูลออนไลน์

<http://203.155.220.217/docd/development01.htm>

<http://203.155.220.217/docd/slum.asp>

http://203.155.220.217/docd/sub_urban.asp

<http://203.155.220.217/office/wangthonglang>

http://203.155.220.242/environment/media/JN_EPV/JN_EPV1.doc.

http://203.155.220.242/environment/media/JN_EPV/JN_EPV3.doc.

http://203.155.220.242/environment/media/JN_EPV/JN_EPV4.doc.

<http://bangkok.doe.go.th/minburi/kog1.html>

www.bangkokforum.net

www.chumchonhai.or.th

www.codi.or.th

www.cpe15.com

www.ghbhomecenter.com

www.gotomanager.com

www.khlongsam.com

สัมภาษณ์

ชุมชนวัดกลาง

1. กมลพร	นนทบุตร
2. กฤษดา	ยงจิระกุลพงษ์
3. กาญจนา	ด้านวิริยกุล
4. คอติเยาะห์	คล้ายสุวรรณ
5. ณัฐวุฒิ	หงษ์วิเศษ
6. ทรงเดช	แจ้ตทอง
7. ธนาเทพ	อุทัยวรรณ
8. พีรานุช	ตรีรัตน์เซาวลิต
9. เพลินพิศ	เหล็งศิริ
10. ฤทธิเกียรติ	ด้านวิริยกุล
11. ละม้าย	เมฆอรุณ
12. ลัดดา	กอบกุล
13. วทันญ	ภาคีโรจน์
14. วิชาญ	หวานเสร็จ
15. ศศิทิพย์	ศิริพลัด
16. ศิรินทร์	ทองเชื้อสาย
17. ศิริศักดิ์	สืบสาย
18. ศุภกร	ตรีรัตน์ชวลิต
19. สุชนันท์	โตเจิม
20. สุภาพร	ตรีรัตน์ชวลิต
21. สุริยพงษ์	ปานทองคำ
22. สุวนันท์	โตเจิม
23. อนุชา	มากอารีย์
24. อมรัตน์	ศิริพาณิชย์
25. อารยา	วิมลชาติ
26. อารักษ์	ยงจิระกุลพงษ์

กลุ่มเบเกอร์ ตำบลคลองสาม

1. กวรรณญาติ	ธนโชติชัยกุล
2. กวรรณการ	พุ่มไสว
3. กาญจนา	ขจรศักดิ์กุล
4. จงกล	อยู่ขวัญ
5. จงรักษ์	บินมิตเตอร์
6. จันทร์	สุกาญจนา
7. จำลักษณ์	อ่วมอินทร์
8. จิตภา	กัลยา
9. จินดา	ชำสุค
10. ดวงพร	ศรีบัณฑิตย์
11. ดวงสิริ	ดลจันทร์
12. ทศนีย์	เริ่มน้อย
13. ธีรนนท์	แวนแก้ว
14. นวพร	สลดทุกข์
15. นวลอนงค์	แพทย์เจริญ
16. นุชจรี	คำรักษ์
17. โนรา	ณะอบสวรรณ
18. บังอร	ชะแรมรัมย์
19. บังอร	สงขจันทรานนท์
20. บุญช่วย	ผู้ประเสริฐ
21. บุญชูพร	มัจฉิม
22. ปัทมา	พรหมสวัสดิ์
23. พรนภา	จงคนารักษ์
24. พิไลวรรณ	เริ่มสอน
25. มนตรี	มีชนิก
26. ล้วน	ธรรมชุย
27. วันเพ็ญ	แสงเทียน
28. วาสนา	จุลขวัญ
29. วิไลวรรณ	เริ่มน้อย

30. ศิริวรรณ	แจ่มดี
31. สิริณัฐ	เริ่มสอน
32. สุมล	บัวชุม
33. สุรินทร์	ฉิมยาม
34. สุรีย์	เรือนัย
35. สุวรรณี	สีมา
36. เจริญ	เนียมหอม
37. แหมว	อินทร์ประยูร
38. อภิญญา	สันติทวีชัย
39. อภิญญา	พื้งคำ
40. อรชอน	สำราญใจ

ชุมชนร่วมสามัคคี

1. น้อย	เปรมดิลกรัตน์
2. นันทิกา	คำโสภา
3. ประจวบ	วงศ์ราศ
4. ประชิด	แสงปัญหา
5. พัชรี	เอนกนวล
6. สุภาพ	ตระเต็อย
7. สมนึก	จันทรอิน
8. อภิสิน	นุชนธ์

ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กัว

1. จินดา	สมานตระกูล
2. ชลิดา	มะลา
3. ชลิดา	ลิเซ้น
4. ชัยณรงค์	มานยาธิ
5. ณรงค์	ผลเจริญ
6. ถาวร	สมานตระกูล
7. นภา	ผลเจริญ

8. นวลจันทร์	รอดสการ
9. บรรจง	สมานตระกูล
10. บุญเรือน	เจริญวงศ์
11. ประวัติ	สมานตระกูล
12. มะห์	ไต้ะสะยะ
13. มาเรียม	สลามเต๊ะ
14. เหวะห์มาน	เจริญวงศ์
15. ลินดา	สมานตระกูล
16. วิจิต	สมานตระกูล
17. วิฑูร	สมานตระกูล
18. วิวัฒน์	สมานตระกูล
19. ศิริพร	รื่นสุข
20. สมจิตร	มณี
21. สมใจ	มณี
22. สมชาย	สมานตระกูล
23. สมนึก	หวังสะเล็บ
24. สิรินาถ	หวังสะเล็บ
25. สุจิตรา	มานยาชี
26. เสน่ห์	ปีติลและ
27. อัมพร	สะนิละ

สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

นายอาคม เกาะงาม

สำนักงานพัฒนาองค์กรชุมชน

คุณสิริมา ชื้อหา

หน่วยงานอื่นๆ

1. ทศพร	ภิบาลจอมมี	เจ้าหน้าที่ อบต.
2. นุชนาถ	เสนาะคำ	เจ้าหน้าที่ กศน.

3. ปรีชา	ชื่นชนกพิบูล	ผอ.กศน.
4. พิมพ์	หาญวัฒนะชัย	เจ้าหน้าที่ กศน.
5. วนิดา	รัตนกร	รอง ผอ.สสว.
6. สุกัญญา	วีระสิงห์	เจ้าหน้าที่ กศน.
7. อติชาติ	วงศ์แจ้ง	ปลัด อบต.

ผนวก ก ตารางภาพรวม กลุ่มตัวอย่างในชุมชนและกลุ่มตัวอย่างที่ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ

1.ข้อมูลพื้นฐาน

รายการ	ชุมชนวัดกลาง		ชุมชนร่วมสามัคคี		ชุมชนแผ่นดินทองคองขุดตัวกา		กลุ่มแบบจัด คดองสาม	
	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ
ตารางที่ 1 เพศ								
1 หญิง	79.07	71.15	70.97	63.41	65.19	53.23	100.00	100.00
2 ชาย	20.93	28.85	29.03	36.59	34.81	46.77	0.00	0.00
ตารางที่ 2 อายุผู้ให้สัมภาษณ์								
1 ไม่เกิน 30 ปี	6.98	3.85	9.68	7.32	14.07	11.29	14.71	8.33
2 31 - 40 ปี	19.77	26.92	20.97	14.63	21.48	20.97	23.53	29.17
3 41 -50 ปี	30.23	38.46	40.32	48.78	27.41	29.03	29.41	33.33
4 51 - 60 ปี	19.77	13.46	19.35	19.51	13.33	14.52	26.47	25.00
5 61 ปีขึ้นไป	23.26	17.31	9.68	9.76	23.70	24.19	5.88	4.17
ตารางที่ 3 ศาสนา								
1 พุทธ	38.37	42.31	98.39	100.00	1.48	1.61	100.00	100.00
2 อิสลาม	61.63	57.69	0.00	0.00	98.52	98.39	0.00	0.00
3 อื่นๆ	0.00	0.00	1.61	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
ตารางที่ 4 การศึกษา								
1 ไม่ได้เรียนหนังสือ	1.16	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2 ประถมศึกษา	62.79	65.38	67.74	70.73	51.52	62.30	38.24	37.50
3 มัธยมศึกษา	29.07	28.85	29.03	26.83	27.27	16.39	47.06	50.00
4 อนุปริญญา	2.33	1.92	0.00	0.00	6.82	6.56	2.94	4.17
5 ปริญญาตรี	3.49	1.92	1.61	2.44	13.64	14.75	11.76	8.33
6 สูงกว่าปริญญาตรี	0.00	0.00	0.00	0.00	0.76	0.00	0.00	0.00
ตารางที่ 5 สถานภาพสมรส								
1 แต่งงานและอยู่ด้วยกัน	68.60	69.23	77.42	82.93	83.70	90.32	79.42	83.33
2 แต่งงานแต่แยกกันอยู่	4.65	5.77	3.23	2.44	0.74	0.00	5.88	4.17
3 ม่าย หย่า แยกร้าง	22.09	17.31	12.90	9.76	11.85	8.06	8.82	8.33
4 โสด	4.65	7.69	6.45	4.88	3.70	1.61	5.88	4.17

รายการ	ชุมชนวัดกลาง		ชุมชนร่วมสามัคคี		ชุมชนแผ่นดินทองคอรุดึกว้า		กลุ่มแบบวิถีคลองสาม	
	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ
ตารางที่ 6 สมาชิกในครอบครัว								
1 1 - 2 คน	13.95	13.46	19.35	19.51	59.06	59.68	11.76	16.67
2 3 - 4 คน	46.51	48.08	45.16	46.34	27.56	25.81	47.06	37.50
3 5 - 6 คน	33.72	30.77	30.65	31.71	9.45	11.29	32.36	37.50
4 7 คนขึ้นไป	5.81	7.69	4.84	2.44	3.94	3.23	8.82	8.33
ตารางที่ 7 ลักษณะที่อยู่อาศัย								
1 บ้านของตนเอง	82.56	80.77	0.00	0.00	97.04	95.16	64.71	62.50
2 บ้านเช่าซื้อ	0.00	0.00	98.39	97.56	0.00	0.00	23.53	25.00
3 ห้องเช่า	12.79	13.46	0.00	0.00	0.00	0.00	5.88	4.17
4 บ้านเช่า	2.33	3.85	1.61	2.44	0.00	0.00	0.00	0.00
5 อื่นๆ	1.16	1.92	0.00	0.00	2.96	4.84	5.88	8.33
ตารางที่ 8 ภูมิฐานะ								
1 เป็นคนพื้นที่นี้มาตั้งแต่เกิด	47.67	51.92	8.06	4.88	77.04	69.35	35.29	29.17
2 มาจากต่างจังหวัด	45.35	40.38	88.71	92.68	22.96	30.65	61.77	66.67
3 มาจากเขตอื่นๆ ในจังหวัด	6.98	7.69	3.23	2.44	0.00	0.00	2.94	4.16
ตารางที่ 9 ระยะเวลาที่อยู่อาศัยในชุมชน								
1 1-10 ปี	6.98	5.77	25.81	17.07	0.00	0.00	23.53	25.00
2 11-20 ปี	12.79	15.38	45.16	53.66	7.41	2.67	20.59	20.83
3 21-30 ปี	13.95	17.31	9.68	14.63	22.22	25.33	11.76	8.33
4 31 ปีขึ้นไป	47.67	44.23	8.06	7.32	70.37	72.00	20.59	20.83
5 ไม่ตอบ	18.60	17.31	11.29	7.32	0.00	0.00	23.53	25.00
ตารางที่ 10 มีญาติก่อนย้ายมาอยู่ในชุมชน								
1 ไม่มี	38.46	17.31	27.27	31.71	33.36	31.31	42.86	37.50
2 มี	28.21	13.46	58.18	53.66	64.08	66.67	47.62	62.50
3 ไม่ตอบ	33.33	69.23	14.55	14.63	0.00	0.00	9.52	0.00

รายการ	ชุมชนวัดกลาง		ชุมชนร่วมสามัคคี		ชุมชนแผ่นดินทองคอรุดึกว		กลุ่มเบเกอรี่คลองสาม	
	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ
ตารางที่ 11 ภูมิสำเนาต่างจังหวัด								
1 ภาคกลาง	46.15	47.62	14.55	10.53	40.00	46.15	42.85	31.25
2 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	28.21	28.57	72.73	73.68	10.00	0.00	36.85	37.50
3 ภาคเหนือ	10.26	4.76	12.73	15.79	5.00	7.69	15.79	18.75
4 ภาคตะวันออก	5.13	4.76	0.00	0.00	40.00	38.46	5.26	6.25
5 ภาคใต้	2.56	4.76	0.00	0.00	5.00	7.69	0.00	0.00
2. ข้อมูลเศรษฐกิจ								
ตารางที่ 12 การประกอบอาชีพ								
1 รับราชการ	3.49	3.85	0.00	0.00	13.68	0.00	0.00	0.00
2 พนักงานของรัฐ	2.33	0.00	3.23	0.00	9.40	0.00	0.00	0.00
3 บริษัทเอกชน	4.65	5.77	25.81	12.20	11.11	0.00	0.00	0.00
4 ค้าขาย ธุรกิจส่วนตัว	38.37	53.85	41.94	60.98	21.37	32.47	26.47	33.33
5 รับจ้างทั่วไป	14.10	21.15	14.52	17.07	13.68	20.78	29.42	29.17
6 เกษตรกร	0.00	0.00	0.00	0.00	10.26	15.58	8.82	12.50
7 ไม่ได้ประกอบอาชีพ	36.05	15.38	14.52	9.76	20.51	31.17	35.29	25.00
ตารางที่ 13 อาชีพของสมาชิกในครอบครัว								
1 รับราชการ	1.16	0.00	0.00	0.00	9.63	4.00	0.00	0.00
2 พนักงานของรัฐ	5.81	3.85	6.45	7.32	8.15	5.33	11.76	8.33
3 บริษัทเอกชน	25.58	17.31	32.26	29.27	21.74	20.00	20.59	20.83
4 ค้าขาย ธุรกิจส่วนตัว	24.42	32.69	35.48	36.59	7.40	6.67	5.88	4.17
5 รับจ้างทั่วไป	15.12	13.46	8.06	7.32	14.07	14.67	35.29	37.50
6 เกษตรกร	0.00	0.00	0.00	0.00	7.42	4.00	14.71	20.83
7 ไม่ได้ประกอบอาชีพ	0.00	0.00	0.00	0.00	11.11	16.00	0.00	0.00
ตารางที่ 14 แหล่งรายได้ของครอบครัว(ยกเว้นผู้ให้สัมภาษณ์)								
1 คู่สมรส	68.42	76.47	74.51	78.79	63.33	63.27	73.53	83.33
2 บุตร	29.82	20.59	13.73	9.09	29.17	32.65	11.76	4.17
3 บิดา มารดา	1.75	2.94	3.92	3.03	2.50	0.00	8.82	4.17
4 พี่น้อง	0.00	0.00	7.84	9.09	3.33	2.04	5.88	8.33

รายการ	สถานะ	ชุมชนวัดกลาง		ชุมชนร่วมสามัคคี		ชุมชนแผ่นดินทองคอรุดทิวา		กลุ่มเบเกอรี่คลองสาม	
		ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ
ตารางที่ 15 สถานะทรัพย์สินในครอบครัว									
1 บ้าน	ปลอดหนี้	88.37	92.31	0.00	0.00	95.56	96.77	76.47	79.17
	ผ่อนอยู่	11.63	7.69	100.00	100.00	4.44	3.23	23.53	20.83
2 ที่ดิน	ปลอดหนี้	95.35	94.23	0.00	0.00	94.07	93.55	3.67	87.50
	ผ่อนอยู่	4.65	5.77	100.00	100.00	5.93	6.45	11.76	12.50
3 อุปกรณ์ประกอบอาชีพ	ปลอดหนี้	98.84	98.08	98.39	97.56	97.04	96.77	97.06	95.83
	ผ่อนอยู่	1.16	1.92	1.61	2.44	2.96	3.23	2.94	4.17
4 พาหนะประกอบอาชีพ	ปลอดหนี้	82.56	84.62	53.23	63.41	80.00	87.10	64.71	62.50
	ผ่อนอยู่	17.44	15.38	45.16	36.59	20.00	12.90	35.29	37.50
5 วิทยุแทป	ปลอดหนี้	98.84	98.08	0.00	0.00	98.52	96.77	97.06	95.83
	ผ่อนอยู่	1.16	1.92	0.00	0.00	1.48	3.23	2.94	4.17
6 โทรทัศน์	ปลอดหนี้	100.00	100.00	91.94	97.56	96.30	95.16	94.12	95.83
	ผ่อนอยู่	0.00	0.00	9.19	2.44	3.70	4.84	5.88	4.17
7 มือถือ	ปลอดหนี้	98.84	98.08	98.39	0.00	99.26	98.39	97.06	100.00
	ผ่อนอยู่	1.16	1.92	1.61	0.00	0.74	1.61	2.94	0.00
8 เครื่องซักผ้า	ปลอดหนี้	98.84	98.08	98.39	97.56	95.56	91.94	100.00	100.00
	ผ่อนอยู่	1.16	1.92	1.61	2.44	4.44	8.06	0.00	0.00
9 เครื่องเล่นวีซีดี	ปลอดหนี้	100.00	100.00	0.00	0.00	98.52	96.77	100.00	100.00
	ผ่อนอยู่	0.00	0.00	0.00	0.00	1.48	3.23	0.00	0.00
10 เครื่องเล่นดีวีดี	ปลอดหนี้	100.00	100.00	0.00	0.00	98.52	96.77	100.00	100.00
	ผ่อนอยู่	0.00	0.00	0.00	0.00	1.48	3.23	0.00	0.00
11 คอมพิวเตอร์	ปลอดหนี้	98.84	100.00	98.39	97.56	98.52	96.77	97.06	95.83
	ผ่อนอยู่	0.03	0.00	1.61	2.44	1.48	3.23	2.94	4.17

รายการ	ชุมชนวัดกลาง		ชุมชนร่วมสามัคคี		ชุมชนแผ่นดินทองคอรุดึกว้า		กลุ่มเบกรัด คดองตาม	
	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ
ตารางที่ 16 ค่าใช้จ่ายสำคัญ ในครอบครัว								
1 เกี่ยวกับบุตร	51.16	53.85	51.61	48.78	63.93	56.10	64.71	70.83
2 รักษาพยาบาล	9.30	9.62	1.61	2.44	9.02	7.00	8.82	4.17
3 เกี่ยวกับที่อยู่อาศัย	22.09	21.15	40.32	43.90	23.77	31.60	8.82	8.33
4 อื่นๆ	2.33	1.92	0.00	0.00	3.28	5.30	0.00	0.00
ตารางที่ 17 จำนวนรายจ่ายในครอบครัวเป็นรายเดือน								
1 เหล้าเบียร์	1.16	1.92	19.35	21.95	5.92	8.06	5.88	4.17
2 เครื่องดื่มชูกำลัง	6.98	1.92	9.68	12.20	2.44	25.81	5.88	8.33
3 บุหรี่	23.26	1.92	8.06	7.32	34.81	38.71	8.82	8.33
4 เครื่องสำอาง	5.81	3.85	9.68	9.76	41.48	37.1	38.24	50.00
5 หอย	15.12	15.38	30.65	34.15	15.56	17.74	29.41	37.50
6 ค่ามือถือ	41.86	44.23	40.32	39.02	71.85	69.35	61.76	66.67
7 ค่าเทกกีจ	5.81	7.69	14.52	17.07	12.59	12.9	20.59	29.17
8 เกี่ยวกับลูก	24.42	19.23	32.26	39.02	51.11	48.39	44.12	54.17
ตารางที่ 18 เงินออมในครอบครัว								
1 มี	68.60	65.38	82.26	92.68	52.24	55.74	55.88	45.83
2 ไม่มี	31.40	34.62	17.74	7.32	47.76	44.26	44.12	54.17
ตารางที่ 19 ลักษณะการออมเงิน								
1 ทองคำ	19.64	11.54	12.90	14.63	6.67	4.84	11.76	12.50
2 ธนาคาร	46.43	28.85	30.65	41.46	36.30	30.65	47.06	41.67
3 ออมทรัพย์	51.79	32.69	100.00	100.00	10.37	9.68	32.35	41.67
4 แตร	17.86	11.54	27.42	31.71	13.33	12.90	5.88	4.17
5 ประกันชีวิต	25.00	15.38	30.65	34.15	12.59	8.06	8.82	16.67
6 อื่นๆ	0.00	0.00	0.00	0.00	0.74	0.00	0.00	0.00
ตารางที่ 20 หนี้สินของครอบครัว								
1 มี	45.35	44.23	100.00	100.00	46.67	35.00	64.71	70.83
2 ไม่มี	54.65	55.77	0.00	0.00	53.33	65.00	35.29	29.17

รายการ	ชุมชนวัดกลาง		ชุมชนร่วมสามัคคี		ชุมชนแผ่นดินทองคอรุดดีกว่า		กลุ่มแบบวิถีชีวิตคลองสาม	
	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ
ตารางที่ 21 วัดอุประสงค์การกู้เงิน								
1 นำมาลงทุนในอาชีพ	30.77	34.78	4.84	7.32	22.00	28.57	33.33	42.86
2 นำมาใช้จ่ายในครัวเรือน	23.08	21.74	11.29	7.32	14.00	19.05	22.22	19.05
3 ส่งลูกหลานเรียน	2.56	0.00	0.00	0.00	6.00	9.52	11.11	9.52
4 กู้มาสร้าง/ตกแต่งบ้าน/ผอมบ้าน	0.00	0.00	100.00	100.00	58.00	42.86	29.63	28.57
5 อื่นๆ	5.13	4.35	0.00	0.00	0.00	0.00	3.71	0.00
ตารางที่ 22 การประเมินฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว								
1 หาเช้ากินค่ำ	5.81	5.77	9.68	7.32	11.85	14.52	5.88	8.33
2 พออยู่ได้	76.74	75.00	72.58	75.61	66.67	69.35	73.53	79.17
3 มีเงินออม	17.44	19.23	17.74	17.07	21.48	16.13	20.59	12.50
ตารางที่ 23 ความพึงพอใจในฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว								
1 พอใจ	81.40	82.69	75.81	75.81	90.37	90.32	67.65	58.33
2 ไม่พอใจ	18.60	17.31	22.58	22.58	9.63	9.68	29.41	37.50

3. กลุ่มในชุมชน

รายการ	ชุมชนวัดกลาง		ชุมชนร่วมสามัคคี		ชุมชนแผ่นดินทองคอรุดดีทิวา		กลุ่มเบเกอรี่คลองสาม	
	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ
ตารางที่ 24 การรับทราบการรวมกลุ่มในชุมชน								
1 กลุ่มทางศาสนา					32.1	30.90		
2 กลุ่มอาชีพ					22.60	25.50		
3 กลุ่มสุขภาพ					8.00	5.30		
4 กลุ่มแม่บ้าน			1.61	2.44	18.40	20.20	44.12	50.00
5 กลุ่มออมทรัพย์ฯ	81.40	88.46			18.90	18.90	38.24	41.67
6 กลุ่มกองทุนหมู่บ้านฯ	50.00	46.15						
7 กลุ่มธนาคารขยะ	76.74	80.77						
8 กลุ่มแอโรบิค	72.09	65.38						
9 กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข	29.07	26.92						
10 กลุ่มผู้สูงอายุ	36.05	30.77	4.84	4.88			14.71	16.67
11 กลุ่มฌาปนกิจ	41.86	38.46	1.61	2.44				
12 สหกรณ์โคะละถ่านบ้านมั่นคง			100.00	100.00				
13 กลุ่มเยาวชน			11.29	12.20				
14 กลุ่มสิ่งแวดล้อม			1.61	2.44				
15 เบเกอรี่					100.00		100.00	
16 ขนมไทย					67.65		79.17	
17 อพปอ.					29.41		33.33	
18 รำไทย					29.41		33.33	
19 เพาะเห็ด					26.47		29.17	
20 น้ำดื่ม					20.59		25.00	
21 อื่นๆ					5.88		4.17	

รายการ	ชุมชนวัดกลาง	ชุมชนร่วมสามัคคี	ชุมชนแผ่นดินทองคอยุดักว้า	กลุ่มเบเกอรี่ต.คลองสาม
	ภาพรวม นอกภาคทางการ	ภาพรวม นอกภาคทางการ	ภาพรวม นอกภาคทางการ	
ตารางที่ 25 การเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม				
1 กลุ่มทางศาสนา			73.27	75.56
2 โรงเรียน			5.94	4.44
3 กลุ่มสุขภาพ			4.95	2.22
4 สหกรณ์ชุมชน			13.86	15.56
5 กลุ่มแม่บ้าน		1.61	2.44	0.00
4 กลุ่มออมทรัพย์ฯ	24.07	27.59		8.82
6 กลุ่มกองทุนหมู่บ้านฯ	11.11	10.34		12.50
7 กลุ่มธนาคารขยะ	9.26	17.24		2.94
8 กลุ่มเอริค	35.19	27.59		4.17
11 กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข	3.70	0.00		
9 กลุ่มผู้สูงอายุ	1.85	0.00	0.00	
10 กลุ่มอาปนกิจ	12.96	17.24	0.00	
12 สหกรณ์โคะสะพานบ้านมั่นคง		100.00	100.00	
13 กลุ่มเยาวชน		1.61	2.44	
14 กลุ่มสิ่งแวดล้อม		0.00	0.00	
15 เบเกอรี่				58.82
16 ขนมไทย				5.88
18 รำไทย				2.94

รายการ	ชุมชนวัดกลาง		ชุมชนร่วมสามัคคี		ชุมชนแผ่นดินทองคอรุดักว		กลุ่มเบเกอรี่คลองสาม	
	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ
ตารางที่ 26 ประโยชน์การเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม								
1 ประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ	34.88	47.62	77.42	78.05	6.53	4.76	29.41	33.33
2 ประโยชน์ด้านสังคม	21.37	23.81	6.45	9.76	8.57	7.62	35.29	33.33
3 ประโยชน์ด้านสุขภาพ	30.23	19.05	0.00	0.00	25.90	25.71	0.00	0.00
4 ประโยชน์ทางด้านศาสนา	9.30	9.52	0.00	0.00	30.20	31.43	0.00	0.00
5 ประโยชน์ด้านรักษาสีสิ่งแวดล้อม	2.55	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
6 เกิดการเรียนรู้	5.55	0.00	16.13	12.20	27.35	29.52	35.29	33.33
7 สวัสดิการ	0.00	0.00	0.00	0.00	2.45	0.95	0.00	0.00
ตารางที่ 27 การประเมินสถานภาพกลุ่ม								
1 ชั่งมั่ง	87.04	86.21	35.48	36.59	70.19	65.91	32.35	41.67
2 ไม่เต็มแรง	0.00	0.00	35.48	39.02	29.81	34.09	23.53	20.83
3 ไม่ตอบ	12.96	13.79	29.03	24.39	0.00	0.00	44.12	37.50
ตารางที่ 28 บทบาทกลุ่มต่อการประกอบอาชีพ								
1 ข้อ	23.26	26.92	24.19	36.59	33.33	30.45	73.53	79.17
เป็นแหล่งเงินทุนประกอบอาชีพ สมาชิกในกลุ่มคอยช่วยเหลือกัน คนในกลุ่มเป็นลูกค้า เพิ่มความรู้/ให้ประสบการณ์ สร้างอาชีพใหม่								
2 เป็นอุปสรรค	2.33	3.85	6.45	7.32	4.82	3.25	5.88	8.33
3 ไม่มีบทบาท	72.09	69.23	67.74	56.10	61.85	66.30	14.71	12.50
ตารางที่ 29 บทบาทชุมชนต่อการประกอบอาชีพ								
1 ข้อ	38.37	42.31	25.81	39.02	37.65	38.55	64.71	66.67
เป็นแหล่งเงินทุนประกอบอาชีพ สมาชิกในกลุ่มคอยช่วยเหลือกัน เพิ่มความรู้/แนะนำอาชีพเสริม								
2 เป็นอุปสรรค	1.16	1.92	3.23	4.88	2.33	1.16	5.88	8.33
3 ไม่มีบทบาท	59.30	55.77	69.35	56.10	60.02	60.29	23.53	25.00

4.ทัศนคติชีวิตและความเข้าใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง

รายการ	ชุมชนวัดกลาง		ชุมชนร่วมสามัคคี		ชุมชนแผ่นดินทองคอรุดดีทาว		กลุ่มเบเกอรี่ต.คลองสาม	
	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ

ตารางที่ 30 ปัจจัยที่ทำให้ชีวิตมีความมั่นคง

1	การมีเงินรายได้มาก	6.98	7.69	22.58	21.95	15.56	17.74	20.59	25.00
2	การมีบ้านเป็นของตนเอง	58.14	63.46	38.71	43.90	27.41	24.19	47.06	45.83
3	การมีความรู้	5.81	5.77	9.68	4.88	13.33	16.13	8.82	12.50
4	การสุขภาพแข็งแรง	20.93	17.31	17.74	17.07	28.89	24.19	14.71	8.33
5	การมีญาติมิตรช่วยเหลือกันได้	5.81	3.85	8.06	9.76	12.59	12.90	8.82	8.33
6	มีหน่วยงานภายนอกช่วยเหลือ	0.00	0.00	3.23	2.44	2.22	4.84	0.00	0.00

ตารางที่ 31 ปัจจัยที่ทำให้ชีวิตมีความสุข

1	การมีปัจจัยสี่พอเพียง	43.02	46.15	35.48	39.02	30.37	20.97	44.12	41.67
2	การมีครอบครัวอบอุ่น	39.53	38.46	30.65	34.15	45.93	41.94	44.12	50.00
3	การมีคุณธรรมความดี	4.65	3.85	4.84	2.44	5.93	9.68	5.88	4.17
4	การไม่มีหนี้สิน	10.47	9.62	29.03	24.39	17.78	24.19	5.88	4.17

ตารางที่ 32 เป้าหมายในชีวิต

1	ชีวิตเรียบง่าย	1.16	1.92	3.23	4.88	1.48	3.23	2.94	4.17
2	ชีวิตมั่นคง	79.07	80.77	66.13	73.17	56.30	51.61	61.76	62.50
3	ได้รับการยอมรับ	2.33	1.92	3.23	0.00	3.70	3.23	0.00	0.00
4	ครอบครัวอบอุ่น	17.44	15.38	19.35	14.63	38.52	41.94	35.29	33.33

ตารางที่ 33 คำว่า "เศรษฐกิจพอเพียง" ทำให้นึกถึงอะไร (ตอบได้หลายข้อ)

1	ในหลวง	47.67	48.08	32.26	31.71	40.74	32.26	67.65	62.50
2	ฐานะพอเพียง	79.07	84.62	59.68	60.98	70.37	62.9	73.53	79.17
3	ไม่มีหนี้สิน	32.56	32.69	35.48	36.59	39.26	25.81	58.82	58.33
4	ชีวิตเรียบง่าย	12.79	9.62	20.97	21.95	35.56	32.26	38.24	37.50
5	มีความสุขแต่ไม่รวย	11.63	9.62	17.74	21.95	21.48	14.52	35.29	37.50

ตารางที่ 34 การประยุกต์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในการประกอบอาชีพ

1	ได้	90.70	90.38	91.94	90.24	94.57	91.67	91.18	87.50
2	ไม่ได้	5.81	7.69	8.06	9.76	5.43	8.33	5.88	8.33

รายการ	ชุมชนวัดกลาง		ชุมชนร่วมสามัคคี		ชุมชนแผ่นดินทองคอรุดดีกัว		กลุ่มแปเปอริต.คลองสาม	
	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ
ตารางที่ 35 การประยุกต์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในการดำรงชีวิต								
1 ได้	97.67	96.15	96.77	95.12	98.48	98.33	94.12	91.67
2 ไม่ได้	2.33	3.85	3.23	4.88	1.52	1.67	2.94	4.17
ตารางที่ 36 ความต้องการดำเนินชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง								
1 ต้องการ	100	100.00	96.77	97.57	100	100.00	100.00	100.00
2 ไม่ต้องการ	0	0.00	3.23	2.44	0	0.00	0.00	0.00
ตารางที่ 37 เงื่อนไขที่ทำให้ชีวิตพอเพียง								
1 การอบรมเลี้ยงดู	20.93	23.08	9.68	9.76	17.78	18.67	5.88	0.00
2 ประสบการณ์ส่วนตัว	13.95	17.31	12.90	19.51	18.51	20.00	11.77	16.67
3 มีปัจจัยสี่พอเพียง	11.63	15.38	3.23	4.88	6.67	8.00	17.64	16.66
4 นิธิย/ความชอบส่วนตัว	8.14	11.54	3.23	2.44	3.7	4.00	2.94	4.17
5 คำสั่งสอนของศาสนา	8.14	3.85	9.68	9.76	11.85	10.67	2.94	0.00
6 มีตัวอย่างที่เห็น/พระราชดำริ	5.81	5.77	3.23	2.44	2.96	1.33	8.82	12.50
7 การวางแผนการใช้จ่าย / ใช้จ่าย/ใช้จ่าย/ ประหยัด	4.65	3.85	0.00	0.00	19.26	22.67	8.82	8.33
8 จำเป็นต้องอยู่แบบพอเพียง	4.65	7.69	29.03	26.83	1.48	1.33	0.00	0.00
9 ปลดอดหนี/ไม่มีหนี้สินมาก	3.49	3.85	1.61	2.44	3.7	1.33	11.77	8.33
10 ต้องขยัน อดทน	1.16	0.00	0.00	0.00	7.41	6.67	2.94	4.17
11 การมีความรู้/มีการศึกษา	1.16	0.00	0.00	0.00	2.96	4.00	2.94	4.17
12 มีเงินออม/ มีหลักประกันชีวิต	0.00	0.00	0.00	0.00	2.96	1.33	5.88	4.17
13 ชุมชนสนับสนุน	1.16	0.00	0.00	0.00	0	0.00	0.00	0.00
ตารางที่ 38 สภาพแวดล้อมภายนอกชุมชนส่งผลต่อการมีวิถีแบบเศรษฐกิจพอเพียง								
1 มีผล	31.40	23.08	35.48	34.15	25.93	24.00	64.71	66.67
มีตัวอย่างจากภายนอกให้เป็นแบบอย่างที่ดีเกี่ยวกับการมีวิถีแบบพอเพียง หรือ ปัญหที่ชาวอยู่แบบไม่พอเพียง								
ถ้าควบคุมความต้องการไม่ได้จะเกิดความฟุ้งเฟ้อ ทำให้มีรายจ่ายสูงขึ้น								
ข้าวของแพงมากขึ้น ทำให้รายจ่ายสูงขึ้น แต่รายได้จากการขายของลดลง								
2 ไม่มีผล	66.28	73.08	61.29	60.98	71.85	73.33	35.29	33.33
ขึ้นอยู่กับตัวเราเอง สามารถควบคุมพฤติกรรมได้ ไม่หลงไปกับความเจริญรอบตัว								
ดำเนินชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาตั้งแต่ต้น สิ่งแวดล้อมจึงไม่มีผล								

รายการ	ชุมชนวัดกลาง		ชุมชนร่วมสามัคคี		ชุมชนแผ่นดินทองคอรุดดีทิวา		กลุ่มแบบเกอริต,คลองสาม	
	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ

ตารางที่ 41 บุคคลในชุมชนที่ดำเนินชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

1 มี	27.91	30.77	24.19	24.39	68.46	69.49	29.41	33.33
2 ไม่มี	70.93	67.31	66.13	70.73	31.54	30.51	64.71	66.67

5. การคุ้มครองทางสังคม

ตารางที่ 42 การได้รับความคุ้มครองทางสังคมจากหน่วยงานรัฐ

1 การรักษาพยาบาล	77.91	71.15	80.65	80.49	85.93	87.10	79.41	79.17
2 เงินช่วยเหลือกรณีเจ็บป่วย	8.14	3.85	16.13	2.44	22.22	17.74	8.82	12.50
3 เงินช่วยเหลือกรณีพิการ	2.33	0.00	1.61	0.00	18.52	14.52	5.88	8.33
4 เงินฌาปนกิจ	4.65	1.92	3.23	2.44	17.78	9.68	8.82	12.50
5 เงินค่าคลอดบุตร	5.81	1.92	4.84	0.00	22.22	14.52	5.88	8.33
6 เงินช่วยเหลือผู้สูงอายุ	5.81	1.92	8.06	9.76	15.56	8.06	23.53	25.00
7 ที่อยู่อาศัย	0.00	0.00	100.00	100.00	5.19	0.00	5.88	4.17
8 การศึกษา	8.14	3.85	6.45	2.44	14.07	9.68	23.53	29.17
9 ทุนประกอบอาชีพ	0.00	0.00	4.84	7.32	2.96	3.23	8.82	12.50

ตารางที่ 43 การได้รับความคุ้มครองทางสังคมจากกลุ่มในและนอกชุมชน

1 การรักษาพยาบาล	1.16	1.92	8.06	4.03	8.89	6.45	8.82	12.50
2 เงินช่วยเหลือกรณีเจ็บป่วย	1.16	1.92	4.84	2.42	11.85	9.68	14.71	20.83
3 เงินช่วยเหลือกรณีพิการ	0.00	0.00	6.45	3.23	2.96	4.84	2.94	4.17
4 เงินฌาปนกิจ	41.86	42.31	11.29	5.65	26.67	24.19	20.59	25.00
5 เงินค่าคลอดบุตร	0.00	0.00	3.23	1.61	6.67	6.45	0.00	0.00
6 เงินช่วยเหลือผู้สูงอายุ	0.00	0.00	1.61	0.81	0.74	0.00	0.00	0.00
7 ที่อยู่อาศัย	0.00	0.00	1.61	0.81	2.22	1.61	2.94	4.17
8 การศึกษา	0.00	0.00	1.61	0.81	1.48	0.00	2.94	0.00
9 ทุนประกอบอาชีพ	0.00	0.00	0.00	0.00	2.96	3.23	58.82	8.33

รายการ	ชุมชนวัดกลาง		ชุมชนร่วมสามัคคี		ชุมชนแผ่นดินทองคอรุดักว้า		กลุ่มแบบกรือต.คลองสาม	
	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ
ตารางที่ 44 ปัญหาการเข้าถึงความคุ้มครองทางสังคม								
1 มี	18.60	19.23	33.87	39.02	14.07	14.52	17.65	25.00
ความล่าช้าในการได้รับบริการ และการบริการที่ไม่เป็นที่ประทับใจ บริการไม่ได้เท่าที่ควร								
การบริการไม่ครอบคลุมทุกด้าน ต้องจ่ายค่ายนอกบัญชี								
ไม่ทราบข้อมูลหรือรายละเอียดเกี่ยวกับการให้บริการหรือคุ้มครองจากรัฐด้านอื่นๆ								
สถานที่บริการอยู่ไกลจากที่พักหรือที่ทำงานมาก								
2 ไม่มี	80.23	78.85	64.52	58.54	85.93	85.48	82.35	75.00
ตารางที่ 45 ความต้องการคุ้มครองทางสังคมสำหรับตนเอง								
1 การรักษาพยาบาล	54.65	55.77	64.52	63.41	63.7	59.68	73.53	79.17
2 เงินช่วยเหลือกรณีเจ็บป่วย	46.51	42.31	58.06	53.66	46.67	38.71	64.71	75.00
3 เงินช่วยเหลือกรณีพิการ	36.05	32.69	43.55	41.46	47.41	43.55	61.76	75.00
4 เงินฌาปนกิจ	39.53	38.46	30.65	34.15	44.44	37.10	67.65	75.00
5 เงินค่าคลอดบุตร	6.98	1.92	16.13	17.07	36.3	30.65	11.76	8.33
6 เงินช่วยเหลือผู้สูงอายุ	59.30	55.77	53.23	53.66	57.78	51.61	61.76	70.83
7 ที่อยู่อาศัย	20.83	17.31	43.55	46.34	39.26	35.48	47.06	54.17
8 การศึกษา	27.90	23.08	33.87	34.15	38.52	35.48	50.00	50.00
9 ทุนประกันอาชีพ	39.53	38.46	56.45	60.98	44.44	41.94	58.82	70.83
ตารางที่ 46 ความต้องการคุ้มครองทางสังคมสำหรับสมาชิกในครอบครัว								
1 การรักษาพยาบาล	55.81	59.62	64.52	63.41	64.44	64.52	70.59	70.83
2 เงินช่วยเหลือกรณีเจ็บป่วย	43.02	40.38	61.29	56.10	54.81	45.16	55.88	66.67
3 เงินช่วยเหลือกรณีพิการ	37.20	34.62	45.16	46.34	48.89	46.77	41.18	54.17
4 เงินฌาปนกิจ	36.04	32.69	38.71	39.02	44.44	38.71	50.00	58.33
5 เงินค่าคลอดบุตร	10.40	5.77	24.19	21.95	39.26	35.48	17.65	16.67
6 เงินช่วยเหลือผู้สูงอายุ	51.16	48.08	46.77	46.34	55.56	48.39	44.12	54.17
7 ที่อยู่อาศัย	20.93	19.23	43.55	43.90	42.22	37.10	32.35	37.50
8 การศึกษา	46.51	46.15	74.19	73.17	59.26	54.84	64.71	41.67
9 ทุนประกันอาชีพ	37.20	34.62	51.61	51.22	46.67	41.94	32.35	41.67

รายการ	ชุมชนวัดกลาง		ชุมชนร่วมสามัคคี		ชุมชนแผ่นดินทองด้วยรักดี		กลุ่มแบบวิถีชีวิตคลองสาม	
	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ	ภาพรวม	นอกภาคทางการ
ตารางที่ 47 หน่วยงานที่ต้องให้ความคุ้มครองทางสังคม (ความคิดเห็นจากผู้ให้สัมภาษณ์)								
1 ตัวเอง	12.79	15.38	6.45	7.32	12.59	12.90	14.71	12.50
2 กลุ่ม	0.00	0.00	1.61	2.44	5.19	3.23	5.88	8.33
3 ชุมชน	18.60	23.08	9.68	9.76	36.3	30.65	2.94	4.17
4 องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น	6.98	5.77	6.45	2.44	11.85	9.68	26.47	25.00
5 รัฐ	61.63	55.77	72.58	73.17	67.41	66.13	41.18	41.67
6 ศาสนา	0.00	0.00	0.00	0.00	1.48	0.00	0.00	0.00
7 ทุกหน่วยงาน	0.00	0.00	1.61	2.44	0.00	0.00	2.94	4.17
ตารางที่ 48 ปัญหาหนักใจในปัจจุบัน								
1 มี	43.02	48.08	51.61	51.22	11.11	16	47.06	50.00
รายได้ไม่พอใช้กับรายจ่าย								
เป็นห่วงเรื่องการศึกษาการดำเนินชีวิตของบุตร								
ปัญหาเรื่องสุขภาพของตนเอง								
การประกอบอาชีพที่มีกำไรลดลง								
ปัญหาขาดเครดิต								
ปัญหาหนี้สิน								
อื่นๆ								
2 ไม่มี	56.98	51.92	48.39	48.78	88.89	83.87	52.94	50.00
ตารางที่ 49 ผู้ที่ช่วยเหลือเมื่อมีปัญหา								
1 มี	73.26	73.08	77.42	78.05	88.89	83.87	91.18	91.67
2 ไม่มี	24.42	23.08	22.58	21.95	11.11	16.13	8.82	8.33

รายการ	ชุมชนวัดกลาง		ชุมชนร่วมสามัคคี		ชุมชนแผ่นดินทองคอรุดักว้า		กลุ่มแบบกรรต.คลองสาม	
	ภาพรวม นอกภาคทางการ		ภาพรวม นอกภาคทางการ		ภาพรวม นอกภาคทางการ		ภาพรวม นอกภาคทางการ	
ตารางที่ 50 รูปแบบการได้รับความช่วยเหลือในยามที่มีปัญหา								
1 ญาติพี่น้อง								
2 กลุ่มในชุมชน	เงินยืม	47.62	50.00	32.26	31.71	37.78	30.65	50.00
	เงินกู้	1.59	2.63	6.45	2.44	2.96	1.61	12.50
	คำแนะนำ	55.56	50.00	48.39	43.90	65.19	61.29	37.50
	กำลังใจ	68.25	65.79	51.61	53.66	68.15	64.52	58.33
3 ความช่วยเหลือจากชุมชน	เงินสงเคราะห์	3.17	2.63	0.00	0.00	2.22	0.00	0.00
	เงินกู้	3.17	2.63	19.35	19.51	8.89	6.45	25.00
	คำแนะนำ/ข้อมูล	3.17	2.63	1.61	0.00	1.48	6.45	12.50
	กลุ่มฝึกอาชีพ	0.00	0.00	0.00	0.00	0.74	0.00	20.83
4 ความช่วยเหลือจากองค์กรศาสนา	เงินสงเคราะห์	0.00	0.00	1.61	2.44	1.48	1.62	4.17
	เงินกู้	0.00	0.00	4.84	2.44	4.44	6.45	8.33
	คำแนะนำ	6.35	7.89	6.45	2.44	8.15	6.45	8.33
	ฝึกอาชีพ	1.59	2.63	3.23	0.00	1.48	0.00	20.83
5 ความช่วยเหลือจากองค์กรภาครัฐ	เงินสงเคราะห์	0.00	0.00	0.00	0.00	3.70	3.23	0.00
	เงินกู้	0.00	0.00	0.00	0.00	0.74	1.61	0.00
	คำแนะนำ	11.11	10.53	0.00	0.00	16.30	11.29	8.33
	ฝึกอาชีพ	9.52	5.26	0.00	0.00	25.93	19.35	4.17
6 ความช่วยเหลือจากองค์กรภาคี	กองทุนหมู่บ้าน	9.52	7.89	1.61	0.00	18.51	20.00	29.17
	บัตรสามสิบบาท	44.44	50.00	33.87	34.15	37.04	34.67	45.83
	ธนาคารประชาชน	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	8.33
	เงินกู้การศึกษา	1.59	2.63	0.00	0.00	1.48	1.33	8.33
	บ้านมั่นคง	0.00	0.00	100.00	100.00	0.00	0.00	0.00
7 ความช่วยเหลือจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	รัฐฝึกอาชีพ	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	25.00
8 ความช่วยเหลือจากองค์กรภาคี								

6. ข้อมูลการประกอบอาชีพของผู้ประกอบอาชีพเศรษฐกิจนอกภาคทางการ

รายการ		ชุมชนวัดกลาง	ชุมชนร่วมสามัคคี	ชุมชนแผ่นดินทองคองบุรุดดี	กลุ่มแบบเกอริต คดลองตาม
ตารางที่ 51 กลุ่มอาชีพนอกภาคทางการ					
1 อาชีพหลัก		86.54	90.24	93.33	62.50
2 อาชีพรอง		11.54	9.76	6.67	37.50
ตารางที่ 52 กลุ่มอาชีพนอกภาคทางการ					
1 กลุ่มธุรกิจการค้าขนาดเล็ก		55.77	46.34	29.33	16.67
2 กลุ่มแรงงานรับจ้าง		28.85	31.71	21.33	25.00
3 กลุ่มผู้ผลิต		3.85	2.44	28.00	54.17
4 กลุ่มแรงงานภาคขนส่ง		9.62	17.07	12.00	0.00
5 แรงงานภาคบริการ		1.92	2.44	10.67	4.16
ตารางที่ 53 สถานภาพการทำงาน					
1 ลูกจ้าง		25.00	14.63	5.33	8.33
2 รับช่วงการผลิต		5.77	73.17	13.33	8.33
3 อาชีพอิสระ		55.77	0.00	65.33	54.17
4 รับจ้างทั่วไป		9.62	9.76	12.00	12.50
5 เกษตรกร		0.00	0.00	14.67	8.33
6 เจ้าของกิจการ		0.00	0.00	0.00	4.17
ตารางที่ 54 จำนวนเงินที่ใช้ลงทุนประกอบอาชีพใน 1 วัน(หรือ 1 ครั้ง)					
1 น้อยกว่า 1,000 บาท		28.57	31.71	80.00	29.17
2 1,000 - 4,999 บาท		61.90	36.59	17.50	8.33
3 5,000 - 9,999 บาท		4.76	2.44	2.50	0.00
4 10,000 บาทขึ้นไป		4.76	4.88	0.00	0.00
ตารางที่ 55 จำนวนเงินที่ใช้ลงทุนประกอบอาชีพครั้งแรก					
1 น้อยกว่า 1,000 บาท		5.55	2.44	5.26	0.00
2 1,000 - 10,000 บาท		55.56	29.27	50.00	16.67
3 10,000 บาทขึ้นไป		38.89	29.27	44.74	34.50

รายการ		ชุมชนวัดกลาง	ชุมชนร่วมสามัคคี	ชุมชนแผ่นดินทองอยุธยาดีกว่า	กลุ่มเบบอีอีดี, คลองสาม
ตารางที่ 56 แหล่งเงินที่นำมาใช้ลงทุนประกอบอาชีพครั้งแรก					
1 เงินเก็บของตนเอง		84.21	46.34	75.00	37.50
2 เงินยืม		10.53	4.88	10.00	0.00
3 เงินกู้		2.63	9.76	15.00	20.83
4 ขยาย/จำนวนของในบ้าน		2.63	2.44	0.00	0.00
ตารางที่ 57 สถานที่ซื้อวัตถุดิบ					
1 สถานที่ใกล้เคียง /แหล่งที่มีวัตถุดิบขายในพื้นที่		95.00	92.86	97.83	4.17
2 ต่างจังหวัด		5.00	7.14	2.17	8.33
ตารางที่ 58 ลูกค้านของผู้ประกอบอาชีพนอกภาคทางการ					
1 สมาชิกในชุมชน		63.46	51.22	56.16	45.83
2 บุคคลทั่วไป		26.92	41.46	38.36	29.17
3 พนักงานบริษัท		1.92	0.00	0.00	0.00
4 แม่ค้าในตลาด		1.92	0.00	5.48	12.50
5 ร้านค้าปลีกในชุมชน		0.00	2.44	0.00	4.17
ตารางที่ 59 ระยะเวลาในการทำงานแต่ละวัน					
1 น้อยกว่า 5 ชั่วโมง		17.31	4.88	14.92	12.50
2 5 - 12 ชั่วโมง		61.54	60.98	82.09	75.00
3 มากกว่า 12 ชั่วโมง		13.46	24.39	2.99	0.00
ตารางที่ 60 จำนวนวันที่ทำงานในแต่ละสัปดาห์					
1 1 วัน		1.92	2.44	0.00	4.17
2 2 วัน		3.85	0.00	0.00	4.17
3 3 วัน		5.77	2.44	6.85	8.33
4 4 วัน		1.92	0.00	1.37	8.33
5 5 วัน		7.69	12.20	13.70	16.67
6 6 วัน		17.31	24.39	12.33	25.00
7 7 วัน		59.62	58.54	65.75	29.17

รายการ		ชุมชนวัดกลาง	ชุมชนร่วมสามัคคี	ชุมชนแผ่นดินทองคองยุดดีกว่า	กลุ่มเบเกอรี่ดี.คลองสาม
ตารางที่ 61 ระยะเวลาในการประกอบอาชีพ					
1 น้อยกว่า 3 ปี		15.38	21.95	14.08	41.67
2 3 -10 ปี		46.15	34.15	40.85	33.33
3 11 - 20 ปี		19.23	36.59	19.72	12.50
4 20 ปีขึ้นไป		19.23	7.32	25.35	12.50
ตารางที่ 62 การเปลี่ยนแปลงอาชีพในช่วง 3 ปีที่ผ่านมา					
1 ไม่มี		82.69	75.61	85.33	79.17
2 มี		11.54	19.51	14.67	12.50
ตารางที่ 63 การประกอบอาชีพก่อนประกอบอาชีพเสริมธุรกิจนอกภาคทางการ					
1 ไม่เคยประกอบอาชีพอื่น		21.15	24.39	29.33	29.17
2 รับจ้างรายวัน		13.46	29.27	16.00	8.33
3 ทำงานบริษัท		28.85	9.76	17.33	29.17
4 รับราชการ		3.85	0.00	6.67	4.17
5 ลูกจ้างภาครัฐ		0.00	0.00	5.33	0.00
6 ค้าขาย		9.62	0.00	1.33	0.00
7 รัฐวิสาหกิจ		0.00	0.00	1.33	0.00
8 อาชีพอิสระอื่นๆ		17.31	34.15	10.67	12.50
ตารางที่ 64 เหตุผลที่เลือกประกอบอาชีพเสริมธุรกิจนอกภาคทางการ					
1 ไม่รู้จะทำอะไร หางานอื่นทำไม่ได้		21.15	7.32	16.13	12.50
2 ชอบอิสระ		26.92	21.95	50.00	37.50
3 มีความรู้ ความสามารถ ถนัดอยู่แล้ว		15.38	24.39	19.36	29.17
4 มีเวลาดูแลครอบครัว		0.00	12.20	0.00	0.00
5 รายได้ดี		0.00	9.76	0.00	0.00
6 อื่นๆ		21.15	4.88	14.52	4.17
ตารางที่ 65 ที่มาของความรู้ในการประกอบอาชีพเสริมธุรกิจนอกภาคทางการ					
1 โรงเรียนหรือแหล่งฝึกอบรมต่างๆ		7.69	9.76	1.33	33.33
2 บุคคลิมิตร คนรู้จัก		21.15	14.63	24.00	25.00
3 ไปด้วยประสบการณ์ของตนเอง		57.69	73.17	68.00	41.67
4 อื่นๆ		1.92	2.44	1.33	0.00

รายการ	ชุมชนวัดกลาง	ชุมชนร่วมสามัคคี	ชุมชนแผ่นดินทองคอยรูตักกว้า	กลุ่มแบบก่อสร้าง คลองสาม
ตารางที่ 66 การขวนขวายหาความรู้ในการประกอบอาชีพเศรษฐกิจนอกภาคทางการ				
1 มี	51.92	39.02	56.89	83.33
2 ไม่มี	44.23	60.98	43.11	16.67
ตารางที่ 67 ลักษณะการหาความรู้ในการประกอบอาชีพ				
1 การเรียนรู้จากการทำงานและฝึกประสบการณ์	25.93	34.15	28.13	25.00
2 การปรึกษาเพื่อนร่วมอาชีพและเพื่อนที่คบหากัน	18.52	4.88	43.75	20.83
3 ศึกษาจากหนังสือ ตำราและแหล่งข้อมูลอื่น	14.81	26.83	12.50	33.33
4 เข้ารับการอบรม	14.81	0.00	15.63	4.17
5 อื่นๆ	7.41	2.44	0.00	0.00
ตารางที่ 68 ความรู้ที่จำเป็นต่ออาชีพเพื่อให้การประกอบอาชีพมีความรุ่งเรือง				
1 ไม่ตอบ	65.38	71.57	81.33	33.12
2 ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพให้ดีขึ้น	5.76	13.52	12.00	25.55
3 การตลาด	11.54	1.53	2.67	25.87
4 ความรู้ด้านมนุษยสัมพันธ์	13.46	10.82	1.33	12.79
5 คุณธรรม	3.85	2.56	0.00	2.67
ตารางที่ 69 ปัญหาในการประกอบอาชีพ				
1 ไม่มี	50.00	36.59	52.00	29.17
2 มี	46.15	53.66	46.67	70.83
ตารางที่ 70 แนวทางการแก้ปัญหาในการประกอบอาชีพ				
1 ยอมรับความจริง	12.50	4.55	0.00	0.00
2 ขึ้นลดราคาสินค้า หรือลดปริมาณสินค้าลงตามความจริง	12.50	9.09	6.67	12.51
3 วางแผนการทำงานหรือวัตถุดิบลดราคา / ซื้อปริมาณมาก	12.50	27.27	0.00	4.17
4 เอาใจใส่ลูกค้าให้มากขึ้น เพื่อรักษาลูกค้า	8.33	0.00	1.33	0.00
5 ขยันให้มากขึ้น	4.17	4.55	2.67	8.34
6 พัฒนา เลือกสินค้าทำเลให้น่าสนใจ	0.00	0.00	4.00	0.00
7 อื่นๆ	0.00	4.55	0.00	4.17

รายการ		ชุมชนวัดกลาง	ชุมชนร่วมสามัคคี	ชุมชนแผ่นดินทองคอบรูตติกา	กลุ่มแบบเกอริลล่า คลองสาม
ตารางที่ 71 ผู้ที่ช่วยเหลือในกรณีที่มีปัญหา					
1 มี		59.62	60.98	85.71	87.50
	เพื่อน	48.39	36.00	8.33	9.52
	ครอบครัว,ญาติ	38.70	36.00	45.00	19.05
	ผู้อาวุโส/หน่วยงาน/กลุ่มอาชีพหัวหน้า	0.00	4.00	38.33	42.86
	ลูกค้า/ร้านค้า	0.00	8.00	1.67	14.29
2 ไม่มี		34.62	36.59	14.29	12.50
ตารางที่ 72 ความพึงพอใจในอาชีพ					
1 พึงพอใจ		88.46	97.56	93.24	83.33
	มีรายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัวได้				
	รักในอาชีพของตนเอง				
	เป็นอาชีพอิสระ				
	งานไม่หนักมากนัก				
2 ไม่พอใจ	มีเงินเหลือเก็บ มีเงินออม				
	รายได้ดี				
	มีความสุขดีแล้ว				
		9.62	2.44	6.76	16.67
ตารางที่ 73 ความต้องการเปลี่ยนแปลงอาชีพ					
1 ไม่ต้องการ		86.54	78.05	94.59	70.83
2 ต้องการ		9.62	21.95	5.41	29.17
	อยากก้าวหน้ามากขึ้น				
อยากมีรายได้มากขึ้น เพื่อมีเงินเหลือเก็บ					
ตารางที่ 74 การเข้าร่วมโครงการของรัฐ					
1 กองทุนหมู่บ้านฯ		53.33	2.44	85.24	54.17
	2 จดทะเบียนคนจน	26.67	19.51	81.02	29.17
	3 แปลงสิทธิทรัพย์สินเป็นทุน	6.67	2.44	77.71	0.00
	4 บ้านเอื้ออาทร	13.33	0.00	78.01	8.33
	5 บ้านมั่นคง	0.00	100.00	0.00	0.00
	6 ประกันชีวิตวันละบาท	0.00	4.88	78.01	25.00

ผนวก ค แผนที่ชุมชนร่วมสามัคคี

งานศรัทธา

ชนวัดกลาง

นาง		105	107	109	111 113	115 117/1	119	121, 121/1, 121/2	123	125	127	129/1, 131	129	133, 135	137	141	139	143	145	147	149	153	159	161	163	169	171	173
-----	--	-----	-----	-----	------------	--------------	-----	-------------------------	-----	-----	-----	------------	-----	----------	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

422	430	432	440	444	452	454	458	460	462	466	468	470	472	474	476	478	482	484	486	488	490	492	494	496	498
198	190-196	188	186	170, 178, 184	180-182	174	172	166/2	166/3	166/4	102	158	154	152	148										

										๕	

ซอย 3

36	38	40	42	44	46	48	50	52	54	56	58	60	62	64	66	68	70
36	38	40	42	44	46	48	50	52	54	56	58	60	62	64	66	68	70

แทน ลานใต้แนวรั้วของชุมชน

วัดจันทาราม (วัดกลาง)																
72					181/1				183	187						
					181											
					179	185										
					70					213	211	209	199	189/1		
203	201	205	197													
				มสธ						ริตว		อิส				
														ร.ร. สุเหร่าคลองจัน		

มหาวิทยาลัย
รามคำแหง

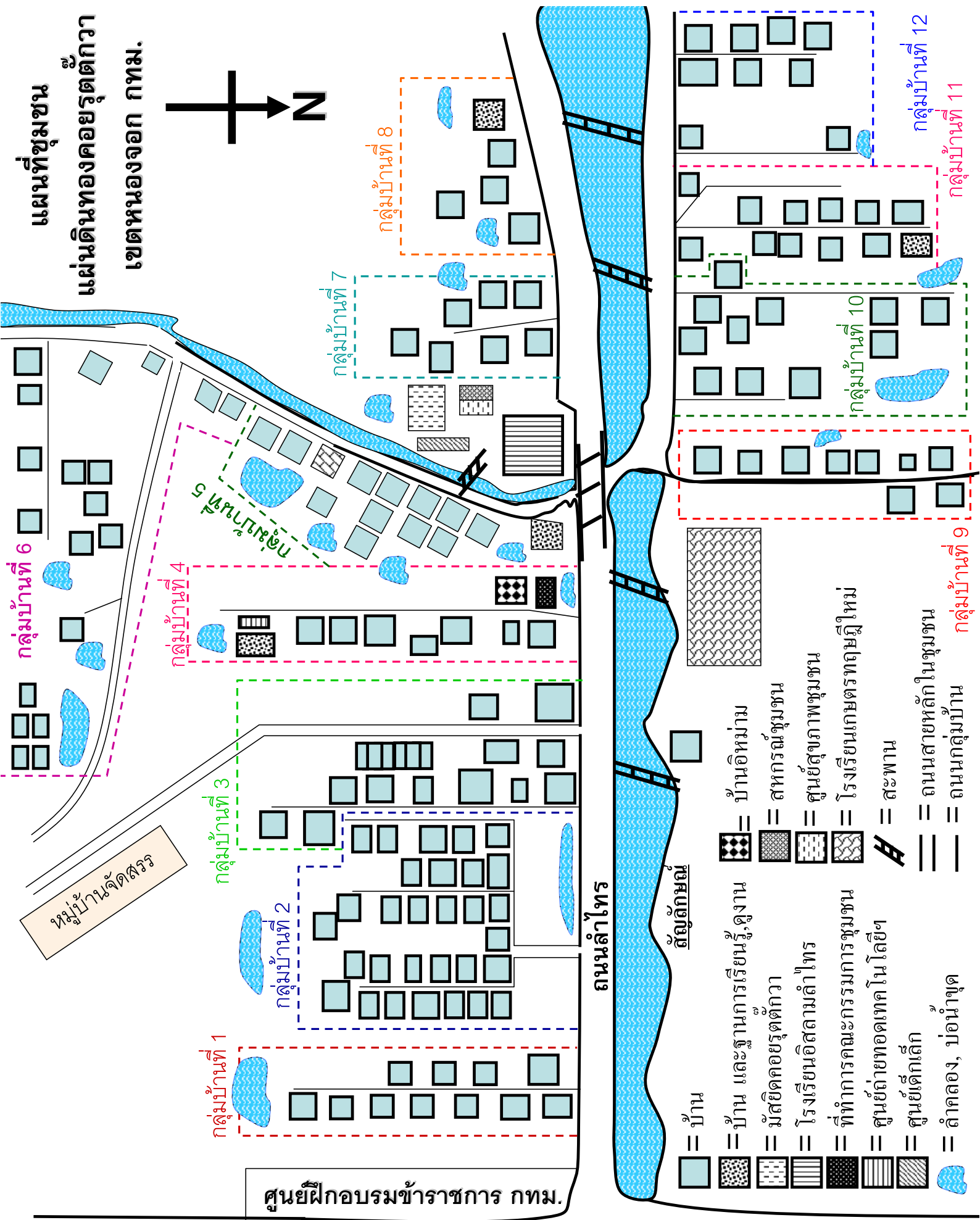
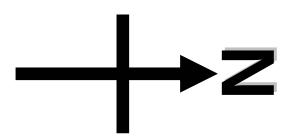
ถนนรามคำแหง

คลอง
แสนแสบ

ทางเดินเท้าเลียบบคลอง

แผนที่ชุมชน
แผ่นดินของคอยรุตักวา
เขตหนองจอก กทม.

ถนนเชื่อมสัมพันธ์

	= บ้าน		= บ้านอิฐ
	= บ้าน และฐานการเรียนรู้รูปร่าง		= สหกรณ์ชุมชน
	= มีสียคอยรุตักวา		= ศูนย์สุขภาพชุมชน
	= โรงเรียนอิสลามลำไทร		= โรงเรียนเกษตรทฤษฎีใหม่
	= ที่ทำการคณะกรรมการชุมชน		= สะพาน
	= ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยี		= ถนนสายหลักในชุมชน
	= ศูนย์เด็กเล็ก		= ถนนกลุ่มบ้าน
	= ลำคลอง, บ่อน้ำขุด		

สัญลักษณ์

